تفسير

شيخ الإسلام ابن تيمية

ŞEYHULİSLÂM

İbn Teymiyye Tefsîri

2

KARINCA POLEN

بسم الله الرحمن الرحيم

Orjinal Adı
El-Câmiu-li Kelâmi'l-İmam İbn Teymiyye Fi't-Tefsir

Tercüme
M. Beşir ERYARSOY

Tashih
Polen Yayınları

Dizgi
Saliha Nur KAVAK

Mizanpaj
Polen Yayınları

Kapak Tasarımı
Ehl-i Dizayn

Baskı - Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 446 8846

Ocak 2017

KARINCA & POLEN YAYINLARI

(Karınca & Polen Yayınları
"Billbao Tekstil Yayıncılık Sanayı ve Tic. Ltd. Şti" kuruluşudur)

Adres ve Telefon

Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: (0 212) 638 69 19 Fax: (0212) 516 42 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

الجامع لكلام الإمام ابن تيمية في التفسير

Şeyhu'l-İslâm
İbn Teymiyye Tefsîri

Derleme, Tahkik ve Notlar:
İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

Kontrol:
Osman b. Muallim Mahmud

Mütercim:
M. Beşir ERYARSOY

2. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

BAKARA SÛRESİ

(1. Ciltten Devam)

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰىۜ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ
بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثٰى بِالْأُنْثٰىۜ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ
وَأَدَٓاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍۜ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌۜ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ
ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَٓا أُولِي الْأَلْبَابِ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

178. "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında üzerinize kısas (misilleme) yazıldı (farz kılındı.) Hür, hür olana; köle, köle olana; dişi, dişiye karşılık (kısas olunur.) Fakat kime, kardeşi (veli veya mirasçıları) tarafından bir şey affolunursa (kısas kalkar); artık (diyet alan) örfe uyarak (diyetini) istesin (ve kâtil de) ona (maktûlün velisine diyeti) güzellikle ödesin. Bu (diyet), Rabbinizden bir hafifletme ve esirgemedir. Kim bundan sonra haddi aşar(ak intikam almaya kalkışır)sa onun için pek acıklı bir azap vardır."

179. "Ey olgun akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Olur ki sakınırsınız."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlim adamları dedi ki: Şüphesiz maktûlün velilerinin kalpleri öfke ile öyle bir kaynayıp coşar ki, nihâyet katili de katilin velilerini de öldürmeyi tercih ederler. Bazen katilin öldürülmesi ile yetinmezler. Aksine kabilenin efendisi, mensup olduğu grubun önde gelen kimseler gibi katilin arkadaşlarından çok kimseyi dahi öldürme yoluna gidebilirler. Bu durumda katil, işin başında haddi aşmış iken, bu

sefer bunlar öçlerini almakta ileriye gitmiş olurlar. Nitekim bu zamanlarda bedevilerden olsun, yerleşik olanlardan olsun, başkalarından olsun şeriatin dışına çıkan cahiliye dönemi insanları böyle yaparlardı. Bazı hallerde katilin maktûlden daha yüksek bir konumda büyük bir kişi olması dolayısıyla öldürülmesini büyük bir iş dahi görebilirler. Bu hal ise maktûlün velilerini, katilin velileri arasından güçlerinin yettiği kimseleri öldürmeye iter. Bazen onlar, bir kavim ile antlaşma yapmış, onların yardımını istemiş olabildikleri gibi öbürlerinin de bir diğer kavimle bir antlaşması bulunabilir. Bu ise pek büyük fitnelere ve düşmanlıklara götürür. Bunun sebebi ise onların öldürmelerde kısas şeklindeki adaletli uygulama yoluna çıkmalarıdır. Bundan dolayı yüce Allah, öldürülenler hakkında eşitliği ve adaleti sağlamak demek olan kısası üzerimize farz kıldı ve onda hayat olduğunu haber verdi. Çünkü kısas, her iki tarafın velileri arasından katilin dışındakilerin kanlarını koruma altına alır.][1]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim şanı yüce Allah: *"Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı. Hür, hür olana; köle, köle olana; dişi, dişiye karşılık (kısas olunur.)"* Selef'ten bir kesim, bu âyet-i kerimenin buna benzer bir husus hakkında, birbiri ile çarpışmış iki grup hakkında inmiş olup şanı yüce Allah onlara karşılıklı olarak kısası emir buyurup: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa (kısas kalkar)."* buyurdu. Affetmek ise üstünlüktür, fazilettir. Dolayısıyla iki kesimden birisinin diğeri lehine bir üstünlüğü ortaya çıkacak olursa, *"artık (diyet alan)" örfe uyarak (diyetini istesin)."* üzerinde hak bulunan taraf da onu güzellikle ödesin.][2]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"Öldürülenler hususunda üzerinize kısas yazıldı (farz kılındı.) Hür, hür olana; köle, köle olana; dişi, dişiye karşılık (kısas olunur)."* buyruğu da buna delildir. Selef'ten birçok kişinin dediğine göre bu âyet-i kerime, aralarında öldürmenin cereyan ettiği iki kabile hakkında inmiştir. Şanı yüce Allah, öldürülenler arasında kısas uygulanmasını emir buyurdu. Bunlardan hür olan kimseye karşılık öbürlerinden hür olana, köle olana karşılık köle olana, dişiye karşılık dişiye kısas uygulanmasını emretti. Daha sonra yüce Allah: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa artık (diyet alan) örfe uyarak (diyetini) istesin (ve katil de) ona güzellikle (diyeti) ödesin."* buyurdu. Yani yüce Allah buyuruyor ki: Onlardan birisinin lehine diğerine göre bir üstünlüğü olursa, o

1 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 374, 375.
2 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 81.

taktirde bu fazlalığı maruf bir şekilde/örfe uygun olarak onlara ödesin. Diğeri ise bunu onlardan güzel bir şekilde istesin. Çünkü âyette geçen ittibadan kasıt. istemektir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "(Borcunu) ödeyebilecek kimsenin savsaklaması bir zulümdür. Sizden herhangi biriniz(in borcu) ödeyebilecek birisine havale edilecek olursa. o da onu kabul etsin."[3] buyurmaktadır.][4]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa ..."* (Âyet 178) buyurmaktadır. İlim adamlarından bir grup dedi ki: Haddi aşıp saldıran kişi. affettikten sonra öldüren kişidir. Böyle birisi kesinlikle öldürülür. Diğerleri ise hayır böyle bir kimse, kendisini haddini aşıp saldırmaktan alıkoyacak bir şekilde cezalandırılır, demiştir. Allah en iyi bilendir.][5]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte şanı yüce Allah'ın: *"Kim bundan sonra haddi aşarsa onun için pek acıklı bir azap vardır."* buyruğu, bunlar hakkında nazil olmuştur. Bundan dolayı Selef'ten bir kesim şöyle demiştir: Bu gibi katilleri, sultan/devlet yetkilisi had olarak onları öldürür ve onları affetmez. İlim adamlarının çoğunluğu ise bu gibi kimselerin durumunu kararlaştırmayı maktûlün velilerine bırakırlar. Hatiplerden olup bu gibi kan dökmelere müdahil olan kimse de görevlerinden azledilmeleri gereken haddi aşan ve saldıran kimselerden olurlar. Böyle bir kimsenin Müslümanlara imamlık yapması uygun değildir. Aksine böyle bir kişi, haddi aşan zalimlerin imamı/önderi olur. Allah en iyi bilendir.][6]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bunun hakkında: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa."* buyurmakta ve katil olduğu halde ona "kardeş" adını vermektedir.][7]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Artık (diyet alan) örfe uyarak (diyetini) istesin (ve katil de) ona güzellikle ödesin."* buyruğuna benzemektedir. Burada hak sahibine (hakkını) örfe uygun olarak istemesini emir buyurduğu gibi, borçlu olana da güzel bir şekilde ödemesini emir buyurmuştur.][8]

3 Buhârî. 2287: Müslim. 1564.
4 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXX. 326.
5 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 89.
6 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 362.
7 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 92.
8 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 513.

Bu âyet ile ilgili Mecmû'u'l-Fetâvâ'da ve başka yerlerde Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin Açıklamaları:

[Ebu'l-Abbas Ahmed b. Teymiyye -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- yüce Allah'ın: *"Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı."* âyeti ile ilgili olarak dedi ki: Bu âyet ile ilgili iki görüş vardır:

Birinci görüşe göre kısas, kaved demektir. Kaved ise öldürme yerine diyet almak demektir. Nitekim İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre İsrailoğulları arasında kısas vardı fakat onlar hakkında diyet yoktu. Allah, bu ümmet hakkında diyeti de hüküm olarak tayin buyurup: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa."* buyurmaktadır ki buradaki affetmek, kasti öldürme halinde diyeti kabul etmesi demektir. *"Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve bir esirgemedir."* İsrailoğulları üzerindeki yükümlülüğe göre böyledir. Bu görüşe göre maksat, hür kimseye karşılık hür olanın, köleye karşılık kölenin, dişiye karşılık dişinin öldürülmesidir. Katade dedi ki: Cahiliye dönemi insanları arasında haddi aşmak sözkonusudur. Herhangi bir kabilenin eğer sayı çokluğu varsa, araç gereçleri fazlaysa, onların köleleri başkalarının kölelerini öldürecek olursa, ona karşılık hür olandan başkası asla öldürülmezdi. Böylelikle başkalarına göre kendilerini daha güçlü ve aziz gösterirlerdi. Onlardan bir kadın başkalarından bir kadını öldürecek olursa, bu sefer ona karşılık ancak bir adam öldürülecek (kısas edilecek), derlerdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Fukahanın çoğunun görüşü de budur. Bunu, Şafiî ve başkaları zikretmiş bulunmaktadır.

Malik, Şafiî ve Ahmed'in mezhebine mensup alimlerden bir kesim, bu âyet-i kerimeyi köle karşılığında hür kimsenin öldürülmeyeceğine dair delil gösterirler. Çünkü yüce Allah, *"Köle, köle olana karşılık (öldürülür.)"* buyurmuştur. Bu hususta kadının durumu, onun aleyhine delil olarak gösterilir. Çünkü yüce Allah: *"Dişi, dişiye karşılık (kısas olunur.)"* buyurmaktadır.

Müfessirlerden bir grup ise bu görüşten başkasını zikretmemektedirler.

İkinci görüşe gelince; maktûllerde kısas, asabiyet ve cahiliye adeti gereği birbirleri ile savaşan iki kesim arasında sözkonusudur. Her iki kesimden hürler de, köleler de, kadınlar da öldürülür. Şanı yüce Allah, her iki kesim arasında hür kişinin diyeti hür kişininki ile, kadının diyeti kadın ile, kölenin diyeti köle ile kısas edilerek/takas yapılarak adaletin sağlanmasını emir buyurmuştur. Eğer bu takastan sonra her iki kesimden birisi lehine bir şey artacak olursa, maruf bir şekilde/örfe uygun olarak diğerinden onu istesin. Diğeri de ona bunu güzel bir şekilde ödesin. Şa'bi'nin ve başkalarının görüşü budur.

Bunu, Muhammed b. Cerir et-Taberî ve başkası da zikretmiş bulunmaktadır. Eğer âyetin zahirini bu görüşe göre açıklayacak olursa, onun birtakım meseleleri de izah etmesi gerekir. Fakat âyetin medlulü ve gereği ikinci manadır ve birinci görüşün aksine ona karşı açıklanması gereken bir itiraz bulunmamaktadır. Bu da âyet-i kerimenin delaletinden anlaşılan bir husustur. Nitekim yüce Allah'ın izni ile ileride buna dikkat çekeceğiz. Sözünü ettiğimiz bu husus ise birkaç bakımdan daha güçlü olarak ortaya çıkmaktadır:

1. Şanı yüce Allah: *"Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı."* buyurmaktadır. "Kısas" ise "kâssâ yukâssu mukâssata"nın mastarıdır. İki borcun birbiri ile mukassa edilmesi/takas yapılması da buradan gelmektedir. *"Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı."* ifadesi ise ancak öldürülenler hakkında mevzubahis olur. Şa'bi'nin zikrettiği gibi. Bu durumda bu kesimin maktûlleri ile diğer kesimin maktûlleri arasında kısas yapılır. Ancak bir erkek bir erkeği öldürecek olursa, burada maktûl meyyit/ölüdür. Onun hakkında mukâssa/takas sözkonusu olamaz. Fakat kısas ise sadece katilin öldürülmesine imkân tanınması halinde sözkonusu olur. Başka durumda olmaz. Kısasta denkliklerin muteber olup olmayacağı hususunda ise fukahanın iki görüşü vardır. Denkliklere itibar edilir. Dolayısıyla bir zimmîye karşılık Müslüman bir kimse, bir köleye karşılık hür bir kimse öldürülmez, denilmiştir. Bu, Malik, Şafiî ve Ahmed'in teşkil ettiği çoğunluğun görüşüdür. Ebu Hanife'nin dediği gibi denkliklere itibar edilmeyeceği de söylenmiştir. Zaten denkliklere de kısas adı verilmez.

Aynı şekilde yüce Allah: *"Üzerinize kısas yazıldı."* buyurmaktadır. Eğer "kısas" ile denklikler kastedilmiş olsaydı bu esasen yazılmamıştır. Eğer bundan maksat, kaved (denilen diyet)in tahsil edilmesi ise bu da veli için mübah bir iştir. Arzu ederse kısas ister, dilerse kısas yapmaz. Bu durumda onun üzerine kısas (farz olarak) yazılmamış olur. Bazıları bu soruyu gündeme getirmiş ve şöyle demişlerdir: Bu (kısas) katilin kendisine kısas uygulanmasına imkân vermesi sûreti ile (farz olarak) yazılmış olur. demiştir.

Buna da şöyle cevap verilir: Yüce Allah: *"Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı."* buyurmaktadır. Bu ise yalnızca öldürene yönelik bir hitap değildir. Aksine öldürülenin velilerine de bir hitaptır. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa artık örfe uyarak (diyetini) istesin (katil de) ona güzellikle ödesin."* buyruğudur. Diğer taraftan katil olana: Öldürülen kişi hakkında üzerinize kısas yazıldı, diye hitap edilmez. Çünkü öldürülen kişinin kendisinde kısas uygulanmaz.

Aynı şekilde katilin veliye inkiyad etmesi (itaat etmesi)nin kendisine de kısas denilmez. Aksine velinin kısas uygulama hakkı da vardır, kısas yapmama hakkı da vardır. Buna "kaved" denilmesi ise velinin onu (boynuna bağlanan bir iple) çekmesinden dolayıdır. Bu da tıpkı malın müşteriye teslim edilmesi durumundadır.

Diğer taraftan yüce Allah: *"Hür, hür olana (karşılıktır.)"* buyurmaktadır. Böyle bir şeyi katilin maksat olarak gözettiği nasıl söylenebilir? Aksine bu, öldürme hususunda kısas/takas yapıp adaleti/denkliği sağlamak için ümmete yönelik bir hitaptır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de er-Rubey'i bir cariyenin dişini kırdığı ve onlar da diyet almayı kabul etmedikleri zaman "Allah'ın Kitab'ı/yazdığı kısastır." buyurmuştu. Enes b. en-Nadr da: Seni hak ile gönderene yemin olsun ki hayır, er-Rubey'in dişi kırılmayacak, demiş; Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bunun üzerine: "Ey Enes! Allah'ın yazdığı/Kitab'ı kısastır." buyurmuştu. Sonraları onun yakınları diyeti kabule yanaşınca, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Allah'ın kulları arasında öyleleri vardır ki Allah'a bir and verecek olursa onun andını doğru çıkartır." buyurdu.[9] Yüce Allah'ın: *"Yaralar da birbirine kısas yapılır."* (Maide, 45) buyruğu da bunun gibidir. Yani "Allah'ın Kitab'ı/farz kıldığı hüküm" organın bir benzeri ile kısas yapılmasıdır. İşte bu kısastır; çünkü bir eşitliktir. Bundan dolayı organlarda ve yaralamalarda denklik, ilim adamlarının ittifakı ile itibara alınmıştır. Eğer kısas bizzat katilin öldürülmesidir, başkası değildir ve bu da haddi aşmaktan farklıdır, denilecek olursa, evet, öyledir. Bu da hayatta olanlar hakkında kısasın uygulanması demektir. Ölmüşler hakkında değil, diye cevap verilir.

2. Şanı yüce Allah: *"Öldürülenler hakkında kısas yazıldı. Hür, hür olana; köle, köle olana; dişi, dişiye karşılık (kısas olunur.)"* buyurmaktadır. Müslümanların ittifakı ile bilinen husus şu ki köle, köle karşılığında da, hür kişi karşılığında da, dişi dişi karşılığında da, erkek karşılığında da öldürülür. Aynı şekilde hür, hür karşılığında da, dişi karşılığında da öldürülür. Genel olarak ilim adamlarının kanaati budur. Diyetinin tamamının ödenmesinin şart olduğu da söylenmiştir. Durum böyle olduğuna göre yüce Allah'ın: *"Hür, hür olana; köle, köle olana; dişi, dişiye karşılık (kısas olunur.)"* buyruğu, ancak hür kimsenin hür olana karşı kısas yapılacağına, onunla denk ve onun karşılığında olduğuna delildir. Aynı şekilde köleye karşılık köle, dişiye karşı dişi de böyledir. Bu ise ancak bunların öldürülmüş olmaları halinde sözkonusu olur. Böylelikle bunların her biri diğerine karşılık kabul edilir ve birbirlerine muadil mi olduklarına yoksa birinin diğerinden daha üstün mü olduğuna bakılır. Ama Müslümanların ittifakı ile bu husus, öldürülenler hakkında özel kabul edilmez.

9 Buhârî, 2806; Müslim, 1675.

3. Şanı yüce Allah: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa"* buyurmaktadır. Buradaki "ufiye: affolunursa" fiili edilgen olarak kullanılmıştır. Çünkü yüce Allah, "ufiye şeyün: bir şey affolunursa" buyurmuş. bunun yerine "afa şeyen: bir şey affederse" buyurmamıştır. Bu şekil ise ancak fiilin edilgen olmaması halinde kullanılır. Nitekim yüce Allah: *"Yine sana neyi infak edeceklerini sorarlar. Sen: Afv'ı (ihtiyacınızdan arta kalanını) de."* (Bakara. 219) buyurduğu gibi. Öldürmenin affedilmesine gelince bunun hakkında "afevtü anil katil: Katili affettim" denilir. (Yani geçişini sağlamak için "an" edatı kullanılır.) Buna göre maktûlün velisi iki şeyden birisini seçmekte serbesttir: Ya öldürmeyi affedecek yahut da diyeti alıp ona hiçbir şey affetmeyecek. Bu durumda o öldürmeyi affetmiş olur. Afta bulunacak olursa da bir görüşe göre, diyeti bizzat kendisi hak etmiş olur, bir diğer görüşe göre ise katilin rızası olmaksızın da hak eder.

Bazıları da "kardeşi tarafından" buyruğu, kardeşinin kanından anlamındadır, demiştir. Yani öldürme işini ona bırakıp (vazgeçip) diyete razı olmuş olur. Buna göre maksat, katildir. Yani katil, öldürülmüş kardeşinin kanından affedilmiş olur. Bu da onun lehine öldürmenin terk edilmiş olması anlamındadır. Buna göre veli, katile maktûlün kanından bir şey affetmiştir, takdirinde olur.. Oysa bu, benzeri bilinmeyen bir kullanımdır. Çünkü: "Afevtü leke şey'en (senin lehine bir şey affettim anlamında)" denilmez. Aynı zamanda katilin kanından affettim, ifadesi de kullanılmaz. Söylenebilen: "O kişi katili affetti." ibaresidir. Bu nerede, öteki nerede?

Birinci görüşe göre karşılıklı kısas yapanlar/takas yapanlar, eğer öldürülenler birbirlerine denk ise kime bir şey affedilirse yani kardeşi ile yapılan takastan bir başka takas payı artarsadan maksat,, lehine bir artış bulunan bir kimse demek olur. Nitekim: Kardeşi cihetinden ona bir şeyler kalırsa tabiri kullanılır. İşte bu durumda "Artık örfe uyarak istesin." Bu fazlalığı hak eden kişi, diğer takas uygulanan kişiden (hak ettiği fazlalığı) örfe uygun bir şekilde istesin. Güzellikle ödemeyi yapacak olan da işte odur.

"Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve esirgemedir." Yani böylesi, her bir kesimin diğerinin maktûllerinin diyetini ödemesinden daha hafiftir. Çünkü o şekli pek çok ağırdı. Ayrıca "Kısasta sizin için hayat vardır." Çünkü onlar. ölülerin fidyesini verip karşılıklı kısas yaparak adaletli ödemeleri yapacak olurlarsa, birinin diğerinden bir isteyecek şeyi kalmaz. Böylelikle bunlar da, ötekiler de hayat bulurlar. Hâlbuki karşılıklı takas yapmayacak olurlarsa durum böyle olmaz. O taktirde birbirlerini öldürmeyi sürdürürler ve pek çok kimsenin ölümü ile neticelenecek birçok fitne aralarında başgösterir. İslâm'ın ve cahiliye döneminin fitne-

lerinde bilindiği gibi. Çünkü fitneler, ancak taraflar arasında adaletin ve insafın sağlanmaması dolayısıyla meydana gelir. Yoksa adalet ve akıl sahiplerinin razı olacağı şekilde karşılıklı insaf, herhangi bir fitne bırakmaz.

Yüce Allah'ın: *"Kim bundan sonra haddi aşarsa"* buyruğuna gelince; bundan sonra diğer kesimden bir mal yahut da bir diyet isteyecek olup ya da aralarındaki kan davası sebebi ile eziyet edecek olursa *"Onun için pek acıklı bir azap vardır."* Bu da yüce Allah'ın: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa, o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever. Müminler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun, belki rahmet olunursunuz."* (Hucurat, 9-10) buyruklarına benzemektedir. Buradaki "kardeşlik", oradaki "kardeşlik" gibidir. Bu da fitne zamanlarında öldürülenler ile ilgilidir. Herhangi bir fitne olmadan bir adam bir diğerini öldürecek olursa onlar katilin öldürüleceğini biliyorlardı. Fakat güçlü olan kesim ise katilden başkasının öldürülmesini yahut katilden daha fazla olanı ya da bir kişiye karşılık iki kişiyi öldürmeyi istiyorlardı. Eğer katil bu kesimden ise bu sefer ona karşılık ondan daha alt mertebede olanın öldürülmesini istemezdi. Kurayzalılar ile Nadiroğulları arasındaki durum ile ilgili söylendiği gibi. Fakat bundan dolayı fitneler ortaya çıkmıyordu. Aksine bu uygulamada güçlü kesimin zayıf kesime zulmü görülüyordu. Diğer taraftan ümmetler arasında: Kayıtsız ve şartsız haksız olan zalim, katil hiçbir şekilde öldürülmez, diyen olmamıştır. Âdemoğullarından hiç kimse böyle bir şeyi kabul etmiş değildir. Aksine bütün Âdemoğulları, genellikle katilin öldürüleceğini kabul etmişlerdir. Fakat güçlü olan zalimler, bir maktûl ile bir diğer maktûl arasında fark gözetirler.

Yüce Allah'ın: *"Kısasta sizin için bir hayat vardır."* buyruğunun: "Katil, öldürüleceğini bildiği taktirde öldürmekten vazgeçer. Böylelikle bu, kendisinin de hayatta kalmasına sebep olur. Maktûlün de hayatta kalmasına sebep olur anlamındadır." diyenlerin görüşlerine karşılık onlara şöyle denilir: Bu, doğru bir manadır. Fakat bu, bütün insanların bildikleri bir husustur ve bu, zaten onun tabiatlarında yer etmiş bir özelliktir. İnsanlar arasında katilden başkasının ölmesini mübah gören hiç kimse yoktur. Aksine hepsi, eşitlik bulunması halinde katilin öldürülmesini caiz kabul ederler. İnsanlar,[10] ... güç yetirdiği kendisinden başka herkesi öldürmesi ile birlikte kendisinin öldürülmeyip mala rıza göstereceği düşünülemez. Bu mana, Âdemoğullarının bildiği temel ilkelerden olup, onların o

10 Asıl nüshada boşluk var.

olmadan yaşayamayacaklarını bildikleri hususlardan olduğuna göre, bu da onların yemeye, içmeye ve meskene ihtiyaçları gibi olur. Kur'ân-ı Kerim ise bu gibi apaçık hususları öğretmek maksadını gütmekten daha yüce ve üstündür. Aksine bu husus, onun anlamının kapsamı içerisinde yer alan noktalardandır. O da şudur: Maktûller hakkında üzerlerine kısas yazıldığı taktirde hür kimseye karşılık hür, köleye karşılık köle, dişiye karşı dişi kısas edilir. Böylelikle bunun diyetini öbürünün diyeti gibi, bunun kanını diğerinin kanı gibi değerlendirmiş olur. Bu ise kan ve diyetler hususunda birbirlerine eşit oldukları anlamını ihtiva eder. İşte böyle bir kısas uygulaması, onlar için helak olmalarını gerektiren fitnelerden koruyan bir hayat sebebidir -bilindiği gibi-. İşte bu mana, bu âyet-i kerimeden anlaşılan hususlardandır. Böylelikle hür kimsenin kanının ve diyetinin bir diğer hür kişinin kanı ve diyeti gibi olduğu gibi anlaşılmakta, dolayısıyla ona karşı da öldürülmesi sözkonusu olmaktadır. Eğer takasın diyetlerde eşitlik için sözkonusu olduğu bilinecek olursa, öldürülen kimsenin de bir diyetinin olduğu bilinmiş olur.

"Kısas" lafzı, karşılıklı adalete ve eşitliğe delalet eder. Şanı yüce Allah'ın maktûller hususunda adaleti ve insafı farz kıldığını gösterir. Buna göre maktûlünü öldüren katilden başkasını öldüren bir kimse, zalim kişidir. Maktûl[11] ve onun velileri, eğer maktûlün velilerine karşı insaflı uygulamayı kabul etmeyecek olurlarsa zalim kimseler olurlar. Bunlar da Allah'ın farz kılmış olduğu adaletin dışına çıkmış, ötekiler de Allah'ın farz kılmış olduğu adaletin dışına çıkmış olurlar.

Şanı yüce Allah, bu hususu: *"Kim zulmedilerek öldürülürse Biz velisine bir güç ve yetki vermişizdir. O halde o da öldürmekte aşırıya gitmesin. Çünkü o, zaten yardıma mazhar olmuştur."* (İsra, 33) buyruğunda sözkonusu etmiştir. Eğer lüzum ve tembih/gereklilik ve uyarı yolu ile diyette, adalete delalet ediyorsa o taktirde açıklanması zor durum ortadan kalkar. Ve "Neden köleye karşı köle ve hür demedi?" denilmez. Çünkü maksat, bu hususta öldürmelerde onun karşılığında kısas uygulandığını ifade etmek değildir. Bilindiği gibi hür olana hür karşılığında kısas uygulanır, kadına karşılık değil. Kadına da kadın karşılığında kısas uygulanır, hür karşılığında değil. Köleye de köle karşılığında kısas uygulanır. Böylelikle âyet-i kerimede bu şekildeki bir tahsisin ve karşılıklı zikredişin faydası da ortaya çıkmaktadır.

Yine âyet-i kerime, hür kimsenin hür karşılığında, kölenin köle karşılığında, dişinin dişi karşılığında kan hususunda ve bedeli olan diyet hususunda birbirleri-

11 Asılda da böyledir. "katil" olabilir.

ne eşit olmaları halinde öldürüleceğine delil teşkil etmektedir. Ama buna karşılık hür karşılığında köle, erkek karşılığında dişinin öldürülmeyeceği de sözkonusu olmaz. Bunu ortadan kaldıracak bir mefhum (yoluyla delaleti) yoktur. Aksine tembih, fehva ve evla yoluyla da aynı şekilde buna delalet etmektedir. Çünkü köle karşılığında köle öldürüldüğüne göre hür karşılığında öldürülmesi öncelikle sözkonusudur. Kadın karşılığında kadın öldürüldüğüne göre, erkek karşılığında öldürülmesi öncelikle sözkonusudur.

Köle karşılığında hür kimsenin, dişi karşılığında erkeğin öldürülmesine gelince; âyet-i kerime bu hususa ne olumlu ne de olumsuz el atmıştır ve ayrıca buna delalet eden bir mefhumu yoktur. Ne muvafakat mefhumu ne de muhalefet mefhumu vardır. Eğer kısaslaşmada/takasta hür hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile diyetlerinin eşitliğinden ötürü birbirlerine kıyas edilmeleri sözkonusu ise bu da benzer kişinin kendi benzeri ile ve daha üst mertebede olanın karşılığında daha alt mertebede olanın öldürüleceğine delildir.

Geriye, diyeti daha yüksek ve daha çok olanın diyeti daha az ve daha alt mertebede olana karşılık öldürülmesi kalır. Âyet-i kerimede de bu ele alınmamıştır. Çünkü âyet-i kerimede öncelikle diyet ile başlanması maksadı yoktur. Maksat, diyetlerinin eşitliğinden ötürü öldürmelerde kısaslaşmanın gündeme getirilmesidir.

Şâyet: "Hür kişinin diyeti hür kişinin diyeti gibi, dişinin diyeti dişinin diyeti gibidir. Geriye de kölelerin değerlerinin birinin diğerinden fazla olması kalır." denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Köleleri değer itibariyle birbirlerine yakındı. Yüce Allah'ın: *"Köleye karşılık köle"* buyruğu ile onun misli bir köle kastedilebilir. Nitekim bir elbiseye karşılık bir elbise denilmesi gibi. Bunlardan birinin kıymet itibariyle diğerinden daha değerli olması halinde bile bu affedilen/göz yumulan, dikkate alınmayan hususlardandır. Eğer onların kıymetleri bilinmiyorsa da affedilebilir ki çoğunlukla görülen durum da budur. Çünkü fitneler zamanında öldürülenleri onlarla birlikte savaşan köleleri idi. Bunların da genelde eğitilmeleri ve beslenip büyütülmeleri yanlarında oluyordu. Onları satın almış olmuyorlardı. Bu da değerin eşit olduğunun bilinmesi ve birinin diğerinden üstünlüğünün bilinmemesine rağmen gerçekleşiyordu. Çünkü bilinmeyen bir şey yok gibidir. Eğer iki adamdan biri, diğerinin elbisesini telef edecek olup onlardan herhangi birisi iki elbiseden birinin değerini bilmiyor ise bir elbise diğer elbiseye karşılıktır, denilir. Çünkü fazlalık, her iki taraf için de ihtimal dahilindedir. Bu kişinin elbisesinin daha pahalı olma ihtimali olduğu gibi diğerinin elbisesinin daha pahalı olma ihtimali de vardır. Bu durumda

birinin diğerine tercih edilmesinin bir önceliği yoktur. Asıl olan ise onların her birisinin zimmetinin fazlalıktan beri olması ve zimmetin ikisinden birisi hakkında şüphe edilmiş ise zimmetin şüpheli bir durumla işgal edilmemesidir. Hele bu şüphe her iki tarafta ise nasıl işgal edilebilir?

Böylelikle yüce Allah'ın: *"Köle köle olana (karşılıktır.)"* buyruğunun hikmeti açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Bununla da Kur'ân-ı Kerim, insanların bilmeye ve gereğince amel etmeye ihtiyaç duydukları şeylere ve kendisi ile kanlarının korunup hayat bulmaları için gerek duyacakları şeylere delalet ettiği, bunun kapsamına da başkalarının sözünü ettiği diyetteki adaletin de kapsamına girdiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Âyet-i kerime, öldürülenler için diyet alınacağına da delalet etmektedir. Bu ise diyetin katil üzerinde sabit olduğuna ve öldürülenlerin farklı oluşuna göre farklı olduğuna delildir. Bu da şanı yüce Allah'ın hem kısası hem de diyeti tespit etmiş olması bakımından Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetine lutfettiği hususlardan birisidir. Kasten öldürme halinde affetmek, diyetin kabul edilmesi demek olduğu ve sadece affetmesi ile affeden kişinin diyete hak kazanmış olmasına gelince, âyet bu hususu sözkonusu etmemektedir.

Bu âyet-i kerime, aynı zamanda birbirleri ile savaşan grupların her birisinin zulüm yolu ile diğerinin telef ettiği kanını/canını ve malının tazminatını ödeyeceğine de delalet etmektedir. Çünkü yüce Allah: *"Kardeşi tarafından"* buyurmaktadır. Bu ise Müslümanların kâfirlere, kâfirlerin de Müslümanlara verdirdikleri zayiattan farklı bir durumdur.

Cemel ve Sıffin vakalarına katılanların savaşması gibi bir tevile binaen ortaya çıkan savaşlarda ise cumhura göre öncelikle herhangi bir tazminat sözkonusu değildir. Çünkü kendilerince tevilde bulunan kâfirler tazminat ödemediklerine göre, tevilci Müslümanların tazminat ödememeleri öncelikle sözkonusudur.

Aynı zamanda âyet-i kerime, bu tazminatın taraftarların toplamına düştüğüne ve bu hususta destek veren ile doğrudan öldüren arasında bir fark bulunmadığına, bu arkadaşınızın kimin öldürdüğüne bakın da diyetini ondan isteyin denilmeyeceğine, aksine bunun diyeti hepinize düşer. Çünkü onu hep birlikte öldürdünüz, denileceğine de delalet etmektedir. Çünkü fiilen öldüren bir kimse, ancak ona yardım ve destek verenin yardımıyla buna imkân bulmuştur. Nitekim yüce Allah'ın: *"Eğer zevcelerinizden kâfirlere bir şey geçerse, siz de ardarda onlarla savaşırsanız eşleri gitmiş olanlara harcadıklarını veriniz."* (Mümtehine, 11) buyruğu da buna delalet etmektedir.

Çünkü o kâfirlerin, kendilerine giden bu kadının mehrinin aynısını ödemeleri borçlarıdır. Onlar bunu ödemeyince, bu sefer Müslümanların ellerine geçirdikleri mallarından alınır. Nitekim onlardan gelen bir kadının da mehrini hak ederler. Bu durumda irtidad eden o kadının Müslüman kocasına verilmesi gereken mehri, kâfirlerin hak ettikleri hicret eden bu Müslüman kadının mehrinden verilir. Çünkü bu kadın, Müslüman olup hicret etmiş ve böylelikle irtidad eden kadın, kocasının kendisi üzerindeki hakkını ortadan kaldırdığı gibi o da (kâfir) kocasının kendisinden yararlanma hakkını ortadan kaldırmış olur. İsterse hicret eden kadının kocası, irtidad etmiş olan kadın ile evlenenin kendisi olmasın. Çünkü o taife/kesim, birbirini himaye edip koruyan bir topluluk olduğu için hepsi tek bir kişi gibi olurlar.

Bundan dolayı Halid b. Velid (radıyallâhu anh), Cezimeoğullarından birtakım kimseleri öldürünce Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onların diyetlerini kendi hesabından ödedi. Çünkü Halid, onun vekili idi ve onların ondan diyetlerini istemelerine ve onu hapsetmelerine de imkân yoktu. Çünkü Halid, tevilde bulunan bir kişi idi. Amr b. el-Umeyye ile onun katili Halid b. Velid'in durumu da böyledir. Çünkü o, bunu kendisini özel olarak ilgilendiren bir düşmanlık sebebi ile değil, cihad yolu ile öldürmüş idi.

Fakihler de "veliyyülemr"in hatasının (tazminatının) Beytu'l-Mal'den mi ödeneceği yoksa kişinin kendi sorumluluğunda mı olduğu hususunda iki farklı görüşe sahiptirler.

İşte bundan dolayı seriyyenin/askeri birliğin aldığı ganimete ordu ortak olduğu gibi, ordunun aldığı ganimete de seriyye de ortak olur. Çünkü onların bir kısmı, ancak diğerinin yardım ve desteği sayesinde ganimet alabilir. Bu durumda onlar, tazminatta ortak oldukları gibi ganimette de ortaktırlar. Aynı şekilde cezalandırmada da durum böyledir. Fukahanın çoğunluğunun kanaatine göre muhariplerin/yol kesen savaşçıların destekleyicileri de doğrudan iştirakçileri de öldürülür. Nitekim Ömer (radıyallâhu anh), muhariplerin gözcülerini de öldürmüştür. Bu ise Malik'in, Ebu Hanife'nin ve Ahmed'in görüşü olup kısas yolu ile öldürme hususunda ve hırsızlar hakkında da Malik'in görüşü böyledir.

Âyet-i kerimenin buna delaletinin beyanına gelince: Öldürülenler hususunda hür kimseye karşılık hür, köleye karşılık köle, dişiye karşı dişi alıkonulacak olursa, bunlardan hür olan kimsenin katili öbürlerinin arasındaki hür kimsenin velisi değildir. Başkası da olabilir. Aynı şekilde bunlardan köle olanın katili, öbürlerinin kölesinin efendisi değildir. Başkası olabilir. Ama bunlar, hepsi bir arada ve

öbürleri ile savaşmak hususunda birbirlerine yardımcı ve destek olmalarından ötürü aralarından birilerinin öldürdüğünü, ötekilerin hepsi öldürmüş gibi olur ve hepsi onun tazminatını öderler. Bundan dolayı iki gruptan birisi lehine görülen artış, diğerinin malından alınır.

Eğer: "Kendisinin benzerini öldüren zalim bir katilin öldürülmeyi hak ettiği Âdemoğullarının fıtratında yer etmiş bir husus olup, Âdemoğulları arasında hayır o öldürülmez." diyen kimse bulunmadığına göre yüce Allah'ın: *"Biz onda -yani Tevratta- onlara şunu yazdık: Cana can, göze göz ..."* (Maide, 45) buyruğunun -eğer böyle bir şer'i hükmü aklı bulunan herkes bilmiyorsa- faydası nedir, denilecek olursa onlara şöyle cevap verilir:

Bunun faydası, israiloğullarının kanlarının/canlarının birbirine eşit olduğunu, onların kanlarının birbirine denk bulunduğunu, onların daha üst mertebede bulunanların güçsüz olanlarına göre bir ayrıcalığının olmadığını beyan etmektir. İşte nebilerin şeriatlerinin getirmiş olduğu bu pek üstün anlam budur. Nebilerin şeriatlerinin dışına çıkmış bulunan kesimlere gelince; onlar, kayıtsız ve şartsız olarak bununla hükmetmezler. Hatta onlar, bazı hallerde üstün görülenleri öldürmezler bile. Eğer kral adaletli birisi ise bunu kısmen yapabilir. Fakat şanı yüce Allah'ın Tevrat'ta yazdığı/farz kıldığı kanlarının eşitliği ve onların zimmetlerini yerine getirmek için en alt mertebede olanlarının dahi koşturup kendi dışındakilere karşı da tek bir el olduğunu göstermektedir. İşte aynı zamanda müminler hakkında da bu hükmü vermiş olup bütün cinsleri itibariyle kanları birbirlerine denktir. Buna göre hür Müslüman bir kimse, ilim adamlarının ittifakı ile bütün cinslerden hür Müslümana karşılık öldürülür.

Böylelikle yüce Allah'ın: *"Biz onda onlara şunu yazdık: Cana can ..."* (Maide, 45) buyruğu dolayısıyla zimmîye karşılık olarak Müslümanın öldürüleceğine Tevrat'taki âyeti delil gösteren kimsenin, bu delil göstermesine karşı verilecek cevap da açıkça ortaya çıkmış olmaktadır.

"Bizden öncekilerin şeriati de bizim için şeriattır." Şöyle denilir: Onların üzerine (farz olarak) yazılan, onlardan bir cana karşılık yine onlardan bir can olduğudur. Onların hepsi mü'min idiler. Aralarında kâfir yoktu. Ayrıca onların şeriatinde cizye ile olsun başka bir sebep dolayısıyla olsun aralarında kâfir birisini bırakmak sözkonusu değildi. Bu da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şeriatindeki Müslümanların kanları birbirlerine denktir, hükmü gibidir. Her iki şeriatte de kâfirin kanı Müslümanın kanına denk olduğu hükmü yoktur. Aksine denklikler için vacip olanın iman olduğunu belirlemiş olması -ister zimmî ister

müstemen olsun- kâfir hakkında bunun sözkonusu olmayacağına delildir. Çünkü bu hususta denkliği gerekli kılan iman yoktur. Evet, bunun genelliği köle hakkında da delil gösterilir.

Fakat köle hakkında, zimmî hakkında olduğu gibi açık sahih naslar bulunmamaktadır. Aksine "Kölesini öldüreni biz de ona karşılık öldürürüz."[12] diye bir rivâyet gelmiştir. Bunun böyle olması ise onu öldürmesi halinde zalim olmasıdır ve imam, onun kanının velisi olur. Çünkü katil, eğer maktûl hür ise onun mirasçısı olamayacağı gibi, aynı şekilde köle olması halinde kanının da velisi olamaz. Hatta bunun böyle olması daha uygundur. Peki, kendisi katil iken onun kanının velisi nasıl olur? Hayır, onun kanının velisi olamaz. Aksine kölenin efendisi olan katilin mirasçısıdırlar. Çünkü onun mirasçısı onlardır ve kendisi ise hayattadır. Onun da herhangi bir velâyeti sabit olmadığından ötürü böyle bir yetkinin onlara intikali de sözkonusu olmaz. Bu durumda onun velisi imamdır ve bu taktirde de imamın onu öldürmek hakkı vardır. O halde kölesini öldüren herkesi imamın öldürmek hakkı vardır.

Aynı şekilde sünnette ve rivâyetlerde sabit olduğu üzere bir kimse kölesine müsle/işkence yapacak olursa, ona rağmen kölesi hürriyetini elde eder.[13] Malik'in, Ahmed'in ve başkalarının görüşü de budur. Köleyi öldürmek ise ona işkence türlerinin en ağırıdır. Bu durumda o, ancak hür bir kişi olarak ölmüş olur. Fakat onun hürriyeti hayatta iken sabit olmadığından ötürü, asabesi onun mirasçısı olamaz. Aksine hürriyeti hükmen sabit olur. Bu durumda o hürriyetini elde edince onun velası da Müslümanlara ait olur. Böylelikle imam, onun velisidir ve imamın da kölesini öldüreni öldürmek hakkı vardır.

Bunu şöyle diyenler delil gösterebilir: Başkasının kölesini öldüreni o kölenin efendisi öldürmek hakkına sahiptir. Eğer hadis buna delalet ederse, şüphesiz bu görüş, tercih edilen görüş olur. Diğer görüşü destekleyen ne açık bir nass ne de sahih bir kıyas vardır. Ahmed'in mezhebine mensup kimselerle onların dışındaki fukaha ise şöyle demişlerdir: Velisi bulunmayanın öldürülmesi halinde onun kanının velisi imamdır. Dolayısıyla onu öldüreni öldürmek hakkına da sahiptir, diyet almak şartı ile affetme hakkı da vardır. Ama karşılıksız affedemez.

Bunu da şu husus desteklemektedir: Köle karşılığında hür olan kişi öldürülmez, diyen şunu da söyler: Hür zimmî bir kimse, Müslüman köle karşılığında öl-

12 Ebu Davud, 4516; İbn Mace, 2663; Tirmizî, 1414; Ahmed, V, 10, 11, 12, 18, 19. Zayıf bir hadistir.

13 Müslim, 1657'de hadisin lafzı: Kölesini tokatlayanın ya da onu dövenin (bu fiilinin) keffareti ona hürriyetini vermesidir, şeklindedir.

dürülmez. Çünkü yüce Allah Kitab'ında: *"Şüphesiz mü'min bir köle, müşrik bir kişiden hayırlıdır."* (Bakara, 221) buyurmaktadır. Buna göre mü'min köle, müşrik zimmî kimseden hayırlı olduğuna göre nasıl ona karşılık öldürülebilir? Mü'min köle ise özgür mü'min kadınlar gibidir. Bu âyetin delalet ettiği gibi, Selef'in ve halefin büyük çoğunluğunun görüşü de budur. Bu da İmam Ahmed'in görüşüne göre güçlü bir görüştür. Çünkü o, kölenin şâhitliğini -zimmînin aksine- özgür kimsenin şâhitliği gibi caiz kabul etmektedir. O halde hepsi mü'min olduğuna göre, köle karşılığında neden hür kimse öldürülmesin? Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Müminlerin kanları birbirine denktir."[14] buyurmaktadır.][15]

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

182. "Kim vasiyet edenin hataya meylinden yahut günaha düşeceğinden korkar da (vasi ve mirasçıların) aralarını bulursa ona hiçbir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, mağfiret edendir, merhamet edendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kim vasiyet edenin hataya meylinden yahut günaha düşeceğinden korkar da"* buyruğunda geçen cenef (hataya meyletmek), haktan meyledip sapmaktır -kasten dahi olsa-.

Genel olarak müfessirler; cenef, hata ism ise kasten yapılandır, demiştir. Ebu Süleyman ed-Dimaşki dedi ki: Cenef, hakkın dışına çıkmak demektir. Kasten hata işleyene de bu isim verilebilir. Ancak müfessirler, "cenef"i hata işleyen hakkında, ism/günahı da kasten hata işleyen hakkında kullanmışlardır.[16]][17]

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾

183. "Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere yazıldı (farz kılındı)ğı gibi sizin üzerinize de yazıldı. Takvâ sahibi olasınız diye..."

14 Ebu Davud, 4530; Nesaî, X, 14; İbn Mace, 2683 -hadis sahihtir-.
15 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 73-87.
16 Bk. Zâdü'l-Mesîr, I, 183.
17 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 388.

Tefsiri:

[Allah en iyi bilendir elbette. Oruç tutmanın âyet-i kerimede sözkonusu edilen tezekki/temizlenmek anlamında olma ihtimali de vardır. Çünkü yüce Allah: *"Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı. Takva sahibi olasınız diye..."* buyurmaktadır. Buna göre oruçtan maksat, takvadır. Zaten bu, tezekki anlamını da ihtiva eder.][18]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlim ehlinden birçok kişiden rivâyet edildiğine göre bizden önceki iki kitap ehline de hem oruçlarında hem de ibadetlerinde ru'yet/hilali görmek emri verilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı."* buyruğunu da bu şekilde tevil etmişlerdir.][19]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Oruç, ancak takvayı elde etmek için teşri buyrulmuştur. Nitekim yüce Allah: *"Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı. Takva sahibi olasınız diye sayılı günler olarak..."* buyurmaktadır.][20]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı."* Onlar, orucun yemekten, içmekten ve cima etmekten uzak durmak anlamına geldiğini aklen anlayabiliyorlardı. Çünkü "siyam/oruç" lafzını İslâm'dan önce de biliyor ve kullanıyorlardı. Nitekim Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan, Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde nakledilen rivâyete göre "Aşura günü, cahiliye döneminde Kureyş'in oruç tuttuğu bir gündü."[21]][22]

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ
وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ
وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

18 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI, 200.
19 İktizau Sırati Mustakim. I, 351.
20 Minhâcü's-Sünne. V. 196.
21 Buhârî. 2002: Müslim. 1125.
22 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 220.

184. "Sayılı günler olarak. Sizden kim hasta veya yolcu olursa, o günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun. Ona güç yetirenler de bir fakir doyumu fidye versinler. Bununla beraber kim fazladan hayır yaparsa işte bu, onun için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız, sizin hakkınızda daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah orucu farz kılarak: "*Sizden kim hasta yahut yolcu olursa, o günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun.*" buyurmaktadır. Buna göre hasta da olmayan. yolculukta da olmayan kimse sağlıklı ve mukim kimse demektir.][23]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ramazan ayının kazaya kalan orucu. eğer arka arkaya tutulmamış ise kazasının arka arkaya yapılması müstehaptır. Eğer kazaya kalan günleri ayrı ayrı ise ...[24] eğer onu dağınık/ayrı ayrı kaza yapacak olursa caizdir. mekruh da olmaz.

Yine ondan nakledildiğine göre her ikisi de birbirine eşittir. Çünkü yüce Allah: *"O günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun."* buyurmakta ve bunlar hakkında arka arkaya tutulmaları kaydını sözkonusu etmemektedir. Yüce Allah'ın: *"Fakat kim bulamazsa hacc günlerinde üç, döndüğünüz vakit de yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutsun."* (Bakara. 196) buyruğunda mutlak/kayıtsız zikredildiği gibi mutlak olarak anlaşılmalıdır.

Ahmed dedi ki: İbn Abbas. Ramazan'ın kazası hususunda: Nasıl istersen oruç tut. Çünkü yüce Allah: *"O günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun."* buyurmuştur. demiştir.

Çünkü yüce Allah. kulları hakkında kolaylık diler. Ayrı ayrı tutması daha kolay olabilir.

Mücahid,[25] Ramazandan oruç borcu olan adam hakkında: Kazalarını ayrı ayrı mı tutar yoksa peş peşe mi? sorusuna cevap olarak şöyle demiştir: Şüphesiz Allah. kulları hakkında kolaylık dilemiştir. Bunların hangisinin kendisine daha kolay geldiğine bir baksın. Arzu ederse arka arkaya tutsun, dilerse ayrı ayrı tutsun.

Diğer taraftan yüce Allah. sadece sayının tamamlanmasına itibar etmiştir. Sayının tamamlanması ise ayrı ayrı tutmak sûreti ile de. arka arkaya tutmak sûreti ile de gerçekleşir.

23 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 136.

24 Asıl nüshada boşluk var.

25 Abdürrezzak. Mûsânnef. IV. 243: İbn Ebu Şeybe. II. 293: Dârakutnî. II. 192.

Denilse ki: Malik, Humeyd b. Kays'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Mücahid ile birlikte tavaf ediyordum. Bir kişi onun yanıma gelerek Ramazan ayında tutmadığı oruca dair soru sordu: Bunları arka arkaya mı tutsun? Ben: Hayır, dedim. Bu sefer Mücahid, göğsüme vurduktan sonra: Şüphesiz ki bu, Ubeyy b. Ka'b'ın kıraatinde "متتابعات: peş peşe, arka arkaya (günler halinde)" şeklindedir, dedi.[26]

Şaz kıraat ise haber-i vahid gibi değerlendirilir. Nitekim Abdullah'ın: " فصيام ثلاثة أيام ممتابعات : Arka arkaya üç gün oruç tutsun." kıraati de böyledir.[27] Şöyle cevap verilir: Bu kıraatin tilaveti de, hükmü de nesh edilmiştir.

Buna delil de Âişe'nin şöyle dediğine dair gelen rivâyettir: "Arka arkaya diğer günler sayısınca" buyruğu nazil oldu. sonra da "arka arkaya" lafzı düştü.[28] Bunu, Abdürrezzak ve Dârakutnî rivâyet etmiş olup isnadı sahihtir, demiştir.[29] Şüphesiz Mücahid'den de birçok yoldan onun dağınık günler halinde oruç tutmayı caiz gördüğü sahih olarak rivâyet edilmiştir. Ayrıca o, bu görüşü bütün Mekke ahâlisinden diye haber vermektedir. Bu kıraati rivâyet eden de odur. Böylelikle bunun nesh edilmiş olduğu anlaşılmış olmaktadır.][30]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler. Bununla beraber kim fazladan hayır yaparsa işte bu, onun için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız sizin hakkınızda daha hayırlıdır eğer bilirseniz."* İlim ehlinin ittifakı ile -ki bu aynı zamanda sahih hadis kitaplarında ve diğerlerinde tefsir ve fıkıh kitaplarında yer alan bir husustur- şanı yüce Allah, Ramazan orucunu farz kılınca ikamet halindeki bir kimse oruç tutmak ile her gün bir yoksula yemek yedirmeyi seçmekte serbest idi. Bu durumda farz olan yoksula yemek yedirmekti. Ayrıca yüce Allah, daha fazla kişiye yemek yedirmeyi teşvik buyurdu ve: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler. Bununla beraber kim fazladan hayır yaparsa işte bu, onun için daha hayırlıdır."* buyurduktan sonra: *"Oruç tutmanız sizin hakkınızda daha hayırlıdır."* buyurdu. Onlar, bu şekilde seçim yapmakta serbest bırakılınca üç derece ile karşı karşıya kaldılar: En yükseği oruç tutmaktı. Ondan hemen sonra her gün bir yoksuldan fazlasına yemek yedirmekti. En alt mertebe ise sadece bir yoksula yemek yedirmek ile yetinmekti.

26 Abdürrezzak, Mûsânnef. IV, 244: İbn Ebu Şeybe. II. 293.
27 Malik, Muvatta. I. 305: İbn Ebu Şeybe, III. 88: Taberî. VII. 30.
28 Taberî. X, 560.
29 Abdürrezzak. IV, 241-242: Dârakutnî. II. 192: Beyhakî. IV. 258.
30 Şerhu'l-Umde. -es-Siyam-. I. 342-343.

Daha sonra şanı yüce Allah, oruç tutmayı kesin bir emir olarak verdi ve üç şıktan birisini seçmek serbestliğini kaldırdı.][31]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah şu buyruğunda farzdan fazla olanına "tatavvu" adını vermiştir: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler. Kim bununla beraber fazladan hayır (tatavvu) yaparsa"* yani bir yoksuldan fazlasına yemek yedirirse *"İşte bu, onun için daha hayırlıdır."*][32]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Abdurrahman b. Ebu Leyla'nın Muaz b. Cebel'den şöyle dediğine dair rivâyetinden ötürü keffaret de vacip olmuştur: Şanı yüce Allah: *"Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı."* buyruğundan itibaren şu: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruklarını indirdi. (Muaz devamla) dedi ki: Bunun üzerine isteyen oruç tutar, isteyen oruç açar ve bir yoksula yemek yedirirdi. Bu da onun için yeterli olurdu. Daha sonra yüce Allah, diğer âyeti: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* indirdi. Böylelikle Allah, Ramazan orucunu tutmayı mukim ve sağlıklı olan herkes hakkında sabit bıraktı ve bu hususta hasta ile yolcuya ruhsat verdi. Oruç tutacak gücü bulunmayan yaşlının da yemek yedirme/fidye vermesini de sabit bıraktı." Bu, Ebu Davud'un rivâyet ettiği uzunca bir hadisten ihtisar edilmiştir.[33]

Bunu, Buhârî de[34] İbn Ebu Leyla'dan şöyle dedi diye rivâyet etmektedir: Bize, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı tahdis etti: "Ramazan orucunu farz kılan hüküm nazil oldu fakat bu onlara ağır geldi. Bu sebeple -oruç tutmaya gücü yetenler arasından- her gün bir yoksula yemek yediren kişi, oruç tutmuyordu. Bu hususta onlara ruhsat verildi. Daha sonra bunu: *"Oruç tutmanız sizin hakkınızda daha hayırlıdır."* buyruğu bunu nesh etti ve oruç tutmaları emredildi."

Ata'dan rivâyete göre o İbn Abbas'ı, yüce Allah'ın: *"Ona güç yetir(emey) enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruğundaki "yutîkûnehû" lafzını "yuttavvekûnehû" diye okuduğunu işitmiştir. İbn Abbas dedi ki: Buyruk nesh

31 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI. 250.

32 Şerhu'l-Umde. -Taharet-. 468.

33 Ebu Davud. I. 193-194: Ahmed. V. 246-247: Hakim. II. 301: Beyhakî. IV. 200. Hadis zayıftır.

34 Buhârî. II, 268'de kesin ifade ile muallak olarak. Beyhakî. IV. 200'de mevsul olarak. Tağliku Tahlik. III. 185'te belirtildiği üzere de Ebu Nuaym Müstahrecinde rivâyet etmiştir.

edilmiş değildir. Bu, oruç tutacak güçleri bulunmayan oldukça yaşlı erkek ve kadın içindir. Onlar her bir gün yerine bir yoksula yemek yedirirler." dedi. Bunu, Buhârî rivâyet etmiştir.[35]

Verka'nın İbn Ebu Necih'ten, onun Ata'dan, onun İbn Abbas'tan diye naklettiği sahih bir diğer rivâyette[36] yüce Allah'ın: *"Ona güç yetiremeyenler"* buyruğu hakkında: Oruç tutmakta zorlandıkları halde buna güçleri yetmeyenler *"de bir fakir doyumu fidye versinler. Bununla beraber kim fazladan hayır yaparsa"* bir diğer yoksula daha yemek yedirirse *"işte bu onun için daha hayırlıdır."* Âyet nesh edilmiş değildir. İbn Abbas dedi ki: "Bu âyet-i kerimede ancak oruç tutacak gücü bulunmayan oldukça yaşlı bir kimseye ve şifa bulmayacağını bilen hastadan başkasına ruhsat verilmemiştir." Daha önce ondan buna benzer rivâyet nakledilmiş bulunmaktadır.

Eyyub'dan. o İbn Sîrîn'den. o İbn Abbas'tan[37] şu: *"Ona güç yetir(emey) enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* âyetini diğer: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* âyeti nesh etmiştir, dedi.

Eyyub dedi ki: İkrime'yi. İbn Abbas'tan naklen şöyle derken dinledim: Âyet nesh edilmiş değildir. Âyet oruç tutmak için kendisini zorladığı halde buna gücü yetmeyen yaşlı kişi hakkındadır. Böyle bir kimse orucunu açar ve yoksula yemek yedirir." Bu iki rivâyeti Ahmed. en-Nasih vel Mensuh adlı eserinde rivâyet etmiştir.

Birinci rivâyette genel kıraatin herkes hakkında nesh edilmiş olduğunu, ikinci rivâyette ise şeddeli okuyuşa göre nesh edilmemiş olduğunu kastetmiş bulunmaktadır.[38]

Enes b. Malik'ten rivâyete göre o, vefatından bir ya da iki sene önce oruç tutacak gücü bulamadı. Bunun üzerine orucunu açtı ve onlara (yoksullara) yemek yedirdi. (Ravi) dedi ki: O da yoksulları toplar ve onlara yemek yedirirdi.[39] Bunu, Said rivâyet etmiştir.

Leys b. Sa'd, Yahya b. Said'den oldukça yaşlanıp da oruç tutacak gücü bulamayan yaşlı kişi hakkında şöyle dediğini zikretmektedir: "Sen her gün bir yoksula

35 Buhârî. IV. 1638.
36 Nesaî. IV. 190-191: Beyhakî, IV, 271; Hakim, I, 606: Dârakutnî. II. 205.
37 Abdürrezzak. Mûsânnef, IV, 220-221; İbnu'l-Cevzî, el-Nasihu vel Mensuh. 205-206.
38 Şeddeli okuyuştan kastı yettavvekunahu kıraatidir.
39 Abdürrezzak. Mûsânnef. IV, 220: Taberânî. Kebir. I. 242: Beyhakî. IV. 271.

yedirmek maksadıyla bir mud buğday fidye ver." dediğini zikretmektedir. Bunu. Ebu Bekr b. Hazm ensarın ileri gelen yaşlılarından diye rivâyet etmektedir.[40]

Said b. el-Müseyyeb'den yüce Allah'ın: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Kasıt oruç tutmak isteyip de buna gücü yetmeyen yaşlı kimse ile oruç tutması ağır gelen hamile kadındır. Böyle bir kadının Ramazan bitinceye kadar her gün için bir yoksula yemek yedirmesi gerekir."[41] Bunu, Said rivâyet etmiştir.

İbrahim'den de şöyle dediği rivâyet edilmektedir:[42] Adam hergün için bir kişi doyuracak kadar fidye verir. Sonra da oruç tutmazdı. Nihâyet: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* buyruğu nazil oldu. (Devamla) dedi ki: Âyet bunu nesh etti. Sözkonusu ruhsat, oruç tutacak gücü bulunmayan oldukça ihtiyar kimseye idi."

Zühri'den rivâyete göre ona yüce Allah'ın: *"Ona güç yetir(emey)enler de"* buyruğu hakkında soru sorulduğu ve: "O nesh edilmiştir. Bize ulaştığına göre bu âyet-i kerime aylar boyunca hastalığı süren kişi içindir. Böyle bir kişi oruç açtığı her bir günün yerine bir mud buğday yedirir." dediği rivâyet edilmektedir.[43]

Katade'den de bu âyet hakkında şöyle dediği nakledilmiştir: "Bu âyette oldukça ihtiyar ve oruç tutacak gücü bulunmayan yaşlı erkek ve kadına her bir gün yerine bir yoksula yemek yedirip oruç açmalarına dair bir ruhsat ihtiva ediyordu. Sonra bu âyeti ondan sonraki âyet nesh etti ve yüce Allah: *"O ramazan ayı ki ... sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun. Kim de hastalanır yahut yolculukta olursa o günler sayısınca diğer günlerde (tutsun)."* buyurdu ve böylelikle bu âyet onu nesh etti. Bu sebeple ilim adamlarının görüşü bu ruhsatın eğer oruç tutacak güçleri yoksa yaşlı erkek ve kadın hakkında oruç tutacak güçleri bulunmazsa, gebe kadın da, karnındaki çocuk için süt emziren kadın da, süt emzirdiği çocuk için korkacak olursa her bir günün yerine bir yoksula yemek yedirmeleri şeklinde ruhsatın sabit olduğunu ümit ediyorlardı." Bunu, Muhammed b. Kesir Hemmam'dan o da ondan diye rivâyet etmiştir.

Böylelikle bunlar, Ashab-ı Kiramdan nakledilmiş üç görüş olup, onlara muhalefet eden kimsenin olduğu bilinmemektedir.

Aynı şekilde ashab ve tabiin. yüce Allah'ın bu âyet-i kerimede oruç tutmaktan acze düşen kimseye, orucunu açıp yemek yedirmesine ruhsat verdiğini ve

40 Ebu Ubeyd. en-Nasih vel Mensuh. 59.
41 Abdürrezzak. Mûsânnef. II. 566: Şafiî. Müsned. I. 179.
42 Taberî. III. 420.
43 Taberî. III. 422: Ebu Ubeyd. en-Nasih vel Mensuh. 44-45.

onun hakkında âyetin hükmünün kalıcı olduğunu haber vermişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'in indirilişini ve tevilini en iyi bilenler de onlardır.

Aynı şekilde bu husus iki bakımdan açıklık kazanmaktadır:

Birincisi: İbn Abbas ve ashabı (ondan ilim öğrenmiş arkadaşları)[44] buyruğu "yettavvakûnehû" ve "yutîkunehû" diye okumuşlardır. Bu da ondan sahih olarak gelmiş bir kıraattir. Kıraat, Ashab-ı Kiramdan sahih olarak nakledilecek olursa o kıraatin en alt mertebesi ona uyulması ve gereğince amel edilmesi bakımından haberi vahid konumunda olmaktır. Çünkü onu bu şekilde okuyan kişi, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu buyruğu bu şekilde okuduğunu haber vermektedir. Bu durumda bu, ya Kur'ân-ı Kerim'in kendisi ile nazil olduğu yedi harften bir harftir ve bu durumda neshten sonra âyet-i kerimeyi "yettavvakûnehû" ve "yutîkunehû" diye iki şekilde olur. Yahut da o bunu tefsir ve hükmün beyanı olmak üzere böyle dinlemiş, onun tilavetinin de böyle olduğuna inanmış olabilir. Her iki ihtimale göre de onun Kur'ân'dan olduğu kesin olarak söylenemese dahi gereğince amel etmek gerekir. Bu hususun ise yeterli bir şekilde ele alınacağı yer başka bir yerdir.

"Yettavvekunehu" kıraati ise onu tutmak için kendilerini zorladıkları halde buna güç yetir(emey)enler demektir. Çünkü oruç tutmaya kalkışan herkes ona güç yetirmez. İşte bu durumdaki kişinin yoksul bir kimseye yemek yedirerek fidye vermesi gerekir. Eğer zorlanmakla ve meşakkatle birlikte oruç tutacak olursa bu onun için daha hayırlı olur. İşte Ata'nın kendisinden naklettiği rivâyete göre İbn Abbas'ın sözünün manası budur.

İkincisine gelince; genel olarak buyruk "yutîkunehû" şeklinde okumuşlardır. Dolayısıyla İslâm'ın ilk dönemlerinde Allah orucu farz kıldığı zaman, kişi oruç tutmak ile her günün yerine bir yoksula yemek yedirmek arasında muhayyer bırakmıştı. Şâyet oruç tutup yoksula yemek yedirmezse bu onun için hayırlı olurdu. Sonra yüce Allah: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* buyruğu ile oruç tutma gücüne sahip olan kimse hakkında böyle bir tercihte bulunma hakkını nesh etmiş, oruç tutmayı farz kılıp oruç açıp yemek yedirmeyi yasaklamıştır. Ancak oruç tutmayıp yemek yedirmek, oruç tutmaktan aciz kimseler için de devam etmiştir. Çünkü şanı yüce Allah, oruç tutmaya gücü yeten kimseler hakkında bu iki husustan birisini yani ya oruç tutmayı ya da yemek yedirmeyi -her ikisine de gücünün yetmesi dolayısıyla- farz kılınca ikisinden birisine gücü yeten kişi, güç yetirdiği şey ile emredilmiş oldu. O sırada yemek yedirme gücü

44 Nesaî, IV, 190-191; Taberî, III, 431.

olmamakla birlikte oruç tutma gücü olan bir kimse oruç tutmak durumunda idi. Ama yemek yedirmeye gücü yetmekle birlikte oruç tutamayan kimse ise bunu yerine getirmekle yükümlü idi. Her ikisine güç yetiren ise ikisinden birisini seçmekte serbest bırakıldı. İşte insanların seçmekte serbest bırakıldıkları bütün hususlarda durum budur. Tıpkı yemin keffareti ile, ihramda iken hastalık sebebi ile, ihrama aykırı harekette bulunmak ile ilgili fidye türleri ve daha başka hususlarda olduğu gibi. Daha sonra yüce Allah, oruç tutabilecek güce sahip olan kimseler hakkında oruç açmanın caiz olma hükmünü nesh etti. Böylelikle oruç tutabilecek gücü bulunmayan kimse hakkında âyetin manasından anlaşılan oruç açıp fidye verme hükmü kaldı.

Buna şu husus açıklık getirir: Oldukça yaşlı kimseler eğer oruç tutabiliyor iseler bu durumda oruç tutmak ile yemek yedirmekten birisini seçmekte serbest olurlardı. Daha sonra oruç tutmaktan acze düşecek olurlarsa, o taktirde yemek yedirmek onlar için muayyen olan yükümlülük olurdu. Sonra bu muhayyerlik nesh edildi. Geriye sadece muayyen olan bu hüküm kaldı. İşte daha önce Muaz'dan ve İbn Abbas'tan gelen Said b. Cübeyr'in ve daha başka tabiinden kimselerin rivâyeti bunu ifade eder.

Aralarından bunu başka şekilde açıklayan da vardır. Şöyle ki: Yüce Allah'ın: *"Ona güç yetiremeyenler."* buyruğu oldukça zorlanarak ona güç yetirebilen kimselerle sıkıntı ve meşakkat çekmeksizin gücü yeten kimseler hakkında umumîdir. Buyruk, zorlanmayan kimse hakkında nesh edildi ve ancak büyük ölçüde zorlanarak ona güç yetirebilen kimse hakkında hükmü olduğu gibi kaldı.

Denilse ki: Daha önce geçtiği üzere, aralarında İbn Abbas'ın da bulunduğu Selef'ten bir topluluktan bunun nesh edildiği rivâyet edilmiştir.

Ayrıca Seleme b. el-Ekva'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruğu nazil olunca isteyen oruç tutmayıp fidye verirdi. Nihâyet ondan sonraki âyet nazil olup onu nesh etti. Bir diğer rivâyette de şöyle denilmektedir: "Nihâyet şu: *'Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun.'* âyeti nazil oluncaya kadar."[45] Bunu, sahih sahibi Buhârî ve Müslim ile sünen sahibi rivâyet etmiştir.

İbn Ömer'den rivâyete göre de o: "فدية طعام مساكين : Yoksullara yedirilen bir fidye" diye okumuş ve: "O nesh edilmiştir." demiştir. Bunu da Buhârî rivâyet etmektedir.[46]

45 Buhârî, IV, 1638; Müslim, II, 802.
46 Buhârî, II, 688.

Ubeyde'den[47] ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler." buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Bunu ondan sonra gelen ve onun da arkasındaki âyet(ler) nesh etmiştir, demiştir.

Alkame'den rivâyete göre:[48] o bu buyruğu: "Yutikunehu: ona güç yetirenler" diye okurdu. Dedi ki: "Onlardan birisi oruç açmak isterse bir yoksula yemek yedirir ve oruç açardı. İşte bu, onun keffareti olurdu. Sonunda onu: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* buyruğu onu nesh etti." Şa'bi'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir:[49] "Bu âyet nazil olunca varlıklı olanlar yemek yedirip oruçlarını açıyorlardı. Bunun bir sonucu olarak oruç yükümlülüğü fakirlere kaldı. Bunun üzerine yüce Allah: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun. Kim de hastalanır yahut yolculukta olursa o günler sayısınca diğer günlerde (tutsun.)"* buyruğunu indirdi. (Devamla) dedi ki: "Böylelikle oruç bütün insanlara farz oldu." Bütün bunları Ahmed rivâyet etmiştir.

Ona şöyle cevap verilir: Âyet-i kerime, iki işten birisini seçmekte serbest bırakılan kimse hakkında nesh edilmiştir. Bu ise âyet-i kerimenin lafzının delalet ettiği gibi ve onların da açıkladıkları gibi oruç tutabilen kişidir. Âyetin manasının delalet ettiği gibi üzerindeki farz yalnızca yemek yedirmek olan kimse hakkında ise herhangi bir şey nesh edilmemiştir. İşte âyet-i kerimenin nesh edilmiş olduğunu mutlak olarak söyleyenlerin sözleri buna göre yorumlanır. Çünkü İbn Abbas'tan bu hususu açıkça ifade ettiği rivâyet edilmiştir.][50]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İkrime'den rivâyete göre İbn Abbas: (Âyet), hamile ve süt emziren kadın için sabit bırakılmıştır, demiştir. O, bu sözleriyle yüce Allah'ın: *"Ona güç yetir(emey) enler ..."* buyruğunu kastetmektedir.[51] Bunu, Ebu Davud rivâyet etmektedir.

Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruğu hakkında şöyle dediğini naklettiği rivâyet edilmiştir: Âyet-i kerime, oruç tutmaya güçleri yettiği halde yaşlı erkek ve kadına oruç açıp her bir gün yerine bir yoksula yemek yedirmelerine ruhsat vermiş idi. Aynı şekilde hamile ve süt emziren kadınlar da (çocukları için korkacak olurlarsa

47 Taberî, III, 424.
48 Abdürrezzak, Mûsânnef, IV, 222; Ebu Ubeyd, en-Nasih vel Mensuh, 44; Taberî, III, 421.
49 Taberî, III, 421, 423, 424.
50 Şerhu'l-Umde -es-Siyam-, I, 257-266.
51 Ebu Davud, I, 708.

bu ruhsata sahipti.)[52] Ebu Davud dedi ki: Bununla çocukları için korkmaları halini kastetmiştir. Bunu, Ahmed Nasih vel Mensuh'ta geniş olarak rivâyet etmiştir.

Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: *"Ona güç yetir(emey) enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Yüce Allah, bu hususta oruç tutmaya güçleri yettiği halde yaşlı erkek ve yaşlı kadına ruhsat vermektedir. Onlara istedikleri taktirde oruçlarını açıp her bir gün yerine bir yoksul yedirmeleri ruhsatı verilmişti. Sonra bu hükmü şu âyetteki: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* buyruğu ile nesh etti. Ruhsat, eğer oruç tutabilecek güçleri yoksa yaşlı erkek ve kadın hakkında çocukları için de korkması halinde, hamile ve süt emziren kadın hakkında sabit kaldı. Bu durumda onlar, her bir gün yerine bir yoksula yemek yedirirler ve ayrıca kaza etmek yükümlülükleri olmaz.][53]

[Said b. el-Müseyyeb yüce Allah'ın: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruğu hakkında dedi ki: Burada kasıt, oruç tutup da acze düşen yaşlı ile oruç tutması zor olan hamile kadındır. Bu durumda her ikisi Ramazan ayı bitinceye kadar her gün için bir yoksula yemek yedirmekle yükümlüdürler. Bunları, Said rivâyet etmiştir.[54]][55]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas,[56] bu buyruğu "yettavvekunehu" diye okurdu. Yani oruç tutmak isterken zorlukla karşılaşanlar demektir. Bunu "yutikunehu: güç yetirenler" diye okuyanlarınki ise nesh edilmiştir. Bunu da: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* âyeti nesh etmiştir.][57]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O ramazan ayı ki Kur'ân o ayda indirilmiştir. İnsanları hidâyete erdirmek, doğru yolu ve hak ile bâtılı ayırdeden hükümleri açıklamak üzere indirilmiştir."* buyurmaktadır. O, Kitab'ını insanları doğru yola iletmek, doğru yolu açık açık gösterip hakkı bâtıldan ayırdetmek üzere indirmiştir. Bu sebeple bu kitap insanları sırat-ı mustakime iletir. Onları göklerde ve yerde bulunan her şey kendisinin olan aziz ve hamid Allah'ın dosdoğru yoluna muhtevasındaki hayır ve emirler ile iletir. O, aynı zamanda "beyyinat/ayırdedici" delaletler ve bur-

52 Ebu Davud, I, 708, 709.
53 Şerhu'l-Umde, -Siyam-, 246-248.
54 Said b. Mansur, Tefsir II, 680; Taberi, III, 429; Beyhaki, IV, 271-272.
55 Şerhu'l-Umde -Siyam-, II, 252.
56 Nesaî, IV, 190-191; Taberî, III, 431, 433.
57 Şerhu'l-Umde -Siyam-, I, 249.

hanlar/kesin deliller ihtiva eder. Bunlar da "doğru yol"u gösteren hakkı beyan eden ve ona ileten deliller vardır. Ayrıca bunlar, "hakk ile bâtılı ayırdeden", hakkı bâtıldan, hayrı şerden, doğruyu yalandan, emrolunanı yasak olandan, helalı haramdan ayıran aralarındaki farkı ortaya koyan (furkan)dır.][58]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendi (rahmeti) nden size musahhar kılmıştır."* (Casiye, 13); *"Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratmıştır."* (Bakara, 29); *"Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Kötülük edenleri yaptıkları karşılığında cezalandırması, güzel amelde bulunanları da daha güzeli ile mükafatlandırması içindir."* (Necm, 31) ve: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz."* (Âyet 186); *"İnsanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* (Nisa, 165) buyruklarında ve benzerlerinde bulunan "lam" harfinin yüce Allah'ın: *"Sonra firavun hanedanı onu aldılar. Çünkü sonunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktı."* (Kasas, 8) buyruğu ile şairin:

لدوا للموت وابنوا للخراب

"Sonunda ölmek için doğunuz ve sonunda yıkılacak diye bina yapınız."

Sözündeki "lam" gibi "akıbet lamı" olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak bunlar, "akıbet lamı"nın yaptığı fiilin akıbetini bilmeyen kişi hakkında kullanılmasının doğru olduğunu bilmiyorlar. Mûsâ'nın durumunun sonunda nereye kadar varacağını baştan bilmeyen firavun gibi yahut da yaptığı işin akıbetini önlemeye gücü yetmeyen kimse gibi. Âdemoğullarının ölümü kendilerinden uzaklaştırabilmekten aciz olmaları, yaptıkları inşaatları yıkımdan korumaktan aciz kalmaları buna örnektir. Ancak her şeyi bilen, gücü her şeye yeten ve yarattığı her bir şeyi iradesi ile yaratan Allah hakkında ise bilginin ya da kudretin sözkonusu olmaması anlamını ihtiva eden "akıbet lamı"nın kullanılması mümkün değildir.][59]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah, kendisi dolayısıyla fıtır bayramını yaptıkları Ramazan orucunu sözkonusu ettikten sonra: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve ta ki şükredesiniz."* buyurmaktadır.][60]

58 en-Nubuvvât, 102.
59 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 100-101.
60 el-Cevabu's-Sahih, V, 231.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fıtır (Ramazan bayramı'nda) tekbir daha müekkeddir. Çünkü yüce Allah: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz."* buyruğu ile bunu emretmiş bulunmaktadır.][61]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz."* buyruğu ve buna benzer bayramlarda tekbir getirme emri, hem müretteb (namazdaki tekbirleri) hem de öncelikli olarak zait/fazladan getirilen tekbirleri de kapsayan namaz kılma emridir aynı zamanda.][62]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve ta ki şükredesiniz."* buyurarak tekbiri ve şükretmeyi yüce Allah'ın: *"Öyle ise beni anın ki ben de sizi anayım ve bana şükredin, nankörlük etmeyin."* (Âyet 152) buyruğunda olduğu gibi tekbiri ve şükrü zikretti. Şükür söz ile olur. Bu, hamd etmektir. Amel ile de olur. Yüce Allah'ın: *"Ey Davud hanedanı! Siz de şükrederek çalışın."* (Sebe, 13) buyruğunda olduğu gibi. Böylelikle yüce Allah, bayramlarda tekbir ile birlikte hamdi sözkonusu etmektedir. Bunun için: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمد denilir, denilmiştir. Çünkü yüce Allah, bayramda tekbir getirmeyi, şükretmeyi istemiş bulunmaktadır. Bundan dolayı rivâyette belirtildiği üzere bayramda: "اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى ما هَدَانَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أَوْلَانَا: Bize verdiği hidâyet için Allah'u ekber, bize ihsan ettiği nimetler için elhamdulillah" denilir. Böylelikle tekbir ve şükür hamdi bir arada yapılmış olur. Nitekim şu buyrukta da yüce Allah, övgü şeklindeki hamdi ve tekbiri bir arada sözkonusu etmiş bulunmaktadır: *"Ve de ki: Çocuk edinmemiş, mülk (ve hakimiyetinde) hiçbir ortağı olmayan, acizliğinden ötürü velisi de bulunmayan Allah'a hamdolsun, O'nu tekbir ettikçe et."* (İsra, 111) Böylelikle kendisine hamd edip onu büyültüp tekbir getirmeyi emretmiş olmaktadır.][63]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve ta ki şükredesiniz."* buyruğundaki "lam" harfi, ya zikredilmiş bir ifadeye taalluk etmektedir. Yani yüce Allah'ın: *"Allah size*

61 el-Fetava Mısriyye, 79.

62 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 183.

63 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 230-231.

kolaylık diler, sizin için güçlük istemez. Ta ki böylelikle o *sayılı günleri tamamlayasınız."* demektir. Nitekim: *"Allah size açıklamak ister."* (Nisa, 26) buyruğunda da olduğu gibi. Yahut da hazf edilmiş bir ifade ile alakalıdır. Yani: O sayılı günleri tamamlamanız için[64] ... size bunu teşri buyurdu, demektir.

Bu açıklama daha meşhurdur. Çünkü ayrıca yüce Allah: *"Ve ta ki şükredesiniz."* buyurmuştur. Birinci açıklamaya göre: Ve "o ta ki şükretmenizi ister" demek olması gerekir ki bu da bir parça zayıf bir açıklamadır.

Ancak birinci görüş lehine, yüce Allah'ın abdesti emreden âyet-i kerimedeki şu buyrukları delil gösterilebilir: *"Allah, size güçlük çıkarmak istemez. Ama sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister. Ta ki şükredesiniz."* (Maide, 6) Şüphesiz oruç âyeti ile abdest âyeti, lafız ve mana itibariyle birbirleri ile mütenasiptir. Çünkü yüce Allah'ın (oruç âyetinde): *"Allah size kolaylık diler, sizin için güçlük istemez."* buyruğu buradaki yüce Allah'ın: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez."* (Maide, 6) buyruğu ile yüce Allah'ın: *"Ama sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."* (Maide, 6) buyruğu da: *"Ta ki böylelikle* o *sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve ta ki şükredesiniz."* buyruğu ile aynı konumdadır.

Burada maksat da şudur: Şanı yüce Allah, şer'i olarak bizi hidâyete ilettiği için tekbir getirmemizi istemektedir. Bundan dolayı Zeyd b. Eslem gibi Selef'ten bazı kimseler: Kasıt, bayram tekbiridir, demişlerdir.[65] Ümmet de bayram namazına özel olarak fazla tekbirlerin yer aldığı üzerinde ittifak etmişlerdir. Bayram namazının dahi "tekbir"in kapsamına girme ihtimali de vardır. Tıpkı namaza tesbih, kıyam, sücud ve Kur'ân denilmesi, yüce Allah'ın: *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüz zaman Meş'ar-ı Harâm'ın yanında Allah'ı anın."* (Bakara, 198) buyruğunda Meş'ar-ı Harâm'da kılınan namazın Allah'ın zikrine sokulduğu gibi yüce Allah'ın: *"Allah'ı zikretmeye koşun ve alışverişi bırakın."* (Cuma, 9) buyruğunda hutbe ve namazın kastedilmiş olduğu gibi. Bu da şundan dolayıdır. Namaza "tekbir" adı verildiği için, fazladan tekbir getirmek ile ona özel bir nitelik kazandırılmış olmaktadır. Nitekim sabah namazına "Kur'ân" adı verildiği için onda fazla/uzunca Kur'ân okumak gibi bir özellik vardır. Sabah namazında kıraatin uzun tutulması da dört rekatlik namazdaki diğer iki rekatin yerine geçirilmiş olmaktadır. Aynı şekilde gece namazına *"Geceleyin kalk (namaz kıl)."* (Müzzemmil, 2) buyruğunda, "kıyam" adı verildiği için bu namazda kıyamın uzun tutulması özelliği vardır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), geceleyin kıldığı namazlarda, gündüz

64 Asıl nüshada boşluk var.
65 İbn Ebu Hatim, Bakara, 2. kısım, no: 766; İbn Cerir, II, 157.

namazlarında uzatmadığı kadar rükûu ve sücudu uzun tutardı. Bundan dolayı Selef'ten kimisi: Geceleyin namazı uzun tutmak daha faziletlidir. Gündüz vaktinde ise rükûu ve sücudu çoğaltmak daha faziletlidir. demişlerdir.

Aynı şekilde Cuma hutbelerinden fazla olarak bayram hutbesinde de tekbir meşru kılınmıştır. Yine tekbir. hem bize (Hanbeli mezhebine) göre hem de ilim adamlarının çoğunluğuna göre bayram hilalinin görülmesinden itibaren bayramın bitimine kadar namazın ve hutbenin sonuna kadar meşru kılınmıştır. Fakat imama uyacak kişi. namazgaha geldikten sonra bu vakitten itibaren namazı beklemek ile meşgul olacağından ötürü tekbiri keser mi yoksa bundan sonra namaz ve hutbe ile meşgul olacağından ötürü namaza başlamakla mı keser ya da hutbe bitimine kadar onu kesmeyip sürdürür mü? Bu hususta imam Ahmed'in de. başkalarının da görüş ayrılığı vardır. Sahih olan ise tekbirin bayramın sonuna kadar devam ettiğidir.][66]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tekbire gelince, tekbir kurban bayramında ittifakla meşrudur. Aynı şekilde tekbir, İmam Malik, İmam Şafiî ve İmam Ahmed'e göre Ramazan Bayramı'nda da meşrudur. Bunu, Tahavi, İmam Ebu Hanife'nin ve arkadaşlarının bir görüşü olarak da zikretmektedir. Ama onlardan meşhur olan bunun aksidir. Fakat Ramazan Bayramında tekbir, Ashab-ı Kiramdan -Allah onlardan razı olsun- naklolunan bir husustur. Hatta Ramazan bayramında tekbir getirmek, yüce Allah'ın onu: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz (tekbir getiresiniz) ve ta ki şükredesiniz."* buyruğu ile emretmiş olması ciheti ile daha bir müekkeddir.

Ramazan bayramında tekbirin başlangıcı. hilalin görülmesi iledir. Sonu ise bayramın bitmesi iledir. Bu ise sahih olan görüşe göre imamın hutbeyi bitirmesi ile tamam olur.

Kurban bayramında tekbir getirmek ise namazların sonlarında meşru olması ve üzerinde ittifak edilmiş olması ciheti ile daha müekkeddir. Ayrıca kurban bayramında mekân ve zaman bir arada bulunur. Kurban bayramı, fıtır bayramından efdaldir. Bundan dolayı bu bayramdaki ibadet namaz ile birlikte kurban kesmek şeklindedir. Öbüründe (Ramazan bayramında) ibadet ise namaz ile birlikte sadaka şeklindedir. Kurban kesmek ise sadakadan daha faziletlidir. Zira kurban kesmekte bedeni ve mali ibadet bir arada bulunur. Çünkü kesme işi, bedeni ve mali bir ibadettir. Sadaka ve hediye vermek ise mali bir ibadettir. Ayrıca Rama-

66 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 223. 225.

zan bayramında sadaka oruca tabidir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), onu oruç tutan kimsenin boş konuşmalardan kötü sözlerden bir temizlik, yoksullar için de bir yiyecek temini vesilesi yapmıştır. Bundan dolayı da namazdan (bayram namazından) önce verilmesi sünnettir. Nitekim yüce Allah: *"Gerçek şu ki umduğunu elde eder iyice temizlenen ve Rabbinin adını anarak namaz kılan."* (A'la, 14-15) buyurmaktadır. Kurban kesmek ise aynı günde bağımsız bir ibadet olarak meşru kılınmıştır. Bundan dolayı namazdan (bayram namazından) sonra kesilmesi meşrudur. Nitekim yüce Allah: *"O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes. Şüphesiz ki asıl soyu (ve sonu) kesik olan, sana buğz edenin kendisidir."* (Kevser, 2-3) buyurmaktadır.][67]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bayramlarda tekbir getirmek ile birbiri ile birlikte zikredilen iki şey bir arada yapılmış olur. Çünkü tekbir ile tehlil ve tekbir ile tahmid, yüce Allah'ın şu buyruğunda bir arada zikredilmiş bulunmaktadır: *"Ta ki ... sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve ta ki şükredesiniz."* buyruğu bunu ifade eder. Çünkü hidâyet, hidâyete iletilmek dolayısıyla tekbir getirmeyi gerektirir. Bu bakımdan onun (tekbirin) ayrılmazı olan tehlil de ona katılır. Nimet de nimetten ötürü şükrü gerektirir. Bundan ötürü O'na hamd etmek de katılmıştır. Bu da şuna benzer: Bir bineğe binmek işinde, bir tür şeref ile bir nimet konusu olma özellikleri bir arada bulunduğundan ötürü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bineğe bindiği zaman bu iki hususu bir arada ifade ederdi. Çünkü şanı yüce Allah da: *"Ta ki onların sırtlarına binip kurulasınız. Sonra onların üzerine yerleşince Rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve şöyle diyesiniz: Bunları bizlere musahhar kılan eksiklikten münezzehtir. Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi ve esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz."* (Zuhruf, 13-14) buyurmaktadır. Bu buyrukları ile yüce Allah, kişiye üzerindeki nimetini hatırlamasını emir buyurmaktadır. O nimeti hatırlamak ise O'na hamd etmek ile olur. Ayrıca hamdin ayrılmazı olan tesbihi de emretmektedir. Bundan ötürü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir binek getirilip de kendisi ayağını bineğin üzengisine koyduğunda: "Bismillah!" derdi. Ama bineğin sırtına kurulunca da: "Elhamdulillah!" buyurur, arkasından da: *"Ta ki onların sırtlarına binip kurulasınız. Sonra onların üzerine yerleşince Rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve: Bunları bizlere musahhar kılan, eksiklikten münezzehtir yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi ve esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz, diyesiniz."* (Zuhruf, 13-14) der sonra üç defa, elhamdulillah der, üç defa tekbir getirir, sonra da: "La ilahe illa ente subhaneke zalemtu nefsî fağfir lî: Senden

67 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 221-224.

başka hiçbir ilah yoktur, seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Ben kendime zulmettim, sen bana mağfiret buyur." der, sonra da güler ve şöyle derdi: Benim gülmemin sebebi de kulun bunu söylemesi halinde Allah'ın: "Kulum günahları benden başka kimsenin bağışlamayacağını bildi." deyip gülmesinden ötürüdür, derdi.[68]

Bundan sonra yüce Allah, en şerefli zikirleri sözkonusu etti ki bu da tehlil ile birlikte tekbir getirmektir. Bu zikrini de Allah'tan mağfiret dileyerek bitirdi. Çünkü tevhid ile birliktedir. Tıpkı başka yerde mağfiret dilemenin tevhid ile birlikte sıralandığı gibi. Yüce Allah'ın şu buyrukları buna örnektir: *"Onun için bil ki: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, hem kendi günahın hem de mü'min erkeklerle mü'min kadınlar için mağfiret dile."* (Muhammed, 19); *"Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz diye şüphesiz ben size onun tarafından (gönderilmiş) bir uyarıcı ve bir müjde vericiyim. Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin..."* (Hud, 1-2); *"O halde O'na dosdoğru yönelin ve O'ndan mağfiret dileyin."* (Fussilet, 6) Buna göre şanı yüce Allah'ın binek üzerindeki zikri, istiğfar ile birlikte kalıcı salih amel sayılan dört kelimeyi kapsıyordu.][69]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İrade, Allah'ın Kitab'ında iki türlü sözkonusu edilmiştir:

Bunlardan birisi dini iradedir. Yüce Allah'ın: *"Allah, size kolaylık diler, sizin için güçlük istemez."* (Bakara, 185); *"Allah, size açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek, tevbelerinizi kabul etmek ister... Ve Allah tevbelerinizi de kabul etmek ister."* (Nisa, 26-27); *"Allah, size güçlük çıkarmak istemez ama sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister. Ta ki şükredesiniz."* (Maide, 6) buyruklarında olduğu gibi.

İkincisi ise kevnî iradedir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Bu sebeple Allah, kimi hidâyete erdirmeyi dilerse göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır."* (En'am, 125); *"Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah, dilediği şeyi yapar."* (Bakara, 253) Nuh (aleyhisselâm) da şöyle demişti: *"Eğer Allah sizi saptırmak isterse ben size öğüt vermek istesem bile bu öğüdüm size fayda vermez."* (Hud, 34); *"O bir şeyi dilediğinde ona emri sadece 'Ol!' demesidir. O da oluverir."* (Yâsîn, 82)

68 Ebu Davud, 2602; Tirmizî, 3446; Nesaî, Amelu Yevmi Vel Leyle, 502; senedi sahihtir.
69 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 240-241.

Böyle kısımlara ayırma, oldukça değerli bir ayırmadır. Aynı zamanda bu husus, Allah'ın Kitab'ında izin, emir, kelimeler, haram kılma, hüküm ve kaza hakkında da variddir. Nitekim biz, bunu daha başka yerde açıklamış bulunuyoruz. Bunu bilmek sûreti ile de pek büyük şüpheler bertaraf edilir.][70]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, emretmiş olduğu oruç ile ilgili olarak: *"Allah size kolaylık diler. Sizin için güçlük istemez."* buyurmaktadır. O, bize vermiş olduğu emirlerde bize zorluk çıkarmak istemediğine göre, kendisine itaat olan bir iş yaptığımız zaman bize vermiş olduğu emir, bizim için nasıl bir zarar ve bir fesat olabilir ki?][71]

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

186 "Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, Bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."

Tefsiri:

[*"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım."* Bu, onun kendisine dua eden kimseye yakınlığını ifade eder.][72]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyruğu duanın iki türlüsünü de kapsar. Âyette her iki türlüsü ile de açıklanmış bulunmaktadır.

"Benden dilekte bulunduğu vakit ona veririm." denildiği gibi "Kulum bana ibadet ettiği zaman ben de ona sevap/mükafat veririm." diye de açıklanmıştır. Her iki açıklama da birbirinden ayrılmazdır. Bu ise müşterek bir lafzı her iki anlamında kullanmak yahut da aynı lafzı hem hakikat hem de mecazi anlamında kullanmak kabilinden değildir. Aksine bu, aynı anda her iki hususu ihtiva eden hakikat anlamı ile lafzın kullanılmasıdır. Bunu iyice düşünmek gerekir. Çünkü

70 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 440-441.
71 Câmiu'r-Resâil, II, 371.
72 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 247, XXI, 294.

çok faydalı bir konudur ve bunun farkına varan kişi pek azdır. Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerinin çoğunluğu da iki ve daha fazla manaya delalet eder. İşte bu âyet de bu kabildendir.][73]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, Bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."* buyurmakta ve böylelikle onun kullarına yakın olduğunu, dua edenlerin dua etmeleri halinde dualarını kabul ettiğini haber vermektedir. Bu da yüce Allah'ın onların Rabbi olduğunu, dileklerini kendilerine verip dualarını kabul buyurduğunu ifade eden bir haberidir. Onlar, kendisine dua ettikleri taktirde kendilerinin Rabbi olduğuna iman etmiş olurlar. Bir başka açıdan kâfir, fâsık yahut isyankâr olsalar dahi. Nitekim yüce Allah: *"Denizde size bir sıkıntı dokunduğu zaman O'ndan başka taptığınız herkes kaybolur. Fakat O sizi kurtarıp karaya çıkarınca (yine) yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür."* (İsra, 67) buyurmaktadır. Bir başka yerde de: *"İnsana bir sıkıntı gelip çattığında yanı üzereyken, otururken veya ayakta iken Bize dua eder. Fakat Biz onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı(yı gidermek) için Bizi çağırmamış gibi geçer, gider. İşte haddi aşanlara işledikleri böylece süslü gösterilir."* (Yunus, 12) buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer buyruklar pek çoktur.

Bundan sonra yüce Allah, kendilerine iki emir vererek: *"O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."* buyurmaktadır. Birinci emir, kendilerine emretmiş olduğu ibadet ve yardım dilemek hususunda kendisine itaat etmelerine dairdir. İkincisi ise rububîyetine ve uluhiyetine, onların Rabbi ve ilahının da o olduğuna iman etmeleridir.

Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Duaların kabul edilmesi, itikadın sahih ve itaatin kemal mertebesinde olmasına bağlıdır. Çünkü yüce Allah, dua âyetini: *"O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, Bana iman etsinler."* buyruğu ile sona erdirmektedir. İtaat ve ibadet ise içinde kulun mutluluğunu ve kurtuluşunu barındıran, kulun faydasına olan bir iştir. Onun duasının kabul edilip dileğinin verilmesi ise bazı hallerde faydalı olabilir, bazen zararlı da olabilir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"İnsan, hayra dua ediyormuş gibi şerre de dua eder. İnsan pek acelecidir."* (İsra, 11) Yine yüce Allah: *"Eğer Allah, insanlara -hayrı çabukça istedikleri gibi- şerri de çabucak verseydi, elbette onların ecellerine hükmedilirdi."* (Yunus, 11)

73 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 11.

Yüce Allah müşrikler hakkında: *"Hani bir zaman: Ey Allah, eğer bu (Kur'ân-ı Kerim) senin katından (indirilmiş) hakkın kendisi ise durma bizim üzerimize gökten taş yağdır yahut bize acıklı bir azap gönder, demişlerdi."* (Enfâl. 32); *"Eğer siz fetih/zafer istemekteyseniz işte size o fetih/zafer gelmiştir. Eğer vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır."* (Enfâl. 19); *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Gerçek şu ki, O, haddi aşanları sevmez."* (A'râf. 55); *"Sen onlara kendisine âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılıp çıkmış, derken şeytanın kendisine uydurduğu ve sonunda azgınlardan olmuş kimsenin haberini oku! Eğer Biz, dileseydik onu bunlar sebebiyle yükseltirdik. Fakat o, yere mıhlandı ve hevasına uydu."* (A'râf, 175-176); *"Sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse, de ki: Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi siz de kendinizi çağıralım. Sonra dua ve niyaz edelim de Allah'ın lanetinin (İsâ hakkında) yalan söyleyenlerin üzerine olmasını isteyelim."* (Al-i İmrân. 61) buyurmaktadır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Cabir'in ailesinin yanına girince: "Kendinize hayırdan başka bir şeyle dua etmeyin. Çünkü melekler söylediklerinize âmin derler." buyurdu.[74]][75]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah. kendisine dua ve ibadet edenlere yakınlığını sözkonusu edince: *"Kullarım sana beni sorarlarsa işte muhakkak ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyurmaktadır. Burada dua edenin duasını kabul edip yakın olan bizzat şanı yüce Allah'ın kendisidir. Melekler değil. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sıhhati ittifakla kabul edilmiş, hadis-i şerifte: "Sizler ne sağır ne de gaib birisine dua ediyorsunuz. Sizler, ancak her şeyi işiten ve pek yakın olana dua etmektesiniz. Gerçek şu ki kendisine dua ettiğiniz zatın sizden birinize yakınlığı, devesinin boynundan daha ileri derecededir." buyurmuştur.[76]][77]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şanı yüce Allah'a dair soru sormaları üzerine o: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyurmakta-

74 Müslim. 920.
75 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 33-34.
76 Buhârî, 6384; Müslim, 2704.
77 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 556.

dır. Burada şanı yüce Allah: "De ki" buyurmayarak: *"İşte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir kabul ederim."* buyurmaktadır.

Çünkü O, kullarına yakın olandır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ashab-ı Kiramın zikir ve dua ederken seslerini yükselttiklerinin sözkonusu edildiği hadis-i şerifte şöyle buyurmaktadır: "Ey insanlar! Kendinize acıyın. Çünkü siz, ne sağır ne de gaib birisine dua ediyorsunuz. Sizler, ancak her şeyi işiten ve pek yakın olan o Zat'a dua ediyorsunuz. Sizin kendisine dua ettiğiniz Zat'ın herhangi birinize yakınlığı, devesinin boynuna olan yakınlığından daha fazladır."[78]][79]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, Bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."* (Âyet 186) buyurmaktadır. Yani ben, verdiğim emir ve yasaklarla kendilerini çağırdığım zaman benim çağrıma uysunlar ve benim onların dilek ve yakarışlarını dile getirdikleri dualarına icabet ettiğim hususunda da bana iman etsinler.][80]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Ben pek yakınım."* buyruğu, yakın olmanın O'nun sıfatı olduğuna bir delildir. Yoksa bunun anlamı yalnızca dua edene, secde edene yakın olması, Arefe günü akşamı onun yaklaşmasının gerektirdiği hususlardan ibaret değildir. Arefe akşamı yaklaşmasının sebebi ise o gece hacıların yaptıkları dua, zikir ve tevbelerinden lezzet almalarıdır. Yoksa herhangi bir kimsenin Arefe'de vakfe yapmadığı varsayılacak olursa şanı yüce Allah'ın bu gibi kimselere yaklaşması hâsıl olmaz. Çünkü şanı yüce Allah, Arefe'de vakfe yapanlarla meleklere karşı övünür. Eğer herhangi bir kimsenin bunu elde edemediği düşünülecek olursa bu, onun kendilerine yaklaşmasının onların yakınlaşmaya çalışmaları sebebi ile olduğuna delildir. Nitekim diğer hadis de buna delil teşkil etmektedir.][81]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

78 Kaynakları az önce gösterildi.
79 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 366-367.
80 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 135.
81 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 241.

[Yüce Allah şöyle buyurdu: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, Bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."* (Âyet 186) Bu buyruğu ile kendisinin çağrısını kabul etmelerini, kendisinin dualarını kabul ettiğine iman etmelerini, onların kendi çağrısını kabul edip emrine itaat etmelerine de karşılık verdiğine inanmalarını emir buyurmaktadır. İşte nasıl ki dua, duanın kabul edilmesinin sebebi ise bu da sevap ve mükafatın sebebidir.][82]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyruğu ile ilgili olarak söylenecekler, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunu andırır: "Sizler, ne sağır ne de gaib birisine dua ediyorsunuz. Sizler, ancak her şeyi işiten ve pek yakın olan birisine dua etmektesiniz. Kendisine dua ettiğiniz o Zat, sizden herhangi birinize kendi devesinin boynundan daha yakındır."[83] Bunu, "lazımi yahut arızi bir manada bizatihi yakın olması" şeklinde yorumlayan bir kişinin bu açıklaması dolayısıyla söylenecek bir söz yoktur. Ama: "Bundan maksat, onun dualarını işitiyor olması ve onların dualarını kabul etmesi ve buna bağlı olarak sözkonusu olan şeylerdir." diyen kimseye gelince; o şöyle der: Nitekim ifadelerin siyakı/bağlamı buna delalet etmektedir. Böyle diyenin açıklaması da zahire aykırı değildir. Yahut da: "Kur'ân ve sünnette bulunan onun 'Arşın üstünde olduğu'na delalet eden buyruklar buna delildir." diyen kimsenin bu açıklaması da Kur'ân'ın bir tefsiri ve kitap ve sünnet ile bir tevili olur. Bunda da bir sakınca yoktur.

Şunu bilelim ki insanlar arasından kimisi "beraber oluş"un kendisi hakkında da aynı yolu izler ve: Bu, mutlak olarak zahiri ifadeye aykırı olsa bile siyakın delalet ettiği manaya göre yorumlanır. Yahut da âyetlerin, Allah'ın, Arşın üstünde oluşuna delaleti dolayısıyla zahire aykırı bir manaya göre yorumlanır ve böylelikle Kur'ân'ın bir kısmının diğer kısmını tefsir ettiği uygulaması ile açıklanır. Fakat bizler "beraber oluş"un zahirinde bunu gerektiren bir husus bulunmadığını açıkladık. Çünkü bizler, kitap ve sünnette "mea: beraber olmak"ın bütün kullanışlarının bir ittisal/bitişiklik ve bir ihtilat/karışıklık gerektirmediğini gördük. Dolayısıyla bizim, bunu zahiri anlamı bitişiklik olan bir mana ile açıklayıp sonra da uzaklaştıracak şekilde yorumlamaya ihtiyacımız yoktur.

82 es-Safdiyye, I, 223.

83 Kaynakları daha önce gösterildi.

"Yakınlık" lafzına gelince; bu da "dünu: yaklaşmak" lafzı gibidir. "Kurb/yakınlık"ın zıddı "bu'd/uzak" oluştur. Buna göre lafız, lügatte zahir bir anlam ifade eder. Ya bu zahir anlama göre yorumlanır yahut da siyakın delalet ettiği zahirin o olduğu söylenen manaya göre yorumlanır. Yahut da diğer nasların delaleti dolayısıyla zahire muhalif bir şekilde açıklanır. Taberânî ve başkaları şunu rivâyet etmişlerdir: Bazı kimseler, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Rabbimiz yakın mı; O'na alçak sesle seslenelim, yoksa uzak mı; O'na bağırarak dua edelim, diye sormaları üzerine yüce Allah da: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyruğunu indirmiştir.[84]][85]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İşte muhakkak Ben pek yakınım."* buyruğuna gelince; O, sizden herhangi birinize devesinin boynundan daha yakındır. Bu da dua ile ilgili olarak gelmiş bir buyruktur.[86] Ama onun her durumda kullara yakın olduğunu zikretmemektedir. Bunu, bazı hallerde sözkonusu etmiştir. Nitekim: "Kulun Rabbine en yakın olduğu hal, onun secde halidir." hadisi[87] ve buna benzer buyruklar böyledir.][88]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, Bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."* (Âyet 186) buyurmaktadır. Rivâyet edildiğine göre ashaptan biri: Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbimiz yakın mı; O'na yavaşça seslenelim, yoksa uzak mı; O'na yüksek sesle dua edelim diye sorunca yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.[89] Şanı yüce Allah, böylelikle kendisinin pek yakın olduğunu, dua edenin dua ettiği zaman duasını kabul buyurduğunu haber vermekte, sonra da onlara kendisinin çağrısını kabul edip kendisine iman etmelerini emretmiş bulunmaktadır. Nitekim

84 İbn Ebu Hatim, Bakara, 2. kısım, no: 767; İbn Cerir, II, 158. Suyutî, ed-Durru'l-Mensûr, I, 194'de hadisin sözü geçenler tarafından zikredildiğini kaydetmekle birlikte Mu'cem'inde Beğavî'nin Ebu Şeyh ve İbn Merdûye'nin de rivâyet ettiğini söylemektedir. Hepsi de bu hadisi es-Salt b. Hakim b. Muaviye yoluyla rivâyet etmişlerdir. Kendisi ise meçhul bir ravidir. Babası da dedesi de böyledir. Allah en iyi bilendir.

85 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 22-23, III, 143.

86 Kaynakları daha önce gösterildi.

87 Müslim, 482.

88 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 129.

89 Kaynakları daha önce gösterildi.

birileri şöyle demiştir: O halde onlar da ben kendilerini çağırdığım zaman çağrımı kabul etsinler ve benim onların dualarına icabet ettiğime de iman etsinler. Derler ki: İşte bu iki sebeple yani O'nun uluhiyetine tam itaat ve rububîyetine sahih bir iman ile onun çağrısına uymak hâsıl olur. Kim Rabbinin emir ve yasaklarına uymak sûreti ile çağrısını kabul edecek olursa, duadan gözettiği maksat hâsıl olur ve duası kabul edilir. Nitekim yüce Allah: *"İman edip salih amel işleyenlere icabet eder."* (Şûrâ, 26) buyurmaktadır. Yani onların dualarını kabul buyurur. –"İstecabehu ile istecabelehu aynı anlamda: onun duasını/çağrısını kabul etti" demektir.-

Buna göre kim kendisine dua ettiği taktirde dua edenin duasını kabul ettiğine inanarak ona dua ederse, duasını kabul buyurur. Dua eden kişi, müşrik ve fâsık dahi olabilir. Çünkü: *"İnsana bir sıkıntı gelip çattığında yanı üzereyken, otururken yahut ayakta iken bize dua eder. Fakat Biz, onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için Bizi çağırmamış gibi geçip gider."* (Yunus, 12) ve: *"Denizde size bir sıkıntı dokunduğu zaman O'ndan başka taptığınız herkes kaybolur. Fakat O, sizi kurtarıp karaya çıkarınca (yine) yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür."* (İsra, 67) ile: *"Sen de ki: Eğer size Allah'ın azabı gelirse yahut size kıyamet gelip çatarsa, Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Şâyet doğru kimseler iseniz bana söyleyin. Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız, O da dilerse (kaldırılması için) yalvardığınız şeyi giderir; siz de şirk koştuğunuz şeyleri unutursunuz."* (En'am, 40-41) buyuran O'dur.][90]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Yahya b. el-Muğire tahdis etti, bize Cerir Abde b. Ebu Berze es-Sicistani'den tahdis etti, o es-Salt b. Hakim'den, o babasından, o dedesinden şöyle dediğini rivâyet etti: Bir adam Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbimiz yakın mı; O'na yavaşça dua edelim yoksa uzak mı; yüksek sesle dua edelim, dedi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sustu. Bunun üzerine yüce Allah: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, bana iman etsinler."* buyruğunu indirdi.[91] "Ben, onlara bana dua etmelerini emrettiğim zaman onlar da bana dua ederlerse ben de onların dualarını kabul ederim."

90 İktizau Sırati Mustakim, II, 779-780. Âyetin nüzul sebeplerini Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 499, XXXV, 370; Minhâcü's-Sünne, II, 449, XXVII, 74, XV, 17'de de zikretmiş bulunmaktadır.

91 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bu hususta: O, ilmi ve kudreti ile yakındır, denilemez. Çünkü O, her şeyi bilendir, her şeye kadir olandır. Onlar bu hususta şüphe etmiyorlardı ve buna dair de soru sormamışlardı. Onlar, yüce Allah'ın kendisine dua eden kimselere yakınlığını ve ona yavaşça seslenmenin durumuna dair soru sormuşlardı. Bundan dolayı yüce Allah: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyurarak kendisinin hem pek yakın hem de duaları kabul eden olduğunu haber vermektedir.

Sünnet ehlinden bir kesim, âyet-i kerimede ve hadiste geçen "yakın olma"yı ilim ile tefsir etmektedir. Çünkü maksat olan budur. Şanı yüce Allah, eğer dua edenin duasını bilip işitiyor ise onun maksadı hâsıl olmuş olur. İşte O, ilim ve kudreti manası ile her bir şeye yakındır, diye açıklayanların bu şekildeki açıklamalarını gerektiren de budur. Hem böyle bir açıklamayı daha önce Mukatil b. Hayyan'dan geçtiği üzere Selef'ten bazı kimselerle haleften pek çok kimse yapmış bulunmaktadır. Ama onlardan hiçbirisi, O'nun zatı her bir şeye yakındır, dememiştir. Bu manayı da bütün Müslümanlar kabul eder. Onun Arşın üstünde olduğunu söyleyenler de, Arşın üstünde olmadığını söyleyenler de bunu kabul eder.][92]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tefsirde meşhur olmuş hadiste belirtildiği üzere Müslümanlar: Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbimiz yakın mıdır; O'na yavaşça seslenelim yoksa uzak mıdır; O'na yüksek sesle dua edelim, demeleri üzerine yüce Allah da: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım."* buyruğunu indirmiştir.[93] Bu ise onun uzak olmakla değil de yakın olmakla nitelendirilmesini gerektirir.][94]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah, kendisine dua ve ibadet edenlere yakınlığını sözkonusu ettiği zaman: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyurmaktadır. Burada şanı yüce Allah'ın bizzat kendisi, yakın olan ve dua edenin duasını kabul edendir. Melekler değil. Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sıhhati ittifakla kabul edilmiş hadis-i şerifte: "Muhakkak sizler ne sağır ne de gaib bir kimseye dua ediyorsunuz. Siz, ancak her şeyi işiten ve pek yakın

92 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 499-500.
93 Kaynakları daha önce geçti.
94 el-İstîkame, I, 139.

birisine dua ediyorsunuz. Kendisine dua ettiğiniz Zat sizden herhangi birisine devesinin boynundan daha yakındır." buyurmuştur.[95]

Çünkü şanı yüce Allah, dua edenin kalbine pek yakındır. O, kişinin devesinin boynundan daha yakındır. Şanı yüce Allah'ın, dua edenin kalbine yakın olmasının ise "Allah Arşın üstündedir." diyen isbat ehli nezdinde üzerinde ittifak edilmiş bir anlamı olduğu gibi, görüş ayrılığının sözkonusu olduğu bir başka anlamı daha vardır.

Onlara göre üzerinde ittifak edilmiş anlamı, şanı yüce Allah'ın kendisine dua edenin kalbini kendisine yakınlaştırması ile olur. Nitekim kendisine secde edenin kalbini kendisine yakınlaştırması da böyledir. Sahih hadiste sabit olduğu gibi: "Kulun Rabbine en yakın olduğu hal onun secde halidir."[96] Buna göre secde edeni Rabbi kendisine yaklaştırır. Rabbine yakınlaşır. Bedeni yerin üzerinde olsa dahi.

İki şeyden biri diğerine ne zaman yakın olursa zorunlu olarak diğer şey de ona yakın olur. Mekke'ye yaklaşan kimsenin, Mekke'nin kendisine yaklaşması halinde olduğu gibi diğer şeyin bizatihi hareket etmediği varsayılsa dahi bu böyledir.

Şanı yüce Allah da o meleklerden ve insanlardan kendisine yakınlaştırdığı kimseleri yakınlaştırmakla nitelendirilmiş bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"(İsâ) Mesih de, mukarreb/yakınlaştırılmış melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler."* (Nisa, 172); *"O ileri geçenlere gelince; onlar önde gidenlerdir. İşte yakınlaştırılmış olanlar da onlardır."* (Vakıa, 10-11); *"Eğer o (ölen) yakınlaştırılmışlardan ise artık rahatlık, güzel kokular ve naim cenneti vardır (ona.)"* (Vakıa, 88-89); *"O yakınlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınardır."* (Mutaffifin, 28); *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak, diye yol ararlar."* (İsra, 57); *"Biz, ona Tur'un sağ tarafından seslendik ve onu kendimize yaklaştırarak özel bir şekilde konuştuk."* (Meryem, 52)

Şanı yüce Rabbin ise kendi zatı ile kaim, kendisinin yaptığı yakınlaşma fiiline gelince; Küllabiye'nin ve ihtiyarî fiillerin onun zatı ile kaim oluşunu kabul etmeyenlerin reddettikleri budur. Selef ile hadis ve sünnet imamları ise bunu imkânsız görmezler. Kelam ehlinden birçok kimse de böyledir.][97]

95 Kaynakları daha önce gösterildi.

96 Kaynakları daha önce gösterildi.

97 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 508-509.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَآئِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ
لَهُنَّ عَلِمَ اللّٰهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ
فَالْاٰنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ
لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى
اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا
تَقْرَبُوهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

187. "Oruç gecesinde, kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin elbiseniz siz de onlar için bir elbisesiniz. Allah nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi bildiği için tevbenizi kabul etti, sizi affetti, artık onlara yaklaşın ve Allah'ın size takdir ettiğini isteyin. Fecrin beyaz ipliği, siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin, için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescidlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza (geceleri de) yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayınız. İşte Allah, insanlara -korunup sakınsınlar diye- âyetlerini böylece açıklar."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah, nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi bildiği için tevbenizi kabul etti, sizi affetti."* buyruğundan itibaren *"fecrin beyaz ipliği"* buyruğuna kadar olan âyetin bu kısmına gelince. bu.[98] oruç gecesi uykudan sonra cima ve yemenin yasaklanmasından sonra geldiği için mübahlık ifade eder.][99]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu durumda yüce Allah'ın: *"Nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi."* buyruğu birbirinize hainlik ettiğiniz anlamındadır.][100]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali b. Ebu Talha. İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmekte-

98 Kadınlara dokunma. yeme ve içme emrine işarettir.
99 er-Raddu Ala'l Ahnai. 82-83.
100 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 443.

dir: Müslümanlara, Ramazan ayında yatsı namazını kıldıktan sonra ertesi geceye kadar kadınlar ve yemek yemek haram olurdu. Daha sonra bazı Müslümanlar, yatsıdan sonra kadınlara yaklaştı ve yemek yedi. Bunlardan birisi de Ömer b. Hattab'dır. Bu hususu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e arz etmeleri üzerine şanı yüce Allah: *"Allah, nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi bildiği için tevbenizi kabul etti... Artık onlara yaklaşın."* Yani onlarla cima edin. *"... fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için."* buyruğunu indirdi. Bundan maksat ise fecrin beyazlığının gecenin siyahlığından ayırdedilmesidir. Âyetteki *"refes/kadınlara yaklaşmak"* ise nikâh/cima demektir.

Said b. Cübeyr'den de yüce Allah'ın: *"Oruç, sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı."* buyruğu hakkında şöyle dediği nakledilmektedir: Herhangi biriniz yemek yemeyip de uyuduğu taktirde onların üzerlerine ertesi geceye kadar bir şey yemesinin helal olmaması yazılmıştı. Ayrıca onlara, bütün ay boyunca oruç geceleri kadınlara yaklaşmak da haram kılınmıştır. İşte Allah size ruhsat verdi. Ve bugün bu husus, onlar üzerinde sabit bir husustur. Bunu, Ahmed rivâyet etmiştir.[101]][102]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bakara Sûresi'nde: *"Allah nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi bildiği için."* buyruğu ile ilgili olarak İbn Kuteybe ve müfessirlerden bir grup şöyle demişlerdir:[103] Bu, sizin kendi nefislerinize hainlik ettiğiniz anlamındadır. Bazıları nefislerinize zulmettiğinizi ... anlamını da eklemişlerdir. Böylelikle "nefisler" anlamındaki lafzı, "hainlik ettiğiniz" fiilinin mefulü kabul edip kendisine hainlik edeni de "insan" diye takdir etmişlerdir. Yani İbn Ubeyrik'in yaptığı gibi hırsızlık yaparak kendisine kendisi zulmetmiştir.[104] Ya da Ashab-ı Kiramdan bazılarının yaptığı gibi oruç gecesi karısı ile cima etmek sûreti ile (nefsine zulmetmiş olur.) Ama bu açıklama, tartışılır bir açıklamadır. Çünkü insanın işlediği her bir günah sebebi ile kendi kendisine zulmetmiş olur. İster bunu gizli yapsın ister açık yapsın, fark etmez.][105]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

101 ed-Durru'l-Mensûr, I. 324'de Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

102 Şerhu'l-Umde -Siyam- I. 517-518.

103 Zâdü'l-Mesîr, I, 192.

104 Bu, münafıklık ile itham edilenlerden birisi olan Beşir b. Ubeyrik'tir. Tefsir alimlerinin zikrettiğine göre onun yaptığı hırsızlık sebebi ile yüce Allah: "Kendi nefislerine hainlik edenleri savunma" buyruğu (Nisa, 107) nazil olmuştur. İleride buna dair açıklamalar gelecektir.

105 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 438.

[Hatta İbn Abbas, yüce Allah'ın: *"Nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi"* buyruğu hakkında bununla Ömer'in yaptığını kastetmiştir, demiştir. Çünkü rivâyet edildiğine göre ensardan olan kişi, gelip o gece yatsıdan önce uyuduğundan ötürü akşam yemeği yemediğini söyleyerek şikâyet etmişti. Çünkü bir kimse, yemek yemeden uyursa artık ona yemek yemesi haram olurdu ve oruçlu hâli devam ederdi. Sabah olunca kıvranıp durmaya başladı. Durumunu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şikâyet edince Ömer: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben gece hanımıma yaklaşmak istedim. O, uyumuş olduğunu söyledi. Ben ise onun uyumamış olduğunu düşünerek onunla cima ettim. Fakat bana gerçekten uyumuş olduğunu haber verdi. (Tefsir alimleri) dedi ki: Bunun üzerine yüce Allah, Ömer hakkında: *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı."* buyruğunu indirdi.[106]

Şöyle de denilmiştir: Oruç gecesi cima etmek, onlara -yemekten farklı olarak- kayıtsız ve şartsız olarak yasaklanmıştı. Çünkü yemek uykudan önce mübah idi. Rivâyet edildiğine göre Ömer (radıyallâhu anh), uyumadan önce ve yatsıdan sonra hanımı ile cima etmişti. Bunu yaptıktan sonra kendisini kınamaya koyuldu. Sonra Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gidip: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu hainlik eden nefsimden ötürü Allah'a özür beyan ediyorum. Çünkü ben, yatsı namazını kıldıktan sonra eşimin yanına döndüm. Hoş bir koku alınca nefsim harekete geçti ve eşimle cima ettim, dedi. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sen böyle bir şey yapmamalıydın ey Ömer!" buyurdu. Ashab-ı Kiramdan bir grup geldi; onlar da buna benzer bir şeyden söz edince, şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.[107]

Bu ifadede, onun hata işleyen nefsinin bu işi kendisine güzel gösterdiği ve onu bu işi yapmaya davet ettiği, kendisinin de nefsini bu işi yaptıktan sonra kınamaya koyulduğu ifade edilmektedir. İşte burada nefis, hain ve zalim olandır. İnsanın nefsi, kendisini gizlilik halinde onu kimse görmediği taktirde açıktan işlemesi için kendisini çağırmadığı birtakım fiillere davet eder. Aklı ise ona bu fiilleri yapmamasını söyler. Nefsi de bu hususta ona galip gelmeye gayret eder.][108]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Adiyy b. Hatim ve Ashab-ı Kiramdan bir topluluk da şanı yüce Allah'ın: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar."* buyruğunun beyaz ve siyah iplik anlamına geldiğine inanmış idiler. Bundan dolayı onlardan herhangi bir kimse; birisi siyah, birisi beyaz iki yular alır ve bunların

106 İbn Ebu Hatim, Bakara, -2. kısım- no: 799; İbn Cerir, II, 165 birkaç rivâyet.
107 İbn Cerir, II, 165.
108 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 439-440.

birini diğerinden ayırdedinceye kadar yemek yemeye devam ederdi. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem). Adiyy'e: "Bu durumda senin yastığın şüphesiz enlice demektir. Burada maksat. ancak gündüzün beyazı/aydınlığı ve gecenin siyahlığıdır." buyurdu.[109]][110]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Artık onlara yaklaşın... fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için."* buyurmaktadır.

(Âyet-i kerimedeki) mübaşeret (yaklaşmak). faydalanmak yolu ile tenin tene değmesi demektir. Bu tabir. cimadan daha geneldir.

Şanı yüce Allah. bunun mübahlığını açık seçik fecrin ortaya çıkışına kadar uzatmıştır. Buna da onun itikâf hakkında: "Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın." buyruğu delildir. Bu şekilde bir mübaşeret/yaklaşmak. cimayı. çimdiklemeyi ve öpmeyi de kapsar.][111]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bera b. Âzib dedi ki: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından bir adam, eğer oruçlu ise oruç açma vakti geldiği halde oruç açmadan önce uyuyacak olursa, o gece ve ertesi gün akşama kadar yemek yemezdi. Ensardan Kays b. Sırma oruçlu idi. Oruç açma vakti gelince hanımının yanına gitti ve: Yanında yiyecek bir şey var mı. dedi. O. hayır ama gideyim sana bir şeyler isteyeyim. dedi. Gün boyunca çalışıyordu. Uykusuna yenilerek uyudu. Hanımı yanına geldiğinde onun uyumuş olduğunu görünce ona: Gerçekten zarara uğradın. dedi. Gündüzün ortasına gelince bayılıp düştü. Bu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e zikredilince şu: *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı."* âyeti nazil oldu. Bundan ötürü oldukça sevindiler. Yine: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için."* buyruğu da nazil oldu.[112]

Yine ondan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ramazan orucu nazil olunca. Ramazan boyunca kadınlara yaklaşmazlardı. Bazı erkekler de kendi kendilerine hainlik ederlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: *"Allah nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi bildiği için tevbenizi kabul etti, sizi affetti."* âyetini indirdi.[113] Bu iki hadisi de Buhârî rivâyet etmiştir.

109 Buhârî. 1916: Müslim. 1090.
110 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 253. XII. 42.
111 Şerhu'l-Umde -siyam-. I. 487.
112 Buhârî. II. 676.
113 Buhârî. IV. 1639.

Bera b. Âzib dedi ki: Onlar yemek yedikleri vakit, ertesi güne kadar sadece bir öğün yerlerdi. Ensardan bir adam arazisinde çalıştı ve (eve) geldi. Hanımı onun için bir şeyler satın almaya gitti. O da uykusuna yenik düştü. Daha sonra uyanıp sabahı ettiğinde oldukça bitkin düşmüştü. Bunun üzerine şu: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için."* âyeti nazil oldu.[114] Bunu, Ahmed, en-Nasih vel Mensuh'ta rivâyet etmiştir.

Ata el-Horasani, İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: *"Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de farz yazıldı."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bununla kitap ehlini kastetmektedir. Orucun Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına yazılması ise şu sûretle olmuştu: Kişi, kendisi yatsı namazını kılmak yahut da uyumak vaktine kadar yer, içer ve hanımı ile beraber olurdu. Yatsı namazını kılar yahut uyursa artık bu işleri yapması benzeri vakte kadar ona yasak olurdu. İşte bunu şu: *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı."* âyeti nesh etti.[115] Bu iki rivâyeti de Ahmed, en-Nasih vel Mensuh'ta rivâyet etmiştir.][116]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sehl b. Sa'd'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için." âyeti nazil olmuştu; ama ilkinde "fecrin" (anlamındaki minelfecr) nazil olmamıştı. Bundan dolayı bazı kimseler oruç tutmak istediği zaman ayaklarına beyaz iplik ile siyah iplik bağlar ve bunları açık seçik birbirinden ayırdedecek bir şekilde görününceye kadar yemeye devam ederdi. Sonra yüce Allah: *"Minelfecr: fecrin"* buyruğunu indirdi. Böylelikle onun geceyi ve gündüzü kastetmiş olduğunu öğrenmiş oldular.[117] Bu hadisi, Buhârî ve Müslim tahric etmiştir.

Adiyy b. Hatim'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Yüce Allah'ın: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için."* buyruğu nazil olunca, ben de gidip biri beyaz bir yular diğeri siyah bir yular olmak üzere iki yular aldım ve onları yastığımın altına koydum. Geceleyin kalktıkça onları birbirinden ayırdedemedim. Sabah olunca, durumu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söyleyince o: "Yastığın şüphesiz pek enlidir. Bundan maksat, ancak gündüzün beyazlığı/aydınlığı ile gecenin siyahlığından ayırdedilmesidir." buyur-

114 Taberî, III, 495.
115 Ebu Davud, I, 707; Ebu Ubeyd, en-Nasih vel Mensuh, 38.
116 Şerhu'l-Umde, -siyam-, I, 515-516.
117 Buhârî, II, 677; Müslim, II, 767.

du. Bunu, İbn Mace dışında cemaat (Kütüb-i Sitte ve Ahmed b. Hanbel) rivâyet etmişlerdir.[118]][119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca (sabah) namaz vakti girdiğinde yemek yemek haram olur. Çünkü yüce Allah: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için."* buyurmaktadır.

Bu buyruktan çıkartılacak birtakım deliller vardır.

1."Beyaz ipliği" buyruğudur. Eğer maksat, aydınlığın yayılması olsaydı o taktirde "kırmızı iplik" denilmesi gerekirdi. Çünkü aydınlık yayıldığı zaman kırmızılık ortaya çıkar.

2. Beyaz iplik, siyah iplikten fecrin bizzat doğuşu ile birbirinden ayırdedilmiş olur. Böylelikle o zaman yeme içmenin caiz olduğu zaman sona erer.

3. Gündüzün beyazlığı ile gecenin siyahlığına, beyaz iplik ile kırmızı iplik denilmesi son derece ince ve latif olmakla birlikte siyahlık içerisinde açıkça görülen ilk beyazlık olduğuna delildir. Çünkü iplik oldukça ince olur.

4. "Siyah iplikten" buyruğu, iki iplikten birisinin diğerinden ayırdedilebilmesine delildir. Aydınlık yayıldığı taktirde ise ortada siyah iplik kalmış olmaz.

Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Adiyy'e: "Maksat, gündüzün beyazlığı ve gecenin karanlığıdır." buyurmuştur. Böylelikle bunun, sâdık fecrin beyazının ilk görülmesi ile birlikte gündüzün girdiği anlaşılmış olur. Tıpkı doğu tarafından siyahlığın ilk gelmesi ile birlikte gecenin girmesi gibidir.

Aynı şekilde onlardan herhangi bir kimse, önceleri iki ayağından birine beyaz bir iplik diğerine siyah bir iplik bağlardı. Sonra yüce Allah'ın: "fecrin" anlamındaki buyruğu, bu husustaki yanlış anlamayı kaldırmak için nazil olmuştur.

Diğer taraftan Adiyy (radıyallâhu anh), yastığının altına biri beyaz diğeri siyah iki yular koymuştur. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Gerçekten yastığın oldukça enli imiş." buyurdu. Bu ise anlayışın azlığını kinayeli bir yolla ifade eden kafa kalınlığından bir kinayedir.

Bir rivâyette ona: "Ey İbn Hatim, ben sana "fecrin" demedim mi? Maksat, gündüzün beyazlığının gecenin siyahlığından (ayırdedilmesi)dir." buyurmuştur.

118 Buhârî, II, 677; Müslim, II, 766.
119 Şerhu'l-Umde -Siyam-, I, 497-498.

İşte bu, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından okların atılırken düştükleri yerlerin açıkça görüleceği ve beyaz yuların siyah yulardan ayırdedileceği hale gelinceye kadar aydınlığın yayılmasını beklemenin caiz olmadığını ortaya koyan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in açık bir ifadesidir. Ayrıca bazı Müslümanların. yüce Allah'ın: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için."* buyruğunu anlamakta yanıldığını göstermektedir. Daha sonra yüce Allah'ın: *"Fecrin beyaz ipliği"* buyruğu nazil olmakla birlikte. bazılarının da bundan sonra da âyeti anlamakta yanlışa düştüklerini göstermektedir.

Aynı şekilde "Fakat (aydınlık) böyle olur." buyurup iki şehadet parmağını birbirinden uzaklaştırdı. Ve: "Bilal'in ezan okuması da dikey olarak/uzunlamasına devam eden fecir de sizi sahur yemekten alıkoymasın. Ama fecir. ufukta enine yayılandır." buyruğu da böyledir.

Bir diğer lafız da şöyledir: "Bilal'in nidası ile şu fecir doğuncaya kadar görülen beyazlık (alıkoymasın.)" lafzı da ne zaman fecrin doğuşunu gösteren ve enine yayılan beyazlık ortaya çıkarsa, artık yemek yemenin haram olduğuna delildir.

Bunu da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Ufuğu kaplayan (aydınlığa) gelince. işte namaz kılmayı helal, yemek yemeyi de haram kılan (fecr) O'dur." buyruğu böylelikle namazın kendisi ile helal olduğu, yemek yemenin de haram olduğu aydınlığın ne olduğunu açıklamış olmaktadır.

Huzeyfe ile Mesruk'un rivâyet ettikleri hadislere gelince. bu hadislerde de genel olarak Müslümanların buna aykırı durumda olduklarına delil vardır.

Merfu hadis ise iki ihtimalden birisini ortaya koyar.

1. O gece, ayın bulunduğu bir gece idi. Dolayısıyla ayın ışığından ötürü. atılan okların düştüğü yerleri görebiliyordu. Bundan dolayı bunun. gündüzün aydınlığından olduğu kanaatine sahip olmuştur. Bu ise son vakitlerinde ayın görüldüğü gecelerde çokça şüpheye düşüren bir haldir. Ahmed'in buna benzer bir hususu zikrettiği daha önceden geçti.

Harb dedi ki: Ona şöyle sordum: Bir kimse. bilmeksizin Ramazan gününde fecrin doğuşundan sonra yemek yerse ne olur? O: Onun yerine bir gün iade eder. dedi. Ben: Bu hususta rivâyet edilen hadislere ne demeli. dedim ve ona Huzeyfe'nin hadisini zikredince o: Gerçek şu ki hadiste o vakit. fecrin doğmuş olduğunu ortaya koyan bir şey yoktur. dedi.

2. Bu buyruk. nesh edilmiş olabilir. Bu. onlardan birilerinin bir ayağına beyaz. diğer bir ayağına siyah iplik bağladığı ve bunları birbirinden ayırdedecek

şekilde görene kadar yemek yemeyi sürdürdüğü ve nihâyetinde "fecrin" buyruğunun indiği vakte kadar süren zamanda idi. Bu taktirde onlar hakkında bu uygulama -âyet-i kerimeden anladıkları gibi- vacip olurdu. Bu anlayışları da yüce Allah'ın: "*Fecrin*" buyruğu ile nesh edildi.

Aynı şekilde mürsel hadiste: "Eğer Bilal olmasaydı güneşin doğuşuna kadar bize ruhsat verileceğini ümit edecektik." buyruğu da o zamanlarda fecrin doğuşu ile sınır getirmenin meşru olmadığına delildir.

"İbn Umm Mektum, nida edinceye/ezan okuyuncaya kadar yeyin için." hadisi ile "Sizden biriniz, kap elinin üzerinde iken nidayı/ezanı işitecek olursa ihtiyacını görmedikçe onu koymasın." buyruğuna gelince; İmam Ahmed, sahur yerken ezanı işiten kimse hakkında: Fecir doğuncaya kadar yemek yer, demiş olması, gecenin bir bölümünde imsakın müstehap olduğuna ve yüce Allah'ın: "Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için." buyruğunda belirtilen gayenin/son vaktin, muğayyaya/gaye olarak belirtilen vaktin içerisine dahil olduğuna ve bunun yüce Allah'ın: "*Sonra orucu geceye kadar tamamlayın.*" buyruğunda farklı olduğuna delildir. Bundan dolayı birincisinde ifade "hatta: kadar" edatı ile gelmiştir. "Hatta" ile sınırlandırılmış gaye/nihai zamanın da kendisinden öncekinin içine girdiğinde ve diğerinde gelen "ila: e, a" ile sınırlandırılmış gayeden farklı olduğunda şüphe yoktur.

Ahmed el-Meymuni rivâyetinde sahur yemeye başlamış, sonra fecrin doğduğunu gören kimse hakkında şöyle demiştir: Eğer fecrin doğuşundan sonra yemek yemiş ise kaza etmesi gerekir. Fecrin doğuşundan sonra yediğini bilmiyor ise ona bir şey düşmez.

Kadı dedi ki: Onun bu kelamının zahirinden anlaşıldığına göre fecrin doğuşu esnasında yemek yemiş ise bunun ona bir zararı olmaz ve niyeti etkilemez.

Fakat Kadı'nın "hilaf"ında ve ondan başka mezhep alimlerimizin zikrettikleri ise şudur: Fecrin doğuşundan önce imsak icab eder. Çünkü kendisi olmaksızın vacibin tamamlanamayacağı her bir iş aynı şekilde vaciptir. Gündüzün tamamının oruçla geçirilmesi ise ancak gecenin son dilimini oruçla geçirmekle mümkün olur. Bundan dolayı abdest alanın yüzünün tamamını yıkayabilmesi için başının bir bölümünü yıkaması ve dirseğe kadar kolunu tamamen yıkayabilmesi için de pazusunun bir kısmını yıkaması icab etmiştir.

Fecrin doğuşunda şüpheye düşecek olursa yemek yemesi onun için caiz olur. Çünkü yüce Allah: "*Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar.*" buyurmuştur. Şüphe eden kişi için de herhangi bir şey açık seçik

ortaya çıkmış olmaz. Diğer taraftan İbn Umm Mektum'un ve Ebu Hureyre'nin rivâyet ettikleri hadis de bunu ifade eder. Ayrıca İbn Abbas'tan şöyle dediği daha önce geçmiş bulunmaktadır: "Sahur yediğin zaman ben bu vaktin sabah olduğunu zannediyorum." diyecek olursan yeyip içmeye devam et. Eğer: Ben. bunun sabah olduğu kanaatindeyim, diyecek olursan yine ye. iç. Fakat sen bunu açık seçik görecek olursan artık yemek yemeyi bırak."][120]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar."* buyruğunda geçen "iplik"ten kasıt, halattır diyenler hataya düşmüştür. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "O ancak gecenin siyahlığı ile gündüzün beyazlığıdır."[121] buyurmuştur.][122]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın: *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın."* buyruğuna benzer. Buradaki "mescitlerde" buyruğu, onun "itikâfta bulunduğunuz zaman" buyruğu ile alakalıdır. "Onlara yaklaşmayın" buyruğu ile değil. Çünkü mescitte kadınlara yaklaşmak itikâfta bulunan için de, başkası için de caiz değildir. Aksine mescitte itikâf eden bir kimsenin zorunlu bir ihtiyacı için mescitten çıkacak olursa kadınlara yaklaşamaz, demektir.][123]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın."* buyruğuna gelince; kişinin mescitte olsun itikâfı kesintiye uğratmayan bir şekilde mescidin dışına çıkması halinde olsun cimayla, dokunmakla ve şehvetli bir öpmek sûretiyle eşine yaklaşması helal değildir. Aksine böyle bir iş yapmak ona haramdır.

Katade[124] yüce Allah'ın: *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın."* buyruğu hakkında şöyle demiştir: İnsanlar, itikâfa girdikleri vakit birileri itikâftan çıkar. eşi ile beraber bulunur. Sonra tekrar mescide geri dönerdi. Yüce Allah bunu onlara yasakladı.][125]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

120 Şerhu'l-Umde -siyam-. I. 531-533.
121 Kaynakları daha önce gösterildi.
122 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 287.
123 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 216.
124 Taberî. III. 541.
125 Şerhu'l-Umde -siyam-. II. 813.

[Çünkü şanı yüce Allah: *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın."* buyurarak mescitte itikâfta bulunan kimseye kadınlara yaklaşmayı yasaklamaktadır. İsterse mescidin dışında bulunsun. Çünkü mescidin içinde kadına yaklaşmak itikâfta olsun olmasın, helal değildir.

İşte buradan mescitte itikâf yapan kimsenin, mescidin dışına çıkması ile birlikte itikâfta bulunan kişi hükmünde olduğuna delildir. Böylelikle ona kadınlara yaklaşmak da haram olsun.][126]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah: *"Evimi tavaf edenler...itikâfa girenler için titizlikle temizleyin."* (Bakara. 125) bir diğer yerde de: *"Orada kıyama duranlar."* (Hacc. 26) buyurmaktadır.

Böylelikle Beytullah'ta ikamet etmenin şartsız olarak orada itikâfta bulunmak olduğu ve tavaf, rükû ve sücud bizatihi ibadet olduğu gibi onun da bizatihi bir ibadet olduğu anlaşılmış bulunmaktadır.

Diğer taraftan lügatte ukuf (itikâf), bir şeye devamlı olmak üzere yönelmek demektir. Bu işi, oruçlu olan da olmayan da yapar. İtikâf, anlamı bilinen bir lafızdır. Bu lafızda bir mücmellik/kapalılık yoktur.

Diğer taraftan putlar üzerinde onlara bağlanacak sûrette itikâfta bulunmak (onlara bağlanmak)a bu ismin veriliş sebebi, yalnızca kendilerini onlara hasretmelerinden ötürü verilmiştir. Oruç tutmasalar dahi. Buna göre Allah'ın evinde Allah için kendisini hapseden/alıkoyan kimse. oruçlu olmasa dahi onun için itikâfta bulunan birisidir, demektir.

Yine diğer taraftan şanı yüce Allah: *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman"* buyurmuş olup, burada oruçlu olanı olmayandan özellikle kastetmiş değildir.] [127]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlim adamlarının ittifakıyla itikâf, ancak mescitlerde yapılır. Nitekim yüce Allah: *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın."* buyurmaktadır. Çünkü ne halvet ile, ne halvetsiz, ne mağarada, ne bir kabrin yanında ne de müşriklerin putlarının yanında itikâfa çekildikleri gibi, doğru yoldan sapmış olanların maksatlı olarak yolculuk yapıp yanında itikâfta bulunmak üzere gittikleri şekilde itikâf sözkonusu değildir.][128]

126 Şerhu'l-Umde -siyam-, II. 811.
127 Şerhu'l-Umde -siyam-, II. 755.
128 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII. 252.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman" sözünden, ancak namazların kılındığı, secdelerin yapıldığı yerler anlaşılır.][129]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz kitap ve sünnette geçen "hudud/sınırlar" lafzından maksat, helal ile haramın arasını ayırdetmektir. Helalin son sınırı ile haramın başlangıç sınırı gibi. Birincisi ile ilgili olarak: *"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onları aşmayın."* buyruğu örnek gösterilir. İkincisine de: *"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayın."* buyruğu örnek gösterilir.][130]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın Kitab'ında bir yerde: *"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır, sakın onlara yaklaşmayın."* buyrulmaktadır. Burada sınırlar/hudud-hadler haram kılınan şeylerin sonları ve başlarıdır. Çünkü haram olan bir şeye yaklaşmak caiz değildir.][131]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayın."* buyurmaktadır ki burada kasıt, haramın baş tarafıdır. Yine yüce Allah: *"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. O halde bunları aşmayın."* buyruğu da helalin son sınırını ifade eder.][132]

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ ۖ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ۗ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۗ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

189. "Sana hilalleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar için, bir de hac için vakit ölçüleridir. İyilik (ve taat), evlere arkalarından girmeniz değildir. Fakat iyilik, kişinin (bundan) sakınmasıdır. O halde evlere kapılarından girin. Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz."

129 Şerhu'l-Umde -siyam-, II, 735.
130 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 348.
131 Beyanu Telbisi Cehmiyye, II, 188.
132 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 109.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Sana hilalleri soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için, bir de hacc için vakit ölçüleridir."* buyruğunda hilallerin insanlar için vakit ölçüleri olduğunu haber vermektedir. Bu da onların bütün hususları hakkında geneldir. Özellikle haccın sözkonusu edilmesi. onun ayrıcalıklı olduğunu göstermek içindir. Diğer taraftan hacda melekler ve başkaları da bulunur. Yine hacc, senenin son ayında olur. Böylelikle senenin bittiğinin bir alametidir. Tıpkı hilalin ayın başladığının bir alameti oluşu gibi. Bundan dolayı Araplar bir seneye "hicce" adını verirler. Ve mesela "onun yetmiş hiccesi vardır/yetmiş yaşındadır", "beş hicce kaldık/beş yıl kaldık" derler. Yüce Allah. hilalleri, şeriat ile sabit hükümler hususunda ibadetin bir başlangıcı yahut da bir sebebi olmak üzere insanlar için vakit ölçüleri olarak tespit etmiştir.][133]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizim mezhep alimlerimizden ve başkalarından bir topluluk, yüce Allah'ın: *"Sana hilalleri soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için, bir de hacc için vakit ölçüleridir."* buyruğunu delil göstererek şöyle demişlerdir: Bu, hilallerin tümü hakkında geneldir. O halde bütün hilallerin hacc için bir vakit ölçüsü olması gerekir. Fakat bu, kesin bir hatadır. Çünkü hilalin bir şey için vakit ölçüsü olması, varlığı ve yokluğu itibariyle hükmünün ona bağlı olarak farklılık gösterdiği şey için sözkonusudur. Mesela onunla iddetin sona ermesi yahut onunla borcun vadesinin gelmesi yahut onun sebebi ile orucun ya da oruç açmanın başlaması ve buna benzer hususlar böyledir. Eğer senenin tamamı hacc için, ihrama girmek için bir vakit olsaydı, tıpkı adağın belli bir vaktinin ve bütün zamanlarda yapılabilen diğer bütün işlerin belli bir vaktinin bulunmaması gibi hilaller de hacc için vakit ölçüleri olmazdı. Aksine bu âyet-i kerime, haccın hilaller ile vaktinin belirlenmiş olduğuna delildir. Hacc vaktinin doğan her bir hilal ile belirlenmiş olmasına ise imkân olmadığından maksadın, hilalin belli bir halinin hacc için vakit ölçüsü olduğunun anlatılması olduğu anlaşılmış olmaktadır.][134]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sana hilalleri soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için, bir de hacc için vakit ölçüleridir."* buyurmaktadır. Hilal ise kendisi sebebi ile istihlalde bulunulan şeyin adıdır. Yani kendisinin durumu açıkça ilan edilen ve yüksek ses-

133 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 133-134.
134 Şerhu'l-Umde -hacc-. I. 394.

le ifade edilen şeye denir. Bu bakımdan semada doğduğu vakit, insanlar onun hilal olduğunu tanımayıp istihlalde bulunmazlarsa/doğduğunu seslerini yükselterek bildirmezlerse, o hilal olmaz (doğmamıştır), demektir.][135]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Sana hilalleri soruyorlar de ki: Onlar insanlar için, bir de hacc için vakit ölçüleridir. İyilik (birr) evlere arkalarından girmeniz değildir. Fakat iyilik, kişinin (bundan) sakınmasıdır."* buyurmaktadır.

Ahmed, şu rivâyeti zikretmektedir: Bize Abdurrezzak tahdis etti, bize Ahmed Zühri'den şöyle dediğini tahdis etti: Ensardan bazı kimseler umre ihlal ettiklerinde/ihrama girdiklerinde kendileri ile sema arasından ayrıca bir engel bulunmamasına dikkat eder ve böyle bir şeyden çekinirlerdi. Bundan dolayı bir kimse, umre niyetiyle ihrama girmiş olarak evinden çıktıktan sonra bir ihtiyacı hatırına gelir ama bununla birlikte evin tavanının kendisiyle sema arasına bir engel teşkil edeceği korkusuyla, odanın kapısından girmez ve duvarı arka tarafından dolaşır, sonra odasında dururdu. İhtiyacının görülmesini emreder bu ihtiyacı olan şey ona çıkartılıp verilirdi. Hatta bize ulaştığına göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hudeybiye zamanında umre maksadıyla ihrama girmiş ve hücresine girmişti. Hemen onun arkasından Selemeoğullarından, Ensardan bir adam da içeri girmişti. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: Ben Ahmesim/Kureyşliyim, demişti. Zühri dedi ki: Ahmeslilerden sayılanlar bunlara aldırmazdı. Bunun üzerine Ensardan olan kişi: Bende Ahmesim, demişti. Bununla "Ben de senin dinin üzereyim." demek istemişti. Bunun üzerine şanı yüce Allah: *"İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir."* buyruğu nazil oldu.[136]

Bera b. Âzib'den dedi ki: Bu âyet bizim hakkımızda inmiştir. Çünkü Ensar, hacc ettikleri vakit gelecek olurlarsa evlerin kapıları tarafından girmezlerdi. Ensardan bir adam gelip evinin kapısından içeri girdi. Galiba böyle yaptığı için de ayıplandı. Bunun üzerine: *"İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Fakat iyilik kişinin sakınmasıdır. O halde evlere kapılarından girin."* âyeti nazil oldu. Hadis, Muttefekun aleyh'tir.[137]

135 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV.

136 Ahmed'den nakledilen bu rivâyeti, "merviyatül İmam Ahmed Fittefsir" adlı eseri dahil hiçbir yerde bulamadım. Bunun ancak bir bölümü bulunan yahut da yazma ya da matbu bazı meseleleri bilinen tefsirinden olması muhtemeldir. Durum ne olursa olsun rivâyet Abdurrezzak'ın tefsiri, I. 72 ve İbn Cerir, II, 187'de Zühri'den, diye kaydedilmiştir.

137 Buhârî, 4512; Muslim, 3026.

Ahmed'in sahih bir rivâyetinde[138] Bera'dan şöyle dediği zikredilmektedir: Cahiliye döneminde ihrama girdikleri vakit evlere arkalarından girer, kapılarından girmezlerdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi.

Kays b. Cerir'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "İhrama girdikleri zaman hiçbir eve kapısından girmezlerdi. Fakat arkasından girerlerdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Neccaroğullarına ait bir bahçede bulunuyorken -ki hums denilenler evlere kapılarından girerlerdi- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) o bahçeye kapısından girince Rifa'a b. Tabut adındaki ensardan bir adam da onun arkasından giriverdi. Onlar: Ey Allah'ın Rasûlü, şüphesiz Rifa'a münafık birisidir. Çünkü o kişi, bu bahçeye kapısından girdi, dediler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Ey Rifa'a, bu yaptığını yapmaya seni iten ne oldu, dedi. O: Ey Allah'ın Rasûlü, senin girdiğini gördüm ben de girdim, deyince o: Sen benim gibi değilsin, ben humslardanım sen ise onlardan değilsin, dedi. Rifa'a: Ey Allah'ın Rasûlü, eğer sen humslardan isen de şüphesiz dinimiz birdir, demesi üzerine: "*İyilik evlere arkalarından girmeniz değildir.*" âyeti sonuna kadar nazil oldu.[139]][140]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde adam evine, evin arka tarafından girecek olursa bu da ona haram değildir. Fakat onların cahiliye döneminde yaptıkları gibi ibadet olarak bu işi yapması hali müstesnadır. Onlardan herhangi bir kişi ihrama girdi mi bir tavanın altına girmezdi. Fakat böyle yapmaları onlara yasak kılındı. Nitekim yüce Allah: "*İyilik evlere arkalarından girmeniz değildir. Fakat iyilik, kişinin (bundan) sakınmasıdır. O halde evlere kapılarından girin.*" buyurdu. Böylelikle şanı yüce Allah, böyle bir iş yapmanın -haram olmasa dahi- bir iyilik olmadığını açıkladı. Kim böyle bir işi bir iyilik ve yüce Allah'a yakınlaşmak üzere yapacak olursa o kişi isyankâr, yerilmiş ve bid'atçi birisi olur. Bid'ati ise İblis masiyetten daha çok sever. Çünkü isyan eden kişi, kendisinin asi olduğunu bilir ve tevbe eder. Bid'atçi kişi ise yaptığı bu işin itaat olduğunu zanneder ve tevbe etmez.][141]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

138 Ahmed'in bu rivâyeti ne müsnedde ne de onun tefsiri merviyatı arasında yer alır. Allah en iyi bilendir.

139 İbn Cerir, II, 186 Kays b. Cübeyr'den. Doğrusu ise Kays b. Habter'dir. Bk. et-Tezhip, VIII, 348. Hadisi ayrıca ed-Durrulmensur, I, 304'te Abd b. Humeyd, İbn Cerir ve İbnul Münzir'in de rivâyet ettiğini belirtmektedir.

140 Şerhu'l-Umde -hacc- II, 57-59.

141 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 632-633.

[Şanı yüce Allah: *"İyilik evlere arkalarından girmeniz değildir. Fakat iyilik kişinin (bundan) sakınmasıdır."* buyurması, bu sözleri onun: Fakat bir takvanın kendisidir, demek istediğine delildir.][142]

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

190. "Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın, aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah, aşırı gidenleri sevmez."

Tefsiri:

[Meşru savaşın esası cihad, maksadı dinin tamamının Allah'ın olması ve Allah'ın sözünün en yüce olması olduğuna göre, kim buna karşı çıkarsa Müslümanların ittifakı ile onunla savaşılır. Ancak buna karşı çıkamayan ve savaşçı olmayan kadın, çocuk, rahip, yaşlı, ama, kötürüm vb. kimseler ise ilim adamlarının cumhuruna/çoğunluğuna göre sözüyle ya da fiiliyle savaşmadıkça öldürülmez. Bununla birlikte kimi ilim adamı, sırf kâfir olduklarından ötürü sayılanların hepsinin öldürülmesinin -kadınlarla çocuklar müstesna- mübah olduğu görüşündedir. Bunların istisna edilmelerinin sebebi ise Müslümanlara mal olmalarından dolayıdır. Ama birinci görüş doğru olandır. Çünkü savaş, bizler Allah'ın dinini üstün kılmak istediğimiz taktirde bizimle savaşanlara karşı yapılır. Nitekim yüce Allah: *"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın, aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah, aşırı gidenleri sevmez."* (Âyet 190) buyurmaktadır.[143] Yine Sünen'de ondan gelen rivâyete göre, gazaların birisinde öldürülmüş ve insanların başında durduğu bir kadının yanından geçmiş ve: Bu kadın ile savaşılmaması gerekirdi, buyurmuş ve onlardan birisine: Halid'e yetiş ve ona: Ne çocuk ne de işçi kimseyi öldürmemesini söyle, buyurmuştur. Yine her ikisi hakkında O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğu nakledilmektedir: *"Yaşlı ihtiyarı, küçük çocuğu ve kadını öldürmeyiniz."*[144]][145]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

142 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 494.
143 Ebu Davud, 2395; İbn Mace, 2842; Ahmed, IV, 178, III, 488.
144 Buhârî, 3014, Müslim, 1744. Ancak "kadınların ve çocukların öldürülmesini yasakladı" lafzı ile rivâyet edilmiştir. Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiği rivâyet ise İbn Ebu Şeybe, VII, 254'te yer almaktadır.
145 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 354-355.

[Şüphesiz savaş hakkında nazil olmuş ilk âyet, yüce Allah'ın: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğratıldıkları için savaşmalarına izin verildi. Şüphesiz Allah, onlara yardım etmeye elbette kadirdir. Onlar ki yurtlarından ... çıkarıldılar."* (Hacc, 39-40) âyetidir. Bu buyrukta yüce Allah, müminlere kendilerini savunmak ve kendilerini yurtlarından çıkarmış, Allah'ı tevhid edip ona ibadet etmelerine engel olmuş kimselere ceza olmak üzere müminlere savaşmayı mübah kılmıştır. Bu hususta ise kadınların herhangi bir payı bulunmamaktadır.

Diğer taraftan O, üzerlerine savaşmayı mutlak olarak yazmıştır. Sonra da bunu: *"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın."* buyruğu ile açıklamaktadır.] [146]

وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ
إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾

193. "Fitne kalkıncaya ve din (itaat ve egemenlik) yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ve din bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar."* (Enfâl, 39) buyruğundaki "din", ibadet, itaat, alçalmak vb. anlamlara gelir. "دنته فدان" ifadesi "ben onu zelil ettim o da zilletle boyun eğdi" demektir. Nitekim şöyle denilmiştir:

هُوَ دَان الربَاب إِذْ كَرِهُوا الديـ ـن دراكا بعزة وصيال
ثُمَّ دَانَتْ بَعْدُ الرَّبَابُ وَكَانَتْ كَعَذَابٍ عُقُوبَةُ الْأَقْوَالِ

"O, bütün ileri gelenleri emir ve itaati altına aldı, onlar itaati istemedikleri halde
Gücü kuvveti ve savleti ile sağladı bunu;
Sonra da ileri gelenler itaat etti,
Bu ise söylenen sözler dolayısıyla bir azap ve ceza gibi geldi." [147]

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Fitne kalkıncaya ve din (itaat ve egemenlik) yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer*

146 es-Sarimu'l-Meslul, 107.
147 Beyitler A'şâ'nın Divanı'nda s. 61 de yer almaktadır.

vazgeçerlerse artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur." ve *"Hiçbir fitne kalmayıncaya ve din (egemen düzen) bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşınız. Eğer vazgeçerlerse muhakkak Allah ne yaptıklarını iyice görmektedir."* (Enfâl, 39) buyurmuş olmasıdır. O cihadı fitne kalmayınca ve din tamamıyla Allah'ın oluncaya kadar emretmiş bulunmaktadır. Böylelikle maksadı, fitnenin kalmaması ve dinin tamamının Allah'a ait olmasının sağlanması olarak tespit etmiş ve ikisi arasında bir çelişki olduğunu göstermiştir. Çünkü dinin yalnız Allah'a ait olmasına aykırı olması ile dinin yalnız Allah'a ait olmasının fitnenin varlığına aykırı olması sözkonusudur. Fitne şirk ile de tefsir edilmiştir. Çünkü kendisi ile kalplerin fitneye düşürüldüğü her bir şeyde bir şirk vardır ve o dinin tamamıyla Allah'a ait oluşuna aykırıdır.

Fitne ise altında türlü şüphelerin ve şehvetlerin yer aldığı bir cins isimdir. Allah'ı sever gibi sevdikleri, Allah'tan başka birtakım eşler edinenlerin fitnesi ise şüphesiz en büyük fitnelerdendir. Yüce Allah'ın: *"Buyurdu ki: Senden sonra biz kavmini fitneye düşürdük. Sonra Sâmirî de onları saptırdı."* (Tâhâ, 85) buyruğunda olduğu gibi buzağıya tapanların fitnesi de bu kabildendir. Mûsâ (aleyhisselâm) da: *"O ancak senin fitnendir. Onunla dilediğin kimseleri saptırırsın."* (A'râf, 155) ve: *"İnkarları sebebiyle buzağı sevgisi kalplere içirildi."* (Bakara, 93) buyurmaktadır. Süfyan b. Umeyye'ye: Şüphesiz heva ehli, kendi hevalarından bid'at olarak uydurdukları şeyleri aşırı derecede severler, dediği zaman o şöyle dedi: Sen yüce Allah'ın: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler."* (Bakara, 165) ve: *"Küfürleri yüzünden buzağı (sevgisi) kalplerine içirilmiş idi."* (Bakara, 93) buyruklarını unuttun mu yoksa? Ya da bu anlamda bir söz söyledi. Buna göre Allah'tan başkası sebebiyle sevilen her bir şeyden ötürü, dinin yalnız Allah'ın olmasını engelleyen bir fitnenin ortaya çıkması mümkündür.][148]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Hiçbir fitne kalmayıncaya ve din bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşınız."* (Enfâl, 39) buyurmuştur. Çünkü insanların kendisi için yaratılmış oldukları asıl maksat budur. Nitekim yüce Allah: *"Ben, cinleri de, insanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Zâriyât, 56) demektedir. Buna göre bu mahlukatın kendisi için yaratılmış olduğu amaç uğrunda yapılan her şey, Allah nezdinde övülen bir şey olur. Sahibi için baki kalacak olan da odur. Salih ameller de bunlardır.][149]

148 Câmiu'r-Resâil, II, 273-274.
149 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 164.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de: *"Fitne kalmayıncaya ve din bütünüyle yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın."* buyurmaktadır. Din, itaat demektir. Çünkü eğer dinin bir kısmı Allah'ın, bir diğer kısmı Allah'tan başkasının ise dinin tamamı yalnız Allah'ın oluncaya kadar savaşmak icab eder.][150]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Fitne kalkıncaya ve din (itaat ve egemenlik) yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur."* (Âyet 193) buyurarak zalime karşılık verileceğini açıkça beyan buyurmaktadır. Yani onun hakkında mutlak olarak sınır aşılır ki bu da ona verilen ceza demektir. Bu da caiz olan bir saldırganlıktır. Nitekim yüce Allah: *"Onun için size kim saldırırsa siz de tıpkı onların saldırdıkları gibi karşılık verin."* (Bakara, 194) buyurmaktadır.

Bazılarının: Şüphesiz bu, gerçekte bir saldırganlık değildir. Ona "saldırganlık" adını vermesi, "mukabele/karşılık" olmak üzeredir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür."* (Şûrâ, 40) buyruğu hakkında da böyle demişlerdir. Ancak buna ihtiyaç yoktur. Çünkü mutlak olarak saldırmak, mutlak olarak haddi aşmak demektir. Bunu yapmak ise ancak ona haksızlık yapılıp saldırıldığı taktirde onun için caiz olur. Ona saldıran kişi hakkında sınırı aştığı kadarıyla sınırı aşar. Seyyie ise insanın hoşuna gitmeyen şeyin adıdır. Şüphesiz musibetler ve cezalandırmalar, yüce Allah'ın Kitab'ında birçok yerde seyyie/kötülük olarak da adlandırılır.][151]

اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ
فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ مَعَ
الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

194. "Haram ay haram ay'a karşılıktır. Hürmetler karşılıklıdır. Onun için size kim saldırırsa, siz de tıpkı onların size saldırdıkları gibi karşılık verin. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah takva sahipleriyle beraberdir."

150 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 544.
151 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 182-183.

Tefsiri:

[*"Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler de karşılıktır."* buyruğu ile yüce Allah, onların umreyi kaza ettikleri, haram ayın alıkonuldukları haram aya karşılık olduğunu beyan buyurmaktadır.][152]

[Dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Siz de tıpkı onun size saldırdığı gibi karşılık verin."* buyruğu ile ilgili olarak: Kısas, bir saldırganlık değildir, demektedir.

Ona şöyle cevap verilir: Udvan/saldırganlık, haddi aşmak demektir. Fakat zulmetmek sûretiyle ona haram olur. Kısas (aynısıyla karşılık vermek) olursa adaletli ve mübah olur. Bu gibi yerlerde "udvan" lafzı, (haklıyı haksızdan) ayırdeden sınırı aşmaktır. Ama bu haksızlığı ilk yapan kişi, haddi aştığı için ona da saldırmak/haddi aşmak caiz olmuştur. Birinci saldırganlık/haddi aşmak zulümdür, ikincisi mübahtır. Bu lafız da adaletli ve mübahtır. Burada saldırmak lafzı, onun kısas sûretiyle olduğunu açıkça ortaya koyacak şekilde kayıtlı olarak gelmiştir. Bu bakımdan baştan beri yapılan bir saldırganlığa/udvana benzemez; çünkü o bir zulümdür. Eğer burada "ceza/karşılık vermek kaydı gelmemiş olsaydı, ondan ilkin saldırmak anlaşılır. Çünkü aslolan ona karşılık olacak bir şeyin olmamasıdır.][153]

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا
تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ
بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ
تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ
يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

196. "Hacc'ı da, umre'yi de Allah için tamamlayın. Eğer (herhangi bir sebeple) alıkonulursanız, o halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin. Kurban yerine (Minâ'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Artık içinizde her kim hasta olur yahut başında bir rahatsızlık bulunursa; fidye olarak ya (üç

152 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 380.
153 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 469-470.

gün) oruç tutmalı, ya (altı fakiri doyurarak) sadaka vermeli yahut kurban kesmelidir. Emin olduğunuz (engelleriniz sona erdiği) vakit ise, kim hacc zamanına kadar umre'den faydalanmak isterse kurbandan kolayına geleni kessin. Fakat kim bulamazsa hacc günlerinde üç, (memlekete) döndüğünüz vakit de yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutsun. Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki gerçekten Allah'ın cezası pek çetindir."

Tefsiri:

Yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğu, Hudeybiye yılında hicretin altıncı senesinde nazil olmuştur. Müşrikler, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i eda etmek maksadı ile ihrama girdiği umresini tamamlamasına engel olması üzerine inmiştir. Bu sırada o, Müslümanlarla rıdvan beyatini yaptığı gibi, müşriklerle de bu esnada barış yapmış ve ertesi sene umre yapma şartı üzere anlaşmış idi. Bu buyruk, tamamlama emrini ihtiva etmektedir. Buyruğun böyle olması ibtidaen/baştan yapma emrini gerektirmez. Çünkü hacc ve umreye başlamış olan herkes, onları tamamlamak ile emrolunmuştur. Fakat ta baştan bunları yapmakla emrolunmuş değildir. İbadetin tamamlanmasının vacip olması, baştan ona başlamanın vacip olmasını gerektirmez. Nitekim tamamlamanın müstehap oluşunun uygulanması da o amele başlamanın müstehap oluşunun uygulanmasını gerektirmediği gibi.][154]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Doğrusu, onun[155] Al-i İmrân Sûresi'nin indiği zaman ve Necran heyetinin geldiği yıl olan dokuz ya da on hicri yılında farz kılındığıdır. Hicretin altıncı yılında farz kılındığını söyleyen kimseler, yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğunu delil göstermişlerdir. Şüphesiz bu buyruk, insanların ittifak ettiği üzere Hudeybiye senesi inmiştir. Fakat bu âyet-i kerimede, ona başladıktan sonra tamamlanması emri yer almaktadır. Âyette haccı ifa etmek için başlamanın vacip kılındığı hükmü yoktur. Çünkü Beyt-i Haram'ın, İbrahim el-Halil tarafından bina edilmiş olup insanları onu hacc etmeye çağırmış olması gibi bir üstünlüğü vardır. Ayrıca onun ikinci bir üstünlüğü daha oldu. Çünkü onu müşriklerin elinden kurtaran ve onu müşriklere karşı koruyan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Gücü yeten herkese orayı haccetmeyi farz kılan odur. İnsanlar da dünyanın doğularından ve bâtılarından gelip onu hacc ettiler. Orada

154 Şerhu'l-Umde -hacc- , I. 220.
155 Yani haccın.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sebep olması neticesinde. Allah'a bundan önce ibadet edildiğinden kat kat fazlası ile ibadet edildi. Şüphesiz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), Âdemoğullarının efendisidir.][156]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hudeybiye umresine gelince o, Medinelilerin mikatı olan Zulhuleyfe'den itibaren, o umre sırasında ağacın altında kendisine beyat etmiş olan ashabı ile birlikte umreye başladı. Sonra müşrikler, onları beyte ulaşmaktan engelleyip Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ertesi sene umre yapmak üzere onlarla anlaşıp o meşhur barışı onlarla yaptıktan sonra. ashabı ile birlikte Hudeybiye'de umre için girdikleri ihramdan çıktılar. O sene de Mekke'ye girmediler. Şanı yüce Allah, bu hususta Fetih Sûresi'ni ve *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer alıkoyulursanız o halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* âyetini gönderdi. Şafiî ve başkaları, bu âyetin o yıl indiği üzerinde icma olduğunu zikretmişlerdir.][157]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Talip dedi ki: Ahmed b. Hanbel'e: İhrama giren bir kimsenin umre yapması hakkında ne dersin, diye soruldu. O: Onda ne var ki, bana göre umre, evinden itibaren başladığın umredir. Yüce Allah da: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyurmuştur, dedi.

Âişe (radıyallâhu anha): Umre, ancak onun kadardır, demiştir. Bununla çektiği meşakkat yaptığı harcama kadardır, demek istemiştir.[158] Ayrıca Ali ve Ömer'in: Onu tamamlamak, senin umre yapmak maksadıyla ahalinin bulunduğu evlerden itibaren ihrama girmendir, diye eklemiştir.[159]][160]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Abdullah'a: Senin kanaatine göre mut'a (temettu haccı) yapılır, (Öyle mi), diye sorulmuş o: Ben. onu daha çok severim ve daha faziletlidir. Çünkü bizim

156 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 326.
157 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 253.
158 Buhârî. 1787.
159 Ali'den rivâyeti tefsir alimleri arasında İbn Ebu Hatim, Bakara, II, 1006; Taberî. II. 207: Hakim. Müstedrek. II. 276: Beyhakî. V. 30. IV. 341. İbn Han, Muhalla, VII. 75: İbn Ebu Şeybe. I. 162 vb. zikretmişlerdir. Ömer'den rivâyeti de: İbn Ebu Şeybe tarafından bir adamın Ömer'e soru sorması ve onun adamı Ali'ye havale etmesi diye zikredilmektedir ki bu da az önce sözkonusu edilen rivâyettir. Aynı şekilde Kurtubi. Tefsirinde (II. 366) zikretmiş olmakla birlikte Ömer'den buna muhalif rivâyet de gelmiştir. Allah en iyi bilendir.
160 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 264-265.

kanaatimize göre umre vaciptir. Yüce Allah da: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyurmuştur, dedikten sonra: *"Bu apaçıktır."* diye eklemiştir.][161]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hudeybiye umresine gelince; Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), ashabı ile birlikte Zulhuleyfe denilen yerden ihrama girdiler; sonra müşrikler onların Beyt'e ulaşmalarını engelleyince Hudeybiye'de ihramdan çıktılar. Böylelikle Hudeybiye, onların ihramdan çıktıkları yer oldu. İhrama girdikleri mikat yeri değil. Bu ise mütevatir bir husustur. Özel ve genel ulema bunu bilir. Şanı yüce Allah da: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* diye başlayan âyetleri ilim adamlarının ittifakı ile bu husus hakkında indirmiştir.][162]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğu ilim adamlarının ittifakı ile altıncı yılda Hudeybiye senesinde nazil olmuştur.][163]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Daha sonra şer'î ve örfî kullanım, yüce Allah'ın Beyt'inin haccedilmesi ve oraya gidilmesi anlamının önüne geçmiştir. Bundan dolayı (hacc kelimesi) mutlak olarak kullanılacak olursa, ancak bu özel türdeki maksat anlaşılır. Çünkü meşru olan ve çokça görülen budur. Bu da şanı yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğunda ve yine yüce Allah'ın: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et."* (Hacc, 27) buyruklarında olduğu gibidir. Yine yüce Allah: *"Kim hacc zamanına kadar umre'den faydalanmak isterse."* (Âyet 196) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah haccedilen yeri: *"O Beyt'i haccetmek, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* (Al-i İmrân, 97) buyruğu ile *"Her kim Beyt'e gider yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde onun için bir sakınca yoktur."* (Bakara, 158) buyruğunda nerenin haccedileceğini de beyan etmiş bulunmaktadır. Çünkü yüce Allah'ın: "البيت" buyruğundaki "lam" harfi, bu iki yerden birisinde daha önce adı geçen ve hangisi olduğunu muhatapların diğerinden bilip anladıkları Ev'i tarif etmek/tanımlı bir isim olarak ifade etmek içindir.

Hacc kelimesi iki şekilde söylenmiş ve bu iki şekilde de birisi "ha" harfi fethalı "el-hacc", diğeri ise kesreli "el-hicc (haccediş ve bir defa haccetmek anlamında)" yine "hı" harfi fethalı ve kesreli olmak üzere "hacceh ve hicceh" denilir.][164]

161 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 47
162 Meseletu'l-Murabatati fi's-Suğûr, 23.
163 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 193.
164 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 75-76.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü kişinin, aile halkının bulunduğu yerden/evlerden başlattığı hacc daha faziletlidir ve bundan daha yakın yerden başlattığı hacdan daha eksiksizdir. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğudur. Ali (radıyallâhu anh) dedi ki: "Onu tamamlamak, aile halkının evlerinden o maksatla ihrama girmendir." demiştir.[165] Bundan maksadı ise ailenin evlerinin bulunduğu yerden onun için yolculuğa başlamandır. Bir kimse, eğer tam bir sûrette onun üzerinde borç olarak tahakkuk etmiş olduğu halde ölecek olursa, bu nitelikten daha aşağı bir mertebede onun yapılması yeterli olmaz. Çünkü bu, hayatta iken katedilmesi gerekmiş olan bir mesafedir. Dolayısıyla ölümden sonra da katedilmesi icab eder. Tıpkı mikat mesafesi gibi. Bunun böyle olması ise şundan dolayıdır. Eğer tek başına sadece hacc yeterli olsaydı, onun adına Mekke'den haccetmek yeterli olmalı idi. Çünkü o da tam eksiksiz bir haccdır.][166]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denildiğine göre Ali (radıyallâhu anh)'dan gelen rivâyeti, Said, Harb ve başkaları Abdullah b. Seleme'den, o Ali'den diye rivâyet etmişlerdir. Buna göre bir adam ona şu: "Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın." buyruğuna dair soru sormuş o da: "Onu tamamlamak ailenin bulunduğu evlerden/mahalleden ihrama girmendir." demiştir.[167] Harb dedi ki: Ahmed'i şöyle derken dinledim: Süfyan b. Uyeyne, "aile halkının evlerinden ihrama girmendir." hadisini açıklama sadedinde şöyle dedi: Bu, onun için yapacağı yolculuğu ailesinin yanından başlatması demektir.

Ahmed de İbnul Hakem'in rivâyetine göre kendisine ailenin evinden ihrama girmendir. hadisine dair soru sorulması üzerine şöyle demiştir: Onun için ailesinin bulunduğu yerden yolculuğa başlar. Sanki haccetmek kastıyla çıktığı gibi umre yapmak kastıyla çıkar. Bu ise umrenin müekkedliğini ortaya koyan hususlardan birisidir.

Bu açıklamaya delil olan husus ise Abdurrahman b. Uzeyne'nin babasından şöyle dediğine dair naklettiği rivâyettir: Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'a gittim ve ona umrenin tamamlanmasına dair soru sordum. O: Ali'ye git, ona sor, dedi. Ben tekrar dönüp ona sordum. O: Ali'ye git, ona sor, dedi. Ali'ye gittim ve: Ben, atlara, develere ve gemilere binmiş bulunuyorum. Bana umrenin tamamlan-

165 Kaynakları daha önce gösterildi.

166 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 85, 277; Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 195.

167 Buna dair değerlendirme daha önceden geçti.

masının ne demek olduğunu haber ver, dedim. O: Onun tamamlanması kendi ülkenden ona başlamandır, dedi. Ömer'in yanına dönüp ona sordum. O: Ben, sana Ali'ye git ve ona sor, demedim mi, dedi. Ben: Ona sordum, dedim ve o bana onu tamamlamak ülkenden ona başlamandır, dedi, dedim. Ömer: O, onun dediği gibidir, dedi. Bunu Said rivâyet etmiş, Ahmed de zikrederek ayrıca şunları söylemiştir: Ali dedi ki: Sen aile halkının evlerinden itibaren ihrama gir, dedi.[168]

Böylelikle Ömer ve Ali, umreyi tamamlamanın, ona kişinin kendi şehrinden itibaren başlamak olduğu hususunda birbirine muvafakat etmişlerdir. Yani tıpkı hacc yapmak gibi, yalnızca umre yapmak maksadıyla yolculuğa çıkmasıdır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hudeybiye umresi için de, kaza umresi için de kendi şehrinden yolculuğa çıkmış bulunmaktadır. Bizim (Hanbeli) mezhebimiz budur. Kişinin umre için bulunduğu ülkesinden ayrı bir sefer başlatması, temettu haccı yapan kimsenin umresinden de, ihramlı kimsenin umresinden de, mîkat yerlerinden umre yapan kimsenin umresinden de daha faziletlidir. İşte Ömer'in temettu haccı yapmalarını yasaklarken kastettiği budur. Çünkü o, umre için ayrı bir yolculukla gelmelerini istiyordu.][169]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki şanı yüce Allah: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer alıkonulursanız o halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* buyruğu ile muhsar (Kâbe'ye ulaşmaktan alıkonulan) kimse dışında herkese tamamlamayı farz kılmıştır. Vaktinde eda edilemeyen hacc ise ancak kazası yapılarak tamamlanır. Bundan dolayı bu durumdaki kimse için bunu yapmak lüzumludur.][170]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Feshin (kıran haccı niyetinin temettu haccına dönüştürülmesi) onlara ait özel bir hüküm olduğunun delili de şudur: Şanı yüce Allah, Kitab'ında: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğu ile haccı ve umreyi tamamlamayı emretmiş bulunmaktadır. Haccı fesh edip umreye niyet eden bir kimse, haccı tamamlamış olmaz. İşte: Allah'ın Kitab'ının gereğini almamız gerekir. Çünkü Allah, bize haccı ve umreyi tamamlamayı emretmektedir, şeklindeki Ömer (radıyallâhu anh)'ın sözünün anlamı budur..[171].

168 Buna dair açıklama daha önce geçmiş bulunmaktadır.
169 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 369-371.
170 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 666.
171 İbn Ebu Hatim, Bakara, 2. Kısım, 1012

Bu hitap genel bir hitaptır. Onlar, sünnetin hükmü gereğince bu hitabın dışına çıkmış oldular. Buna göre onların dışında kalan insanlar, hitaptaki genel hükme bağlı kalmaktadırlar.][172]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğuna gelince; temettu haccı yapan bir kimse, ister önce hacc niyeti ile ihrama girmiş olsun ister umre niyeti ile ihrama girmiş olsun hem haccını hem de umreyi tamamlamış olur. Çünkü o, öncelikle hacc niyeti ile ihrama girecek olursa onu fesh ederek umreye dönüştürür ve bu umreden sonra da hacc vaktine kadar temettu yapar (ihram yasaklarından çıkmak imkânlarından istifade eder.) Onun bu şekilde fesih yapması, ancak temettu maksadını gütmesi halinde caiz olur. Bu durumda o, yalnızca haccı kastetmiş ve umreyi de haccının içerisine girdirmiş olur. Hem umre hem de hacc yapmış olur. Bu ise hacc ile umrenin iç içe girdiği halin çoğunluğunu teşkil eder. Eğer temettu yapmaksızın umre ile hacc niyetinden çıkmak isteyecek olursa, böyle bir şey yapması caiz olmaz.][173]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğuna gelince. Bunun ta baştan beri her ikisini (onlar için ihrama girmek sûreti ile) kendisine vacip kılması ve başladıktan sonra ikisini de tamamlaması anlamını ifade eder, denildiği gibi bu, ancak başladıktan sonra her ikisini de tamamlamanın vacip olduğunu ifade eder. Ta baştan beri bunları kendisine (niyet ile) vacip kılması anlamında değildir de denilmiştir. Sahih olan da budur. Çünkü bu âyet-i kerime, insanların icmaı ile Hudeybiye senesi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in umreye yani Hudeybiye Umresi'ne başlamasından sonra müşrikler, onu (Beyt'e ulaşmaktan) alıkoymaları üzerine nazil olmuştur. Bu umrede de muhsar (denilen Beyt'e ulaşması alıkonulan) kimse için ihramdan çıkması mübah kılınmıştır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı da müşrikler onları alıkoyunca ihramdan çıkıp geri döndüler.

Hacc ve umreye başlamış olanın onları tamamlaması, imamların ittifakı ile vacip/farzdır.][174]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

172 Şerhu'l-Umde, -hacc-, I, 492.
173 Şerhu'l-Umde, -hacc-, I, 515.
174 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 265.

[Bundan dolayı imamlara göre kıran haccı yapan kimseye, yüce Allah'ın: *"Kim hac zamanına kadar umreden faydalanmak isterse kurbandan kolayına geleni kessin."* buyruğu gereğince, ona kurban kesmek icab eder. Çünkü temettu'un gerçek anlamda kastedilmesi, hacc aylarında umre niyeti ile gelmesi ve aynı yılda hacc etmesi şeklinde olur. Böylelikle iki seferden/yolculuktan birisinin kalkması sûreti ile bir şekilde rahatlamış olur. Umrenin ihramından çıktıktan sonra hacc için ihrama girer. Yahut da umre ile birlikte hacc için ihrama girer. Yahut da haccı umrenin üzerine katar. Böylelikle hem umreyi hem de haccı arada ayrı bir yolculuk yapmaksızın hacc aylarında yapmış olur ve iki yolculuktan birisinden kurtulmak sûreti ile rahat eder. Bütün bunlar temettu isminin kapsamına girer. Bununla birlikte bunlar, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in lafzını nakletmemişlerdir.][175]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir kesim, umrenin vacip oluşuna yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğunu delil göstermişlerdir. Yine bu âyet-i kerimeyi, (haccı) fesh etmeyi kabul etmeyenler de delil gösterirler. Başkaları ise şöyle demektedir. Buyruk, ancak tamamlamayı emretmektedir. İşte bu şekilde bunlara başlayan kimsenin bunları tamamlaması emredilmiştir. Fesh hususunda da bu şekildedir. Derler ki: Her kim umreyi hacdan başkası için fesh edecek olursa onu tamamlamaz. Ama aynı yıl haccetmek maksadıyla umresini fesh ederse bu kişi başlamış olduğu bir işi tamamlamış olur. Çünkü o, yalnızca hacc yapmak için başlamış iken hacc ile beraber bir de umre yapmış olur. Eğer bu tamamlamak olmasaydı, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) veda haccı senesinde ashabına böyle yapmalarını emretmezdi.][176]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun vacip ile tamamlanan şey ile açıklanmasına gelince. Bu, şeriat koyucunun örfüdür. Fakat onda çoğunlukla görülen tamamlamak lafzıdır. Yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğunda olduğu gibi. Vacip olanın tamamlanmasından maksat ise vacipleri yerine getirmek sûreti ile tamamlamaktır. Yüce Allah'ın: *"Sonra geceye kadar orucu tamamlayın."* (Bakara, 187) buyruğu da böyledir.][177]

175 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 82.
176 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 198-199.
177 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 291-292.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah, Kitab'ında Beyt'in haccını ancak: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın üzerindeki bir hakkıdır."* (Al-i İmrân, 97) buyruğu ile farz kılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de hacc lafzı umreyi kapsamaz. Aksine şanı yüce Allah, umreyi murad ettiği zaman onu hacc ile birlikte zikreder. Yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* (buyruğu) ile: *"Her kim Beyt'i hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* (Bakara, 158) buyruklarında olduğu gibi. Bu bakımdan şanı yüce Allah, tamamlamayı emretmekle hacc ve umrenin tamamlanmasını emir buyurmuş olmaktadır. Bu âyet-i kerime de insanların ittifakı ile Hudeybiye Yılı'nda 6. senede inmiştir. Al-i İmrân Sûresi'ndeki âyet-i kerime ise bundan sonra dokuz ya da onuncu yılda inmiştir ve o âyet ile haccı farz kılmıştır.

Bundan dolayı iki görüşten daha sahih olanı, haccın farz kılınmasının sonradan olduğu şeklindeki görüşüdür. Haccın 6. yılda farz kılındığını söyleyenler, tamamlamayı emreden âyet-i kerimeyi delil göstermektedir. Ancak bu yanlıştır. Çünkü âyet-i kerimedeki hacc ile umreyi tamamlama emri, ancak onlara başlamış olan kimselere yöneliktir. Fakat bu âyet ile kişiye hacc ve umreye başlama emri yoktur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise bu âyet nazil olmadan önce Hudeybiye umresini yapmıştır. O sırada da onun üzerinde ne hacc ne de umre farz edilmişti. Sonra müşrikler, onu (Beyt'e ulaşmaktan) alıkoyunca Allah bu âyeti indirerek o âyette haccı ve umreyi tamamlamayı emir buyurdu. Onları tamamlamasına imkân bulunmayan muhsar denilenin hükmünü de beyan etti. Bundan dolayı imamlar, hacc ve umrenin onlara başlanması ile yerine getirilmeleri gerektiği ve bundan dolayı tamamlanmalarının icab ettiği üzerinde ittifak etmişlerdir. Fakat aynı şekilde oruç, namaz ve itikâf hakkında ihtilaf etmişlerdir.

Yine umre ibadetinde hacc türü dışında herhangi bir türden amel bulunmamaktadır. Çünkü umre, ihram, tavaf, sa'y ve ihramdan çıkıştır. Bütün bunlar hacda vardır. Haccı yüce Allah, (ömür boyunca) yalnız bir defa farz kılmıştır. Onu iki defa farz kılmadı. Ayrıca hacdaki farzlardan hiçbirisini de iki defa farz kılmamıştır. Hacda iki vakfeyi farz kılmadığı gibi iki tavaf yapmak da farz değildir. Aksine farz olan sadece ifada tavafıdır. Veda tavafı ise hacdan değildir. O, Mekke'den çıkmak isteyen kimsenin yapacağı bir tavaftır. Bundan ötürü Mekke'de ikamet eden kişi veda (tavafı) yapmaz. Herkes hakkında da farz değildir. Aksine ay hali olanın üzerinden kalkar. Bu tavafı yapmayacak olursa da bir kurban onun için yeterli olur ve farz olan tavaf ve vakfenin aksine onu terk ettiği için hacc bâtıl olmaz. Aynı şekilde sa'y etmek de sadece bir defa vaciptir. Nahr günü taş atmak da

yalnızca bir defa vaciptir. (Sonraki) her gün her bir cemreye taş atmak da sadece bir defa icab eder. Traş olmak ve kısaltmak da ancak bir defa vaciptir.

Umrede, haccdaki ameller dışında bir amel bulunmadığına göre haccın amellerini de şanı yüce Allah iki değil sadece bir defa farz kılmış olduğuna göre, yüce Allah'ın umreyi farz kılmadığı anlaşılmış olmaktadır.][178]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer alıkonulursanız o halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* buyurarak hacc ve umreyi tamamlamayı emretmekte ve kolayına gelen kurbanı göndermeyi de muhsar kişi için tamamlamanın yerine geçen bir amel olarak tayin etmiştir.

Bu da çeşitli bakımlardan hediyelik kurbanın vücubuna delildir:

1. Şüphesiz ifadenin takdiri (anlamı) şöyledir: Eğer sizler alıkonulursanız (muhsar duruma düşürülürseniz), o taktirde kolayınıza gelen bir kurbanlık göndermek sizin üzerinizde bir haktır. Yahut da sizin üzerinize farz olan kolayınıza gelendir. Bu durumda hazf edilmiş bir müptedanın haberi yahut da haberi hazf edilmiş bir müpteda olur. Hazf edilmiş olanın zikredilmeyişi, ifadenin akışının ona delalet etmesinden dolayıdır. Nitekim yüce Allah: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Artık içinizde her kim hasta olur yahut başında bir eziyet bulunursa ona (üç gün) oruç, sadaka yahut da kurbandan (biri ile) fidye (gerekir.)"* Nitekim yüce Allah: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun. Kim de hastalanır yahut yolculukta olursa o günler sayısınca diğer günlerde (tutsun.)"* (Bakara, 185) buyruğu gibidir.

2. Şanı yüce Allah, tamamlamayı emir buyurmuş ve muhsar kişi hakkında kurbanlık göndermeyi tamamlamanın yerine geçen bir amel olarak tayin etmiştir. Tamamlamak ise vacip/farzdır. Onun yerine geçen de vacip olur. Bundan dolayı hediyelik kurbanlık kesilmedikçe ihramdan çıkması caiz değildir. Çünkü o, ibadetin tamamlanmasının bedelidir. İbadeti tamamlamadan da ihramdan çıkması caiz değildir.

3. Şanı yüce Allah'ın: *"Eğer alıkonulursanız o halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* buyruğu da: *"Kim hacc zamanına kadar umreden faydalanmak isterse kurbandan kolayına geleni kessin."* buyruğu gibidir. Çünkü mutlak alıkoymak/ihsar halinde, ancak Beyt'e ulaşmak imkânsız olur. Bu hal ise kaçınılmaz olarak kurbanı gerektirir.

178 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 7-8.

4. Şanı yüce Allah: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin."* buyurmaktadır. Bu da genel bir hükümdür... Eğer kurbanın kesilmesinden önce ihramdan çıkmak isterse buna hakkı yoktur. Hatta ihramını bozup yasaklardan herhangi bir şey yapacak olursa yine de o ihramlı hali üzere kalmaya devam eder.][179]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim Şeriat koyucu, hacc ve umreye başlayan kimseye bunları Allah için tamamlamayı vacip/farz kılmıştır. Bunun gerekçesi de: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğudur. İsterse bu ibadetlere başlamış olan kişi, bunları tatavvu/nafile olarak yapacak olsun.][180]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin."* buyruğundan dolayı böyledir. Âyette geçen "el-mahill" kelimesi, kurbanın kesilmesinin helal olduğu mekânın ve zamanın adıdır. Bu görüşün de Ahmed'in sözkonusu ettiği iki mehazı/kaynağı vardır. Birincisine göre, hacc için ihrama girmiş kişi nahr gününe kadar ihramdan çıkmaz. Eğer vakfe yapmaktan ve tavaf etmekten alıkonulacak olursa bile o ihramdan alıkonulmuş sayılmaz. O halde kendisi için mümkün olanı yapması gerekir. Bu da nahr gününe kadar ihramlı kalmasıdır. İşte ancak o zaman haccı kaçırdığından kesin olarak emin olur ve böylelikle umreyi ihlal edip kaçıran kimsenin ihramdan çıktığı gibi bu da gönderdiği hediyelik kurban yolu ile ihramdan çıkar. İşte Ebu'l-Hâris'in rivâyetinde buna işaret etmiştir.

İkincisi ise beraber götürülen hediyelik kurbanlığın kesilmesi, ancak Harem bölgesinde ve nahr günü caiz olur. Onu harem bölgesine ulaştırmaya imkân olmazsa nahr gününe kadar (ihramlı) kalması icab eder. Çünkü temettu ve kıran haccı sebebi ile kesilmesi gereken kurbanlığın kesilme zamanı odur. Beraberinde kurban götürmemiş olanın hükmü de budur. Çünkü ihsar dolayısıyla kesilen kurbandan tıpkı temettu ve kıran haccı kurbanı gibi ihramdan çıkma faydası sağlanır. Dolayısıyla bu kurbanın kesilmesinin de nahr gününe kadar geciktirilmesi icab eder.

Birinci mehazın izahı şudur: Şanı yüce Allah: *"O halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* buyurmaktadır. Bu ifade mutlak bir ifadedir. Onun ihramdan çıkışı ise kurbanın kesilmesinin helal olduğu mekân ve zamandır. Bunun

179 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 368-369.
180 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 334-335.

durumu da şöyledir: Eğer vaktin helal zamanı olduğu kabul edilse bile ihramdan çıkmayı sağlayanın özel olarak mekân olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah, hacc ve umrede ihramdan çıkmayı mahilli tespit etmiştir. Umre'nin kurbanlığının ise özel bir zamanı yoktur.][181]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Artık içinizde her kim hasta olur yahut başında bir eziyet olursa ona oruç, sadaka yahut kurbandan (biri ile) fidye (vacip olur.)"* Sahih'de bu âyet-i kerimenin Ka'b b. Ucre hakkında indiği sabittir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hudeybiye senesinde kendilerine ihramdan çıkmaya izin verilmeden önce yanından geçmiş ve bitlerin başından döküldüğünü görmüştü.[182]][183]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin."* buyurmuştur. Traş olmak ise namazdaki selâm konumunda ihramdan çıkışın başlangıcıdır.][184]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü hediyelik kurbanlığın kesilmesi, ihramdan çıkışın sebeplerindendir. Hediyelik kurbanlıklara gerdanlık takmak ve onları yolda gütmek ise erkek için ihrama girmek onun kesilmesi ise yine erkek için ihramdan çıkmak durumundadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Sonra onların varacağı yer Beyt-i Atik'tir."* (Hacc. 33); *"Bekletilen kurbanlarınızı yerlerine varmaktan alıkoyanlardır."* (Fetih. 25); *"Kurban yerine varıncaya kadar."* buyurmuştur. Mahill ise hill (ihramdan çıkmak)tan türemiştir. Bu ise haremin karşılığında olur. Böylelikle onun hareminin olduğu anlaşılmış olmaktadır. İhram ise ancak nahr günü biter. Çünkü temettu haccı yapan bir kimse, hacc ibadetini ancak böylelikle tamamlar.][185]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin."* buyurmaktadır. Şüphesiz gaye (kadar)dan sonrası, ondan öncekinden farklıdır. Bu durum ise hedyin/kurbanlığın yerine varmasından sonra traş olmanın

181 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 373-374.
182 Buhârî, VI, 33; Müslim, 1201.
183 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 309; Minhâcü's-Sünne, VIII, 506.
184 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 470.
185 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 470-471.

caiz olmasını gerektirir. Traş olmak ise ancak nahr/kurban bayramı birinci günü caizdir. Böylelikle kurbanlığın ancak nahr günü yerine ulaştığı anlaşılmaktadır. Âyet-i kerime ise lafzının ve hükmünün umumîliği dolayısıyla muhsar/beyte varması engellenen kişi ile başkası hakkında geneldir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) veda haccında: "Beraberinde kurbanlık getirmemiş olanlar ihramdan çıksın. Beraberinde kurbanlık getirmiş olanlar ise kurbanlık yerine ulaşıncaya kadar ihramdan çıkmasın." buyurmuştur.[186]][187]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fidye ise her ikisinde de vaciptir. Çünkü şanı yüce Allah: "*Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Artık içinizde her kim hasta olur yahut başında bir eziyet bulunursa ona oruç, sadaka yahut kurbandan (biri ile) fidye (vacip olur.)*" buyurmuştur. Buna göre hastalığı ya da başındaki bitlerin rahatsız ettiği için saçlarını traş etme ihtiyacını duyan kimsenin başını traş etmesi caizdir. Bunun yerine oruç tutmak, sadaka vermek ya da kurban kesmekten birisi ile fidye verir. Bunun böyle bir işi mazeretsiz yapan kişiye vacip olması ise öncelikle sözkonusudur.

Abdullah b. Mâkil dedi ki: Ka'b b. Ucre'nin yanına oturdum ve ona fidyeye dair soru sordum. O: O özel olarak benim hakkımda indi ve sizin hepiniz için de geneldir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna, bitler yüzümün üzerine dökülür vaziyette götürüldüm. O: Ben, ağrılarının gördüğüm bu dereceye kadar ulaştığını zannetmiyordum yahut da ben, senin gördüğüm kadar bitkin düşmüş olacağını düşünmüyordum. Peki, bir koyun bulabilir misin? dedi. Ben: Hayır, dedim. O: O halde ya üç gün oruç tut yahut da her bir yoksula yarımşar sa' vermek sûreti ile altı yoksula yemek yedir, buyurdu. dedi."[188] Hadis, Muttefekun aleyh (Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiş)tir.

Abdurrahman b. Ebu Leyla'dan, o Ka'b b. Ucre'den şöyle dediğini rivâyet etti: Hudeybiye sırasında ben tenceremin altını yakarken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanıma geldi. Bitler yüzüme dökülüyordu. O: Başının haşereleri seni rahatsız ediyor mu? dedi. Ben: Evet, dedim. O: Traş ol, sonra ya üç gün oruç tut ya altı yoksula yemek yedir yahut da bir kurban kes, buyurdu; ama önce bunların hangisini zikrederek başladığını bilmiyorum. Hadis, Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş olup, bu lafız Müslim'e aittir.

186 Buhârî, IV, 342 -Fethu'l-Bârî-, Müslim, 1229.
187 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 332.
188 Kaynakları daha önce gösterildi.

Buhârî'deki lafız ise şöyledir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), onu bitleri yüzünün üzerine dökülür vaziyette görünce bu haşerelerin seni rahatsız ediyor mu? buyurdu. Ben: Evet, dedim. Bunun üzerine ona -o Hudeybiye'de iken- traş olmasını emir buyurdu. Fakat onlar, orada (Hudeybiye'de) bulundukları sırada ihramdan çıkacaklarını henüz açıkça anlamamışlardı. Mekke'ye gireceklerini de ümit ediyorlardı. Derken Allah, fidyeyi indirdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ona, bir ferak miktarı altı kişi arasında paylaştırıp onlara yedirmesini yahut bir koyun hediyelik kurban olarak göndermesini ya da üç gün oruç tutmasını emir buyurdu.

Müslim'in bir rivâyeti de şöyledir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hudeybiye zamanında yanıma geldi ve: Sanki başının haşeratı seni rahatsız ediyor, dedi. Ben: Evet, dedim. O: O halde onu traş et ve bir koyun kes yahut üç gün oruç tut ya da üç sa' hurmayı altı yoksul arasında tasadduk et, buyurdu." Yine Müslim'deki bir rivâyet de şöyledir: "Başını traş et ve bir ferakı -ki bir ferak üç sa'dır- altı yoksul arasında paylaştır yahut üç gün oruç tut ya da bir kurban kes." Yine Müslim'in bir rivâyeti şöyledir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Traş ol, sonra bir koyun kurban kes yahut üç gün oruç tut yahut da üç sa' hurmayı altı yoksula paylaştır." buyurdu.

Ebu Davud'un bir rivâyeti de şöyledir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) beni çağırdı ve bana: Başını traş et, üç gün oruç tut ve bir ferak kuru üzümü altı yoksula yedir yahut bir koyun kes, buyurdu. Ben de önce başımı traş ettim, sonra kurban kestim."][189]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"O halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* buyurmaktadır. Koyun da avlanma cezası ile ilgili yüce Allah'ın: *"Kabe'ye ulaşacak bir hediyelik kurban."* (Maide, 95) buyruğunun delili ise hedy/hediyelik kurbandır. Burada: Ceza kapsamına küçük ve kusurlu gibi mutlak olarak hedyin kapsamına giren ve hedy diye adlandırılan şeyler girebilir. Çünkü bu, ancak yüce Allah'ın: *"Cezası ... öldürdüğü hayvanın benzeri ..."* (Maide, 95) buyruğunda sözü edilen benzerlik itibariyle vacip olmuştur, denilemez. Ayrıca temettu âyetinde hedy (hediyelik kurban) mutlak olarak zikredilmiş ve bunda herhangi bir şeye benzerliğe itibar edilmemiştir. Diğer taraftan bu, kusurlu ve küçük olan sekiz çiftten davarların hedy olacağına da delildir. (Denilse bile) bu doğrudur. Nitekim kusurlu bir

189 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 8-10.

köle azad etmek halinde köle olarak değerlendirilir. Fakat hediyelik kurbanlık ile kölenin mutlak olması halinde yerine getirilmesi gereken ancak meşru olan şekilde olursa sahih olur.][190]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Kim hacc zamanına kadar umreden faydalanmak isterse*" buyruğu ile onlara mut'a (temettu haccı) yapma ruhsatını vermiş bulunmaktadır. Bu ise 6. yılda inmiştir. O sırada aralarından bazıları umre niyeti ile ihrama girmişti. Nitekim Cabir ve Âişe yoluyla gelen hadiste böyle denilmektedir. Durum bu iken nasıl olur da: Müslümanlar hacc aylarında umre yapmayı uygun görmüyorlardı. denilebilir. Evet, müşrikler bu kanaate sahip idiler. Müslümanlara gelince, Allah da onlara Kitab-ı Keriminde ve Nebisinin dili üzere veda haccından önce hacc aylarında umre yapmanın caiz olduğunu açıklamış bulunuyordu. İster o sene hacc yapsın ister yapmasın. İşte onlar da bunu yapmışlardı. Böylelikle onların kararsız kalmaları ve tereddüte düşmeleri ancak haccı fesh edip umre yapmak ve ihramdan çıkmak ile ilgili idi. Buna sebep ise temettu haccının fazileti idi. Yoksa bunun caiz oluşunun beyanından dolayı değildi.][191]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu fidyenin verilmesi hususunda aslolan, yüce Allah'ın: "*Artık içinizde her kim hasta olur yahut başında bir eziyet bulunursa ona oruç, sadaka yahut kurbandan (biri ile) fidye (vacip olur.)*" buyruğudur. Şanı yüce Allah, bu buyruğu ile hastaya ve başında kendisini rahatsız edecek kadar bit bulunan kimseye traş olmayı mübah kılmış ve ona sözü geçen fidyede bulunmayı vacip kılmıştır. Bunun miktarını da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ka'b b. Ucre ile ilgili geçen hadiste geçtiği üzere tefsir etmiş bulunmaktadır. Bu hususta da asıl dayanak o hadistir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Traş ol ve bir koyun kes yahut üç gün oruç tut ya da üç sa' hurmayı altı yoksul arasında paylaştır." buyurdu.][192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah. fidye türleri arasında sırasıyla daha hafif olandan başlayıp daha ağır olana geçerek: "*Ona oruç, sadaka yahut kurbandan (biri ile) fidye (vacip olur.)*" buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah. muhayyerlik bildiren "ev: yahut" lafzını açıkça zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü türlerin, en alt mertebede olan ve mazeretli olanların dışında bunu yerine getirmeme ihtimali bulunulma-

190 Şerhu'l-Umde -hacc-. II. 323.
191 Şerhu'l-Umde -hacc-. I. 514-515.
192 Şerhu'l-Umde -hacc-. II. 274.

yan fidyeden başlamış bulunmaktadır. Bundan dolayı ceza âyetinde ceza hasletlerinin en ağırından başladığını görüyoruz ki, bu da sözü geçen ve esas alınanın mislidir.

Üçüncüsü, şanı yüce Allah, ona "fidye" adını vermiştir. Fidye ise oruç fidyesi gibi caiz hususlarda sözkonusu olur. Bunun böyle olmasının sebebi de şudur: Oruç tutan ve ihramlı olan kimse, tasarrufta bulunması engelli bulunan köleler ve esir gibi kendilerine haram olan şeylerden men edilmiş, alıkonulmuşlardır. Yüce Allah, onlara tıpkı esirin ve kölelerin fidye karşılığında kendilerini kurtarmaları gibi, kadının da fidye vererek (hul) kendisini kocasının nikâhından kurtardığı gibi, ihtiyaç esnasında onların da kendilerini fidye vererek kurtarmalarını caiz kılmıştır.][193]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Temettu haccının bir şartı da hacc aylarında umre yapmak niyeti ile ihrama girmektir. Çünkü yüce Allah: *"Kim hacc zamanına kadar umreden faydalanmak isterse kurbandan kolayına geleni kessin."* buyurmuştur. O, hacc için ihrama girmesi ile birlikte de temettu yapan kişi olmuş olur. Çünkü o, ihramdan çıkmak sûreti ile refaha geçmiş ve iki yolculuktan birisini de yapmaktan kurtulmuş olur. Ayrıca yüce Allah: *"Fakat kim bulamazsa hacc gününde üç ... gün oruç tutsun."* buyurarak ona kurban kesmesinin vacip kılınışından sonra Arefe gününden önce yerine getirilmesi emredilmiş bulunduğu hacc günleri içerisinde üç gün oruç tutması emredilmiş oldu. Böylelikle kurban kesmesinin ona oruç tutmaktan önce vacip olduğu da anlaşılmış olmaktadır.][194]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Eşec Mücahid'den yüce Allah'ın: *"Döndüğünüz vakit de yedi gün"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Arzu ederse bu günleri yolda tutabilir. Çünkü bu, bir ruhsattır."[195] Bunun böyle olması, bu emrin yüce Allah'ın: *"Kim de hastalanır yahut yolculukta olursa o günler sayısınca diğer günlerde (oruç tutsun.)"* (Âyet 185) buyruğu durumunda olmasından dolayıdır. Çünkü vücub sebebi tahakkuk etmiş ve tamamlanmış bulunmaktadır. O halde ikamet haline oruç tutmayı geciktirmek bir ruhsattır. Aynı şekilde yedi günün oruç tutulmasının sebebi, temettu haccı yapmaktır. Bu da Mekke'de tamamlanmış olur.

193 Şerhu'l-Umde -hacc-, II. 277.

194 Şerhu'l-Umde -hacc-, II. 329-330. Kadı Ebu Ya'la'nın sözü olarak.

195 Taberî, II, 253; İbn Ebu Hatim, Bakara, -3. kısım-, 1165; ed-Durru'l-Mensûr, I. 519'da bunun Veki' ve Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

Hacceden kişi yolcu olup, yolculuk halinde oruç tutmak da meşakkatli olduğundan ötürü şeriat, ona evine varıncaya kadar geciktirmesini caiz kılmıştır.][196]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şâyet: "Şanı yüce Allah: *'Hacc günlerinde üç gün ... oruç tutsun.'* buyurmuştur. Bu ise orucun hacc niyeti ile ihrama girdikten sonra tutulmasını gerektirmektedir. Çünkü kişi, ancak umre yaptıktan sonra hacc için ihrama gireceği vakte kadar temettuda bulunmuş olur. Ayrıca O: *'Hacc günlerinde'* buyurmaktadır. Şâyet hacdan önce tutacak olursa caiz olmaz." denilirse biz de şöyle cevap veririz:

Kişi, temettu niyeti yapar ve bunu umre için ihrama girdiği zamandan itibaren esas alır ve bu zamandan itibaren ona mütemetti/temettu haccı yapan kişi denilir. Ayrıca umre ile hacca kadar temettu yaptı, denilir. Tıpkı haccı ifrad yaptı, denilmesi gibi. Umre ile haccı birlikte yaptı (hacc-ı kıran) denildiği gibi. Bu ise kabul edilen konuşma üslubunda çokça görülür. Eğer hacc için ihrama girinceye kadar temettu yapan bir kişi olsa bile, âyet-i kerimede orucun onun temettu yapmasından sonra tutulacağı da bulunmamaktadır. Âyet-i kerimede bulunan sadece hacc günlerinde oruç tutacağından söz edilmektedir. Üstelik yüce Allah'ın: "*Kim ... umreden faydalanmak (temettu yapmak) isterse*" buyruğunun şu anlamda olması da caizdir: Kim, hacc vaktine kadar umre ile temettuda bulunmayı isterse demek olur. Nitekim yüce Allah: "*Kur'ân'ı okuduğun zaman.*" (Nahl, 98); "*Namaza kalkmak istediğiniz zaman.*" (Maide, 6); "*Hanımlarına zihar yapıp sonra da o sözlerinden dönenler birbirleri ile temas etmezden evvel bir köle azad etmelidirler.*" (Mücadele, 3) buyurmaktadır ki burada geri dönmeyi isteyenler, demektir...[197]

Yüce Allah'ın: "*Hacc günlerinde üç gün ... oruç tutsun.*" buyruğuna gelince; bazıları şöyle demişlerdir: Bu, hacc halinde iken demektir. Hacc için girilen ihramın bizzat kendisi, orucun zarfı ve kabı olur. Tıpkı namazında dua etti, namazda iken konuştu, haccı sırasında telbiye getirdi, abdesti sırasında/abdest alırken mazmaza yaptı, denilmesi gibi. Böyle düşünülmesi şundan dolayıdır: Zamanlar, fiilleri ihtiva edip onları kapsadığı için fiil de bazen bir başka fiili ihtiva edebilir.

Bizim ashabımız (Hanbeli mezhebi alimleri) dedi ki: Hacc zamanında üç gün oruç tutmak, böyle bir fiilin yine bir diğer fiile ancak zaman takdiri ile birlikte mecazi anlamda mümkün olabilir. Bundan dolayı i'rab ehli kimseler şöyle

196 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 345.
197 Asıl nüshada boşluk var.

demişlerdir: Araplar, bazı hallerde anlam genişletmek sûreti ile mastarları fiil gibi kullanır. Bu, ya bir muzafın hazfı yolu ile yahut da muzafu ileyh'in onun yerine geçirilmesi yolu ile olur. Bu durumda hazfedilmiş olan ifade mukadder kabul edilir. Fiilin zamanı kapsayacak şekilde kullanılmasına gelince, bunu gerektirdiğinden dolayıdır. Böylelikle zaman onun kapsamında/zınnında bulunur. Derler ki: Mana, hacc zamanında üç gün oruç tutmak olduğuna göre, hacc (zamanı) da Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayının on günüdür. İmam Ahmed'in açıklamaları da bu mizaha işaret etmektedir. Bunu da yüce Allah'ın: *"Hacc günlerinde üç gün oruç tutsun."* buyurduktan biraz sonra *"Hacc bilinen aylardır."* (Âyet 197) buyurmaktadır. Sanki: Bilinen aylarda üç gün oruç tutsun gibidir. Mana da şöyledir: Kim hacc zamanına kadar umreden faydalanacak olursa, hacc aylarında üç gün oruç tutsun ve bunları hacc vaktinden sonraya bırakmasın.

Bu birinci görüşe göre, hacca kadar umre için ihrama girecek olursa bu kişi hacceden birisidir. Eğer bu esnada oruç tutacak olursa haccı sırasında bu günleri oruç tutmuş olur. Çünkü umre, küçük hacc demektir. Temettu umresi ise haccın bir parçası onun bir kısmıdır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Umre kıyamet gününe kadar haccın içine girmiştir."* buyurmuş ve parmaklarını birbirine geçirmiştir.[198] Temettu haccı yapacak kimse ise umre için ihrama girdiği andan itibaren hacı demektir. Ancak onun ihramı arasında, tek başına umre yapan kimsenin durumundan farklı olarak ihramından çıktığı bir süresi vardır.

Geri kalan yedi günün orucuna gelince, bunu ailesinin yanına dönünceye kadar ertelemesi caizdir. Ailesinin yanına döndüğü vakit, bu günleri yolda tutması yahut da mina günlerinden ve ikinci ihramdan çıkışından sonra Mekke'de tutacak olursa yine caizdir. Fakat ikinci ihramdan çıkıştan önce ama birinci ihramdan çıkıştan sonra bu günleri tutacak olursa, ister memleketine geri dönmüş olsun ister dönmemiş olsun caiz olmaz. Bunu, Kadı zikretmiş bulunmaktadır.

Ebu Talib'in rivâyetinde dedi ki: Eğer kurban kesebilecekse keser. Aksi taktirde belli günlerden sonra oruç tutar. Ona: Mekke'de mi yoksa yolda mı? diye sorulunca o: Nasıl isterse, diye cevap vermiştir.

el-Eslem'in rivâyetinde ise ona yedi gün oruç tutmaya dair onları yolda mı tutar yoksa aile arasında iken mi tutar? diye sorması üzerine o: İnsanlar bunların her birisini yapmaya alışmıştır ve bütün bunlarda işi geniş tutmuştur, diye cevap vermiştir.

198 Müslim, 1218.

Bu hususta aslolan yüce Allah'ın: *"Döndüğünüz vakit de yedi gün"* buyruğudur. Kadı, onun arkadaşları ve daha başkaları, bunun anlamının: "Haccdan döndüğünüz zaman" şeklinde olduğu kanaatindedir. Çünkü yüce Allah: *"Hacc günlerinde üç ... gün oruç tutsun."* buyurduktan sonra *"Döndüğünüz vakit de yedi gün"* buyurmaktadır. Buna göre daha önce geçen haccdan dönmenin takdir edilmesi, yolculuktan dönmenin takdirinden daha uygundur. Çünkü yolculuktan dönüş sözkonusu edilmemiştir. Ayrıca ikinci helal oluş/ihramdan çıkıştan önce ailesinin yanına dönecek olursa, oruç tutması yine caiz olmaz. Böylelikle hükmün yalnızca haccdan dönmekle kayıtlanmış olduğu ve şu iki anlamdan olmak üzere ona haccdan dönen kişi demenin doğru olduğu anlaşılmaktadır: Birincisi, o bir defa ihramdan önceki hali olan "ihlal/ihram yasaklarının sözkonusu olmadığı" haline dönmüş olur. İkincisi ise o özel yerlerde belli birtakım işleri yapar. Haccını bitirip o yerlerden dönüp intikal edince, kendisine bu itibarla dönen kişi denilir. Bu hususta bundan daha güzel bir yol izlenebilir. O da Selef'in izlediği yol olup âyetin anlamı buna göre: Ailenizin yanına döndüğünüz zaman anlamına geldiğini kabul etmektir.[199] Bu, aynı zamanda Ahmed'in de izlediği yoldur.][200]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Eslem'in rivâyetinde Mekke ahâlisine dair kendisine soru sorulmuş olmasına rağmen şöyle dediği nakledilmektedir: Mekke ahâlisi üzerine umre yapmak yükümlülüğü yoktur. Çünkü yüce Allah: *"Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir."* buyurmuştur. Ona: Bu, ancak temettu haccında kurban kesmek ile ilgilidir, denilmesi üzerine şu cevabı vermiştir: İbn Abbas'ın görüşüne göre temettu haccı vaciptir. Ayrıca o: Ey Mekkeliler, sizin üzerinize umre yapmak yoktur. Sizin umreniz beyti tavaf etmenizdir, derdi.][201]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Yedi gün orucu"na gelince, mezhepteki kıyasa göre bunun ailesinin yanına dönüşten sonra geciktirilmesi caiz değildir. Tıpkı keffaretlerin ve adakların geciktirilmesinin caiz olmadığı gibidir. Hatta ondan daha da önceliklidir. Zira mutlak olarak verilmiş bir emir, fiilin acilen yerine getirilmesini gerektirir. Ayrıca yüce Allah: *"Döndüğünüz zaman"* buyurmuştur ki bu da bu orucun vaktini tayin etmek demektir. Onun, vaktinden sonrasına bırakılması caiz değildir. Çünkü "İza: Zaman" lafzı, zaman zarflarından bir zarftır.

199 Taberî, III, 107; Beğavî, I, 224.
200 Şerhu'l-Umde -hacc- II, 340-342.
201 Şerhu'l-Umde -hacc- I, 104.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Döndüğünüz zaman"* buyruğu, ya fiilin ilk vakti için yahut son vakti için bir kayıttır. Daha önce geçen sebeplerden ötürü ilk vakti için bir kayıt olması caiz değildir. Böylelikle bunun son vakti için bir kayıt olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü eğer bundan sonra da yedi gün demiş olsaydı bir kimsenin bu yedi günü üçe katmak sûretiyle öne alınmasının vacip olduğunu zannedebilirdi. Bu bakımından: *"Döndüğünüz zaman"* buyurarak bunları geciktirmenin caiz olduğunu beyan etmektedir. Eğer kayıtsız ve şartsız olarak geciktirmenin caiz olduğu kastedilmek istenseydi, o taktirde: Sair günlerden yedi gün yahut da ne zaman isterseniz vb. bir ifade kullanılmalıydı.][202]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[es-Eslem'in rivâyetinde dedi ki: Yüce Allah: *"Hacc günlerinde üç ... gün oruç tutsun."* buyurmuştur. O ihrama girdiği gün bu oruçları tutar. İhrama girilen gün ise terviye (sekizinci gün)dür. Bundan maksadı ise terviyeden bir gün önce oruca başlar. Bu üç günü Mekke'ye gelmeden önce tutması mekruhtur. Bu üç günü hacc aylarında tuttuktan sonra ilk gününün hangi gün olduğuna aldırmaz. Şâyet ihrama girmeden önce de bu günleri oruç tutacak olursa yine caizdir.

Kadı ve İbn Akil, bir başka rivâyet daha zikretmişlerdir. Buna göre bu üç günü, hacc aylarının başından itibaren umre için ihrama girmeden önce tutması caizdir. Muhtemelen bu: Hacc aylarında bu günleri oruç tuttuktan sonra ilk günlerini öne almasına aldırmaz, demesinden dolayıdır. Çünkü bu ifadelerde, bu günlerin hacc aylarında tutulmasına itibar etmiş, ihrama girdikten sonra tutulmalarına itibar etmemiştir. Daha sonra şunları söylemektedir: Şâyet bu günleri ihrama girmeden önce tutacak olursa caiz olur. Bundan maksadı ise umre için ihrama girmektir. Çünkü o, zaten bu günlerin orucunu bundan önce hacc için ihrama girişinden önce de yapabilir.][203]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir."* buyurmaktadır. Mescid-i Haram'da ikamet edenler ise Mescid-i Haram ahâlisinin bulunduğu yer ile mescid arasında namazın kısaltılmasını gerektirecek kadar bir mesafenin bulunmadığı kimseler, demektir.][204]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

202 Şerhu'l-Umde -hacc- II. 358.
203 Şerhu'l-Umde -hacc- II. 337.
204 Şerhu'l-Umde -hacc- II. 365.

[Çünkü şanı yüce Allah: *"Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir."* buyurmaktadır. Böylelikle kurban kesmeyi yahut oruç tutmayı gerektiren hacca kadar umre ile yararlanmayı (temettu haccını) aile ikametgâhları Mescid-i Haram'ın yakınlarında olmayan kimseler için tahsis etmiş bulunmaktadır. Eğer ikametgâhı Mescid-i Haram'ın yakınında ise temettu haccının hükmünde ve gereklerinde başkalarından ayrıdır. Evvela umrenin vucubu hususunda farklıdır. Aynı şekilde umre, Beyt'i ziyaret etmek ve ona gitmek maksadıyla yola koyulmaktır. Mekke ahâlisi ise Beyt'e komşudur ve onun yanında ikamet etmek sûretiyle onu imar eden kimselerdir. Onların bu durumları, kendilerine onu uzak bir yerden ziyaret etme ihtiyacında bırakmamıştır. Çünkü bir şeyi ziyaret etmek, ancak oradan uzaklarda bulunan kimse için sözkonusu olur. Yakınında ikamet eden bir kimse, her zaman için ziyaret eden kişi durumundadır. Aynı şekilde umrenin maksadı ise tavaf etmektir. Mekkeliler ise her zaman tavaf ederler.

İşte kendilerine umrenin vacip olmadığı bu kimseler, el-Eslem'in rivâyetinde sözünün zahirine göre temettu kurbanı yükümlülüğü bulunmayan kimselerdir. el-Meymuni de yüce Allah'ın: *"Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir."* buyruğundan istiklalinde (bu anlaşılmaktadır.) İbnul Hatem'in ve yine el-Eslem'in rivâyetinde sözünün zahirinden anlaşıldığı üzere umrenin Mekke ahâlisinden -Harem ehli olmaları ile birlikte- Sakıt olmasının sebebi, Mekke'de ikamet edip beyti tavaf edenlerin onlar olmalarından dolayıdır. Beyt'e komşu olan kimselere gelince Ata: O da Mekke ahâlisi konumundadır, demiştir.][205]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mekkeli bir kişi umre yapmak isterse bu kişi, harem bölgesinin dışına çıkmalıdır. Bu hususta şehir ahâlisi ile onların dışında bulunan harem bölgesi içerisindekiler arasında bir fark yoktur.

Ahmed el-Meymuni rivâyetinde. Mekke ahâlisi üzerine umre yoktur. Umre. ancak onlardan başkaları için demiştir. Yüce Allah: *"Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir."* buyurmaktadır. Ancak İbn Abbas şöyle demiştir: Ey Mekkeliler, aranızdan umre yapmak isteyen bir kimse kendisi ile Mekke arasında muhassir vadisinin iç tarafını bıraksın.[206] demiştir.][207]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

205 Şerhu'l-Umde -hacc- I. 107-108.
206 İbn Cerir. II. 255: İbn Ebu Hatim. Bakara -3. s. 380 senedsiz olarak.
207 Şerhu'l-Umde -hacc-. I. 327.

[İkrime'nin İbn Abbas'tan rivâyetine göre, ona hacc mut'ası (temettu haccı) na dair soru sorulması üzerine o şöyle demiştir: Veda haccında muhacirler, ensar ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri telbiye getirerek ihrama girdi. Biz de öylece ihrama girdik. Mekke'ye geldiğimiz zaman Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hacc niyeti ile girdiğiniz ihramı umre olarak yapın. Hediyelik kurbanlıklara gerdanlık takanlar müstesna." buyurdu. Biz de bunun üzerine Beyt'i tavaf ettik. Safâ ile Merve arasında sa'y ettik. (İhramdan çıkmış olarak) hanımlara yaklaştık ve elbiseleri giyindik. (Devamla) buyurdu ki: Hediyelik kurbanlıklara gerdanlık takmış olanlara gelince; kurbanlık yerine ulaşıncaya kadar onun ihramdan çıkması helal değildir. buyurdu. Sonra terviye akşamı bizlere hacc niyeti ile ihrama girmemizi emir buyurdu. Hacc Menâsikini bitirdiğimiz zaman döndük ve Beyt'i tavaf edip Safâ ile Merve arasında sa'y ettik. Böylelikle üzerimizde hediyelik kurban kesme borcu olduğu halde haccımız tamam oldu. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Kurbandan kolayına geleni kessin. Fakat kim bulamazsa hacc günlerinde üç (memlekete) döndüğünüz vakit de yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutsun."* buyruğunda olduğu gibi. Yani memleketlerinize geri döndüğünüz zaman kurban kesin ve bir koyun kesmeniz yeterlidir. Onlar, böylelikle bir senede haccı ve umreyi bir arada yapmış oldular. Şanı yüce Allah, bunu Kitab'ında indirdi, Nebisinin sünneti de bunu gösterdi. Mekke ahâlisi dışındaki insanlara bunu mübah kıldı. Yüce Allah: *"Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir."* buyurdu. Şanı yüce Allah'ın sözünü ettiği hacc ayları ise Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarıdır. Bu aylarda temettu haccı yapan kimsenin bir kurban kesmesi yahut oruç tutması gerekir ... Refes/kadınlara yaklaşmak, cima demektir. Fusûk/fâsıklık ise masiyetler, cidal/mücadele, ağız dalaşı da tartışma demektir. Bunu, Buhârî rivâyet etmiştir.[208]][209]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Temettu haccına gelince; Müslümanların imamları arasında caiz oluşu üzerinde ittifak vardır. Ehl-i sünnetin bid'at olarak bunu haram kıldıkları şeklindeki iddiası.[210] onlara yapılmış bir iftiradır. Aksine sünnet alimlerinin çoğunluğu temettu haccını müstehap görürler. Onu tercih ederler yahut da vacip görürler. Mut'a/temettu ise hac aylarında umre yapıp onu hac ile birlikte aynı yolculukta gerçekleştiren kimseler hakkında kapsamlı bir isimdir. Bu kişi, ister umreden sonra ihramından çıksın sonra hacca girmiş olsun, isterse Beyt'i tavaf etmeden

208 Buhârî, 1572 -Fethu'l-Bârî-.
209 Şerhu'l-Umde -hacc-, I. 462-463.
210 Yani Rafızi İbn Mutahhar el-Hilli'nin bu iddiası.

önce hacc niyeti ile ihrama girip kıran haccı yapmış olsun, isterse Beyt'i tavaf edip Safâ ile Merve arasında sa'y edip beraberinde kurbanlık getirdiği için ihramından çıkmadan önce yapmış olsun, isterse de mutlak olarak yapmış olsun (hepsi hakkında) kullanılır. Bazen mut'a/temettu ile sadece hacc aylarında umre yapmak da kastedilir.

Ahmed ile onun dışındaki hadis fukahasından birtakım kimseler, Ebu Hanife ve onun dışında Irak fukahasından bazıları iki görüşünden birisine göre Şafiî ve ondan başka birtakım Mekke fukahası ise mut'ayı/temettu haccını müstehap görürler. Aralarında Ebu Hanife gibi kıran haccını tercih edenler olsa da yine aralarından bir kısmı özel anlamdaki temettuu tercih eder. Şafiî ve Ahmed'in mezhebindeki iki görüşten birisinde olduğu gibi. O halde sahih olan -ki bu aynı zamanda Ahmed'den gelen açık ifade de böyledir- kişi, eğer beraberinde kurbanlık götürmüş ise kıran haccı daha faziletlidir. Şâyet kurbanlık götürmemişse umre yapıp ihramdan çıkması daha faziletlidir. Çünkü birincisi, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in veda haccında yaptığı uygulamadır. İkincisi ise ashabı arasından beraberinde kurbanlık getirmeyenlere yapmalarını emrettiği husustur.

Hatta sünnet alimlerinin birçoğu, mut'ayı/temettu haccını vacip kabul ederler. İbn Abbas'tan (radıyallâhu anh) rivâyet edildiği gibi. Aynı zamanda bu, İbn Hazm gibi Zahirî mezhebine mensup olanlarının da, başkalarının da görüşüdür. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in veda haccında ashabına bunu yapmalarını emretmiş olduğu zikredilmiştir. Ehl-i sünnet, onun/mut'anın (yani temettu haccının) caiz olduğu üzerinde ittifak ettiklerine, çoğunluğun onu müstehap gördüklerine ve kimileri de vacip gördüğüne göre onun haram olduğunun bid'at olarak söylendiğini sözkonusu etmesi, onlara yapılmış bir iftiradır.

Ömer (radıyallâhu anh) hakkında zikrettiklerine gelince; bunun da cevabı şöyledir: Öncelikle varsayalım ki Ömer (radıyallâhu anh), Ashab-ı Kiramdan ve tabiinden başkalarının kendisine muhalefet ettikleri bir söz söyledi. Hatta İmran b. Husayn (radıyallâhu anh) şöyle dedi: Bizler, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde temettu yaptık. Kur'ân da buna dair nazil oldu. Bir adam da onun hakkında kendi görüşü ile dilediğini söyledi, demiştir. Bunu, Buhârî ve Müslim Sahihler'inde rivâyet etmişlerdir.[211]

Ehl-i sünnet, insanlardan her bir kişinin sözünün bir kısmının alındığını ve bir kısmının da terk edileceğini ve bundan sadece Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in istisna teşkil ettiğini ittifakla kabul etmişlerdir. Eğer onun maksadı, mut-

211 Buhârî, 4518; Müslim, 1226.

lak olarak ehl-i sünneti tenkid edip onlara dil uzatmak ise onun bu söylediği onlara bir reddiye olmaz. Eğer onun maksadı Ömer (radıyallâhu anh)'ın bir meselede hata ettiğini söylemek ise onlar, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) dışında kimsenin hatasız olduğunu söylemezler. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) ise Ali (radıyallâhu anh)'tan daha az hata etmiştir.

İlim adamları, ikisinden birisinin görüşünün zayıf kabul edildiği fıkhi meseleleri toplamış ve Ali (radıyallâhu anh)'ın görüşlerinde zayıf olanlarının daha çok olduğunu görmüşlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olan ve Allah'ın Kitab'ına uygun olan sünneti, kocası vefat etmiş olan kadının hamile ise doğumunu yapması ile birlikte iddetini tamamlamış olacağını ortaya koymuş olduğu halde, Ali'nin bu durumda kocası vefat etmiş olan kadının iki iddet süresinden daha uzun olacağını bekleyeceğine dair fetva vermesi buna örnektir. Hâlbuki Ömer ve İbn Mesud (radıyallâhu anhumâ) öbür türlü fetva vermişlerdir.[212]

Yine Mufavvada'nın[213] ölümü halinde mehrinin düşeceğine dair fetvası da buna örnektir. Hâlbuki İbn Mesud ve başkaları, böyle birisinin emsali kadınlar kadar mehir hak ettiğine dair fetva vermişlerdir. Nitekim Eşcalılar, Vaşik kızı Birva hakkında Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den böylece rivâyet etmişlerdir.[214] "Talak um veled (efendisinden çocuğu olmuş cariye)", feraiz ve daha başka çeşitli meseleler hakkında Ali (radıyallâhu anh)'ın çelişkili olarak tespit edilen görüşlerinin Ömer (radıyallâhu anh)'ın çelişkili olarak bulunan görüşlerinden daha fazla olduğu görülmüştür.

Eğer temettudan kastı, haccın ihramının umre ihramına dönüştürülmesiyse bu, fakihler arasında ihtilaflı bir meseledir. Ahmed b. Hanbel gibi ve daha başka hadis fukahası, haccın umreye dönüştürülmesini -müstehap olarak- emrederler. Zahirî mezhebi alimleri gibi bunun vacip olduğunu söyleyenler de vardır. İbn Abbas (radıyallâhu anhumâ)'nın görüşü de budur. Şia'nın, Ebu Hanife'nin, Malikî'nin ve Şafiî'nin görüşü ise feshin (hacc niyetinin umreye dönüştürülmesinin) caiz olmadığı yönündedir. Ashab-ı Kiram da bu hususta farklı görüşlere sahipti. Onların birçoğu bunu emrediyordu. Ebu Zer ile bir kesimden onların bunu yasakladıkları nakledilmiştir. Eğer fesh doğru ise şüphesiz ki bu, ehl-i sünnetin görüşlerinden

212 İbn Kudame, Muğni, VII, 473.

213 Mufavvada, velisi tarafından mehrinin adı konulmadan birisi ile evlendirilen kadına, mufavvida ise mehrinin adını koymadan birisi ile kendiliğinden evlenen kadına denilir. (Nesefi, Talibta Talebe, Bağdat, 1311, s. 45. (Çeviren)

214 Birva'nın biyografisi el-İsabe, IV, 244; fıkhi mesele için de Muğni, VI, 721-723'e başvurulabilir.

birisidir. Eğer hatalı ise yine ehl-i sünnetin görüşlerinden birisidir. Bu durumda hak, onların görüşlerinin dışında değildir.

Şâyet Ömer'i, bunu yasakladığı için tenkit edecek olurlarsa şunu belirtelim ki Ebu Zer, bunu Ömer'den daha büyük çapta yasak görüyor ve şöyle diyordu: Mut'a/temettu haccı, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına özeldi. Kendileri ise Ebu Zer'i dost bilir (tevelli eder) ve onu tazim ederler. Eğer bu meselede tenkit edilmesini gerektiren şekilde hatalı ise onların Ebu Zer'i de tenkit etmeleri gerekir. Aksi taktirde o tenkit edilmezken, Ömer nasıl tenkit edilebilir? Üstelik Ömer, ondan daha faziletli. daha fakih ve daha bilgilidir.

İkinci olarak şöyle denilir: Ömer (radıyallâhu anh), hacc mut'asını/temettu haccını haram görmüyordu. Aksine ondan sabit olduğuna göre ed-Dabbi b. Ma'bed, ona: Ben, hacc ve umre niyeti ile birlikte ihrama girdim, deyince Ömer de ona: Sen, senin Nebinin sünnetine hidâyet olundun, demişti. Bunu, Nesaî ve başkaları rivâyet etmiştir.[215]

Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh) ise onlara mut'a/temettu haccı yapmalarını emrederdi de etrafındakiler ona: Şüphesiz baban onu yasakladı, derlerdi. Kendisi ise: Benim babam, sizin bu söylediğinizi kastetmemişti, diye cevap verirdi. Ona ısrar edince, şunları söyledi: Peki, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymanız mı daha haktır yoksa Ömer'e mi?[216]

Yine Ömer'den şöyle dediği sabit olmuştur: Eğer haccedecek olursam, temettu yaparım. Eğer haccedecek, olursam temettu yaparım.[217]

O halde Ömer (radıyallâhu anh)'ın maksadı, onlara daha faziletli olanı yapmalarını emretmekten ibaretti. İnsanlar da temettunun kolaylığı dolayısıyla hacc ayları dışında umre yapmayı terk etmişlerdi. Beyt'in sene boyunca ziyaretsiz kalmamasını istemişti. Çünkü haccı ifrad yapacak olurlarsa, senenin diğer aylarında umre yapacaklardı. Hacc ayları dışında umre yapmak ve hacc aylarında hacc ile birlikte umre yapmak, dört fukahanın ve başkalarının ittifakı ile mut'a/temettu haccından daha faziletlidir.

İşte Ömer de, Ali de (radıyallâhu anhumâ) yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğu hakkında ikisinin tamamlanması, her ikisi

215 Nesaî. V. 113: İbn Mace. 2970: Ahmed. I. 189 -Ahmed Şakir Baskısı- hadis sahihtir.
216 Tirmizî. 824. Hasen bir hadistir. diyerek: Ahmed. VIII. 77 -Ahmed Şakir baskısı-.
217 İbnu'l-Kayyım. el-Eslem tarafından Sünen'inde Abdürrezzak tarafından da Mûsânnef'inde rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bk. Zadü'l-Meâd. II. 188: aynı şekilde Bk. İbn Hazm. el-Muhalla. VII. 107.

için aile halkının evlerinden ihrama girmek demektir, demişlerdir.[218] Ömer ve Ali (radıyallâhu anhumâ), bununla hacc için ayrı bir yolculuk, umre için ayrı bir yolculuk yapılmasını istemişlerdir. Aksi taktirde her ikisi için kişinin aile halkının evlerinden ihrama girilmiş olmaz. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de böyle bir şey yapmamıştır. Onun halifelerinden kimse de bunu yapmamıştır.

Diğer taraftan İmam, eğer yönettiği kimseler için daha faziletli olan işi seçecek olursa şunu belirtelim ki bir şeyi emretmek, onun zıddını yasaklamak demektir. Bu durumda onun temettu haccını yasaklaması, haram kılmak anlamıyla değil seçimde bulunmak anlamında idi. Zaten o: Bu rafızî kimsenin naklettiği gibi, "ben ikisini de haram kılıyorum" dememiştir. Aksine "ben ikisini de yasaklıyorum" demiştir. Daha sonra temettu haccını yasaklaması, haram kılmak sûreti ile değil daha faziletli olanı tercih etmek sûreti ile olmuştur. Onun bu yasağının, feshi (hacc niyetini umreye dönüştürmeyi) yasaklamak olduğu da söylenmiştir.

Feshetmek de fukahanın birçoğuna göre haramdır. Bu da içtihad meselelerinden birisidir. Ebu Hanife, Malik ve Şafiî feshetmeyi haram kabul ederken, Ahmed ve ondan başka hadis fukahasından olsun başkaları olsun feshetmeyi haram görmezler. Aksine müstehap kabul ederler. Hatta bazıları, onu vacip görürler ve bu meselede Ömer (radıyallâhu anh)'ın görüşünü kabul etmeyip Ali, İmran b. Husayn, İbn Abbas, İbn Ömer ve onlardan başka Ashab-ı Kiram (radıyallâhu anhum)'dan görüşlerini kabul ederler.][219]

Hacc âyeti ile oruç âyetinde "tamamlama" emirleri arasındaki fark

[Yüce Allah: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğu, Abdullah (b. Mesud)'un kıraatinde *"ilel beyt: Beyt'i (hacc ve umreyi tamamlayın)."* şeklindedir.

Tefsir alimlerinin ittifak ettiklerine göre, bu âyet Hudeybiye yılında inmiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabı ile birlikte umre niyeti ile ihrama girmiş, beraberlerinde kurbanlıklarını götürmüşlerdi. Müşrikler de kendilerini alıkoyunca Allah, bu âyeti indirmişti. Bununla haccı ve umreyi tamamlamayı emredip ihsarın/Beyt'e ulaşmanın engellenmesinin durumunu sözkonusu etmiştir.

Diğer taraftan şanı yüce Allah, mutlak olarak tamamlamayı emir buyurmuştur. Böylelikle bunun kapsamına haccı ve umreyi baştan niyet ile başlatan herkes bunun kapsamına girmiş olur. Hâlbuki orucun tamamlanmasının sözkonusu

218 Kaynakları daha önce gösterildi.
219 Minhâcü's-Sünne, IV, 180-186.

edildiği âyette durum böyle değildir. O âyet-i kerime, bu âyetten şu iki bakımdan farklıdır:

1. Yüce Allah, o âyetin başında: *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı."* (Bakara, 187) buyurmaktadır. Buradaki (es-siyam: oruç kelimesinin başındaki) "lam", bundan önce sözkonusu edilmiş ve bilinen "siyam"ı tarif etmek içindir ki, bu da ramazan ayı siyamı/orucudur. Sonra da: *"Sonra orucu geceye kadar tamamlayın."* buyurmaktadır. Böylelikle tekrar daha önce sözkonusu edilmiş oruca dönülmektedir. Sözkonusu bu oruç gecesinde yemek, kadınlarla cima etmek, uykudan sonra haramdı, sonra mübah kılındı. İşte farz orucun niteliği budur.

Evet, diğer oruçlar da buna tabi kabul edilip katılmak sûreti ile ancak buna riâyet edilerek gerçekleşir.

2. Yüce Allah'ın: *"Sonra orucu geceye kadar tamamlayın."* buyruğu, orucun geceye kadar tamamlanmasına dair bir emir ve orucun geceye kadar imsak olmaksızın tamam olmayacağına dair bir beyandır. Bu durumda âyet-i kerime, geceden önce iftar eden kimsenin orucunun tam olmayacağını ifade eder. Bu ise oruç türlerinin tamamını kapsayan bir hükümdür. Ayrıca farz olan oruç için geceye kadar tamamlamak vaciptir. Müstehap olan oruç için de müstehaptır, mekruh oruç için de mekruhtur, haram olan için de haramdır. Çünkü yüce Allah: *"Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet."* (Maide, 49) buyurmuştur. Burada onun hükmünün Allah'ın indirdiği ile olması emredilmektedir. Bizzat hükmün kendisinin emredilmesi değildir. Bu bakımdan hacc ve umre ile ilgili âyetten farklıdır. Çünkü yüce Allah, onların tamamlanmasını emir buyurmuştur. Buna göre bizatihi tamamlamanın kendisi emredilmiş bir iş olur. Burada ise geceye kadar tamamlamak emrolunan iştir. Bizzat fiilin emredilmesi ile fiilin sıfatının emredilmesi arasında ise fark vardır. Çünkü: "Bir abdest ile namaz kıl" yahut da "Kabe'ye yönelerek namaz kıl" ve buna benzer bir emir verse o taktirde bu namaz içinde bu şartı yerine getirmenin emredilmesi olur. Bizatihi namazın emredilmesi değildir.][220]

Bu âyet-i kerimedeki ve Kur'ân'da başka yerlerdeki "ev: yahut, veya"nın anlamı:

[Yüce Allah'ın bu hususu "ev: yahut, veya" diye zikretmiş olmasına gelince; bu, genellikle muhayyer bırakmayı (birisini seçmeyi) gerektirmez. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çı-*

220 Şerhu'l-Umde -siyam-, II, 636-637.

karmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut yerlerinden sürülmeleridir." (Maide, 33) buyruğundaki bu lafız, eğer hususların en kolayı ile başlanmışsa, ancak muhayyerliği (arzu edileni seçmeyi) gerektirir. Yüce Allah'ın: *"Oruç, sadaka yahut da kurbandan (biri ile) fidye (vacip olur.)"* buyruğu ile *"Bunun keffareti ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azad etmektir."* (Maide, 89) buyruğunda olduğu gibi. Burada daha kolay olanı ile başlanmasından ötürü onun yapılmasının caiz olduğu da anlaşılmış olmaktadır.][221]

اَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى وَاتَّقُونِ يَاۤ أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

197. "Hacc (ayları), bilinen aylardır. Her kim o aylarda (kendine) haccı farz ederse artık hacc'da kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. Bir de azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı, takvadır. Ve ey üstün akıl sahipleri, Benden korkun!"

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Her kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur."* buyruğunda özellikle bu aylarda haccı farz etmeyi sözkonusu etmesinden ötürü, onların dışında haccı farz kılmanın meşru olmadığı da anlaşılmış olmaktadır.][222]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir mesele: Hacc ayları Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin on günüdür.

Onun açık ifadesi ve mezhebi(ndeki görüşü) budur. Abdullah'ın rivâyetinde[223] dedi ki: Hacc ayları Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin ilk on günüdür.][224]

221 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 318.
222 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 386.
223 Bu rivâyet, Abdullah b. Ömer'den gelmiş olup İbn Ebu Hatim, Bakara -3- no: 1192; İbn Cerir, II, 257.
224 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 377. "Bir mesele ... on zilhiccedir." İbareler, İbn Kudame'ye ait (el-Umde)deki sözleridir.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer: Urve b. ez-Zübeyr'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ömer b. el-Hattab dedi ki: Hacc bilinen aylardır." buyruğu hakkında Şevval, Zilkade ve Zilhiccedir. *"Her kim o aylarda haccı farz ederse"* Ömer b. el-Hattab: Hacc aylarında umre yoktur, demiş ve bu hususta ona bir şeyler söylenince o: Ben, Beyt'in ziyaret edilmesini seviyorum. Eğer umre, hacc aylarında yapılacak olursa kişi, Beyt'i haccettikten sonra ebediyyen bir daha oraya gelmez, demiştir.[225]

et-Temimî'den de İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:[226] Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarıdır. Bunu, Buhârî zikretmiştir. Mücahid'in de İbn Ömer'den rivâyetine göre o şöyle demiştir:[227] Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarıdır. Bunları, Said rivâyet etmiştir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Her iki rivâyet arasında mana itibariyle bir farklılık yoktur. Nitekim: "Üç ay geçti." denilirken bundan önce üçüncü ayda olunmasına bakılmaz. "O, elli yaşındadır." denilirken onu tamamlamamış olmasına bakılmaz. Çünkü aylar, yıllar ve günler sözkonusu edilince onların tamam olanından da, eksik olanından da söz edilebilir. Buna göre "ve Zilhicce" diyen kimse onun genel olarak hacc aylarından olduğunu kasteder. "Zilhiccenin on günü" diyen bir kimse de sınırını belirterek ve gerekli açıklamaları yaparak, o aydan hacc aylarının kapsamına giren miktarı da açıklamış olur.

Eğer: Yüce Allah: *"Hacc, bilinen aylardır."* buyurmuştur, denilecek olursa biz de şöyle deriz: İki ay ve üçüncüsünün bir kısmına "şuhur: aylar" adı verilir. Özellikle de bu ayların hesabı, hilal ile yapılıyorsa bu böyledir.][228]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn ez-Zübeyr'den[229] yüce Allah'ın: *"Hacc, bilinen aylardır."* buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin on günüdür. Bunu, Said el-Eşec,[230] en-Neccad, Dârakutnî ve başkaları rivâyet etmişlerdir.

225 Beyhakî, V. 21. Ayrıca bk. İbn Kudame, Muğni, III. 280.

226 Buhârî, muallak olarak Kitabul Hacc, Babu Kavlillahi Teala: "Hacc, bilinen aylardır." buyruğu ile ilgili olarak İbn Hacer Şerh'inde şunları söylemektedir: Bunu, İbn Huzeyme, Hakim, Dârakutnî ve İbn Cerir mevsul olarak rivâyet etmiştir."

227 Buhârî, bunu da muallak olarak rivâyet etmiş olup Taberî, Dârakutnî ve Beyhakî bunu mevsul olarak rivâyet etmiştir. Fethu'l-Bârî'den özetle... Derim ki: Bunu, aynı şekilde İbn Ebu Hatim de tefsirinde -Bakara/3, no: 1189'da- mevsul olarak zikretmiştir.

228 Şerhu'l-Umde -hacc-, I. 382-383.

229 Beyhakî, IV, 342; İbn Ebu Hatim, Bakara -3-, s. 486, senetsiz olarak; Dârakutnî, II. 226.

230 Muhtemelen Ebu Said el-Eşec'dir ya da Said el-Eşec'in kendisi Said b. Mansur olabilir.

Ali b. Ebu Talha'dan, o İbn Abbas[231] (radıyallâhu anhumâ)'dan yüce Allah'ın: *"Hacc, bilinen aylardır."* Bu aylar Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin on günüdür. Allah, bunları hacc için tahsis etmiştir. Diğer aylar ise umre içindir. Dolayısıyla herhangi bir kimsenin hacc ayları dışında hacc için ihrama girmesi sahih değildir. Umre için ise her ayda ihrama girebilir, dediği rivâyet edilmiştir. Bunu da Abdullah b. Salih, Muaviye b. Salih'ten, o ondan diye rivâyet etmiştir.

Dahhak'tan o İbn Abbas'tan[232] şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Hacc ayları Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin on günüdür. Bunu, Dârakutnî rivâyet etmiştir.

Nafi' ve Abdullah b. Dinar, İbn Ömer'den[233] şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Hacc ayları Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayından on gündür. Bunu, Said ve Ebu Said el-Eşec ile Dârakutnî rivâyet etmişlerdir. Bir lafzında da: Zilhiccenin on günüdür, şeklindedir. Bunu. Buhârî Sahih'inde zikretmiştir.][234]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hacc, bilinen aylardır."* buyruğu da böyledir. Onun, zaman fiillerini kastetmediği. bununla haccın zamanını haber vermeyi kastettiği bilinen bir husustur. Bundan dolayı hemen bundan sonra: *"Her kim o aylarda haccı farz ederse"* buyurmaktadır. Bu aylarda farz edilmiş olan hacc ise daha meşhur olarak anlaşılan ibare değildir. Böylelikle yüce Allah'ın: *"aylardır"* buyruğu ile fiilin bizzat kendisini kastetmediği. aksine bundan maksadını, lafzın, fiillerin zamanına delalet etmediğini beyan eden sözleri ile açıklamış bulunmaktadır.][235]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Bilinen aylardır."* buyurduğu halde "Aylar haccın kendisi değildir." denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Bilindiği üzere hacc zamanları. bilinen aylardır. Burada maksat, zamanın kendisi olan bizzat fiiller değildir. Lafızdan hiç kimse de böyle bir mana anlamaz. Ama şöyle de denilebilir: İfadede şu taktirde hazfedilmiş lafızlar vardır: Haccın

231 Ali b. Ebu Talha'nın rivâyeti. Taberî. II. 257'de yer almaktadır.

232 Taberî. II. 258'de tespit ettim. Ancak Dârakutnî'de. Niksem'in İbn Abbas'tan rivâyeti şeklindedir. Allah en iyi bilendir.

233 İbn Ömer'in Nafi' yoluyla gelen rivâyetini. İbn Cerir. II. 258: Hakim. Müstedrek. II. 276: Beyhakî. Sünen. IV. 342; Said b. Mansur. Sünen. 331: İbn Hacer. Teğliku Tağlik. III. 58-59'da yer almaktadır.

İbn Ömer'in İbn Dinar yoluyla gelen rivâyetini ise Malik, Muvatta. I. 344; İbn Cerir, II. 258'de kaydetmektedir. Daha önce de Buhârî'nin bunu muallak olarak zikretmiş olduğunu gördük.

234 Şerhu'l-Umde -hacc-. I. 378-379.

235 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 494.

zamanı, bilinen aylardır. Arapların hitaplarındaki güzel alışkanlıklarından birisi de onların zikrolunan bir hususun delalet ettiği sözleri kısa ibare kullanmak maksadıyla hazfetmeleridir. Nitekim onlar, mananın tahakkuku hususunda mübalağa yapmak üzere bazı ziyadeler de yaparlar. Birincisine örnek yüce Allah'ın: *"Asanla denize vur, diye vahyettik, ardından (deniz ikiye) ayrıldı..."* (Şuarâ. 63) buyruğudur. Bilindiği gibi maksat, o denize vurdu, deniz de ikiye ayrıldı, demektir. Ama lafızda bunu ayrıca zikretmeye ihtiyaç duymamıştır. Çünkü onun "vur diye vahyettik o da yarıldı" buyruğu, onun denize vurması neticesinde yarılmış olduğuna bir delildir. Aynı şekilde *"İman eden"* (Bakara. 62) buyruğunun takdiri "iman edene" yahut da iman edenin sahibine şeklindedir. İşte yüce Allah'ın da: *"Hacc ... aylardır."* buyruğu. haccın vakitleri ... aylardır, demektir. Bu anlama geldiği üzerinde ittifak edilmiştir. Fakat asıl tartışma, buna mecaz denilmesi ile ilgilidir. Kişinin: "Haccın kendisi aylar değildir." sözü ise eğer sözün (Âyetteki lafızların) medlulü bu olsaydı, yerinde bir itiraz olurdu. Durum böyle değildir. Aksine bu sözü söyleyene yahut onu işitene göre medlulü: Hacc vakitleri, bilinen aylardır, şeklindedir.][236]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İhramlı iken cima etmek haramdır ve büyük günahlardandır. Çünkü yüce Allah: *"Hacc, bilinen aylardır. Her kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak ... yoktur."* buyurmuştur.][237]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde ondan sabit olduğu üzere şöyle buyurmuştur: "Kim bu Beyt'i haccedip de kadına yaklaşmaz. günah işlemez ise o kişi, annesinin kendisini doğurduğu günkü gibi günahlarından kurtulur." buyurmuştur. [238]

Bu ise buyruğu "felarefesum vela fusûkun" diye ref ile okuyanların kıraatine göredir.[239] Refes, söz ve amel olarak cimaın adıdır. Fusûk ise bütün masiyetlerin adıdır. Bu kıraate göre de "cidal (kavga etmek)" hacc işinde tartışmak demektir.[240] Şüphesiz yüce Allah. onu gerektiği gibi açıklayıp beyan etmiş. cahiliye döneminde hükümleri hakkında tartıştıkları gibi onunla ilgili tartışmaya yer bırakmamıştır.

236 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 466.
237 Şerhu'l-Umde -hacc-. II. 226.
238 Buhârî. 1820: Müslim. 1350.
239 Bu. Ebu Cafer İbn Kesir ve Ebu Amr ile Yakub'un kıraatidir. en-Neşr. II. 211.
240 Ref ile kıraati ve "cidal" lafzının tenvinli okunması sadece Ebu Cafer'in kıraatidir. en-Neşr. II. 211.

Diğer kıraate göre,[241] yine bu anlamda tefsir edilebilir. Ayrıca bunu hacceden kişi, hiç kimse ile tartışıp mücadele etmesin, diye de tefsir etmişlerdir. Bununla birlikte birinci tefsir daha sahihtir. Çünkü şanı yüce Allah, ne ihramlı kimseye ne de başkasına mutlak olarak tartışmayı nehy etmiştir. Aksine tartışma (cidal), bazı hallerde vacip ya da müstehap olabilir. Nitekim yüce Allah: *"Onlarla en güzel yol hangisi ise o yolla mücadele et."* (Nahl. 125) buyurmaktadır. Bazı hallerde de cidal, hacda da hacdan başka durumlarda da haram olabilir. Bilgisizce tartışmak gibi ve açık seçik ortaya çıkmasından sonra hak hususunda tartışmak gibi.

"Fusûk" lafzı yüce Allah'ın haram kıldığı şeyleri ifade eder, sadece sövmek hakkında özel değildir. Müslümana sövmek. fusûk/fâsıklık olsa dahi bu lafız bunu da, başkalarını da kapsar.

"Refes", cima demektir. Yasak kılınmış şeyler arasında refes türü dışında haccı ifsad eden bir şey yoktur. Bundan ötürü onunla fâsıklık arasında ayrım gözetilmiştir.

Elbise giyinmek ve koku sürünmek gibi diğer yasaklara gelince; bunlardan ötürü günaha girse dahi meşhur imamlardan hiçbirisine göre bu haccı ifsad etmez.][242]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Her kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur."* buyruğu ile ilgili olarak ilim adamları buradaki "fâsıklık"ın tefsiri ile ilgili olarak bunlar masiyetlerdir, demişlerdir.[243]][244]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Her kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak ... yoktur."* Buradaki "refes: kadına yaklaşmak", cima ve onun öncülleridir.][245]

241 Bu ise tenvinsiz feth ile kıraattir (fela refese vela fusûka vela cidale şeklindeki okuyuş)u Ebu Cafer dışındakiler okumuşlardır. en-Neşr. II. 211.

242 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 107-108.

243 Fasıklığın masiyetler ile tefsir edilmesi; İbn Abbas. Abdullah b. Ömer. Ata. Hasan. Tâvus. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî. Katade. Mücahid. Said b. Cübeyr ve başkalarından nakledilmiş bulunmaktadır. Bunun için bk. İbn Cerir. I. 268-269; Said (b. Mansur). Sünen. III. 799; ed-Durru'l-Mensûr. I. 528; İbn Ebu Hatim. Bakara -3- s. 497 ve daha başka çeşitli hadis kitapları.

244 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 328.

245 Şerhu'l-Umde -siyam-. I. 487.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Her kim o aylarda haccı farz ederse"* buyruğu, eğer buradaki "fihinne: onlarda (o aylarda)" buyruğu eğer hacc ile alakalı değil ise bunlardan önce haccı (kendisine) farz kılmanın meşru olmadığına delildir.][246]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hacc, bilinen aylardır. Her kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur."* buyurmaktadır.

Bu buyrukta iki kıraat vardır. Birisi "fela rafesu vela fusûku" diye ref ile ve "vela cidale" fethalı okuyuşudur.

İkinci okuyuş ise hepsini aynı şekilde fethalı okumaktır.

Birinci okuyuş, Sahih'te yer alan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğuna dair hadis ile uyum halindedir: "Kim bu Beyt'i hacceder de kadına yaklaşmaz ve günah işlemezse, annesinin kendisini doğurduğu günkü gibi geri döner."

Hadiste, mağfiret va'dinin kadına yaklaşmayan ve günah işlemeyen kimse hakkında sözkonusu olduğunu ifade etmektedir.

Buna göre âyet-i kerimede, ihramda olan kimseye yasak kılınan cima ve onun sözlü ve fiili yaklaştırıcıları demek olan "refes" ile masiyetlerin tümü anlamındaki fusûk/fâsıklıktır. İşte ihramlı olan kimseye yasak kılınan bunlardır.

Yüce Allah'ın "vela cidale" buyruğu da kayıtsız ve şartsız olarak ihramlı kimseye cidali (kavga etmeyi) yasaklamaktadır. Hatta bazı hallerde en güzel olan ile cidal/tartışma ihramlı olana da başkasına da emredilebilir.

O halde mana şudur: Hacc ile ilgili emri, Allah beyan etmiş ve açıklamış bulunmaktadır. Buna göre onun hakkında cidal/tartışma olamaz.

Diğer kıraate gelince: İki görüşten birisinde şöyle demişlerdir: İhramlı kişiye, kadına yaklaşmak cima ve onu sözkonusu etmek, sövmek demek olan fusûk/fâsıklık ve cidal/tartışma, kavga yasaklanmıştır.

Meselenin tahkikine gelince; fusûk, sövmekten daha genel bir anlam ifade eder. Mekruh ve haram kılınan cidal/kavga, tartışma ise burada kastedilendir. Kavga etmek de cidal türündendir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Haklı olduğu halde tartışmayı bırakan kimseye, Allah cennetin en yüksek yerle-

246 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 395.

rinde bir ev bina eder. Haksız olmakla birlikte onu terk edene de şanı yüce Allah, cennetin düzlüğünde bir ev bina eder."[247]

Diğer görüşleri de şöyledir: Bu kıraatin hükmü de maksadın ihramlı olana kadına yaklaşmanın ve masiyetlerin tamamını ifade eden fâsıklığın yasaklanmış olduğunu ifade etmektir.

Şanı yüce Allah, bundan sonra da haccın durumunun açıklık kazandığını beyan etmektedir. O halde bâtılı ileri sürerek mücadeleye/tartışmaya, kavgaya yer yoktur. Yani haksız yere onun hakkında tartışmayın. Çünkü onun durumu, açık seçik ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Az önce kaydettiğimiz hadise uygunluğu dolayısıyla bu görüş daha sahihtir. Çünkü o hadiste: "Kim hacceder de kadına yaklaşmaz ve fâsıklık etmezse" denilmiştir sadece. Durum her ne olursa olsun hacceden kimseye iyilik ve takvalı olması emredilmiştir.][248]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu kabilden bir rivâyet de Buhârî'nin[249] Sahih'inde İbn Abbas'tan şöyle dediğine dair gelen rivâyettir: Yemenliler, beraberlerinde azık getirmeksizin hacca gelirler ve: Biz mütevekkil olanlarız, derlerdi. Fakat Mekke'ye gelince de insanlardan dilenirlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: *"Bir de azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır."* buyruğunu indirdi. Yani her kim emrolunduğu azık edinmeyi gerçekleştirip, bunu yüce Allah'a itaat edebilmek için bir destek yapar, ondan da ihtiyaç sahibi olan kimselere ihsanda bulunursa bu iki hususta Allah'a itaat eden birisi olur. Diğer hacıların azıklarına göz dikerek böyle bir şeyi yapmayan ve insanların sırtından geçinmeye kalkışan kimseden farklı durumda olur. Bununla beraber onun kalbi belli bir kimseye yönelmiyor ise o, genel olarak

247 Tirmizî, 1995; İbn Mace, 51. Hadis, bir parça zayıftır. Bununla birlikte Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiği lafızdan farklı bir lafızla sahih olarak gelmiştir: "Bâtıl olmakla birlikte yalanı terk eden bir kimseye, Allah cennetin düzlüğünde bir ev bina eder. Haklı olduğu halde tartışmayı terk eden kimseye de Allah cennetin ortasında bir ev bina eder. Ahlakını güzelleştiren kimseye de Allah cennetin en yükseğinde bir ev bina eder." Ebu Davud'un Sahih'inde (4800) bir başka rivâyet daha vardır ki onun lafzı şu şekildedir: "Haklı olsa dahi tartışmayı terk eden kimseye cennetin düzlüğünde bir evin verileceğine, şaka yollu dahi olsa yalanı terk eden kimseye cennetin ortasında bir evin verileceğine, ahlakını güzelleştiren kimseye de cennetin en yükseğinde bir evin verileceğine ben kefilim." şeklindedir. Muhtemelen Şeyhu'l-İslâm, hadis kitaplarından birisinde böyle bir lafzı tespit etmiş olabilir. Elbetteki bizim onun geniş bilgisine ve mütalaasına yaklaşmamız dahi sözkonusu olmaz.

248 Muhtasaru'l-Fetava el-Mısriyye, 293-294.

249 Buhârî, 1523.

herkese bu manada yönelir. Fakat azık edinen bir kimse, kendisine düşen Allah'a tevekkül etmek ve muhtaç olanları gözetmek görevini yerine getirmiyorsa, onun emrolunduğu şeyi terk etmesi, emrolunduğu azık edinmeyi terk eden bu kişi türünden birisi de olabilir.][250]

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾

198. "(Hacc aylarında ticaretle) Rabbinizden rızık istemenizde size bir günah yoktur. Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Haram'ın yakınında Allah'ı anın. O, sizi hidâyete ulaştırdığı gibi, siz de O'nu anın. Daha evvel gerçekten sapıklardandınız."

Tefsiri:

[Çünkü yüce Allah: *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Harâm'ın yakınında Allah'ı anın."* buyurarak onlara Arafat'tan dönmenin hemen arkasında zikretmelerini emretmektedir. Buna göre Arafat'tan dönmeyen kimse Meş'ar-ı Harâm'da vakfe yapmakla emredilmemiş olur. Hacc fiillerinden emrolunmamış olan bir iş ise yasaklanmış bir iş demektir. Vakti dışında Arafat'ta vakfe yapmak gibi.

Diğer taraftan şarta bağlı olan hüküm, şartın yokluğu halinde yoktur. Eğer Meş'ar-ı Harâm'da vakfe yapmak, Arafat'tan dönme şartına bağlı kılınmış ise Arafat'tan dönülmemesi halinde de bunun olmaması gerekir.

Ayrıca âyet-i kerime Arafat'tan dönüldüğü zaman ve onun akabinde Meş'ar-ı Harâm'ın yakınında zikretmenin emredilmiş olmasını gerektirir. Buna göre Meş'ar-ı Harâm'da zikretmekle emrolunduğu vakit, eğer bâtıl olup hemen akabinde bunu yapamayacak olursa, böylelikle Meş'ar-ı Harâm'da vakfe yapma vakti ve onun (zikretmenin) şartı da geçmiş olur. Bu hal ise Meş'ar-ı Harâm'da vakfe yapmaya engeldir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Her kim Beyt'i hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* (Bakara, 158) buyruğudur. Âyet-i kerime, hacc ve umre yapmayan kimse için Safâ ile Merve arasında tavaf/sa'y yapmanın sözkonusu olmayacağına delildir.

250 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 182.

Bundan ötürü Safâ ile Merve arasında tavaf/sa'y etmek, Beyt'in etrafında tavaf etmekten farklı olarak yalnız haccda ya da umrede meşrudur. Çünkü Beyt'in tavaf edilmesi, başlı başına bir ibadettir. Yüce Allah: *"Evimi tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû ve secde yapanlar için titizlikle temizleyin."* (Bakara, 125) buyruğunda da onu başlı başına zikretmiş bulunmaktadır.

Bundan sonra yüce Allah: *"Menâsikinizi bitirince babalarınızı andığınız gibi hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın... Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin."* (Âyet 200-203) buyurmaktadır. Atalarının anıldığı gibi anmanın emredilmesi ile sayılı günlerde anmanın emredilmesi, hacc ibadetlerinin tamamlanmasından sonradır. Arafat'ta vakfe yapmayan bir kimse ise haccın diğer ibadetlerini/Menâsikini kaza etmez. Çünkü onun hakkında acele etmeyi de, sonraya kalmayı da ihtiva eden emrolunduğu zikri yapması onun hakkında bâtıl olur.

"Sayılı günlerde Allah'ı anın" anlamındaki buyruğun yeni bir söz başlangıcı olduğu da söylenemez.][251]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Meş'ar-ı Harâm'ın yanında Allah'ı anın."* buyruğu, yüce Allah'ın *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Harâm'ın yanında Allah'ı anın."* buyruğu dolayısıyla hemen akabinde yapılmasını gerektirmektedir. Buna göre fecrin doğuşu sırasında Arafat'tan dönen bir kimse, Arafat'tan dönmesi halinde Allah'ı fecrin doğuşundan sonra -âyetin nassı gereğince- zikreder.][252]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müzdelife'de vakfe yapmak -genel olarak- vaciptir. Ahmed, bunu kimi zaman Müzdelife'de vakfe yapmak diye ifade ederken, kimi zaman da Müzdelife'de gecelemek diye söz eder. Çünkü yüce Allah: *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Harâm'ın yakınında Allah'ı anın. O sizi hidâyete ulaştırdığı gibi siz de O'nu anın."* buyurmuştur. Meş'ar-ı Harâm ise -daha önce geçtiği gibi- Müzdelife'nin tamamıdır.][253]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde ..."* buyurmaktadır. "İzâ: ...üzde", zaman bildiren ve sınır belirten bir sözcüktür. Böylelikle ifadanın/Arafat'tan dönüşün sınırları belli bir zamanı olduğunu hissettirmiş ol-

251 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 257-258.
252 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 613.
253 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 607.

maktadır. Ancak ... denilmesi hali müstesna.[254] Diğer taraftan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hacc Arafat'tır. Her kim cem (Müzdelife) gecesi fecir doğmadan önce gelirse haccı yetişmiş olur." buyurmuştur. Bunu da vakfe zamanını sınırlandırma bağlamında sözkonusu etmiştir. Böylelikle Arafat'a geceleyin gelen bir kimsenin hacca yetişmiş olduğu, fecir doğuncaya kadar oraya gelemeyenin de haccı kaçırmış olduğu anlaşılmış olmaktadır.][255]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Said b. Ebu Arûbe de "Menâsik" adlı eserinde yüce Allah'ın: *"Meş'ar-ı Harâm'ın yanında Allah'ı anın."* buyruğu hakkında Katade'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bu cem (Müzdelife'ye gidiş) gecesidir. Bize zikrolunduğuna göre İbn Abbas: İki dağın arası Meş'ar'dır, derdi.[256]

Amr b. Meymun'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bizler Arafat'ta iken Abdullah b. Amr b. el-As'a Meş'ar-ı Harâm'a dair soru sordum. O şöyle dedi: Eğer benim arkamdan gelirsen ben de sana bildiririm. Ben de onunla birlikte Arafat'tan ayrıldım. Nihâyet develer ön ayaklarını harem bölgesinin içerisine koyunca o: İşte Meş'ar-ı Harâm budur, dedi. Ben: Nereye kadar, dedim. O: Ondan dışarı çıkıncaya kadar, dedi. Bunu, el-Ezrakî ve başkaları sahih bir isnad ile rivâyet etmiştir.[257]][258]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şâyet haccedip de haccın dışında bir başka menfaat için bedel alırsa, hatta eğer kendisi alacağı bedel ile kendisini ücretle haccetmek amacıyla kiralayacak olursa, şüphesiz ki o ihsan edicilerden olur. Ebu Umame et-Temimî'den şöyle dediği nakledilmektedir: "Ben şu istikamette kiralanan/işçi olarak çalışan bir adam idim. Bazı kimseler de: Senin haccın olmaz, diyordu. İbn Ömer'le karşılaştım ve: Abdurrahman'ın babası! Ben şu tarafta ücretle çalışan bir adamım. Bazı insanlar da benim haccım olmaz diyorlar, dedim. Bunun üzerine İbn Ömer şöyle dedi: Sen ihrama girip telbiye getirip Beyt'i tavaf edip Arafat'tan dönüp cemrelere taş atmıyor musun? dedi. Ben: Evet, hepsini yapıyorum, dedim. O: Şüphesiz senin haccın olur, dedi." Bir adam Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldi ve senin bana kendisi hakkında soru sorduğun durumun aynısına dair soru sordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sustu ve ona cevap vermedi. Nihâyet şu: *"(Hacc ayla-*

254 Cümle, tercümede esas aldığımız metinde de eksiktir. (Çeviren)
255 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 577.
256 Taberî, II, 288; İbn Ebu Hatim, Bakara -3- s. 521, senetsiz olarak.
257 İbn Ebu Hatim, Bakara -3-, no: 1333; İbn Cerir, II, 288.
258 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 519.

rında ticaretle) Rabbinizden rızık istemenizde size bir günah yoktur." âyeti indi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona birisini gönderdi ve bu âyeti ona okudu ve: "Senin haccın olur." buyurdu.[259] Hadisi, Ahmed ve Ebu Davud rivâyet etmiştir.][260]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Cemrelere taş atmanın vacip olduğu hususunda mezhebimizde görüş ayrılığı yoktur. Çünkü yüce Allah: "*Hacc, bilinen aylardır... Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde ... Menâsikinizi bitirince babalarınızı andığınız gibi hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın. İnsanlardan bazıları: ... der ... bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin. Kim ki iki günde acele ederse ona günah yoktur. Kim de geriye kalırsa ona da günah yoktur. Bu, takvalı hareket edenler içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki muhakkak onun huzurunda toplanacaksınız.*" (Âyet 197-203) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah. menâsikin/hacc ibadetlerinin tamamlanmasından sonra Allah'ın zikredilmesini emir buyurduğu gibi. sayılı günlerde de hacılara özel bir emir olarak kendisini anmayı emir buyurmuştur. Çünkü yüce Allah: "*Kim ki iki günde acele ederse ona günah yoktur. Kim de geriye kalırsa ona da günah yoktur.*" buyurmaktadır. Bu ise hacceden için mümkün olan bir iştir. Böylelikle onların bu zikri/anmayı Mina'da yapacakları anlaşılmaktadır. Mina'da ise haccının münferiden yapacağı cemrelere taş atma zikri dışında bir zikir yoktur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Safâ ile Merve arasında tavaf etmek/sa'y etmek ve cemrelere taş atmak, Allah'ın anılışının dosdoğru yapılması içindir."[261] Böylelikle cemrelere taş atmanın yüce Allah'ın: "*Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin.*" buyruğu ile emrolunmuş. Allah'ı anmayı gerçekleştirmek için meşru kılınmış olduğu bilinmiş olmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah: "*Kim iki günde acele ederse ona günah yoktur.*" buyurmaktadır. Böylelikle iki günden önce acele eden bir kimse hakkında günahın ortadan kalkmayacağı anlaşılmaktadır. Bunun böyle olmasının sebebi ise ancak bunun Mina'da vacip bir fiil oluşundan dolayıdır. Mina'da ise cemrelere taş atmanın dışında yapılması gereken bir fiil yoktur. Zira Mina'da gecelemek bundan daha hafiftir ve gecelemek ancak bu zikre tabi olarak vaciptir.][262]

259 Ahmed. 6434 -Ahmed Şakir baskısı-: Ebu Davud. 1733. Hadis ceyyittir.

260 Şerhu'l-Umde -hacc-. I. 251.

261 İmam Ahmed. VI. 139; İbn Huzeyme. 2882. 2970: Hakim. Müstedrek. I. 459. Sahih bir hadistir.

262 Şerhu'l-Umde -hacc-. II. 248-249.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Harâm'ın yakınında Allah'ı anın."* buyruğunda geçen "izâ: ... inde" kelimesi, ancak mutlaka var olması gereken fiiller için kullanılır. Arapların: "Taze hurma kızarmaya başladığı vakit yanıma gel." demeleri gibi. Burada "izâ" edatı kullanılmıştır. Fakat "in" edatı kullanılarak: taze hurma kızarırsa, denilmez. Çünkü bu lafız, aslı itibariyle gelecek için kullanılan fiillere ait bir zarftır. Çoğunlukla şart anlamını da ihtiva eder. Bu şartın cevabı zikredilecek olursa, bunun da anlamı fiilin kendisine izafe edildiği zamanda bu cevabının meydana getirilmesi demek olur. O halde o zaman içerisinde bu fiilin var olması zorunludur. Aksi taktirde zarf olmaktan çıkar.

Bilindiği gibi Arafat'tan dönmek de kulların yapacakları fiillerdendir. O halde bunun meydana gelmesine dair verilen bir haber, meydana getirilmesini kesinlikle ifade eden bir emir olur. Mesela bazı insanların yahut da hepsinin ifadayı (Arafat'tan geri dönmeyi) terk etmesi gibi.[263] Bu ise: Öğle namazını kıldığın zaman şunu yap, demeye benzer.][264]

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾

199. "Sonra siz de insanların döndüğü yerden (Arafat'tan) dönün, Allah'tan mağfiret dileyin. Muhakkak Allah, çokça mağfiret edendir, merhamet edendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Sonra siz de insanların döndüğü yerden dönün."* âyeti ile ilgili olarak Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: Kureyşliler ve kureyşlilerin dinine uyanlar, Müzdelife'de vakfe yaparlardı. Onlara "el-hums" denirdi. Diğer Araplar ise Arafat'ta vakfe yapardı. İslâm gelince Allah, Nebisine Arafat'a gidip orada vakfe yapmasını, sonra da oradan dönmesini emir buyurdu. İşte yüce Allah'ın: *"Sonra siz de insanların döndüğü yerden dönün."* buyruğu bunu ifade eder.

Bir lafızda da şöyle denilmektedir: Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: el-hums denilenler, yüce Allah'ın haklarında: *"Sonra siz de insanların döndüğü yerden*

263 Asılda da böyledir.
264 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 572.

dönün." buyruğunu indirmiş olduğu kimselerdir. Çünkü insanlar Arafat'tan ifada ederler/dönerlerdi. el-hums denilenler ise Müzdelife'den dönerler ve: Bizler, ancak harem bölgesinden ifada yaparız/döneriz, derlerdi. "İnsanların döndüğü yerden dönün." buyruğu nazil olunca onlar da Arafat'a gittiler." Hadis, muttefekun aleyh'tir. (Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir.)[265]

Cübeyr b. Mut'im'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bir devemi kaybetmiştim. Arefe günü onu aramaya gittim. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in insanlarla birlikte Arafat'ta vakfe yaptığını gördüm. Ben: Allah'a yemin olsun ki bu kişi el-hums denilenlerdendir. Burada ne işi var, dedim. Kureyşliler de el-hums denilenlerden sayılırdı –hadis, muttefekun aleyh'tir-.[266]

Yine Cabir'den dedi ki: Arapları, Ebu Seyyare çıplak bir eşek üzerinde olduğu halde vakfeden döndürürdü. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Müzdelife'den Meş'ar-ı Harâm'ı geçince kureyşliler, onun sadece orada kalacağında ve onun orada konaklayacağında şüphe etmediler. Ama kendisi oradan geçip durmadan gitti ve nihâyet Arafat'a gelip orada konakladı. Hadisi, Müslim rivâyet etmiştir.[267]

Şâyet *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Harâm'ın yakınında Allah'ı anın."* buyruğunda Arafat'tan dönüş sözkonusu edildikten sonra, nasıl olur da *"Sonra siz de insanların döndüğü yerden dönün."* buyrulmuştur, denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bunun, verilen haberleri sıralamak için böyle geldiği söylenmiştir. Manası da şudur: Allah sizlere Arafat'tan döndüğünüz zaman Meş'ar-ı Harâm'ın yakınında onu zikretmenizi emir buyurmuştur. Sonra size insanların döndüğü yerden dönmenizi de emretmektedir. Emrin sıralanması ise emrolunan fiilin de aynı şekilde sıralanmasını gerektirmez. Burada yüce Allah, bu işi bu işten sonra emretmiş bulunmaktadır. Çünkü birinci emir, bütün hacılara verilen emirdir. İkincisi, özel olarak el-hums denilenlere verilen bir emirdir. Ayrıca bunun, yüce Allah'ın: *"Her kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur... Sonra siz de insanların döndüğü yerden dönün."* buyruğuna atfedilmiştir denilmektedir. Buna göre manası da şöyle olur: Haccı (kendisine) farz kılan bir kimse, kadına yaklaşmasın, günah işlemesin. Sonra haccı kendisine farz kıldıktan sonra diğer insanların döndüğü yerden o da dönsün. Bu durumda söylenenler, yasak olan şeyler ile farz kılınan şeylerin beyanına dair olur.

---

265 Buhârî, 867, 4520; Müslim, 1290.
266 Buhârî, 1664; Müslim, 1220.
267 Müslim, II, 892.

Şâyet: "Neden vukuf (vakfe) lafzını zikretmeksizin ifada (Arafat'tan dönmek) lafzını zikretti." denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Çünkü eğer: "Sonra insanların vakfe yaptığı yerde siz de durunuz." demiş olsaydı Arafat'ta vakfe yapmanın öne alınması dahi caiz olacak şekilde her zaman yapılmasının yeterli olacağı zannedilebilirdi. İfada/Arafat'tan dönmek ise vakfenin tamamlanmasından sonra oradan ayrılmaktır. Onlar, oradan ayrılmanın Arefe gününün son vakti olduğunu zaten biliyorlardı. Oradan ayrılmaları kendilerine emredilince böylelikle onların Arafat'ta ifada/dönme vaktine kadar vakfe yapmalarının gerektiği ve hacıların yürüyerek varacakları son noktanın o olduğu, oranın aşılmayacağı ve ondan geri kalınmayacağı da anlaşılmış olur. Çünkü oradan beride kalan ile orayı geçen kimse, oradan (Arafat'tan) ifada etmiş/dönmüş olmaz.][268]

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَٓاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾

200. "Menâsikinizi bitirince (cahiliye devrinde) babalarınızı andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın. İnsanlardan bazıları (haccda): Rabbimiz, bize dünyada ver, der. Âhirette ise onun hiçbir payı yoktur."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah, ibadetin vaktinde yerine getirilmesine "kaza etmek" adını vermektedir. Yine Cuma namazı hakkında da: *"Artık o namaz kılındığında (kaza edildiğinde) yeryüzüne dağılın."* (Cuma, 10) buyurduğu gibi burada da şanı yüce Allah: *"Menâsikinizi bitirince/kaza edince babalarınızı andığınız gibi ... Allah'ı anın."* buyurmaktadır. Hâlbuki burada sözkonusu edilen bu iki fiil de vaktinde yapılan fiillerdir.][269]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnkiza ve kaza lafızları ile bazen mükemmellik ve eksiksizlik de kastedilebilir. Nitekim yüce Allah: *"O namaz kılındığında/kaza edildiğinde=tamamlandığında yeryüzüne dağılın."* (Cuma, 10) buyruğunda ve: *"Menâsikinizi bitirince/kaza edince"* buyruğunda olduğu gibi. Nitekim: "Bu sünnet kaza olundu/tamamlandı." ve "Ramazan ayı kaza olundu/bitti." ve buna benzer tabirler kullanılır.

268 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 572-574.
269 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 37.

Buna göre tamamlanan ve eksiksiz yapılan, kaza edilen bir şey, ancak başlangıcı olan bir şeydir. Çünkü başlangıcı olmayan bir şeyin eksiksiz yapılması ve tamamlanması aklen kabul edilemez.

Bazen de "inkiza/kaza olunmak" lafzı, sona ermek, geçip gitmek ve zeval bulmak anlamında da kullanılabilir. Bilindiği gibi ondan önceki olaylar olup bitti, geçti ve sona erdi. Bu da onlardan geriye hiçbir şey kalmadığı anlamına gelir.][270]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"İnsanlardan bazıları: Rabbimiz bize dünyada ver, der. Ahirette ise onun hiçbir payı yoktur."* buyruğu ile yalnızca dünyayı isteyenleri ayıplamış ve dünyadan başka bir şey istemeyenlerin ahirette hiçbir paylarının olmayacağını haber vermiş bulunmaktadır.][271]

أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

202. "İşte onların kazandıklarından bir payları vardır. Allah, hesabı pek çabuk görendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü "hisab/hesap" ile amellerin kuşatılması ve sahifelere yazılarak kâfirlere bunların arz edilmesi ve yaptıklarından ötürü azarlanmaları manası da kastedilebilir. Azabın artması ve eksilmesi ise küfrün fazlalığı ve eksikliğine bağlıdır. Bu tür bir hesap ittifakla sabittir.

Bazen "hesap"a çekilmek ile, hasenatın seyyiat ile hangisinin daha ağır bastığının açığa çıkması için tartılması da kastedilebilir. Kâfirin seyyiatı karşılığında tartılacak hasenatı yoktur. Çünkü onun bütün amelleri boşa çıkmıştır. Fakat amellerinin tartılması, ancak onun tartılarının hafif olduğunun ortaya çıkması içindir. Yoksa onun bazı hasenatının ağırlığının olduğunu ortaya çıkarmak için değildir.

"Hesap" ile, onlarla konuşanın Allah olup olmadığının anlaşılmasının kastedildiği de olur. Çünkü Kur'ân ve hadis-i şerif, yüce Allah'ın onları azarlamak, başlarına kakmak ve yaptıklarının kötülüğünü onlara söylemek için onlarla konuşacağına dair delil ihtiva etmektedir. Onlarla bu konuşma; onları kendisine

270 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, IX, 91.
271 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakim, II, 698.

yakınlaştırmak, ikramda bulunmak ve rahmet sûreti ile olmayacaktır. Bununla birlikte ilim adamları arasında onlarla topluca konuşulmasını kabul etmeyenler de vardır.][272]

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فٖي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فٖي يَوْمَيْنِ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

203. "Bir de sayılı günlerde Allah'ı (tekbirle) zikredin. Kim iki günde acele ederse ona günah yoktur. Kim de geriye kalırsa ona da günah yoktur. Bu, takvalı hareket edenler içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki muhakkak O'nun huzurunda toplanacaksınız."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: "*Bir de sayılı günlerde Allah'ı anın.*" buyurmaktadır ki bu günler, bizdeki meşhur görüşe göre teşrik günleridir. Şafiî'nin ve başkalarının görüşüne göre de böyledir. Bu hususta bu günlerin kurban kesme günleri olduğu şeklinde bir başka görüş de vardır.][273]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah: "*Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin. Kim iki günde acele ederse ona günah yoktur.*" buyurmaktadır. Buradaki acele etmenin anlamı, Mina'dan dönmektir. Böylelikle acele etmeden önce orada ikamet eden birisi olacağı anlaşılmaktadır. Şâyet geceyi orada geçirmeyecek olursa gündüzün de orada ikamet etme yükümlülüğü bulunmuyorsa, o taktirde orada ikamet etmiş olmaz. Cemrelere taş atmak için Mina'ya gelmesi ile ifada ve veda tavafları için Mekke'ye gelmesi arasında da bir fark olmaz.

Âyet-i kerime, onun içinde Allah'ın anılmasının meşru kılındığı yerde ikamet etmekle yükümlü olduğuna, bu mekânı ve zamanı bayram edinmesi gerektiğine delildir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı bunu yapmışlardır. Ayrıca Abbas (radıyallâhu anh) da sikaye (hacılara zemzem dağıtma görevi) dolayısıyla Mina gecelerinde Mekke'de kalmak için Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den izin istemiş ve ona izin vermiştir.[274] Hadisi, Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir.][275]

272 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 487.
273 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 228.
274 Buhârî, 1745; Müslim, 1315.
275 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 641-642.

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾

205. "(Yanından) ayrılıp gitti mi yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır. Allah ise fesadı sevmez."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: *"Ayrılıp gittiğinde yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır. Allah ise fesadı sevmez."* buyurmaktadır. Buyruktaki "sa'y'i: iş yapmak, eylemde bulunmak" demektir. Din işini bozmak için çalışan bir kimse, onun bu çalışmasının sonu hüsran olsa dahi o yeryüzünde fesat çıkarmak için çalışmış olur.][276]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Küfre, fâsıklığa ve isyana razı olmaya gelince; din imamlarının izledikleri yola göre kişi buna asla razı olamaz. Çünkü Allah da bundan razı değildir. Nitekim yüce Allah: *"O kullarının kâfir olmalarına razı olmaz."* (Zümer, 7); *"Allah ise fesadı sevmez."*; *"Siz onlardan hoşnut olsanız da şüphesiz Allah o fâsıklar topluluğundan hoşnut olmaz."* (Tevbe, 96); *"... cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, ona lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır."* (Nisa, 93); *"Bu böyledir. Çünkü onlar, Allah'ı gazaplandıran şeylere uydular, O'nun rızasını hoşgörmediler. O da bu sebepten amellerini boşa çıkardı."* (Muhammed, 28): *"Allah, erkek münafıklara da, kadın münafıklara da, kâfirlere de orada ebediyyen kalıcılar olmak üzere cehennem ateşini va'detti. Bu, onlara yeter."* (Tevbe, 68); *"Nefislerinin kendilerine hazırladığı şey ne çirkin şeydir. Çünkü Allah, onlara gazap etmiştir. Azapta da ebedi kalıcıdırlar."* (Maide, 80); *"Nihâyet onlar bizi gazaplandırınca kendilerinden intikam aldık."* (Zuhruf, 55) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah, onlar için yaptıklarından razı olmadığına göre, aksine onların bu hali kendisini gazaplandırdığına göre, o onlara gazaplanıp öfkelendiğine göre, mü'min kimsenin buna razı olması, Allah'ı gazaplandırıp öfkelendiren şeylere öfkelenip gazaplanmaması nasıl uygun olabilir?][277]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

276 es-Sarimu'l-Meslul, 391.
277 el-İstikame, II, 75-76.

[Bazen ikisinden birisi kendisinden daha özel olan ile birlikte sözkonusu edilebilir. Yüce Allah'ın: *"(Yanından) ayrılıp gitti mi yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır. Allah ise fesadı sevmez."* (Âyet 205) buyruğunda olduğu gibi. Bu, hem küfür ile hem de zulüm ile açıklanmıştır. Her ikisi de doğru bir açıklamadır.][278]

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾

207. "İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını arayarak nefsini (O'na) satar. Allah, kullarına çok merhametlidir."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını arayarak nefsini satar."* Yani kendisini (Allah'a) satar.][279]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Suhayb, Mekke'de bulunan malının tamamını kâfirlere hicret etmesine karışmamaları maksadıyla tereddütsüz feda edip vermiştir. Bunun üzerine yüce Allah onun hakkında: *"İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını arayarak nefsini satar."* buyruğunu indirdi.[280]][281]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Cerir dedi ki: Te'vil ehli, bu âyet-i kerimenin kimin hakkında indiği ve onunla kimin kastedildiği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Bazıları dedi ki: "Âyet, muhacirlerle ensar hakkında inmiş olup bununla Allah yolunda cihad edenler kastedilmiştir." İsnadı ile bu görüşü Katade'den zikredip şöyle demiştir:[282] Bazıları âyet muayyen birtakım kimseler hakkında inmiştir, demiştir. el-Kasım'dan da şöyle dediği rivâyet edilmektedir. Bize el-Husayn tahdis etti, bize Haccac tahdis etti. bize İbn Cureyc. İkrime'den şöyle dediğini tahdis etti: Âyet, Suhayb ve Ebu Zer hakkında inmiştir. Ebu Zer'in akrabaları Ebu Zer'i

278 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 84.
279 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 281.
280 İbn Ebu Hatim, Bakara -3-. 1532; İbn Cerir. II. 320; Vâhidî, Esbab-u Nüzul, 43; Hilyetü'l-Evliya. I. 151. 152; Hakim. Müstedrek. III. 398. 400. Müslim'in şartına göre sahih olduğunu belirterek; İbn Sa'd. Tabakat. III. 228; ed-Durru'l-Mensûr. I. 240'da bu rivâyetin sözü edilen kaynakların bir kısmına ek olarak İbnul Münzir tarafından da nakledildiğini belirtmektedir.
281 Şerhu'l-Umde -hacc-. I. 158-159.
282 İbn Cerir. II. 321.

yakaladı, o da onlardan kaçtı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldi. Muhacir olarak geri döndüğü zaman karşısına çıktılar. O sırada Merruzzahran denilen yerde idiler. Nihâyet yine kurtuldu ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldi. Suhayb'a gelince ailesi onu yakaladı. O da malını vererek onlardan kurtuldu. Sonra muhacir olarak çıktı. Kunfuz b. Umeyr b. Cud'an ona yetişti. Bu sefer malından kalanları da ona verince, o da onu serbest bıraktı.

Başkaları da bununla, Allah'a itaat yolunda, Allah yolunda cihad uğrunda ve iyiliği emretmek için kendisini satan herkes kastedilmiştir, demişlerdir.

Bu görüş, Ömer'e hatta İbn Ömer'e de nispet edilmiştir. Ayrıca Suhayb'ın bu âyetin inmesine sebep olduğu da ifade edilmiştir.[283]][284]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyetin lafzı mutlaktır. Bunda herhangi bir tahsis/özelleştirme yoktur. Dolayısıyla Allah'ın rızasını arayarak kendisini satan herkes âyetin kapsamı içerisine girer. Şüphesiz bu âyetin kapsamına girmek, en çok Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve onun sıddîkinin hakkıdır. Çünkü her ikisi de Allah'ın rızası için canlarını satmışlar. Allah yolunda hicret etmişlerdir. O sırada da düşman onları dört bir yandan takip edip arıyordu.][285]

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَٓافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾

208. "Ey iman edenler! Hep birden Silm'e girin. Şeytanın adımlarına uymayın. Gerçekten o, sizin apaçık bir düşmanınızdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Hep birden Silm'e girin."* Yani tamamen İslâm'a girin. Yani İslâm'ın bütün şer'i hükümlerine girin.][286]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

283 İbn Cerir, II, 321. Ancak İbn Cerir'de Kunfuz değil de Munkiz ismi geçmektedir. Şeyhu'l-İslâm'ın kaydettiği ise doğru olandır. Ahmed Şakir -Allah'ın rahmeti ona olsun- bunun doğru olduğunu söylemiştir.

284 Minhâcü's-Sünne, VII, 118-120.

285 Minhâcü's-Sünne, VII, 120.

286 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 415.

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Hep birden Silm'e girin."* buyurmaktadır. Mücahid ve Katade dedi ki: Âyet-i kerime, Müslümanlar hakkında inmiştir. Onlara İslâm'ın şeriatının tamamının içine girmelerini emretmektedir.

Bu açıklama, "Âyet-i kerime, kitap ehlinden İslâm'a giren kimseler hakkında inmiştir yahut da Müslüman olmayanlar hakkında inmiştir. Çünkü bunların hepsi de bununla emrolunmuşlardır." diyenlerin görüşlerine aykırı değildir.

Cumhur ise "Silm'e" buyruğunu, İslâm'a girin demektir, diye açıklamışlardır. Bir kesim ise bu itaattir, demişlerdir. Her iki açıklama da İbn Abbas'tan rivâyet edilmiştir.[287] Her ikisi de gerçektir. Çünkü İslâm, daha önce geçtiği gibi ameller kabilinden olup itaatin kendisi demektir. Yüce Allah'ın: *"Hep birden"* buyruğuna gelince, bundan maksadın hepiniz İslâm'a girin demek olduğu söylendiği gibi, bundan maksadın "İslâm'ın tamamına girin." demek olduğu da söylenmiştir.

Sahih olan da işte budur. Çünkü insan, başkasının ameli ile emrolunmaz. Ona, ancak gücünün yettiği şeyler emredilir. Yüce Allah'ın "girin" buyruğu, onların hepsine bir hitaptır. "Kaffeten: topluca" buyruğu ile eğer "bir arada ona girin" denmek istenirse, insanın başkası İslâm'a girinceye kadar Müslüman olmayı bırakması gerekir. Böylelikle İslâm, başkasının kendisine muvafakat etme şartı olmaksızın emredilmiş olmaz. Cuma namazı gibi. Fakat hiçbir Müslüman böyle bir şey söylemez. Eğer "topluca" buyruğu ile "hepiniz girin" denmek istenmişse yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlü'ne iman edin."* (Nisa, 136); *"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin."* (Bakara, 43) buyrukları gibi Kur'ân'ın bütün emirleri bu türdendir. Onlarla ilgili olarak ise bu şekilde "topluca" denilmemiştir. Yüce Allah'ın: *"Topluca müşriklerle savaşın."* (Tevbe, 36) buyruğu ise onların hepsi ile savaşın, savaşmadık hiçbir müşrik bırakmayın, demektir. Çünkü âyet-i kerime, antlaşmaların sona erdiğinin belirtilmesinden sonra inmiştir. Bundan maksat ise siz birlikte ve bir arada yahut hepiniz onlarla savaşın, demek değildir. Çünkü bu gerekmez. Aksine maslahata göre savaşırlar. Cihad da farz-ı kifayedir. Farz-ı ayn olan işlerde emrolunanlar, "bütünü ile" kaydıyla te'kid edilmediğine göre farz-ı kifaye olan farzlar bu şekilde nasıl te'kid edilebilirler? O halde kasıt, kendileri ile savaşılacak olanların genelliğini ifade etmektir. Yüce Allah'ın: *"Müşrikler sizinle nasıl topluca savaşırlarsa."* (Tevbe, 36) buyruğunda iki ihtimal vardır:

Maksat da şudur: Allah, şu hadisin de delil olduğu gibi İslâm'ın bütününe girmeyi emretmiştir. Buna göre İslâm'dan olan her şeye girmek icab eder. Eğer bu muayyen olarak herkese vacip (farz-ı ayn) ise herkesin onu yerine getirmesi

287 Bk. Zâdü'l-Mesîr, I, 224.

gerekir. Eğer kifaye yoluyla vacip (farz-ı kifaye) ise onun vücubuna inanır ve muayyen olarak yerine getirilmesi gerektiği taktirde de onu yapmakta kararlı olur. Yahut da daha faziletli olanı yaparak o farz-ı kifayeyi işler. Eğer iş müstehap ise onun güzel olduğuna inanır, onu yapmayı sever. Cerir'in rivâyet ettiği bir hadise göre, bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana İslâm'ı anlat, deyince o şöyle buyurmuştur: "Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şehadet getir, Allah'tan gelenleri ikrar ve kabul et, namazı dosdoğru kıl, zekâtı ver, Ramazanı tut ve Beyt'i haccet." Adam da: İkrar ve kabul ettim, diye cevap vermiştir. Bu anlatılanlar, uzunca bir kıssada yer almakta olup o kıssada bu kişinin büyük sıçanların bulunduğu bir hendeğe düştüğü, aç olarak öldürülüp, iki meleğin cennet meyvelerinden ağzına doldurdukları da belirtilmektedir.[288]

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Allah'tan gelenleri ikrar ve kabul edersin." buyruğu ise kendisinin Allah'ın Rasûlü olduğunu ikrar ve kabul etmek demektir. Çünkü bunları getiren O'dur.][289]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Bakara Sûresi'nde: "*Şeytanın adımlarına uymayın. Zira o size apaçık bir düşmandır. O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.*" (Âyet 168-169) buyurmaktadır. Bu buyruğu ile şeytanın adımlarını izlemeyi yasaklamaktadır. Bu ise onun emirlerine uymak ve ona tabi olmak demektir. Ayrıca onun hayâsızlığı, kötülüğü, münker olan işleri ve Allah hakkında bilgisizce söz söylemeyi emrettiğini de haber vermektedir.][290]

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَآئِكَةُ وَقُضِيَ
الْأَمْرُ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

210. "Onlar, buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin kendilerine gelivermesinden ve işlerin bitiriliverilmesinden başkasını mı bekliyorlar? Hâlbuki bütün işler Allah'a döndürülür."

288 İmam Ahmed, IV, 359; Humeydi, 808 bir başka lafızla. Orada "büyük sıçanların ağı" denilmektedir. Bir rivâyette de büyük sıçanların bulunduğu bir çukur şeklindedir. Hadis, zayıf olmakla birlikte bazı kısımlarının birtakım şâhitleri vardır.

289 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 266-267.

290 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 415.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan İmam Ahmed, mihnet döneminde[291] onlara yüce Allah'ın: *"Onlar, buluttan gölgeler içinde Allah'ın ... kendilerine gelivermesinden başkasını mı bekliyorlar?"* buyruğu ile karşı çıkmış ve şöyle demiştir: Denildiğine göre onun emri gelir. Hanbel, böylece nakletmiş olmakla birlikte Abdullah b. Ahmed, Salih b. Ahmed, el-Mervezi ve onun dışında "mihnet" hususundaki tartışmalarını nakledenler arasından ondan başka hiçbir kimse böyle bir nakilde bulunmamıştır. Bu sebepten dolayı İmam Ahmed'in mezhebine mensup olanlar, bu hususta görüş ayrılığı içerisindedirler.

Onlardan kimisi "Hanbel hata etmiştir.", "Ahmed böyle bir şey söylememiştir." demiş ve: "Hanbel'in bilinen hataları vardır. Bu da onlardan birisidir." demiştir. Bu da Ebu İshak b. Şakila'nın izlediği yoldur.

Aralarından kimileri de şöyle demiştir: Hayır! Ahmed, bu sözü onlar için bağlayıcı olmak üzere söylemiştir. Şunu demek istemiştir: Eğer yüce Allah, kendi zatının geleceğine dair haber vermiş ise ve bu, O'nun mahluk olmadığına delil ise hatta siz bunu O'nun emrinin geldiği şeklinde tevil ettiğinize göre, o halde aynı şekilde Kur'ân'ın sevabı geldi, deyin. Bizzat onun geldiğini ifade etmeyin. Çünkü burada tevil daha bir gereklidir. Çünkü burada maksat, Kur'ân okuyanın sevabını haber vermektir. Onun sevabı ise ona ait bir ameldir. Bununla bizzat Kur'ân-ı Kerim hakkında haber vermek kastedilmemiştir.

Şanı yüce Rabbimiz, zatının geleceğini haber verdiğine göre, sonra siz bunu "emri" diyerek tevil ettiğinize göre, o halde Kur'ân-ı Kerim'in kıraatinin gelişine dair haber vermesini, "onun sevabının gelişi" diye tevil etmeniz öncelikle gereklidir ve daha uygundur.

O, bu sözlerini onlara kendilerini susturmak maksadıyla söylemiş olduğuna göre, bu hususta onlara muvafakat etmiş olması gerekmez ve ayrıca onun buna riâyet edip bağlı kalmasına ihtiyacı olmaz. Şüphesiz bu hadisin, kulların amellerinin gelişi hususunda pek çok benzerleri vardır. Maksat ise kişinin ameli olan Kur'ân okuyanın kıraatinin geleceğidir. Kulların amelleri ise mahluktur. O amellerin sevabı da mahluktur.

291 Kur'an'ın mahluk olduğunu söylemek için zorlandığı ve işkenceye tabi tutulduğu zamanlarda. (Çeviren)

Bundan dolayı Ahmed ve ondan başka Selef'ten olanlar şöyle demişlerdir: Kur'ân'ın sevabı gelir. Sevap ise kulların amelleri karşılığında verilir, onlar hakkında kullanılır. Rabbin sıfatları ve fiilleri hakkında kullanılmaz.

İmam Ahmed'in ashabından/mezhebine mensup ilim adamlarından üçüncü bir grup, onun bu sözü o vakitte söylemiş olduğunu kabul edip, bunu ondan gelen bir rivâyet olarak değerlendirmişlerdir. Bundan sonra aralarından bazıları -İbn Akil, İbnu'l-Cevzî ve daha başkaları gibi kimseler- onu te'vil yoluna giderler ve bunu da dayanak alırlar. Hatta Ebul Ferec İbnu'l-Cevzî bu açıklamayı tefsirinde zikreder.[292] Ayrıca İmam Ahmed'in ve Selef'in bununla çelişen herhangi bir sözünü de zikretmemektedir.

Şüphesiz Ahmed'den mütevatir olarak nakledilen bu rivâyet ile çelişmekte ve onun: "Rabbin emri gelir ve iner." demediğini, aksine onun böyle diyenlere karşı çıktığını açıkça göstermektedir.][293]

سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾

211. "Sor İsrailoğullarına: Biz, onlara ne kadar çok açık âyetler verdik, (diye)? Kim Allah'ın nimetini (hidâyetini) kendisine geldikten sonra, (küfür ile) değiştirirse, şüphesiz Allah cezası pek çetin olandır."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Sor İsrailoğullarına.*" buyruğu hakkında şöyle denilmiştir: Bu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e verilmiş bir emirdir. Ama bundan maksat, kendisi ve müminlerdir. Her mükellefe verilmiş bir emir olduğu da söylenmiştir.][294]

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾

292 Zâdü'l-Mesir, I, 225.
293 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 399-401; Ayrıca bk. el-İstikame, I, 74-76.
294 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 327.

213. "İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitab'ın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah, böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi.*" buyurmaktadır. İbn Abbas'tan da şöyle dediği sabittir: Âdem ile Nuh arasında hepsi de İslâm üzere on karn/nesil geçmiştir.[295]][296]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İnsanlar tek bir ümmetti.*" buyurmaktadır. Yani onlar, Yunus Sûresi'nde belirtildiği gibi ihtilafa düştüler. Ashab-ı Kiramın birisinin kıraatinde de böyledir. Ashabdan ve tabiinden cumhurun görüşü de budur. Yani onlar İslâm üzere idiler. Atiyye'nin İbn Abbas'tan diye naklettiği tefsir ise İbn Abbas'tan sabit değildir.[297]][298]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah buyurdu ki: "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitab'ın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona*

295 İbn Cerir. II. 334: Suyuti. bunun İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bu ifadeyi ben İbn Ebu Hatim'in matbu kısmında bulamadım. Ancak buna yakın bir ifadeyi buldum. Aynı şekilde Suyuti bunu da Bezzar. İbnul Münzir ve Hakim'e nisbet etmiştir. (I. 242)

296 Beyanu Telbisü'l-Cehmiyye. I. 451.

297 Yani İbn Abbas'tan: Onların küfür üzere olduklarına dair nakil sabit değildir. Bu görüş reddedilmiştir ve ayrıca birçok hususa da aykırıdır.

298 el-Cevabu's-Sahih. V. 77: İktizau Sırat-i Mustakim. II. 856: Muellefatu Muhammed b. Abdulvehhab. IX. 127.

(o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah, böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir." (Âyet 213) İbn Abbas dedi ki: Âdem ile Nuh arasında hepsi de İslâm üzere on nesil geçmiştir. Yüce Allah'ın: *"İnsanlar tek bir ümmetti."* buyruğu da hak üzere idiler ki bu da İslâm dinidir. Ama sonradan anlaşmazlığa düştüler.[299] Nitekim bu hususu, Yunus Sûresi'nde zikretmiş bulunmaktadır. Cumhurun görüşü de ve doğrusu da budur.

Şöyle de denilmiştir: Onlar, bâtıl üzere tek bir ümmet idiler. Fakat bu da bâtıl ifadelerdendir. Çünkü yüce Allah'ın kendi zatı için beğenip seçtiği Allah'ın dini öncekiler hakkında da sonrakiler hakkında da aynı dindir. Bu da bir ve tek ve ortak koşmaksızın Allah'a ibadet etmektir. İşte İslâm dini de budur. Şer'i hükümlerin çeşitliliği, aynı şeriatın aynı şey ile ilgili çeşitlilik arz etmesi gibidir. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), nebilerin sonuncusu, rasûllerin en faziletlisidir. Ondan sonra Nebi gelmeyecektir. O, İslâm dini ile gönderilmiştir. Hep İslâm onun dinidir. Öncelikle Beytu'l-Makdis'teki sahraya/kayaya yönelmekle emrolunduktan sonra, ikinci olarak Kâbe'ye yönelmesi emredilmiştir. Hâlbuki şeriat çeşitlilik arz etse bile din birdir. İşte yüce Allah'ın: *"O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp onların heveslerine uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik."* (Maide, 48) buyruğu da böyledir.][300]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu'l-Âliyye'nin kastettiği ise (kitaptan maksadın) cins olarak kitap olduğudur. Dolayısıyla ilk kitabı ... kapsar. Bu tefsir, Ebu'l-Âliyye nezdinde bilinen bir tefsirdir. Bunu ayrıca Ubeyy b. Ka'b'dan rivâyet etmiştir. Bunu İbn Ebu Hatim ve başkaları da er-Rabi'den o Ebu'l-Âliyye'den o Ubeyy b. Ka'b'dan diye rivâyet ettiğine göre âyet-i kerimeyi: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi."* Allah ise rasûlleri gönderdi ve anlaşmazlığa düştükleri zaman kitapları indirdi. *"Beraberlerinde Kitab'ı ... hak ile indirdi."* diye okurdu.[301]

(Devamla) dedi ki: İhtilaf sırasında Kitab'ı indirdi. *"Hâlbuki kendilerine o Kitab'ın verildiği kimseler"* yani israiloğullarına kitap ve ilim verilmiş idi. *"Ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı"* dünya hususunda birbirlerine haksızlık ederek mülkünü ve güzelliklerini ziynetini isteyerek hangisinin mülk ve insanlar arasında heybet olacağı hususunda birbirleri ile

299 Kaynakları daha önce gösterildi.

300 Minhâcü's-Sünne, VI, 308-309; es-Safdiyye, II, 307-308.

301 İbn Cerir, II, 335; İbn Ebu Hatim, Bakara -3-, 1610.

yarışarak onların bir kısmı diğerine azgınlık etti. Onların kimisi, kimisinin boynunu vurdu. *"İşte Allah, böylece izni ile iman edenleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı."* Yani onlar ihtilafa düştüklerinde, Allah onlara hidâyet verdi ve onlar ihtilaftan önce rasûllerin getirdikleri üzere kalmayı sürdürdüler. Bir ve tek Allah için ihlâsı devam ettirdiler. O'na ortak koşmaksızın O'na ibadetlerini sürdürdüler, namazı dosdoğru kılıp zekâtı vermeye devam ettiler. Anlaşmazlıktan önceki ilk durum üzere kaldılar. İhtilaftan uzak durdular. Böylelikle onlar, kıyamet gününde insanlara karşı şâhitlik edecekler. Onlar, Nuh kavmine, Hud kavmine, Salih kavmine, Şuayb kavmine, firavun hanedanına, rasûllerinin kendilerine tebliğde bulunduklarına, bunların ise rasûllerini yalanladıklarına şâhitlik ettiler/(kıyamet gününde şehadet edecekler.)

Derim ki: Allah'ın Kitab'ı hususunda ihtilaf/anlaşmazlık iki türlüdür:

1. İhtilafa düşenlerin hepsinin yerildiği tür. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler, elbette uzak bir ayrılık içindedirler."* (Bakara, 76); *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna."* (Hud, 118-119)

2. Müminlerin övüldüğü, kâfirlerin ise yerildiği ihtilaf/ayrılık. Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah dileseydi onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de, kimi iman etti kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah, dilediği şeyi yapar."* (Bakara, 253); *"Bunlar, Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar. Kâfir olanlar için ateşten elbiseler biçilir."* (Hacc, 19); *"Muhakkak Allah, mü'min olup salih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere girdirir."* (Hacc, 14) buyruğundan itibaren *"İman edenler, yahudiler, sabiiler ve hristiyanlar, ateşperestler ve müşrikler (var ya), muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah, her şeye şâhittir."* (Hacc, 17)

Durum böyle olduğuna göre, kitap ehlinden ayrılığa düşüp ihtilaflarından ötürü yerildikleri hususlarda herkesi yermiştir ve onlara benzemeyi yasaklayarak: *"Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."* (Al-i İmrân, 105); *"Hâlbuki ancak o apaçık deliller kendilerine geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona dair anlaşmazlığa düştüler."* (Bakara, 214) Onlar, daha önceden kâfir olanlara karşı fetih istiyorlardı. *"Ama onlara o bilip tanıdıkları gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* (Bakara, 98)

Eğer hakkında ayrılığa düşmekten onların hepsinin onu inkâr ettikleri ve onun hakkındaki sözlerinin ayrı ayrı olduğu kastediliyor ise durum böyle değildir. Kur'ân-ı Kerim, başka bir yerde onların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce ayrılığa ve ihtilafa düştüklerini beyan etmiş bulunmaktadır. O halde bunların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkındaki ihtilafları ve ayrılığa düşmeleri onların ihtilafa düştükleri ve ayrılık içinde oldukları hususlar arasında yer alır. Allah en iyi bilendir.][302]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O hususta ayrılığa düşmek iki türlüdür. Biri onun indirilişi hususundaki ihtilaf, diğeri ise te'vili hususundaki ihtilaftır. Allah'ın yerdiği ihtilafa düşenler, hak hususunda ihtilaf eden kimselerdir. Yani bunların öbürlerinin sahip oldukları hakkı inkâr ederken, diğerlerinin de bunun aksini yapmaları halidir. Hâlbuki yerine getirilmesi gereken, indirilmiş olan hakkın tamamına iman etmektir. Ona iman ederken başkası o iman ettiği hakkı inkâr ederse bu iki kesimden birisinin yerildiği bir ihtilaf çeşidi olur. Nitekim yüce Allah: *"İşte Biz o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık."* buyruğundan itibaren *"Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti kimi de kâfir oldu."* (Bakara, 253) buyurmaktadır.

Onun indirilişi hususundaki ihtilaf daha büyüktür. Esasen bizim burada kastettiğimiz de odur.

Deriz ki: İndirilişi hususundaki ihtilaf, müminlerle kâfirler arasında sözkonusudur. Müminler indirilenlere iman ederken, kâfirler Kitab'ı ve Allah'ın rasûlleri ile gönderdiklerini inkâr ederler. Müslüman, yahudi, hristiyan ve sabiiler arasından tür olarak bütün rasûllere ve bütün kitaplara iman edenler, buna inanırlar. Müşriklerden, mecusilerden ve sabiilerden olup tür olarak kitaplara ve rasûlleri inkâr edenler ise bunu inkâr edip kâfir olurlar.

Çünkü Allah, bütün rasûlleri insanlara Allah'ın kendilerine indirmiş olduğu Allah'ın kelamını tebliğ etmek üzere göndermiştir. Rasûllere iman eden kimse, onların Allah'tan tebliğ ettiklerine de iman etmiş olur. Rasûlleri yalanlayan bir kimse, onların Allah'tan tebliğ ettiklerini yalanlamış olur. Buna göre Allah'ın kelamına iman, Allah'ın kullarına gönderdiği risalete iman kapsamı içerisindedir. Onu inkâr etmek ise böyle bir şeyi inkâr etmektir. İşte bu esası iyice düşünmek gerekir. Çünkü benzer gibi görünen bu hususlar arasında büyük bir fark vardır.][303]

302 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 513-516.
303 Tefsiru Âyâtin Üşkilet, II, 705-706.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi."* buyurmaktadır. Allah, Kitab'ı, insanlar arasında hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hükmedici olarak indirmiştir. Çünkü insanların çekiştikleri ve mutlak olarak anlaşmazlığa düştükleri hususlarda aralarında semadan indirilmiş bir kitaptan başkası ile insanlar arasında hükmetmek imkânsızdır. Bazı insanların aklı ile kendisinden başkasının bilmediği şeyleri bilebilmesinde şüphe yoktur. Bu hususu başkasına açıklama imkânını bulamasa dahi. Fakat aklın açık hükümleri ile bilinen bir husus ile şeriatın çelişmesi kesinlikle düşünülemez. Aksine sahih olan nakil ile sadece sarih/açık akıl ile kavranılan hususlar çelişmez.][304]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi."* ve: *"Allah'a andolsun ki Biz senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Şeytan onların yaptıklarını kendilerine süsleyip hoş göstermiştir. İşte o bugün de onların velisidir. Onlara çok acıklı bir azap da vardır. Biz sana bu Kitab'ı ancak hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyleri kendilerine açıkça anlatmak için ve iman edecek bir kavme hidâyet ve bir rahmet olmak üzere indirdik."* (Nahl, 63-64) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, Kitab'ı, ancak hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususları onlara açıklamak üzere indirdiğini beyan buyurmaktadır. Nitekim nebiler ile birlikte kitapların tümünü insanlar arasında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermesi için indirdiğini de beyan buyurmuştur.][305]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi."* Bu ise diğer ümmetlerin kendi dillerinde ve örflerinde anlattıkları ve haklarında anlaşmazlığa düştükleri birtakım hususlar hakkında kitap ile hükmetmek gibidir. Bu da Kitab'ın ve sünnetin manalarını bilmeyi gerektirdiği

304 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 147.
305 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 174.

gibi onların kullandıkları lafızların manasını da bilmeyi, sonra da bu manaları öteki manalara göre değerlendirip uygun olan ile olmayanı ortaya çıkartmayı gerektirir.][306]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitab'ın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir."* (Âyet 213)

İhtilaf/ayrılık iki türlüdür.

Birisi; Arapça, Farsça, Rûmca ve Yunanca gibi dillerin türünde bir ihtilaftır ve o odur ve onun sınıfları arasında bir türdür, denilir. Çünkü genel örfi lafızlar ile özel ıstılahlar arasında Arap dilinde bulunanın bir benzeri bulunabilir.][307]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müslim'in Sahih'inde Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan gelen rivâyete göre, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) geceleyin namaz kılmak üzere kalktığı zaman şöyle derdi: Cebrail'in, Mikail'in, İsrafil'in Rabbi, gökleri ve yeri yoktan yaratan, gizliyi ve açığı bilen Allahım! Vaktiyle hakkında ihtilafa düşmüş oldukları hususlarda kullarının arasında Sen hüküm vereceksin. Hakkında anlaşmazlığa düştükleri gerçeğe iznin ile beni ilet. Şüphesiz ki Sen, dilediğin kimseyi dosdoğru yola iletirsin.[308]][309]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim diğer âyet-i kerimede: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitab'ın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri,*

306 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 308.
307 Buğyetu'l-Murtad, 235.
308 Müslim, 771.
309 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 361-362.

hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir." (Âyet 213) buyurmaktadır.

"el-kitab" ise Allah'ın indirdiği bütün kitapların cins ismidir. Bundan kasıt, muayyen bir kitap değildir. Nitekim yüce Allah: *"Yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz iyilik/birr demek değildir. Fakat asıl iyilik/birr, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere iman edenin ... yaptığıdır."* (Bakara, 177) buyurmaktadır.

Bununla sadece belirli bir tek kitaba iman edilmesini murad etmemiştir. Aksine bu; Tevrat'a, İncil'e, Kur'ân-ı Kerim'e ve Allah'ın indirdiği her bir kitaba iman etmeyi ihtiva eder. Tıpkı Şûra Sûresi'nde yer alan: *"İşte bundan dolayı sen davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların arzularına uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum."* (Şûra, 15) buyruğunda buyurduğu gibi.

Yüce Allah, ona, indirmiş olduğu bütün kitaplara iman etmesini ve risaletinin kendilerine ulaştığı kimseler arasında adaletli olmasını emir buyurmaktadır. Nitekim bir başka yerde: *"Şu Kur'ân bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için vahyolundu."* (En'am, 19) buyurmaktadır.

O halde Kur'ân-ı Kerim'in kendisine ulaşmış olduğu herkes onun muhatabıdır, Kur'ân'ın hitabı onu da kapsar. Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Benden bir âyet dahi olsa tebliğ ediniz." buyurmuştur.[310]][311]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yaptığımız açıklamalarla onların Bakara Sûresi'ndeki âyetin tefsirine dair söylediklerinin tutarsız olduğu açıkça görülmektedir. Çünkü onlar şöyle derler: Yüce Allah, Bakara Sûresi'nde: *"Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi."* buyurmaktadır.

Onlar derler ki: O, müjdeleyici nebileri ve rasûllerinden söz etmekle, dünyanın yedi iklimini dolaşıp tertemiz İncil'in kendisi olan Kitab'ın müjdesini veren/misyonerliğini yapan havarilerini kastetmektedir. Çünkü eğer o bu sözleri ile İbrahim'i, Mûsâ'yı, Davud'u ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kastetmiş olsaydı bunun yerine "onlarla birlikte kitapları ..." demeliydi. Çünkü bunların

310 Buhârî, IV, 207. Hadis, Müslim'in sahihinde bulunmamaktadır. Asıl "Sahih'te" şeklinde olabilir.

311 el-Cevabu's-Sahih, II, 238-239.

her biri diğerinden başka bir kitap getirmiştir. Oysa burada sadece bir kitaptan söz etmektedir. Çünkü herhangi bir müjdeleyici/misyoner topluluk arasında, tertemiz İncil'i getiren havariler dışında tek bir kitapla gelen olmamıştır.

Onlara şöyle denilir: Bu şekildeki bir yorumun tutarsız olduğuna delil teşkil eden bazı açıklamalar daha önceden geçti. Aynı şeklide şanı yüce Allah: *"İnsanlar tek bir ümmetti."* Yani ihtilafa düştüler. *"Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi."* buyurmaktadır.

Havariler ise peygamberlerden değildirler. Mesih'in onları göndermiş olması, onların Nebi olmalarını gerektirmez. Onlar bu durumlarıyla Mûsâ'nın, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve diğer nebilerin (elçi olarak) gönderdiği kimseler gibidir. Bundan dolayı genel olarak Hristiyanlar onlara "rasûl" adını verirler. Nebi demezler.

Aynı şekilde yüce Allah: *"Beraberlerinde ... Kitab'ı indirdi."* buyurmaktadır. Havariler ile birlikte ise kitap indirilmemiştir. Kitap Mesih ile indirilmiştir. Fakat peygamberler ile "cins isim anlamında" kitap indirilmiş bulunmaktadır. Çünkü burada kitap, cins ismi olup bütün indirilmiş kitaplar onun kapsamına girer. Bu da yüce Allah'ın: *"Fakat asıl iyilik; Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere iman edenin ... yaptığıdır."* (Bakara. 177); *"Hepsi de Allah'a, meleklere, kitaplarına ve rasûllerine iman ettiler."* (Bakara. 285) buyruklarında olduğu gibi. Diğer kıraatte ise (ve kutubihi ve rusuluhi: kitaplarına ve rasûllerine buyruğu) "ve kitabihi ve rusuluhi: kitabına ve rasûllerine" şeklindedir. Aynı şekilde yüce Allah, Meryem'den söz ederken: *"Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti."* (Tahrim. 12) buyruğunun diğer kıraati "ve kitabihi: ve kitabına" şeklindedir. Yine yüce Allah: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi."* buyurmaktadır. Yunus Sûresi'nde de: *"İnsanlar ancak tek bir ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler."* (Yunus. 19) buyurmaktadır.

İşte bu, şuna delildir: Âdemoğulları anlaşmazlığa düşünce Allah, nebiler gönderdi. Onların bu anlaşmazlıkları ise Mesih'ten önce, hatta Mûsâ'dan önce, hatta İbrahim'den önce ve hatta Nuh'tan önce idi. Nitekim İbn Abbas şöyle demiştir: Âdem ile Nuh arasında on nesil geçti. Hepsi İslâm üzere idi.[312] Sonra aralarında şirk ortaya çıktı.

İhtilaf/anlaşmazlık iki türlüdür. Bazen anlaşmazlığa düşerler; bir kısmı iman eder, bir kısmı kâfir olur. Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah dileseydi onlardan sonra gelenler kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat*

312 Kaynakları daha önce gösterildi.

anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti kimi de kâfir oldu." (Bakara. 253) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar."* (Hacc. 19) buyurmaktadır. Bununla iman ehli ile kâfirleri kastetmektedir.

Bazı hallerde anlaşmazlığa düşenlerin hepsi de bâtıl üzere olabilirler. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler elbette (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler."* (Bakara. 176); *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna."* (Hud. 118-119) buyruklarında olduğu gibi.

Aynı şekilde İncil'de insanların anlaşmazlığa düştükleri hususlarda insanlar arasında hüküm vermeye dair bir muhteva yoktur. Aksine İncil'in geneli birtakım öğütler, tavsiyeler, Mesih'e dair haberlerden ibarettir. Tevrat ile Kur'ân-ı Kerim ise böyle değildir. Onların ikisinde de insanlar arasında ihtilafa düştükleri hususlarda İncil'de bulunmayan bir mahiyette hükmetmeye dair ahkam bulunmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah: *"Hâlbuki kendilerine o Kitab'ın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izni ile iman edenleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı."* buyurmaktadır.

Bu ise şanı yüce Allah'ın kendilerine kitap verilenlerin aralarındaki kıskançlıktan ötürü ihtilafa düşmelerinden sonra, iman edenleri, hakkında ihtilafa düştükleri hak hususunda hidâyete iletmiş olmasını gerektirmektedir. Bu ise kendilerine kitap verilip ihtilafa düşenler için bir yergidir.

Hristiyanlar da bu yerginin kapsamına girerler. Çünkü maksat İncil olsaydı o taktirde başkaları dışarıda kalmak sûreti ile yalnızca kendileri yerilmiş olurlardı. Oysa durum böyle değildir. Aksine yahudiler olsun başkaları olsun ihtilafa düşenlerin hepsi yerilmiş bulunmaktadırlar. Övülenler ise sadece Allah'ın onların hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakikate izni ile kendilerini ilettiği mü'min kimselerdir.

Bu ise kesin olarak Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetini kapsar. Bununla birlikte daha önceki ümmetler arasından iman eden herkesi de kapsama ihtimali vardır. Mûsâ'nın, Mesih'in ve İbrahim el-Halil'in dini üzere olanlar gibi. Nitekim yüce Allah: *"İman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiiler arasından Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri nezdinde ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmezler de."* (Bakara. 62) buyurmaktadır.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetine gelince; Allah, onları kendilerinden önceki ümmetlerin hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakikate/gerçeğe izni ile hidâyete erdirmiş bulunmaktadır. Bu ise gâyet açıktır. Çünkü onlar, bâtılın iki ucu arasında orta yerde itidallidirler ve hak üzere bulunuyorlar. Bu, onların yahudilerin ve hristiyanların tevhid. nebiler, haberler, teşri, nesh, helal, haram, tasdik, yalanlama ve daha başka hususlarda yahudilerle hristiyanların ihtilafa düştükleri bütün hususlarda hakka tabi oluşlarında açıkça görülmektedir.

Tevhid hususunda yahudiler yaratanı yaratılmışa benzettiler. Böylelikle şanı yüce Rabbi yaratılmışa özgü eksiklik sıfatları ile nitelendirdiler, Allah; "fakirdir", "cimridir", "o yorulur" ve daha başka şeyler söylediler.

Hristiyanlar ise yaratılmışı yaratanın sıfatları olan ve ona özgü kemal sıfatları ile nitelendirdiler. Mesih hakkında: Gökleri ve yeri yaratanın. kadim ezeli gaybleri bilen ve her şeye gücü yetenin o olduğunu söylediler. Ayrıca *"Allah'tan başka ilim adamlarını ve rahiplerini Rabbler edindiler."* (Tevbe. 31)

Müslümanlara gelince, Allah, onları hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakk hususunda doğruya iletti. hidâyet yolunu gösterdi. Onlar yaratıcıyı yaratılmışlara benzetmedikleri gibi yaratılmışı da yaratana benzetmedi. Aksine yüce Allah hakkında hak ettiği gibi kemal sıfatlarının sabit olduğunu kabul ettiler. Onu eksikliklerden tenzih ettiler. Onun kendisine hiçbir şeyin benzemediği kemal sıfatlarının hiçbirisinde kimsenin ona denk olmadığı bir ve tek olduğunu ikrar ettiler. Yahudilerin aksine onu eksikliklerden ve Hristiyanların aksine de yaratılmışların onun gibi ve onun benzeri olmasından onu tenzih ettiler.

Nebilere -Allah'ın salat ve selâmı onların üzerine olsun- gelince. yahudiler onların bir kısmını öldürdüler bir diğer kısmını yalanladılar. Nitekim yüce Allah: *"Demek size ne zaman bir peygamber nefislerinizin hevasına uymayan bir şey getirirse, (ona uymayıp) büyüklenecek kimini yalanlayarak kimini de öldürecek-siniz öyle mi?"* (Bakara. 87) buyurmaktadır.

Hristiyanlar, onları ve onlardan daha alt mertebede olanlara ortak koştular, Mesih'e tapındılar hatta Allah'ı bırakarak ilim adamlarını, rahiplerini Rabbler edindiler. Havarileri Allah'ın gönderdiği rasûller mertebesine yükselttiler. İnsanın kişisel itaati ile nebilerin makamına yükseleceğini ileri sürdüler. Nebilerin ve salihlerin heykellerini, sûretlerini yaptılar. Ölümlerinden sonra onlara dua etmeye, onların şefaatlerini dilemeye koyuldular. Aralarından salih olduğunu kabul ettikleri bir kişi öldü mü. kabri üzerine bir mescid inşa ettiler ve onun içine o

salih kabul ettikleri kişilerin heykellerini, sûretlerini yaptılar. Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde ifade edildiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Habeşistan topraklarındaki bir kiliseden söz edildi. O kilisenin güzelliği ve içindeki sûretler ona anlatılınca şöyle buyurdu: "Onlar öyle kimselerdirler ki, aralarında salih kabul ettikleri bir kişi öldü mü kabri üzerine bir mescid yaparlar ve o gördüğünüz sûretleri yaparlardı. İşte onlar, kıyamet gününde Allah nezdinde yaratılmışların en şerlilerindendir."[313]

Müslümanlara gelince, Allah onları izni ile hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka hidâyet etti. Allah'ın bütün nebilerine iman ettiler. Onların birini diğerinden ayırdetmediler. Hristiyanların aşırıya gittikleri şekilde aşırıya kaçmadıkları gibi, yahudilerin kusurları gibi haklarında kusur etmediler. Aynı şekilde yahudiler, insanlara arasından adaleti emreden kişileri de öldürdüler. Hristiyanlar ise şirki emredenlere itaat ederler. Şüphesiz şirk, pek büyük bir zulümdür. Yine onlar helali haram, haramı helal edenlere de itaat ederler. Müslümanlar ise Allah'a itaati emredenlere itaat ederler. Onlar, Allah'a masiyet olan işleri emredenlere itaat etmezler.

Hristiyanlar arasında Allah'a şirk koşmak vardır. Yahudilerde ise Allah'a ibadete karşı büyüklük taslamak vardır. Nitekim yüce Allah Hristiyanlar hakkında: *"Onlar, Allah'ı bırakıp alimlerini, rahiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Hâlbuki onlar bir tek ilaha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilah yoktur. O, bunların ortak koştuğu her şeyden münezzehtir."* (Tevbe, 31) buyururken, yahudiler hakkında da: *"Demek size ne zaman bir peygamber nefislerinizin hevasına uymayan bir şey getirirse (ona uymayıp) büyüklenecek, kimini yalanlayacak kimini de öldüreceksiniz öyle mi?"* (Bakara, 87) buyurmaktadır.

İslâm ise kulun bir ve tek olarak Allah'a teslim olması ve yalnızca O'na, O'nun emrettikleri ile ibadet etmesi demektir. Hem O'na, hem başkasına teslim olan bir kimse müşrik olur. Allah da kendisine şirk koşulmasını mağfiret buyurmaz. Allah'a büsbütün teslim olmayıp O'na ibadet etmeyi, büyüklüğüne yedirmeyerek müstekbirlik yapan kimseler ise haklarında: *"Bana dua edin ben de duanızı kabul edeyim. Şüphesiz bana ibadet etmeyi büyüklüklerine yedirmeyenler (bana karşı büyüklenen müstekbirler), yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir."* (Mü'min, 60) buyurduğu kimselerden olur.

313 Buhârî, 426; Müslim, 528.

Bundan dolayı bütün nebiler ve onların ümmetleri, Allah'a teslim olmuş yalnızca O'na O'nun verdiği emirler ile ibadet eden kimselerdi. Şeriatleri farklı farklı olsa bile. Buna göre Mesih, Tevrat'ın şeriatına uyduğu zamanlarda bile Allah onun için Tevrat'tan bir nüsha verdiği zaman da Müslüman bir kimse idi.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılarken de, daha sonra Kabe'ye doğru namaz kılarken de, Allah onu bütün insanlara peygamber olarak gönderdiği zamanda da hep Müslüman idi ve bütün insanlar ona itaat etmekle emrolunmuştu. Allah'a ibadet, O'na itaat etmek sûretiyle olurdu. Buna göre ona itaat etmeyen bir kimse, ne Allah'a ibadet etmiş ne de Müslüman olmuş olur.

Teşri hususuna gelince, yahudiler yüce Allah'ın vermiş olduğu bir emri bir daha nesh etmesinin imkânsız olduğunu ileri sürdüler.

Hristiyanlar ise Allah'ın vermiş olduğu emri büyüklerinin nesh edebileceğini ileri sürdüler. Allah ise müminleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususta hakka iletip hidâyet verdi ve müminler şöyle dedi: Şüphesiz şanı yüce Allah, -yahudilere muhalif olarak- teşri buyurduğunu nesh etmek hakkına sahiptir. -Hristiyanlara muhalefet ederek de- hiçbir yaratılmışın yaratıcının koyduğu şeriattan herhangi bir şeyi değiştirme hakkı yoktur, dediler.

Helal, haram, taharet ve necaset hususlarına gelince, yahudilere hoş ve güzel şeyler haram kılındı. Necasetler hususunda iş onların aleyhine sıkı tutuldu. Hatta ay hali kadın ile birlikte yemek yemeleri, aynı oda da onunla birlikte oturmaları necasetin izale edilmesi dahi onlara yasak edildi. Onlara, bağırsaklara ve böbreklere yapışmış vaziyetteki iç yağları, bütün tırnaklılar ve daha başka şeyler haram kılındı.

Mesih (aleyhisselâm) ise onlara haram kılınmış şeylerin bir kısmını onlara helal kıldı. Hristiyanlar da bunların tam zıttı bir konuma gelip "Haram hiçbir şey yoktur ne domuz ne de başkası. Hatta necis bir şey yoktur. Ne sidik ne de başkası!" diyecek hale geldiler. Onların bir büyüklerinin genişçe bir pelerin görüp onda hayvan sûretlerinin şekillendirilerek kendisine "canının çektiğini ye, hoşlanmadığını bırak" denildiğini ve bütün hayvanların kendilerine mübah kılındığını iddia ettiler. Sadece buna dayanarak Tevrat'ın şeriatını nesh ettiler. Buna göre onlar için helal canlarının çektikleri şeydir. Onlar için haram da tiksindikleri şeylerdir. "İşte Allah böylece izni ile iman edenleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı." ve onlara hoş ve temiz şeyleri Allah helal kıldı. Pis ve murdarları onlara haram kıldı. İsrailoğullarının üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri -yahudilere

muhalefet olmak üzere- kaldırdı. Onlara hadesten ve pislikten taharet yapmayı da -Hristiyanların aksine- emretti.

Yahudiler, Mesih'i bir zina çocuğu yalancı ve sihirbaz kabul ettiler. Hristiyanlar ise onu gökleri ve yeri yaratan Allah diye algıladılar. Allah da iman edenleri izniyle hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hidâyete yöneltti. Onun Allah'ın kulu olduğuna ve yaratılmış olduğuna -Hristiyanların aksine- şâhitlik ettiler. Ayrıca onun dünyada da ahirette de şerefli bir rasûl ve yakınlaştırılmışlardan olduğuna -yahudilerin aksine- tanıklık ettiler.

Tasdik ve yalanlamaya gelince, hakkı yalanlamak yahudilerin özelliklerindedir. Bâtılı doğru kabul etmek ise hristiyanların özelliklerindendir. Çünkü yahudiler hakkı getirmiş oldukları halde birçok nebiyi yalanladılar. Nitekim yüce Allah onlar hakkında: "*Demek size ne zaman bir peygamber nefislerinizin hevasına uymayan bir şey getirirse (ona uymayıp) büyüklenecek, kimini yalanlayacak kimini de öldüreceksiniz öyle mi?*" (Bakara, 87) buyurmaktadır.

Hristiyanlar ise akılların ve şeriatlerin imkânsız gördükleri şeyleri tasdik ederler. Teslisi (Allah'ın üç uknundan ibaret olduğunu), ittihadı (insan sûretine girmiş Allah'ı) vb. imkânsız olan şeyleri tasdik ettikleri gibi.][314]

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ أَلَآ إِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

214. "Yoksa siz, sizden önce geçenlerin hali (musibetlerinin benzeri) başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çattı ve öyle sarsıldılar ki, hatta Peygamber kendisine iman edenlerle birlikte: Allah'ın yardımı ne zaman gelecek, derlerdi. Haberiniz olsun ki Allah'ın yardımı yakındır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Yoksa siz, sizden önce geçenlerin hallerinin bir benzeri başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk-*

314 el-Cevabu's-Sahih, II, 256-265.

lar ve sıkıntılar gelip çattı ve öyle sarsıldılar ki..." buyurmaktadır. Burada sözü geçen "yoksulluklar (el-bes'a)". mallar hakkında sözkonusudur. "Sıkıntılar (ed-darrâ)" mallar hakkındadır, "sarsıntılar (zilzâl)" ise kalplerde ortaya çıkar.][315]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri belli etmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?*" (Al-i İmrân, 142) buyurmaktadır.

Bu buyruk Al-i İmrân Sûresi'ndedir. Bundan önce ise yüce Allah, Bakara Sûresi'nde benzeri bir buyruk indirmiştir. Bakara Sûresi'nin çoğunluğu da Al-i İmrân'dan önce inmiştir. Bakara'daki âyet: "*Yoksa siz, sizden önce geçenlerin hallerinin bir benzeri başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çattı ve öyle sarsıldılar ki hatta rasûl kendisine iman edenlerle birlikte: Allah'ın yardımı ne zaman gelecek, derlerdi. Haberiniz olsun ki Allah'ın yardımı yakındır.*" buyurmaktadır.

Bunun böyle olmasının sebebi de şudur: Nefis bela ile yapılandırılmadıkça temizlenip ıslah olmaz. Tıpkı altının kaliteli olanının bayağı karışımlardan sınanma körüğü de ateşe arz olunmadan ayrılmadığı ve arınmadığı gibi. Nefis cahil ve zalim olduğu taktirde kulun karşı karşıya kaldığı her türlü şerrin menşeidir. Kula ancak ondan dolayı şer gelir.

Yüce Allah da: "*Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendi nefsindendir.*" (Nisa, 89) buyurmaktadır.][316]

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ
وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

216. "Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

Tefsiri:

["*Savaş... Üzerinize farz olarak yazıldı.*" âyeti, işin başında Bedir'den önce inmiştir.][317]

315 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 41.
316 el-Müstedrek ala Mecmû'u'l-Fetava -henüz baskı aşamasında-.
317 el-Cevabu's-Sahîh, I, 235.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın, Nebisine Mekke'de savaşma emri vermemiş olduğu, aksine bu emri ona Medine'de verdiği bilinen bir husustur. Savaşa dair ilk nazil olunan âyet-i kerime de: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için (cihada) izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."* (Hacc, 39) buyruğudur. Yüce Allah, onlara ilk olarak savaşma iznini verdikten sonra ikinci olarak savaşı kendilerine farz kılarak: *"Savaş hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir."* buyurdu.][318]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Emir hususunda da yüce Allah'ın: *"Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."* (Âyet 216) buyruğu onun savaşı emrettiğine bir delildir. Çünkü o, bizim için hayırlıdır. Ayrıca yüce Allah, onun hakkında bizim bilmediğimiz şeyleri bilir.][319]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan yüce Allah, iman ve itaatin dünyada da, ahirette de kul için küfür ve masiyetten hayırlı olduğunu haber vermiş bulunmaktadır. O, bilgisizliği sebebiyle bundan farklı bir halin dünyada kendisi için hayırlı olduğunu zannetse bile. Tıpkı bilgisizlikleri ve münafıklıklarının da bulunduğu ve şöyle diyen bu gibi kimseler gibi: Emrolunan bir işte kul için ömrü boyunca herhangi bir maslahat ve bir menfaat bulunmayabilir. Hatta bu, onun için yasaklanmış hususlarda dahi böyle olabilir. Hâlbuki yüce Allah: *"Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."* (Âyet 216) buyurmaktadır.][320]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı daha güçlü anlam ifade etmesi halinde ötreli okuyuşun kesin olduğu söylenir. "el-kuruh" ile "el-kerih" lafızları gibi. Çünkü "kurh", hoşlanılmayan şey demektir. Yüce Allah'ın: *"Savaş hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı."* buyruğunda olduğu gibi. "Kerh" ise mastardır (hoşlanmamak.) Yüce Allah'ın: *"İsteyerek ve istemeyerek"* (Al-i Imrân, 83) buyruğu gibi. Özü itibariyle kendisi hoşlanılmayan bir şey, hoşlanmayan kimsenin hoşlanmayışından daha güçlüdür.

318 es-Safdiyye, II, 317.
319 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 9.
320 Camiu'r-Resail, II, 371.

"Zebh" ve "zibh" de böyledir. Çünkü "zibh mezbuh/kesilen" demektir. Yüce Allah'ın: *"Biz de ona büyük bir kurbanlıkla (zibhil) fidye verdik."* (Sâffât, 107) Zebh ise kesme fiilinin adıdır. Zibh, zebhedilen demektir. Bu da kesilen bir vücudu anlatır. Dolayısıyla bu iş, bizzat fiilden daha mükemmel bir anlamı ifade eder.][321]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra bunun akabinde yüce Allah, onlara savaşmayı *"Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."* (Âyet 216) buyruğu ile farz kıldı.][322]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur."* buyurmaktadır. Bu buyruğu ile nefisler tarafından hoşlanılmayan bir şey olduğu halde cihad emrini vermektedir. Fakat onun maslahatı ve menfaati, canlarda sebep olduğu acılara göre daha ağır basar. Bir kimsenin iyileşmek maksadı ile hoşlanılmayan ilacı içmesi durumu gibi. Çünkü o kimse için sağlığa kavuşmak maslahatı, ilacı içme acısına göre daha ağır basar. Aynı şekilde vatanından gurbete çıkıp uykusuz kalan, korkuya maruz kalan ve hoşlanılmayan bunca şeylere katlanan tüccar bir kimsenin elde ettiği kâr maslahatı onun için bu kadar hoşlanılmayan hale göre daha üstündür. Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Cennetin etrafı hoşlanılmayan şeylerle çevrilmiş, Cehennemin etrafı da şehevi arzularla kuşatılmıştır."*[323] buyurduğu kaydedilmektedir.][324]

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَأُولٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

321 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 538.
322 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 84-85.
323 Buhârî, 6487; Muslim, 2823.
324 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 287-289.

217. "Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar. De ki: Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır. Ama (insanları) Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan alıkoymak ve (o Mescid) ahâlisini oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük (bir günah)tır. Fitne, katlden daha büyüktür. Eğer güçleri yetse, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan geri kalmazlar. Artık içinizden her kim dininden irtidad eder de kâfir olarak ölürse, işte böylelerinin bütün amelleri dünyada da, âhirette de heder olup gider. Onlar ateşliktirler. Onlar orada temelli kalıcıdırlar."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Artık içinizden her kim dininden irtidad eder de kâfir olarak ölürse, işte böylelerinin bütün amelleri dünyada da, ahirette de heder olup gider."* buyurmaktadır. Bundan da mürtedler arasından kâfir olarak ölmeyen kimselerin cehennem ateşinde ebediyyen kalmayacağı anlaşılmıştır.][325]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar. De ki: Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır. Ama Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan alıkoymak ve ahâlisini oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük (bir günah)tır. Fitne katlden daha büyüktür."* buyurmuştur.

Yani o ayda insanları öldürmek bir şerdir. Küfür sebebiyle ve kâfirlerin üstün olması halinde ortaya çıkacak olan fitne ise bundan daha büyüktür. O halde iki fesadın daha büyük olanı. daha küçük olanının yapılması sûretiyle bertaraf edilir.][326]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *"Sana haram ay'ı. onda savaşmayı sorarlar. De ki: Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır."* buyurduktan sonra: *"Ama Allah yolundan alıkoymak. onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan alıkoymak ve ahâlisini oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyüktür. Fitne de katlden daha büyüktür."* buyurmaktadır. Kâfirler. Müslümanların gönderdikleri seriyyelerden/küçük askeri birliklerden birisinin İbnul Hadrami'yi öldürme-

325 es-Sarimu'l-Meslul. 324.
326 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 513.

lerinden dolayı ayıpladılar. Yüce Allah da: "*Evet, bu büyük bir iştir. Müşriklerin işledikleri Allah'ı inkâr, Allah yolundan alıkoymak, Mescid-i Haram'a gidenleri engellemek, oranın ahâlisini oradan çıkarmak Allah nezdinde daha büyük bir günahtır. Çünkü onların bu yaptıkları, kurtuluşun ve saadetin ancak kendisi ile elde edilebileceği bir yolu engellemeleri demektir. Bu yaptıkları ile ayrıca Mescid-i Haram'ın saygınlığı da çiğnenmektedir. Bunlar ise haram ay'ın saygınlığını çiğnemekten çok daha büyük bir günahtır.*][327]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde kâfirlerin, eğer kimin daha üstün olduğu tespit edilmeye kalkışılacak olursa günahlarının, suçlarının daha büyük olduğu, böylelikle açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Nitekim yüce Allah: "*Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar de ki: Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır.*" buyurduktan sonra "*Ama Allah yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan alıkoymak ve ahâlisini oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyüktür. Fitne katlden büyüktür.*" buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime, müşriklerin Müslümanların seriyyelerini haram ayda İbnul Hadrami diye bilinen bir adamı öldürdükleri için ayıplamaları üzerine inmiştir.[328] Bunun üzerine yüce Allah: "*Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar. De ki: Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır.*" buyurdu. Sonra da müşriklerin günahlarının Allah nezdinde daha büyük olduğunu açıkladı.][329]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar. De ki: Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır.*" Ay, bizzat savaşın kendisi değildir. Fakat ayın içerisinde savaş sözkonusu olduğu için onların biri diğerinin yerine kullanılmıştır.][330]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Artık içinizden her kim dininden irtidad eder de kâfir olarak ölürse, işte böylelerinin bütün amelleri dünyada da, ahirette de heder olup gider. Onlar ateşliktirler. Onlar orada temelli kalıcıdırlar.*" buyurmakta ve böylelikle amellerin boşa çıkıp heder olmasını, küfür üzere ölme şartına bağlamış olmaktadır.] [331]

327 Minhâcü's-Sünne, II, 57-58.
328 İbn Ebu Hatim, Bakara -3- , 1663; Taberî, II, 348; Beyhaki, IX, 11, senedi sahihtir.
329 Minhâcü's-Sünne, I, 484, II, 480-481.
330 el-Cevabu's-Sahîh, V, 315.
331 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 493.

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar."* buyruğu, "Bedelül İştimal" türündendir. Aslında soru, haram ayda savaşmak hakkındadır. Peki, neden önce haram ay öne alındı. Hâlbuki sizler, daha önce Arapların, beyan edilmesi daha önemli olanı öne aldıklarını ve onların ona daha çok itina gösterdiklerini söylemiş bulunuyorsunuz, (denilecek olursa) şöyle cevap verilir:

Onların soru sormaları, ancak haram ayda savaşın meydana gelmesinden sonra ve düşmanların, bu ayın hürmetini ve ayın kendisini çiğnemelerinden sonra sözkonusu olmuştur. Onların aya gösterdikleri ihtimal, savaşa gösterdikleri ihtimalin üstünde idi. Buna göre soru, ancak hürmetinden dolayı sorulmuş olmaktadır. Bundan dolayı öne alınmıştır. Onun bu şekilde öncelenmesi, bizim sözünü ettiğimiz gibi Kur'ân ile örtüşmektedir.

Eğer: Açık bir lafız ile savaşmanın tekrar sözkonusu edilmesinin faydası nedir? Neden onun zamiri ile yetinerek "O, büyük bir iştir." Buyurmamıştır? Hâlbuki siz, daha önce: "Seeltuhu ınde zeydin huve fiddari" diye söylenmesinin, "ezeydun fiddari" demekten daha veciz olduğunu söylemiş idiniz, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Savaş kelimesinin zahir lafız ile tekrar edilmesi fevkalade bir belağattır. Böylelikle haber mahiyetindeki hüküm, savaş ismine bağlı olarak ortaya konulmuş ve bu sûretle hüküm onu ifade etmiş olmaktadır. Eğer zamir getirilerek "o büyük bir iştir" demiş olsaydı, hükmün, sadece kendisine dair soru sorulan "o savaş" hakkında özel olduğu kanaati yanlış olarak doğabilirdi. Oysa durum böyle değildir. Hüküm, haram ayda gerçekleşen bütün savaşlar hakkında geneldir.

Bu kuralın bir benzeri de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e deniz suyundan abdest almanın hükmüne dair soru sorulması üzerine: *"O, suyu temiz olandır."* buyurmuş olmasıdır.[332] Burada "su" lafzını tekrar etmiş ve: *"Evet onunla abdest alın."* demekle yetinmeyerek, o hükmün sadece soranlar için özellik belirten türlerden bir hüküm, dolayısıyla özel olduğu zannedilmemesi içindir. Böylelikle o, "Evet abdest alabilirsiniz." ifadesini kullanmayarak bunun yerine hükmün ve o su ile abdest almanın, bizzat onun suyu ile alakalı olmasını gerektirecek şekilde genel bir cevap vermeyi tercih etmiştir. Verdiği bu cevap ise hükmün sürekli ve ümmetin tamamı ile alakalı olduğunu ifade etmiş olmakta ve onun sadece sebebe münhasır ve onunla sınırlı olduğu vehmi ortadan kalkmaktadır. Bunu iyice düşünmek gerekir; çünkü çok önemli bir husustur.

332 Ebu Davud, 83; Tirmizî, 69; Malik, Muvatta, I, 22. Hadis sahihtir.

Aynı şekilde âyet-i kerimede: *"Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır."* buyurmak sûretiyle ona dair haberi "büyüktür" diye bildirmiş olmaktadır ki bu haber de "onda savaşmak" hakkındadır. Buna göre hüküm, genel olarak onunla alakalıdır. "Zamir" lafzı ise bunu gerektirmez.

Yüce Allah'ın: *"Bir de Kitab'a sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar(a) gelince, şüphesiz Biz, ıslah etmeye çalışanların mükafatını zayi etmeyiz."* (A'râf. 170) buyruğu da buna yakındır. Yüce Allah, burada "onların ecirlerini/mükafatlarını" buyurmayarak bu hükmü, vasıf ile alakalı olarak ifade etmektedir. Sözkonusu bu vasıf ise onların ıslah edici kimseler olmalarıdır. Hâlbuki zamir kullanılacak olursa sözkonusu vasfa delalet eden bir husus bulunmaz.

Yine buna yakın ve mana itibariyle daha ince olan bir buyruk da şudur: *"Sana ay halinden sorarlar. De ki: O, bir ezadır. Onun için ay halindeyken kadınlardan ayrı durun."* (Bakara, 222) buyruğudur. Yüce Allah, burada ayrı durma hükmünün bizzat ay hali ile alakalı olduğunu ifade edecek bir tabir kullanmamaktadır. Aksine o, ayrı kalmanın bir sebebidir. Bu maksatla yüce Allah: *"O, bir ezadır."* buyurmakta, bunun yerine *"Ay hali bir ezadır."* buyurmamaktadır. Çünkü ifade, aslı esas alarak gelmiştir. Zira bunu tekrarlamış olsaydı, üç defa tekrar edilmiş olacağından ötürü onun telaffuzu ağır kaçardı. Böylelikle ayrı kalmanın emredilmesinde, açıkça ay halinin lafzen zikredilmesi de zamir olarak zikredilmesinden daha güzeldir. Çünkü bu sûretle hükmün ay hali olması ile alakalı olduğunu ifade etmektedir. Oysa *"De ki: O, bir ezadır."* buyruğunda durum böyle değildir. Çünkü bu, sadece vak'ayı haber vermektir. Muhataplar, onun bir eza oluşunun bizzat ay hali oluşu demek olduğunu da biliyorlardı. Hükmün onunla alakalı olmasını ise böyle bilmiyorlardı. Çünkü bu, ancak şeriat yolu ile bilinebilir. Bunu da iyice düşünmek gerekir.][333]

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا
أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمُ
الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾

219. "Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür. Yine sana neyi infâk

333 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 88-90.

(ve tasadduk) edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan arta kalanını. Allah, âyetlerini size böyle (güzelce) açıklar. İyice düşünesiniz diye..."

Tefsiri:

Şeyhu'l-İslâm'a: İçki ve kumar hakkında, *"İkisinde büyük bir günah ve insanlar için (bazı) menfaatler"* olduğunu dile getiren buyruğa dair soru sorularak "Bu menfaatler nedir?" denilmesi üzerine şu cevabı vermiştir:

[Bu âyet-i kerime, içki hakkında ilk nazil olan âyettir. Onlar. ona dair Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e soru sorunca. Allah da bu âyeti indirdi ve onu/içkiyi haram kılmayarak onlara onda bir günah olduğunu haber vermiştir. Bu ise onun sebebiyle sözkonusu olan emrolunanların terk edilmesi, yasakların da işlenmesidir. Yine onda "bir menfaat" olduğunu da ifade buyurmuştur. Bu ise ondan hasıl olan lezzet, bedenin faydası, ticaretini yapmak gibi hususlardır. İnsanlar arasında onu içmeyenler de vardı, içenler de. Bu buyruktan sonra yine birtakım kimseler içki içmeyi sürdürdü. Sarhoş iken namaza kalktılar. Kur'ân okurken karıştırdılar. Bunun üzerine yüce Allah da: *"Ey iman edenler! Sarhoş olduğunuz halde -ne söylediğinizi bilinceye kadar- namaza yaklaşmayın."* (Nisa, 43) buyruğunu indirerek, onlara namaza yakın vakitlerde içki içmeyi yasakladı. Aralarından onu terk edenler oldu. Bundan sonra yüce Allah: *"İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, ancak şeytanın pis işlerindendir. Bundan uzak durun. Olur ki umduğunuzu elde edersiniz."* (Maide. 90) buyruklarını indirdi.

Böylelikle bu âyet-i kerimede şanı yüce Allah. içkiyi birçok bakımdan haram kıldı. Onlar da: Vazgeçtik, vazgeçtik, dediler. İşte o vakit Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şarabın dökülmesi emri de yerine getirildi. Testiler, kaplar kırıldı. İçki elde etmek için üzüm sıkanı. sıktıranı. içeni. parasını yiyeni lanetledi.][334]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür."* buyurmaktadır. Nitekim şeriatte, hayırlı olan iki şeyden daha hayırlı olanı tercih etmek. şer olan iki şeyden daha şer olanı önlemek. bir arada bulunan hayır ve şerden ağır basanı tercih etmek esası üzerinde karar kılmıştır.][335]

334 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 192.
335 el-İstikame. I. 439.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ondaki maslahata gelince, bu, yalnızca bedene sağladığı bir faydadır. Faydası ise pek azdır. Çünkü her ne kadar kısa bir süre fayda sağlasa bile onun verdiği kötülükler karşısında herhangi bir faydasından söz etmek sözkonusu olmaz.

İşte bizzat bu, yüce Allah'ın: *"İkisinde de hem büyük günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür."* buyruğunun manası da bizzat budur. Yemin ederim ki bütün haram şeylerin durumu da budur. Şüphesiz onlarda kalbi etkileyen kötü bir güç vardır. Sonra beden, dünyada ve ahirette ondaki azıcık menfaate göre beslenirken, sonunda bu sadece dünyada kendisini gösterir.][336]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kumar yoluyla olmasa dahi bâtıl yolla malı yemek, haramdır. Hele kumar yoluyla olursa ne olur? Bununla birlikte kumarın yalnızca malın bâtıl yolla yenilmesine sebep olduğu için haram kılınmadığını gösteren hususlardan birisi de şudur: Şüphesiz kumarda malın bâtıl yolla yenilmesi dışında bir başka illet daha vardır. Nitekim içkide de bu böyledir. Allah, içki ve kumarı bir arada sözkonusu edip bunlardan birisinin haram kılınışındaki illeti, öbürünün haram kılınışındaki illetin kendisi olarak tespit etmiş olduğuna göre, şunu da biliyoruz ki içki, malın sadece bâtıl yollarla yenilmesine sebep olduğu için haram kılınmamıştır. Her ne kadar içkinin bedelini yemek, bâtıl bir yolla yemek ise de kumarda da bu böyledir.

Bu hususa açıklık getiren nokta şudur: İnsanlar, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e içki ve kumara dair ilk defa soru sorduklarında yüce Allah: *"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük bir günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür."* buyruklarını indirdi. O zaman için sözkonusu olan "faydalar"ın mal olduğu söylendiği gibi, zevk olduğu da söylenmiştir. Bilindiği gibi içkide bu iki husus da vardı. Çünkü onlar, onu içerken aldıkları zevk ile yararlandıkları gibi, onun bedelini ele geçirerek ve ticaretinde bulunarak da yapıyorlardı. Şanı yüce Allah ise içkiyi haram kılınca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de içkiyi, onu sıkanı, sıkılmasını isteyeni, onu satanı, satın alanı, taşıyanı, kendisine taşınan kimseyi, onu içilsin diye sunanı, içeni ve parasını yiyeni lanetlemiştir.[337]

336 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 569-570.
337 Tirmizî, 1295; ;İbn Mace, 3381. Hadis sahihtir.

Kumar da böyleydi. Nefisler o yolla kazandıkları maldan yararlandığı gibi, oyun oynama zevkinden de yararlanıyordu. Sonra yüce Allah: *"Ama günahları faydalarından daha büyüktür."* buyurdu. Çünkü kumar oynamak halinde karşı karşıya kalınan zarar daha büyüktür. Oyundaki acı ve zarar daha çoktur. Belki de birinci maksat, insanların çoğunluğunun kumar ile zarar görmeleri, oyun oynamak ve birinin diğerini yenmek sebebiyle hissettikleri rahatlama olabilir. İçki içmekten insanların çoğunluğunun maksadı da onun içilmesindeki zevk olabilir. Bu işte bedelin haram kılınması ise bunun ortada bir menfaat olmadan malın alınmasına sebep oluşudur. Bu ise malın bâtıl yol ile yenilmesidir. Tıpkı içkinin, meytenin, domuzun ve putların bedellerinin haram kılınmasına benzer. Bunlarda yalnızca mali mefsedet/diğerine tabii bir kötülük olduğu halde yasağın biricik hikmeti kabul edilip, aklın ve kalbin fesadı olan asıl kötülük bir kenara bırakılabilir.][338]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer: "İçki haram kılınmadan önce de, kılındıktan sonra da aynı şey idi. Haram kılınmasından sonra onun kötü olma özelliğinin sözkonusu edilmesi, tercihi gerektiren bir sebep olmadan tercihte bulunmak değil midir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir:

Böyle değildir. Aksine şanı yüce Allah, içkiyi, hikmetin haram kılınmasını gerektirdiği bir zamanda haram kılmıştır. Bir şeyin güzel/iyi ve kötü olması, o şeyin siyah ve beyaz olması gibi bir anlam taşımaz. Aksine bu, bir şeyin hem faydalı, hem zararlı, hem uygun, hem aykırı, hem dost, hem düşman olması vb. durumların değişmesine göre değişiklik gösteren ve o niteliği taşıyan ile birlikte var olan bu tür sıfatlar gibidir. Çünkü bir şey, bir zaman faydalı, bir başka zaman zararlı olabilir. Zararlı olan bir şeyin haram kılınması, eğer haram kılmanın sebep olacağı kötülük daha ağır basacaksa -içkinin İslâm'ın ilk dönemlerinde haram kılınması halinde olduğu gibi- çünkü nefisler ona aşırı derecede alışmış idi ve henüz onlarda böyle bir haram kılmayı kabul edecek güçlü bir iman oluşmamıştı. İmanları ve dinleri de henüz hiçbir eksikliği kalmamak üzere tamamlanmamıştı. Ancak içkinin içilmesi sebebiyle içki, Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoyuyordu. İşte bundan dolayı onun haram kılınışında bir tedricilik oldu ve şanı yüce Allah da onunla ilgili olarak ilkin: *"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür."* buyruğunu indirdi. Daha sonra da bir

338 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 230.

kesim onu içmeye devam edip namaz kılarak, imam kıraatinde şaşırınca yüce Allah, sarhoşken namaz kılmayı yasaklayan âyeti indirdi. Sonra da yüce Allah, kesin olarak haram kılan âyeti indirdi.][339]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Açıkça ortaya çıktığı üzere sarhoşluğun iki vasfından birisi, asıl itibariyle bir menfaattir. Diğer niteliği ise günahtır. Nitekim yüce Allah, içki hakkında: "*De ki: İkisinde de hem büyük bir günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür.*" buyurmaktadır. Yasak olandan lezzet almakla birlikte, onun maslahat olmasını engelleyen bir husus bulunabilir. O lezzetin günah işlemeye ve düşmanlığa destek olarak kullanılması hali gibi. Yemenin ve içmenin; kâfir olmak, fâsıklık etmek, isyan etmek için destek olarak kullanılması gibi. Bazen de aklın yokluğu, günahın terk edilmesi, saldırganlığın yapılmaması için yardımcı unsur olarak kullanılması halinde, bir kötülük olmasını engelleyen bir husus da beraberinde bulunabilir.

Ama aslolan kalbin bilgisinin, zevkinin ve lezzetinin övülmesidir. Elverir ki bu, bir ağır basan kötülük ihtiva etmesin. Hatta kalbin ve aklın bilgisi ile birlikte, bedenin zevki ve lezzeti de böyledir. Çünkü bütün bunlar, hayırlı şeylerdir. Çünkü ilim, bir hayırdır; kalbin zevki, bir hayırdır. Bundan lezzet almak bir hayırdır. Ama bazen bunları şer kılan ve bunlarla çelişen birtakım hususlar da ortaya çıkabilir.

Eğer ayırdetmek ve zevk bir arada bulunmayacak olursa, aksine ya zevk almadan bir ayıklık yahut da ayıklık olmadan bir lezzet sözkonusu ise bazen bu tercih edilebilir, bazen de öteki. Müminlere gelince, ayık olmak, onlar için daha hayırlıdır. Çünkü sarhoşluk, onları Allah'ı zikretmekten ve namaz kılmaktan alıkoyar. Aralarına düşmanlığı ve kini salar. Akıl da aynı şekilde onlar için hayırlıdır. Çünkü akıl, onların imanlarını arttırır.

Kâfirlere gelince, kâfirin aklının başından gitmesi, onun için de, Müslümanlar için de daha hayırlıdır. Kâfir için bunun hayırlı olması, kendisini Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymayışıdır. Aksine bu hal, onu kâfirlikten ve fâsıklıktan alıkoyar. Müslümanlar için hayırlı olmasına gelince, çünkü sarhoşluk, kâfirlerin arasına düşmanlığı ve kini düşürür. Bu da müminler için hayırlı olur. Fakat bu, içkinin ve sarhoşluğun mübah olması demek değildir. Ama bu, iki kötülükten daha büyük olanı, küçük olanıyla önlemektir.][340]

339 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 202.
340 el-İstikame, II, 164-165.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İçki ve kumar hakkında: *"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük bir günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür."* Bu, haram kılınmasından önce idi.][341]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu, yüce Allah'ın: *"Sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan arta kalanını."* buyruğu gibidir. Yani mallarından artanı (infak etsinler), demektir.][342]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde sadaka da böyledir. Bazısı farzdır, bir kısmı müstehaptır. Bu ise yüce Allah'ın: *"Yine sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: Her ne infak ederseniz..."* (Bakara, 215) buyruğu gibidir.][343]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yine sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan arta kalanını."* buyruğunda (elaf) arta kalan, fazla olan demektir.][344]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine bunda, artan miktarın sadaka olarak verilmesinin, ancak verilmesi gereken bedellerin eda edilmesinden sonra sözkonusu olacağını açıkça gösteren bir husus da bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan arta kalanını."* buyruğuna göre, nakit olarak borçları bulunan, ayni borçları ve daha başka türlü borçları bulunan bir kimse, ödenmesi gereken bu borçlara sadaka vermeyi önceleyemez. Böyle yapacak olursa sadakası geri verilir mi? Bu hususta Fukaha'nın bilinen iki görüşü vardır. Bu âyet-i kerimeyi, sadakasının kendisine geri verileceğini kabul edenler, delil gösterirler. Çünkü şanı yüce Allah, arınmak için malını veren ve kendisi üzerinde karşılığı verilmesi gereken, başkasının nimeti bulunmayan durumda olanları övmüş bulunmaktadır. Eğer onun yanında karşılığı verilmesi gereken başkasının bir nimeti varsa, o halde malını verip arınmadan önce bu nimetin karşılığını vermesi görevidir. Eğer o, bu iyiliğin karşılığını vermeden önce temizlenip arınmak iste-

341 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 254.
342 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 370.
343 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 390.
344 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 367.

ğiyle malını verecek olursa, övülmüş bir kişi olmaz. Böylelikle onun ameli de geri çevrilir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Her kim bizim bu işimize uygun olmayan bir amel işlerse, o geri çevirilir."[345] buyurmaktadır.][346]

فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾

220. "Dünya ve âhiret hakkında. Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: Onları ıslah etmek hayırlıdır. Şâyet onlarla bir arada yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, kimin ıslah ettiğini, kimin de fesat yaptığını bilir, Allah dileseydi elbette sizi sıkıntıya sokardı. Muhakkak Allah, Azîzdir, Hakîmdir."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: "*Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: Onları ıslah etmek hayırlıdır. Şâyet onlarla bir arada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, kimin ıslah ettiğini kimin de fesat yaptığını bilir.*" buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, yetimin malını yiyen kimselere pek büyük bir azap tehdidinde bulununca, Ashab-ı Kiram yetimlerin yemeklerini kendi yemeklerinden ayırmaya başladılar. Böylelikle onların yemekleri bozuluyordu. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu duruma dair soru sordular. Şanı yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi.[347]][348]

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولٰٓئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللّٰهُ يَدْعُٓو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

345 Buhârî, 2697; Muslim, 1818.
346 Minhâcü's-Sünne, VIII, 501.
347 Âyetin nüzul sebepleri: İbn Ebu Hatim, Bakara -3- 1750; Hakim, Müstedrek, II, 103; Vâhidî, Esbabun'-Nuzul s. 49; Suyutî, ed-Durru'l-Mensûr, I, 613'te Abd b. Umeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.
348 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 331.

221. "Müşrik kadınları iman edinceye kadar nikâhlamayın. Mü'min bir cariye, müşrik bir kadından - o kadın hoşunuza gitse bile - elbette daha hayırlıdır. Müşrik erkeklere de iman edinceye kadar (mü'min bir kadını) nikâhlamayın. Mü'min bir köle, elbette müşrik bir erkekten -o erkek hoşunuza gitse bile- daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar. Allah ise izniyle cennete ve mağfirete davet eder; âyetlerini insanlara ibret alsınlar diye apaçık bildirir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Şirk" lafzı. mutlak olarak kullanıldığı taktirde Müslümanlardan bir kesim. kitap ehlinden ve başkalarından bütün kâfirleri onun kapsamına sokarlar. Yüce Allah'ın: "*Müşrik kadınları iman edinceye kadar nikâhlamayın. Mü'min bir cariye. müşrik bir kadından -o kadın hoşunuza gitse bile- elbette daha hayırlıdır. Müşrik erkeklere de iman edinceye kadar (Mü'min bir kadını) nikâhlamayın.*" buyruğu gibi.

İnsanlardan. bu lafzı bütün kâfirleri kapsayan genel bir lafız olarak kabul edenler vardır; özellikle Hristiyanları. Yine onlar arasından bunlarla nikâhlanmayı yasaklayanlar da vardır. Nitekim Abdullah b. Ömer. Hristiyan kadını nikâhlamayı yasaklar ve: Ben böyle bir kadının İsâ'nın Rabbi olduğunu ileri sürmesinden daha büyük bir şirk olduğunu bilmiyorum. derdi.

Bu. aynı zamanda Şia'dan ve başkalarından bir kesimin kabul ettiği bir görüştür.

Selef'in ve Halef'in cumhuru ise kitap ehli kadınları nikâhlamayı caiz görürler. onların kestiklerini mübah kabul ederler. Fakat "müşrik" lafzının genel olduğunu söyledikleri vakit de şöyle derler: Bu âyet-i kerime. Maide Sûresi'ndeki âyet ile tahsis edilmiş yahut nesh edilmiş. derler. Bu da yüce Allah'ın: "*Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helaldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar -iffetinizi korumanız, zina etmemeniz, gizli dost edinmemeniz ve mehirlerini vermeniz şartıyla- size helaldir.*" (Maide. 5) buyruğudur. Bir başka kesim ise "müşrik" lafzı mutlak olarak kullanıldığı taktirde kapsamına kitap ehlini sokmazlar.][349]

349 el-Cevabu's-Sahih. III. 114-116.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah ise: "*Mü'min bir köle, elbette müşrik bir erkekten daha hayırlıdır.*" buyurmaktadır ki buna göre mü'min olan köle. müşrik zimmîden hayırlıdır.][350]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Müşrikler" lafzı. yüce Allah'ın: "*Müşrik kadınları iman edinceye kadar nikâhlamayın.*" buyruğunda olduğu gibi müfred/tekil olarak da zikredilir. Bu lafız, kitap ehlini de kapsar mı? Bu hususta Selef'in ve Halef'in meşhur iki görüşü vardır. Bunun genel olduğunu söyleyenler arasından kimisi muhkem olduğunu ifade etmiştir; İbn Ömer gibi. Kitap ehli kadınların nikâhlanmasını mübah kılan cumhura gelince -Maide Sûresi'ndeki yüce Allah'ın zikrettiği gibi ayrıca o âyet, bu âyetten sonra inmiştir- aralarından: Bu âyetin kitap ehli kadınların nikâhlanmasını haram kılan kadarını nesh etmiş bulunmaktadır, diyenler olduğu gibi kimileri de hayır. o tahsis edilmiştir. Umumî bir lafız ile gelmemiştir. Yüce Allah da Hudeybiye sulhünden sonra. "*Kâfir zevceleri de nikâhınız altında tutmayın.*" (Mümtehine. 10) buyruğunu indirmiştir. Bu hususta şöyle denilebilir: Yüce Allah, kâfir bir kadınla evli bulunan erkeğin onu nikâhı altında tutmasını yasaklamaktadır. Zaten o gün ya müşrik bir kadın ile ya da putperest bir kadın ile evli bulunuyorlardı. Dolayısıyla bunun kapsamına kitap ehli kadınlar girmez.][351]

İbnu'l-Kayyım dedi ki: [Üstadımız dedi ki: Bunlar arasından yüce Allah'ın: "*Mü'min bir köle, elbette müşrik bir erkekten -o erkek hoşunuza gitse bile- daha hayırlıdır.*" buyruğunu buna göre yorumlayanlar da vardır. (Devamla) dedi ki: Bazı kimseler bu âyet-i kerimeye dair soru sordu. Bu soruyu soran kişi Kur'ân'ı okuyan/bilen kişilerdendi. Bunun manasının. mü'min köle erkeklerin mübah olduğu anlamına geldiğini zannetmişti.

(Devamla) dedi ki: Aralarından bunu bir tartışma konusu kabul edip. bazı alimler mübah kılarken bazılarının haram kılıp, işte bu ihtilafları bir şüphedir, demiştir. Ancak bu, bir yalandır. bir bilgisizliktir. Çünkü ümmetin fırkaları arasında bunu mübah kılan yoktur. Hatta rasûllerin dinlerinden herhangi birisinde de yoktur. Bunu, ancak Allah'a ve Rasûlü'ne. kitaplarına ve ahiret gününe iman etmeyen bir alime müntesip zındıklar mübah görürler.

(Devamla) dedi ki: Aralarından: Bu zaruret dolayısıyla mübahtır. Mesela erkeğin kırk gün cima etmeden kalması ile askerlerden, avamdan ve fakirlerden

350 el-Fetava. IV. 172. Bu. "el-İhtiyaratu'l-İlmiyye" adlı kitaptır.
351 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 56.

çeşitli kesimlerin benimle konuştukları ve haklarında soru sordukları ve benzeri durumlar gibi.

(Devamla) dedi ki: Aralarından kimisine de bu hususta haddin gereği ile ilgili olarak kimi ilim adamlarının görüş ayrılığı da ulaşmış olup, bundan dolayı haramlığı hususunda bir görüş ayrılığı olduğunu zannetmiş ve bir şey -meyte, kan ve domuz eti gibi- en büyük haramlardan olmakla birlikte, hakkında miktarı belli bir had bulunmayacağını bilmiyor olabilir.

Diğer taraftan bu görüş ayrılığı, zayıf bir görüş olabilir ve bazı müctehidlerin hatasından kaynaklanan zayıf bir görüşten doğabilir. İşte bazı cahillerin hatası olan bu bozuk zan, dinin değiştirilmesi, şeytana itaat edilmesi ve âlemlerin Rabbine isyan edilmesi demektir. Bâtıl görüşler yalan zanlara eklenip baskın gelen hevalar da bunları destekleyince, artık bundan sonra dinin nasıl değişikliğe uğratılacağını ve genel olarak şeriatlerin dışına büsbütün nasıl çıkılmış olacağını var sen düşün.

İşte bundan dolayı birçok kişinin zihninde bu mesele oldukça kolaylaşmış, mülkiyet altındaki kölelerin birçoğunun efendisinden başka kimseyi tanımamakla ondan başka hiç kimsenin kendisi ile ilişki kurmadığını, tıpkı cariyenin ve kadının efendisinden ve kocasından başka kimseyi tanımamakla övündüğü gibi övünür olmuştur. Aynı şekilde tüysüzlerin birçoğu da yakın arkadaşından dostundan yahut da kardeşliğinden ya da ustasından başkasını tanımamakla övünmektedir. Bu işi yapanların birçoğunun da tıpkı bir zevce gibi beraberindeki yakını ve arkadaşı olan dostu dışındaki herkese karşı iffetini korumakla övündüğünü yahut da bir odalığı gibi olan kölesi dışındaki herkesten uzak durmakla övündüğünü görüyoruz.][352]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Müşrik kadınları iman edinceye kadar nikâhlamayın.*" buyruğu ile erkeklere, kadınları evlendirmeleri için hitapta bulunmaktadır. Bundan dolayı Selef'ten şöyle diyenler olmuştur: Şüphesiz kadın kendi kendisini nikâhlamaz. Şüphesiz fahişe kadın kendi kendisini nikâhlar. Fakat kişi böyle bir nikâhın caiz olduğuna inanırsa, böyle bir nikâh neticesi nikâhladığı ile ilişki kurması şüpheli bir ilişki olur. Çocuk ondan sayılır ve bu çocuk babasına mirasçı olur. Cezaya gelince, her ikisi de bu gibi akitten ötürü cezalandırılmayı hak ederler.][353]

352 İğasetü'l-Eftan, II, 204-205.
353 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 103.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca bunlar arasından bu âyet-i kerimeyi tevil edenler vardır. Kimisi de yüce Allah'ın: "*Mü'min bir köle, müşrik bir erkekten daha hayırlıdır.*" buyruğunu tevil etmekte ve bu hususta nikâhlanan ile nikâhlayan arasında fark gözetmemektedir. Nitekim bir zamanlar birisi. bana bu âyete dair soru sormuştu. Bu kişi ise Kur'ân okuyan/Kur'ân'ı bilen ve ilim öğrenmek isteyen kişilerden idi. Âyetin, müminlerin erkeklerinin mübah olduğu anlamına geldiğini zannetmişti.][354]

Hristiyan ve Yahudi Kitap Ehli Kadınlarla Evlenmek ve Bunların Müşriklerden Sayılıp Sayılmadıkları

[Şeyhu'l-İslâm'a yüce Allah'ın: "*Müşrik kadınları ... nikâhlamayın.*" buyruğu hakkında soru sorularak ilim adamlarının Hristiyan ve yahudi kadınlarla evlenmeyi mübah kıldığını hatırlatarak. bunlar müşriklerden midir. değil midir? sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:

Hamd Allah'a mahsustur. Kitap ehli kadını nikâhlamak Maide Sûresi'ndeki âyet gereğince caizdir. Orada yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (kestikleri) helaldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar ... size helaldir.*" (Maide, 5)

Bu, dört imam ve onların dışında Selef'in ve Halef'in büyük çoğunluğunun mezhebidir. İbn Ömer'den ise[355] Hristiyan kadını nikâhlamayı mekruh gördüğü rivâyet edilmiş ve şöyle dediği bildirilmiştir: Ben, Rabbinin Meryemoğlu İsâ olduğunu söyleyen kadının. bu sözünden daha büyük bir şirk olduğunu bilmiyorum, demiştir.

Bugün ise bu, bid'at ehlinden bir kesimin kabul ettiği görüştür.[356] Onlar ise Bakara Sûresi'ndeki âyeti ve yüce Allah'ın: "*Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın.*" (Mümtehine, 10) buyruğunu delil diye göstermişlerdir. Bakara Sûresi'ndeki âyet-i kerimeden üç bakımdan cevap verilir.

1) Kitap ehli "müşrikler" kapsamına girmezler. Yüce Allah. kitap ehlini müşriklerden ayrı ifade etmiştir. Buna delil. yüce Allah'ın: "*İman edenler, yahudiler, sabiiler ve hristiyanlar, ateşperestler ve müşrikler...*" (Hacc. 17) buyruğudur.

354 Câmiu'r-Resâil. II. 300.
355 Buhârî. Kitabu't-talâk Babu lâ Tenkihu'l-müşrikât
356 Rafızileri kastetmektedir.

Şâyet yüce Allah. onları *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Hâlbuki onlar, bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31) buyruğu ile onları müşrik olmakla nitelendirmiştir. denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Kitap ehlinin dinlerinin "asl"ında şirk yoktur. Çünkü Allah. rasûllerini ancak tevhid ile göndermiştir. Buna göre rasûllere ve kitaplara iman eden herkesin dininin "asl"ında şirk yoktur. Fakat Hristiyanlar şirki bid'at olarak ortaya çıkardılar. Nitekim yüce Allah: *"Haşa O, ortak tutmakta oldukları her şeyden münezzeh ve yücedir."* (Yunus. 18) buyurmuştur. Yüce Allah. onları nerede şirk koşmakla nitelendirmiş ise onların Allah'ın emretmemiş olduğu ve bid'at olarak ortaya çıkardıkları şirkten dolayıdır. Onları müşriklerden ayırdettiği yerlerde ise dinlerinin aslında şirk ile değil. tevhid ile gelmiş olan. Allah tarafından indirilmiş kitaplara tabi olmalarından dolayıdır.

Eğer: "Kitap ehli bu bakımdan müşrik değildir. Çünkü onların kendisine izafe edildikleri kitapta şirk yoktur." denilecek olursa bu, şöyle demeye benzer: Müslümanların ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetinin arasında bu bakımdan ittihat. rafızilik. kaderi yalanlamak ve bunun dışında çeşitli bid'atler yoktur. Her ne kadar ümmet arasına giren bazı kimseler bu gibi bid'atleri ortaya çıkarmış olsa dahi bu böyledir. Ama Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmeti, bir delalet üzerinde birleşip bir araya gelmez. O ümmet arasında. kitap ehlinden farklı olarak tevhid şeriatına tabii olacaklar her zaman için bulunur. Hâlbuki şanı yüce Allah. kitap ehline dair onların isim ile müşrik olduklarını haber vermemektedir. Aksine "şirk koştuklarından" buyurarak fiilen müşrik olduklarını haber vermiştir. Bakara Sûresi'ndeki âyette ise isim olarak "müşrik erkekler" ile "müşrik kadınlar" zikredilmektedir. İsim ise fiilden daha güçlü bir vurguya sahiptir.

2) Yüce Allah. onları şirk ile nitelendirdiği gibi Bakara Sûresi'ndeki "müşrik erkekler" lafzı da onları kapsamaktadır. demektir. Bu da lafzın müfred/tek başına delaleti ile. başka lafız ile birlikte bulunması halindeki delaleti arasında fark gözetmek sûretiyle açıklanır. Eğer tek başlarına sözkonusu edilecek olurlarsa, kitap ehli de aralarına girer. Eğer kitap ehli ile birlikte anılacak olurlarsa. onlar arasına girmezler. Nitekim fakir. miskin vb. isimler hakkında da bunun gibi açıklamalar yapılmıştır. Buna göre şöyle denilir: Bakara Sûresi'ndeki âyet umumîdir. öteki ise özeldir. Özel/has olan da genel/avam olana öncelenir.

3) Şöyle denilir: Maide Sûresi'ndeki âyet. Bakara Sûresi'ndeki âyeti nesh eder. Çünkü Maide Sûresi. ilim adamlarının ittifakıyla Bakara Sûresi'nden sonra inmiştir. Nitekim hadisi şerifte de Maide Sûresi. (Kur'ân-ı Kerim'in son indirilmiş buyruklarındandır. Bu sebeple onun helal kıldığını helal. haram kıldıklarını da haram belleyiniz.)[357] buyurmaktadır.][358]

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

222. "Sana ay halinden sorarlar. De ki: O bir eza (rahatsızlık) tır. Onun için ay halindeyken kadınlardan ayrı durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın. Gerçekten Allah, çokça tevbe edenleri de sever, çok temizlenenleri de."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Sana ay halinden sorarlar. De ki: O, bir ezadır. Onun için ay halindeyken kadınlardan uzak durun.*" buyurmakta ve burada uzak durma hükmünün bizatihi ay haliyle alakalı olduğu ve uzak durmanın sebebinin o olduğunu belirtmeyerek bunun yerine "*De ki: O, bir ezadır.*" buyurmakta. fakat "Ay hali bir ezadır." buyurmamaktadır. Çünkü zaten bunu aslı üzere zikretmiştir. Ayrıca aynı lafzı bir daha tekrar etmiş olsaydı. üç defa tekrarından ötürü lafzın ifadesi ağırlaşırdı. Uzak durma emrinde zahir lafzı ile onu zikretmiş olması ise hükmün, ay hali olmakla alakalı olduğunu ifade etmesi için zamir olarak zikretmesinden daha güzeldir. Ve bu. "*De ki: O, bir ezadır.*" buyruğundan farklıdır. Çünkü bununla vak'anın durumu haber verilmektedir. Muhataplar ise onun bir eziyet oluş cihetinin. bizatihi ay hali oluşunun kendisi olduğunu bilmektedirler. Hâlbuki hükmün onunla alakalı olarak ifade edilmesi böyle değildir. Bu. ancak şeriat yolu ile bilinir. Bunu iyice düşünelim.][359]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

357 ( ) arası ifadeler. anlamın tamamlanması için eklenmiştir. Hadisi. Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam. en-Nasıh vel-Mensuh. 249; Fezailu'l-Kur'ân. 366'da zayıf bir sened ile Damra b. Habib'den ve Atıyye b. Kays'tan mürsel olarak rivâyet etmiş bulunmaktadır.

358 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 91-93.

359 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 89-90.

["*Sana ay halinden sorarlar. De ki: O, bir ezadır. Onun için ay halinde kadınlardan ayrı durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.*" "Nahid: Ay hali", ya kubul ve menbit lafızları gibi hayzın mekânının ismidir. Bu durumda haramlık, ay hali mekânı olan ferc hakkında özellikle sözkonusu olur. Yahut da kanın kendisi demek olan "hayz" demek olur. Çünkü yüce Allah: "*O, bir ezadır.*" buyurmaktadır. Yahut da mastar ile ifade edilen kanın çıkışının kendisidir. Yüce Allah'ın: "*Ay halinden kesilen kadınlar.*" (Talak, 4) buyruğunda olduğu gibi. Bu takdire göre "*Ay halindeyken*" buyruğunun ay halinin mekânı, zamanı ve hali anlamlarına gelme ihtimali vardır. Eğer birinci anlamda olursa, bu durumda ay halinin mekânı fercdir. Eğer maksat, "Ay hali zamanında kadınlar uzak durun." demek ise bu uzak duruşta ihramlı kadın ile oruçlu kadından uzak durmak gibi, kayıtsız şartsız onlardan uzak durma ihtimalini ifade eder.

Çoğunlukla onlardan istenen şeylerden uzak durma anlamını da ihtiva edebilir ki, bu da fercde ilişki kurmaktır. İşte aşağıdaki sebeplerden dolayı âyetten maksat budur:

1) Yüce Allah: "*O, bir ezadır. Onun için ay halindeyken kadınlardan ayrı durun.*" buyruğunda hükmü bu şekilde nitelendirdikten sonra "ف: f" harfi ile zikretmektedir. Bu da bu niteliğin (hükmün) illeti olduğuna delildir. Özellikle de bu, hüküm ile uyum arz etmektedir. Yüce Allah'ın: "*Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin.*" (Maide, 38); "*Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüzer celde/değnek vurun.*" (Nûr, 2) buyruklarında olduğu gibi. Buna göre onlardan ayrı durma emri, ezadan ötürü ve zarar vermemek için yahut da necasetten korunmak için verilmiş ise -ki bu hal ferce ait özel bir durumdur- o halde onun sebep olduğu mahal hakkında özel (bir hüküm) olur.

2) Kadının bedeninin tamamından ayrı durmanın kastedilmediği üzerinde icma gerçekleşmiş bulunmaktadır. Nitekim bu husustaki müstefiz/yaygın sünnet de onu böylece açıklamış bulunmaktadır. O halde manevî hakikatin kastedilmediği ortaya çıktığına göre, bunun örfi hakikate göre yorumlanması kaçınılmaz bir hal olmaktadır. Bu ise lugavi bir mecaz olarak çoğunlukla kastolunan yerden -ki o da fercdir- ayrı durmaktır. Çünkü ondan ayrı durmak, kinayeli olarak çoğunlukla takımdan ayrı durmak diye ifade edilir. Nitekim ona dokunanın, dokunmak ile ve mutlak olarak ona değmek sûreti ile kinayeli olarak anlatıldığı gibi. Nitekim İbn Ebu Talha'nın rivâyet ettiği üzere İbn Abbas da bunu böylece tefsir etmiştir. O, yüce Allah'ın: "*Onun için ay halindeyken kadınlardan ayrı durun.*" buyruğu-

nu "Onların ferclerinde onlara yaklaşmaktan ayrı durun." sözleriyle açıklamıştır.[360] Bunu. Abd b. Humeyd ve İbn Hazm.[361] Ebu Bekr Abdulaziz vb. tefsirlerinde rivâyet etmiş bulunmaktadır.

Fercden ayrı durmak ile göbek ile diz kapağı arasından uzak durmaya gelince, bu ne lafzî anlamda bir hakikattır ne de bir mecazi anlatımdır.

3) Sünnet, bu ayrı durmayı fercde ilişki kurmamak diye açıklamış bulunmaktadır. Enes'in rivâyet ettiğine göre yahudiler. aralarından bir kadının ay hali olması durumunda onunla birlikte ne yemek yerler ne de evlerde onunla birlikte bulunurlardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı buna dair soru sorunca, şanı yüce Allah da: "*Sana ay halinden sorarlar. De ki: O, bir ezadır. Onun için ay halindeyken kadınlardan ayrı durun.*" buyruğunu indirdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "*Nikâh/cima dışında her şeyi yapabilirsiniz.*" buyurdu. Bir lafızda da (nikâh lafzı yerine) cima dışında. buyurmuştur. Bunu, Buhârî dışında Cemaat rivâyet etmiştir.[362]

Cima ise mutlak olarak zikredildiği taktirde ferce girmek demektir. Fercin dışında ise bu ne cima gibidir ne de buna nikâh denir. Ona anlam genişletilmek sûretiyle ve kayıtlı olarak bu isim ancak verilebilir ve böylelikle: Fercden başka bir yerde cima denilir. Çünkü bu da genel olarak zeker vasıtası ile yapılır. Aynı şekilde cima ile alakalı bütün fikirler. ancak dokunmak ile alakalıdır. Özellikle de fercden yararlanmak halinde bu böyledir. Buna göre göbekten yukarısı icma ile caizdir. Ebu Davud da İkrime'den. o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinden birisinden şu rivâyeti nakletmektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ay hali olan eşlerinden birisinden bir şey isteyecek olursa onun ferci üzerine bir şey koyardı.[363] Âişe'den rivâyete göre de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ay hali olan karısından erkeğe neyin helal olduğu sorulunca: Kanın geldiği yerden uzak dur. buyurmuştur.[364] Bunu. İbn Batta rivâyet etmiştir.

Diğer taraftan orası eziyetten ötürü haram kılınmış bir yer olduğundan ötürü, haram kılış da tıpkı arka yoldan yaklaşmak gibi eziyet mahalli ile özel olarak sınırlandırılmıştır. Bu durumda: Böyle bir durumda harama düşmekten korkulur. denilemez. Çünkü fercde mevcut bulunan eziyetten (tabiat itibariyle) uzak kalı-

360 İbn Ebu Hatim. Bakara -3-. 1800: Taberi. II. 293: Nehhas. en-Nasih vel-Mensuh. 60: Beyhakî. es-Sunenu'l-Kubra. IV. 386: Suyuti. ed-Durru'l-Mensûr. I. 260. 261'de bunu İbn Münzire de nispet etmektedir.

361 el-Muhalla. II. 248.

362 Müslim. 302.

363 Ebu Davud. 268: Müslim. 132. Nesaî'de rivâyet etmiştir.

364 Darimi -mevkuf olarak-. 104. Senedinde ismi verilmemiş bir ravi bulunmaktadır.

nır. Tıpkı arka yoldan ilişkide bulunmaktan nefret edildiği gibi. Bundan dolayı izardan/belden yukarısı, kocaya icma ile mübah kılınmıştır. Ayrıca o böyle bir şey isteyecek olursa Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edildiği üzere kendisine eziyetten bir şeyin isabet etmemesi için ferci üzerine bir şey bırakır. Şâyet buna (haram yerde cima etme tehlikesine düşmemeye) riâyet edilecek olursa, ihramlı kadın, oruç tutan kadın ve itikâftaki kadın gibi bedeninin tamamının haram olması gerekir. Bununla birlikte daha faziletli olan, ondan yararlanırken belden yukarısı ile yetinmesidir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in (bu durumda) eşlerinden yararlanmasın da çoğunlukla görünen budur.

Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: Bizden birimiz ay halindeyken, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun tenine dokunmak isteyecek olursa, kendisine ay halinin fazla geldiği zamanlarda belden aşağısını bir peştamal ile örtmesini emreder, sonra onun tenine dokunurdu.[365] Hadis, Muttefekun aleyh'tir. Buna yakın bir rivâyet de Meymun'e (radıyallâhu anhâ)'dan gelmiştir.[366] Ayrıca buna dikkat etmek, -dübürden farklı olarak- alışılmış yere yaklaşmak isteğinden onu daha uzaklaştırır. Çünkü arka yol, alışılmış bir şey değildir. Mübah olan ferc de arkaya ihtiyaç bırakmaz; dolayısıyla ona yaklaşmaz. Ayrıca ona yaklaşmak da bir zorunluluktur. Burası, orası değildir ve mübah bir ferc yoktur. Dolayısıyla bir zorunluluk da bulunmamaktadır. Bundan ötürü daha önceden alışkanlık haline gelmiş olan bir şeye kalkışmaktan yahut da kanın bulaşmasından çekiniriz, ihtiyatlı olmalıyız. Bununla birlikte bu şekilde davranmak, ilim adamlarının ihtilafından da kurtulmayı sağlar.][367]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın.*" buyruğu ile ilgili olarak Mücahid dedi ki:[368] Temizleninceye kadar ifadesi, kan kesilinceye kadar demektir. Onlar temizlenip su ile gusül ettikleri zaman anlamındadır. Durum, Mücahid'in dediği gibidir.

Şanı yüce Allah, cumhurun kıraatine göre iki gaye/nihai noktayı sözkonusu etmiştir. Çünkü yüce Allah'ın: "*Temizleninceye kadar*" buyruğu, ay hali olmak sebebiyle hasıl olan haram kılmanın nihai noktasını belirtir. Bu ise ne gusül etmekle ne de başka bir şeyle ortadan kalkan bir haram kılmadır. Bu haram kılma,

365 Buhârî, 302; Müslim, 293.
366 Buhârî, 303; Müslim, 295.
367 Şerhum Umde -taharet- 461-462.
368 İbn Cerir, II, 385; İbn Ebu Hatim -senedsiz olarak- , Bakara -3- S. 681.

kanın kesilmesi ile sona erer. Bundan sonra ise ilişki kurmak da gusül etmek şartına bağlı olarak caiz kalır. Yoksa mutlak olarak haram değildir. Bundan dolayı yüce Allah: "*İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın.*" buyurmaktadır.

Bu da yüce Allah'ın: "*Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helal olmaz.*" (Bakara, 230) buyruğu gibidir. Çünkü ikinci kocanın nikâhı, üç talak vermek sonucunda meydana gelen haram oluşun nihai noktasıdır. İkinci kocayı nikâhladıktan sonra, bu haram kılış ortadan kalkar. Fakat ikincisinin nikâhı altında bulunur. Onun hakkında (ilk kocasına) haram olur. Yoksa üç talak vermesi dolayısıyla değil. Şâyet onu boşayacak olursa birinci kocanın onunla evlenmesi caiz olur.

Kimi zahiri mezhebi mensubu şöyle demiştir. Yüce Allah'ın: "*İyice temizlendiler mi*" buyruğundan kasıt, ferclerini yıkarlarsa demektir, demiş ise de bunun bir kıymeti yoktur. Çünkü şanı yüce Allah: "*Eğer cünüp iseniz iyice temizleniniz.*" (Maide, 6) buyurmaktadır. Buna göre tetahhur/iyice temizlenmek, Allah'ın Kitab'ında gusül etmek demektir.

Yüce Allah'ın: "*Gerçekten Allah, çokça tevbe edenleri de sever, çokça temizlenenleri (tetahhur edenleri) de.*" buyruğuna gelince, bunun kapsamına gusül eden de, abdest alan da, istinca yapan da girer. Fakat ay hali ile birlikte sözkonusu edilen iyice temizlenmek, cünüplük ile birlikte sözkonusu edilen iyice temizlenmek/tetahhur gibidir. Bundan maksat da gusletmektir.][369]

نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاعْلَمُوٓا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾

223. "Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın. Ve kendiniz için ileriye hazırlık olarak (salih ameller) gönderin. Bir de Allah'tan korkun ve bilin ki her halde siz, O'nun huzuruna varacaksınız. Müminlere müjde ver."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nafi, İbn Ömer'den rivâyet ettiğine göre ona: "*Kadınlarınız sizin için bir tarladır.*" buyruğunu okuyunca, İbn Ömer kendisine şöyle dedi: Âyet, kadınlara

369 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 625-626; Ayrıca bk. Şerhu'l-Umde -taharet- 463-464, 473

arka yoldan yaklaşılması hakkında inmiştir. Bazı kimseler. Nafi'in İbn Ömer'den nakletmek sûretiyle yanlış yaptığını söylerler[370] ya da onun maksadını anlamadığını ve maksadının şu olduğunu ifade ederler: Âyet. kadınlara arka taraftan önden yaklaşmak hakkında inmiştir. Çünkü âyet, ilim adamlarının ittifakı ile bu husus hakkında nazil olmuştur. Çünkü yahudiler, böyle yaklaşmayı yasaklıyorlar ve: Erkek. kadına arkasından ön tarafında yaklaşacak olursa çocuk şaşı gelir. derlerdi. Şanı yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi bunun üzerine indirdi: *"Tarla"* lafzı ise çocuğun geldiği yerdir ve bu da ön taraftır. Böylelikle yüce Allah. erkeğe. hangi yönden olursa olsun önünden kadına yaklaşmasına ruhsat vermiş olmaktadır.

Salim b. Abdullah b. Ömer şöyle derdi: Köle (Nafi), babam hakkında yalan söylüyor. Bu da Nafi'in. İbn Ömer'den rivâyetinden hata ettiği tezini güçlendiren hususlardandır. Çünkü onlar. "yalan" lafzını "hata etmek" karşılığında mutlak olarak kullanırlardı. Ubade'nin: Muhammed'in babası yalan söylemiştir, gibi. O, bu sözünü Muhammed'in babasının vitrin vacip olduğunu söylemesi üzerine söylemişti. Kimileri de şöyle der: Âyetin anlaşılmasında hata eden İbn Ömer'in kendisidir. Hangisinin doğru olduğunu en iyi bilen Allah'tır. Fakat İbn Ömer'den onun böyle bir işi Müslüman bir kişi yapar mı. dediği nakledilmiş bulunmaktadır.[371] Ama durum ne olursa olsun âyet-i kerimenin manası. Ashab-ı Kiram'ın ve tabiinin tefsir ettiği şeklindedir. Nüzul sebebi de buna delil teşkil etmektedir.[372] Allah en iyi bilendir.][373]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu sabittir: "Şüphesiz Allah, haktan haya etmez. Kadınlara arkalarından yaklaşmayınız."[374] Yüce Allah da: *"Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın."* buyurmuştur. "Hars: Tarla" ise çocuğun geldiği yerdir. Çünkü ekin ekme ve tohum ekme yeridir. Yahudiler ise şöyle derdi: Erkek hanımına arkasından (fercine) yaklaşacak olursa çocuk şaşı gelir. Bunun üzerine Allah. bu âyet-i kerimeyi indirdi ve erkeğe hanımına her cihetinden yaklaşmasını mübah kıldı. Fakat özel olarak fercinden ilişki kurmasını mübah etti. Arka tarafından hanımına yaklaşacak ve eşi

370 İbn Cerir. II. 394.
371 İbn Cerir. II. 294.
372 Âyetin nüzul sebebini. Buhârî. 4528: Müslim. II. 1059'da kaydetmiş bulunmaktadır.
373 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 265-266.
374 Ahmed. V. 314: Nesaî. Işretinnisa. 98: İbn Ebu Şeybe IV. 253: Darimî. I. 261: II. 145: Tahavi. Şerhu'l-Meanil Asa. III. 44: Taberânî. 374. 3738. 3739: Beyhakî. VII. 197: İbn Hibban. 4198. 4199.4200 -el-İhsan-: Buhârî. et-Tarihu'l-Kebir. VIII. 257: Said b. Mansur. Sünen. 368. Hasen bir hadistir.

de bu hususta ona muvafakat edecek olursa. her ikisi de tazir edilir. Eğer bundan vazgeçmeyecek olurlarsa, birbirlerinden ayrılmalarına hükmedilir. Günahkâr bir erkeğin günah işlediği kimseden ayrı tutulduğu gibi. Allah en iyi bilendir.][375]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz şanı yüce Allah. Kitab'ında: *"Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın."* buyurmaktadır. Sahih hadiste de sabit olduğu üzere yahudiler şöyle derdi: Erkek. hanımına arkasından ön tarafında onunla cima edecek olursa çocuk şaşı gelir. derlerdi. Müslümanlar, bu hususu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sordular. Bunun üzerine şanı yüce Allah: *"Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın."* buyruğunu indirdi.[376]

"Hars: Tarla". ekin ekilen yer demektir. Çocuk ise ancak fercde ekilir, arkadan değil.

"O halde tarlanıza" -ki burası çocuğun geldiği yerdir- "dilediğiniz gibi varın." Nereden yaklaşmak isterseniz yaklaşın: İster önünden ister arkasından. ister sağından ister solundan. Şanı yüce Allah. kadınlara "tarla" adını vermiş ve sadece tarlalara yaklaşma ruhsatını vermiş bulunmaktadır. Ekin ekimi ise ancak fercde olabilir. Bir başka rivâyette de şöyle denilmektedir: Şüphesiz arka yoldan yaklaşmak küçük lutuliktir.[377] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de şöyle buyurduğu sabittir: "Şüphesiz Allah. haktan haya etmez. Kadınlara arkalarından yaklaşmayınız."[378] Burada sözkonusu edilen arka, aslında pislik çıkan yerdir. Şanı yüce Allah ise fercindeki belli ve geçici bir süreliğine sözkonusu olan necasetin gelmesi durumunda. ay halinde iken kadına yaklaşmayı haram kılmış bulunmaktadır. Durum böyle olduğuna göre. o kaba necasetin bulunduğu yerin durumu ne olur?][379]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz toprağa taneyi bırakmak. meninin rahime bırakılması ile aynı düzeydedir. Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"Kadınlarınız sizin için bir tarladır."* buyruğunda kadınlara tarla adını vermiştir. Tıpkı ekili araziye tarla denildiği gibi.][380]

375 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 266-267.
376 Müslim. II. 1058.
377 Bunu. Ahmed vb. merfu olarak rivâyet etmiş. İbn Kesir bunun Abdullah b. Amr (radıyallâhu anhum)'dan mevkuf bir rivâyet olduğunu tercih etmiştir.
378 Kaynakları daha önce gösterildi.
379 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 267-268.
380 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 124.

وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

224. "Allah'ı, yeminlerinizle, iyilik etmenize, takva sahibi olmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın. Allah, her şeyi işitendir, bilendir."

Tefsiri:

Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"Allah'ı, yeminlerinizle iyilik etmenize, takva sahibi olmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın."* buyruğundaki durumu "hins/yemini bozmak. yeminin gereklerini yerine getirmemek" diye adlandırmıştır. Ashab-ı Kiram'dan. tabiinden vb. gelen rivâyetler. tevatür derecesinde şunu ortaya koymaktadır:[381] Bu âyetin manası. sizden herhangi bir kimse iyilik yapmayacağına, Allah'a karşı takvalı olmayacağına. akrabalık bağını gözetmeyeceğine yemin etmesin. Böyle bir işi yapması ona söylenecek olursa bu sefer: Ben, Allah'a (bunu yapmamaya) yemin ettim, diyerek Allah adına yemin etmeyi Allah'a ve rasûle itaatin önüne bir engel yapar. Şanı yüce Allah. Allah'ın, yani Allah adına yemin etmenin, Allah'a itaat etmeye bir engel yapılmasını yasaklamış olduğuna göre. bunun dışında bir işin Allah'a itaat etmenin önünde engel olmasının yasaklanması öncelikle sözkonusudur. Keffarette bulunmayı gerektiren şer'i yeminlerin tamamı da Allah adına yemin etmek mahiyetindedir.][382]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Ebu Hureyre'den gelen rivâyetlere göre, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Birinizin aile halkı hakkında ettiği yeminin hayırlı olmadığını görmekle birlikte. o yeminini bozmayıp ısrar etmesi, onun için (yeminini bozup) Allah'ın farz kıldığı keffareti vermesinden Allah nezdinde daha büyük bir günahtır."[383]

İşte şanı yüce Allah'ın hakkında: *"Allah'ı, yeminlerinizle, iyilik etmenize, takva sahibi olmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın."* buyruğunu indirdiği hal budur. Çünkü kişi, Allah'ın ahdi ile Allah adına yemin eder; Allah'ın ahdinden başkası ile Allah'la ahitleşerek bir iyilik yahut takva yahut salih olan bir işi yapmayacağına yemin eder. kendisinden Allah'ın ve Rasûlü'nün emrettiği bir

381 Bunun için bk. Taberî. II. 400-403: İbn Ebu Hatim. Bakara. -3-. s. 699-702 vb. kaynaklar.
382 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 337.
383 Buhârî 6624: Müslim. 1655.

işi yapması da istenince bu sefer: Allah adına yemin ettim, Allah'ın ahdi üzerine Allah'la ahitleştim, diye cevap verirdi. Şanı yüce Allah ve Rasûlü, onlara bunu yapmayı yasakladı.][384]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde, eğer talak ile hakkında yemin olunan şey; sadaka vermek, köle azad etmek, bir ilmi öğretmek, akrabalık bağını gözetmek, Allah yolunda cihad etmek, insanların arasını düzeltmek ve buna benzer Allah'ın sevip razı olduğu salih amellerden bir iyilik ve bir ihsan işlemek ise o boşama dolayısıyla karşı karşıya kalacağı büyük zarardan ötürü bu işleri yapmaz. Hatta şer'an ona bunları yapması da emredilmez. Çünkü boşamaktan dolayı sözkonusu olacak fesat, bu amelleri işlemek sûreti ile meydana gelecek salahtan daha büyüktür. Bu ise şanı yüce Allah'ın: *"Allah'ı, yeminlerinizle, iyilik etmenize ... engel yapmayın."* buyruğu ile ortadan kaldırdığı, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de: "Birinizin, aile halkı hakkında ettiği yeminin hayırlı olmadığını görmekle birlikte, o yeminini bozmayıp ısrar etmesi, onun için (yeminini bozup) Allah'ın farz kıldığı keffareti vermesinden Allah nezdinde daha büyük bir günahtır."[385] hadisi ile ortadan kaldırdığı mefsedet işte budur.][386]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah'ı, yeminlerinizle, iyilik etmenize, takva sahibi olmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın. Allah, her şeyi işitendir, bilendir."* buyruğu ile ilgili olarak Selef, anlamının şu olduğu üzerinde icma etmişler ya da icma etmiş gibidirler: Sizler, Allah adına yemin ettiğiniz takdirde onu iyilik yapmaya, takva olan bir işi işlemeye, insanların arasını düzeltmeye engel yapmayınız. Kişi, müstehap ya da vacip bir iyilik yapmayacağına yahut da mekruh, haram ya da benzeri bir işi de yapacağına dair yemin etmek sûreti ile bunu yapmayın. Çünkü bu durumdaki birisine: Bu işi yap yahut bunu yapma, denilecek olursa o: Allah adına yemin ettim, diyerek Allah'ı, yaptığı bu yemin ile hayra engel kılar.

Şanı yüce Allah, kullarına kendi zatı adına yemin edilmesi sûreti ile iyiliğin ve takvanın engeli yapılmasını yasakladığına göre, şu yeminleri yapmanın -eğer bunlar genel olarak yemin kapsamına giriyor ise- engel olmaması icab eder. Eğer yeminin kapsamı içerisine girmiyorsa, engel olmaması öncelikle sözkonusudur.

384 Nazariyyatül Akd, 99.
385 Kaynakları daha önce gösterildi.
386 el-Kavaidu'n-Nûraniye, 288-289.

Bu da daha üstün olanı sözkonusu ederek daha aşağıda olana dikkat çekmek kabilindendir. Çünkü şanı yüce Allah, kendi zatının iyilik yapıp, takva olan işleri yapmamıza yeminlerimizin engel teşkil etmesini yasaklamış olduğuna göre, ondan başkasını yeminlerimiz ile böyle bir engel yapmamızın nehyedilmiş olması, öncelikle sözkonusudur. Bizim herhangi bir şeyi, iyilik ve takva olan işleri yapmamıza engel olacak bir hale getirmemizin ve insanların arasını düzeltmeye onu engel yapmamızın bize yasaklandığı sabit olduğuna göre, bunun ancak iyilik, takva ve insanların arasını düzeltme işlerinde Allah'ın sevdiği ve emrettiği işler olduğundan dolayı olduğu da bilinir.][387]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: "*Allah'ı, yeminlerinizle, iyilik etmenize, takva sahibi olmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın.*" buyurarak onlara, Allah adına yemin etmeyi kendilerini Allah'ın emrettiklerini yapmalarına engel hale getirmelerini yasaklamaktadır. Böylelikle yapmış oldukları yemin ile Allah'a itaatten uzak durmamalarını sağlamış olmaktadır. Şâyet yapılan ve keffareti bulunmayan yeminlerde böyle bir şey olsaydı, bu, onların böyle bir yemin etmeleri halinde, Allah'a itaat etmelerine engel teşkil ederdi.][388]

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

225. "Allah, sizi yeminlerinizdeki lağv'den (yanılgıdan) dolayı sorumlu tutmaz. Fakat kalplerinizin kazandığından dolayı sizi sorumlu tutar. Allah, Ğafûrdur, Halîm'dir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şeriat koyucu sorumlu tutmayı, ancak kalbin kazandığını zahiren ortaya çıkan söz ve fiillere bağlı olarak ortaya koymaktadır. Nitekim O: "*Fakat kalplerinizin kazandığından dolayı sizi sorumlu tutar.*" buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, kalbin bilmediği ve kastetmediği söz ve fiillerden dolayı sorumlu tutmadığı gibi, kişinin içinden geçirdiklerinden dolayı da sorumlu tutulmaz. O, ancak söylediği ya da yaptığı işlerden ötürü sorumlu tutulur.

387 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 277.
388 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 51.

Bazıları şöyle demiştir: Şanı yüce Allah, kalbin de bir kesbinin/kazanımının sözkonusu olduğunu tespit ederek: *"Kalplerinizin kazandığından dolayı"* buyurmaktadır. O halde organları ile yaptığı bir hareket olsun, kalbinden geçirdiği bir niyet şeklinde olsun, gizlediği ya da açığa vurduğu herhangi bir ameli kul işleyecek olursa, mutlaka Allah ona bu amelini haber verecek, bundan dolayı onu hesaba çekecek, sonra da dilediğinin günahlarını bağışlayacak, dilediklerini de azaplandıracaktır.

Böyle diyenler, yüce Allah'ın: *"Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur."* buyruğunu da delil göstermişlerdir. Bu görüş ise oldukça zayıf ve şaz bir görüştür. Çünkü yüce Allah'ın: *"Kalplerinizin kazandığından dolayı sizi sorumlu tutar."* buyruğunu, ancak onun, kalbin kazandığı ameller hususunda sorguladığını, fakat kasti olarak yapılmayan gelişigüzel yeminlerden ötürü sorumlu tutmadığını beyan etmek için zikretmiş bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sorumlu tutar."* (Maide, 89) buyurmaktadır. Buna göre sorumlu tutmak, ancak kalbin kazandıklarının, organların amelen işlemesi ile birlikte bulunması halinde sözkonusu olur. İnsanın içinden geçirdiklerine gelince: şanı yüce Allah onları sözlü olarak söylemedikçe yahut fiilen işlemedikçe affetmiştir. Kalbin kastı ve bilgisi dışında söylenen söz ve yapılan herhangi bir hareketten dolayı da o sorumlu tutulmaz.][389]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu da yüce Allah'ın yeminler hakkındaki: *"Allah, sizi yeminlerinizdeki lağv'den dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sorumlu tutar. Bunun keffareti ... on fakiri doyurmak ...dır."* (Maide, 89) buyruğu desteklemektedir. Çünkü Allah adına yapılan yemin -ki bunun sorumluluğu pek büyüktür- halinde, ancak kalbin kazandıkları ile sorumluluk sözkonusu olduğuna göre bunların dışındaki sözler de böyledir. Hatta böyle olması öncelikle sözkonusudur. Allah adına yemin etse ve onun yemininde söylediği gibi olduğunu zannetse, sonra da onun aksi olduğu açıkça ortaya çıksa, işte bu, lağvin kendisi olan hatalardandır. Çünkü onun kalbi bir muhalefet kazanmamıştır. Mesela yemin etmeksizin böyle olduğunu haber verecek olursa, yalan söyleyenin günahını kazanmış olmaz. İşte yemin ile birlikte bu durum olduğu taktirde, onun hakkında da yeminine aykırı hareket eden yemin edenin hükmü sözkonusu olmaz. Çünkü geçmişe dair yapılan yemin kasem ile te'kid edilecek olursa, gelecek hakkında yaptığı yemin de bu şekildedir. Şâyet yemin ettiği şeyi yeminini unutarak ya da bilmeksizin hata işleyerek yapacak olursa, onun kalbi yeminine muhalefet et-

389 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 119.

meyi de, yemini bozmayı da kazanmış olmaz. Tıpkı yemin etmeksizin böyle bir şeyi va'dedecek olursa yine bu halde sözünde durmamış sayılmaz. Eğer ona bu işi yapması emredilecek olup, yine kendisi bu durumda onu terk edecek olursa emre karşı gelmiş sayılmaz.

İşte bu talakı da, başkasını da kapsayan bir delildir. Ya manevî umum bakımından ya da manevî ve lafzî açıdan böyledir. Esasen yapılmış olan bir yeminin lağv ile birlikte bulunması ile yemininde durmamak halinde bulunması arasında nasıl bir fark olur ki?

Yüce Allah'ın: *"Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sorumlu tutar."* buyruğuna gelince; işte sorumlu tutulmanın sebebi budur. Yoksa yeminin sebebinde ve şartında hatanın bulunması halinde, ittifakla bunu gerektirdiği anlamında değildir. Talak yemininde lağv yoktur, diyen kimselerin gösterecekleri bir delilleri yoktur. Aksine aleyhlerine delil bulunmaktadır. Çünkü bir kimsenin kalbî maksadı olmaksızın dilinden talak sözü dökülecek olursa, sözüne uygun olarak talak gerçekleşmiş olmaz. Fakat şaka yoluyla o lafzı kasten kullanacak olursa, onun kalbi onu kasten zikretmiş olur. Tıpkı ona yemin etmeyi kasti olarak andığı gibi.][390]

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾

226. "Hanımlarıyla cinsi temasta bulunmamaya yemin (îlâ) edenler için dört ay beklemek vardır. Şâyet (o süre içinde eşlerine) dönerlerse şüphesiz Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Hanımlarıyla cinsi temasta bulunmamaya yemin edenler için"* ve *"aranızdan hanımlarına zihar yapanların ..."* (Mücadele, 2) buyrukları ile, -mülkiyet altında bulunan (cariye)ler değil- ancak mehri verilerek kendileri ile evli bulunulan hanımları kastetmiştir.][391]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Böylelikle mâsiyet üzere yapılan yeminin, onlara göre keffareti gerektiren bir yemin olmadığı öğrenilmiş olmaktadır. Çünkü yüce Allah, "ilâ" ile ilgili âyet-i

390 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 451-452.
391 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 70.

kerimede: "*Şâyet dönerlerse şüphesiz Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir.*" buyurmaktadır. Burada yüce Allah'ın keffareti sözkonusu etmeyişi, onun üzerinden -bazı kimselerin zannettiği gibi- keffareti kaldırmaz. Bu da Şafiî'nin kadim görüşüdür. Özellikle yüce Allah'ın: "*Şüphesiz Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir.*" buyruğu ile birlikte bu böyledir. Çünkü diğer âyet-i kerimede: "*Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah, size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir.*" (Tahrim, 1-2) buyurmaktadır. Buna göre yüce Allah'ın mağfiret ve rahmeti sözkonusu etmesi, onun üzerinden keffareti kaldırmaz. Aksine mağfireti ve rahmeti dolayısıyla ona keffarette bulunmayı farz kılmıştır. Çünkü bu sayede yemin bağı çözülmüş olmaktadır. Eğer bu olmasaydı yemin bağı bağlı kalır ve onu çözmeye imkân bulunmazdı. Bu ise mağfiretin ve rahmetin gereğine aykırıdır. Yeminin keffaret ile çözülmesi ise yüce Allah'ın mağfiretinden ve rahmetinden dolayıdır. Bundan ötürü yüce Allah: "*Allah sizi yeminlerinizdeki lağv'den dolayı sorumlu tutmaz. Fakat kalplerinizin kazandığından dolayı sorumlu tutar.*" buyurmakta ve keffareti de burada sözkonusu etmemektedir.][392]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: "*Hanımlarıyla cinsi temasta bulunmamaya yemin (îlâ) edenler için dört ay beklemek vardır. Şâyet (o süre içinde eşlerine) dönerlerse şüphesiz Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir. Eğer (hanımlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar.) Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, bilendir.*" (Âyet 226-227) buyurmaktadır.

İlâ ise yemin ve kasem etmek demektir. Burada ilâ'dan maksat, erkeğin hanımı ile cinsel ilişki kurmayacağına dair yemin etmesidir. Kişi, Allah adına böyle bir yemini yapacak olursa ilâ yapmış olur. Eğer adak, zihar, talak ve köle azad etmek gibi yemin edip bunu Allah adına yapacak olursa Ebu Hanife, Malik ve yeni kavlinde Şafiî ile Ahmed gibi ilim adamlarının büyük çoğunluğuna göre ilâ yapmış olur. İlim adamlarından bu mesele hakkında görüş ayrılığı olmadığını zikredenler de vardır. İbnu'l-Münzir ve başkaları gibi. Ama İbn Abbas'tan şöyle dediği zikredilmektedir:[393] O, şöyle demiştir: Cimada bulunmayı engelleyen her bir yemin, bir ilâdır.[394]

392 Nazariyyetül Akd, 53.
393 eş-Şa'bi ve İbrahim'den, İbn Cerir, II, 420'de nakledilmiş bir rivâyet buldum, Allah en iyi bilendir.
394 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, VII, 381'de ondan (İbn Abbas'tan) vâhiy (oldukça gevşek) bir senet ile.

Şanı yüce Allah da ilâ yapan kimseyi. iki şeyden birisini seçmekle karşı karşıya bırakmıştır. Ya hanımına dönecek yahut da talak verecek. Dönüş. eşi ile cima etmektir. O. maruf bir şekilde onu nikâhı altında tutmak ile güzel bir şekilde onu salıvermek arasında muhayyer bırakılmıştır. Şâyet hanımına dönüp onunla cima ederse bunun maksadı hâsıl olmuş olur ve onu maruf ile tutmuş olur. Şanı yüce Allah da: *"Şâyet dönerlerse şüphesiz Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir."* buyurmaktadır. Onun ilâ yapana mağfiret ve rahmeti ise ondan günahın kalkmasını. hanımının da (nikâhı altında) kalmasını gerektirir. Ama keffaret kalkmaz. Yüce Allah'ın: *"Ey Peygamber! Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah. çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edendir. Allah, size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* (Tahrim. 1-2) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah. kendisinin farz kılmış olduğu yeminleri çözme sûreti ile Ğafur ve Rahim olduğunu beyan buyurmuştur. Çünkü O. farz kılmış olduğu keffaret ile kullarına merhamet buyurmuş olduğu gibi. bu yolla onların yapmış oldukları yeminlerini bozmalarını da bağışlamış olmaktadır. Eğer şanı yüce Allah'ın yemin bağının çözülmesi için tayin etmiş olduğu yol olmamış olsaydı. bağlanılan o yeminin gereği. onu eksiksiz yerine getirmek olacaktı. Şâyet yemin eden koca. geri dönmeyip aksine talakı kesin olarak kararlaştıracak olursa şüphesiz Allah. her şeyi işitendir. her şeyi bilendir.

Çünkü yüce Allah'ın Kitab'ında ilâ yapan/hanımına yaklaşmayacağına dair yemin edenin hükmü de ya hanımına geri dönmektir ya da boşama kararlılığını sürdürmektir. Eğer hanımına geri dönecek olursa. şüphesiz Allah. Ğafûrdur. Rahîmdir. Bu yemini ile talak gerçekleşmez. Yüce Allah adına yemin hususunda. üzerinde ittifak olunan husus budur.][395]

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا
خَلَقَ اللّٰهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ
بِرَدِّهِنَّ فِي ذٰلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ
وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

228. "Boşanan kadınlar, kendiliklerinden üç kur' (hayız yahut temizlenme) müddeti beklerler. Eğer Allah'a ve âhiret gününe iman etmişlerse, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri

395 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 51-52.

onlara helâl değildir. Eğer barışmak isterlerse, bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler. Kadınların üzerlerindeki haklar gibi, kendilerinin de ma'ruf şekilde hakları vardır. Erkeklerin ise kadınların üzerinde bir dereceleri vardır. Allah, Azîzdir, Hakîmdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, böylelikle kendileri ile gerdeğe girildikten sonra boşanmış kadınların üç kur bekleyeceklerini beyan buyurmaktadır. Kur ise Osman, Ali, İbn Mesud, Ebu Mûsâ ve onların dışında Ashab-ı Kiramın çoğunluğuna göre "ay hali" demektir. Buna göre kadın, üçüncü ay hali süresi bitinceye kadar iddet beklemeyi sürdürür. Ebu Hanife ve kendisinden gelen iki rivâyetin daha meşhur olanına göre Ahmed'in görüşü budur. İbn Ömer, Âişe ve başkaları ise iddetin, kadının üçüncü ay halinin başlaması ile bitmiş olacağı kanaatindedir. Bu da Malik'in ve Şafiî'nin görüşüdür.][396]

[Yüce Allah: "*Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman etmişlerse Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir. Eğer barışmak isterlerse bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler.*" buyurmaktadır. Bu buyruk, boşanan her kadının durumunun bu olmasını gerektirmektedir. Buna göre meşru olan, ancak bu talak/boşama şeklidir. Daha sonra ise: "*Talak iki defadır.*" (Bakara, 229) buyurmaktadır. Yani sözü edilen bu talak şekli iki defadır. Eğer: İki defa tesbih et yahut üç defa (tesbih et) denilecek olursa "iki defa subhanallah diyorum" demesi yeterli olmaz. Aksine arka arkaya "subhanallah"ı telaffuz etmesi bir zorunluluktur. Buna göre bir kimse için "iki defa boşadı" denilecek olursa ancak arka arkaya boşaması halinde bunu yaptığı anlaşılır. Buna göre, "sen üç defa boşsun" yahut "iki defa boşsun" diyecek olursa, o kişinin üç defa ve iki defa talak verdiğini söylemek caiz olmaz. Her ne kadar "üç talak verdi" yahut "iki talak verdi" denilebilse bile. Bundan sonra yüce Allah: "*Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz.*" (Bakara, 230) buyurmaktadır. İşte bu da üçüncü talaktır. Şanı yüce Allah, onu ancak iki ric'i talaktan sonra meşru kılmıştır.][397]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

396 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 10-11.
397 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 80.

[Yüce Allah'ın: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler."* buyruğundan: *"Eğer barışmak isterlerse bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler. Kadınların üzerlerindeki haklar gibi kendilerinin de maruf şekilde hakları vardır. Erkeklerin ise kadınların üzerinde bir dereceleri vardır."* buyruğunun devamında: *"Talak iki defadır. Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır."* (Bakara. 229) buyruklarında mübah olanı iki işten birisi olarak tayin etmektedir: Ya iyilikle/maruf ile tutmak yahut güzellikle salıvermek.

Şanı yüce Allah. erkeklerin ancak arayı düzeltmek istemeleri halinde onları geri almaya hak sahibi olduklarını haber vermekte ve üzerlerindeki hakkın bir benzerinin de kendilerinin hakkı olduğunu tespit buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştığında, artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın."* (Âyet 231) buyurmaktadır. Bir başka âyet-i kerimede de: *"Onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle onlardan ayrılın."* (Talak. 2) ve: *"Aralarında meşru bir şekilde anlaştıkları taktirde artık kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayın."* (Bakara. 232) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın burada: "İyilikle/maruf ile" buyruğu, kadının maruftan başkasına rıza göstermesi halinde. onun velilerinin ona engel olma haklarının bulunduğuna delildir. Maruf ise denk olan birisi ile evlendirmektir. Ayrıca bunu: Onun benzerinin mehri de maruf türündendir. diyenler de delil gösterebilirler. Çünkü maruf, onların bildikleri o şeydir. Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal olmadığı gibi kendilerine verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın."* buyruğundan itibaren: *"Onlarla iyi/maruf bir sûrette geçinin."* (Nisa. 19) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah. karşılıklı razı olmanın maruf ile olacağını sözkonusu etmektedir.

Yine yüce Allah. maruf/iyilikle. güzellikle alıkoymayı. maruf ile salıvermeyi. maruf ile onlarla geçinmeyi. onların lehlerine ve aleyhlerine olanların (hak ve görevlerinin) maruf ile olduğunu ifade ettiği gibi "onların nafakaları ve giyimleri de maruf ile olur" buyurmuştur. İşte Kur'ân-ı Kerim'de sözü edilen bu durum. nikâh ile ve eşlerin hakları bakımından nikâha dair bütün hususlarda yerine getirilmesi gereken ve adil olan hususlardır. Kadının kocası üzerinde nafaka ve giyim hakkı maruf ile olduğu gibi ve bu da insanların her ikisinin durumu ile ilgili olarak tür, miktar ve nitelik itibariyle uygun olduğunu bildikleri örfe uygun olandır. Bununla birlikte onların zenginlik ve fakirlik durumlarına. yaz-kış. gece-gündüz gibi zamanın farklılıklarına göre. mekâna göre çeşitlilik arz eder. Bu durumda her bir beldede. eşinin o belde ahâlisinin adeti olan türden yiyecek ihtiyacını karşılar.

Bu da onların arasındaki örftür. Aynı şekilde kadının kocası üzerindeki mut'a/boşanma halinde uygun bir hediye vermek ve geçim gibi hakları da böyledir. Erkeğin eşi yanında maruf bir şekilde gecesini geçirmesi ve aynı şekilde onunla beraber olması sözkonusudur. Bu da kadının ve erkeğin durumlarının değişikliğine göre farklılık gösterir. İşte. vacip olan ilişki hususunda iki görüşün daha sahih olanına göre. bunun miktarının maruf ile tespit edileceği. şeriat tarafından takdir edilmeyeceği şeklindedir. Ben. bu hususu bundan başka bir yerde açıklamış bulunmaktayım.][398]

"Kar'/kur"un anlamına dair

[Kar. görünmesi ve dışarı çıkması dolayısıyla kana verilen isim olduğu gibi zamanın da adıdır. Çünkü zamanın belirlenmesi. ancak zahiren görülen bir duruma göre sözkonusudur.

Diğer taraftan temizlik hali de anlamına tabi olarak "kur" isminin kapsamına girer. Tıpkı gecenin de yevm (gün) isminin kapsamına girdiği gibi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem). istihaza kanı gören kadına: "Kur/ay hali günlerinde namazı bırak" buyurmuştur.[399] Arkasından ay halinin geldiği temizlik hali de kurdur. Buna göre kur, hepsinin adı olmaktadır.

Tek başına soyut temizlik haline ise "kur" denilmez. Bundan dolayı kadın ay hali olduğu sırada boşanacak olursa. o ay halini kur olarak iddeti arasında saymaz. Çünkü onun üç kur iddet beklemesi gerekir. Eğer temizlik halinde ona talak verilecek olursa. bu durumda kur kendisinden önceki temizlik ile birlikte ay hali olur. Bundan dolayı Ashab-ı Kiramın büyükleri kurun ay hali olduğu kanaatinde idiler: Ömer. Osman. Ali. Ebu Mûsâ ve başkaları gibi. Çünkü bu durumdaki kadın. üç kur beklemek ile emrolunmuştur. Şâyet kur, temizliğin kendisi olsaydı bu durumda iddet iki kur ve üçüncüsünün bir bölümünden ibaret olurdu. Çünkü her iki kesim arasındaki anlaşmazlık konusu. üçüncü defa ay hali oluştadır. Ashabın büyükleri ve onlara uygun kanaat belirtenler derler ki: Kadın. üçüncü ay halinden ötürü gusletmediği sürece onu talak ile boşayan kocası onu geri almaya daha bir hak sahibidir. Ashabın küçük olanları ise üçüncü defa ay hali başladığında helal olur, derler. Nass ve icma ile sabit olduğuna göre sünnete uygun olan. hanımını temiz iken temizlik halinin bir bölümü geçmiş olduğu halde ve onunla cimada bulunmaksızın boşamasıdır. Şanı yüce Allah da iddet bekleme sırasında değil de. iddetin yaklaşması halinde talak verilmesini emir buyurmuştur.

398 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 84-85.
399 Ebu Davud. 297: Nesai. 346 -hadis sahihtir-.

Yüce Allah'ın: *"Üç kur"* buyurması ise bir adet bildirir ve bu, yüce Allah'ın: *"Aylar"* buyruğu gibi değildir. Çünkü bu, bir çoğul kipidir, sayı bildiren bir lafız değildir. O halde Allah'ın emrettiği şekilde üç kur/ay hali mutlaka gerekir. Üçüncü defa ay halinin bir kısmı yeterli olmaz.][400]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şâyet (koca) hayatta iken ayrılma gerçekleşmiş ise aylar hesabı ile iddet beklemek mümkün değildir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler."* buyruğu dolayısıyla kur ile iddet beklemeyi gerektirmektedir.

Yüce Allah'ın: *"Kadınlarınız arasından ay halinden kesilmiş olanlarla asla ay hali olmayanların (iddetleri) hakkında şüphe ederseniz onların iddeti üç aydır."* (Talak, 4) buyruğunda, üç kur iddet bekleme emrini ancak ay hali olan kadınlara emretmiştir. Yüce Allah'ın: *"Ay halinden kesilmiş olanlar"* buyruğu ile *"Asla ay hali olmayanlar"* buyruğundan anlaşıldığı üzere ay halinden kesilmemiş olanlar ile ay hali olmayanlar bunun dışında bir usule göre iddet beklerler, ki bu da ay hali ile iddet beklemektir. Kocası vefat etmiş olan kadının iddeti ise ister küçük olsun ister ay halinden kesilmiş olsun isterse de ay hali görenlerden olsun dört ay on gündür. Buna sebep ise yüce Allah'ın: *"İçinizden vefat edenlerin bıraktıkları eşler ..."* (Bakara, 234) buyruğudur. Yüce Allah, bu buyruğunda özel değil umumî bir ifade kullanmaktadır.][401]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın *"Kendiliklerinden üç kur beklerler"* kabilindendir. Çünkü kur, müşterek isimlerdendir. Bazen onunla ay hali kastedilir bazen de temizlik hali.][402]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler."* Çünkü bu (kocanın) hayatta olduğu sırada ve zifafa girildikten sonraki bir ayrılıktır. Bu sebeple iddet -hul gibi- üç kur/ay halidir.

Şöyle denilebilir: Hul yapan kadının boşanmış kadın olduğu açıkça ortaya çıkmadıkça, bu âyet-i kerimenin delil gösterilmesi caiz değildir. Esasen anlaşmazlık konusu da budur. Eğer nassın onu kapsadığı varsayılacak olursa, has/özel olan umum ifade edene karşı hüküm verecek durumdadır. Âyet-i kerimeden

400 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 479.
401 Şerhu'l-Umde -taharet-, 472.
402 el-Müsevvede, 161.

ise boşanmış kadınlardan bir türden fazlası istisna edilmiştir. Kendisi ile zifafa girilmemiş kadın, hamile kadın, cariye ve ay hali olmamış kadın. Âyet ise ancak kocanın kendisine dönme/ric'at hakkı bulunan boşanmış kadını kapsar.][403]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Selef'in çoğunluğu şu kanaattedir: Akdin, eşlerden her birinin lehine diğeri üzerinde vacip kıldığı nafaka, yararlanmak, kadın için kalacak yer, erkek için ise (eşinden) yararlanmak gibi hakların miktarı tespit edilmemiştir. Aksine bu hususlarda başvurulacak kaynak, örftür. Nitekim yüce Allah'ın: "*Kadınların üzerlerindeki haklar gibi kendilerinin de maruf şekilde hakları vardır.*" buyruğunda olduğu gibi.][404]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle denilir: Şüphesiz yüce Allah, Kitab'ında talak için birtakım özellikler sözkonusu etmiştir. Bu özellikler ise böyle bir ayrılık hakkında sözkonusu değildir. Mesela yüce Allah: "*Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler...*" "*Bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler.*" buyurmakta ve böylece boşanmış kadının iddet müddeti içerisinde kocasının ona dönüş yapmak hususunda daha bir hak sahibi olduğunu tespit etmektedir. Fakat nikâhı altındaki zevceleri dörtten fazla olan kimsenin iddet süresi içerisinde bunlardan birisini seçmesine imkân olmaz. Ancak bir kimsenin şöyle demesi müstesnadır: İddet süresi içerisinde o ayrılmış olduğu kadınlardan birisine ric'at yapabilir ve ondan başkasını boşayabilir. Fakat bunun bir görüş olarak ortaya konulmuş olduğunu bilmiyorum.][405]

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ
تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ
أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَإِنْ
طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

403 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 328.
404 el-Kavaidu Nûraniye, 238.
405 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 320.

229. "Talak iki defadır. (İkincisinden sonra tekrar dönerse) ya iyilikle tutmalıdır veya güzellikle salmalıdır. Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helâl olmaz. Şâyet erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırları koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı. Eğer siz de onların (karı ve kocanın) Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız, o halde kadının bir şeyleri fidye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir.

230. Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helâl olmaz. Bununla beraber (yeni koca da) onu boşarsa onlar (ilk karı ile koca) Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse tekrar dönmelerinde üzerlerine bir vebâl yoktur. Bunlar, bilen bir topluluk için Allah'ın açıkladığı sınırlarıdır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Talak iki defadır. Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır.*" buyurarak Allah'ın kendisi ile gerdeğe girilmiş olan kadın için teşri buyurduğu talakın -ki bu ric'i talaktır- "iki defa" olduğunu beyan etmektedir. İki defadan sonra ise "ya iyilikle tutmalıdır" bu da ona ric'at yapmakla/dönmekle olur ve böylelikle onun zevcesi kalır. Kendisinin ise bir tek boşama hakkı kalır. "*Yahut güzellikle salmalıdır*" bu da iddetinin sona ermesi halinde onu serbest bırakması ile olur. Nitekim yüce Allah: "*Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz. Ayrıca onları faydalandırın ve onları güzel bir şekilde salıverin.*" (Ahzâb. 49) buyurmaktadır.

Daha sonra yüce Allah: "*Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helal olmaz. Şâyet erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırları koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı. Eğer siz de onların Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız o halde kadının bir şeyleri fidye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur.*" buyurmaktadır. Bu ise huldür. Yüce Allah. bunu "*fidye vermek*" diye adlandırmıştır. Çünkü kadın bir esirin ve kölenin kendisini verdiği bir mal karşılığında fidye vererek kurtardığı gibi. kadın da kendisini kocasının esaretinden fidye vererek kurtarmaktadır.

Yüce Allah: *"Eğer erkek onu boşarsa"* yani ona üçüncü defa talak verirse *"ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helal olmaz."* buyurmaktadır.

"Bununla beraber onu boşarsa" yani evlendiği ikinci koca onu boşarsa *"onlar Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse tekrar dönmelerinde üzerlerine"* yani kadına ve ilk kocasına *"bir vebal yoktur."*

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ey Nebi! Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın ve o iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun. -Apaçık bir hayâsızlıkta bulunmaları hali dışında- evlerinden dışarı çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa şüphe yok ki kendi kendisine zulmetmiş olur. Bilemezsin belki Allah, bundan sonra bir iş peyda ediverir. O kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın. Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şâhit tutun. Şâhitliği Allah için dosdoğru yapın; işte bu, Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse o kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah, emrini yerine getirendir. Allah, her şey için bir kader tayin etmiştir."* (Talak. 1-3)][406]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Talak iki defadır. Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır."* buyurmaktadır. Bundan maksat ise talaktan sonra ric'at/dönüş yapmaktır. Ric'at ise özel olarak kocanın yapacağı bir iştir ve bunu yaptığı zaman şâhit tutması emredilir.][407]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kendisi ile gerdeğe girilmeden boşanan kadına gelince; yüce Allah: *"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız, sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz. Ayrıca onları faydalandırın ve onları güzel bir şekilde salıverin."* (Ahzâb. 49) buyurmaktadır.

Sonra yüce Allah: *"Bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* (Âyet 228) buyurmaktadır. Bu da bu bekleme süresi içerisinde hüküm budur, demektir. Sonra ise *"talak iki defadır."* buyurarak sözkonusu ettiği talakın kocanın geri almakta daha çok hak sahibi olduğu ric'i talak

406 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 19-20.
407 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 100.

olduğunu açıklamış olmaktadır ki, bu da biri diğerinden sonra olmak üzere "iki defadır." Mesela bir adama: "İki defa tesbih getir (subhanallah de)" yahut "üç defa tesbih getir", yahut "yüz defa getir" denilecek olursa onun istenen sayıyı tamamlayıncaya kadar "subhanallah subhanallah" demesi kaçınılmazdır. Eğer bunu toptan yerine getirmek isteyip iki defa "subhanallah" yahut yüz defa "subhanallah" diyecek olursa bu, ancak bir defa "subhanallah" demiş olur. Şanı yüce Allah da "talak iki boşayıştır" buyurmamıştır. Aksine "iki defadır" buyurmuştur. Dolayısıyla bir kimse hanımına "sen iki defa" yahut "üç defa" ya da "on defa" veya "bin defa boşsun" diyecek olursa onu ancak bir defa boşamış olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in müminlerin annesi Cuveyriye'ye: "Ben senden sonra dört kelime söyledim. Eğer bugünden itibaren senin söylediklerin ile tartılacak olurlarsa onlarla tartıda (ağır) gelir. (Dedim ki): سُبْحَانَ اللهِ عَدَدَ خَلْقِهِ سُبْحَانَ اللهِ زِنَةَ عَرْشِه سُبْحَانَ اللهِ رِضَى نَفْسِه سُبْحَانَ اللهِ مِدَادَ كَلِمَاتِ : Yarattıkları sayısınca subhanallah, Arşı ağırlığınca subhanallah, zatı razı oluncaya kadar subhanallah, kelimelerinin mürekkebi (yettiğince) subhanallah, dedim."[408] Bunu, Müslim Sahih'inde rivâyet etmiştir. Hadisin manası şudur: Şanı yüce Allah, bunlar sayısınca tesbih edilmeyi hak eder. Bu da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَ مَا بَيْنَهُمَا وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ: Rabbimiz! Hamd gökler dolusu, yer dolusu, ikisinin arasını dolduracak kadar ve bundan sonra senin dilediğin her bir şeyi dolduracak kadar yalnız sanadır."[409] buyruğu gibidir. Bundan maksat, onun bu kadar tesbih ettiği değildir. Çünkü miktar bazen kulun fiilinin -ki fiili sınırlıdır- sıfatı olur bazen de Rabbin hak ettiği şeyin sıfatı olur. İşte onun değerini büyülten de budur. Yoksa namaz kılan bir kimse namazında yarattıkları sayısınca subhanallah diyecek olursa, sadece bir defa subhanallah demiş olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), her bir namazın akabinde otuz üç defa Subhanallah, otuz üç defa Elhamdulillah, otuz üç defa Allahu Ekber demeyi meşru kılmıştır. Eğer bir kimse: Yarattıkları sayısınca Subhanallah. Elhamdulillah ve Allahu Ekber diyecek olursa, sadece bir defa Allah'ı tesbih etmiş olur.][410]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Talak iki defadır. Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır."* buyruğu ile iki talaktan sonra eşini iyilikle tutmak yahut güzellikle salma hakkını vermiş olmaktadır. Bu ise dörtten fazla hanımı olup onlardan ayrılması gereken kişinin sahip olduğu bir hak değildir. Ancak: Bedel şartı ile (yani nikâhı

408 Müslim, 2726.
409 Müslim, 771.
410 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 11-12.

altında tutacağı sayıyı aşmamak şartıyla) ric'at hakkı vardır, denilmesi hali müstesnadır.] [411]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kadın kocadan nefret ettiği taktirde kendisini ondan fidye vererek nikâhından kurtulma hakkına sahiptir. Nitekim yüce Allah: *"Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helal olmaz. Şâyet erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırları koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı. Eğer siz de onların Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız o halde kadının bir şeyleri fidye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerin ta kendileridir."* buyurmaktadır. İşte bu, kadının kendisi ile kocasından ayrıldığı huldür. Artık bundan sonra kadının rızası olması hali dışında onunla bir daha evlenmesi ona helal değildir. Bu mücerred bir talak gibi değildir. Çünkü mücerred talak, ric'i olarak yapılır ve iddet süresi içerisinde kadının rızası olmadan ona ric'at yapıp geri alabilir. Fakat ilim adamları bu hul hakkında görüş ayrılığı içindedir: Hul ile üç talaktan sayılmak üzere bain bir talak mı gerçekleşir yoksa onunla bain bir ayrılık gerçekleşir; fakat bu üç talaktan sayılmaz, aksine bu, bir fesih midir? hususunda meşhur iki görüşleri vardır:

1. Birincisi, Ebu Hanife, Malik ve Selef'ten pek çok kişinin kabul ettiği görüştür. Ashab-ı Kiramdan bir gruptan da nakledilmiş bulunmaktadır. Fakat onlardan birisinden dahi sabit olarak gelmemiştir. Hatta Ahmed b. Hanbel, İbn Huzeyme, İbnu'l-Münzir ve başkaları bu hususta "Ashab-ı Kiramdan" diye nakledilen bütün rivâyetlerin zayıf olduğunu söylemişlerdir.

2. İkinci görüşe göre bu bain, bir ayrılıktır. Üç talaktan birisi olarak sayılmaz. Bu görüş ise hadis bilgisine sahip ilim ehlinin ittifakı ile İbn Abbas'tan sabit olmuş bir görüştür. Aynı zamanda onun Tavus ve İkrime gibi ashabının/öğrencilerinin de görüşüdür. Şafiî'nin iki görüşünden birisi bu olduğu gibi Ahmed b. Hanbel'in ve ondan başka hadis fukahasının kuvvetli görüşleri İshak b. Râhûye'nin, Ebu Sevr'in, Davud'un, İbnu'l-Münzir'in, İbn Huzeyme'nin ve başkalarının da görüşüdür. İbn Abbas, buna şanı yüce Allah'ın hulü iki talakı sözkonusu ettikten sonra zikretmesini ve bundan sonra da: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz."* buyurmuş olduğunu delil göstermektedir. Eğer hul bir talak olsaydı, bu durumda talak sayısı dört olurdu.][412]

411 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 320.
412 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 152-153.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir yerde: *"İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Onları aşmayın."* buyurmaktadır. Burada hudud/sınırlar, helalin sona erdiği yerlerdir. Helali aşmak caiz değildir.][413]

[İbn Abbas, iki talaktan ve bir hulden sonra, başka bir koca ile nikâhlanmadan önce bir kadını kocasına geri vermiştir. İbrahim b. Sa'd b. Ebu Vakkas'ı, Zübeyr[414] Yemen'e vali tayin ettiği sırada ona bu mesele hakkında sormuş ve: Yemen halkının talakı genel olarak fidye vermek/hul yapmak sûreti iledir, demesi üzerine İbn Abbas ona: Fidye vermek/hul bir talak değildir. Fakat insanlar ona bu ismi vermekte hata etmişlerdir, demiştir. İbn Abbas da buna şanı yüce Allah'ın: "... *eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz.*" (Âyet 229-230) buyruğunu delil gösterdikten sonra şöyle demiştir: Şanı yüce Allah, fidye vermeyi/hulü iki talaktan sonra zikretmiştir. Bundan sonra ise: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz."* buyurmaktadır. Bu ise özel olarak fidye hakkında onun dışındakileri de umum olarak kapsar. Eğer fidye de bir talak olsaydı, bu durumda boşama hakkı dört olurdu.

İmam Ahmed'den meşhur olan rivâyete göre, o ve ondan önce geçenler İbn Abbas'a uymuşlardır.][415]

Merhum İbn Teymiyye

228-229. âyetlerin tefsirine dair şunları söylemektedir:

[Haram olan talak gerçekleşir, diyen kimselerin bazıları yüce Allah'ın: *"Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman etmişlerse Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir. Eğer barışmak isterlerse bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* buyruğunu delil göstererek şöyle demişlerdir: Maksat, onların Allah'ın rahimlerinde yaratmış olduğu dölü gizlemeleri onlara helal değildir. O halde bu, onun hanımına yaklaştıktan sonra onu boşamış olduğuna delildir. Aksi taktirde eğer onu kendisi ile cima etmediği bir temizlik halinde boşayacak olsa kadın hamile kalamaz. Eğer hamileliği ortaya çıktıktan sonra onu boşayacak olursa kadının da hamileliğini gizlemesi mümkün olmaz.

413 Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye, II, 188.
414 Mecmu'da böyle olmakla birlikte muhtemelen doğrusu İbn Zübeyr'dir.
415 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 290.

Bu ise bunu güçlü bir delil gören kimselerin dayandığı bir delildir. Allah'ın izni ile bu âyetin onların lehine değil. aleyhlerine bir delil olduğunu açıkça ortaya koyacağız. Bunu zikredenlerden birisi de tefsirinde Ebu Ali el-Cubbai'dir. O, kur lafzının ay hali demek olduğu görüşünü destekledikten sonra şunu söylemektedir: Bu âyet-i kerime. sünnete uygun olmayan talakın da bağlayıcı olduğuna delildir. Şöyle ki: Sünnete uygun olarak talak veren kişi, hanımını temizlik halinde onunla cima etmeden boşayan yahut da hamile olduğu açıkça ortaya çıktıktan sonra boşayan kimsedir. Talak verilen kadın. eğer kendisi ile cima edilmeden önce ve temiz ise onun hamileliğinin ortaya çıkması mümkün değildir. Ki onun gizlenmesi haram olsun. Hamileliği açıkça ortaya çıkmış olanın da onu gizlemesi ve boşamadan sonra hamile olduğunu açıklaması caiz değildir. Eğer onu boşamış olan kocası bunu gizleyecek olursa, biz de hamileliğini gizleyen bu boşanmış kadının temizlik halinde ve henüz hamileliği açıkça görülmeden kendisi ile cima olunduktan sonra boşanmış olduğunu anlarız. Durum böyle ise o taktirde o, sünnete uygun bir zamanda boşanmamış olur. Bununla birlikte Kur'ân nassı gereğince, onun için boşanma bağlayıcı bir hüküm halini alır.

(Devamla) dedi ki: İşte bu rafızilerin: Boşama. ancak sünnete uygun olması halinde bağlayıcıdır, şeklindeki görüşlerinde mezheplerinin bâtıl olduğuna delildir.

Şâyet: Yüce Allah'ın: *"Allah'ın rahimlerinde yarattığını"* buyruğu ay hali olabilir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Ay hali. rahimde olduğu sürece ay hali sayılmaz. Ay hali kanı rahimden çıkmadıkça ay hali olmaz. Rahimden çıkması halinde ise o taktirde o. rahimlerde bulunan bir şey diye anılamaz. Yüce Allah ise onlara ancak rahimlerinde Allah'ın yarattığı şeyi gizlememelerini emretmiş bulunmaktadır. Buna göre bu buyruk ile hamilelikten başka bir şeyi kastetmiş olması caiz değildir/düşünülemez.

Derim ki: O. âyet-i kerimeyi maksadın ay hali değil hamilelik olduğu şeklinde tefsir etmiş ve ay halinin kastedilmiş olamayacağını iddia etmiştir. Çünkü kan, ancak ortada görünür hali aldıktan sonra ay hali olur. Rahimde bulunduğu sırada bu adı almaz.

Bu, oldukça zayıf bir delildir. Selef'ten bazı kimseler mutlak olarak bunun çocuk (hamilelik) olduğunu söylemiş. bazıları ise bunun ay hali (kanı) olduğunu mutlak olarak söylemiş, bazıları her iki türü birlikte zikretmiş bulunuyor ki. doğrusu budur. Çünkü âyetin lafzı, hem bunu hem de ötekini kapsar. Mutlak olarak ikisinden birisini söyleyen kimsenin ise maksadı. bütün halleri zikretmek

değil örneklendirmek olabilir. Çünkü bunun gibi ifadeler, Selef'in sözlerinde pek çok ve yaygındır. Onlar, âyetin tefsiri ile ilgili olarak bazı türleri zikretmek sûreti ile maksadın örneğini vermek isterler. Bununla özel olarak bunların anlatılmak istendiğini kastetmezler. Nitekim mütercim, bazı lafızları tercüme edip onların ad oldukları şeyleri tayin etmesi halinde de durum böyledir. Mesela Arapça bilmeyen bir kimse "hubs nedir" diye sorarsa mütercim de bir ekmeği alır "işte budur" der.[416] Bu ise oldukça geniş kapsamlı olup, bunun gereği gibi açıklanmasının yeri burası değildir.

Yüce Allah'ın: "*Rahimlerinde*" buyruğunu delil göstermeye gelince, şöyle cevap verilir: Şanı yüce Allah: "*Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir.*" buyurmuştur. Burada zarf, "yarattığı" buyruğuna taalluk etmektedir. Şanı yüce Allah'ın o kadının rahminde yarattığını gizlemesi ona helal değildir. Onu gizlemek ise başkasından saklı tutmaktır. Bu ise rahimden çıkışından sonra onu gizlemeyi kapsar. Doğurduğu taktirde çocuğu gizlemesi, ay hali olduğu taktirde kanı gizlemesi gibi. Çünkü kadın, bunu kocadan ve başkasından gizleyip haber vermeyecek olursa, Allah'ın onun rahminde yarattığı şeyi gizlemiş olur. Çünkü bu, onun rahminde yaratılmış olmaktadır. İsterse bundan sonra rahimden çıkmış olsun. Onun bunu gizlemesi, mutlak olarak ona yasaklanmıştır. Bu yasak, o şeyin rahimde var oluş vaktine özel değildir. Özellikle de o, bunu çocuk ile tefsir ettiği zaman ve kadın onu doğurup gizlediği taktirde bu böyledir. Bu durumda onun doğum yaptığını, iddetinin sona erdiğinin zannedilmemesi için yahut da nesebinin belirsiz olması maksadıyla söylenmemiş olabilir. Çünkü böyle bir şey haram kılınmıştır ve kadına bunu yapması yasaklanmıştır.

Eğer: Erkek, elbisesinin altındaki şeyi yahut da mendilindeki şeyi gizler, denilecek olursa bu, onun o şeyi tutması gibi olur. İsterse elbiselerini görülmediği bir yerde çıkarsın. Ve isterse mendilde bulunanı görülmediği bir yerde çıkarmış olsun. Burada zarf, onda amel eden fiil ile alakalıdır. Âyet-i kerimedeki istikra, (kurların sayılması) ve yaratmak gibidir. Yoksa gizlemek ile alakalı değildir. Yasaklanan ise mutlak olarak gizlemektir. İnsana bir şeyler gizlemesinin yasaklanması halinde bu, bunun gibi şeyleri de kapsar. Yüce Allah'ın: "*Şâhitliği de gizlemeyin. Kim onu gizlerse muhakkak onun kalbi günahkârdır.*" (Bakara, 283); "*Yanında Allah'tan gelen bildiği bir şâhitliği gizleyenden daha zalim kim olabilir?*" (Bakara, 140); "*Muhakkak indirdiğimiz apaçık âyetleri ve hidâyeti insanlara kitapta apaçık bir şekilde bildirdikten sonra gizleyenler var ya...*" (Bakara, 159)

416 Burada, bu ekmeğin türüne işaret edilmektedir. Yoksa yalnızca o ekmek kastedilmemektedir. Nitekim Şeyhu'l-İslâm, Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 337'de böyle demiştir.

buyrukları ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bildiği bir bilgiye dair kendisine soru sorulduğu halde onu gizleyen kimseye, Allah, kıyamet gününde ateşten bir gem vuracaktır."[417] buyruğunda olduğu gibi.

Eğer hakkında şâhitlik edilenin yararlanmayacağı bir yerde şâhitliği ifade edecek ve şâhitliğin yapılması halinde yararlanabileceği yerde onu açığa çıkarmayacak olursa, bu kişi onu gizlemiş olur. Ağzından bu şâhitliği çıkarmış olsa dahi. İşte ilmi gizleyenin durumu da böyledir. Kadının ise ay halini gizlemesine, çocuğu gizlemesinden daha ileri derecede gücü yeter. Çünkü kadın hamile ise karnı şişer ve birçok kimse onun hamile olduğunu bilir. Daha sonra çocuğunu doğurduğu taktirde, kanının görüneninden daha büyüğü ortaya çıkıp görülür. Çünkü onun kanı akıp çıktığı halde, kimse bunu bilmeyebilir. Buna göre âyetin ay halini gizleme yasağına delaleti -başka bir hususa delalet ediyor olsa bile- daha güçlüdür.

Verilebilecek Talak Şekli

Âyet-i kerimenin zikrettiklerinin tam zıddına delil olmasına gelince: o, şöyle diyenin sözü ile alakalıdır: Talak/boşama, ancak Allah'ın izin verdiği ve insanın mülkiyetine verdiği şer'i talaktır. Onun izin vermediği talakı ise insana mülk olarak vermemiştir. İddetin bitiminden sonra, bir talak ile bain olarak boşadıktan sonra ona üç talakı tamamlamayı istemesi halinde kendisi ile gerdeğe girilmemiş olanı boşayamaması, aynı şekilde selef ile haleften pek çoğunun kanaatine göre hul ile bain olan kadının talakını da ona mülk olarak vermemiştir. Kendisine yabancı olan kadını boşama mülkiyetini de ona vermemiştir. İnsanın ancak malik olduğu talakı verebilmesi ve ancak malik olduğu köleye hürriyetini vermesi -hadiste belirtildiği gibi-[418] olduğuna göre, bunlardan herhangi birisini talak verip boşaması bâtıl bir talaktır. Çünkü Allah, ona böyle bir talak verebilme imkânını tanımamıştır.

İşte ay hali olan kadını boşamak ve hamileliği açığa çıkmış/görünür hale gelmiş, kendisi ile cima olunmuş kadını boşamak da böyledir. Allah, ona bu kadını boşama imkânını vermemiştir. Çünkü o buna izin vermemiş, bunu mübah kılmamış, aksine bunu nehyetmiştir. Kula yasaklanmış olan nikâh, talak, azad etmek ve satış gibi işleri Allah, insana yapma imkânını vermemiştir. Bu gibi şeylerde tasarrufta bulunması, malik olmadığı bir şey üzerinde tasarruf etmek demektir. Eğer buna mülk adı verilecek olsa dahi, bu hususta ona hacr getirilmiş/

417 Ebu Davud, 3658; Tirmizî, 2649; İbn Mace, 261; Ahmed, II, 263; hadis hasendir.
418 Ahmed, II, 185, 189, 190, 207, 210; Ebu Davud, 2190, 2191, 2192, 3273; Tirmizî, 1181; Nesaî, VII, 288; İbn Mace, 2047, 2111; hasen bir hadistir.

kısıtlılık getirilmiş ve bu işi yapması yasaklanmıştır. Hacr altında bulunan kimsenin kendisi için hacredilmiş/kısıtlılık getirilmiş bir şey hakkındaki tasarrufu ise caiz değildir. Buna göre Allah'ın ve Rasûlü'nün kendisine hacr getirdiği bir kimse için hükmün böyle sahih olmaması öncelikle sözkonusudur. Özellikle böyle bir kişi, Allah'ın ve Rasûlü'nün emrine aykırı hareket ettiği ve kendisine yasak kılınan bir işi yaptığı için sefih (hacr altına alınması gereken bir kişi) durumundadır.

Onlar, talak hususunda vekil olan bir kimsenin ancak kendisine izin verilen hususları yapabileceğini de kabul ederler. Şâyet kendisine vekâlet verilenin dışında bir talak verecek olursa, onun bu talakı gerçekleşmez. Aksine bu hususta o, hacr altındadır. Buna göre Allah'ın izin vermeyip bu hususta sahibini hacr altında aldığı bir işin gerçekleşmemesi, öncelikle sözkonusudur. Şanı yüce Allah da iddet içerisinde bulunması hali dışında talak vermeyi yasaklamıştır. Tıpkı iddet halinde ona nikâhlamayı yasakladığı gibi. İddet süresi içerisinde evlenecek olursa ittifakla sahih olmaz. Aynı şekilde iddet vakti dışında boşayacak olursa yine hüküm budur. Çünkü bunu haram kılan, ötekini de haram kılmıştır. Hüküm de ancak onun haram kılmasından anlaşılmaktadır. Onun sözünde sahih olur ya da olmaz, şart koşulur ya da koşulmaz, diye bir şey yoktur. Aksine onun sözünde, bu hususa delalet, yine sözünde öbür hususa delalet türündendir. Bu ise bu konu dışında bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.

Buradaki maksat ise âyetin onların delillendirdiklerinin tam zıddına delalet ettiğini beyan etmektir. Bu maksatla diyoruz ki: Yüce Allah'ın: "*Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler.*" buyruğu, ancak iddet süresini kurlarla sayan kadınları kapsar. Hamile olanı kapsamaz. Çünkü hamile olan kadın üç kur beklemez. Aksine onun iddeti yüce Allah'ın buyurduğu gibi: "*Hamile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmalarıdır.*" (Talak. 4) Kadın hamile ise o üç kur diye iddet beklemez. Fakat bazı hallerde onun iddetinin kurlarla sayılacağını zannetmesinden sonra onun hamile olduğu da ortaya çıkıp anlaşılabilir. Nitekim bazen onun iddetinin doğum yapmak ile sona erdiğini zannederken onun hamile olmadığı da ortaya çıkabilir. Durum böyle olduğuna göre kadınlar üç kısımdır:

Kocasının kendisine yaklaşmadığı bir temizlik döneminde sünnete uygun olarak boşanmış olan kadının açıkça görülen hali, hamile olmadığıdır. Hamileliği açıkça ortaya çıkmış olanın da zahiren görülen durumu hamile olduğudur. Hanımı ile ilişki kurmuş olmakla birlikte hamile olup olmadığını bilmeyen bir kimsenin hanımının bu durumu hakkında ise şüphe sözkonusudur. Böyle bir kadın, kurlarla mı iddet bekleyeceğini yoksa doğum yapmakla mı iddetinin sona ereceğini bilemez.

Birincisini boşamak ittifakla caizdir.

İkincisine talak vermek de aynı şekilde ittifakla caizdir. Bu üçüncüsünün ise boşanması caiz değildir. Çünkü onun bekleyeceği iddetin kurlarla sayılma ihtimali de vardır, onun iddetinin hamilelik süresi olma ihtimali de vardır.

Şanı yüce Allah ise boşamayı ancak iddetin sayılabileceği zamana doğru yapılırsa mübah kılmıştır. Bu ise ancak iddetinin ne şekilde olacağını bilen kadın için sözkonusu olur. Bu da ya kurlar ile olur yahut hamilelik süresi ile olur. Bu durumdaki kadın ise cima yapılmadan önce temizlik halinde boşanan kadın yahut da hamileliği belli olduğu halde boşanan kadındır. Durum böyle olduğuna göre, âyet-i kerime üç kur beklemek üzere boşanan kadının durumunu ihtiva etmektedir. Böyle bir durum ise ancak temizlendikten sonra ve kendisi ile cima edilmeden önce boşanmış kadın için sözkonusu olur. Hamileliği belli olmuş olan kadına ise böyle yapması emredilmez. Hamile olup olmadığı hususunda şüphe edilen kadının eğer boşanması caiz olsaydı ona böyle bir emir verilmeyerek aksine ona: Durumuna bir bak. Eğer hamile isen senin iddetin hamilelik süresidir. Eğer hamile değilsen senin iddetin kurlarladır, denilmesi gerekirdi. Şanı yüce Allah, talak verilmiş kadınlara üç kur beklemelerini emrettiğine, onun emri durumu şüpheli olan bu kadını da kapsamadığına göre, bu durum âyetin kapsamına girmez. Böylelikle onların âyet-i kerimenin bu durumdaki kadını kapsadığı şeklindeki sözlerinin bâtıl olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bundan sonra diyoruz ki: Kendisi ile gerdeğe girildikten sonra boşanan her kadına, bu âyet-i kerime ile üç kur' beklemesi emredildiğine göre ve eğer hamile ise onun iddeti doğum yapmak ile sona erecekse, bu durumda olan bir kadına ise talak verilmesinin akabinde ne bu şekilde ne öbür şekilde iddet beklemesi emrolunmadığına göre, onun talak verilerek boşanmış bir kadın olmadığı öğrenilmiş olur. Bu da onun için boşamanın sözkonusu olmayacağına delil teşkil eder.

Buna açıklık getiren bir husus da şudur: Âyet-i kerime, talak verilerek boşanmış kadınlara üç kur ile iddet beklemelerini emretmektedir. Bu da talak verildiği zamandan itibaren başlar. Bu durumda kadın talak verildiği zamandan itibaren iddetini bekler. Sözünü ettikleri böyle bir kadın, eğer talak verilerek boşanacak olursa ona boşandığı zamandan itibaren üç kur beklemesi emredilmediği gibi, hamile olmadığına göre onun talak verilerek boşanmış bir kadın olmadığı da öğrenilmiş olur. Yine buna açıklık getiren bir husus da şudur: Yüce Allah'ın: *"Kendi kendilerine üç kur beklerler."* (Bakara, 228) buyruğu ile ilgili olarak ya: "Bu

buyruk talak verilmiş her kadın hakkında umumîdir. Sonra hamile olan kadın istisna edilmiştir." -nitekim bir taife böyle demiştir- denilecektir. Yahut da: "Hayır! Bu âyet, hamile olmayan kadınlar hakkında özeldir ve onlardan başkalarını da kapsamaz." denilecektir. Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim, kendisi ile gerdeğe girilmemiş olan kadın için iddet beklemenin sözkonusu olmayacağını şu: "*Mü'min kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz.*" (Ahzâb, 49) buyruğu ile açıklamış bulunmaktadır. Bundan dolayı: Bu şekil bu genel hükümden istisna edilip tahsis edilmiştir, demişlerdir.

Bununla birlikte şöyle de denilebilir: Âyet-i kerime, kendisi ile gerdeğe girilmemiş olanı kapsamaz. Çünkü yüce Allah devamında: "*Kadınların üzerlerindeki haklar gibi kendilerinin de maruf şekilde hakları vardır.*" buyurmaktadır. Gerdeğe girilmeden önce ise kadının birlikte yaşamak hususunda herhangi bir hakkı yoktur. Yine yüce Allah: "*Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helal olmaz.*" buyurmaktadır. Bu ise kendisi ile gerdeğe girilmiş kadın hakkında özeldir. Kendisi ile gerdeğe girilmemiş olan kadın ile ilgili olarak karısına vermiş olduğu mehrin yarısı kocasına geri verilir ve bu, yüce Allah'ın: "*Kendilerine mehir tayin etmiş olduğunuz hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız tayin ettiğinizin yarısını (onlara verin.)*" (Bakara, 237) buyruğu bunu gerektirmektedir. Ayrıca yüce Allah'ın: "*Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir.*" buyruğu da hem ay halini hem de çocuğu (gebeliği) kapsamaktadır. Kendisi ile gerdeğe girilmemiş olan kadından ise onun bir çocuğunun olması sözkonusu değildir.

Denilse ki: Sondaki zamir, âyetin başındaki zamirden daha özel olabilir. Nitekim yüce Allah'ın: "*Boşanan kadınlar*" buyruğu, bain talakla boşananları da, ric'i talakla boşananları da kapsar. "*Kocaları*" buyruğu ise ric'i talak ile boşanmış kadınlar hakkında özeldir, demişler ve -zamir ile zâhir ismin yahut da vakıf (durak) yapmanın mutabakatı için özelleştirme yalnızca zamir hakkında mı yoksa sadece başı hakkında mı olduğu hususunda üç farklı görüşe sahiptirler; ve bunlar bilinen görüşlerdir.

Şöyle cevap verilir: Bu, şüphesiz bunlar arasında sözü edilen boşanmış kadınlar, kendileri ile gerdeğe girildikten sonra bain olmuş kadınlardır. Bu da Ahmed'in ve başkalarının mezhepteki iki görüşünden birisidir. Daha sonra Ahmed, bu görüşünden dönmüş ve şöyle demiştir: Ben Kur'ân'ı düşündüm. Kur'ân'daki her bir talak/boşama lafzının ric'i talak demek olduğunu gördüm. Buna göre onun mezhebinin zahir/güçlü görüşüne göre sözkonusu duhulden

sonraki talak, ric'i talak değildir. Üç talaka gelince; zaten o, haram kılınmış talak şeklidir. Bunu ise bundan sonra: "*Boşama iki defadır.*" buyruğu ile açıklamış bulunmaktadır ki, âyet-i kerimede sözkonusu edilen boşama iki defadır. Yani o da ric'i talaktır, demektir.

Bu âyetler ve benzerleri, zifaftan sonra talakın ancak ric'i bir talak olacağına gösterilen delillerden birisidir. Bundan dolayı yüce Allah, bunun yapılması halinde ya iyilikle tutmayı ya da güzellikle serbest bırakmayı zikretmektedir. Bu da ayrıca hulun bir talak olmadığının delillerindendir. Çünkü hulde ric'at/dönüş yoktur. Yüce Allah da ona "*fidye vererek kurtulmak*" adını vermiştir. Bundan ötürü genel olarak ilim adamlarına göre hulde ric'at sözkonusu değildir. Bu, aynı zamanda iki görüşten birisine göre -ve bu Osman, İbn Abbas ve başkalarından sabit olan görüştür- kadın, hulden dolayı bir defa ay hali olmak sûreti ile istibra etmiş/hamile olup olmadığı anlaşılmış olur. Bu durumda da o üç kur beklemez. Ve bu, Ahmed'den gelen iki rivâyetten biridir. Aynı zamanda İshak'ın ve başkalarının, Selef'ten bir kesimin de görüşüdür. Hul, eğer bir fesih ise onun zaten sayısı olmaz. İşte bunlar, âyet-i kerimede sözkonusu olan talakın özellikleridir. Bunlar da üç kur beklemek, kocanın ric'at yapma hakkı ve iki defa yapılacağı şeklinde üç özelliktir. Üçüncü özellik ise hulde yoktur. Çünkü o, kadının vermek sûreti ile kocasından kendisini kurtardığı bir fidyedir. Tıpkı esirin fidye vererek kendisini kurtarması gibi. Böylelikle kadın, bunu satın almış ve ona karşılık bir bedel ödemiş demektir. Yine hul, ikaleye de benzeyebilir. İşte hul'ün de -ikale[419] gibi- adı konulmuş olan miktardan fazlası ile yapılmaması gerekir, diyenler de bundan dolayı böyle demişlerdir.

Eğer o (hul) bir feshtir, denilecek olursa bu durumda "peki, yabancı birisinin bunu yapması sahih olur mu?" meselesi hakkında Şafiî ve Ahmed'in mezhebinde iki görüş vardır:

1. Bir görüşe göre sahih olmaz. Çünkü bu durumda hul ikale gibidir. İkale ise yabancı ile birlikte yapılmaz. Aynı zamanda bu, Ebul Meani'nin ve er-Rafii'nin de görüşüdür. İmam Ahmed mezhebine mensup alimler arasından Ebul Hattab ve başkası da bunu zikretmiş bulunmaktadır.

2. Yabancı birisi ile yapılması sahih olur. Bu da İmam Ahmed mezhebine mensup alimler nezdinde sahih ve meşhur olan görüştür. Aynı şekilde en-Nüket

419 İkale: Yapılmış bir alışverişte alınan malın geri verilmek ve bedeli alınmak sûreti ile fesh edilmesi demektir. Böyle bir durumda verilen bedelden fazlası alınamaz. Hul'de de bir bedel mevzubahis olduğundan ötürü bunun ismi konulmuş mehirden (mehr-i müsemmâ) fazla bir bedelle yapılmaması gerekir, denmek istenmektedir. (Çeviren)

adlı eserinde Ebu İshak eş-Şirazi gibi Şafiî mezhebine mensup Iraklı fukaha. bunu zikretmiş bulunmaktadır. Bunun böyle olması. esirin fidye karşılığı kurtarılmasına benzemesinden dolayıdır. Yabancı olan bir esirin fidye ile kurtarılması halinde bedeli kendiliğinden ödemesi caizdir. Buna dair geniş açıklama başka yerdedir.[420]

Burada maksadımız şudur: Kur'ân-ı Kerim'i eksiksiz bir şekilde iyice düşünüp inceleyen bir kimse: onun. hükümleri. beyanı kapsadığını ve insanların birçoğunun idrak edemeyeceği türden bir ilim ihtiva ettiğini. müşkilleri genişçe açıklayıp anlaşmazlık konularını hakkı ile anlaşılması halinde eksiksiz delalet ve beyanı ile hakkı bâtıldan ayırarak çözümlediğini. onun kelimelerinin yerlerinden oynatılarak tahrif edilmediğini de açıkça görecektir.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler."* buyruğu. maksadın ay hali olan kadınlar olduğu hususunda açık bir nasstır. Bununla birlikte insanlar. âyetin lafzının hamile ve kocası vefat etmiş kadınları umumî olarak kapsayıp sonradan bunun (ay hali olanların) âyetten tahsis mi edildiği yoksa lafzının bunları kapsayıp kapsamadığı hususunda iki görüş ortaya atmışlardır. Birincisini. Mukatil b. Süleyman'ın zikrettiği gibi bazı tefsir alimleri söylemiştir. Nitekim bu, ed-Dahhak'tan da -ki o Mukatil'in üstadıdır- böylece rivâyet edilmiştir. Bunlar derler ki: Şüphesiz Allah. bu âyet-i kerimeden kendisi ile zifafa girilmemiş olan kadını istisna ettiği gibi. bundan, hamile olanları da, (ay hali görmeyecek kadar) küçük ve yaşı büyük (ay halinden kesilmiş) olanları da istisna etmiştir.

Kendisi ile zifafa girilmemiş olan kadının istisna edildiğini bunlardan başkaları söylemiş ve bunu. Ebu Davud süneninde İbn Abbas'tan diye rivâyet etmiştir.[421] Buna dair açıklama daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Bunların istisna edilip âyet-i kerimenin dışında tutulduğu görüşü ise zayıf bir görüştür. Doğrusu ise âyet-i kerimenin şunları kapsamadığıdır:

Küçükler ve ay halinden kesilmiş olan yaşlı kadınlar ay hali görmezler. Yüce Allah'ın: *"Üç kur"* buyruğundan maksat ise arasında temizliğin de görüldüğü ay hallerini kapsar. Dolayısıyla buyruğun ay hali olan ve temizlenen kadınlar hakkında olması kaçınılmazdır. Ay hali olmayan kimseye de üç kur bekleyeceğini söylemeye imkân yoktur. O halde âyet-i kerime bunları kapsamaz. Diğer taraftan âyet-i kerimeden kocası ölmüş kadının istisna edildiğini söyleyen kimse yoktur. Çünkü "boşanan kadınlar" lafzı. kocası ölmüş olan kadını kapsamaz.

420 Bk. Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 91-92. 307.
421 Ebu Davud. 2282.

Hamile olanlara gelince; deriz ki: Eğer lafız onları kapsayacak olsaydı, o taktirde hamile kadının doğumundan sonra ve lohusalığının bitmesinden sonra üç kur beklemeye ihtiyacı olurdu. Çünkü çoğunlukla görülen husus, hamile kadının (ay hali) kanı görmediğidir. Nadiren onu görebilir. Fukaha ise bu görülen kanın ay hali kanı olup olmadığında ihtilaf etmişlerdir. Onun ay hali kanı olduğu söylenecek olsa bile ona göre iddet geçirmeyeceği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bundan sonra kadın lohusa olur. Sonra üç kur (ay hali) bekler. Böyle durumda bir kadın çoğunlukla bir seneden fazla iddet bekler. Bilindiği gibi şanı yüce Allah, bu âyet-i kerime ile bunu kastetmediği gibi âyetin lafzı da buna delalet etmemektedir. Çünkü o: "*Kendiliklerinden üç kur beklerler.*" buyurmuştur. "Terabbus" ise beklemek demektir. Böylelikle yüce Allah, bekleme süresini üç kur olarak tayin etmiştir. Nitekim o: "*Hanımları ile cinsi temasta bulunmamaya yemin (ilâ) edenler için dört ay beklemek vardır.*" (Bakara, 226) buyurmuştur. Her iki yerde de "terabbus: beklemek", sebebin meydana geliş zamanından başlar. Sebep ise ilâ/yemin yahut talaktır. Çünkü şanı yüce Allah: "*Boşanan kadınlar ... beklerler.*" buyruğu, onlara kocalarının kendilerini boşadığı zamandan itibaren beklemek için verilmiş bir emirdir. Boşama zamanından itibaren üç kur (ay hali) beklemek kadın için vacip olduğuna göre, bu durumda talak ile bu kurlar arasında hamilelik gibi bir başka iddetin olması imkânsız olur. Esasen yüce Allah da kadını iddetine doğru boşamayı emir buyurmuştur. İddet ise kurlar ile aynı şeylerdir. Buna göre iddet, boşamanın derhal arkasından başlayacaktır. Onunla arasında bir süre bulunmayacaktır. Ayrıca yüce Allah'ın: "*Üç kur*" buyruğu bir sayı ifade eder. Böylelikle bu durumdaki kadının bundan fazla bir süre beklemeyeceği de anlaşılmış olmaktadır.

İşte bu ve daha başkası, âyetin lafzının boşama akabinde kurları sözkonusu olan boşanmış kadından başkasını kapsamadığını açıkça gösteren hususlardan birisidir. Âyet, ne ay hali görmeyen küçük kızı ne büyük kadını ne de hamileyi kapsar. Nitekim kocası ölmüş kadını da kapsamaz. Durum böyle olduğuna göre âyet-i kerime, aynı şekilde kurlar ile mi yoksa doğum yapmak sûreti ile mi iddetini bekleyeceğini bilemeyen kadını da kapsar. Çünkü böyle bir kadın boşandığı zamandan itibaren üç kur beklemekle emrolunmamıştır. Âyet-i kerime ise âyette sözü edilen boşanmış kadınların her birisinin boşanma akabinde üç kur beklemekle emrolunduklarına delildir. Buna göre bu âyetin kapsamına ne hamile kadın ne de hamile olup olmadığı bilinmeyen kadın girer. Eğer bu durumdaki bir kadını bir varsayıma göre âyetin kapsaması icab edecek olursa, bu durumda eğer hamile değilse boşandığı zamandan itibaren üç kur beklemesi gerekir.

Âyet onu kapsamadığına göre, onun boşanmış bir kadın olmadığı anlaşılmış olmaktadır. Burada sözkonusu edilen talak verilmiş kadınlar, yüce Allah'ın: *"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın."* (Talak, 1) sözkonusu edilmiş olan boşanan kadınlardır. Bu kadın ise sözkonusu edilen iddeti zamanında boşama kapsamı içerisine girmez. Çünkü böyle bir kadın iddeti içerisinde boşanan bir kadın değildir. Böylelikle onun boşanan bir kadın olmadığı da anlaşılmış olmaktadır.

Onların ileri sürdükleri delile cevap vermek için de şöyle denilir: Âyet, ister çocuğu ay halini kapsasın, ister çocuğa özel olduğu varsayılsın, sünnete uygun talak verildiği halde kadının gebeliğini ve çocuğunu gizlemesi imkânsız bir şey değildir. Bazen kocasından hoşlanmadığı için hamile olduğunu bilip, ona ric'at/dönüş yapmaması için onu gizleyebilir. Bazen iddet uzun olacağı için ve ondan nafaka almak istediği için çocuğu gizleyebilir. Bazen çocuğun babasından olmadığını söylemek için gizleyebilir. Çünkü kocası, onu temizlendiğini görmüş olduğu halde boşayacak olursa, yine de bununla birlikte hamile bulunabilir. Çünkü hamile, insanların ittifakı ile kan görebilir. Peki, bu ay hali sayılır mı? Bu hususta iki görüş vardır. Temizlik ise rahimde çocuk olmadığının açık bir delilidir ama kesin delil değildir. Bazen -özellikle hamileliğin ilk zamanlarında- hamile olmakla birlikte temizlik halinde kan görebilir ve kocası onu, hamile olmadığını zannederek boşayabilir, kendisi ise hamile olmakla birlikte bu halini gizliyor olabilir. Bazen de haberi doğru vermeyerek kocasının kendisini boşaması için -boşanmayı arzu edip kocasından hoşlanmadığından ötürü- ay hali olup temizlendiğini de haber verebilir.

Yüce Allah'ın: *"Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir."* buyruğu ise yine böyle bir durumda bunun haram olmasını gerektirir. Çünkü boşamadan sonra bunu gizlemek ona haram olduğuna göre, boşamadan önce bunu gizlemesinin ona haram olması öncelikle sözkonusudur. Çünkü bu durumda koca, eşinin kendisini boşaması mübah olacak şekilde temiz olup olmadığını ve hamile mi değil mi bilmeye -onu boşayıp boşamayacağına karar vermek için- ihtiyacı vardır. Eğer hamileliğini gizleyip kendisini boşamasını sağlamak için temiz olduğunu iddia edecek olursa, böyle bir şeyi iddetin son zamanlarında gizlemesi durumuna göre günahkâr olması daha da sözkonusudur. Çünkü birincisi, kocasının haram bir vaziyette kendisini boşamasını sağlamak ve böylece hile yolu ile kendisini onun mülkiyetinden çıkarma maksadını gütmüştür. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Hileli yollarla kendilerini kurtaranlar (boşanmaya sebep olanlar) ile hul yapan kadınlar, münafıkların kendileridir."

buyurmaktadır.[422] Yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Herhangi bir kadın, bir zorluk ve sıkıntı bulunmaksızın kocasından kendisini boşamasını isteyecek olursa, cennet kokusu ona haramdır." buyurmuştur.[423]

Bu kadının istemesi ve onun/kocasının tercihi ile böyle olduğuna göre, hileli yola sapması ve kadının tuzağı neticesinde bunun gerçekleşmesi halinde durum ne olur?

Bu ise böyle bir talakın bâtıl olduğuna delil olan hususlardandır. Çünkü şüphesiz şeriat koyucunun hikmeti sonsuzdur. Onun gözettiği maksadın tam zıddı ile onu cezalandırması gerekir. Böylelikle onun gerçekleştirmek istediği haram olan hile ve aldatmanın sonuç vermemesi gerekir.

Hamileliğini gizleyip kendisini boşaması için temiz olmadığı halde "ben temizim" dese ve kocası onunla cima etmiş olup hamileliği de belli değilse, bu halde iken nihâyet kocası onu boşasa -bu desteklediğimiz görüşe göre- bu kadına verilen talak geçersizdir. Nitekim bunun benzeri bir olay meydana gelmiş bulunmaktadır. Boşanan kadın üç kur' müddeti beklemekle emrolunmuş olmakla birlikte, boşanmadan sonra da, önce de hamileliği bazı hallerde gizleyebileceği açıkça görüldüğüne göre, âyet ile ameli ihtiva eden görüşün o değil, bu olduğu da açıkça ortaya çıkar.

Bazı tefsir alimlerinin zikrettiklerine göre cahiliye döneminde kadınlar bu şekilde hareket ediyordu. İbnu's Saib.[424] Ebu Salih'ten o, İbn Abbas'tan rivâyetle dedi ki: Kadın, eğer kocasını isteyen birisi ise hamile olmadığı halde -kocasının kendisine dönüş yapmasını sağlamak maksadıyla- "ben hamileyim" derdi. Eğer kocasından hoşlanmamakla birlikte hamile ise "hamile değilim" derdi. Böylelikle kocasının ona geri dönme gücünün bulunmamasını yahut da kendisine dönmemesini sağlamak istiyordu. İslâm gelince onlar da bu hallerini sürdürdüler. Bunun üzerine yüce Allah'ın buyruğu nazil oldu ve o: *"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın ve o iddeti sayın."* (Talak. 1) buyurdu, sonra da: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler."* âyeti nazil oldu.

Derim ki: Bu ise onların Talak Sûresi'ndeki âyetin inişinden önce kendileri ile ilişki kurulmuş olan kadını boşadıklarını gerektirmektedir. Böyle bir durumda,

422 Ahmed, II. 414; Nesaî, VI, 168; Beyhaki, VII, 316, Ebu Hureyre'den. Hadisin birtakım şâhitleri vardır. Ayrıca bk. es-Silsiletü's-Sahiha, 632.
423 Ahmed, V, 277, 283; Ebu Davud, 2226; Tirmizî, 1187; İbn Mace, 2075, Sevban (radıyallâhu anh)'tan.
424 Adı Muhammed b. Saib el-Kelbi olup itham edilmiş bir ravidir.

bazı hallerde "ben hamileyim" dediği için kocası da ona ric'at yapıyor/dönüyordu. Bazen de "hamile değilim" der, kocası da ona dönmezdi. Ama yüce Allah, Bakara Sûresi'ndeki âyeti indirince, kadının temizliği halinde boşanması durumu ortaya çıktı. Çoğunlukla da kadın hamile olmuyordu. Böylelikle kadın, cahiliye döneminde iken yapma imkânına sahip olduğu işi yapamaz oldu.

Tefsir alimlerinden bazılarının zikrettiğine göre, onlar üç talaktan sonra hamile kadına geri dönüyorlardı. Âyet de bunun hakkında nazil olmuştur. Mukatil'in "Beş yüz âyetin tefsiri" adlı eserinde[425] şöyle demektedir: *"Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir."* Bundan maksat çocuktur. *"Bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* buyruğu da şu demektir: Yani onların kocaları, bu durumda yani hamilelik halinde onları ric'at edip geri almakta daha bir hak sahibidirler. Bu, İslâm'ın ilk dönemlerinde idi. Erkek, hanımını hamile olduğu halde üç talak ile boşayacak olursa, iddeti içerisinde bulunduğu sürece kendisine geri dönmekte daha çok hak sahibi idi. Sonra yüce Allah'ın: *"Kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* buyruğu nazil oldu. Yani koca, hanımını hamilelik süresinde bilinen üç talak ile boşadıktan sonra Allah'ın Kitab'ı gereğince onu geri alması mümkündür. Böylelikle âyetleri yüce Allah'ın: *"İşte bunlar, bilen bir topluluk için Allah'ın açıkladığı sınırlarıdır."* buyruğuna kadar açıklamayı sürdürmektedir. Yani yüce Allah'ın, talak ve ric'at halinde erkeğin ve kadının durumunu açıklayan buyruklardır. O, *"Bunları bilen bir topluluk için"* açıklar. Buna göre hanımını hamile iken veya başka bir durumda üç talak ile boşayan bir kimsenin hanımı, kendisinden bain olmuş olur ve kendisinden başka bir koca nikâhlayıncaya kadar ona bir daha helal olamaz.

Asım b. Süleyman el-Kûzî'nin tefsirinde, Cüveybir'den, o Dahhak'tan, o İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre[426] yüce Allah'ın: *"Bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* buyruğu ile İslâm'ın ilk dönemlerinde hamile hakkındaki hüküm kastedilmektedir. Erkek, hanımına hamile olsun olmasın üç talak verip boşayacak olursa, hamile olduğu taktirde ona ric'at yapmakta daha bir hak sahibi idi. Daha sonra hanımının hamile olduğunu bilmeyen bir erkeğin eşi hakkında indi. Kocası onu boşadı. Kadın da ona hamileliğini bildirmedi. İşte yüce Allah'ın: *"Eğer barışmak isterlerse"* buyruğu.

425 Bu, Mukatil b. Süleyman'a ait emire, nehye, helale ve harama dair Kur'an-ı Kerim'de Beş yüz âyetin tefsiri adını taşıyan kitabıdır. Bu kitap ile Dr. Ubeyd b. Ali el-Ubeyd Medine-i Münevvere'de, İslâm Üniversitesinde, 1409 h. yılında mastır tezi hazırlamıştır.

426 Asım b. Süleyman el-Küzi, hadis uydurmakla itham edilmiştir. Cüveybir'in ed-Dahhak'tan rivâyeti oldukça zayıftır. Buna göre senet, İbn Abbas'a kadar telef olmuş bir senettir.

bunu ifade eder. Yani kendi aralarında olanı gözden geçirip düzeltmek isterlerse, demektir. Sonra bu âyeti ondan sonraki âyet nesh etti ve yüce Allah: *"Talak iki defadır. Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır."* buyurdu. Yani güzel bir birliktelikle sürdürmelidir. Sonunda: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra"* yani üçüncü talaktan sonra *"başka bir koca ile nikâhlanmadıkça -ister hamile olsun ister olmasın- helal olmaz."*

Derim ki: Cahiliye döneminde ve İslâm'ın ilk zamanlarında boşamanın belli bir sayısının olmayıp erkeğin kadını dilediği kadar boşayıp, sonra da ona dönüş yaptığını sözkonusu edecek olursak, bu, meşhur ve bilinen bir husustur. Genel olarak bütün ilim adamları bunu zikretmiş bulunmaktadır. Bu hususta hamile olan ile olmayan arasında bir fark yoktu. Cahiliye döneminde talakın ne iddeti ne de sayısı vardı. Yüce Allah ise önce iddeti indirdi. Bu sefer zarar vermek isteyen erkek hanımını boşar, iddetinin bitmesine az bir süre kalınca ona dönüş yapar, sonra bir daha onu boşayınca yeniden iddetine başlar, ona mühlet tanır, nihâyet iddetinin bitimine kısa bir süre kalınca, tekrar onu boşardı. Sonra da böyle yapıp giderdi. Nihâyet her zaman için onu boşayıp sonra da dönüş yapabiliyordu. Bunun üzerine şanı yüce Allah, üç talak sayısını indirdi. Erkeğin, eğer iddet içerisinde bulunuyorsa karısına üç talaktan sonra ricat yapma hakkı vardı. İddet, ister hamilelik ister kur ile yapılsın fark etmezdi. -Sözü geçenlerin zikrettikleri gibi- O sırada onlara iddet zamanında talak verme emri verilmemişti. Çünkü koca, üç talaktan fazla talak verme imkânına sahip olduğu zaman iddeti uzatır ve karısına zarar verebilirdi. İsterse iddet zamanında onu boşamış olsun. Fakat onlara üç defa boşama sınırı getirilince iddet zamanından önce boşamamaları emrolundu. Bundan maksat ise iddetin, talakın hemen arkasında başlaması ve hiçbir şekilde zararın meydana gelmemesi idi.

Kadının bazı hallerde kocasından nefret ettiği için hamileliğini gizlediği, bazı hallerde de kocasının kendisine ric'at yapmaması için bunu yaptığı ve "ben hamileyim" deyip bazen kocasını sevdiği için ay hali olduğunu gizleyerek kendisini nikâhı altında tutmasını sağlamak istediği, bir erkeğin hanımını boşadığı halde karısının hamile olduğunu ona bildirmediği şeklinde zikredilenlere gelince; bu ise bizim daha önce sözünü ettiğimiz, kadının bazı hallerde boşama zamanında hamileliğini gizlediği ile uyum arzetmektedir.

Bu hamilelik, onların: Bu durum, hamilelikte idi ve İslâm'ın ilk döneminde oluyordu, şeklindeki sözleri de: İslâm'ın ilk dönemlerinde talak için sayı sınırı getirilmediği zamanda idi, anlamındadır. Ayrıca o sırada, sünnete uygun talak ile bid'at talak da yoktu. Kadın, bazı hallerde hamileliğini bazen de ay halini gizle-

yebiliyor, bazen -her iki durumda arzusu böyle istediği için- hamilelik iddiasında bulunuyordu. Fakat boşama için üç sınırı getirilince, artık yalnızca iki talakta geri dönme imkânı kaldı ve ayrıca kocaya, hamile olduğu ya da olmadığını bilmedikçe onu boşamaması emri verildi. Eğer hamile ise onun iddeti hamilelik süresidir. Böylelikle o, bu işi (boşamayı) bilerek yapar ve pişman olmazdı. Karısı da onu aldatmaz, ondan gizlemez ve ona yalan söylemezdi. Şâyet hanımıyla temasta bulunmadığı bir temizlik içerisinde olduğundan ötürü, hamile olmadığı ortaya çıkmışsa yine böyle olurdu. Daha önce kendisine zarar veren yalanı, artık kadın çok nadir haller müstesna söylemez oldu. Bu nadir haller ise temizlendikten sonra hamile olduğunun açıkça ortaya çıkması yahut da önce hamileliğini gizleyerek temiz olduğunu söylemesi hallerinde olabiliyordu. O, bununla birlikte ve her iki durumda da bu şekildeki talakı kabul edenlerin görüşlerine göre, kocasını bu hususta kandırma imkânına sahipti. Fakat sünnete uygun yapılan talakın dışındakileri geçerli kabul etmeyen kimseler ise şöyle derler: Eğer kadının hamile olduğu ortaya çıkıp kocanın onu bilmediği anlaşılırsa, bu boşama gerçekleşmez. Çünkü kadın, istenen temizlik süresi içerisinde değildi ve görülen kan (görülmüşse) ay hali kanı değildi.

Aynı şekilde onların maksatları şu da olabilir: Bu âyet -kurlarla ilgili âyet-, iddet süresinin başında boşama emrinin verilmesinden önce inmiştir. Bu durumda onların hanımı ay hali iken ve (temiz iken) onunla ilişki kurmuş oldukları halde eşlerini boşayabiliyorlardı. Böyle bir durumda kadın, hamile olup kocasından bunu gizleyebilir yahut hamile olmayıp bu halini ondan gizleyebilirdi. Bu durumda böyle bir gizleme yasağı umumî idi. Daha sonra bunun akabinde iddetin başlangıcı esnasında talakın verilmesini emretti ve erkeğin hanımını hamileliği ortaya çıktığı taktirde boşaması yasaklandı. Böylelikle bu fesat da ortadan kalkmış oldu. Nitekim onlara, ayrıca: *"Onlara zulmetmek için onları zararlarına tutmayın."* (Bakara, 231) buyurmuştur. Çünkü o zaman talakın belli bir sayısı yoktu. Önce iddet emrini verdi, sonra da ikinci olarak sadece üç talak verebilecekleri belirtildi. Üçüncü olarak da sünnete uygun talak vermeleri emrolundu.

İşte bu, işlerin gerçek mahiyetini açıkça ortaya koymaktadır. La havle vela kuvvete illa billah.

Bundan dolayı Talak Sûresi'nde: *"Kadınları boşayacağınız zaman iddetleri vaktinde boşayın."* (Talak, 1) buyurmaktadır. Bu da iddetin bundan önce meşru kılınmış olduğuna ve iddet âyetinin sünnet talakının emredilmesinden önce nazil olduğuna delildir. Bu ise daha önce zikredilenlerin bir hakikat olduğunu ortaya koymaktadır. Hamd ise âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Aynı şekilde kadın, hamileliğini gizleyip "ben temizim" diyecek olursa, yine talak meydana gelmez.

İşte bütün bunlar, bid'at talakın gerçekleşmediği görüşünün bu husustaki iki görüşün daha tercih edilenleri olduğunu açıkça gösteren hususlardandır. Kitap ve sünnet de buna delildir. Şeriatin maksatlarına uygun olan budur. Zarar verme, aldatma ve hile yapma kapısını da bu kapatır. Şanı yüce Allah'ın, sünnete uygun talakı emretmek ve talakı yalnızca üç ile sınırlamak sûreti ile yapmak istediği de budur. (Bu kapıyı kapatmaktır.) Aksi taktirde bid'at talakın gerçekleştiği söylenecek olursa, cahiliye döneminde bu bakımdan sözkonusu olan zarar, kalıcılığını sürdürür. Eğer: Temizlik halinden sonra verilen talak bağlayıcıdır, denilecek olursa o taktirde kadın, eğer kocasını arzu etmeyen birisi ise kendisine ric'at yapmaması için hamileliğini gizleme imkânını elde eder ve eğer kocasının kendisine ric'at yapmasını arzu ediyor ise ay hali olduğunu gizleyip hamile olduğunu ileri sürebilir.

Bazı tefsir alimlerinin zikrettikleri: Allah'ın, rahiminde yarattığı şeyi gizlemesinin yasaklanması, İslâm'ın ilk dönemlerindedir, şeklindeki açıklamalarına gelince; eğer: Bununla, bu yasak, İslâm'ın ilk dönemlerinde ve talak üç ile sınırlandırılıp, onlara sünnete uygun talak emri verilmeden önce idi. Çünkü bu durumda hamile kadın, hamile olduğu bilinmeden boşanıyor idi. Buna ihtiyaç duydular. Fakat şanı yüce Allah, kadının hamile olup olmadığı bilinmedikçe boşanmayacağını beyan ettikten sonra, buna ihtiyaç kalmadı, denilecek olursa hiç şüphesiz bu âyet-i kerime, -daha önce geçtiği gibi- bid'at talakın gerçekleşeceğine dair delil gösterenlere karşı güçlü bir delildir. Fakat âyet-i kerime, kadınlara boşanan kadının üç kur beklemesi emri verildiği durumda, rahimlerindekini gizlemelerinin yasaklanmış olduğunu beyan etmektedir. Âyette: *"Talak iki defadır."* buyrulmuştur. İşte işin son hali budur. Bu durumda yasak, hem bu durumu hem de başkasını -daha önce geçtiği gibi öncelikli olarak- kapsar. Onlara rahimlerindekini gizlemelerinin yasaklanması, bu gizlemesinin eğer kocası bunu bilecek olursa, ona bir fayda vereceğine delil değildir. Aksine bazen onun bunu gizlediğini kocası bilmeyebilir. Kocasından hamile olduğunu gizler. O da onun temiz olduğunu zannederek onu boşayabilir. Bu hal de doğumunu yapıncaya kadar sürer. Bazen çocuğu kaybeder ve doğum yaptığını dahi gizler. Nitekim rivâyet edildiğine göre Ömer (radıyallâhu anh)'ın bir hanımı böyle bir şey yapmış, Ömer de bu sebeple onun evlenmesine engel olmak sûreti ile onu cezalandırmıştır. Bazen çocuk ölür yahut kadın onu öldürebilir. Bazen erkek bundan sonra ona ric'at yapmaktan hoşlanmayabilir. Bütün bu hususlar, boşamanın gerçekleşme-

yeceğinin bilinmesi ile birlikte sözkonusudur. Peki, insanların birçoğu bu şekilde onun boşanmasının gerçekleşeceğini zannediyorsa, durum ne olur? O taktirde kadının bunu gizlemesi, bu durumda bir zarar teşkil eder. Koca da onu boşamanın insanların birçoğunun inandığı gibi gerçekleşeceğine inanabilir. Bu durumda koca, karısının hile ve tuzaklarından zarar görür. Yüce Allah'ın ona durumunu gizlemesini yasaklaması, hem icma ile kabul edilen meselelerde hem de görüş ayrılığı bulunan meselelerde, bilenin de bilmeyenin de maslahatlarının en mükemmel bir şekilde korunmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan Rabbin hikmetini, rahmetini ve İslâm'ın güzelliklerini daha iyi gören ve daha iyi bilen bir kimse için şanı yüce Rabbin, kadının önünde erkeğe zarar verecek bir yol bırakmadığını da açıkça görür ki, onu istemediği bir talaka sürükleyebilsin yahut ric'at yapmasına engel olabilsin. Ancak Allah'ın ve Rasûlü'nün hükmü böyle bir koca için saklı ise/onu bilmiyorsa, o taktirde bilmediğinden dolayı bir zarar görür. Allah'ın ve Rasûlü'nün hükmündeki bir eksiklikten dolayı değil.

Allah, en iyi bilendir, hükmü en sağlam olandır. Vela havle vela kuvvete illa billah.

İşte bu cevap, burada sona ermektedir. Hamd de âlemlerin Rabbi Allah'adır.][427]

["*Nikâh*" ve daha başka lafızlar, emir hususunda kâmil olan manayı kapsar. Bu da hem akdi hem de cinsel ilişkiyi ihtiva eder. Yüce Allah'ın: "*Size helal olan kadınlardan ... nikâhlayın.*" (Nisa, 3) buyruğu ile: "*Bir başka koca ile nikâhlanmadıkça*" buyruğunda olduğu gibi. Yasak halinde ise eksik olanı da, kâmil olanı da kapsar. Böylelikle cinsel ilişki olmasa dahi tek başına akit de yasaklanmış olur. Yüce Allah'ın: "*Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın.*" (Nisa, 22) buyruğunda olduğu gibi.][428]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helal olmaz. Bununla beraber (yeni koca) onu boşarsa onlar (ilk karı ile koca), Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse, tekrar dönmelerinde üzerlerine bir vebal yoktur. Bunlar, bilen bir topluluk için Allah'ın açıkladığı sınırlarıdır." (Âyet 230) Yani nikâhlamış olduğu bu ikinci kadını boşayacak olursa, her ikisi için de, ilk olarak o kadını boşayan için, eğer Allah'ın sınırlarını ayakta tutacaklarını zannedecek olurlarsa, birbirlerine geri dönmelerinde bir vebal yoktur.

427 Camiu'r-Resail, I, 248-265.
428 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 421.

Arapçada "إن: eğer/şâyet" edatı meydana gelmesi mümkün olan ve olmayan hakkında kullanılır. Şâyet kaçınılmaz olarak yahut çoğunlukla meydana gelen bir şey ise bu taktirde bunun için Araplar "إذا" edatını kullanırlar. Mesela onlar: إذا احمر البسر فأتني: Taze hurma kızaracak olursa yanıma gel, derler ama (aynı anlamda olmak üzere) "إن احمر البسر" demezler. Çünkü taze hurmanın kızarması meydana gelen bir iştir. Şanı yüce Allah, burada "*eğer onu boşarsa*" lafzında "إن" edatını kullandığına göre. daha önce gerçekleşmiş olan o nikâhın, bir sefer talakın gerçekleştiği ve bir diğerinde gerçekleşmediği bir nikâh olduğu anlaşılır. Çünkü muhallil (denilen ikinci koca)nın nikâhında talak kaçınılmaz olur ya da çoğunlukla meydana gelir. Böyle bir durumda ise ancak "feiza tallakaha: şâyet onu boşarsa" denilir ve bu durumda âyet, her türlü nikâhı genel olarak kapsamıştır, denilmez. İşte bundan dolayı: "fe in tallakaha: eğer erkek onu boşarsa" buyrulmuştur. Çünkü nikâhlayanlardan bazıları boşar ve bazıları boşamaz; "muhallil" denilenler çoğunlukla boşasa dahi. Çünkü bizler şöyle diyoruz: Şanı yüce Allah, eğer bunu murad etmiş olsaydı: "فإن فارقها: eğer ondan ayrılırsa" demeli idi. Çünkü karısı hayatta iken o ölebilir. Bir mehrin yahut bir süt emmenin, lanetleşmenin ortaya çıkması, elinin dar olması sebebi ile ya da bir başka sebebin ortaya çıkması dolayısıyla nikâhın fesh edilmesi sebebi ile ondan ayrılıp helal olabilir. Fakat bu gibi hususlar kocanın elinde olan şeyler değildir. Onun elinde olan özellikle talaktır. Dolayısıyla hakkında "boşadığı taktirde" denilen kişi odur ve birincisine helal olur. Bu da nikâhın istekli olarak yapılan bir nikâh olduğuna ve bunda talakın bazen meydana geldiğine bazen de meydana gelmediğine, ayrıca bunun talakın meydana gelmesini gerektirecek ve kötü niyetli nikâh olmadığına -nadir haller dışında- delildir.

Eğer: Şâyet kadından ayrılacak olursa bu, o nikâhta kimi zaman ayrılığın meydana geldiğine. başka zamanlarda da meydana gelmediğine delildir, denilecek olursa ... Bilindiği gibi hem istekle yapılan nikâh hem de farklı niyetle (hile maksadıyla) yapılan nikâh bu mesabededir. Dolayısıyla -Allah en iyi bilendir- yüce Allah'ın "fareka: ayrıldı" lafzı yerine "tallaka: boşadı" lafzını kullanmış olması, bunun, talakın gerçekleşmesi için akdedilmiş bir nikâh olmayıp talakın sözkonusu olabileceği bir nikâh olduğunu hissettirmek için kullanılmış olabilir.

Bunu da "firak: ayrılmak, ayrılık" lafzının daha genel bir anlam ifade etmesi desteklemektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim de bu lafzı, yüce Allah'ın: "*Ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın.*" (Talak. 2) buyruğunda ve benzerlerinde kullanmış bulunmaktadır. Şâyet "talak" lafzının bir özelliği olmasa idi onun zikredilmesi daha uygun olurdu. Bizim sözünü ettiğimiz husus ise uygun bir

fayda olup bunun mülahaza edilmesi halinde hitabın konumunun mükemmelliği de açıkça görülür. Bunu da şu şekilde açıklayabiliriz: "Hatta ... e kadar" harfi ile tayin edilmiş bir gaye/nihai noktada zikredilen bu gaye, gaye olarak sınırı belirlenen şeyin hükmüne girer. Dil bilginleri arasında bu hususta bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz. Ancak insanlar "ila" harfi ile belirlenmiş gaye hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bundan dolayı şöyle demişlerdir: "أكلت الـسمكة حتي رأسها:" Başına varıncaya kadar balığı yedim." Yine: قدم الحاج حتي المشاة : Yayan gidenlere varıncaya kadar hacılar hep geldi ve daha başka ifadeler kullanılarak burada kullanılan gaye (e kadar), kendisinden önce zikredilenin hükmüne dahildir. Buna göre yüce Allah'ın: "*Ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz.*" buyruğu bu kadının ondan başka bir kocayı nikâhlaması demek olan o nihai gaye ortaya çıkmadıkça, ona (ilk kocaya) helal olmamasını gerektirir. Bu nihai gaye gerçekleşecek olursa, işte o gayeye kadar sınırlı olarak konulmuş haramlık son bulur ve nihâyete erer. Sadece bu miktar, kadının birinci kocasına helal olduğunun beyanı için kâfidir. İkinci koca o kadından ölüm, fesih ya da talak sebebi ile ayrılacak olursa yeterli olur. Çünkü ilk kocadan başka birisi onu nikâhlayacak olursa, o üç talak ile meydana gelmiş olan haramlık ortadan kalkar ve kadın diğer muhsan/iffetli kadınlar gibi olur. Bunda talak ciheti dışında bir başka haramlık sözkonusu olur. Ayrılmak sûreti ile bu haramlık ortadan kalkınca kadında iki haramlıktan birisi kalmaz. Böylelikle eski haline döner.

Yahut da ondan başka bir kocayı nikâhlamak ile nikâhlı olma süresinin toplamı -nikâhın bunun toplamının adı olmasına binaen- kastedilmiş olabilir. Nitekim: Namaz kılıncaya kadar (hatta) seninle konuşmayacağım, denilmesi böyledir. Şâyet maksat bu ise ifadenin takdiri de şöyle olur: Kadın böyle birisine, başka kocanın nikâhı sona ermedikçe helal olmaz. Onun durumu, birincisinin durumu gibidir. Bundan sonra denildiğine göre eğer onu boşayacak olursa, bu boşamada helal oluşun talaka bağlı olduğunun açıklanması dışında yeni bir faydanın da olması mutlaka gereklidir. Bu ise -Allah en iyi bilendir- bu kocanın boşamasının caiz oluşu ve caiz olmayışı ile nitelendirilen birisi olmasına dikkat çekmektir. Yani bazı hallerde onun boşaması gerçekleşir, diğer hallerde gerçekleşmez. Bu hususun daha da açıklık kazanmasını istiyorsanız o taktirde yüce Allah'ın: "*Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiklerinde o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın.*" (Bakara, 222) buyruğunu iyice düşünün.

Temizlenmek, maksat olarak gözetilen bir fiil olduğundan ötürü burada sınır belirten bir harf (hatta: e kadar) getirilmiştir. Burada da talak, maksat olarak gö-

zetilmediğinden ötürü bunda da ta'lik bildiren harf/edat getirilmiştir. Eğer muhallilin nikâhı, yüce Allah'ın *"nikâhlayıncaya kadar"* buyruğunun kapsamına dahil olsaydı, bu durumda boşanan kadınların nikâhlanmasında çoğunlukla görülen durum o olurdu ve böyle bir halde talak maksat olurdu. Bu durumda, o âyetin konumunda olurdu. Fakat maksat böyle olmadığından ötürü yüce Allah, o âyette ikisi arasında fark gözetti. Ancak helal oluş iki şartın gerçekleşmesine bağlı olunca: *"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın."* buyurarak yüce Allah'ın fiili ile sabit olan bu haram kılmanın, temizlenme halinin varlığı ile ortadan kalktığını; fakat arkasından ondan daha hafif ve insanoğlunun fiili ile ortadan kaldırılması mümkün olan bir başka türün kaldığını beyan etti ve bunun hükmünü de: *"İyice temizlendiklerinde o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın."* (Bakara, 222) buyruğu ile hükmünü beyan buyurdu.

Burada ise şanı yüce Allah: *"Eğer erkek onu boşarsa"* buyruğu ile helal olmasının onun boşanması şartına bağlı olduğunu beyan etmeyi murad etmemiştir. Çünkü bu, zaten bilinen bir husustur. Onu, Nisa Sûresi'nde kendileri ile evlenilmesi haram olan kadınlar (muharremât), muhsanât hakkındaki buyrukları ile açıklamış bulunmaktadır[429]. Ayrıca talak şart değildir. Şart ne şekilde olursa olsun gerçekleşen ayrılıktır. Diğer taraftan talak, boşanan kadının iddeti bitinceye kadar helal oluş için tek başına yeterli değildir. Evli kadının başkasına helal olmayacağına dair imamların bilgisi, iddet bekleyen bir kadının helal olmayacağına dair bilgilerinden daha güçlüdür. Eğer bu mana test edilmiş olsaydı, onun iddeti sözkonusu etmesi daha bir gerekli ve vurgulu olurdu. Böylelikle bu şartın zikredilişinde bir faydanın varlığının kaçınılmaz olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan talakın özel olarak sözkonusu edilmesi ve onun "in" şart edatı ile birlikte zikredilmesinin de önemi vardır. Bunun sebebi ise -Allah en iyi bilendir- önceki şart koşulmuş nikâhın hakkında *"eğer onu boşarsa"* demenin doğru olmayacağını beyan etmekten başka bir sebepten dolayı değildir. Muhallil denilen ikinci kocanın nikâhı ise böyle değildir. Allah en iyi bilendir.

Yedinci yol: Şanı yüce Allah: *"Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse tekrar dönmelerinde üzerlerine bir vebal yoktur."* buyruğu, yüce Allah'ın: *"Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helal olmaz. Şâyet erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırları koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı. Eğer siz de onların Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız o halde kadının bir şeyleri fidye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar za-*

429 Bk. Nisa, 23-24. âyet-i kerimeler. (Çeviren)

limlerin ta kendileridir." buyruğundan sonra dile getirmiştir. Böylelikle şanı yüce Allah, her ikisinin Allah'ın sınırlarını dosdoğru koruyamayacaklarından korkulacak olursa, kadının fidye vermesine izin vermiş bulunmaktadır. Çünkü nikâhın sınırları vardır. Bunlar da yüce Allah'ın eşlerden her birisi üzerine şart koştuğu diğerlerine ait haklardır. Eğer onların bir araya gelişlerinden Allah'ın sınırlarının aşılmasından korkulacak olursa, kadının fidye ile kendisini kocasından kurtarması caizdir. Bundan sonra ise üçüncü defa boşamayı zikretmekte, arkasından da eğer önceki kocasından bir başkasını nikâhlayacak olur o koca da onu daha sonra boşayacak olursa, bu durumda her ikisinin Allah'ın sınırlarını koruyabileceklerini sanmaları halinde, ilk kocasına dönme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Şanı yüce Allah'ın kadının ilk kocasına dönüşünü mübah kılması, Allah'ın sınırlarını koruyabileceklerini zannetme şartına bağlamıştır. Aynı şekilde eğer her ikisi yine Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkacak olurlarsa, kadının fidye vererek kocasından ayrılmasını da mübah kılmıştır. Çünkü orada şart koşulan şey, fidye vermektir. Ayrılmanın mübah oluşunda, beraberliklerinin devamından ötürü günaha düşmekten korkmaları yeterlidir. Burada şart koşulan şey ise nikâhtır. Bir araya geliş için itaat edebileceklerinin zannedilmesi de bir zorunluluktur. Bu şartın koşulmasının sebebi ise onların her ikisinin Allah'ın sınırlarını uygulayamayacaklarından dolayı korktuklarını haber vermiş olmasıdır. Bununla birlikte sözkonusu duruma yakından bakmak zorunludur. Acaba kadın değişti mi yoksa yeniden evlenecek kocadan farklı olarak eski halinde mi? Çünkü Allah'ın sınırlarının uygulanması zannı mevcuttur. Zira ortada buna aykırı bir durum bulunmamaktadır.

Bunun bir benzeri, yüce Allah'ın: *"Eğer barışmak isterlerse bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* (Bakara, 228) buyruğudur. Çünkü boşama, çoğunlukla ortaya çıkan bir kötülük sebebi ile olur. Eğer koca kötülük isteyerek ona ric'at yapacak olursa, bu caiz olmaz. Aksine onu boşamak vacip olur. Fakat o buyrukta: *"Kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* buyurarak özel olarak geri alma hakkını kocaya vermiştir. Çünkü burada sözkonusu olan, ric'i talak ile boşanmış kadındır. Burada ise: *"Geri dönmelerinde"* buyurularak geri dönme her iki eşe ait bir fiil olarak kullanılmıştır. Çünkü sözkonusu edilen üç talak ile boşanmış kadındır. Böyle bir kadın ise ikinci kocadan sonra (ilkine), ancak kadının rızası ile yapılacak/rızasına bağlı yeni bir akit ile helal olabilir. Bu ise böyle bir kadının şahsında iki talakın bulunmuş olduğuna, bir fidyenin ve üçüncü bir talakın bulunmuş olduğuna delildir. Nitekim İbn Abbas ve başkaları böyle demişlerdir.

Şanı yüce Allah'ın, Allah'ın hadlerini bu hususta uygulayacağını zanneden kimselere, herhangi bir zararın erişmesinden korkulan nikâhı mübah kıldığı açıkça anlaşıldığına göre, mübah nikâhın aynı zamanda eşler arası geçimde Allah'ın sınırlarına riâyet edilmesine ihtiyaç duyulan nikâh olduğu da anlaşılmaktadır. Muhallil denilen ikinci kocanın nikâhı ise bu kabilden bir nikâh değildir. Çünkü onun niyetinde nikâhlandığı bu kadını onunla cima etmenin akabinde boşamak varsa, ortada Allah'ın sınırlarının uygulanmasının gerek görüleceği bir geçim de yok demektir. O halde bu nikâhta böyle bir zan/kanaat şart olmamaktadır. Bu ise Kur'ân'a aykırıdır.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Eğer karısını boşayan önceki koca onu boşayacak, ikincisine helal olmasını isteyecek olursa, şüphesiz yüce Allah, onlara Allah'ın sınırlarını uygulayabileceklerini zannetmeleri şartıyla birbirlerine dönmelerini mübah kılmıştır. Muhallil denilen ikinci kocanın, nikâhının sahibinin ise böyle bir zanna/kanaate ihtiyacı yoktur.

Bir kimse: Hayır, bu muhallil denilen ikinci kocanın nikâhında da şart koşulmuştur, diyecek olursa ona şöyle cevap verilir: Muhallil denilen koca, size: Benim niyetim şu anda onunla cima etmek ve bunun akabinde onu boşamaktır. Aynı şekilde onun niyeti de budur. Hem bizler beraber kalmayı sürdürecek olursak Allah'ın sınırlarına riâyet edeceğimizi zannetmemekle birlikte böyle bir iş yapmak bize helal olur mu, dese buna karşılık kişi ona: Evet, diye cevap verirse Allah'ın Kitab'ına muhalefet etmiş olur. Eğer hayır, diyecek olursa onun kanaati çürür ve benimsediği asıl ilkeyi de terk etmiş olur.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Muhallil denilen ikinci kocaların çoğunluğu yani muhallil erkek ile kadın her ikisi Allah'ın sınırlarına riâyet edeceklerini zannetmezler. Çünkü onların her biri diğeri ile evlenmeyi istememektedir. Aksine ondan ayrılmak maksadıyla onunla evlenmiştir. Niyeti bu olan bir kimse ile birlikte Allah'ın sınırlarına riâyet etmek -üstelik bu hususu/evlenmenin akabinde ayrılmayı şart koşmuşlar ise- nasıl zannedilebilir? Bununla birlikte şöyle demek caiz değildir: Muhallil denilen ikinci kocanın nikâhında muteber olan, sadece kadın ile beraber bulunacağı o süre içerisinde Allah'ın sınırlarına riâyet edeceğini düşünmesinden ibarettir. Çünkü bilindiği gibi bir saat, bir gün gibi bir süreliğine güzel geçinmek, genel olarak kimsenin mahrum kalmayacağı bir şeydir. Eğer şart koşulan bu ise bu da herkes için zaten hâsıl olan bir şeydir. O halde bunu şart koşmaya da ihtiyaç yoktur. Bu da yüce Allah'ın izni ile gâyet açıktır.

Yüce Allah'ın: *"Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse"* (Âyet 230) buyruğu hakkında Mücahid'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bizler, onların nikâhlarının kötü niyetle yapılmadığını bilirsek, demektir. O dille (dediği kötü niyet) ile kadının (ilk kocasına) helal olması için yapılacak nikâhı kastetmiştir. Onun bu sözlerinin anlamı da -Allah en iyi bilendir- şudur: Eğer kadını boşayan ilk koca ve zevce, ikinci nikâhın kötü niyet olmaksızın yapıldığını bilecek olurlarsa, işte o taktirde onunla evlenirse birinci talaktan ve ondan sonraki nikahtan ötürü sözkonusu olacak Allah'ın sınırlarına riâyet edeceğini zannetmesi sözkonusu olur. Bundan sonra da yine talak ve nikâhta da bu aranır. Fakat (ikinci koca) onunla kötü niyetli bir nikâh yapıp onu boşar, sonra da (ilk koca ile) birbirlerine dönecek olurlarsa her ikisi de Allah'ın sınırlarına riâyet edeceklerini düşünmüş olmazlar. Çünkü bu, önce kadının (ilk kocasına) haram kılınması, sonra ikincisine helal kılınması, arkasından birincisine helal kılınması amacıyla yapılmış olur.

Buna göre âyet-i kerime nikâhın sahih olduğunu, güzel geçimin düşünüldüğü hususlar hakkında umumîdir. Bu iki düşünmeden/zandan biri geçmiş ve şimdiki zaman içindir. Diğeri ise gelecek ile alakalıdır. İşte bundan dolayı -Allah en iyi bilendir- burada zannı/düşünmeyi ümit etmeyi ilim anlamında kullanmamıştır. Bundan dolayı fiil merfu gelmemiştir. Böylelikle zannın yakîne delalet etmesine ihtimal vermeyecek şekilde şeddesiz "nun" ile "en" edatını getirip fiil merfu olarak kullanılmamıştır. Aksine şeddesiz "en" ile fiil nasb edilerek fiilin (zannetmenin) asıl manası üzerinde kullanıldığının bilinmesini sağlamak istemiştir. Diğer taraftan ikinci kocanın muhallil olmadığı kesin olarak bilinmeyebilir. Bu, ancak galib zan ile bilinir. Buna göre âyet-i kerimede bu bakımdan ikinci bir delil daha bulunmaktadır.][430]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Talak iki defadır."* buyurduktan ve hul'u sözkonusu ettikten sonra: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz."* buyurmaktadır. Muhallil denilen hulleci kocanın nikâhı ve mut'a ise mutlak olarak kullanıldığı taktirde nikâh değildir. Muhallil de, mut'acı da koca sayılmaz. Çünkü sözlükte "nikâh", en eksiksiz bir şekilde bir araya getirip katmak demektir. Eğer bedenen bir araya geliş sözkonusu ise o taktirde bu iki bedenin bir araya gelişinde en nihai noktayı temsil edip, ötesi bulunmayan bir araya geliş olur. Eğer akitlerle bir araya geliş ise o taktirde bu devamlılık ve birliktelik sûretiyle ikisinin bir araya gelmesi demek olur.][431]

430 el-Feteva, III, 207-211. Bu aynı zamanda tahlil (hulle yapman)ın iptali risalesidir.
431 Fetava, III, 205. Aynı risale.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın: "*Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz.*" buyruğuna benzer. Çünkü ikinci koca, üç talak ile sözkonusu olan haram kılışın nihai sınırıdır. Kadın, ikinci kocayı nikâhladığı taktirde sözkonusu olan o haramlık ortadan kalkar. Fakat bu durumda kadın, ikinci kocanın nikâhı altına girmiş olur ve onun hakkından ötürü kadın haram olur. Yoksa üç talak dolayısıyla değil. İşte ikinci koca onu boşayacak olursa, birincisinin onunla evlenmesi caiz olur.][432]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu kabilden bir buyruk da yüce Allah'ın: "*Talak iki defadır. (İkincisinden sonra tekrar dönerse) ya iyilikle tutmalıdır veya güzellikle salmalıdır. Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helâl olmaz. Şâyet erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırları koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı. Eğer siz de onların (karı ve kocanın) Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız, o halde kadının bir şeyleri fidye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir. Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helâl olmaz. Bununla beraber (yeni koca da) onu boşarsa, onlar (ilk karı ile koca) Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse, tekrar dönmelerinde üzerlerine bir vebâl yoktur. Bunlar, bilen bir topluluk için Allah'ın açıkladığı sınırlarıdır.*" (Âyet 229-230) buyruğudur. Bu buyruk, yapılmasına izin verilmiş olan hul'un her iki eşin Allah'ın sınırlarına riâyet etmeyeceklerinden korkulduğu zaman ve ikinci nikâhın ancak Allah'ın sınırlarının gereklerini yerine getireceklerini zannettikleri taktirde mübah olacağına bir delildir.[433]

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ
بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ
نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ
عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

432 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 625.

433 Fetava, III, 40. Aynı risale.

231. "Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştı mı artık onları ya iyilikle tutun veya iyilikle salın. Yalnız onlara zulmetmek için onları zararlarına tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendisine zulmetmiş olur. Allah'ın âyetlerini alaya almayın; Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini, size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti düşünün. Bir de Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Yalnız onlara zulmetmek için onları zararlarına tutmayın.*" buyruğu da kadına ric'at yapmanın zarar vermek kastı olmaksızın ancak düzeltip ıslah etmek maksadını güden kimseler için sabit olduğu hususunda açık bir ifade/nasstır.][434]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Haram kılmak, Allah'ın sıfatlarındandır. Tıpkı vacip/farz kılmanın da Allah'ın sıfatlarından olduğu gibi. Üstelik şanı yüce Allah, bunu: "*Allah'ın âyetlerini alaya almayın.*" buyruğunu onun âyetlerinden birisi olarak tespit etmiş ve nikâh, talak ve hul hususunda onun hükmünün sadır oluşunu âyetlerinden saymıştır.][435]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bu hususu: "*Allah'ın âyetlerini alaya almayın.*" buyruğunda âyetlerinden saymıştır. Böylelikle nikâh, talak ve hul hakkındaki sınırlarını âyetlerinden olmak üzere değerlendirmiştir. Ama eğer vacip ve haram kılmak ifadeleri ile yemin edecek olursa, bu durumda Allah için adakta bulunmuş olacağı gibi Allah adına da yemin etmiş olur.][436]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: "*Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştı mı artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın.*" buyruğudur. Çünkü salmak, tutmaktan vazgeçmek yani onu alıkoymayacak şekilde bırakmak demektir. Salıvermenin ayrıca yeni bir talak vermeye ihtiyacı yoktur. Aynı şekilde akli geçerliliğini sürdürmenin de ayrıca yeniden onu sürdürmeye ihtiyacı yoktur. Allah en iyi bilendir.][437]

434 Fetava, III, 40.
435 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 273.
436 el-Kavâidu'n-Nuâniyye, 368.
437 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 358.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın boşamayı, ric'ati, hul'ü, üç talaktan sonra eski kocaya helal olmaya sebep olan nikâhı, ondan sonraki nikâhı ve bunun dışında daha başka hususları zikrettikten sonra *"Allah'ın âyetlerini alaya almayın."* buyurması, Allah'ın dinini alaya almanın büyük günahlardan birisi olduğuna delildir. İstiza etmek, alay etmek demektir. Bu da sözleri ve fiilleri ciddiyete ve hakikate değil de şakaya, oyun ve eğlenceye yorumlamak demektir. İnsanlarla alay eden bir kimse ise onların niteliklerini ve fiillerini, muteber kabul edilecek derecenin dışına çıkartacak şekilde yeren kimse demektir. Nitekim bu kişi, riyakârlık yapan birisidir. Allah'ın, filan kişinin bir sa' miktarındaki sadakasına ihtiyacı yoktur, diyerek müminler arasından nafile sadakalar vererek bütün gayretlerini ortaya koydukları halde, ancak çok az bir şeyler tasadduk eden, nafile sadaka veren kimselerle alay etmeleri buna örnektir.

Buna göre şeriat koyucunun hakikat ve maksatlarını tayin etmiş olduğu sözlerini söyleyen bir kimsenin (bunları ciddiye alması gerekir.) İman sözü, kendisi ile ferclerin helal kılındığı, Allah'ın sözü, ahitler, akit tarafları arasındaki misak/antlar gibi. Eğer kişi, bunlarla onlara değer ve kıymet veren hakikatlerini de, bu lafızları bunların muhassalası haline getirdiği maksatlarını da kastetmiyor, aksine kadına, nikâhlamaya ihtiyacı olmadığı halde zarar vermek maksadıyla geri almak istiyor yahut da onu önceki kocasına helal olması için nikâhlıyor yahut da onu giydirmek için ona hul' yapıyorsa, o taktirde bu kişi Allah'ın âyetleri ile alay eden birisidir. Çünkü hiç şüphesiz ahitler ve misakler/ahdler, Allah'ın âyetlerindendir.][438]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz şaka yollu vb. maksatlarla nikâh yapan kişinin nikâhı, maksadı muteber alınması için bir delildir. Çünkü şeriat koyucu, Allah'ın âyetlerinin alaya alınmasını ve şer'i gereklerinin maksat olarak gözetildiği ciddi şeklin dışında, akitlerin kendisi olan Allah'ın âyetlerini kişinin diline dolamasını/sözkonusu etmesini yasaklamıştır. Bundan dolayı hulle yapmayı yasakladığı gibi, âyetlerle alay etmeyi de, (hul yoluyla boşanmayı kabul edecek şekilde) mecbur bırakmayı da yasaklamış bulunmaktadır. Buna da yüce Allah'ın: *"Allah'ın âyetlerini alaya almayın."* buyruğu ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bazı kimselere ne oluyor da Allah'ın sınırları ile oynuyor, Allah'ın âyetleri ile alay ediyorlar. Seni boşadım

438 Fetava, III, 15 -Bu, Tahlili İbtal risalesidir-

sana döndüm. seni boşadım sana döndüm. (diyerek) bunu yapıyorlar."[439] buyruğu buna delildir.][440]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah. bunu: *"Allah'ın âyetlerini alaya almayın."* buyruğu ile âyetlerinden diye değerlendirmiş ve böylelikle nikâh. talak ve hul ile ilgili sınırlarını âyetlerinden saymıştır. Fakat bir kimse. bir şeyi vacip ve haram kılmaya dair yemin edecek olursa. Allah için adakta bulunmuş olacağı gibi Allah için de yemin etmiş olur.][441]

Yüce Allah'ın Buyruğundaki "Hikmet"in Manaları

"Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini. size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti düşünün." buyruğu ile ilgili olarak merhum İbn Teymiyye şunları söylemektedir: [Şanı yüce Allah. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kitap ve sünnet ile göndermiştir. Her ikisiyle onun ümmeti üzerindeki lütfunu da tamamlamıştır. Nitekim yüce Allah: *"Ta ki size olan nimetimi tamamlayayım ve (bu sûretle) doğru yola gelebilesiniz. Böylece aranızda içinizden size âyetlerini okuyan, sizi arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti öğreten, bilmediğiniz şeyleri size bildiren sizden bir peygamber gönderdik. Öyle ise beni anın ki ben de sizi anayım ve bana şükredin, nankörlük etmeyin."* (Âyet 150-152); *"Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden âyetler okuyan onları tertemiz eden onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Al-i İmrân. 164) ve: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti düşünün."*; *"O ümmiler arasında kendilerinden, onlara karşı onun âyetlerini okuyan. onları arındıran. onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir."* (Cuma. 2) buyurmaktadır. Yine yüce Allah, İbrahim el-Halil hakkında: *"Rabbimiz, onların arasında kendilerinden onlara âyetlerini okuyan ve onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten... Bir peygamber gönder."* (Bakara. 129); *"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın."* (Ahzâb. 34) buyurmaktadır.

İlim adamlarından birçok kişi -Yahya b. Ebu Kesir. Katade ve Şafiî ile başkaları. bunlar arasındadır.[442]] Hikmet. sünnetin kendisidir. demişlerdir. Çünkü

439 İbn Mace. 2017: Tayalisi. 527: İbn Hibban. 4265-el-İhsan-. Beyhakî. VII. 322: Bezzar. 3117: Taberî. II. 539: Rûyâni. Müsned. 452. el-Busiri. Misbahuzzicace. II. 125'te ve biraz sonra geleceği gibi İbn Batta. el-Hıyel'de senedinin hasen olduğunu söylemişlerdir.

440 Fetava. III. 55. Hulle yapmanın iptaline dair risaledir.

441 el-Kavaidu'n-Nûraniyye. 268.

442 Kaynakları daha önce gösterildi.

Allah, Nebisinin zevcelerine evlerinde okunan Kitab'ı ve hikmeti hatırlamalarını emir buyurmuştur. Kitap, Kur'ân-ı Kerim'dir. Bundan başkası ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in okuduğu şeyler olup bunlar da sünnettir.][443]

Bakara sûresi 227-232. âyetlerin tefsiri

["Eğer (hanımlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar.) Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, bilendir.

Boşanan kadınlar, kendiliklerinden üç kur' (hayız yahut temizlenme) müddeti beklerler. Eğer Allah'a ve âhiret gününe iman etmişlerse, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl değildir. Eğer barışmak isterlerse, bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler. Kadınların üzerlerindeki haklar gibi, kendilerinin de ma'ruf şekilde hakları vardır. Erkeklerin ise kadınların üzerinde bir dereceleri vardır. Allah, Azîzdir, Hakîmdir.

Talak iki defadır. (İkincisinden sonra tekrar dönerse) ya iyilikle tutmalıdır veya güzellikle salmalıdır. Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helâl olmaz. Şâyet erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırları koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı. Eğer siz de onların (karı ve kocanın) Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız, o halde kadının bir şeyleri fidye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir.

Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra, başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helâl olmaz. Bununla beraber (yeni koca da) onu boşarsa onlar (ilk karı ile koca) Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse, tekrar dönmelerinde üzerlerine bir vebâl yoktur. Bunlar, bilen bir topluluk için Allah'ın açıkladığı sınırlarıdır.

Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştı mı artık onları ya iyilikle tutun veya iyilikle salın. Yalnız onlara zulmetmek için onları zararlarına tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendisine zulmetmiş olur. Allah'ın âyetlerini alaya almayın; Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini, size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti düşünün. Bir de Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

Kadınları boşayıp da iddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşrû bir şekilde anlaştıkları taktirde, artık kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayınız. İşte içinizden Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere böyle öğüt verilir. Böylesi sizin için daha faziletli ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz." (Âyet 227-232)

443 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I. 6.

Bu âyet-i kerimeler, meşru olanın, üç talak(ı birden vermek) değil de ric'î talak olduğuna birçok bakımdan delil teşkil etmektedir.

1) Şanı yüce Allah: *"Eğer boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar.) Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir bilendir. Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman etmişlerse Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir. Eğer barışmak isterlerse bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* buyurmaktadır. Bu, boşanan her bir kadının üç kur/ay hali bekleyeceğine ve bu süre içerisinde kocasının onu geri almakta daha bir hak sahibi olduğuna delildir. Eğer talak veren erkek, bir talak ile üç talaktan herhangi birisini vermekte serbest olmuş olsaydı boşanmış olan her bir kadının böyle olmaması gerekirdi. Aksine bu, bazı boşanmış kadınların niteliği olurdu.

Eğer: Bu kanaatinizi, üçüncü defa talakı verilmiş olan kadının durumu reddetmektedir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Şanı yüce Allah, bu hususu daha sonra: *"Talak iki defadır."* buyruğu ile beyan buyurmuştur. Böylelikle o sözü edilen talakın, sadece iki defa olacağını açıklamaktadır. Üçüncüsü ise yüce Allah'ın: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz."* buyruğunda dile getirmiştir. Bundan önce ise yüce Allah: *"Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır."* buyurmaktadır. Böylelikle ifadenin tamamlanması maksadı da açıklanmış olmakta ve bu sûretle de Kur'ân-ı Kerim'in medlulunun, nefhumunun ve zahirinin dışına çıkılmamış olmaktadır. Oysa: Talak veren erkek, bir talak vermek ile üç talak vermekten birisini seçmekte muhayyerdir, denilecek olursa durum böyle olmaz.

Aynı şekilde âyet-i kerime, boşanan bütün kadınlar hakkında geneldir. Üçüncü talakı verilen kadının ise yüce Allah, özellikle durumunu sözlerin nihâyetinde *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helal olmaz."* buyruğu ile açıklamıştır. Bu durumda onun dışındakiler, Kur'ân'ın zahirinden anlaşılan anlam ve genel çerçevesi içerisinde kalmaktadır.

2) Şanı yüce Allah, izin verip teşri buyurduğu talakın hükmünü zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü o: *"Şâyet (eşlerine) dönerlerse şüphesiz Allah, Ğafur'dur, Rahim'dir. Eğer boşamaya karar verirlerse şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, bilendir."* buyurduğu gibi: *"Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın."* (Talak, 1); *"Mü'min kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan*

onları boşarsanız..." (Ahzâb. 49) vb. buyrukları, şanı yüce Allah'ın genel olarak talaka izin verdiğine ve onu mübah kıldığına delildir. Şanı yüce Allah ise her türlü talaka ne izin vermiştir ne de onları mübah kılmıştır. Aksine talak; kitap, sünnet ve icma ile mübah ve yasak olan kısımlarına ayrılır. Burada sözkonusu edilen ise üç talakı bir defada vermek hakkındadır. Acaba bu, mübah kısmından mıdır yoksa yasak kısmına mı girer? Eğer: Allah, mübah kıldığı talakın hükmünü açıklamış bulunmaktadır. Üç talakta mübah değildi. Buna göre Kur'ân, zahiri ve umumu üzeredir, denilecek olursa yine: O, mübah türündendir, Kur'ân'da izin vermiş talakı da, yasak olan talakı da kapsar, denilecek olursa şüphesiz ki bu, Kur'ân'ın zahirine muhaliftir.

3) Şanı yüce Allah: "*Bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler.*" Bu ise ric'i talakın bir niteliğidir. Bu da yüce Allah'ın Kitab'ında "boşanan kadınlar" buyruğu ile nitelendirilen talakın bu olduğuna delildir. Hâlbuki üç talak ile ta baştan beri talak veren kimsenin ricati/dönmesi sözkonusu değildir. Yalnızca dönüşü olmayacak bir talak veren kimse ise Allah'ın Kitab'ına aykırı hareket etmiş olur.

4) Bundan sonra yüce Allah: "*Talak iki defadır.*" buyurdu. Sonra da: "*Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır.*" buyurdu. Mürsel hadiste Ebu Rezin el-Esedi'den ve İmam Ahmed ve başkalarının rivâyet ettiği hadise göre,[444] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Ey Allah'ın Rasûlü, üçüncü talak nerede (sözkonusu edilmektedir), denilince o da yüce Allah'ın: "*Ya iyilikle tutmalıdır veya güzellikle salmalıdır.*" buyruğundadır, buyurdu.

Bunun anlamı da yüce Allah'ın ikinci talaktan sonra hanımı nikâhta tutmanın caiz olduğunu göstermektedir. Böylelikle ikinci talaktan sonra kadının zevce olabileceği ve ikinci talak sebebiyle haram olmadığı anlaşılmaktadır.

Daha sonra yüce Allah, üçüncü talakın da verilmesi halinde bunun hükmünü: "*Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz.*" buyruğu ile sözkonusu etmektedir. Bazıları bunun anlamını tefsir ederek "*yahut güzellikle salmalıdır*" buyruğunun üçüncü talak olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu bir başka yerde sözkonusu edildiği gibi çeşitli bakımlardan yanlıştır. Bilindiği üzere bu buyruk, toplu olarak üç talakı ele almamaktadır. Çünkü üçüncü talaktan sonra iyilikle tutmak sözkonusu değildir.

444 Taberî, II, 278; İbn Ebu Hatim, II, 419; Beyhaki, VII, 340; ayrıca bk. İbn Kesir, Tefsir, I, 279-280; ed-Durru'l-Mensûr, I, 664.

5) Yüce Allah'ın: *"Talak iki defadır."* buyruğunda (Talak) lafzı "elif lam" ile marife olarak gelmiştir. O halde bu, bilinen talak hakkındadır. Bu ise daha önce yüce Allah'ın: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden ... beklerler."* buyruğu ile Kitab'ında sözkonusu edilmiş olan talaktır. Bu da ric'i talaktır. İşte bu, Allah'ın Kitab'ında meşru olan talakın, biri diğerinden sonra gerçekleştirilen ric'i talak olduğuna delildir. Bu iki talaktan sonra ise ya iyilikle tutmak yahut güzellikle salıvermek sözkonusudur. Üçüncü talak ise yüce Allah'ın: *"Eğer erkek onu boşarsa"* buyruğunda sözkonusudur.

6) Yüce Allah'ın: *"İki defadır"* buyruğu ile ya biri diğerinden sonra yapılmasını kastetmiştir. Yüce Allah'ın: *"Sonra gözünü iki defa çevir."* (Mülk, 4) buyruğunda ve yine yüce Allah'ın: *"Sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler ve sizden baliğ olmayanlarınız üç defa izin istesinler."* (Nûr, 58) buyruklarında olduğu gibidir.

Bilindiği gibi izin istemek de üç defada tek bir sözle gerçekleşir. Şâyet üç defa "Selamun aleyküm, girebilir miyim?" diye arka arkaya söylese bu üç defa izin istemek olmaz. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buyruğunda da böyledir: *"Her kim bir günde yüz defa subhanallahi vebihamdihi: Hamdi ile Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim, diyecek olursa günahları deniz köpükleri kadar da olsa üzerinden dökülür."*[445] Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda da böyledir: *"Otuz üç defa subhanallah, otuz üç defa elhamdulillah, otuz üç defa Allahu Ekber, dedi."*[446]; *"O selâm verdi mi, üç defa verirdi."*[447] vb. sayı ile ilgili lafzın sözkonusu edilen sözü tekrarlamayı gerektiren daha başka buyruklar da böyledir. Özellikle şanı yüce Allah: *"Talak iki talaktır."* buyurmamıştır, bunun yerine: *"Talak iki defadır."* buyurmuştur. Eğer kişi: *"O üç defa boş olsun."* diyecek olursa, böylelikle hanımını üç talak ile boşamış oldu denilebilir. Fakat hiçbir zaman hanımına üç defa talak verdi, denilemez. Aksine o, hanımını sadece bir defa boşamış olur. Aynı şekilde: O iki talak ile boş olsun, diyecek olursa sadece bir defa ona talak verdi, denilir; onu iki defa boşadığı söylenemez. Yahut da bu sözleri ile "iki talaktır" demeyi murad buyurmuş. İster bir kelimeyle söylenmiş olsun ister iki kelimeyle. Ancak kasıt bu olsaydı, o taktirde: *"Talak üçtür."* denilmesi gerekirdi ve "talak iki defadır" diye birincisinde kastedilenden farklı bir ifade kullanılmazdı. Çünkü maksat, sözü edilen talaktır ki, bu da ardı arkasına verilen ric'i talaktır. Üçüncüsü ise iyilikle tutmaktan yahut güzellikle salmaktan sonra verilen talaktır. Bu da yüce Allah'ın: *"Eğer erkek onu boşarsa*

445 Buhârî, 6405; Müslim, 2691.
446 Müslim, 597;
447 Buhârî, 94, 95, 6244.

ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz." buyruğudur. Eğer denilen husus kastedilmiş olsaydı "talak iki talaktır" denilmesi gerekirdi. Yüce Allah: *"Talak iki defadır."* buyurmazdı. Yüce Allah'ın: *"Ona ecrini iki defa veririz."* (Ahzâb, 31) buyruğu da muktezası gereğince anlaşılır. Yani bir defa, bir defa daha veririz. Yoksa maksat ona ecrini sadece bir defa vermek değildir. Aksine onu iki defa vermektir.

7) Talak, "tallaka tatlika" fiilinin mastar ismidir. Bilindiği gibi "tatlik", talak veren kimsenin söylediği sözü ile yaptığı bir fiildir. Bunun ardı arkasına söylenmesi hali dışında iki defa yapılması aklen mümkün değildir. Eğer hanımını tek bir söz ile boşayacak olursa, böyle bir kimseden talak iki defa değil sadece bir defa sadır olur. Her ne kadar ona iki talak verdi, demek mümkün olsa bile, onu iki defa boşadı, demeye imkân yoktur. Diğer taraftan onu iki defa boşadı, lafzından boşamayı tekrarlamadan bunun gerçekleştiği anlaşılamaz.

Buna da yüce Allah'ın: *"Talak iki defadır."* sözü delildir. Bu söz, bir kimsenin: "Onu iki defa boşadı." sözünün delalet ettiği mana ne ise ona delalet eder. Eğer bunu söyleyecek olursa bu sözden, ancak onun hanımını biri diğerinden sonra olmak üzere (iki defa) boşadığı anlaşılır. Başka bir şey anlaşılmaz. İşte yüce Allah'ın: *"Talak iki defadır."* buyruğu da böyledir.

Bir kimse: "İki ya da üç defa tesbih getirdi." ve "İki yahut üç defa tehlil getirdi (La ilahe illallah dedi)" diyecek olur vb. söz söylerse bundan, onun bu sözlerin birini diğerinden sonra söylediği anlaşılır. Aynı şekilde: "Onunla iki yahut üç defa konuştu." denilecek olursa yine anlaşılan budur. Yüce Allah'ın: *"Sen onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen dahi Allah onlara mağfiret etmeyecektir."* (Tevbe, 80) buyruğu ile: *"Sağ ellerinizin sahip oldukları ile ... sizden üç defa izin istesinler."* (Nûr, 58) buyrukları ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sahih hadisteki: "Her kim bir günde subhanallahi vebihamdihi diyecek olursa günahları denizin köpükleri kadar da olsa üzerinden dökülür. Her kim bir günde la ilahe illallah vahdehu la şerike leh lehul mulku velehul hamd vehuve ala külli şeyin kadir, diyecek olursa Allah ona yüz hasene yazar. Üzerinden yüz günahı indirir. Ve bu, onun için o gün, akşamı edinceye kadar şeytana karşı bir zırh olur. Onun yaptığından daha faziletli bir işi, onun söylediğinin aynısını ya da daha fazlasını söyleyen kimseden başkası da yapamaz." buyruğu da böyledir.

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sahih hadisteki:[448] "Şüphesiz benim kalbim de perdelenecek gibi olur. Ve elbette ben bir günde yüz defa Allah'tan

448 Müslim, 2702, el-ağar el-Müzeni'den.

mağfiret dilerim." buyruğu da başka bir sahih hadisteki: "Ey insanlar, Rabbinize tevbe ediniz. Nefsim elinde olana yemin ederim ki şüphesiz ben, bir günde yetmiş defadan daha fazla Allah'tan mağfiret diler ve ona tevbe ederim." buyruğu da böyledir.

8) Şanı yüce Allah: *"Talak iki defadır."* buyurduktan sonra *"Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır."* buyurmuş ve böylelikle ona iki defa talak verdikten sonra hanımı ya iyilikle tutmasını yahut güzellikle salmasını emir buyurmuştur. Bu ise ancak üçüncü defa talak vermeyi, iki talaktan sonra yapması halinde sözkonusu olur yoksa hepsini bir arada verdiği taktirde bunu yapmak mümkün değildir.

9) Bundan sonra, şanı yüce Allah: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz. Bununla beraber onu boşarsa onlar Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse tekrar dönmelerinde üzerlerine bir vebal yoktur."* buyurmaktadır ki bunun manası, Müslümanların ittifakı ile şudur: Hanımını iki talak ile boşamış olan o erkeğe üçüncü talakı da verdikten sonra ondan başka bir koca ile nikâhlanmadıkça tekrar ona helal olmaz. Şâyet bu ikinci koca onu boşayacak olursa, o kadın için de, ilk koca için de birbirlerine dönmelerinde bir vebal yoktur. Yani Allah'ın sınırlarına uyacaklarını zannettikleri taktirde onu ikinci defa nikâhlayabilir. İşte o vakit şanı yüce Allah, bu iki talaktan sonra gerçekleşmiş böyle bir talak ile Kur'ân-ı Kerim'de o kadını (kocasına) haram kılmıştır.

10) Yüce Allah: *"Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştı mı artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın. Yalnız onlara zulmetmek için onları zararlarına tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendine zulmetmiş olur."* buyruğunda geçen *"kadınları boşadığınızda"* buyruğu, bütün boşamalar hakkında umumî bir buyruktur. Çünkü bu lafız, şart siyakında nekiredir. Yüce Allah, iddetin bitmesine doğru kadının ya nikâh altında tutulmasını ya da serbest bırakılmasını emir buyurmuştur. Öyle bir iş ise üç talakı birlikte vermek halinde sözkonusu olamaz. Bununla üç talakı birlikte vermenin bunun kapsamına girmediği de bilinmiş olmaktadır. O halde boşama isminin kapsamına girmez. Dolayısıyla da meşru olmaz. Şâyet bu ismin kapsamına girmiş olsaydı, Kur'ân'ın zahirine muhalif olması ve Kur'ân'ın umumî ifadesinin tahsis edilmesi gerekirdi.

Eğer: Ama bu iki talaktan sonra vermesi halinde üçüncü talakta sizin bu kanaatinizi reddetmeyi gerektirir, denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bunu yüce Allah: *"Talak iki defadır."* buyruğundan itibaren *"... eğer erkek onu boşarsa"*

buyruğuna kadar ki ifadelerinde açıklamış bulunmaktadır. Şanı yüce Allah, nikâh altında tutmayı sözkonusu ettiği talakın, ancak iki defa olduğunu beyan buyurmuştur, denilir.

11) Yüce Allah: *"Talak iki defadır."* buyurmakta ve "üç defadır" buyurmamaktadır. Bununla birlikte şunu bilelim ki o, üç defada hanımını üç talak ile boşamak imkânına sahiptir. Böylelikle yüce Allah'ın, erkeğin dönme hakkında sahip olduğu talakın iki defa olduğunu beyan etmeyi murad ettiği anlaşılmış olmaktadır. Eğer: O ric'i talak, iki talaktır demeyi kastetmiştir, denilecek olursa bu, onları hep birlikte verdiğinin farz edilmesi halinde uygun bir izah olmaz. Çünkü o durumda ric'i talak, sadece bir, bir de bir talak sonrasında bir talak daha ve ikisi bir arada verilmiş iki talak olur. Bu ise "iki defadır" denilmesine aykırıdır. Çünkü bu taktirde verilen iki talak, ancak biri diğeri arkasında verilebilir.

Eğer: Maksat, ric'i talakın iki defa olduğunu kastetmiş ise böylelikle bizim biri ric'i, bir talak diğeri ric'i olmayan bir diğer talaka sahip olduğumuz anlaşılmış olur. Bu ise hem bain talakı hem de haram talakı kapsar ki bu da üç talak(ı bir arada vermek)tir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Talak lafzı, ya her türlü talakı kapsayan umumî bir lafızdır yahut da daha önce sözü edilen talaka ait olup, o da bildik (ma'hud) talaktır. Her iki ihtimale göre her bir talakın birinin diğerinin arkasında olmasını gerektirir ve ancak ric'i talak olmalıdır. Bain olmayı gerektirecek şekilde bir tek talakı sabit kabul eden bir kimse, Kur'ân'ın delaletine -haram kılmayı gerektiren bir tek talaktan ayrı-muhalefet etmiş olur.

12) Yüce Allah: *"Yalnız onlara zulmetmek için onları zararlarına tutmayın."* buyurmaktadır. Bu ise üç talakın bir defada verilmesinde sözkonusu olamaz.

13) Yüce Allah, "Allah'ın âyetlerini alaya almayın." buyurmaktadır. Üç talakı topluca vermenin Allah'ın âyetlerini alaya almak kabilinden olduğu ise rivâyet edilmiş bulunmaktadır. Nitekim bunu, Nesaî,[449] İbn Vehb yoluyla gelen bir hadis olarak rivâyet etmiştir: Bana Bahreme'nin babasından haber verdiğine göre (o şöyle demiştir): Mahmud b. Ledid'i şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hanımına üç talakı bir arada veren bir adam haber verilince, öfkeli bir şekilde kalktı, sonra da: "Ben aranızda bulunduğum halde Allah'ın Kitab'ı oyuncak mı ediliyor?" buyurdu. Sonunda bir adam kalkarak: Ey Allah'ın Rasûlü, onu öldüreyim mi, dedi.

449 Nesai, VI. 142

14) Şanı yüce Allah: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti düşünün."* buyurmuştur. Bu nimet ise kulun eşini biri diğerinden sonra boşaması ve boşadıktan sonra ona müracaat etmesi/dönmesi ile ortaya çıkar. Ama verdiği ilk talakında eşini kendisine haram kılacak olursa, bu durumda kadın ilk defasında ona haram olmuş olur. Hoş ve temiz şeyleri haram kılmak ise nimet türünden sayılmaz. Aksine yüce Allah, bunu: *"Yahudilere zulümleri sebebiyle kendilerine helal kılınmış olan pek çok şeyleri yasakladık."* (Nisa, 160); *"Onları zulümleri yüzünden bununla cezalandırdık."* (En'am, 146) buyruklarıyla bunu bir azap olarak tespit etmiştir.

15) Yüce Allah: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetleri size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti düşünün."* buyruğundaki öğüt, teşvik ve korkutma ile birlikte verilen emir ve yasaklardır. Yüce Allah'ın: *"Eğer onlar kendilerine verilen öğüdü yerine getirecek olsalar."* (Nisa, 66) yani emrolunduklarını yerine getirseler, buyruğu ile *"Bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."* (Nûr, 1) buyrukları gibi. Yani Allah, size bunu yasaklamaktadır. İşte bu buyruklar, şanı yüce Allah'ın sözkonusu ettiği talak hususunda onlara emir ve yasaklar vermiş olduğuna delildir. Her ne kadar onlara üç talakı birlikte vermeyi mübah etmiş olsa dahi, onun sözkonusu ettiği bu talak türünde ne bir emir ne de bir yasak vardır. Çünkü üç talaktan sonra ne nikâhı altında tutmak, ne salıvermek ne de öğüt vermek sözkonusudur. Bunu yapan bir kişi, eğer günah işlememiş olsaydı talaktan önce de, sonra da ona öğüt verilmezdi. Kur'ân-ı Kerim ise sözünü ettiği talakta onlara öğüt verilmiş olduğuna delildir.

16) Yüce Allah'ın: *"Kadınları boşayıp da iddetlerini bitirdiler mi aralarında meşru bir şekilde, anlaştıkları şekilde artık kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayınız."* buyruğu, Kitab'ında sözünü ettiği ve iki defa olarak tespit ettiği talak hakkında genel bir buyruktur. Eğer şanı yüce Allah, üç talakı bir arada vermeye izin vermiş olsaydı âyet-i kerime umumî manasında olmazdı. Aksine bu sözü edilen boşamanın bir kısmında sözkonusu olur, diğer kısmında olmazdı. Bu ise Kur'ân-ı Kerim'in zahirine ve geneline aykırıdır.

17) Kur'ân-ı Kerim, herkesten önce Ashab-ı Kiram'a bir hitaptır. Ashaptan sonra da ümmete bir hitaptır. Bilindiği gibi, yüce Allah'ın ahkamını sözkonusu ettiği talakı ele alarak hitap etmek, yüce Allah'ın: *"Eğer barışmak isterlerse bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."*; *"Talak iki defadır."*; *"Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştı mı artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın."* ve *"Kadınları boşayıp da iddetlerini bitirdiler mi ... artık kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayınız."* buyrukların-

da olduğu gibi, üç talakı birlikte vermeyi kapsamaz. Ancak birini diğerinden sonra veren ve boşayan kişiyi kapsar. Bu ise baştan beri Kur'ân ile muhatap olanlar nezdinde bilinen talak şeklinin bu olduğuna delildir. Aynı zamanda bu üç talakı birlikte vermenin, onların bildikleri talak şekli olmadığına da delildir. Çünkü böyle olsaydı, onu istisna etmesi ve beyan etmesi gerekirdi. Aksi taktirde Kur'ân-ı Kerim ile Allah'ın ve Rasûlü'nün bir beyanı olmaksızın zahirinin ve umumunun hilafı kastedilmiş olurdu.

18) Şöyle denilebilir: Bilindiği gibi Kur'ân'ın zahiri ve umumî ifadeleri meşru olan talakın, biri diğerinden sonra verilen olduğuna delildir. Eğer zahirinin hilafı kastedilecek olursa bunun, Allah tarafından yahut Rasûlü tarafından beyan edilmesi de mutlaka gerekir. Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerim'de üç talakı bir arada vermenin mübah olduğuna delil teşkil eden tek bir âyet yoktur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de buna delil olan bir rivâyet gelmemiştir. Çünkü Kays kızı Fatıma ile ilgili hadiste kocasının kendisini üç talakın üçüncüsünü de vererek boşadığı kaydedilmemektedir. Lanetleşme hadisi de üç talaktan başka bir yolla kendisine haram olmuş birisini talak ile boşaması ile ilgilidir. Böyle birisine talak vermek ise ondan ayrılmak hususuna dair bir pekiştirmedir. Hatta bu, talakın gerektirdiği ayrılığı gerektirmeyen boş bir sözdür. Hatta bu sözün varlığı ile yokluğu birdir. Üç talak vermenin erkeğe haram olmasının sebebi, onun eşine dönüş yapmasına imkân bulunmasıdır. Böyle bir sûrette boşanan bir kadın hakkında ise buna imkân yoktur. Böyle bir kimsenin münker işlediği kabul edilecek olursa şüphesiz Allah ve Rasûlü, o işin münker olduğunu beyan ettiği taktirde bunun ayrıca her mecliste beyan edilmesine gerek yoktur. İşte bu da Kays kızı Fatıma ile ilgili hadis hakkında verilebilecek ikinci bir cevaptır. Buna karşılık ise onların Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in susmuş olmasından başka ileri sürecekleri bir delilleri de yoktur. O da şudur: Bir şeyin haram olduğunu beyan edecek olursa, ona tepki göstermeyip susması, her zaman için o işin caiz olduğuna delil olamaz.

19) Şanı yüce Allah'ın, üçüncü defa boşamadan sonra kendisinden başka bir kocayı nikâhlayıncaya kadar o kadını ilk kocasına haram kılması ve ona dördüncü defa karısını boşamayı mübah kılmaması ise o kocaya verilen bir cezadır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "*Yahudilere zulümleri sebebiyle kendilerine helal kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık.*" (Nisa, 160); "*Onları zulümleri yüzünden bununla cezalandırdık.*" (En'am, 146) buyrukları gibidir.

Karısının bir başka kocayı nikâhlamadıkça ona haram kılınması halinde o kendisi ile evlenmeye razı olsa dahi karısı ile evlenme gücüne sahip olamaz. Hatta kadının ondan başkasıyla evlenmemesi yahut da kendisini boşamayacak

birisiyle evlenmesi de mümkündür. İnsan tabiatının bir gereği de kişi. karısının bir başkası ile evlenmesinden hoşlanmaz. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den başkalarına vefatından sonra zevcelerini nikâhlaması -Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ikram olmak üzere- haram kılınmıştır. İşte bu. üç talak verilmiş olan bir kadının kendisinden başka bir kocayı nikâhlayıncaya kadar ona haram kılmanın. onu küçültmek için sözkonusu olduğuna delildir. Çünkü ondan başkasının hanımı ile evlenmesinin yasaklanması da bir ikramdır. O halde hanımının kendisine helal olması için başkası ile evlenmesinin şart koşulması ve ona geri dönmesi için bunun gerekli kılınması onun için bir küçültmedir. Küçültme ise ancak günah işleyen kişi içindir.][450]

[*"Kadınları boşayıp da iddetlerini bitirdiler mi ... artık kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayınız."* diye buyurmaktadır. Bu ise ancak üçten az verilmiş talaklar hakkında sözkonusu olur ve bu her türlü talakı kapsar. Böylelikle üç talakı bir arada vermenin meşru olmadığı anlaşılmış olmaktadır.][451]

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ
وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا
وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ
ذٰلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ
أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ
بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

233. "Anneler, çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir. O kadınların (annelerin ve çocuklarının) maruf bir şekilde yiyeceği, giyeceği (çocuğun) babasına aittir. Kimseye gücünden fazlası yükletilmez. Ne bir anneye çocuğundan dolayı zarar verilsin ne de bir baba çocuğu yüzünden zarara sokulsun. (Çocuğun babası ölürse) mirasçıya düşen de bunun gibidir. Eğer kendi rızaları ile ve danışarak (daha erken sütten) kesmek isterlerse, ikisinin üzerine de bir günah yoktur. Çocuklarınızı siz emzirtmek isterseniz (süt an-

450 Câmiu'r-Resâil. I. 280-290.
451 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 80.

neye) verdiğinizi meşrû bir şekilde teslim etmeniz şartıyla yine üzerinize bir vebal yoktur. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah: *"Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir. O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği, giyeceği (çocuğun) babasına aittir."* buyurmaktadır. Yüce Allah, bu buyruğunda kadınlar için maruf bir şekilde giyecek ve nafakadan başka bir şeyi vacip kılmamıştır. Esasen evlilik sebebiyle vacip olan da budur. Bazı hallerde süt emen için özel bir fazlalık dahi sözkonusu olmayabilir. Nitekim hamile kadın hakkında: *"Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin."* (Talak. 6) buyurmaktadır. Böylelikle çocuğun nafakası, annesinin nafakası içerisine girmiş olmaktadır. Çünkü çocuk, onun yoluyla gıdalanır. Aynı şekilde süt emen çocuk da böyledir. Burada nafaka iki sebep dolayısıyla vaciptir. Hatta bu ikisinden birisi sebebiyle vaciplik kalkacak olursa diğeri sabit kalır. Nitekim kadın serkeşlik etmekle birlikte çocuğuna süt emzirecek olursa zevce oluşundan dolayı değil süt emzirdiğinden dolayı nafaka hakkı vardır. Şâyet kadın bain talak ile boşanmış olup kocasının çocuğuna süt emzirecek olursa şüphesiz bunun karşılığında ücretini hak eder. Şüphesiz yüce Allah: *"Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin."* (Talak. 6) buyurmaktadır. Bu ücret ise nafaka ve giyimdir. Aralarında Dahhak vb. bulunduğu bir kesim böyle demiştir. Eğer kadının sütü az olup kocası onu boşayacak olursa çocuğu için süt anneyi ücretle tutabilir. Böyle bir iş yapacak olursa çocuk sebebi ile kadına vermesi gereken bir pay yoktur. Ama kadın çocuğunun hadane/bakım hakkına sahiptir.][452]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir. O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği, giyeceği babasına aittir."* buyurarak bunu babaya vacip kılmış, bunun için ayrıca ne bir akdi ne de bir izin vermeyi şart koşmuştur.][453]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazı hallerde bireylerin bireylere dağıtılması sûretiyle toplam toplamın karşısında bulunabilir. Bu durumda iki umumdan her bir kişi için diğer umumdan

452 Fetava. IV. 170.
453 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 561.

bir kişi bulunur. Mesela insanlar elbiselerini giyindi, insanlar bineklerine bindi, denildiği taktirde onların her biri kendi bineğine bindi ve kendi elbisesini giyindi, demektir. Aynı şekilde insanlar çocuklarını severler, denilecek olursa, onların her biri kendi çocuğunu sever demektir. İşte şanı yüce Allah'ın: *"Anneler çocuklarını emzirirler."* buyruğu da böyledir. Yani her bir anne kendi çocuğuna süt verir. Hâlbuki: İnsanlar nebileri tazim ederler, dediğimiz taktirde onların her biri, her bir nebiyi ayrı ayrı tazim ederler, demek olur.][454]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Çocuklarını emzirirler."* buyruğu, hem emzirmek hem de izafe anlamını ihtiva ettiğine göre, izafe de tevzi anlamını taşıdığına göre süt emzirmek de tevzi edilmiş bir eylemdir.][455]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da ilim adamlarının, yüce Allah'ın: *"Onun hamilelik süresi ile sütten kesilmesi otuz aydır."* (Vahkaf, 15) buyruğu ile birlikte: *"Çocukları iki bütün yıl emzirirler."* buyruğu ile birlikte hamileliğin asgari süresinin altı ay olduğu anlamını çıkarmışlardır.][456]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir."* buyruğu, bu sürenin süt emzirmenin tamamlandığı süreye delildir. Bundan sonrası ise gıdalardan bir gıdadır. Nitekim iki yıldan sonra süt emzirmek, büyük çocuğun süt emmesi gibidir, diyenler bunu delil gösterirler.

Yüce Allah'ın: *"İki bütün yıl"* buyruğu da *"havleyn: İki yıl"* lafzının bir yıl ve diğerinin bir kısmı hakkında kullanılabileceğine delildir. Bu da arapların kullanımlarında bilinen bir husustur. Mesela filan kişi yirmi yaşındadır, sözü; bu yaşı tamamladığı taktirde söylenir. el-Ferra, Zeccac vb.[457] dedi ki: Bir kimsenin daha azını kastederek "iki yıl" demesi caizdir. Nitekim yüce Allah: *"Kim iki günde acele ederse."* (Bakara, 203) buyurmaktadır. Kişinin bir gün ve öbürünün bir kısmında acele edeceği bilinen bir husustur. Aynı şekilde: İki gündür filanı görmedim, denildiği zaman bir gün ile diğerinin bir kısmı kastedilir. "İki bütün" buyurması ise iki tam yıldan eksiltmenin caiz olmadığını beyan etmek içindir. Bu da yüce

454 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 128.
455 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 11.
456 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 176.
457 İbnu'l-Cevzi Zâdü'l-Mesir, I, 271; Zeccac, Mealil Kur'an, I, 312'de zikretmektedir.

Allah'ın: *"İşte bunlar tam on gündür."* (Bakara, 196) buyruğu konumundadır. Çünkü buradaki "on" lafzı, dokuz ve onuncunun bir kısmı hakkında kullanılabilir. Mesela tam olmasa bile on gün ikamet ettim, denilir. Yüce Allah'ın (196. âyette) "tam" buyruğu, burada "iki tam" buyruğu konumundadır.

Buhârî ve Müslim'in Sahihler'indeki rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Emrolunduğunu tam ve mükemmel eksiksiz ve gönül hoşluğu ile veren güvenilir hazinedar, sadaka veren iki kişiden birisidir."*[458]

Tam ve eksiksiz kendisinden hiçbir şey eksiltilmeyendir. Çünkü tamlık/kemal eksikliğin zıttıdır. "Muveffer: Mükemmel, fazla" ya gelince, onların ecirleri "muvefferdir" demiştir. Ayrıca fazla olan kısım için de "muveffer" denilir.

"Yaralanmadı" anlamında: "لم يكلم" denilir. Nitekim İmam Ahmed'in Kitabü'z-Zühd adlı eserinde, Vehb b. Münebbih'ten diye rivâyet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: Yüce Allah, Mûsâ (aleyhisselâm)'a: *"Bunun sebebi onların benim için değersiz olmalarından dolayı değildir. Ama onların benim lütuf ve keremimden paylarını salimen ve eksiksiz, dünyanın da eksiltmediği, heva perdesinin de azaltmadığı bir şekilde tam olarak almaları içindir."*[459] Bu ise niteliğin değiştirilmesi, öbürü ise miktarın eksiltilmesi ile ilgilidir. Ebul Ferec'in zikrettiğine göre acaba bu buyruğun, bütün anneler hakkında genel mi yoksa boşanmış kadınlar hakkında özel mi olduğu hususunda iki görüş olduğunu zikretmektedir. Özel olduğu Said b. Cübeyr, Mücahid, Dahhak, Süddî vb. ile birlikte Mukatil'in görüşüdür. Genel olduğu ise Ebu Süleyman et-Dımeşki vb. ile birlikte kadı Ebu Ya'la'nın görüşüdür. Kadı dedi ki: Bundan dolayı biz şöyle deriz: Kadın, kendi çocuğunu ücretle emzirmek hakkına sahiptir. Kocası ile birlikte olması ya da boşanmış olması arasında bir fark yoktur.[460]

Derim ki: Âyet, onlara karşı bir delildir. Çünkü âyet, süt emziren kadınlar lehine onların maruf bir şekilde rızıklarının ve giyimlerinin verilmesini vacip kılmaktadır. Bundan fazlası sözkonusu değildir. Hâlbuki bu kişi, bu kadının nafaka dışında ayrı bir ücret ile bu işi yapacağını söylemektedir. Âyet-i kerime, buna delalet etmiyor. Aksine âyet-i kerime, eğer umumî ise kadının çocuğunu kocanın kendisine nafakasını vermesi ile birlikte emzireceğine delildir. Tıpkı hamile olması halinde olduğu gibi. Kocası ona nafakasını verir ve çocuğun nafakası evlilik nafakası kapsamına girer. Çünkü çocuk, annesinin beslemesi ile beslenir. Çünkü anne karnındaki ceninin nafakası, süt emen çocuğun nafakasının kendisidir.

458 Buhârî, 1438; Müslim, Zekat, 98.
459 Zühd, s.83 -az farkla-
460 Zâdü'l-Mesîr, I, 271.

Buna göre her iki görüş arasında bir aykırılık yoktur. Bunun boşanan kadınlara özel olduğunu söyleyenler, süt emzirmek sebebiyle yeni bir nafakanın vacip olduğunu söylemişlerdir. Talak Sûresi'nde sözkonusu olduğu gibi. Bu ise boşanmış kadına ait özel bir durumdur.

Yüce Allah'ın: "*İki bütün yıl*" buyruğuna gelince. doğumdan itibaren başladığı yılın tamamlanmasının da yine bu tarihte gerçekleşeceği bilinen bir husustur. Şâyet Muharrem ayının onuncu günü doğmuşsa. aynı saatte yine Muharrem ayının onunda tamam olur. Çünkü mutlak olarak havl/sene ay hesabı ile on iki aydır. Nitekim yüce Allah: "*Gerçekten ayların sayısı Allah'ın Kitab'ında on iki aydır.*" (Tevbe. 36) buyurmaktadır. İşte sözünü ettiği dört ay on gün iddet de böyledir. Bunun başlangıcı. ölüm zamanından itibaren hesaplanır ve son günü ise (dört ay ile birlikte) benzeri on gün geçtikten sonra tamamlanır. Buna göre eğer Muharrem'in yarısında olmuşsa son gün on beş Muharrem olur. İşte alışverişlerde vadesi belli süreler ile. şeriat ile ve şart ile vadesi belirlenen diğer hususlar da böyledir.

Burada Fukaha'nın zayıf iki görüşü daha vardır:

Bu iki görüşten birisine göre. ayın hesabında ise bütün aylar sayı ile hesap edilir. Bu durumda iki yıl. bu görüşe göre 360 gün olur. O taktirde müddet on iki gün artar. Bu ise apaçık bir hatadır.

İkinci görüş ise bunların biri sayı ile hesap edilir. diğerleri ise hilaller ile hesap edilir. Bu, doğruya daha yakındır ama bunda da yanlışlık vardır. Çünkü buna göre eğer başlangıç on Muharrem ise Muharrem ay olarak. eksik ise bu durumda tamamı (on günün) dokuzuncusu olur. Onun tamamlayıcısı on bir gün olur. Bu durumda iddetin bitişi (ondan iki sene sonraki) Muharrem ayının on birinci günü olur. bu da yanlıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in zahiri ise annenin çocuğunu emzirmekle yükümlü olduğuna delildir: çünkü yüce Allahın "*emzirirler*" buyruğu. emir anlamında bir haberdir. Bu. ihtilaflı bir meseledir. Bundan dolayı öbür görüşü benimseyenler. buyruğu tevil etmişlerdir. Kadı Ebu Ya'la dedi ki: Buradaki emir. babalara yönelik kabul edilmiştir. Çünkü onların emzirilmesini sağlamak babaların görevidir. Annelerin değildir. Buna delil de yüce Allah'ın: "*O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği (çocuğun) babasına ait.*" buyruğu ile "*Onlara (kadınlara) ücretlerini verin.*" (Talak. 6) buyrukları buna delildir. Eğer bu kesin olarak annenin bir görevi olsaydı ücret yükümlülüğü onun olmazdı.

Şöyle denilir: Hayır! Kur'ân. annenin çocuğuna karşı bunu yapmakla yükümlü olduğuna, babanın da nafaka vermekle yükümlü olduğuna delildir. Şâyet anneden başka (süt emzirecek) kimse yoksa süt vermek. muayyen olarak onun görevi olur ve bununla birlikte o ücret almaya hak kazanır. Yabancı kadın ise kendisinden başka bulunmayacak olsa dahi ücreti hak eder.

Yüce Allah'ın: "*Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir.*" buyruğu, onun süt emzirmeyi tamamlamayı istemesinin caiz olmadığına[461] ve eğer bir maslahat varsa bundan önce sütten kesmenin de caiz olduğuna delildir. Bunu da şanı yüce Allah: "*Eğer kendi rızaları ile danışarak (sütten) kesmek isterlerse ikisinin üzerine de bir günah yoktur.*" buyruğunda söylüyor. Bu ise çocuğun ancak anne babanın rızası ile sütten kesileceğine delildir. Onlardan biri süreyi tamamlamayı. diğeri bundan önce sütten kesmeyi isteyecek olursa tamamlamak isteyenin dediği olur. Çünkü yüce Allah: "*Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir. O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği, (çocuğun) babasına aittir.*" buyurmuştur. Yüce Allah'ın: "*Emzirirler*" buyruğu ise haber kipinde olmakla birlikte manası emirdir.

İfadenin takdiri de şöyledir: Anne. eğer emzirme süresinin tamamlanması istenecek olursa çocuğunu iki tam yıl emzirmek ile emrolunmuştur. Eğer tamamlamayı isterse zaten ona verilen emir budur. Babanın da onun rızkını ve giyimini sağlama yükümlülüğü vardır. Eğer baba. sürenin tamamlanmasını isterse o bu hakka sahiptir. Çünkü yüce Allah. ancak her ikisinin rızasının bulunması halinde sütten kesmeyi mübah kılmıştır. Buna da yüce Allah'ın: "*Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir.*" buyruğu delildir. Buradaki "men: kimse". ya hem bunu hem de ötekini kapsayan genel bir ifadedir. Bunun kapsamına erkek de. dişi de dahildir. denilir. Buna göre kim süreyi tamamlamayı isterse o süreyi tamamlar. Yahut da yüce Allah'ın: "*Bu emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir.*" buyruğunda kastedilen "mevlûdün leh: Baba"dır. Bu da kendisi için (çocuğu) emzirilen kişidir. Çünkü anne. hem onun için doğurur hem de onun için çocuğuna süt emzirir. Nitekim yüce Allah: "*Eğer onlar sizin için (çocuklarınıza) süt emzirirlerse.*" (Talak. 6) buyurmaktadır. Annenin durumu ise ücretle tutan kişi karşısındaki ücretle çalışan kişi gibidir. Şâyet baba sürenin tamamlanmasını isterse, anneler onun için süt emzirirler. Ve eğer o sürenin tamamlanmasını istemezse bu hakka da sahiptir. Bu takdire göre âyet-i kerime. mantûku/lafzından anlaşılan ile babanın istemesi halinde çocuğu emzirmeyi onlara emretmiş bulunmaktadır. Yine mefhumundan da her iki tarafın rızası ile çocuğun sütten kesilmesinin caiz olduğu anlaşılmaktadır.

461 Muhtemelen ifade caiz olduğuna şeklindedir.

Geriye. şâyet baba değil de anne süreyi tamamlamak isterse durumu kalmaktadır ki. bunun hakkında da bir şey söylenmemiştir. Fakat yüce Allah'ın: *"kendi rızaları ile"* buyruğunun mefhumundan bunun da -Mücahid'in vb. zikrettikleri gibi- caiz olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat yüce Allah'ın: *"Eğer onlar (anneler) sizin için emzirecek olursa onlara ücretlerini verin."* (Talak. 6) buyruğu. bunu ele almış bulunmaktadır. Bu durumda kadın. eğer tam bir sene çocuğuna süt verecek olursa kocası için emzirmiş olur ve böylelikle çocuğun külfetini onun yerine yüklenmiş olur. Çünkü annenin emzirmesi olmasaydı. o çocuğuna başka bir şey yedirme ihtiyacını duyacaktı.

Bu âyet-i kerime ile babanın istemesi halinde annenin süreyi tamamlamakla yükümlü olduğunu beyan buyurmakta. Öbür âyet-i kerimede ise anne süt emzirmeyi kabul etmeyecek olursa. babanın ücret vermekle yükümlü olduğu belirtilmektedir. Mücahid[462] dedi ki: "Danışmak" iki yıldan daha kısa süre hakkında olur. Eğer kadın çocuğu sütten kesmek istediği halde koca bunu kabul etmezse. kadın onu sütten kesmek hakkına sahip değildir. Koca sütten kesmek isteyip kadın istemeyecek olursa erkeğinde buna hakkı yoktur. Bu. her ikisinin karşılıklı rızası ve danışmasına göre yapılmadıkça gerçekleştirilemez. Yani onlar. böylelikle ne kendilerine ne de süt emmek durumundaki yavrularına kötülük yapmamalıdırlar.

Yüce Allah'ın: *"Verdiğinizi meşru bir şekilde teslim etmeniz şartıyla"* buyruğu şu demektir: "Ey babalar! Çocukların annelerine süt emzirmeyi reddetmeden önce emzirmeleri karşılığında ücretleri teslim ettiğiniz de." Bu. Mücahid'den ve Süddî'den rivâyet edilmiştir.[463] Şöyle de denilmiştir: Sizler. süt anneye ücretini maruf/meşru bir şekilde teslim ettiğiniz taktirde demektir. Bu da Said b. Cübeyr ve Mukatil'den rivâyet edilmiştir.[464] İbn Kesir ise (ateytum: Verdiğiniz) lafzını kasr ile okumuştur.[465]

Yüce Allah'ın: *"O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği (çocuğun) babasına aittir."* buyruğunda yüce Allah "velvalidat: Anneler" buyurduğu gibi baba anlamında "elvalid" buyurmamıştır. (elmevlûdün leh: Çocuk kendisi için doğurulan) çünkü o çocuğu doğuran annedir. Baba ise onu doğurmamış-

462 İbn Ebu Hatim. Bakara -3-. 2315: Ibn Cerir. II. 507.

463 Mücahid'in rivâyeti: İbn Ebu Hatim. Bakara -3-. 2326: İbn Cerir. II. 508: Süddi'nin rivâyeti: İbn Ebu Hatim. Bakara -3-. s.806 -senedi belirtilmeksizin-. İbn Cerir. II. 508'de senedi ile birlikte.

464 İbn Ebu Hatim. Bakara -3-. 2327: ve İbn Cerir Mukatil'den rivâyete gelince: İbn Ebu Hatim. Bakara -3-. s. 807 senedsiz olarak.

465 Bütün bunları İbnu'l-Cevzi. Zâdü'l-Mesir. I. 274'te nakletmiş bulunmaktadır.

tır. Aksine o, kendisi için çocuk doğurulandır. Fakat her ikisi birlikte sözkonusu edildiği taktirde (mesela): *"Anne babaya (valideyn) iyilik yapınız."* (Bakara, 83) buyrulur. Tek olarak kullanılması halinde Kur'ân-ı Kerim'de "valid" kelimesi kullanılmayıp "ebd: Baba" kullanılır. Bu da çocuğun anne için değil baba için doğurulduğunu açıklar. Bundan dolayı gebelik dönemindeki nafakası ve süt emzirme ücreti, babanın yükümlülüğüdür. Bu da yüce Allah'ın: *"O dilediğine kız çocuklar bağışlar. Dilediğine de erkek çocuklar bağışlar."* (Şûrâ, 49) buyruğuna uygundur. Böylelikle bu buyrukta yüce Allah, çocuğun babaya bağışlanmış olduğunu ifade buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Kendi evlerinizden ... yemek yemenizde size de bir sakınca yoktur."* (Nûr, 61) buyruğunda da çocuğun evini, babasının evi olarak değerlendirmiştir. Cenin iken, süt emen bir yavru iken onun nafakasını veren baba olduğuna göre, kadın da bir kap olduğuna göre çocuk da babanın ekinidir. Yüce Allah da: *"Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza istediğiniz gibi varın."* (Bakara, 223) buyurmaktadır. Buna göre kadın, ekin ekilen arazidir. Ondaki ekin ise babaya aittir. "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir erkeğin suyu ile başkasının ekinini sulamayı yasaklamış bulunmaktadır."[466]

O, bununla hamile kadınlarla ilişki kurmanın yasak olduğunu anlatmaktadır. Çünkü cima edenin suyu, suyun ekinini artırdığı gibi hamileliğe de fazlalık katar. Başka bir sahih hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Ben, böyle birisini kendisi ile birlikte kabrine girecek bir lanet ile lanetlemek istedim. Ona helal olmadığı halde onu nasıl mirasçı yapabilir. Ona helal olmadığı halde onu nasıl köleleştirebilir."[467]

Çocuk, babaya ait ve onun ekini olduğuna göre bu da Rasûlün (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sen de, malın da babana aitsiniz."[468] buyruğu ile ve O (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kişinin yediği en hoş şey, kazancından yediğidir. Ve muhakkak onun çocuğu da kendi kazancındandır."[469] buyruğu ile de örtüşmektedir. Böylelikle bu âyet-i kerimenin de delalet ettiği gibi, çocuğun babanın kazancından olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Çünkü arazideki ekin, oraya tohumunu atan, orayı sulayan ve arazinin ücretini veren ekin sahibinin kazancıdır. Erkek de kadına mehrini vermiştir ki bu da cimanın ücretidir. Nitekim yüce Allah: *"Kendilerine mehirlerini verdiğiniz taktirde o kadınları nikâhlamanızda size vebal yoktur."* (Mümtehine, 10) buyurmaktadır.

466 Ebu Davud, 2158; Tirmizî, 1131; Ahmed, IV, 108 Hasen bir hadistir.
467 Müslim, 1441.
468 Ahmed, II, 179, 204, 214. Hadis sahihtir.
469 Ebu Davud, 3528; Nesai, VII, 241; İbn Mace, 2137; Ahmed, VI, 42; İbn Hibban, 4262 -el-Ihsan- senedi sahihtir.

Bu da yüce Allah'ın: *"Malının da, kazandığının da kendisine bir faydası olmadı."* (Mesed, 2) buyruğu ile örtüşmektedir.

Nitekim "kazandığı", çocuk ile tefsir edilmiştir.

Anne ise tarladır. Bu da ekinin ekildiği arazidir. Baba bir araziyi ücretle kiraladığı gibi kadına da mehir vererek ücretini vermiş olur. Hamile kaldığı vakit verdiği nafaka ile ekinin de nafakasını vermiş olur. Daha sonra da süt emen çocuğa infak eder. Tıpkı arazi kiralayan kimsenin ekinin toprağın altında gizli bulunduğu ve ortaya çıktığı vakit ekine de, mahsule de harcama yapmasına benzer. Burada ekin, çocuktur ve bu onun (babanın) kazancındandır.

Bu da babanın, evladının malından ona zarar vermeyecek kadarını alabileceğine -sünnette geldiği üzere- ve malının babasına mübah olduğuna delildir. Her ne kadar o mal çocuğun mülkü ise de baba için onu mülk edinmek mübahtır. Aksi taktirde çocuğa kalır. Eğer çocuk malını mülkiyetine geçirmeden önce ölürse, baba onu oğlundan miras alır. Aynı şekilde babanın çocuğunu ona zarar vermeyecek şekilde hizmetinde kullanma hakkı vardır. Bu ise istediği işin mübah olup oğula zarar vermeyecek halde olduğu taktirde, çocuğun babaya itaatle görevli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü bir kimse, kölesini masiyet olan bir işte kullanacak yahut da ona haksızlık yapacak olursa, caiz olmadığına göre bu durumun çocuk hakkında böyle olması öncelikle sözkonusudur. Çocuğa ait bir menfaati baba almayacak olursa, o menfaat çocuğa aittir. Bu yönüyle kölenin menfaatinden farklıdır. Bu durumda kölenin elde ettiği menfaat, o kölenin malikine aittir. Tıpkı kölenin ölmesi halinde malının kölenin sahibine ait olup mirasçısına ait olmaması gibi.

Onun zikrettikleri, erkeğin başkasından hamile kalmış birisi ile (cariye ile) cimada bulunmasının caiz olmadığına ve böyle bir cariye ile cima edecek olursa bunu bir ekini sulamasına benzeyeceğine delildir. Böyle bir sulama o ekini artırır, büyültür ve çocukta da onun bir ortaklığı kalır. Bu durumda böyle bir çocuğu köleleştirmesi de haram olur. Eğer başkasından hamile kalmış bir cariyeyi mülkiyetine alacak olup o cariye ile cima edecek olursa, bu çocuğu köleleştirmesi haram olur. Çünkü onu sulamış olur. Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "O, kendisine helal olmadığı halde onu nasıl köleleştirir ve onu nasıl olur da (köle olarak) miras bırakır?" Yani onu kendisinden alınacak bir miras olarak bırakır. "Hâlbuki bu ona helal değildir."[470] Burada maksadın onu nasıl mirasçı yapar, şeklinde olduğunu zanneden kimse hata etmiştir. Çünkü

470 Müslim, 1441.

böyle bir kadın cima edenin cariyesi idi. Köle ise mirasçı yapılamaz. O, ancak miras alınacak bir kişi olur.

Ancak (cariye) kadın istibra edilecek olursa (ay hali olmasına kadar beklenirse) ortada bir ekin olmadığı bilinmiş olur. Şâyet bakire ise yahut da onunla cima etmeyecek durumda birisinin yanında idiyse görüş ayrılığı vardır. Daha güçlü görülen, onunla cima etmenin caiz olduğudur. Çünkü ortada ekin yoktur. Burada rahmin temizliği (hamile olmayışı)nın ortada bulunması bir ay hali ile istibrasının yapılmasının sûretiyle temizliğinin anlaşılmasından daha güçlüdür. Çünkü hamile kadından ay hali kanı gibi bir kanın çıktığı da olur -nadir görünse bile-. İlim adamları da bunun ay hali olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Buna göre istibra, rahmin temizliğine kesin bir delil değildir. Aksine açık/güçlü bir delildir. Bakirelik ve cariyenin bir çocuğun yahut bir kadının mülkiyetinde olmuş olması ise rahmin temizliğine daha güçlü bir delildir. Şâyet onu satan kişi doğru sözlü olup onu istibra ettiğini ona haber verecek olursa, maksat hasıl olur. Ay hali olmayacak kadar küçük kızın, yaşlanmış kadının ve ay halinden kesilmiş kadının istibrâ edilmesi ise çok uzak bir ihtimaldir.

Bundan dolayı böyle bir şeyi kabul edenler, bir ay bekletilerek mi, bir buçuk ay mı, iki ay mı, üç ay mı bekletilerek istibra edileceği hususunda farklı görüşlere sahiptir. Hepsi de zayıf görüşlerdir. İbn Ömer (radıyallâhu anh), bakire kızı istibra etmezdi. Ashab-ı Kiram'dan ona muhalefet eden kişi olduğu da bilinmemektedir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sadece esir alınan kadınlar hakkında istibra emrini vermiştir. Nitekim Evtas kadın esirleri hakkında: "Doğum yapıncaya kadar hamile kadın ile bir ay hali ile istibra edilmedikçe de hamile olmayan kadın ile cima edilmez."[471] buyurmuştur.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir cariye miras alan yahut satın alan herkese -bu durum onun zamanında da bulunduğu halde- o cariyeyi istibra etmesini emretmezdi. Böylelikle istibranın emredilmesinin, durumun bilinmemesi halinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna sebep ise o cariyenin hamile bulunmasının mümkün olmasıdır. Aynı şekilde mülk edinilen ve daha önce efendisinin kendisi ile cima ettiği ve istibra etmediği cariyenin durumu da böyledir. Fakat Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), böyle bir durumu sözkonusu etmemiştir. Çünkü o zaman Müslümanlar, böyle bir şey yapmıyorlardı. Hiçbir kimse kendisinden gebe kalmış cariyesini satmayı kendisine yedirmiyordu. Aksine cariyesi ile cima etmişse istibrasını sağlamadıkça onu satmazdı. Dolayısıyla müşteri de ikinci bir defa istibra ihtiyacını duymazdı.

471 Ebu Davud, 2157; Darimi, II, 171 sahih bir hadistir.

İşte bundan dolayı satış ya da hibe yoluyla mülk edinilmesi halinde. efendilerden hamile kadınlar ile cima etmeyi yasaklamamıştır. Çünkü bu olmamıştı. Aksine böyle bir iş. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kişinin suyu ile başkasının ekinini sulaması"nı yasaklamasının[472] kapsamına girer.

Yüce Allah'ın: *"O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği babasına aittir."* buyurmakla birlikte öteki âyette: *"Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin."* (Talak. 6) buyurmuş olması. bu ücretin onların nafakalarının ve giyimlerinin maruf bir şekilde karşılanması olduğuna delildir. Elverir ki arasında her ikisinin kabul etmek durumunda kaldıkları ismi konulmuş bir ücret bulunmasın. Misli ücret ise ancak her ikisinin müracaat edecekleri ismi konulmuş bir ücretin bulunması halinde. ona göre takdir edilir. Alışveriş ve icare akitlerinde olduğu gibi. Bir malın kendisi yahut onun bir benzeri belli bir bedel ile satılıyorsa. o kişinin tercihi olmadan alınacak olursa o taktirde mislinin bedelinin ödenmesi gerekir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Her kim bir köledeki payına özgürlük verecek olursa. onun ayrıca kulun sekizde biri değerine ulaşan bir malı varsa, onun için o kölenin adaletli bir şekilde değeri biçilir. O. diğer ortaklarına hisselerini verip köle de hürriyetine kavuşur."[473]

Burada kölenin yerine geçirilmesi, onun ve emsalinin pazarda satılıyor olmasından dolayıdır. Bu yolla o zaman için fiyatın kendisi demek olan değeri bilinmiş olur. Ücretle çalıştırılan işçinin ve sanatkarın durumu da böyledir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), sahih hadiste Ali (radıyallâhu anh)'a, kurbanlık develerden kasaba herhangi bir şey vermemesini emir buyurmuş ve: Ona biz yanımızdan (ücretini) vereceğiz. buyurmuştur.[474] Çünkü şüphesiz kesim ve etin paylaştırılması kurbanlık sahibine düşer. Bu işi yapan kasaba ücretini ödemek onun borcudur. Böyle bir işi yapması halinde onun gibi bir işi yapanın hak ettiğinin bir benzerini o da hak eder. Çünkü kasaplık. bilinen bir iştir. Onun bilinen bir adeti vardır. Dokumacılık, terzilik ve inşaat gibi diğer zanaatler de böyledir. Bazı kimseler. onun döneminde ücret karşılığı elbise diker ve bu terzi de benzerlerinin hak ettiği ücreti hak ederdi. Bir hizmeti ifa etmek için tutulan ücretli de benzerinin hak ettiği ücreti hak eder. Çünkü bu (gibi işlerin ücreti). insanlar nezdinde bilinen bir adettir.

Süt anne ise boşama sonrası diğer süt annelerin bir benzeridir. Bunların süt emzirme halinde zikredilen şekilde itibara alınması dışında miktarı belli bir

472 Kaynakları daha önce gösterildi.
473 Buhârî. 2552: Müslim. 1501.
474 Buhar. 1717: Müslim. 1317.

adetleri yoktur. Kadın, kendisinden hamile kalmış olup boşanmış ise maruf bir şekilde nafakasını ve giyimini hak eder. Gerçekte ise bu hamile bulunduğuna da bir nafakadır. Bu da ilim adamlarının bu husustaki görüşlerinden daha kuvvetli olanıdır. Nitekim yüce Allah: *"Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin."* (Talak, 6) buyurmaktadır.

İlim adamlarının burada üç görüşü vardır:

1) Sözkonusu bu nafaka, iddet bekleyen zevcenin nafakasıdır. Hamile olması ile olmaması arasında bir fark yoktur. Bu, ric'i kadın için gerekli gördüğü gibi, bain kadın için de nafakayı gerekli gören kimselerin görüşüdür. Nitekim Selef ve Halef'ten bir kesimin görüşü bu doğrultuda olup Ebu Hanife'nin vb. benimsediği görüş de budur. Ayrıca bu, Ömer ve İbn Mesud'dan da rivâyet edilen bir kanaattir. Fakat bu görüşe göre kadının hamile oluşunun bir etkisi yoktur. Onlar, kadının iddeti bitinceye kadar ona nafaka verilmesini öngörürler. Hamile olması ile olmaması arasında bir fark görmezler.

2) Koca, ona hamilelikten ötürü değil bir zevce nafakası olarak nafaka verir. Nitekim Şafiî'nin iki görüşünden birisi ile Ahmed'den gelen iki rivâyetten birisi böyledir. Bu ise çelişkili bir görüştür. Çünkü eğer bu nafaka, bir zevce nafakası ise zevce olarak onun nafakası vaciptir: çocuktan ötürü değil. Eğer çocuktan ötürü icab edecek olursa, çocuğun nafakası zevceden başkası ile birlikte olması halinde de icab eder. Tıpkı hamile cariyesini azad ettiği taktirde nafakasını vermesi icab ettiği gibi. Bunlar şöyle derler: Nafaka, cenin için mi vaciptir yoksa hamile olduğundan ötürü kadına mı vaciptir? Bu hususta iki görüş vardır: Eğer hamilelikten ötürü nafakanın kadının hakkı olduğunu kastedecek olursa, yani bu hamile kadına hamile kaldığı için gerekir, diyecek olurlarsa bir fark kalmaz. Eğer onlar kadına hamile kaldığından ötürü bir zevce nafakası hakkı vermek gerektiğini kastediyorlarsa -ki onların maksatları budur- bu bir çelişkidir. Çünkü zevcenin nafakası, hamilelik olmasa dahi vaciptir. Ceninin nafakası da zevce olmasa dahi yine vaciptir.

3) Sahih olan görüş budur. Nafaka, hamile kalınması (cenin) dolayısıyla icab eder. Kadına da hamile olduğu için verilir. Buna sebep de kadının o babanın çocuğuna hamile oluşudur. Bu, onun gebe kalınan bebeğin babası oluşu dolayısıyla üzerinde bir hak olarak gereken bir nafakadır. Yoksa zevce olduğundan dolayı değildir. Bu da Malik'in görüşüdür. Şafiî ile Ahmed'in mezhebindeki iki görüşünden de birisi budur. Kur'ân da buna delildir. Çünkü yüce Allah: *"Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin."* (Talak, 6) bu-

yurduktan sonra da: *"Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin."* (Talak, 6) buyurduğu gibi, burada da: *"O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği (çocuğun babasına) aittir."* buyurmaktadır. Böylelikle süt emzirme ücretini, hamile kadının nafakasını ödemesi gereken kimseye yüklemiş olmaktadır. Bilindiği gibi süt emzirme ücreti, baba oluşundan dolayı erkeğin üzerine düşen bir görevdir. İşte hamile kadının nafakası da böyledir. Diğer taraftan hamile kadının nafakası, geçimi ve giyeceği de maruf ile verilir. Süt emziren kadının ücretini de böylece tespit etmiştir. Ayrıca yüce Allah: *"Mirasçıya düşen de bunun gibidir."* buyurmaktadır ki maksat, çocuğun mirasçısıdır. Yüce Allah, babanın üzerindeki hakkın aynısını da onun için vacip kılmıştır. İşte bütün bu hususlar, ceninin ve süt emzirmenin nafakasının "babanın çocuğu üzerindeki nafakası kabilinden" olup, "kocanın zevcesine nafakası kabilinden" olmadığını açıkça göstermektedir.

Buna göre eğer kadın zevce olmayıp şüpheli bir cima dolayısıyla hamile kalıp, çocuğun nesebi de ona katılıyor ise yahut da ondan hamile kalmış (bir cariye) olup, ona hürriyetini vermiş ise onun da hamilelik nafakası vermesi gerekir. Tıpkı süt emzirme nafakasının gerektiği gibi. Eğer nikâh ile yahut şüpheli bir yolla ya da miras olarak başkasına ait olan bir cariye ile cima kuran kimsenin durumunda olduğu gibi, hamilelik başkasından olmuşsa burada çocuk cariyenin efendisine aittir. Koca dahi olsa onunla cima edenin üzerine bir şey düşmez. Eğer köle bir kişi hür bir kadın ile evlenip ondan hamile kalacak olursa, burada neseb ona katılır. Fakat çocuk hürdür. Hür çocuğun nafakası ise köle olan babası üzerine vacip değildir. Süt emmesinin ücreti de gerekmez. Çünkü kölenin kendisinden çocuğuna infak edeceği bir malı yoktur. Efendisinin ise onun çocuğunda bir hakkı bulunmamaktadır. Çünkü onun çocuğu ya hürdür yahut da cariyenin efendisinin mülkiyetindedir. Evet, bu böyledir. Fakat hamile kadın, bir cariye; çocuk da hürdür. Tıpkı aldatılarak bir cariye satın alan bir kimsenin daha sonradan onu satandan başkasının hak ettiği birisi olduğunun ortaya çıkması yahut hür diye bir kadın ile evlendikten sonra onun cariye olduğunun ortaya çıkması hali gibi. Bu durumda çocuk hürdür. İsterse cariye, onunla cima edenden başkasının mülkiyetinde olsun. Çünkü o, ya kendisinin mülkiyetinde olduğuna yahut da hür bir zevcesi olduğuna inandığı birisi ile cima etmiştir. Ashab-ı Kiram da bu şekilde cariyenin efendisi için çocuğu satın alma hükmünü vermişlerdir. İşte bunun benzeri de şu anda şöyle olur: Kendisi için süt emziren kadına infak ettiği gibi, hamile kadının da nafakasını verir. Allah en iyi bilendir.][475]

475 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 63-75.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği (çocuğun) babasına aittir."* buyurmaktadır. Burada (baba anlamında) "mevlûdün leh" tabiri "vâlid" lafzından çeşitli sebepler dolayısıyla daha güzeldir: Çünkü bu lafız, hem babayı hem de kölenin efendisini kapsar. Ayrıca çocuğun annesine değil babasına ait olduğunu beyan eder. Bu da çocuğun babasına ait olduğunu ifade eder. Nitekim bizler de şöyle deriz: Baba, çocuğunun malını ve ondan gelecek menfaatleri kendisi için mübah kabul eder ve bunun hangi açıdan ona vacip olduğunu beyan etmektedir. Bu ise çocuğun anneye değil babaya ait oluşundan dolayıdır. Anne ise gerçek anlamda onu doğurandır. Baba ise böyle değildir. İşte bunlar, dört bakımdan daha güzel olduğunu ortaya koymaktadır. Bundan ötürü filanın bir çocuğu doğdu ve benim bir çocuğum doğdu, denilir.

Bu âyet-i kerime de süt emen çocuğun nafakasının babasına vacip olduğunu gerektirmektedir. Çünkü yüce Allah: *"Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin. Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin."* (Talak, 6) buyurmaktadır. Bu buyruk ile çocuğun ister annesinin karnında ister süt emen bir bebek olması halinde, hamileye ve süt emzirene nafaka vermek yolu ile nafakasının vacip olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü cenine gebe kalana ve onu emzirene nafaka vermeksizin onun rızkının ona ulaşması mümkün değildir.

Bana şöyle bir soru soruldu: Sütten kesilmesinden sonra çocuğun nafakası babasına mı aittir? Ben şunu dedim: Nass buna dikkat çekmek ve uyarmak sûreti ile delalet etmiştir. Çünkü çocuğun annesinin karnında bir cenin olduğu ve süt emen bir bebek olduğu zamanda, ona gebe kalanın ve süt emzirenin nafakasını ona vacip kılmaktadır. Çünkü ancak bu yolla ona nafaka vermek mümkündür. Eğer bizzat kendisi rızkını yeme imkânına sütten kesildikten sonra sahip olabiliyorsa o taktirde ona nafaka vermek daha uygun ve daha yerindedir. Şüphesiz ki bu güzel bir istidlaldir.

Çünkü hitap, sözkonusu edilmemiş (meskût) olan hakkında verilmesi, mantuk ile sözkonusu edilen hakkında verilmesinin daha öncelikli olduğuna dair bir dikkat çekme ve bir uyarı da ihtiva ettiği gibi, nafakanın babaya ancak çocuğun anne için değil de babaya ait olması dolayısıyla icab ettiğini belirterek hükmün illetini göstermeyi de ihtiva etmektedir. Bir şey kime ait ise onun nafakası da ona ait olur. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Ve kazandıkları."* (Tebbet, 2) buyruğun-

daki kazanca, çocuk adı verilmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bir kimsenin yediği en hoş şey, kazancından yediğidir ve şüphesiz onun çocuğu kendi kazancındandır."[476] buyruğunda da ona bu isim verilmiştir.][477]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Evlilik haramlığını doğuran süt emme, iki yıl içerisinde gerçekleşen süt emmedir. Çünkü süt emmenin tamam olması tam iki yıldır. Nitekim yüce Allah: *"Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir."* buyurmaktadır.][478]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ashab-ı Kiram, çocuğun altı aylık doğmasının mümkün olduğuna yüce Allah'ın: *"Onun hamilelik süresi ile sütten kesilmesi otuz aydır."* (Ahkâf, 15) buyruğu ile birlikte: *"Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler."* buyruğu ile birlikte delil göstermişlerdir. Eğer süt emme süresi otuz aydan iki tam yıl ise o taktirde hamilelik süresi de altı aydır.][479]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Mirasçıya düşen de bunun gibidir."* buyruğunda geçen mirasçı, mutlak mirasçıdır. Bu ise eğer varsa asabe denilen kimsedir. Çünkü Ömer (radıyallâhu anh), Menfus'un amcasının çocuklarını onun nafakasını vermeye mecbur etmiştir.

Bu âyet-i kerime, küçüğün nafakasının asabe[480] mirasçı üzerine düşeceği hususunda da gâyet açıktır. Cumhur da böyle demiştir. Buna muhalefet eden kimsenin kesinlikle bir delili yoktur. Fakat bazıları âyetin mensuh olduğunu iddia etmiştir. Bu, Malik'ten de nakledilmiş bir rivâyettir.[481] Bazıları da: Onun zarar vermemeye kalkışmaması görevidir, demiştir.

476 Kaynakları daha önce gösterildi.
477 Mecmû'u'l-Fetâvâ,XXXIV, 105-106.
478 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 59.
479 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 10.
480 Bir ferâiz (İslâm miras hukuku) terimi olarak "asabe". Kitap ve sünnette payı belirtilmemiş olmakla birlikte miras bırakanın malının tamamına yahut bir kısmına mirasçı olan akrabaya denilir. (Çeviren)
481 Kaidetün Fil İstihsan adlı eserde "nakledilmiştir" anlamındaki kelime "denilmiştir" anlamındadır. Doğru olan ise tespit ettiğimiz şekildir. El yazmasına daha yakındır. el-Müstedrek sahibi de bunu böyle okumuştur

Âyetin nesh olduğu iddiası ile yahut bir tevile gidilerek terk edilmesi, kelimelerin kesinlikle onunla çatışan bir delil bulunmaksızın yerlerinden oynatılması sûreti ile bir tür tahriftir. Bu ise bu husus üzerinde düşünen herkesin bâtıl olduğunu bileceği şeylerdendir.][482]

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي
أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللّٰهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ
تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾

235. "(İddet bekleyen) kadınlara üstü kapalı talip olmanızdan veya (böyle bir evlenme arzusunu) içinizde saklamanızdan dolayı da size bir günah yoktur. Allah, onları muhakkak hatırlayacağınızı bilmiştir. Fakat meşru bir söz söylemeniz müstesnâ; kendileriyle gizlice sözleşmeyin. İddet sona erinceye kadar nikâh akdini bağlamaya azmetmeyin ve bilin ki Allah içinizdekini bilir. Artık O'ndan sakının ve bilin ki muhakkak Allah mağfiret edicidir, Halîmdir (ceza vermede acele etmez.)"

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: *"(İddet bekleyen) kadınlara üstü kapalı talip olmanızdan yahut (onlarla evlenme isteğini) içinizde saklamanızdan dolayı da size bir günah yoktur. Allah onları muhakkak hatırlayacağınızı bilmiştir. Fakat meşru bir söz söylemeniz müstesna kendileri ile gizlice sözleşmeyin."* buyruğu ile kişiyi iddet süresi bitinceye kadar nikâh akdini yapmak üzere karar vermesini yasaklamıştır.][483]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"(İddet bekleyen) kadınlara üstü kapalı talip olmanızdan yahut (evlenme isteğinizi) içinizde saklamanızdan dolayı da size bir günah yoktur. Allah*

482 Bu, fazilet sahibi Muhammed Aziz Şems'in "Kaidetün Fil İstihsan" adı altında Daru Âlemi Fevaid'de yayınladığı bir yazma risaledir. Ayrıca bunu, Mecmû'u'l-Fetâvâ üzerine Müstedrek hazırlayan kişi II. 147'de yayınlamıştır. Bu ise Zahiriye kütüphanesinde Şeyhu'l-İslâm'ın -Allah'ın rahmeti ona olsun- el yazısı ile bulunan tek yazma nüshadan nakledilmiştir.

483 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 11.

onları mutlaka hatırlayacağınızı bilmiştir. Fakat meşru bir söz söylemeniz müstesna kendileri ile gizlice sözleşmeyin. İddet sona erinceye kadar nikâh akdini bağlamaya azmetmeyin." buyruğu ile gizlice sözleşmeyi ve iddet süresi tamamlanıncaya kadar nikâh akdini yapmayı kararlaştırmayı yasaklamaktadır.][484]

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾

236. "Kendileriyle temas etmediğiniz veya kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur. Onları -eli geniş (zengin) olan kendi halince, fakir olanınız da kendi halince- güzel bir şekilde faydalandırınız. Bu, ihsan edenler üzerine bir borçtur."

Tefsiri:

[Kitab-ı Kerim, yüce Allah'ın: *"Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur."* buyruğunda ve Vâşik kızı Birva' ile ilgili hadisinde sünnet[485] ve ilim adamlarının icmaı mehir tayin etmeksizin nikâh akdinin yapılmasının caiz olduğuna delildir.][486]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer kadın, mehr-i misli kabul edip rıza göstermiş ise razı olduğundan başka bir hakkı yoktur. Eğer ona razı olmamışsa o taktirde kendisi için tayin edilen mehre razı değilse, gerdeğe girmek yahut ölüm ile bu husus sabit olmadığı sürece onun fesh etme hakkının olması gerekir. Çünkü o taktirde artık onun için mehr-i misil kesinlik kazanmış olur. Bu durumda feshin de bir faydası olmaz. Bundan dolayı yüce Allah: *"Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur. Onları da güzel bir şekilde faydalandırınız."* buyruğu ile böyle bir durumda mut'ayı (onları faydalandırmayı) emir buyurmuş, mehrin yarısını verilmesini vacip kılmamıştır. Bu da akit sebebi ile miktarı belli bir mehrin vacip olmadığını

484 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 95.
485 Kaynakları daha önce gösterildi
486 el-Kavâidü'n-Nûrâniyye, 157-158.

fakat kadının bu miktarın belirlenerek vacip kılınmasını istemek hakkına sahip olduğuna delildir.

Nitekim her ikisinin. mehirin mislinin mehrinden daha az ya da daha fazla miktarda belirlenmesi üzerinde karşılıklı rıza gösterecek olurlarsa caiz olduğunu görürüz. Bu da bu hususta muteber olanın karşılıklı rızaları olduğuna delildir. Yüce Allah'ın: *"Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur."* buyurmuş olup onlara mehir tespit etmemiş olduğunuz buyurmamıştır. İşte bu akit miktarı belirlenmemiş bir şeyi gerektirmiş olup. kocanın bu durumda eşini boşaması halinde ise yine miktarı belli olmayan bir mut'ayı/yararlandırmayı vacip kılmıştır.

Yüce Allah'ın: *"Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur."* buyruğunda geçen "cünâh (günah)" ile eğer isn/günah kastedilmiş ise şüphesiz ki bu gayeden öncesi ile ondan sonrasına dikkat çekmek kabilindendir. Çünkü böyle bir durumda boşama da günah olmadığına göre sonrasında olmaması öncelikle sözkonusudur. Çünkü bir kimse. böyle bir durumda talakın yasaklanmış bir şey olduğunu zannedebilir. Çünkü bu durumda kadın mehirsiz ve hatta mehrinin yarısı dahi sözkonusu olmadan boşanmış olmaktadır. Şanı yüce Allah. bundan sonra ise: *"Kendilerine mehir tayin etmiş olduğunuz hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız tayin ettiğinizin yarısını verin."* buyurmaktadır. Bu ise kendisine dokunulmuş olması yahut onun için mehir tayin edilmiş olması halinden farklıdır. Böyle bir kadın. mehrin sabit oluşundan sonra boşanmış bir kadın olur. Bir durumda mehrin yarısını bir diğer durumda mehrin tamamını hak eder. Eğer "cünâh/günah" kelimesi ile mehrin bir kısmının hak edilmesi kastedilmiş ise o taktirde gayeden sonra. gayeden öncekinden farklı olur.

Bundan dolayı Ashab-ı Kiram ve onlardan sonraki fakihler için "mufavvada" denilen kadının durumu şüpheli bir hal almıştır. Ölüm sebebi ile onun lehine bir mehir vacip olur mu olmaz mı? Çünkü bunun akit ile vücubu hususu ile ilgili şüphe sözkonusudur.

Şâyet: Ölüm ile kesinlik kazanır. denilecek olursa ancak vacip olan kesinleşir. Eğer akit ile vacip olursa talak ile düşmez. aksine ikiye bölünür.

Şâyet: Akit ile vacip olmamıştır. denilirse bu durumda nikâhın mehirsiz sabit olması gerekir. Fakihlerden kimisi de akit ile vacip olup ölüm ile kesinleşmiş olur. diyerek böyle bir şeyi talak ile düştüğünden ötürü zorlanarak kabul etmiş

olmaktadır. Kimileri de: Akit ile vacip olmamıştır, demektedir. Eğer: Ölüm ile kesinleşmez, diyecek olursa sünnete muhalefet etmiş olur. Eğer: Ölüm ile kesinleşir, derse kendisinin esas kabul ettiği ilke ile çelişmiş olur.

Bundan dolayı İbn Mesud'a bu meseleye dair soru sorulunca, bir ay süre boyunca ona gidip geldikleri halde cevap vermemiş, sonunda Allah'tan hayırlısını isteyerek istiharede bulunmuş ve bu hususta Vaşik kızı Birva' ile ilgili Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in verdiği hüküm ile örtüştüğünü açıkça gördüğü bir cevap vermiştir.

Durumun gerçeği şudur: Şüphesiz nikâh mehri gerektiricidir. Fakat burada miktarı belli değildir. Miktarı tayin ile belirlenir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz"* buyurmakta ve: "Yahut kendilerine bir mehir tespit etmemiş olduğunuz" buyurmamaktadır. Çünkü bu akit miktarı belli olmayan bir şeyi gerektirdiği için verdiği talakta miktarı belli olmayan bir mut'ayı/yararlanılacak bir şeyi gerektirmiştir. Çünkü kadın, mehri takdir edilmemiş bir nikâha razı olmuştur. Bundan sonra mehiri takdir edilecek olup ona razı olursa onu kabul etmesi gerekir. Şâyet mislinin mehrine razı olursa bu da onun hakkıdır. Eğer: Dilediğini mehir olarak ver, diyecek olursa bu durumda işi ona havale etmiş/bırakmış olur. Miktarını tespit etmek onun yetkisinde olur. O da kadına mehr-i misil tayin edecek olursa, ona karşı insaf etmiş olur.][487]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onları -eli geniş (zengin) olan kendi halince fakir olanınız da kendi halince- güzel bir şekilde faydalandırın."* buyruğu da bu kabildendir. Selef'ten bazıları kadına bir hizmetçiyi mut'a vererek yararlandırırdı. O da o hizmetçinin hizmetinden yararlanırdı. Kimisi giyecek yahut nafaka vermek sûreti ile onu yararlandırırdı. Bundan dolayı fukaha: Mut'anın/yararlandırmanın en yükseği hizmetçi, asgarisi ise namaz kılarken örtüyü sağlamaya elverişli bir giyecektir, demişlerdir.][488]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur."* Bu, bilinen mehir nikâhıdır ki sözkonusu bu mehir de mehr-i misildir.][489]

487 Nazariyyetül Akd, 169-171.
488 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 81
489 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 126.

[Yüce Allah buyurdu ki: *"Kendilerine mehir tayin etmiş olduğunuz hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız tayin ettiğiniz (mehir)in yarısını (onlara) verin."* Bu, adalettir. Daha sonra şöyle buyurmaktadır: *"Ancak kendileri yahut nikâh akdini elinde bulunduran kimse bağışlarsa ayrı. Sizin bağışlamanız ise takvaya daha yakındır."* buyurmaktadır ki bu da bir lütuftur. Yüce Allah: *"Eğer cezalandıracak olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin."* (Nahl, 126) buyurmaktadır ki bu bir adalettir. Bundan sonra da: *"Sabrederseniz andolsun ki bu sabredenler için daha hayırlıdır."* (Nahl. 126) buyurmaktadır ki bu da bir lütuftur. Yüce Allah: *"Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür."* (Şûrâ, 40) buyurmaktadır ki, bu bir adalettir. Sonra da: *"Kim affeder ve düzeltirse onun mükafatını vermek Allah'a aittir."* (Şûrâ. 40) buyurmaktadır ki, bu da bir lütuftur.][490]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tene dokunmanın hiçbir durumda abdesti bozmadığını kabul edenler âyet-i kerimedeki "lems/dokunma" ile ancak cima kastedildiğini kabul ederler. Nitekim yüce Allah: "... *onlara dokunmadan önce boşarsanız*" buyruğunda olduğu gibi.][491]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Onlara dokunmadan önce*" buyruğu da böyledir. Kur'ân-ı Kerim'de bunun cima ile tahsis edilmesini gerektiren hiçbir şey yoktur. Aksine yüce Allah, itikâf hakkında *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın."* (Âyet 187) buyurmaktadır. Bu, umumî bir buyruk idi. Şanı yüce Allah'ın: *"Artık hacda kadına yaklaşmak günah işlemek ... yoktur."* (Bakara, 197) buyruğu da böyledir. Abdest ile ilgili âyet-i kerimedeki "mesh: dokunmak" lafzının her türlü dokunmayı -şehvetsiz dahi olsa- kapsadığını ileri sürüp, buradaki meshin/dokunmanın nikâh/cima olduğunu kabul eden -ki mesh ile lems aynı şeydir (dokunmak demektir)- biri diğerinin aynı olan iki şey arasında fark gözetmiş olur. Şehvet ve zevkten uzak mesh ve lems/dokunmak ile ilgili şeriat koyucu, kesinlikle herhangi bir hüküm koymamıştır. Şehvet ve zevk almakla birlikte dokunmaya gelince, işte ihramda iken ve itikâfta bulunuyorken yasak olan budur. Şeriat koyucu ittifakla bunun ile ilgili hüküm koymuş bulunmaktadır.][492]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

490 el-Cevabu's-Sahih, V. 60-61.
491 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI. 235.
492 Nazariyyetü'l-Akd, 245-246.

[Yüce Allah'ın: *"Nikâh akdini elinde bulunduran kimse"* buyruğu da bu türdendir. Nikâh ise söylenen bir sözdür. Ama onun manası güç yetirilebilen bir fiildir.][493]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerine mehir tayin etmiş olduğunuz hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız tayin ettiğinizin yarısını (onlara) verin. Ancak kendileri yahut nikâh akdini elinde bulunduran kimse bağışlarsa ayrı. Sizin bağışlamanız ise takvaya daha yakındır."* buyurarak kendisi ile gerdeğe girilmeden önce eşini boşaması sebebi ile koca tarafından verilmesi gereken mehrin yarısının affedilmesinin, onun tahsil edilmesine göre takvaya daha yakın olduğunu göstermektedir. Kadının affetmesi ise ümmetin ittifakı ile (hak ettiği) mehrinin yarısını düşürmesidir. Nikâh akdini elinde bulunduranın affetmesine gelince. Bunun, kocanın affetmesi olduğu ve bu işin de kadına mehrin tamamını vermek olduğu söylenmiştir. Buna göre bu af da öbür affın türünden sayılır. Buradaki af, mehrin tamamını vermek öbür af ise mehrin tamamını düşürmektir.

Bu görüşü ifade edenleri bunu söylemeye iten şudur: Bunların görüşüne göre kadından başkası vacip olan hakkını düşürme imkânına sahip değildir. Nitekim onun diğer borçlarını düşürme imkânına da sahip olmadığı gibi. Bir görüş de şöyledir: Nikâh akdini elinde bulunduran kişi, kadının izni olmadan tek başına bağımsız olarak akit yapabilme hakkına sahip olan kadının velisi olan kişidir. Küçük bakire kızın babası cariyenin efendisi gibi. Buna göre her iki affediş aynı türden olur. Bundan dolayı yüce Allah burada kadınlar için zamir kullanarak "o kadınların affetmesi yahut o erkeklerin (velilerin) affetmesi" buyurmamıştır. Hitap, âyet-i kerimede kocalara yöneliktir.][494]

İbn Kayyım dedi ki:

[Bazıları da şöyle demiştir: Burada kastedilen kişi, erkeğin affedip kadına mehri eksiksiz vermesi halinde velidir yahut da kadınların kendilerinin affetmesidir. (Devamla) dedi ki: Kadın, kocasının vermekle yükümlü olduğu miktarı terk ederse affetmiş olur. Derim ki: Bir başka rivâyette Ahmed'in açık ifadesi bu kişi babadır. Bu, aynı zamanda Malik'in de görüşüdür. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye de bunu tercih etmiştir. Ben bir yerde bunun tercih edileceğine dair ondan fazla delil zikretmiş bulunmaktayım.][495]

493 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 364.
494 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXX. 366-367.
495 Bedailü'l-Fevaid. II. 91.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾

238. "Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz. Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durunuz."

Tefsiri:

[Şüphesiz ki ikindi namazı, yüce Allah'ın: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyruğunda kastedilen orta namazın kendisidir. Bu, mezhebimizde hakkında farklı görüşlerin bulunmadığı hususlardandır. İmam Ahmed dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve ashabından gelen hadisler, ikindi namazının "orta namaz"ın kendisi olduğunu ittifakla belirtmektedir. Yine o: Hadislerin çoğunluğu ikindi namazı olduğuna dairdir, demiştir. Bu hususta yüz yirmi küsür hadis de tahric etmiş bulunmaktadır. Çünkü Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'tan rivâyet olunduğuna göre, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ahzâb (Hendek Gazvesi) günü şöyle buyurmuştur: "Onlar, bizi güneş batıncaya kadar meşgul ederek orta namazı kılmamıza mani oldukları gibi Allah da onların kabirlerini ve evlerini ateşle doldursun." Hadis, Muttefekun aleyh'tir.[496] Ahmed, Müslim ve Ebu Davud'un rivâyet ettikleri bir lafızda da: "Onlar bizi meşgul ederek orta namazı yani ikindi namazını kılmamıza engel oldular." denilmektedir.[497]

Abdullah b. Mesud (radıyallâhu anh)'tan da şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Müşrikler, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ikindi namazını kılmasına -güneş kızarıncaya ve (hatta) sararıncaya kadar- fırsat vermediler. Bunun üzerine o: Onlar, bizi orta namazdan yani ikindi namazından meşgul ederek alıkoydular. Allah, onların karınlarını ve kabirlerini ateşle doldursun. Yahut da Allah onların karınlarına ve kabirlerine ateş depolasın buyurdu.!" Hadisi, Ahmed, Müslim ve İbn Mace rivâyet etmiştir.[498]

Yine Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Orta namaz, ikindi namazıdır." Bunu, Tirmizî rivâyet etmiş olup hasen sahih bir hadistir, demiştir.[499]

Semura b. Cündüb'den rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) orta namaz hakkında "ikindi namazıdır" buyurduğunu rivâyet etmektedir. Hadisi Tirmizî

496 Buhârî, II, 340; Müslim, 627.
497 Müslim, 627.
498 Müslim, 686.
499 Tirmizî, 2986.

rivâyet etmiş olup: Hasen sahih bir hadistir demiştir.[500] İmam Ahmed'in zikrettiği bir rivâyete göre de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz." buyruğunu okudu ve bize bu namazın adını vererek ikindi namazı olduğunu bildirdi.[501]

el-Bera b. Âzib'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Şu: "*Namazları ve özellikle ikindi namazını koruyun.*" âyeti nazil oldu. Biz de bunu, Allah'ın dilediği kadar bir süre okuduk. Sonra Allah, bu âyeti nesh ederek, bu sefer "*Namazları ve özellikle orta namazı koruyun.*" buyruğu nazil oldu. Bir adam: O halde o namaz ikindi namazıdır, deyince o: Ben sana buyruğun nasıl nazil olduğunu ve Allah'ın nasıl nesh ettiğini haber verdim. Bununla birlikte her şeyi en iyi bilen Allah'tır. Bu hadisi, Ahmed ve Müslim rivâyet etmiştir.[502] İşte bu, o namazın ikindi namazı olduğuna delildir. Çünkü onun korunmasının özellikle emredilmesi, birinci kıraat ile kesinlikle bilinen bir husustur. Lafzın değiştirilmesi ise eğer her iki lafzın ihtiva ettiği anlamın aynı mana olması mümkün ise mananın değiştirilmesini gerektirmez. Bu durumda da şüphe ile yakîn zail olmaz.

Eğer Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan onun: "Namazları, özellikle de orta namazı ve ikindi namazını koruyun ve Allah'ın huzurunda saygı ve itaat ile durun." diye okuduğu ve: Ben bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den işitmiştim[503], dediği hadisi Buhârî ve İbn Mace dışında cemaat rivâyet etmiştir. Bu ise orta namazın başka bir namaz olmasını gerektirir. Çünkü matuf, matufun aleyh'ten (ve bağlacından sonra gelen ondan önce gelenden) farklı olmasını gerektirir, denilecek olursa biz de şöyle deriz:

Atıf (ve vb. bağlaç ile birbirlerine bağlananlar), bazı hallerde zatların değişikliğinden ötürü olabilir. Bazı hallerde de isim ve sıfatlardaki değişiklikten ötürü olabilir. Yüce Allah'ın: "*O en yüce Rabbinin ismini tesbih et. O ki yaratıp düzenleyendir, O ki takdir edip yol gösterendir, O ki meralar çıkarandır.*" (A'la, 1-4) buyruğunda olduğu gibi. Hâlbuki şanı yüce Allah, bir ve tektir. O'nun ancak isim ve sıfatları birden çoktur. Bu kıraate göre de atıf, bu namazın iki şey ile yani orta namaz olmak ve ikindi namazı olmak ile vasfedilmesinden ötürü olur. Bu ise bizim ashabımızdan (mezhebimize mensup ilim adamlarından) bir kesimin "vav zaittir/fazladan gelmiştir" şeklindeki sözlerinden daha güzeldir. Çünkü böyle bir iddianın, Basralı olsun olmasın nahivcilere göre dilde bir aslı yoktur. Bunu, sade-

500 Tirmizî, 2986; Ahmed, V, 12, 13, 22.
501 Ahmed, V, 7, 8.
502 Müslim, 630; Ahmed, IV, 301.
503 Müslim, 629.

ce bazı Kufeliler caiz görmüşlerdir. Bu kanaat sahiplerinin gösterdikleri delilin de bu hususta herhangi bir delil olarak gösterilecek tarafları yoktur.

Eğer yüce Allah: *"Gönülden gelerek, saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda durun."* buyurmuştur. Kunut (gönülden gelerek saygı ile durmak) ise ancak fecr/sabah namazında sözkonusudur. denilecek olursa biz de şöyle cevap veririz:

Kunut. itaatin sürekliliği ve itaat üzere sebat göstermek, demektir. Bu ise bütün namazlarda vacip/farz olan bir husustur. Nitekim yüce Allah: *"Ey Meryem! Rabbin için kunut et/O'na itaat et ve secde et."* (Al-i İmrân. 43); *"Göklerde ve yerde olanlar yalnız O'nundur. Hepsi O'na kunut ederler/itaatte bulunurlar."* (Rûm. 26); *"Gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi ..."* (Zümer. 9) buyruklarında olduğu gibi. Bu buyruklarda yüce Allah, secde halinde de, kıyam halinde de kişinin kunut yapan/itaat eden birisi olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca yüce Allah: *"Muhakkak Müslüman erkekler ile Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ile mü'min kadınlar, kunut yapan erkeklerle kunut yapan kadınlar ..."* (Ahzâb. 35) buyurmuş ve bununla namazı kastetmiştir. Bununla sadece kıyam halinde duayı kastetmiş değildir. Yüce Allah'ın: *"Salih kadınlar kânit/kunut yapan kadınlar ..."* (Nisa. 34) buyruğu ise eşlerine itaat eden kadınlar, demektir.

Ayrıca bu âyet-i kerime ile sabah namazında duanın kastedilmesi mümkün değildir. Çünkü bu meşru olsaydı gerçek bir sünnet olurdu. Âyet-i kerime ise yapılması gerekeni, korku ve daha başka hallerde müekked olanı beyan etmek için zikredilmiştir. Dolayısıyla duayı. başka bir hali sözkonusu zikretmeyerek kıyam haline tahsis etmenin açıklanabilir bir tarafı yoktur. Aksine bu, başka şeyleri bırakıp yalnızca namaz ile meşgul etmek sûreti ile gerçekleşir. Bundan dolayı âyet nazil olunca susmaları emrolundu ve (namazda) konuşmaları yasaklandı. Eğer bundan maksadın kıyamda iken dua etmek olduğu varsayılacak olursa, şunu belirtelim ki ifadeler arasında bunun hakikat olsun mecaz olsun vusta/orta namazda yapılmasını gerektiren herhangi bir ifade yoktur. O halde kelamın buna göre yorumlanması caiz olamaz. Aksine eğer burada kunut. duanın kendisi demek olsaydı birtakım hadiseler ve zor haller ile karşılaşılması halinde sünnette geldiği şekilde bütün vakit namazlarında yerine getirilmesi gerekirdi. Ayrıca orta namaz. genel tabirin kapsamına girdiği halde özellikle ona gereken dikkatin gösterilerek korunmasının emredilmesi, bu namaza itina göstermeyi gerektirir ve bunun zayi edilmesinden sakındırmayı gerektirir. İkindi namazı da bu gibi hallerle kuşatılmıştır. Çünkü Ebu Basra el-Rifari'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), el-Muhammaz'da bize ikindi namazını kıldırdı ve şöyle

buyurdu: Şüphesiz bu namaz, sizden öncekilere arz edildi de onlar, onu zayi ettiler/kıymetini bilmediler. Kim bu namazı kılmakta gereken dikkati gösterecek olursa, ona ecri iki defa verilir. Şâhit çıkıncaya kadar -ki şâhit de yıldızdır- bundan sonra da başka bir namaz yoktur." Bunu, Ahmed, Müslim ve Nesaî rivâyet etmiştir.[504] Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh) da: Bu namaz, vaktini geçirince kendisinden ötürü Süleyman'ın atları kestiği namazdır, demiştir.[505]

Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bizden öncekilerin bu namazın değerini bilmediklerini beyan buyurmaktadır. Bu durumda olan bir amelin ise gerektiği gibi korunmasının emredilmesi ve bu şekilde ona gereken özeni gösterdiğimiz için bize iki defa ecir verilmesine gerçekten layıktır. Bunlar ise -Allah en iyi bilendir- Yüce Allah'ın şu buyruğunda işaret olunan iki ecirdir: *"Allah'tan korkun, Rasûlü'ne de iman edin ki rahmetinden size iki pay versin."* (Hadid, 28)

Bize ve kitap ehline dair verilen misalde de -ki bunu Ashab-ı Kiramdan aralarında İbn Ömer'in de bulunduğu bir topluluk rivâyet etmiştir- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizin sizden önce geçmiş olan ümmetlere göre kalışınız ikindi namazından güneşin batışı arasındaki süre kadardır. Sizin misaliniz ile iki kitap ehlinin misali de birtakım kişileri ücretle çalıştıran bir adamın misaline benzer. Bu adam: Benim için sabah vaktinden günün ortasına kadar bir kırat karşılığında kim çalışır, diye sorar. Yahudiler amel etti. Sonra: Kim benim için günün yarısından itibaren ikindi vaktine kadar amelde bulunur, buyurdu. Hristiyanlar da amel etti. Sonra: Kim benim için ikindi vaktinden güneşin batışına kadar iki kırat ücretle çalışır, dedi. İşte sizler, onlarsınız. Bunun üzerine yahudilerle hristiyanlar kızarak: Biz daha çok çalıştık ama daha az aldık, dediler. Yüce Allah: Peki, ben size hakkınızdan daha azını verdim mi, buyurdu. Onlar: Hayır, dediler. Bu sefer O: İşte bu, benim lütfumdur. Ben onu dilediğim kimselere veririm, buyurdu." Bunu, Ahmed, Buhârî ve sahih olduğunu belirterek Tirmizî rivâyet etmişlerdir.[506]

İşte görülüyor ki biz, onların değerini bilmedikleri şeyi korumakla -ki o da ikindi namazıdır- iki defa ecir almayı hak ettik. Diğer taraftan Müslümanlar, bu namazın onun dışındaki diğer namazlara göre üstünlüğünü o kadar iyi biliyorlardı ki, kâfirler dahi onların bu halini bilmişti. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Usfan'da ashabına öğle namazını kıldırınca müşrikler: Onlar, öyle bir halde idiler ki keşke onların o gafil anlarından onlara bir zarar verseydik, dedik-

504 Müslim, 830.
505 İbn Ebu Şeybe, II, 505; İbn Cerir, V, 170.
506 Buhârî, 557.

leri vakit başkaları: Şimdi onların üzerine öyle bir namaz vakti gelecek ki, onlar o namazı kendi oğullarından ve canlarından daha çok severler, dediler. Bunun üzerine şanı yüce Allah da korku namazı (ile ilgili buyrukları)nı indirdi.[507] Böylelikle ikindi namazını kılma fırsatını bulamamaları üzerine, ileri derecede korku namazının kılınışı hakkındaki buyrukların inmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda onlar, cemaat ile birlikte kılmak imkânını kaçırmaktan korkmaları üzerine az miktardaki korku halinde namazın kılınışı ile ilgili buyrukların inmesine de sebep olmuştur. Çünkü bu namazın kaçırılması halindeki tehdit, diğer namazlarda olmadığı kadardır. İbn Ömer'in rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İkindi namazını kaçıran bir kimse, ailesinde ve malında musibete uğramış gibidir." buyurmuştur ki, bu hadisi cemaat rivâyet etmiştir.[508]

Ebu Bekre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İkindi namazını terk eden kimsenin ameli boşa çıkar." Bunu da Ahmed ve Buhârî rivâyet etmiştir.[509]

Ayrıca ilk namaz, daha önce de geçtiği gibi sabah namazıdır. Bu durumda orta namaz, ikindi olur. Nitekim Selef'ten bazısı da böyle demiş ve beş parmağını kapatarak elini serçe parmağı üzerine koyduktan sonra "işte bu, sabah namazıdır" demiş. Sonra onun yanındaki yüzük parmağın üzerine koyarak "bu da öğle namazıdır" dedikten sonra, elini orta parmağının üzerine koymuş ve "bu da orta namazdır" demiştir.

Aynı şekilde rüya tabircileri de beş parmağı, bu şekilde beş namaz olarak tabir ederler/yorumlarlar. Diğer taraftan diğer namazlar, meşguliyetin daha az olduğu boş vakitlere rastlar. Çünkü sabah namazı uykudan uyanırken, akşam ve yatsı namazları işin, hareketin bitip evlere dönülüp meşguliyetlerin bittiği zamanda, öğle namazı da kaylule zamanında/öğle dinlenmesi vaktinde kılınır. Buna göre meşguliyet, günün başlangıcında ve sonundadır. Fakat gündüzün başında farz bir namaz yoktur. Bu durumda ikindi zamanı, insanların meşgul oldukları bir zamandır. Bundan dolayı kitap ehli, bu namazı kaybetmişlerdir. Diğer taraftan gündüzün son zamanları ilk zamanlarından daha faziletlidir. Çünkü Selef, gündüzün son vakitlerini ilk vakitlerine göre daha çok tazim ederlerdi. Ayrıca bu, bütün din mensuplarının tazim ettikleri bir zamandır. Bundan dolayı yüce Allah, şâhitlere namazdan -yani ikindi namazından- sonra yemin ettirmeyi emir buyur-

507 Ebu Davud, 1236; Nesaî, III, 174.
508 Buhârî, 552; Müslim, 626.
509 Buhârî, 553.

muştur. Ayrıca gündüzün sonu. gündüzün yapılan amelin yükseltildiği gece ve gündüz meleklerinin bir araya geldiği bir zamandır. Ameller de ancak sonuçları ile değerlendirilir. Buna göre amelin sonlarını güzelleştirmek, onun başlangıcını güzelleştirmekten daha iyidir. Sabah namazı vaktinde de her ne kadar geceleyin yapılan ameller yükseltiliyor ise de gece amelleri arasında çoğunlukla gündüzün amelinde olduğu gibi silinmeyi gerektiren küçük ve büyük günahlar bulunmaz. İşte bundan dolayı -Allah en iyi bilendir-, bu namazı terk etmeyi, amelin boşa çıkarılmasını gerektiren bir amel yapmıştır. Yani -Allah en iyi bilendir- o günün amelinin boşa çıkarılmasına sebep olmuştur. Çünkü ameller, sonları ile değerlendirilir. Ayrıca bu namaz vaktinde, diğer namaz vakitlerinde olduğu gibi göz görüşü ile sınırları belli bir şekilde ayırdedilebilen bir vakit değildir. Çünkü sabah namazının vakti, aydınlığın ortaya çıkması ile bilinir. Öğle namazının vakti, güneşin zevali ile bilinir. Akşam namazının vakti batışı ile bilinir. Yatsı namazının vakti de şafağın kaybolması ile bilinir. İkindi namazına gelince; güneşin durumu bu namazın vaktinin girmesi ile açık ve belli bir şekilde farklılık göstermez. Ancak gölgelerle ya da benzeri bir durum ile bilinir. İkindi namazının vaktinin girdiği başka vakitler ile benzerlik arz edebildiğinden ötürü, bu namazın kaybedilmesi, başkasının kaybedilmesi ihtimalinden daha çoktur. İşte bundan dolayı bu namaza gereken dikkatin gösterilip muhafaza edilmesinin, emredilmek gibi bir özelliği, buna münasiptir.][510]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hendek Günü kâfirlerle cihad ile meşguliyetinden dolayı ikindi namazını geciktirmişti. Sonra bu namazı akşamdan sonra kıldı. Bunun üzerine yüce Allah: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyruğunu indirdi.[511] Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğuna göre "Orta namaz, ikindi namazıdır."[512] İşte bundan dolayı ilim adamlarının cumhuru şöyle demişlerdir: O şekildeki namazı geciktirmek, bu âyet ile nesh edilmiştir. Böylelikle onlar savaş halinde namazı caiz görmemişlerdir. Aksine savaş esnasında, vaktin içinde namaz kılmayı vacip/farz görmüşlerdir. Malik'in, Şafiî'nin ve kendisinden nakledilen meşhur görüşünde Ahmed'in mezhebi budur.][513]

510 Şerhu'l-Umde -namaz-, 155-162.
511 Müslim, 630; Ahmed, IV, 301.
512 Buhârî, 2931; Müslim, 627.
513 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 28-29.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyurmuştur. Onun korunmaması ise vaktinden sonra kılınması halinde de sözkonusu olur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hendek Günü'nde ikindi namazını (bu şekilde) geciktirince şanı yüce Allah, bu namazı ve diğer namazları koruma emrini ihtiva eden âyeti indirmiştir.][514]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü "korumak". onun yerine getirilmesini gerektirir. Nitekim yüce Allah: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyurmuştur. Âyet-i kerime, Hendek Yılı'nda ikindi namazının tehir edilmesi üzerine inmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Onlar bizleri güneş batıncaya kadar orta namazı kılmaktan meşgul ettikleri gibi Allah da onların karınlarını ve kabirlerini ateşle doldursun." buyurmuştur.[515]][516]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz kitap ve sünnet, şanı yüce Allah'ın namazın vaktinde kılınmasını emrettiğine ve namazın korunmasını da emrettiğine delildirler. Nitekim yüce Allah: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyurmuştur. Bu âyet-i kerime, Hendek Günü namazın geciktirilmesini nesh etmek üzere nazil olmuş ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Namazı vaktinde kılınız." buyurmuştur.[517]][518]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz. Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda durun."* buyurmaktadır.

O: Orta namaz fecir/sabah namazıdır, kunut da bu namazdadır. Bu iki önerme de zayıftır.

Orta namaz, hadisleri bilen kimseler nezdinde hiç şüphesiz ikindi namazıdır.

Kunuta gelince; kunut itaat üzere devam etmek demektir. Nitekim yüce Allah: *"Gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan/kunut*

514 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 614.
515 Buhârî, 2931; Müslim, 627.
516 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII. 578.
517 Taberânî, 5443; Ahmed, III, 30. Hadis, bu lafzı ile bir parça zayıftır. Fakat namazın vaktinde kılınmasına dair ibarenin çokça şahidi vardır. Namazın Allah'ın en sevdiği amel olduğunu ifade eden buyruklar da çoktur.
518 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 433-434.

yapan kimse mi..." (Zümer. 9) buyurmaktadır. O halde bunun dua ve başka bir sebep dolayısıyla uzunca kıyamda durma hakkında yorumlanması caiz değildir. Çünkü yüce Allah, kendisi için kunut yapanlar olarak ayakta durulmasını emir buyurmuştur. Emir ise vücub ifade eder.

Dua için kıyamda durmak ise görüş ayrılığı olan bir husustur. İcma ile vacip değildir. Kıraati esnasında ayakta duran kişi de aynı zamanda kanit/kunut yapan kişidir. Âyet-i kerime nazil olunca, susmaları emrolundu. Konuşmaları yasaklandı. Böylelikle susmanın emrolunan kunutun tamamlayıcı unsurlarından olduğu bilinmiş olmaktadır. Bu ise kıyamın bütün kısımlarında vacip olan bir iştir.][519]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O namazı, vaktinde eda etmek bir farzdır. Vaktinden sonraya kasten geçirmek ise büyük günahlardandır. Çünkü yüce Allah: "*Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz.*" buyurmuştur. Namazı korumak ise onu vaktinde kılmak demektir. Çünkü âyetin nüzul sebebi, Hendek Günü'nde namazın -terk edilmesi sözkonusu olmaksızın- vaktinden sonraya bırakılmasıdır. Çünkü Selef, bunu böylece tefsir etmişlerdir. Ayrıca "korumak", ihmal etmeye ve zayi etmeye muhaliftir. Namazı vaktinden sonraya geciktiren bir kimse, onu ihmal etmiş, onu korumamış olur.

Yüce Allah'ın: "*Bunlardan sonra ise namazı terk eden arzularına uyan bir kavim geldi.*" (Meryem. 59) buyurmaktadır ki burada namazın zayi edilmesi (mealde terk edilmesi), vaktinden sonraya bırakılmasıdır. İbn Mesud, İbrahim, Kasım b. Muhammed, Dahhak ve daha başkaları, onlara muhalefet eden kimse sözkonusu olmamak üzere böylece tefsir etmişlerdir.[520] İbn Mesud: "Namazı zayi etmek, onu vaktinden başka bir zamanda kılmaktır." demiştir.[521]

Diğer taraftan kaybolan bir şey yok değildir. O, sadece ihmal edilmiş ve korunmamış bir şey demektir. Yüce Allah'ın: "*İşte (böyle) namaz kılanların vay haline ki onlar namazlarından gaflet içindedirler.*" (Maun. 4-5) buyruğu ile ilgili meşhur açıklamaya göre maksat, aynı şekilde vaktin zayi edilmesidir. İşte Ashab-ı Kiramdan ve tabiinden büyük çoğunluk, bu gibi yerlerde böyle açıklamışlardır. Kullanılan ifadelerden anlaşılması makul olan da budur.][522]

519 Muhtasaru'l-Fetava el-Mısriyye. 101.
520 İbn Cerir. VIII. 354.
521 İbn Cerir. XVI. 74.
522 Şerhu'l-Umde -namaz-. 53.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hendek Gazvesi ise bundan daha önce ya 5. ya da 4. yılda oldu. Bu gazada şanı yüce Allah: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyruğunu indirdi ve bu buyruk ile de Hendek Günü yapılan (namazın vaktini) ertelemeyi nesh etti. Bununla birlikte ilim ehlinin çoğunluğuna göre bu, savaş içindi. Buyruğun nesh edilmediğini söyleyip aksine savaş dolayısıyla geciktirmenin caiz olduğunu ifade eden Ebu Hanife ve -iki rivâyetten birisine göre- Ahmed gibi kimselere gelince, ilim adamları ganimetlerin paylaştırılması için namazı geçirmenin caiz olmayacağı hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Çünkü ganimetin paylaştırılmasının kaçırılacak bir zamanı yoktur ama namazın vakti geçer.][523]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz. Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durunuz."* buyruğunda yüce Allah, Allah için kıyamda, kunutta bulunmayı emretmiştir. Kunut ise ister ayakta durma halinde olsun ister secde halinde olsun şanı yüce Allah'a sürekli itaat etmektir. Nitekim yüce Allah: *"Yoksa ahiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan (kunut yapan) kimse mi?"* (Zümer, 9); *"İyi kadınlar itaat eden (kunût yapan) ve (kendilerini) korumasıyla kendileri de gizli olanı koruyanlardır."* (Nisa, 34); *"Sizden kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat eder (kunut yapar) ... ise"* (Ahzâb, 31); *"Göklerle yerde olanlar O'nundur. Hepsi O'na itaat edicidirler (kunut yaparlar)."* (Rûm, 26) buyurmaktadır.

Bu böyle olduğuna göre şanı yüce Allah'ın gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durun (kunut yapanlar olun)" buyruğu, **ya** kayıtsız şartsız olarak namazı dosdoğru kılmak emridir. Yüce Allah'ın: *"Adaleti ayakta tutanlar olun."* (Nisa, 135) buyruğunda olduğu gibidir. Bu durumda namazın bütün fiillerini kapsar ve namazın fiillerini sürekli yapmayı gerektirir. **Yahut da** kunuttan maksat oturmanın aksi olan ayakta durmaktır. Bu ise rükûdan öncesini ve sonrasını kapsar. Bu, amellerin uzun yapılmasını gerektirir. Bu ise duayı kapsayan kunuttur. Zor ve sıkıntılı zamanlarda kunut yapmak ve devamlı yapmayı müstehap görenlere göre sabah namazında kunut yapmak gibi.

Bunun vacip olduğu sabit olduğuna göre diğer fiillerde tuma'nîne (denilen amellerin yerli yerince ve güzel bir şekilde yapılması)nın vacip oluşu öncelikle sözkonusudur.

523 Minhâcü's-Sünneti Nebeviyye, VIII, 185.

Birinci görüşü pekiştiren bir husus da Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde yer alan Zeyd b. Erkam'ın rivâyet ettiği şu hadistir: Herhangi birimiz namaz esnasında yanındaki zat ile konuşuyordu. Bunun üzerine: *"Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durunuz."* âyeti nazil olunca, bize susmamız emredildi ve konuşmamız yasaklandı.[524]

Zeyd b. Erkam, onların namazda önceleri konuştuklarını haber vermektedir. Bilindiği gibi insanlara hitap etmemek anlamında susmak, namazın tamamında vacip/farzdır. İşte bu, namazın tamamında kunut yapmanın emredilmiş olmasını gerektirir ve insanlarla konuşmamak anlamındaki susmak sûreti ile kunutun emredildiğine delildir. Çünkü kunut, sürekli itaat etmek demektir. Kullar ile konuşmakla uğraşan bir kimse, Allah'a ibadet ve O'na itaat olan namaz ile uğraşmayı terk eden bir kişi demektir. Ve bu durumda ona itaati sürdürmüş olmaz. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), önceleri verilen selâmı aldığı halde kendisine selâm vermesi üzerine "Şüphesiz namazda (başka şeylerle uğraşmaya imkân bırakmayacak kadar) bir meşguliyet vardır." diye cevap vermiş ve namazda, namaz kılanı insanlarla konuşmaktan alıkoyacak bir uğraş olduğunu haber vermektedir. İşte namazda kunut da budur. İtaate devam etmek de budur. Bundan ötürü ilim adamlarının büyük çoğunluğuna (cumhura) göre unutan kimseyi, namazda meşru olan bir şekilde kıraat ve tesbih ile uyarmak caizdir. Çünkü böyle bir iş, kişiyi namazla uğraşmaktan alıkoymaz ve namazda kunuta aykırı değildir.][525]

Kunut'un Yapılacağı Yer

Merhum İbn Teymiyye, kunutun yapılacağı yeri açıklamak üzere şunları söylemiştir:

[Onlardan bazıları: Sünnet, kunutun rükûdan sonra ve açıktan yapılmasıdır. el-Hasan b. Ali'nin, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den kunut yaparken okuduğu duayı yapmak sûreti ile kunut yapması da müstehaptır. Sözkonusu bu dua "Allahummehdini fi menhedeyd: Allahım! Hidâyete ilettiklerin arasında bana da hidâyet ver..." şeklindeki kunuttur.[526] Bununla birlikte önce de, sonra da kunut yapmayı caiz görürler. Bunlar yüce Allah'ın: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz. Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durunuz."* buyruğunu da delil gösterebilirler ve derler ki: Vusta/orta namaz sabah namazıdır, kunut da bu namazda yapılır. Fakat bu iki mukaddime/önerme de zayıftır.

524 Buhârî, 4534; Müslim, 539.

525 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 547-549.

526 Ebu Davud, 1425; Tirmizî, 464; Nesai, III, 248; Ahmed, I, 200; Tayalisi, 1177, hadis sahihtir.

Birincisini ele alalım: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen sahih naslar ile "orta namaz"ın ikindi namazı olduğu sabittir. Bu ise rivâyet edilmiş hadisleri bilen kimselerin hakkında şüphe etmedikleri bir husustur. Bundan ötürü hadis alimleri de, başkaları da bunun üzerinde ittifak etmişlerdir. Ashab-ı Kiramın ve ilim adamlarının bu hususta kendi ictihadlarına göre dile getirdikleri değişik görüşleri bulunmakla birlikte bu böyledir.

İkincisine gelince; kunut, itaati devam ettirmek demektir. Bu ise yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi kıyam halinde de, secde halinde de olur: "*Yoksa ahiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan (kunut yapan) kimse mi?*" (Zümer, 9) Eğer kunut ile yüce Allah'ın: "*Ey meryem! Rabbin için kunut yap, secde et ve rükû et!*" (Al-i İmrân, 43) buyruğunda söylendiği gibi kıyamı sürdürmenin kastedildiği söylenecek olursa, o taktirde bu da dua için -başka bir sebeple olursa caiz olmaz- kıyamı sürdürmek hakkında yorumlanır. Çünkü Allah, kunut yapanlar olarak kendisi için kıyamda durulmasını emir buyurmuştur. Emir de vücubu gerektirir. Hakkında görüş ayrılığı bulunan dua için kıyam ise icma ile vacip değildir. Çünkü kıyamda duran bir kimse, kıraat yaparken de aynı şekilde Allah'a kunut yapmakta/itaat etmektedir. Diğer taraftan sahih hadiste sabit olduğu üzere bu âyet-i kerime, (namazda) konuşmayıp susmakla emrolunmaları ve konuşmalarının yasaklanması için inmiştir. Böylelikle susmanın emrolunan kunutun tamamlayıcı özelliklerinden olduğu da anlaşılmış olmaktadır.

Bilindiği gibi bu, kıyamın bütün kısımlarında vaciptir. Çünkü yüce Allah'ın: "*Gönülden gelerek ... Allah'ın huzurunda ayakta durun.*" buyruğu, ister orta namazı ister ikindi namazı kabul edilsin, orta namaza ait bir özellik değildir. Aksine bu, yüce Allah'ın: "*Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz.*" buyruğuna atfedilmiş olur. Böylelikle bu namazın korunması emri ile birlikte verilmiş kunut emri olur. Korumak ise bunların hepsini kapsar. O halde kıyamda durmak, bütün bu hususları ihtiva eder.

Yine bunlar, İmam Ahmed'in Müsned'inde, Hakim'in Sahih'inde Ebu Cafer er-Razi'den, onun er-Rabi' b. Enes'ten, onun Enes'ten diye rivâyet ettiği: "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), dünyadan ayrılıncaya kadar hep kunut yapmayı devam ettirdi."[527] rivâyet ettiği hadisi de delil gösterirler ve şöyle derler: Onun bir diğer hadisteki "sonra onu terk etti" ifadesinden maksadı ise sözü edilen o kabilelere bedduayı terk etmesidir. Yoksa bizatihi kunut yapmayı terk etmiş değildir.[528]

527 İmam Ahmed, III, 162; Dârakutnî, Sünen, II, 136; Beyhakî, II, 201 ve Marifetü Süneni el-Âsâr, 3956 -senedi bir parça zayıftır-.

528 Buna yakın bir açıklama Şafii'den: Marifetü Sünen, III, 121'de yer almaktadır.

Fakat sadece bununla namazda râtib/düzenli olarak yapılan bir sünnet sabit olmaz. Hakim'in sahih değerlendirmesi ise Tirmizî'nin hasen olarak değerlendirmesinden daha aşağı mertebededir. Çoğu zaman uydurma rivâyetleri de sahih olarak değerlendirir. Çünkü o, bu hususta müsamahakarlığı ile bilinir. Ayrıca bizzat bu hadis, ne rükûdan önceki ne de ondan sonraki kunut yapmayı da tahsis eder. Çünkü: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), rükûdan sonra ancak bir ay süre ile kunut yapmıştır." demiştir.[529] İşte bu hadis, sahih bir hadis olup Enes (radıyallâhu anh)'tan gelmiş ve rükûdan sonra ancak bir ay kunut yaptığı hususunda oldukça açık bir rivâyettir. Böylelikle o tevil çürütülmüş olmaktadır.

Rükûdan önce kunut ile rükûdan önce uzunca kıyam yapma kastedilebilir. İster fazladan yapılmış bir dua olsun ister olmasın. İşte o vakit lafız, dua ile yapılan kunuta delil olur. Bir kesim ise beş vakit namazda sürekli olarak kunut yapmanın müstehap olduğu kanaatindedir. Bu hususta da onlar, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in namazlarda kunut yaptığını ve bu hususta revatib olan/düzenli ve sürekli olan ile ârızi olan arasında fark gözetmediğini delil gösterirler ki, bu da şaz bir görüştür.

Üçüncü görüşe göre ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), karşı karşıya kaldığı bir sebepten ötürü kunut yapmış, sonra bu karşılaştığı sebebin bulunmaması dolayısıyla bunu terk etmiştir. Buna göre kunut, karşı karşıya kalınan zor ve sıkıntılı haller esnasında sünnet olur. İşte hadis ehli fukahasının benimsediği görüş bu olduğu gibi raşid halifelerden -Allah onlardan razı olsun- nakledilen rivâyet de budur.][530]

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

239. "Şâyet korkarsanız o halde (namazı) yaya olarak veya binek üstünde (kılın.) Güvene kavuştuğunuzda O, size bilmediğinizi öğrettiği gibi Allah'ı anın."

Tefsiri:

[Müslümanlar, binek üstünde yolculuk yapan kimsenin bineği üzerinde nafile namaz kılabileceği ve sabit duran bir şey üzerinde secde etmese dahi secdesini rükûundan daha fazla eğilerek yapacağı üzerinde ittifak etmişlerdir. Korku halin-

529 Buhârî, II, 408; Müslim, 677.
530 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 106-108.

de bulunan kişinin durumu da budur. Çünkü yüce Allah: "*Şâyet korkarsanız o halde (namazı) yaya olarak yahut binek üstünde (kılın.)*" buyurmuştur. Bu halde iken kıbleye dönerek de, başka tarafa dönerek de namaz kılabilir, rükû ve secdeyi ima ile yapar ve yere kadar eğilmez.][531]

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

240. "İçinizden geride eşler bırakarak vefat edecekler, eşlerine (evlerinden) çıkarılmayarak bir yılına kadar faydalanmalarını vasiyet etsinler. Şâyet (evlerinden) çıkarlarsa (süslenir veya evlenirlerse) artık onların kendileri hakkında meşru bir şekilde yaptıklarından dolayı size bir vebal yoktur. Allah, Azîzdir, Hakîmdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Kesir dedi ki:

[Mücahid'in ve Ata'nın benimsediği, bu âyet-i kerimenin -cumhurun da ileri sürdüğü gibi- bir sene süreyle iddet beklemenin vacip/farz olduğuna delil değildir. (Aksi taktirde) bu, dört ay on günlük iddet ile nesh edilmiş kabul edilir. Âyet ise sadece bunun zevceler hakkında kocalarının ölümlerinden sonra evlerinde eğer bunu tercih edecek olurlarsa, bir sene boyunca iskan olmalarına imkân tanınması kabilindendir. Bundan dolayı yüce Allah: "*Eşlerine ... vasiyet etsinler.*" buyurmaktadır. Yani yüce Allah, bu hususta size böyle bir vasiyette bulunmaktadır. Bu da yüce Allah'ın: "*Allah çocuklarınız hakkında size ... vasiyet eder.*" (Nisa, 11) buyruğu gibidir. Yine yüce Allah: "*Allah'tan bir vasiyet olarak ...*" (Nisa, 12) buyurmaktadır.

Buradaki ("vasiyyeten" şeklindeki) buyruğun, onlar hakkında bir vasiyette bulunmalısınız, anlamında olmak üzere nasb edildiği de söylenmiştir. (Mealde olduğu gibi.)

Başkaları ise bunu "vasiyyetün" şeklinde merfu olarak: Üzerinize bir vasiyet (olarak) yazıldı, anlamında okumuşlardır ki, İbn Cerir de bu okuyuşu tercih et-

531 Câmiu'r-Resâil, I, 35.

miştir ve onların bu haklarını kullanmalarına engel olunmaz. Çünkü yüce Allah: *"İçinizden geride eşler bırakarak vefat edecekler eşlerine (evlerinden) çıkarılmayarak bir yılına kadar faydalanmalarını vasiyet etsinler."* buyurmaktadır. Kadının iddeti. dört ay on gün yahut hamile ise doğum yapmak sûreti ile sona erecek olup o evden çıkıp başka bir yere geçmeyi tercih edecek olurlarsa. bu tercihlerinin önüne engel olunmaz. Çünkü yüce Allah: *"Şâyet çıkarlarsa artık onların kendileri hakkında meşru bir şekilde yaptıklarından dolayı size bir vebal yoktur."* buyurmaktadır. Bu da uygun bir açıklamadır. Lafız. bu açıklamaya elverişlidir. Aralarında İmam Ebul Abbas İbn Teymiyye'nin bulunduğu bir topluluk da bu görüşü tercih etmiş bulunmaktadır.][532]

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

241. "Boşanan kadınlar lehine maruf bir şekilde faydalandırma yükümlülükleri vardır. Bu, takva sahiplerine bir borçtur."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah. boşamayı mut'aya/faydalandırmaya bir sebep olarak tespit etmiştir. Dolayısıyla akdin ve gerdeğe girmenin sebep olduğu şeyin yerine geçen bir bedel olarak kabul edilemez. Fakat buna göre üçüncü görüşün[533] daha sahih olduğu söylenir ki. bu aynı zamanda Ahmed'den gelen her boşanan kadının (ayrıca) bir mut'a/yararlandırma hakkı vardır. şeklindeki görüştür. Nitekim Kur'ân'ın zahiri de genel ifadeleri de *"Boşanan kadınlar lehine maruf bir şekilde faydalandırma yükümlülükleri vardır."* buyruğu buna delildir.][534]

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللّٰهُ
يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

245. "Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir? Allah da o verdiğini ona pek çok kat artırsın. Allah, daraltır, genişletir. Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz."

532 İbn Kesir. Tefsir I. 319.
533 Bu. bundan önceki açıklamalarla alakalıdır.
534 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 27.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir? Allah da o verdiğini ona pek çok kat artırsın."* buyurmaktadır. Allah, bir iyiliği Kur'ân-ı Kerim'in nassı ile yedi yüz katına kadar katlandırır. Onun iki milyon haseneye kadar katlandıracağına dair rivâyet de gelmiştir. Yüce Allah, bu katları "pek çok" olmak ile nitelendirdiği gibi, bu gibi yerler de pek çoktur.][535]

[Nitekim yüce Allah: *"Mûsâ'dan sonra israiloğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Hani onlar kendi peygamberlerine: Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım, demişlerdi. O da: Ya savaş üzerinize farz kılınır da savaşmayıverirseniz, demişti. Onlar: Allah yolunda niye savaşmayalım? Hem yurdumuzdan çıkarıldık hem evlatlarımızdan edildik, demişlerdi."* (Âyet 246) diyerek savaşa, yurtlarından çıkarılıp evlatlarından edilmeyi gerekçe göstermişlerdi. Bununla birlikte onlar, yine bu hususta kendilerine verilen emre itaat etmediler. Bundan dolayı ganimet, onlara helal kılınmadı ve sağ elleriyle sahip oldukları cariyeler ile cima etmeleri de onlara helal kılınmadı.][536]

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنّٰى يَكُونُ لَهُ
الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ
اللّٰهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللّٰهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ
يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

247. "Peygamberleri onlara: Muhakkak Allah, size Tâlût'u bir hükümdar olarak göndermiştir, dedi. Onlar da: Nasıl olur da başımıza hükümdar olabilir, dediler. Hâlbuki biz hükümdarlığa ondan daha lâyıkız. Üstelik ona bolca mal da verilmemiştir. (Peygamberleri): Muhakkak Allah, onu sizin üzerinize (hükümdar olarak) seçmiştir. Ona ilimce de, vücutça da bir üstünlük vermiştir, dedi. Allah, mülkünü dilediği kimseye verir. Allah, Vâsidir (rahmeti ve ilmi sonsuzdur), her şeyi bilendir."

535 Minhâcü's-Sünne, IV. 82-83.
536 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 123-124; el-İstikame, II, 204.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah. "cism" lafzını Kur'ân-ı Kerim'de biri: *"Ona ilimce de, vücutça (cisimce) da bir üstünlük verilmiştir."* buyruğunda. diğeri de: *"Onları gördüğün zaman cüsseleri (cisimleri) hoşuna gider."* (Münafikun. 4) buyruklarında olmak üzere iki yerde zikretmiştir. Cisim ise bazen yerde var olan nitelik ile tefsir edilebilir ki. bu miktar ve iri yarılık demektir. Nitekim bu kumaşın bir cismi vardır. denilir. Bunun da cismi yoktur. denilir. Yani kalınlığı bundan farklıdır. denilmek istenir. Bazen de cisim ile bizzat kalınlık ve iri(yarı)lık da kastedilir.][537]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ona ilimce de, vücutça da bir üstünlük vermiştir."* buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas dedi ki: Tâlût. israiloğulları arasında savaşı en iyi bilen kişi idi. Omuzlarıyla. boynuyla ve başıyla insanlardan daha ileri derecede idi. "Besta: genişlik (üstünlük)" demektir. İbn Kuteybe dedi ki: Bu. toplu halde bulunan bir şeyi açıp genişletmeyi anlatmak üzere kullanılan "beseta" fiilinden gelmektedir. Bazıları da şöyle demiştir: Cismin büyüklüğünden maksat. üstün güçtür. Çünkü adeten cismi daha iri olan kişi daha güçlü olur. İşte Kur'ân'ın nazil olduğu Arap dilindeki "cisim" lafzı budur.

Cevheri dedi ki: Ebu Zeyd el-Ensari dedi ki: Cisim. ceset/vücut demektir. Cüsman ve (peltek "se" ile) cüsman da böyledir. Asmai dedi ki: Cisim, ceset ve cüsman kişi demektir. Bir topluluk da şöyle demiştir: İnsanın cismine cüsman denilir. Bir şeyin cisimli olması büyük olması demektir. Büyük olana cesîm ve cisâm denilir. Cisâm. aynı zamanda "cesîm"in çoğuludur. Ebu Ubeyde dedi ki: Kavmin arasından filan kişiyi tecessüm ettim. ifadesi "onu seçtim" demektir. Bununla onun cismini gözönünde bulundurdum. demiş gibi olur.[538]][539]

537 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 420-421.

538 Cevheri. es-Sihah. V. 1887-1888 -az tasarrufla-.

539 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 314.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو اللّٰهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

249. "Tâlût, ordusuyla ayrıldığında (askerlerine): Allah sizi bir nehirle imtihan edecektir. Ondan içen benden değildir. Onu tatmayansa bendendir. Ancak eliyle bir avuç alanlar müstesnâ, dedi. Fakat (nehre varır varmaz) içlerinden pek azı dışında ondan içtiler. Nihâyet o (Tâlût) ve beraberindeki müminler nehri geçince: Bugün bizim Câlût'a ve ordusuna karşı duracak gücümüz yok, güç yetiremeyiz, dediler. Allah'a kavuşacaklarını bilenler ise: Nice az bir topluluk, daha fazla bir topluluğu Allah'ın izniyle yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir, dediler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Nice az bir topluluk daha fazla bir topluluğu Allah'ın izni ile yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir.*" buyurmaktadır. Burada çokluk, türlü miktarları ifade eder. Çünkü çokluk ile birlikte bilinen grupların varlığı belli bir sayıya münhasır değildir. Bazen az bir topluluk bin kişi dahi olabilir. Çok sayıdaki topluluk da üç bin kişidir. Fakat bu, başka sayıların çokluğuna nispetle azdır.][540]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: "*Nice az bir topluluk daha fazla bir topluluğu Allah'ın izni ile yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir.*" buyurmaktadır ki: Düşmanlarına karşı onlara yardım edip zafere kavuşturmak hususunda (onlarla beraberdir), demektir.][541]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah, kendi yolunda can ve mal ile cihad etmeyi sözkonusu etmiş ve onu Kitab'ı Kerim'indeki birçok âyet-i kerimede övmüştür. Çünkü şanı yüce

540 Minhâcü's-Sünne, IV, 83.

541 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VI, 146; Beyânu Telbisi'l-Cehmiyye, II, 551

Allah'a ve Rasûlü'ne itaat yolunda kahramanlık ve cömertlik de işte budur. Kahramanlığın özü. kalbin gücünü ve sebatını ihtiva eden sabırlı olmaktır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Nice az bir topluluk daha fazla bir topluluğu Allah'ın izni ile yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir."* buyurmuş ve bir başka yerde de: *"Ey iman edenler! Bir topluluk ile karşılaşırsanız sebat gösterin. Allah'ı çokça anın ki kurtuluşa eresiniz. Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korkuya kapılırsınız. Gücünüz de kaybolup gider. Bir de sabredin. Şüphesiz Allah. sabredenlerle beraberdir."* (Enfâl. 45-46) buyurmaktadır.

Kahramanlık/şecaat. beden gücü demek değildir. Kişi. bedenen güçlü. kalbi itibariyle zayıf olabilir. Şecaat. kalbin gücü ve sebatıdır. Şüphesiz savaş da bedenin gücü ve savaş için yaptıkları ile kalbin gücü ve onu bilmek etrafında döner durur. Her ikisinden de övülmeye değer olan bilgi ile marifet ile yapılandır. Sahibinin düşüncesizce yaptığı ve övülen ile yerileni birbirinden ayırdetmediği tehevvür ile yapılan değildir. Bundan dolayı güçlü ve metanetli kişi. kızgınlık esnasında kendisine hakim olarak uygun olmayanı değil uygun olanı yapabilecek halde kendisini tutabilendir. Öfkesine yenilen kişi ise ne kahramandır ne de güçlü.][542]

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا
وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللّٰهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ
جَالُوتَ وَاٰتَاهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ
النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى
الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

250. "(Tâlût'a itaat edenler) Câlût ve askerlerine karşı çıktıklarında: Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır. Ayaklarımıza sebat ver. Ve kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et, dediler.

251. Derken Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah da ona hem hükümdarlığı hem de hikmeti (peygamberliği) verdi ve ona dilediği bazı şeyleri öğretti. Eğer Allah insanların bir kısmını (kâfirleri) diğer bir kısmı (müminler) ile savmasaydı, yeryüzü muhakkak fesâda uğrardı. Fakat Allah'ın âlemler üzerindeki lütfu pek büyüktür."

542 el-İstikame. II. 270-271.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer bizler. her maktûlün velisine katile kısas uygulamamasını. her alacaklıya borçlusundan alacağını istememesini. aksine bunu onun tercihine bırakmasını. kendisine sövülmüş ve dövülmüş herkese zulmedenlerden hakkını almamasını emredecek olursak. bu sefer zalimleri zulümlerinden alıkoyacak bir şey kalmaz. Güçlü olanlar güçsüzlere zulmeder ve yeryüzü fesatla dolar. Yüce Allah ise: "*Eğer Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmı ile savmasaydı yeryüzü muhakkak fesada uğrardı.*" buyurmaktadır.][543]

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾

253. "İşte Biz, o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah, onlardan kimisi ile söyleşmiş, kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik; onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah, dilediği şeyi yapar."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İşte Biz. o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah. onlardan kimisi ile söyleşmiş kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik.*" buyruğunda sözkonusu edilen dereceler. yüce Allah'ın miraç gecesinde Muham-

543 el-Cevabu's-Sahih. V. 105.

med (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yükselttiği, ahirette de kendisinden başkasına benzeri verilmeyecek olan öncekilerin de, sonrakilerin de kendisine imrenecekleri Makam-ı Mahmud'a yükseltileceği derecelerdir.][544]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İşte Biz, o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah, onlardan kimisi ile söyleşmiş kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir."* buyurmakta ve özel olarak kendisi ile konuştuğu kimse ile konuşmadığı kimseler arasında ayrıma dikkat çekmiş, sonra da Allah'ın kendileri ile konuştuğu kimselerden birisi olarak Mûsâ (aleyhisselâm)'ın adını vererek: *"Ve Allah, Mûsâ ile özel bir sûrette konuşmuştur."* (Nisa, 164) buyurmaktadır.][545]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah, nebilerin bazısını diğer bazısına üstün kılmıştır. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki nebilerin bazısını bazısına üstün kılmışızdır."* (İsra, 55) buyurmaktadır. Yüce Allah ise burada: *"İşte Biz, o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık."* buyurmaktadır. Bu hususta iki şey sözkonusu edilmelidir:

Bunların biri şudur: Başkasının kendisinden faziletli olduğu kişi, üstün olandan ayrı olarak böyle bir makamı hak edebilir. Böyle bir şey ise en ileri derecede bir bilgisizlik ve bir zulümdür. Bu da: Ali, adaletli ve âlim bir imamdı. Diğer üç halife ise böyle değildi, demeleri bunun gibidir.

Aynı şekilde Mûsâ bir rasûl idi. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise böyle değildir, diyen yahudilerle hristiyanlar da bu durumdadır. Şüphesiz bu gibi kimseler, bilgisizliğin ve zulmün en ileri derecesinde bulunurlar. Bununla birlikte her ikisinin belirli bir konumu hak ettiğini itiraf etmekle birlikte, fazileti daha az olanın daha üstün olduğunu söyleyen kişi, farklı bir durumdadır. Böylesinin bilgisizliği ve zulmü daha azdır.

Bilindiği gibi rasûller, bazen üzerlerine indirilen kitaplar bakımından, bazen doğruluklarına delil olan âyetler ve mucizeler bakımından, bazen şeriatler ve getirdikleri ilim ve amel bakımından bazen de ümmetleri bakımından birbirlerine üstün olabilirler.

İlim ve adalet sahibi olan bir kimse, Kur'ân'a, Tevrat ve İncil gibi diğer kitaplara yahut da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mucizelerine, ondan başkasının mucizelerine yahut onun şeriatına ve ondan başkalarının şeriatına yahut

544 el-Cevabu's-Sahih, VI, 169.
545 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, II, 64.

onun ümmetine ve ondan başkalarının ümmetine dikkatle bakacak olursa, onun başkasına üstün kılınmış olduğunu, aşırı bilgisiz ve zalim olanlar dışında hiç kimse için gizli ve saklı bulunmadığını bilir.

Durum böyle olmakla birlikte, onun yalancı ve iftiracı olduğunu, ondan başkasının doğru sözlü bir Nebi olduğunu söylemek nasıl mümkün olabilir?

Evet, kitap ehlinden pek çok kimse, kendilerine bu durumu açıkça gösterecek ona dair haberlerin bir kısmını olsun bilmemektedir. Nitekim rafızilerin birçoğu da üç halifenin Ali (radıyallâhu anh)'a üstünlüğünü kendilerine açıkça gösterecek haberlerini bilmiyorlar. Bunlar cehalet içerisindedir. İlim öğrenmek için gayret göstermek onlara farzdır. Özellikle de nübüvvet hususunda bu böyledir. Çünkü: "*Şüphesiz ben Allah'ın size gönderdiği Rasûlüyüm.*" (Saff, 5) buyuranın emri üzerinde dikkatle düşünmek, her şeyin önünde gelir. Çünkü bunu tasdik etmek, en ileri derecede mutluluğu beraberinde getirir. Bunu yalanlamak ise en ileri derecede bedbahtlığa ulaştırır. Çünkü Râsul sayesinde mutlu kimselerle bedbahtlar arasındaki fark, hak ile bâtıl, hidâyet ile dalalet arasındaki fark, Allah'ın dostları ile düşmanları arasındaki fark ortaya çıkar.

Nitekim kıyas ve ibret hususunda da bu akli yol izlenerek Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in durumu, Kitab'ı, şeriati ve ümmeti, başkasının durumu, Kitab'ı ve şeriati ile kıyas edilir ve her ikisinin birbirleri gibi mi yoksa birinin diğerinden üstün mü ve hangilerinin üstün olduğuna bakılır. Onun durumunun daha üstün olduğu açıkça ortaya çıkacak olursa onu tasdik etmek daha uygun olur. Ve ondan başkasının doğru sözlü, kendisinin yalancı olması da imkânsız olur.

Hatta her ikisi birbiri gibi olsa dahi, onun doğru sözlü olması icab eder. Hatta eğer birbirlerine yakın olup başkası daha üstün bile olsa durum böyledir. Çünkü yalan söyleyen yalancı bir peygamber, asla doğru sözlü olana yaklaşamaz. Aksine onlar arasındaki farklılık, kör kimseler dışında hiç kimse için gizli bir şey değildir.

Aynı şekilde biz bu yolu, kayıtsız ve şartsız olarak nebilerin tümü ve ümmetleri hakkında da izleriz. Bu da geçmiş nebilere ve ümmetlerine dair haberleri bilip bunların bıraktıkları etkileri görmek sûreti ile olur. Nitekim yüce Allah: "*Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki kendileri ile akledecek kalpleri, kendileri ile işitecekleri kulakları olsun. Çünkü gözler kör olmaz. Asıl göğüslerdeki kalpler kör olur.*" (Hacc, 46) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Senden önce (peygamber olarak) gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkaları değildi.*

(Acaba kâfirler) kendilerinden öncekilerin nasıl bir âkıbete uğradıklarını görmeleri için hiç de yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Âhiret yurdu sakınanlar için elbette daha hayırlıdır. Siz hâlâ akıllanmayacak mısınız? Nihâyet o peygamberler (kendilerini yalanlayanların imanlarından) ümitlerini kesip de (kâfirler de) yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada, onlara yardımımız gelmiş de dilediğimiz kurtuluşa erdirilmişti. Ama kâfirler güruhundan azabımız asla geri çevrilemez. Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır. O (Kur'ân) uydurulan bir söz değildir. Fakat kendisinden önce olanları doğrulayıcı, (insanlara) gerekli her şeyin açıklayıcısı, iman edecek bir topluluk için de hidâyet ve rahmettir." (Yûsuf. 109-111)

Şanı yüce Allah, firavunu sözkonusu edince: *"Bu dünyada da arkalarına bir lanet taktık, kıyamet gününde de onlar çirkinleştirilmiş kimselerden olacaklardır."* (Kasas. 42) buyurmaktadır. Ad kavmi hakkında da: *"Bu dünyada da, Kıyamet gününde de onlara lanet, arkalarından yetiştirildi. Haberiniz olsun ki; Âd kavmi Rabblerini inkâr ettiler ve yine haberiniz olsun ki Hûd'un kavmi olan Âd (Allah'ın rahmetinden) uzak düştü."* (Hud. 60) Şuayb kavmi hakkında da: *"Semud kavmi Allah'ın rahmetinden nasıl uzak kaldıysa Medyen kavmi de öylece uzak kaldı."* (Hud. 95) buyurmaktadır. Nebileri (sallallâhu aleyhi ve sellem) sözkonusu edince de yüce Allah: *"Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık. Âlemler içinde Nuh'a selâm olsun."* (Sâffât. 78-79); *"İbrahim'e selâm olsun."* (Sâffât. 109); *"Mûsâ'ya ve Harun'a selâm olsun."* (Sâffât. 120); *"İlyâs'a selâm olsun."* (Sâffât. 130) ve: *"Ve onlara doğruyu söyleyen yüce bir dil verdik."* (Meryem. 50) buyurmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de benzeri buyruklar pek çoktur. Bu buyruklarla nebilerin ve onlara uyanların hali onların elde ettikleri ikram ve lütuflar, kâfirlerin karşı karşıya kaldıkları rüsvaylıklar ve azabı zikretmekte böylelikle de bunların durumlarının ne kadar güzel, ötekilerinin durumlarının ne kadar çirkin olduğunu beyan buyurmaktadır.][546]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın Kitab'ındaki mutlak ihtilafın tamamının yerilmiş olması ile örtüşmektedir. Hâlbuki hakkında: *"Fakat anlaşmazlığa düştüler de, kimi iman etti kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi."* buyurulan kayıtlı ihtilaf böyle değildir. Çünkü yüce Allah, bu buyruğunda hak ehli ile bâtıl ehli arasında bir ihtilaf olduğunu beyan buyurmuştur. Tıpkı: *"Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar."* (Hacc. 19) buyruğunda olduğu gibi.

546 el-Cevabu's-Sahih. V. 132-137.

Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde sabit olduğu üzere bu âyet-i kerime. Bedir günü teke tek çarpışan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in amcası Hamza. amcasının oğlu Ali, yine amcasının oğlu Ubeyde b. el-Haris ile onların karşısına çıkan müşriklerden Utbe. Şeybe ile Velid b. Utbe hakkında inmiştir.[547]][548]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: "*İşte Biz. o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah. onlardan kimisi ile söyleşmiş. kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik; onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra. birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediği şeyi yapar.*" (Âyet 253) buyruğunda sözü edilen ihtilafa/ayrılığa gelince. Bu kendisi dolayısıyla müminlerin övüldüğü. kâfirlerin ise yerildiği bir ihtilaftır.][549]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Eğer Biz dileseydik her bir nefse hidâyetini verirdik.*" (Secde. 13) ve: "*Rabbin dileseydi bütün insanları tek bir ümmet yapardı.*" (Hud. 118) ile "*Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi.*" buyurarak şunu açıklamaktadır: Eğer o bunu dileseydi bunu yapmaya elbetteki kadirdir. Fakat o böyle bir şeyi dilemediği için yapmaz. Çünkü onun bunu dilememesi. dilemesi halinde onu yapma kudretine sahip olmakla birlikte. hikmet itibariyle daha ağır bastığından dolayıdır.][550]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Yunus Sûresi'nde: "*İnsanlar ancak tek bir ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler.*" (Yunus. 19) buyurarak tek bir din üzere iken ihtilafa düşmeleri sebebi ile onları yermektedir. Böylelikle o dinin hak olduğu da anlaşılmış olmaktadır.

Allah'ın Kitab'ında ihtilaf iki türlüdür: Birisi. bütünü ile yerilen bir ihtilaftır. Yüce Allah'ın: "*Muhakkak ki kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler elbette (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler.*" (Âyet 176) buyruğunda olduğu gibi.

547 Buhârî. 4743: Müslim. 3033.
548 Minhâcü's-Sünne. V. 267-268.
549 Der u Tearizil Akli ve Nakl. V. 267-268.
550 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 459.

İkincisi ise ihtilafa düşenlerin bir kısmının hak üzere bulunması diğer bir kısmının ise bâtıl üzere olmasıdır. Yüce Allah'ın: *"İşte Biz, o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisi ile söyleşmiş, kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik; onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediği şeyi yapar."* (Âyet 253) buyruğunda olduğu gibi.][551]

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ
وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

254. "Ey iman edenler! İçinde alışverişin, dostluğun ve (Allah'ın izni dışında) bir şefâatın olmadığı bir gün gelmezden önce size verdiğimiz rızıklardan infâk edin. Kâfirler ise zulmedenlerin tâ kendileridir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *Ey iman edenler! İçinde alışverişin, dostluğun ve (Allah'ın izni dışında) bir şefâatın olmadığı bir gün gelmezden önce size verdiğimiz rızıklardan infâk edin. Kâfirler ise zulmedenlerin tâ kendileridir."* (Âyet 254) buyurmaktadır. Buna göre mutlak küfür, mutlak zulmün ta kendisidir. Bundan dolayı bu âyet-i kerimede şefaatin sözkonusu olmayacağının belirtildiği gibi, kıyamet gününde kâfirler için şefaat edecek bir kimse bulunmayacaktır. Nitekim yüce Allah'ın: *"Onları yaklaşan günle korkutup, uyar. O vakit kalpler gam ve kederle dolu olarak gırtlaklara kadar gelip dayanacaktır. Zalimlerin ne candan bir dostu ne de şefaati kabul edilir bir şefaatçisi olacaktır. O, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediklerini bilir."* (Mü'min, 18-19) buyruğunda da böyledir.][552]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"İçinde alışverişin, dostluğun ve bir şefaatin olmadığı bir gün gelmezden önce size verdiğimiz rızıklardan infak edin. Kâfirler ise zalimlerin ta kendileridir."* buyruğu ile o gün bir dostluğun olmayacağını belirtmektedir. Bilindiği üzere o bilinen dostluğun ve dünyada olduğu gibi arkadaşın arkadaşına

551 Minhâcü's-Sünne, V, 257-258.
552 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 74.

sağladığı gibi bilinen faydanın sözkonusu olmayacağı belirtilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Yine o din gününün ne olduğunu sana ne bildirdi? O günde kimse kimseye bir şey yapamaz ve o günde emir yalnız Allah'ındır."* (İnfitar. 17-19) ve: *"Onları yaklaşan günle korkutup. uyar. O vakit kalpler gam ve kederle dolu olarak gırtlaklara kadar gelip dayanacaktır. Zalimlerin ne candan bir dostu ne de şefaati kabul edilir bir şefaatçisi olacaktır. O, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediklerini bilir."* (Mü'min. 18-19) buyruklarında olduğu gibi.

Şanı yüce Allah. kendi izni ile fayda verecek bir dostluğun ahirette olmayacağını ifade buyurmamıştır. Çünkü o: *"O günde dostlar birbirlerine düşmandır. Takva sahipleri müstesnâ. Ey kullarım. bugün size bir korku yoktur, siz üzülmezsiniz de."* (Zuhruf. 67-68) buyurmuştur.][553]

Âyetel Kürsî'nin Fazileti

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌۜ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِۜ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِهِۜ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ
وَمَا خَلْفَهُمْۚ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِٓ اِلَّا بِمَا شَٓاءَۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ
السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَۚ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَاۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾

255. "Allah... O'ndan başka ilâh yoktur. Diridir. Kayyûmdur. O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi yalnız O'nundur. O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefâat edebilir? O, yaratıkların önlerindekilerini (dünyada yaptıklarını yapacaklarını, açıklayıp gizlediklerini), arkalarındakini (âhirette olacak her şeyi) bilir. O'nun ilminden, kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi kavrayamazlar. O'nun Kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları (gökleri ve yeri) koruması O'na ağır gelmez. O, çok yücedir, çok büyüktür."

Tefsiri:

[İşte bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de en büyük âyet. Âyetel Kürsî'dir. Nitekim Müslim'in Sahih'inde sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem). Ubeyy b. Ka'b'a: "Ey Ebul Munzir! Senin ezbere bildiğin Allah'ın Kitab'ındaki en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun? diye sorunca o: *"Allah ... Ondan başka*

553 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 119.

ilah yoktur. Diridir, kayyumdur." demesi üzerine eli ile göğsüme vurdu ve: "İlme kana kana doyasın ey Ebul Münzir." buyurdu.[554]

Yine merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyetel Kürsî'yi, Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet kılmıştır. Nitekim bu husus sahih'de de sabit olduğu gibi Müslim'in Sahih'inde de sabittir. Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ubeyy b. Ka'b'a: "Ey Ebul Munzir! Senin Allah'ın Kitab'ında ezbere bildiğin en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilir, dedim. O: "Ey Ebul Munzir! Allah'ın Kitab'ındaki en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun?" buyurdu. Ben: "Allah ... Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Hayydır, Kayyumdur." dedim. Bunun üzerine göğsüme vurdu ve: "Ey Ebul Munzir! İlme kana kana doyasın." buyurdu. Bu hadisi, İbn Ebu Şeybe de Müsned'inde Müslim'in isnadı ile rivâyet etmiş olup bu rivâyetinde: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki bu âyet-i kerimenin hiç şüphesiz bir dili ve iki dudağı olup Arşın bacağı yanında el-melik (Allah)'ı takdis etmektedir." ibarelerini eklemiştir.[555] Ayrıca bu âyetin Kur'ân âyetlerinin efendisi olduğu da rivâyet edilmiştir.[556] Muavvizeteyn (Felak ve Nas) hakkında da: Kesinlikle onların benzeri görülmemiştir."[557] buyurmuştur.][558]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ubeyy'e: "Allah'ın Kitab'ında en büyük âyet hangisidir?" diye sormuş Ubeyy de bunun Âyetel Kürsî olduğunu cevabını verince Allah Rasûlü eli ile göğsüne vurarak: "Ey Ebul Munzir! İlme kana kana doyasın." buyurmuştur.

Ne Ubeyy ne de başkası Kur'ân-ı Kerim'deki bazı bölümlerin diğer başka kısımdan daha büyük oluşu ile ilgili soru sormayı anlaşılmaz bir şey olarak görmemişlerdir. Aksine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), onun bazı bölümlerinin diğer bir kısmına üstünlüğünü bilen ve en faziletli âyetin hangisi olduğunu bilen kimselerin ilim sahibi olduklarına tanıklık etmiştir.][559]

554 Müslim, 810.

555 Bu fazlalığı Ahmed, V, 141-142; Beyhakî, Şuabu'l-İman, 2387'de rivâyet etmiştir. Hadisin aslı az önce geçtiği gibi Müslim, 810'dadır.

556 Hakim, II, 259; Beyhakî, Şuabu'l-İman, 2389; bir başka lafızla Tirmizî, 2281 ve başkaları da tahric etmiştir. Bütün bu rivâyetler, Hakim b. Cübeyr etrafında dönüp durmaktadır. Kendisi bir parça zayıf bir ravidir. Allah en iyi bilendir.

557 İleride Felak ve Nas sûrelerinin tefsirinde kaynakları gösterilecektir.

558 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 10.

559 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 183.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih hadiste belirtildiği üzere Ubeyy b. Kab'a: "Ezbere bildiğin Allah'ın Kitab'ındaki hangi âyetin daha büyük olduğunu biliyor musun?" diye sorunca o: "Allah... O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Hayydır, kayyumdur." cevabını verince eli ile göğsüne vurmuş ve: "Ey Ebul Münzir! İlme kana kana doyasın." buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de Âyetel Kürsî'nin ihtiva ettiğini kapsayan tek bir âyet-i kerime dahi yoktur.][560]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Müslim'in Sahih'inde belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ey Ubeyy! Allah'ın Kitab'ında en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun? diye sormuş o: "Allah... O'ndan başka ilah yoktur. Hayydır, Kayyumdur." demesi üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ey Ebul Münzir! İlme kana kana doyasın." buyurmuştur. Böylelikle bu sahih hadis de, Kur'ân-ı Kerim'de en büyük âyetin o olduğunu haber vermiş olmaktadır. Bu verdiği haberinde, onun imanın şubelerinin en üstün olduğu da ifade edilmektedir ki, bu da faziletin en ileri derecesidir. Çünkü her bir husus, Kur'ân-ı Kerim'de ve imanda bir araya gelmiştir. Bu âyet, Kur'ân'ın en büyüğü, imanın da en yüksek mertebesi olduğuna göre, onun en ileri derecede ağır ve tercihi hak ettiği de sabit olmaktadır.][561]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'deki en faziletli âyet, Âyetel Kürsîdir. Çünkü âyet şanı yüce Allah hakkında haber vermektedir. O halde bu sûrenin ve bu âyetin türünden olan zikir, en faziletli zikir türüdür.][562]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın kendi zatını Kitab'ındaki en büyük âyette şu buyruklar ile vasfettiğini görüyoruz: *"Allah ... ağır gelmez."* Yani onları korumak O'nu yormaz, O'na ağır gelmez. *"O, en yücedir, en büyüktür."* Bundan dolayı bir gecede bu âyeti okuyan kimsenin üzerine Allah tarafından bir koruyucu bulunur ve sabahı edinceye kadar ona bir şeytan yaklaşmaz.[563]][564]

560 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 130.
561 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 235.
562 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 376, IX, 306.
563 Buhârî, VI, 232.
564 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 131.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Zer (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği meşhur hadiste şöyle denilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Sana indirilen buyrukların hangisi daha büyüktür, dedim. O: "Âyetel Kürsî" buyurdu. Sonra şöyle buyurdu: Ey Ebu Zer! Yedi semanın kürsiye karşı durumu ancak pek geniş bir arazide bırakılmış bir yüzük gibidir. Arşın kürsiye üstünlüğü ise o büyük düzlüğün o yüzüğe üstünlüğü gibidir." buyurmuştur. Hadisin çeşitli rivâyet yolları vardır. Bunu, Ebu Hatim b. Hibban da Sahih'inde rivâyet etmiştir.[565] Ahmed de Müsned'de ve bunlardan başkaları da bunu rivâyet etmişlerdir.][566]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte "şeytani haller"in ehli olan kimselerin de durumu böyledir. Onların yanında Âyetel Kürsî gibi şeytanları kovan hususlar zikredilecek olursa, şeytanları yanlarından uzaklaşır gider. Çünkü Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen rivâyette Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), onun fıtır sadakası (hurmalarını) korumakla görevlendirdiği sırada şeytan ondan ardı arkasına birkaç gece hırsızlık yapmış ve her seferinde Ebu Hureyre onu yakaladığı vakit tevbe ettiğini ifade edip o da onu serbest bırakıyordu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de (her seferinde) ona "Dün gece senin esirin ne yaptı?" diye sorar, Ebu Hureyre: Bir daha dönmeyeceğini söyledi, diye cevap veriyor, Allah Rasûlü: "O sana yalan söylemiş. Şüphesiz tekrar dönecektir." diye cevap verirdi. Üçüncü defa da o şeytan: Beni bırak da sana faydalı olacak bir şey öğreteyim. Yatağına çekildiğin zaman "Allah... O'ndan başka ilah yoktur. Hayy'dır, Kayyum'dur." diye başlayan Âyetel Kürsîyi sonuna kadar oku. Şüphesiz Allah tarafından bir koruyucu da hep senin üzerinde bulunacaktır (seni koruyacaktır) ve sabahı edinceye kadar yanına hiçbir şeytan yaklaşamayacaktır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bunu haber verince o: "O çok yalancı birisi olmakla birlikte bunu sana doğru söylemiş." buyurmuş ve bu kişinin bir şeytan olduğunu ona haber vermiştir.][567]

565 İbn Hibban, Sahih, -uzunca bir hadis içerisinde- 361 -el-ihsan- aynı şekilde hadisi uzun uzadıya Ebu Nuaym, el-Hilye, I, 166-168; Beyhakî, Sünen, IX, 4; İbn Hibban, el-Mecruhin, III, 129; İbn Adiyy, el-Kâmil, VII, 2699 -rivâyet yolları oldukça zayıftır- fakat Âyetel Kürsinin sözkonusu edildiği hadisin baş tarafını İmam Ahmed, V, 178, 179; Bezzar, 160'da rivâyet etmiştir. Yine bir parça zayıftır. Bununla birlikte bu rivâyet mevkuf olarak sahihtir.

566 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 555-556.

567 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 285-286.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyetin tefsirine dair de şunları söylemektedir: Yüce Allah'ın "el-Hayy el-Kayyum" ismi, bütün isim ve sıfatların manalarının esasını bir arada ihtiva etmektedir. Nitekim bu husus, başka bir yerde genişçe açıklanmıştır. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), ısrarla dua ettiği zaman bunu söylerdi.][568]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku."* buyruğu gibidir. Burada uyuklamanın ve uykunun sözkonusu edilmeyişi hayatın ve kayyumiyetinin kemal derecesinde oluşunu ihtiva eder. Bu ise kemal sıfatlarındandır.][569]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet: *"Allah... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir. Kayyumdur."* âyetidir. "el-Kayyum" anlamına dair bir başka geniş açıklamalarda bulundum.[570] Ve onun asla zeval bulmayan, yok olmayan herhangi bir şekilde sonu gelmeyen, dâim ve bâki olduğunu da açıkladık.][571]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizzat el-Hayy (diri) bütün sıfatları gerektirir ve bütün sıfatların esasıdır. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur."* âyetidir. Aynı zamanda Allah'ın ism-i azamı/en büyük ismi budur. Çünkü diri olup da şuurlu bir şekilde fark etmeyen ve irade sahibi olmayan hiç kimse yoktur. Bundan dolayı bu isim bütün sıfatları gerektirir. Eğer birinin diğerini gerektirmesi bakımından sıfatlar arasından birisi ile yetinilecek olursa şüphesiz "Hayy" ile yetinilir.][572]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku ... onları koruması O'na ağır gelmez."* buyruğu gibidir. Yüce Allah hakkında uyuklamanın ve uyumanın sözkonusu olma-

568 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 207.

569 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 250: Fetava. V. 75-76 -Bu el-İsfehaniye diye bilinir-: es-Safdiyye. I. 91: Minhâcü's-Sünne. II. 183.

570 İleride. Şeyhu'l-İslâm'ın "Diridir. Kayyumdur" buyruğunun anlamına dair bağımsız bir bahis gelecektir.

571 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 311.

572 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 311.

yışı, hayatın ve kayyumiyetin kemal derecesini de ihtiva eder. Çünkü bu, O'nun diri ve kayyum oluşunun kemalini beyan etmektedir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Onları koruması O'na ağır gelmez."* buyruğu da böyledir. Yani bu O'nu yormaz. O'na ağır gelmez. Bu da kudretinin eksiksiz (kemal mertebesinde) ve tam olmasını gerektirir. Hâlbuki kudret sahibi, yaratılmış eğer zorlanarak ve meşakkatle bir şekilde bir şeylere güç yetirebiliyor ise şüphesiz ki bu, O'nun kudretinde bir eksiklik ve gücünde bir kusurdur.][573]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah'ın: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku."* buyruğu ile bu hususu nefyetmesi, hayatın ve kayyumiyetin kemalini ihtiva eder. O'nun: *"O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir."* buyruğu ise mülkün, egemenliğin ve rububîyetin kemalini ve bunların yalnız O'na ait olduğunu ihtiva eder.][574]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hareket, irade ve hayat sahibi olmayı gerektirdiği gibi hayat da aynı şekilde hareketi ve iradeyi gerektirir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur."* âyetidir. Çünkü "el-Hayy: diri" ismi O'nun diğer sıfat ve fiillerini gerektirir. Diğer taraftan o kemal sıfatların sabit oluşuna, bu sıfatların sahih anlamlarına ilim, kelam, semi', basar ve daha başka sıfatların sabit olup zıtlarının nefyedilmesinin gerektiğine dair -ilgili yerinde açıklanmış olduğu gibi- en büyük akli delillerdendir.][575]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir başka yerde belirttiğimiz üzere şanı yüce Allah'ın, kendi zatını nitelendirdiği selbi sıfatların sübuti bir mana ihtiva etmeleri de kaçınılmazdır. Mesela kemal varlık, sübut halinde sözkonusudur. Nefyden/selbilikten maksadı ise bununla çelişen hususları nefyetmektir. Yokluk ve olumsuzluk olan zıt nefyedildiği taktirde, bu sefer varlık ve sübut olan onun diğer zıttının sabit olması gerekir.

Biz, bu hususu Kur'ân-ı Kerim'de Âyetel Kürsîde ve daha başka âyetlerde açıklamış bulunmaktayız. Yüce Allah'ın: *"O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku"* buyruğu gibi. Bu buyruk, hayatın ve kayyumiyetin kemalini ihtiva eder. *"O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir?"* buyruğu, mülkün/ve ege-

573 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 63.
574 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 142.
575 Camiu'r-Resail, II, 383.

menliğin kemalini ifade eder. O'nun *"O'nun ilminden ... hiçbir şeyi kavrayamazlar."* buyruğu, başkaları dışarıda kalmak sûretiyle öğretmenin özel olarak kendisine ait olmasını gerektirir.

Vahdaniyet de kemali gerektirir. Ortaklık ise eksikliği gerektirir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Onları koruması O'na ağır gelmez."* buyruğu ile: *"Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı."* (Kaf, 38) *"Gözler O'nu idrak edemez."* (En'am, 103) *"Bir zerre ağırlığı kadar bir şey dahi O'na gizli kalmaz."* (Sebe, 3) buyrukları ve başka bir yerde genişçe açıklanmış bulunan benzeri diğer buyruklar da böyledir.][576]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir?"* buyurarak kendisi ile yarattıkları arasındaki farkı beyan etmektedir. Çünkü kendilerinden büyük bir kimsenin değer verdiği kimse aracılığı ile şefaat istemeleri/iltimasta bulunmaları, insanların bir alışkanlığıdır. Bu şefaatçi, bu büyük kişiden istekte bulunur. O da onun isteyerek yahut istemeyerek haya ettiğinden yahut sevdiğinden ya da bir başka sebeple onun ihtiyacını görür. Şanı yüce Allah'ın nezdinde ise bizzat kendisi şefaat edecek olana izin vermedikçe, hiç kimse şefaat edemez. Şefaatçi de O'nun dilediğinden başkasını yapamaz. Şefaatçinin şefaati de O'nun izni ile olur. Çünkü emir, tamamıyla yalnız O'nundur.][577]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir?"* buyruğu, işte O'nun kaderi ve şeriati gereği meydana gelen izin vermeyi ifade eder. O, yalnızca meşiet ve kader ile irade etmez. Şüphesiz sihir ve müminlere karşı kâfirlerin zafer kazanması da O'nun bu izni ile olur.][578]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O'nun kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır."* buyurmaktadır. Ebu Zer'in rivâyet ettiği hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Yedi göğün kürsiye göre durumu, ancak geniş bir yer düzlüğüne bırakılmış bir halka/yüzük gibidir. Kürsinin Arşa göre durumu ise o halkanın/yüzüğün geniş düzlük içerisindeki durumu gibidir. Arşın ne kadar olduğunu ise Allah'tan başka hiçbir kimse takdir edemez."[579]

576 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 99.
577 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 73.
578 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 384.
579 Kaynakları daha önce gösterildi.

Ebu Bekr el-Hallal, "es-Sünneh" adlı eserinde şu rivâyeti zikretmektedir: Bana Harb haber verdi, bize Muhammed b. Mehdi ve Malik tahdis etti, bize İsmail b. Abdülkerim tahdis etti, bize Abdüssamed b. Mâkil tahdis edip dedi ki: Ben Vehb'i yüce Allah'ın azametini sözkonusu ederken dinledim, dedi ki: "Şüphesiz yedi gök ve yedi yer ile denizler, heykel içindedir. Heykel de kürsinin içindedir ve onun ayakları kürsinin üzerindedir." el-Hallal dedi ki: İbrahim el-Harbi'ye Vehb b. Münebbih'in: "Şüphesiz göklerle yer heykel içindedir." hadisini sordum. O: "Heykel, pek büyük bir şey demektir. Sen kiliseye girip de orada büyük bir şey gördüğün zaman -yani onların nezdinde böyle bir şey görürsen- ona heykel adını verirler. Şüphesiz heykel kürsi içindedir, kürsi de Arşın içerisindedir. Arş ise bundan çok daha büyüktür, dedi.

Ömer b. Saîd de şunu rivâyet etmektedir: Bize el-Himmani tahdis etti, bize el-Hakem b. Zahîr, Âsım'dan tahdis etti, o Zirr'den, o Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Gökler ve yer kürsi. içinde/kürsiye nispetle ancak geniş düz bir arazideki bir halka/yüzük gibidir. Ayrıca dedi ki: Bize Yahya el-Himmani tahdis etti, bize Ebu Muaviye A'meş'den tahdis etti, o Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etti:[580] Gökler ve yer kürsi içinde/kürsiye göre durumları ancak geniş bir düzlük arazideki bir halka/yüzük durumundadır. Yine o dedi ki: Bize Mûsâ b. İsmail tahdis etti, bize Hammad b. Seleme Asım'dan tahdis etti, o Zirr'den o Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Yedinci sema ile kürsi arasında beş yüz yıl vardır. Kürsiden suya kadar beş yüz yıl vardır. Arş da su üstündedir. Allah da Arşın üstündedir ve o sizin hangi halde olduğunuzu bilir. Yine dedi ki: Bize Yahya el-Himmani ve Ebu Bekr tahdis edip dediler ki: Bize Veki' Süfyan'dan tahdis etti, o Ammar ed-Duhni'den, o Muslim el-Bâtin'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Kürsi ayakların (konulduğu) yeridir. Arşın ölçüsünü ise Allah'tan başka hiç kimse takdir edemez."[581]][582]

580 Bunu, Mücahid'den Said b. Mansur, Sünen, 425; Beyhakî, el-Esmau vessıfat, II, 149; Darimî, er-Raddu Ala Bişr el-Merisi, 84; Abdullah b. İmam Ahmed, es-Sünne, I, 247, 304; Ebu Şeyh, el-Azame, 248; İbn Ebu Şeybe, el-Arş, 72, 78; Suyutî, ed-Durru'l-Mensûr, I, 328'de ayrıca Abd b. Humeyd tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedirler. Hadisin illeti A'meş'dir. O, tedlis yapan bir ravidir ve burada an lafzını kullanarak rivâyet etmiştir. Kendisi de Mücahid'den pek az hadis dinlemiştir.

581 Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, İbn Abbas'tan diye bunu zikretmiş olup şunları söylemektedir: el-Firyabi İbn Münzir, İbn Ebu Hatim, Taberânî, Ebu Şeyh sahih olduğunu belirterek Hakim, Hatib ve Beyhaki tahric etmişlerdir. Rivâyet sahihtir. Allah en iyi bilendir.

582 Beyanu Telbisi Cehmiyye, II, 213-214.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"O'nun kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır."* Göklerin kürsiye göre durumu ise geniş düzlük bir araziye bırakılmış bir halka/yüzük gibidir. Kürsi'nin Arşa göre durumu ise geniş düzlük bir arazide bırakılmış bir halka/yüzük gibidir. Şanı yüce Rabb ise semavatının üzerinde Arşı üstünde yarattıklarından ayrı olup, mahlukatından hiçbir şey O'nun zatından değildir ve O'nun zatına da mahlukatından hiçbir şey yoktur.][583]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kimisinden "kürsi"sinin onun ilmi olduğunu söylediği nakledilmiş ise de bu zayıf bir görüştür. Çünkü Allah'ın ilmi her şeyi kuşatmıştır. Nitekim o: *"Rabbimiz! Rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır."* (Mü'min. 7) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah. hem kendi zatını bilir hem olmuşu hem de olmamışı. Eğer O'nun ilmi gökleri ve yeri kuşatmıştır. denilecek olursa bu anlam uygun olmaz. Özellikle yüce Allah: *"Onları koruması O'na ağır gelmez."* buyurmaktadır ki: "Onları (yeri ve gökleri) korumak O'na ağır gelmez, O'nu yormaz demektir. Bu ise ilme değil kudrete münasiptir. Nakledilmiş rivâyetler de bunu gerektirir. Fakat Arşa dair âyetlerle hadisler, bundan daha çok olup oldukça sarihtir ve mütevatirdir. Kimisi de kürsi Arşın kendisidir. demiştir.[584] Fakat çoğunluk, her ikisinin (Arşın ve kürsinin) ayrı iki şey olduğu kanaatindedir.[585]][586]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'den nazil olan ilk âyetin buna delil olduğu gibi, yine Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet de buna delildir. Fakat delaleti itibariyle bundan daha eksiksiz bir şekilde genişçe açıklanmıştır.

Sözkonusu bu âyet ise Âyetel Kürsîdir. Nitekim sahih'de sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ubeyy b. Ka'b'a: "Ey Ebul Münzir! Ezbere bildiğin Allah'ın Kitab'ındaki en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun?" diye sormuş o da: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur."* deyince Allah Rasûlü: "Ey Ebul Munzir! İlme kana kana doyasın." buyurdu.

583 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 271-272.

584 Bu açıklama. İbn Cerir. 5795'te belirtildiği üzere el-Hasan'dan nakledilmiştir.

585 Bunlar ise âyetin tefsirinin kendilerinden nakledildiği ashab ve tabiinin çoğunluğudur. Bk. ed-Durru'l-Mensûr, I. 327-328.

586 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI. 584-585.

Burada da âyet *"Allah"* buyruğu ile başlamaktadır. Bu ise *"Ve Rabbini ..."* (el-Müddessir) buyruğundan daha muazzamdır. Bundan ötürü şanı yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük sûreye de bununla başlamış ve: *"Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır."* (Fâtiha, 2) buyurmuştur.

Ayrıca yüce Allah: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur, Diridir, Kayyumdur."* buyurmuştur. Müşrikler, O'nun yaratıcı olduğunu söyleseler dahi O'ndan başka bir ilah edinmişlerdir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Yarattı"* buyruğunda bir başka yaratıcının varlığının sözkonusu olmadığı zikredilmemektedir. Çünkü bu, zaten bilinen bir husustur. İnsanlardan hiçbir kimse her şeyi yaratan insanı ve daha başka şeyleri yaratan mutlak bir başka yaratıcı olduğunu -Çeşitli ilahlar kabul etmelerinin aksine- söylememiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Dediler ki: Eğer (bir şey) yapacaksanız onu ateşle yakın. İlahlarınıza yardım etmiş olursunuz."* (Enbiya, 68); *"Onlardan elebaşıları: Yürüyün ve ilahlarınıza (ibadette) direnin. Şüphesiz ki bu istenen bir şeydir, diyerek kalkıp gittiler."* (Sâd, 6); *"Acaba Allah ile birlikte başka ilahların varlığına gerçekten siz mi şâhitlik edersiniz? De ki: Ben (buna) şâhitlik etmem. De ki: O ancak tek bir ilahtır."* (En'am, 19); *"De ki: Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı."* (İsra, 42) buyurmaktadır.

Yani O'nunla birlikte başka ilahlar ararlar ve O'nunla beraber bir başka yaratıcının var olduğunu söylemezlerdi.

Yüce Allah âyetlerin en büyüğünde: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur."* buyurmaktadır. Bunu, Kur'ân-ı Kerim'de üç ayrı yerde zikretmektedir. Her bir yerde ise dinin üç aslından biri yer almaktadır. Sözkonusu bu üç asıl ise tevhid, rasûller ve ahirettir.

Bütün rasûller ile gönderdiği de budur. Müşriklerin inkâr ettiklerini haber verdiği de budur. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Âyetlerimizi yalanlayanların ve ahirete iman etmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onlar, Rabblerine (putları) denk tutarlar."* (En'am, 150) Burada da: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur, diridir, kayyumdur."* buyurarak bunu kendisinden başka hiçbir ilah bulunmadığı gerçeği ile birlikte dile getirmiştir.

Al-i İmrân Sûresi'nde ilave olarak: *"O sana Kitab'ı hak ile ondan öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevrat'ı ve İncil'i de indirdi. Bundan önce insanlara yol gösterici olarak. O furkanı da indirdi."* (Al-i İmrân, 3-4) buyurmaktadır. Bu da kitaplara ve rasûllere imandır.

Taha Sûresi'nde ise: *"O gün, Rahmanın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesna, şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır. O, onların önlerindekini de, arkalarındakini de bilir. Onlar ise bilgileri ile onu kuşatamazlar. Yüzler, Hayy ve Kayyuma zillet ile boyun eğmiş olacaktır. Zulüm taşıyanlar gerçekten zarara uğrayacaktır."* (Tâhâ. 109-111)][587]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hamd ve sena/övgü. ancak varlık ile ilgili hususlar ile yahut da varlık ile ilgili hususları gerektiren şeyler ile olur. Katıksız yokluk hakkında ise övgü ve sena sözkonusu değildir. Çünkü katıksız yokluk övülmez. Bundan dolayı şanı yüce Allah. kendi zatını ancak sübuti sıfatları yahut da bunu gerektirenleri sözkonusu ederek över. Yüce Allah'ın: *"Allah ... O'ndan başka"* (Âyet 255) buyruğunda olduğu gibi.

Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den. bu âyet-i kerimenin Allah'ın Kitab'ı Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet olduğu sabittir. Yüce Allah. bu âyette kendi zatını sübuti sıfatlar ile nitelendirmiş ve bu âyette beş selbi/olumsuz var olmayan hususu sözkonusu etmiştir.

1. Yüce Allah: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur."* buyruğu. O'nun tek başına ilah olmasını gerektirir. Bu da rububîyetinin de tek ve eşsiz olmasını ihtiva eder. O'nun dışındaki her bir şey ise O'nun kulu ve O'na muhtaçtır. O. kendi dışındaki herkesi yaratandır ve her şeyin mabududur. Bu ise bir isbat/subuti sıfattır.

2. Yüce Allah: *"O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku."* buyurmaktadır. Bu ise hayatın ve kayyum oluşun kemalini ihtiva eder. Çünkü uyuklama ve uyku, hayat ve kayyumiyette bir eksikliktir. Uyku, ölümün kardeşidir. Uyuyan bir kimsenin, işleri korumasına imkânı olmaz. Bu sebeple şanı yüce Allah. hayatının ve kayyumiyetinin kemalini gerektiren bir tenzih olmak üzere uyuklamaktan ve uykudan münezzehtir. Hayat ve kayyumiyet ise sübuti sıfatlardandır.

3. Yüce Allah: *"O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir?"* buyurmaktadır. Bu da O'nun nezdinde O'nun izni olmadan hiç kimsenin şefaat etmeyeceği manasını ihtiva eder. Bu da O'nun kudretinin. yaratmasının ve rububîyetinin kemalini O'ndan başkasının ise hiçbir şekilde O'nu etkilemediğini -yaratılmışlar nezdinde şefaatte bulunan kimselerin kendilerini etkilediği gibi bir etkilenmenin sözkonusu olmadığını ihtiva eder. Çünkü yaratılmışlar nezdinde yapılan şefaat, yapmadıkları bir işi yapmaya iter. Hâlbuki O'nun nezdinde şefaat

587 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 370-372.

ise ancak O'nun izni ile olur. Şefaat edecek olana izni o verdiği gibi, O'nu şefaatçi yapan da, sonra şefaatini kabul eden de O'dur. Hiçbir şekilde O'nun bir ortağı ve bir yardımcısı yoktur. Bu da kudretin, yaratmanın, rububîyetin, muhtaç olmayışın (Gani) ve Samed oluşun kemalini ihtiva eder.

4. Yüce Allah: *"O'nun ilminden kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi kavrayamazlar."* buyruğu ise şunu gerektirmektedir: Kendi ilminden dilediğini kullarına öğreten O'dur. O'nun kendilerine öğrettiğinden başka onların bir bilgisi yoktur. Böylelikle öğretenin ve hidâyete iletenin yalnız kendisi olduğunu, hiç kimsenin Allah, kendisine öğretmedikçe bir şey bilemeyeceğini beyan buyurmaktadır. Aynı zamanda O, tek başına yaratan ve meydana getirip var edendir. Varlığı yaratıp düzenleyen O'dur. Her şeyi bir takdir ile var edip hidâyete ileten O'dur. Esasen Kur'ân-ı Kerim'den ilk nazil olan buyruklar da: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı (sülük gibi yapışan) bir kan parçasından yarattı. Oku! Rabbin en kerim olandır. O, insana kalem ile (yazmayı) öğretti. O, insana bilmediklerini öğretti."* (Alak, 1-5) buyruklarıdır.

5. Yüce Allah: *"Onları koruması O'na ağır gelmez."* buyurmaktadır ki, bu O'nu yormaz, O'na ağır gelmez, demektir. Bu da kudretinin kemalini ve eksiksiz olmasını, O'nun hiçbir şekilde yorulmamasını, zorlukla karşılaşmamasını gerektirir. Bunun benzeri yüce Allah'ın: *"Andolsun Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık ve Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı."* (Kaf, 38) buyruğudur. İşte burada yorgunluğun sözkonusu olmaması kudretinin kemalini ve onun zıddı olan yorgunluğun sözkonusu olmamasını gerektirir.][588]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"el-Kayyum"* ismi, devamlılığı, sebatı ve gücü gerektirdiği gibi itidali ve istikameti de gerektirir. Esasen o, kendi zatını adaleti ayakta tutmakla ve dosdoğru yol üzerinde bulunmakla nitelendirmiştir. Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz, insanı ahsen-i takvimde yarattık."* (Tin, 4) buyruğu da bu türdendir. İnsanın itidali demek olan insanın boyu da, insanın kıyamı/ayakta duruşu da buradan gelmektedir. Çünkü o, kemal, huzur ve güven ile birlikte itidal anlamını da ihtiva eder.][589]

588 es-Safdiyye, II, 63-65.
589 Tefsiru Âyâtin Üşkilet, I, 442-443.

لَآ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ
وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللّٰهُ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

256. "Dinde zorlama yoktur. Gerçekten iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır. Artık kim tâğûtu inkâr ve Allah'a iman ederse o, muhakkak kopması mümkün olmayan sapasağlam bir kulpa (Kur'ân'a, İslâm'a) yapışmış olur. Allah, işitendir, bilendir."

Tefsiri:

[Sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden az bir süre önce ensar çocuklarından bir topluluk yahudileşmiş idi. Nitekim İbn Abbas şöyle demiştir: Bazen bir kadının çocuğu yaşamazdı. -(İbn Abbas'ın bu ifadesinde kullandığı) el-miklat çocuğu yaşamayan kadın demektir. Nitekim el-kalet ölüm ve helak olmak demektir. Çokça erkek çocuk doğuran kadına "mizkâr", çokça kız çocuk doğuran kadına da "mînâs" denilmesi buradandır.[590] Ölümü pek çok demektir.- İbn Abbas dedi ki: Bundan dolayı kadın eğer iki çocuğu yaşarsa birisini yahudi yapacağını adardı. Çünkü yahudiler, ilim ve kitap ehli idiler. Araplar ise müşrik ve putperest idiler. Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderdiği sırada da ensar çocuklarından bir topluluk yahudileşmiş idi. Babaları onları Müslüman olmaya zorlamak istediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Dinde zorlama yoktur. Gerçekten iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır."* âyeti nazil oldu.[591]][592]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Fasm ise -yumuşak işlerden olup- sökmek ve ayırmak demektir. Nitekim yüce Allah: *"Artık kim tağutu inkâr ve Allah'a iman ederse o, muhakkak kopması mümkün olmayan sapasağlam bir kulpa yapışmış olur. Allah, işitendir, bilendir."* Kaf ile (el-kasm) ise sert işlerde görülen kırmak demektir.][593]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

590 Asılda anlamı açık olmayan bazı ifadeler yer almakta olup, yine asılda bunun akabinde boşluk vardır.

591 Ebu Davud, 2682; Nesaî, Tefsir, 68, 69; İbn Hibban, 1725 -el-İhsan-; Beyhakî, Sünen, IX, 186 ve başkaları. Hadis sahihtir.

592 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 224-225.

593 el-Cevabu's-Sahih, V, 316.

[Yine yüce Allah: *"Artık kim tağutu inkâr ve Allah'a iman ederse o, muhakkak ... sapasağlam bir kulpa yapışmış olur."* buyurmaktadır. Böylelikle tağuta hem iman edildiği hem de inkâr edildiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi mücerred olarak varlığını ve sahip bulunduğu nitelikleri kabul etmek hususunda mü'min de, kâfir de ortaktır. Çünkü putlar, şeytan ve sihirin durumunun bilinmesi mü'min ve kâfir arasında ortak bir durumdur.][594]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ömer b. el-Hattab, Şam/Suriye topraklarını fethedip oranın ahâlisi kendisine küçülmüş oldukları halde elleri ile cizyeyi ödeyince, aralarından sayılarını şanı yüce Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği çok sayıda insan Müslüman oldu. Çünkü avam, çiftçiler ve başkaları genellikle Hristiyan idiler. Müslümanlar arasında çiftçilik yapan da yoktu. Ayrıca Dimaşk'ta, Müslümanların içinde namaz kılacakları sadece bir mescitleri vardı. Çünkü sayıca az idiler. Daha sonra Şam ahâlisinin ve başkalarının çoğunluğu zorlayarak değil, isteyerek Müslüman oldular. Çünkü zimmet ahâlisinin Müslüman olmaya zorlanması caiz değildir. Nitekim yüce Allah: *"Dinde zorlama yoktur. Gerçekten iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır. Artık kim tâğûtu inkâr ve Allah'a iman ederse o, muhakkak kopması mümkün olmayan sapasağlam bir kulpa (Kur'ân'a, İslâm'a) yapışmış olur. Allah, işitendir, bilendir."* (Âyet 256) buyurmaktadır.][595]

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

257. "Allah, iman edenlerin velisi (dost ve yardımcısı)dır. Onları karanlıklardan nura çıkarır. Kâfirlerin dostları ise tâğûttur. Onlar da onları nurdan karanlıklara çıkarırlar. İşte onlar ateş (cehennem)liktirler. Onlar orada temelli kalıcıdırlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah, iman edenlerin velisidir, onları karanlıklardan nura çıkarır."* buyruğu, onları her türlü karanlıktan çıkarmayı gerektirmektedir.][596]

594 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 558.
595 el-Cevabu's-Sahih, I, 313.
596 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 502.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ
رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ
يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾

258. "Allah kendisine hükümdarlık verdi diye Rabbi hakkında İbrahim ile mücadele edeni görmedin mi? Hani İbrahim: Benim Rabbim dirilten ve öldürendir, deyince, O: Ben de diriltir ve öldürürüm, demişti. İbrahim: Muhakkak Allah, güneşi doğudan getiriyor. Haydi sen de onu batıdan getir, deyince o kâfir şaşırıp kalmıştı. Allah, zâlimler topluluğuna hidâyet vermez."

Tefsiri:

[Yüce Allah, İbrahim ile Rabbi hakkında tartışan kişiden: *"Allah kendisine hükümdarlık verdi diye Rabbi hakkında İbrahim ile mücadele edeni görmedin mi? Hani İbrahim: Benim Rabbim dirilten ve öldürendir, deyince o: Ben de diriltir ve öldürürüm, demişti. İbrahim: Muhakkak Allah güneşi doğudan getiriyor. Haydi sen de onu batıdan getir, demişti."* buyruğunda söz etmektedir. Burada: Bu kişi, yaratıcıyı inkâr eden birisi idi, denilebilir. Bununla birlikte kıssa bu hususta açık değildir. Aksine insan, firavunun inkârı gibi yaratıcıyı açıktan inkâr etmeyen birisi olsa dahi kendi nefsine ibadete çağırabilir.

Durum ne olursa olsun İbrahim kıssasının bu gibi kimselere karşı delil olması, onların lehine delil olmasından daha ileridir. Bu da -Allah'a hamdolsun ki- gâyet açıktır. Hatta yüce Allah'ın, İbrahim (aleyhisselâm)'a dair zikrettikleri onun kendilerinin Allah hakkında kabul etmedikleri şeyleri kabul ettiğine delil teşkil etmektedir. Çünkü İbrahim (aleyhisselâm): *"Muhakkak Rabbim duayı işitendir."* (İbrahim, 39) buyurmuştur. Bundan maksat ise dualara icabet eden olduğudur. Nitekim namaz kılan bir kimse: Allah kendisine hamd edeni işitti, der. Şanı yüce Allah'ın duayı işitip kabul etmesi, duanın fiilen var olmasından sonradır. Var oluşundan önce değildir. Nitekim yüce Allah: *"Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı da zaten işitiyordu."* (Mücadele, 1) buyurmaktadır. Kadın, yüce Allah'ın sizin karşılıklı konuşmalarınızı işittiği durumda iken mücadele edip şikâyet ediyordu. Bu da şanı yüce Allah'ın işitmesinin şu buyruklarda sözü geçen

görmesi gibi olduğuna delildir: *"De ki: Haydi amel edin. Allah. Rasûlü ve müminler de yaptığınızı görecektir."* (Tevbe. 105); *"Sonra nasıl işler yapacağınızı görmek için sizi arkalarından yeryüzünde halifeler yaptık."* (Yunus. 14) İşte bu, başlı başına/bağımsız bir görmek ve başlı başına bir bakıştır. Olmayan bir şeyin, görüp işitenden ayrı olarak görülmeyip işitilmediğinin aklı başında olanların ittifakıyla kabul edildiği, sözler ve amellerin var olması halinde onları işitip gördüğü daha önce geçmiş bulunmaktadır.][597]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbrahim (aleyhisselâm)'a gelince yüce Allah onun hakkında: *"Allah kendisine hükümdarlık verdi diye Rabbi hakkında İbrahim ile mücadele edeni görmedin mi? Hani İbrahim: Benim Rabbim dirilten ve öldürendir, deyince, O: Ben de diriltir ve öldürürüm, demişti. İbrahim: Muhakkak Allah, güneşi doğudan getiriyor. Haydi sen de onu batıdan getir, deyince o kâfir şaşırıp kalmıştı. Allah, zâlimler topluluğuna hidâyet vermez."* (Âyet 258) buyurmakta ve onun ölüleri diriltmeyi kendisine göstermesini ondan istediğini, yüce Allah'ın da kendisine dört kuş almasını emrettiğini sözkonusu etmektedir.

Böylelikle yaratmak ve ölümden sonra dirilişi -mebde' ve me'âd'ı- yani Allah'a ve ahiret gününe iman hususunu tespit etmiş olmaktadır.

Bu ikisi ise İbrahim el-Halil'in benzerlerine gönderilmiş olduğu, felsefecilerden vb. sabiilerle müşriklerin kâfir olanlarının her ikisini ya da birisini inkâr ettikleri iki husustur.

Çünkü onlar arasından yaratıcının varlığını inkâr eden olduğu gibi, onun sıfatlarını inkâr eden kimseler de vardır. Aralarından kimi onun yaratıcılığını inkâr ederek o bir illettir, der. Çoğu ise ölüleri diriltmeyi inkâr ederler. Bunlar ise yüce âlemdeki gezegenlere ve alt âlemdeki putlara ibadet eden müşriklerdir.

İbrahim el-Halil -Allah'ın salat ve selâmları onun üzerine olsun- ise bütün bunları reddedip, bu âyet-i kerimede görüldüğü gibi Rabbinin rububîyetini ortaya koyduğu gibi. Ona ihlâslı oluşu ve şirki reddedişi de -En'am Sûresi'nde ve başka yerlerde olduğu gibi- açıkça ifade etmiş olmaktadır. Ölümden sonra dirilişin de gerçek olduğunu göstermiştir.

Onun milletinde/dininde, Allah'ın kendisini halil edinmesi sûretiyle, onun Allah'a muhabbeti ile Allah'ın kendisini sevmesinde karar kılmıştır.][598]

597 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 256-257.
598 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 204.

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

259. "Yahut duvarları, çatıları üstüne çökmüş ıssız bir kasabaya uğrayan kimse gibisini (görmedin mi?) (Kendi kendine): Allah burasını (veya bu ölüleri) ölümünden sonra acaba ne zaman diriltecek, demişti. Allah da onu yüz yıl öldürmüş, sonra dirilterek: Ne kadar kaldın, demişti. O da: Bir gün yahut bir günün bir kısmı kaldım, diye söylemişti. Hayır, yüz yıl (ölü) kaldın. İşte yiyeceğine ve içeceğine bak, hiç bozulmamış. Bir de merkebine bak. Biz seni insanlara bir alamet (kudretimize bir belge) kılalım diye böyle yaptık. (Merkebin) kemikler(in)e de bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz; sonra da onlara et giydiriyoruz, diye buyurdu. Durum kendisine apaçık belli olunca: Biliyorum ki Allah, her şeye kâdirdir, demişti. "

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Kemiklere de bak onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz.*" buyruğu da bu kabildendir. Yani onların bir kısmını kaldırıp diğerlerinin yanına getiriyoruz. Buradaki (nunşizuha) lafzını "nunşiruha" diye okuyanlar ise onu nasıl canlandırıp dirilttiğimize ... anlamını kastetmektedir.[599]][600]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: "*Yahut duvarları çatıları üstüne çökmüş ıssız bir kasabaya uğrayan kimse gibisini (görmedin mi?) (Kendi kendine): Allah burasını (veya bu ölüleri) ölümünden sonra acaba ne zaman diriltecek, demişti. Allah da onu*

599 Bu kelimeyi r harfi ile Medine'nin iki kıraat imamı ile İbn Kesir, Ebu Amr ve Yakup okumuş olup diğerleri ise noktalı z ile okumuşlardır. bk. Ebul Iğz el-Kalanisi, el-İrşad, 247; İbn Cezeri, en-Neşr, II, 231.

600 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 278.

yüz yıl öldürmüş, sonra dirilterek: Ne kadar kaldın, demişti. O da: Bir gün yahut bir günün bir kısmı kaldım, diye söylemişti. Hayır, yüz yıl (ölü) kaldın. İşte yiyeceğine ve içeceğine bak, hiç bozulmamış. Bir de merkebine bak. Biz seni insanlara bir alamet (kudretimize bir belge) kılalım diye böyle yaptık. (Merkebin) kemikler(in)e de bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz; sonra da onlara et giydiriyoruz, diye buyurdu. Durum kendisine apaçık belli olunca: Biliyorum ki Allah, her şeye kâdirdir, demişti." (Âyet 259) buyurarak insan olan birisinin yüzyıl öldüğünü, eşeğinin de aynı şekilde ölüp beraberinde yiyeceğinin ve içeçeğinin de bulunduğunun kıssasını zikretmektedir. Sonra bu ölünün ve eşeğinin diriltilmesini, yemeğinin de, içeceğinin de değişmeden ve bozulmadan kaldığını sözkonusu etmektedir. Hâlbuki bu kişi, adeten yiyeceğin ve içeceğin, bu sürenin bir kısmında dahi değişmeden kalmadığı oluş ve bozuluş yurdundadır. Bu da yüce Allah'ın insanları da, hayvanları da diriltmeye, yiyecekleri ve içecekleri hayat yurdunda cennet ehli için baki kılacağına dair en büyük deliller ile kudretini açıkça ortaya koymaktadır.][601]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İşte yiyeceğine ve içeceğine bak hiç bozulmamış."* buyruğu da bu türdendir. Buradaki "lemyetesenne: Hiç bozulmamış" buyruğunun sonundaki "h"nin asli olup "lem" dolayısıyla cezbedilmiş olması ve böylelikle kelimenin "sanehe"den gelmiş olması ihtimali olduğu gibi, sondaki h'nin sekt h'si (susuş h'si) ve "kitabiyeh, hısabiyah, ıktedih, maliyeh, sultanıyeh" kabilinden olması ihtimali vardır. Kıraat alimlerinin çoğunluğu, hem vasıl hem vakf halinde bu h'yi tespit ederek okurlar. Hamza ile Kisa'i ise[602] vasıl halinde burada ve "ıktedih" lafzında hazf ederler (okumazlar.) Onların bu kıraatine göre bu "h" nin sekt için olması gerekir. Çünkü asli olan h hazf edilmez. Bu durumda lafız "lemyetesenne" olur. Bir kimsenin "lemyeteğanne" demesine benzer. Bu durumda kelime "tesenna yetesenna"dan gelmiş olur. Öbür ihtimale göre ise kelime "tesenne yetesennehu"dan gelir. Anlamda birdir. İbn Kuteybe dedi ki:[603] Yani üzerinden seneler geçmesine rağmen değişikliğe uğramadı. (O) dedi ki: Lafız "es-seneh"ten alınmıştır. Nitekim: "Sanehet ennahletu" tabiri, bir yıl meyve tutup bir yıl meyve tutmaması halini anlatmak için kullanılır. İbn Kuteybe sondaki "h" harfini asli kabul edenlerin söyleyişini de sözkonusu etmiş ve bunda iki söyleyişin olduğunu

601 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 375-376.
602 Beraberlerinde Yakup ve Halef ile birlikte bk. en-Neşr, II, 142.
603 Zâdü'l-Mesîr, I, 311.

ifade etmiştir. Mesela: "Ameltuhu museneheten ve musaneten: Onunla bir seneliğine (zirai) ortaklık yaptım" denilir. İbn Kuteybe'nin zikrettiğine bir tanık da şairin şu sözüdür:

فليست بسنهاء ولا رجبية ولكن عرايا في السنين الجوائح

"O ne iki yılda bir meyve verir ne de Recebiyyedir

Fakat özellikle kıtlık yıllarında herkesin meyvesini toplayacağı bir ağaçtır.[604]

O, bu sözleriyle bir hurma ağacını övmektedir. Maksat ise o ağacın sahibini cömertliğiyle övmektir. Çünkü o: Bu ağacı, mahsulünü yemek isteyen kimseye ariyet olarak (sonuna kadar meyvelerini alsalar bile) verir. Meyvesinin alınması için ayrıca onu Receb ayına bırakmadığı gibi o ağacın kendisi de iki yılda bir meyve veren bir ağaç değildir.

Dil bilgini müfessirler, âyet hakkında bunun: Değişmemiş anlamında olduğunu söylerler. Fakat bunun aslı "senvetun-sinvetun" diyenlerin söyleyişi meşhur bir söyleyiştir. Bundan dolayı çoğulu "senevât" diye gelir. Büyük iştikakta buna "الماء الآسن: Kokmuş su tabiri benzer ki bu da tadı değişmiş ve kokmuş demektir. Küçük iştikakta ise ona "الماء المسنون: Kokuşmuş çamur tabiri benzer ki bu da "senne"den gelir. Taşı taşa sürtüp keskinleştirdiği zaman: "Semeltun hacere alal haceri: Taşı taş üzerinde biledim" denilir. İki taşın arasında akan şeye de "senen" denilir ve bu ancak kötü kokan bir sıvıdır. Bu ise "mesnun" lafzının yüzün seneti/tarafı üzerine dökülmüş anlamındaki lafızdan geldiğini söyleyenin açıklamasından daha doğrudur. Bu tabir ise insan sûretinin oldukça güzel olması anlamını ifade eder. Fakat bu, ancak insanın "hameimesnun: Kokuşmuş çamur"dan yaratılmasından sonra olmuştur. Hamein kendisi ise ilkin ne insan sûretinde ne de yüz sûretinde idi. Fakat burada maksat, onun kokuşmuş olduğunu anlatmaktadır.

Buna göre yüce Allah'ın: "لم يتسنه: Hiç değişmemiş" buyruğu "ماء غير آسن: Kokmayan su" (Muhammed, 15) buyruğundan farklıdır. Çünkü bu, onların "أسن يأسن -" fiilinden gelir. Bu da "sin nun" ve diğer bir nunda ortaklıkları sebebiyle büyük iştikak türündendir. Hemze ile h de birbirine yakın ve mahreçleri boğaz olan harflerdir. Bu husus oldukça geniş bir konudur.

Maksat şudur: İki lafız harflerin çoğundan ortak olup bir kısmında farklı iseler o taktirde bunların biri diğerinden türemiştir (müştaktır), denilir. Buna iştikak-i

604 bk. Lisanül Arap, XIII, 502; Beyit Suveyd b. es-Samit'e aittir.

ekber denilir. Evsat iştikakta ise sıralayışları itibariyle olmamak üzere harflerdeki müşterekliktir. Kufelilerin "isim" kelimesinin "es-sime"den türemiş olduğunu söylemeleri gibi. Harflerde ve harflerin sıralanışında ortaklığı anlatan özel küçük iştikak ise meşhur olan iştikak türüdür. علم – يعلم فهو عالم: Bildi, bilir, o alimdir gibi.][605]

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

260. "Hani İbrahim: Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. İnanmadın mı yoksa, buyurdu. O da: İnandım. Fakat kalbimin mutmain olması (yatışması) için (soruyorum), demişti. Buyurdu ki: Dört kuş al! Onları kendine alıştır. Sonra onların her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır, koşarak sana gelirler. Bil ki Allah, mutlak gâliptir, Hakîmdir."

Tefsiri:

[Bilindiği üzere İbrahim, şanı yüce Allah'ın: "*İnanmadın mı yoksa diye buyurdu, o da inandım.*" buyruğunda haber verdiği gibi baştan mü'min idi. Fakat o, "*Fakat kalbimin mutmain olması için*" dediği gibi kalbinin huzur bulup mutmain olmasını istemişti. İman ile itminan arasındaki farklılığa Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), bundan dolayı ölülerin diriltilmesi ile ilgili şek/tereddüt diye adlandırmıştır. Aynı şekilde dünyada yardım va'di de böyledir. Kişi buna iman ediyor olabilir. Fakat bazı hallerde kalbi gidip gelerek mutmain olmayabilir. Bu durumda itminanın bulunmayışı, bu va'din yalan olmuş olabileceği zannını da doğurabilir. Çünkü şüphenin bir tek kanaldan gelmiş olma ihtimali ile sözkonusu olur. Bu hususlar ise yerine getirilmesi gereken imana hiçbir şekilde zarar vermez. Eğer bunlar arasında günah olan varsa nebiler -Allah'ın salat ve selâmları onların üzerine olsun-, sünnet ve hadis kaynaklarından bilindiği üzere fiillerinde olduğu gibi bu hal üzere bırakılmaktan yana korunmuşlardır.][606]

605 Minhâcü's-Sünne, V, 190-192.
606 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 178.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan sonra ise İbrahim'in: *"Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. İnanmadın mı yoksa, buyurdu. O da: İnandım. Fakat kalbimin mutmain olması (yatışması) için (soruyorum), demişti. Buyurdu ki: Dört kuş al! Onları kendine alıştır. Sonra onların her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır, koşarak sana gelirler. Bil ki Allah, mutlak gâliptir, Hakîmdir."* şeklinde söylediklerini zikretmektedir. Yüce Allah, ona dört kuşu karıştırmasını emir buyurdu. Bu ise dört karışımın (ahvat)ın birbirleri ile karışmasına verilmiş bir örnektir. Sonra o kuşları canlandırdı ve her bir kuşu diğerinden ayırdı. Bu kuşların çağıranın çağırısına cevap olmak üzere yürüyerek gitmelerini sağladı. Böylelikle bu, neticeye ulaşan kimseler için gizli saklı kalmayacak şekilde güçlü bir delil ihtiva eden bir örnek oldu.][607]

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذٰى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

264. "Ey iman edenler! Malını sırf insanlara gösteriş olsun diye infâk eden, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan bir kimse gibi sadakalarınızı başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın. Böylelerinin durumu, üzerindeki azıcık toprağı sağnak halinde yağan bir yağmurla sıyrılıp da dümdüz bir taş kesilen kaypak bir kayaya benzer. Onlar (dünyada) kazandıkları hiçbir şeyi ele geçiremezler. Allah, kâfirler topluluğuna hidâyet vermez."

Tefsiri:

[Böylelikle yüce Allah, başa kakmanın ve eziyet vermenin sadakayı iptal edeceğini, hükümsüz kılacağını ve onu bir hak değil, bâtıl bir şey haline dönüştüreceğini beyan etmektedir. Tıpkı riyakârlığın ve imansızlığın da infakı iptal edip hükümsüz kıldığı gibi.][608]

607 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 376-377.
608 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 417.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Allah'ın ve Rasûlü'nün yasakladığı şey bâtıldır. Onun katıksız ya da ağırlıklı bir fayda kapsamasına imkân yoktur. Bundan dolayı kâfirlerin ve münafıkların amelleri şu buyruğun da gereği olarak bâtıldır: *"Malını sırf insanlara gösteriş olsun diye infak eden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan bir kimse gibi sadakalarını başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın. Onun (gibilerinin) hali üzerindeki azıcık toprağı sağanak halde yağan bir yağmurla sıyrılıp da dümdüz bir taş kesilen kaypak bir kayaya benzer."* bu buyruğu ile riyakârlık yapan ve minnet eden kimsenin sadakasının bâtıl olduğunu ve bu sadakada onun için bir menfaat kalmadığını haber vermektedir.][609]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerinden bir sebat ile mallarını infâk edenlerin durumu da yüksek bir tepenin üstünde bulunan ve kendisine bol bol yağmur isabet ettiği için de meyvelerini iki kat veren güzel bir bahçeye benzer. Ona bol yağmur isabet etmese de (yüksekliğinden dolayı en azından) bir çisinti alır. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir."* (Âyet 265) buyurmaktadır. Katade dedi ki: "Nefislerinden bir sebat ile" buyruğu kendi nefislerinden ecirlerini Allah'tan ummak sûretiyle demektir. Şa'bî ise: Kendi nefislerinden kesin bir yakın ve tasdik ile anlamındadır. Buyruğun. onlar sadakalarını sevabının verileceğine kesin inanarak ve Allah'ın va'dini tasdik ederek gönül hoşluğu ile çıkarıp verirler. Çıkarıp verdiklerinin kendileri için bıraktıklarından daha hayırlı olduğunu da bilirler. Derim ki: Sadaka veren kişi verdiği kişiden değil de ecri yalnız Allah'tan bekliyor ise o zaman ona minnet etmesin.[610]][611]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah. sadakayı boşa çıkartan minnet etmek, eziyet etmek ve riyakârlığı sözkonusu ettikten sonra. böyle yapmayı yağmurun isabet etmesi halinde dümdüz kaya üzerindeki toprağa benzetmiş bulunmakta. Bunun için de: *"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen."* buyurmuş bulunmaktadır. Çünkü bunlardan birisine iman etmenin Nisa Sûresi'ndeki şu buyruktan farklı olarak burada bir faydası yoktur: *"Muhakkak Allah büyüklenip böbürlenenleri elbette sevmez... Bunlar. Allah'a ve ahiret gününe iman ettikleri halde mallarını insanlara gösteriş için harcayanlardır."* (Nisa. 36-38) bu buyruk, yerme saadetindedir.

609 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 348
610 Zâdü'l-Mesir. I. 318-319.
611 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 221.

Bunun nihai halini sözkonusu etmekle birlikte bunun karşısında neyin olduğunu da zikretmektedir. Onlar ise mallarını Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerinden bir sebat ile infak eden kimselerdir.

Birincisi ihlâstır. "Sebat vermek" ise sağlam ve sebatlı olmak emin olmak demektir. Yüce Allah'ın: "*Kendilerine verilen öğütleri yerine getirselerdi elbette haklarında çok hayırlı ve daha bir sebat verici olurdu.*" (Nisa, 66); "*Ve yalnız O'na yöneldikçe yönel.*" (Müzzemmil, 8) buyrukları gibidir.

Allah en iyi bilendir, ya bunun "kattedeme ve tekaddeme: Öne geçirdi ve öne geçti" kabilinden olma ihtimali de vardır. Yüce Allah'ın: "*Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlü'nün huzurunda öne geçmeyin.*" (Hucurat, 1) buyruğu gibi. Çünkü "tebettele" (Müzzemmil, 8) ve "tesebbete" fiilleri lazımdır. Sabit olduğu, sebat gösterdi, demektir.[612] Çünkü "sebt", güç bir yerde sağlam durmak demektir. Bunun zıttı ise sarsıntı ve titreyiştir. Şüphesiz sadaka, savaş cinsindendir. Çünkü korkak kişi, titrer kahraman kişi ise sebat gösterir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şanı yüce Allah'ın sevdiği büyüklenmeye/böbürlenmeye gelince bir kimsenin savaş esnasında kendisi ile böbürlenmesi yine sadaka esnasında kendisi ile böbürlenmesidir."[613] buyurmuştur. Çünkü bu, sebat göstermek ve güçlü durmak makamıdır. O halde burada büyüklenmek de buna uygundur. Ama Allah'ın sevmediği kişi, cimriliği emreden büyüklenip böbürlenen cimri kişidir. Cömertçe vermek yahut savaşmakla birlikte böbürlenen kimseyi ise sever.

Yüce Allah'ın: "*Nefislerinden bir sebat ile*" buyruğu yani onu dışarıdan güçlendirici bulunmaksızın demektir. Savaş esnasında arkadaşlarının kendisini tutmaları için kendisine sebat verilen kişi gibi (olmayan) anlamındadır. Bu da yüce Allah'ın: "*Öfkelendikleri zaman ise kendileri bağışlayanlardır.*" (Şûrâ, 37) buyruğu gibidir. Hatta onun sebat göstermesi ve bağışlaması bizzat kendi içindendir.

Şanı yüce Allah, Bakara ve Nisa sûrelerinde vermek hususundaki dört kısmı zikretmiş bulunmaktadır.

Ya vermez bu kişi, Nisa Sûresi'nde cimri ve yerilen kişidir yahut hoşuna gitmediği halde başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle verir. Bu durumda bu kişi nefsinden bir sebat ile vermez. Bu da Bakara Sûresi'nde yerilen kişidir. Yahut da riyakârlık ile birlikte verir. Böylesi her iki sûrede de yerilmiştir. Geriye dördüncü kısım kalmaktadır ki bu da Allah'ın rızası uğrunda ve kendilerinden bir sebat ile veren kimselerdir.

612 Burada açık seçik okunamayan bazı kelimeler bulunmaktadır.
613 Ebu Davud, 2659; Ahmed, V, 445 -Hadis hasendir-

Bunun bir benzeri ise "namaz"dır. Ya hiç namaz kılmaz yahut riyakârlıkla namaz kılar ya da üşenerek ve tembellikle kılar yahut da ihlâsla kılar. İlk üç kısım yerilmişlerdir. Zekât da böyledir. Yine bunun bir benzeri hicret ve cihaddır. İnsanlar, bu hususta dört kısımdır. Aynı şekilde: "*Bir topluluk ile karşılaşırsanız sebat edin. Allah'ı da çokça anın ki felah bulasınız.*" (Enfâl. 45) buyruğu, aynı şekilde sebat göstermek ve zikir hakkındadır. Yine: "*Birbirlerine sabrı tavsiye ederler, birbirlerine merhameti tavsiye ederler.*" buyruğunda sözü edilen sabır ve merhamet de bu şekilde dört kısımdır.

Yüce Allah'ın: "*Sabır ve namaz ile yardım dileyin.*" (Bakara. 45 ve 53) buyruğu da böyledir. İnsanlar aynı şekilde sabır ve namaz konusunda da.[614]

Kur'ân-ı Kerim'de sözü edilen bu şekilde bir arada ele alınan bu ameller. genel olarak ya iki ameldir yahut da bir ameldeki iki vasıftır. İnsanlar, bunlarla ilgili olarak dörtlü kısımlara ayrılmışlardır. Ayrıca bunlar. namaz ve sabır, namaz ve zekât vb. birbirlerinden ayrı iki amel iseler öbürü terk edilse dahi bunların birisi faydalı olur. Şâyet ihlâs ve sebat gibi bir amelde aranan iki şart iseler bunlardan birisinin varlığı fayda vermez. Çünkü minnet etmek/başa kakmak ve eziyet etmek ameli boşa çıkardığı gibi, (tek başına) riyakârlık da ameli boşa çıkartır. Nitekim Kur'ân. buna bu şekilde delildir. Şanı yüce Allah'a karşı takvalı olmak ve güzel ahlak da bu türdendir. Şüphesiz Allah. takva sahipleri ile ihsan edicilerle birliktedir. Birr/her türlü iyilik, takva. hak ve sabır aynı şekilde imanın en faziletlisi olan müsamahakarlık ve sabır da. bu şekilde yergi de iki şeyin birlikte bulunmasından farklıdır. İfk/zina iftirası, günahkârlık. böbürlenmek. övünmek. cimrilik, korkaklık, günah işlemek ve saldırganlık şüphesiz bunların biri ister tek başına olsun ister başkası ile birlikte olsun yerilmeyi gerektirir. Çünkü hayır. faydası dolayısıyla var olması istenen şeyler türündendir. Bazen menfaat. ancak talan olması ile elde edilebilir. Şer ise zararından ötürü olmaması istenir. Zararlı şeylerin bazısı dahi çoğunlukla genele zarar verebilir.][615]

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ
جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

614 Burada da asıl nüshada açık seçik okunamayan kelimeler vardır.
615 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 94-97.

265. "Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerinden bir sebat ile mallarını infâk edenlerin durumu da yüksek bir tepenin üstünde bulunan ve kendisine bol bol yağmur isabet ettiği için de meyvelerini iki kat veren güzel bir bahçeye benzer. Ona bol yağmur isabet etmese de (yüksekliğinden dolayı en azından) bir çisinti alır. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir."

Tefsiri:

[Bazı insanlar. başkalarına yaptığı iyiliği başına kakmak maksadıyla iyilik yapar ya da ona itaat etmek onu tazim etmek ya da bir başka fayda sağlamak sûretiyle ona yaptığı iyiliğin karşılığını verir. Bazen de ona minnet ederek: Ben sana bunu yaptım. der. Böyle bir kimse. Allah'a ibadet etmemiş. O'ndan yardım dilememiş. ne Allah için amel etmiş ne de Allah ile amelde bulunmuş olur. İşte bu kişi. riyakârlık yapan kimsedir.

Şanı yüce Allah. minnet edip başa kakanın sadakasını. da riyakârlık yapan kişinin sadakasını da iptal etmiş. boşa çıkarmıştır. Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Malını sırf insanlara gösteriş olsun diye infâk eden, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan bir kimse gibi sadakalarınızı başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın. Böylelerinin durumu, üzerindeki azıcık toprağı sağnak halinde yağan bir yağmurla sıyrılıp da dümdüz bir taş kesilen kaypak bir kayaya benzer. Onlar (dünyada) kazandıkları hiçbir şeyi ele geçiremezler. Allah, kâfirler topluluğuna hidâyet vermez. Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerinden bir sebat ile mallarını infâk edenlerin durumu da yüksek bir tepenin üstünde bulunan ve kendisine bol bol yağmur isabet ettiği için de meyvelerini iki kat veren güzel bir bahçeye benzer. Ona bol yağmur isabet etmese de (yüksekliğinden dolayı en azından) bir çisinti alır. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir."* (Bakara. 264-265) buyurmaktadır.

Katade dedi ki: Nefislerinden bir sebat ile buyruğu içlerinden ecrini beklemek sûretiyle (infak edenler) demektir. Şa'bî ise içlerinden bir yakin ile ve tasdik ederek (sadaka verenler) diye açıklamıştır. el-Kelbî de böyle demiştir. Şöyle de açıklanmıştır: Onlar. sadakayı gönül hoşluğu ile çıkartıp verirler. Sevap alacaklarına kesin inanarak ve Allah'ın va'dini tasdik ederek çıkartıp verdiklerinin kendileri için bıraktıklarından daha hayırlı olduğunu bilerek (sadaka verirler.)

Derim ki: Sadaka veren kişi. ecrini Allah'tan bekliyor ve Allah'ın ona va'dini tasdik ediyor. Allah'tan diliyorsa -kendisine bir şeyler verdiği kişiden beklemiyorsa- o halde ona da minnet etmesin. başına kakmasın. Bir başka adama: Sen

kölelerine bu yemeği ver, ben de sana onun bedelini ödeyeceğim, dediği vakit o kölelere minnet etmediği gibi bu durumda da minnet etmesin. Özellikle de şanı yüce Allah'ın kendisine bir şeyler verme imkânını vermek sûretiyle nimet ihsan etmiş olduğunu biliyorsa (asla başa kakmasın.)][616]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın en güzel (ve helal)lerinden ve sizin için yerden çıkardığımız şeylerden infak edin.*" (Bakara, 267) buyurmaktadır. Birinci kısım ticaret zekâtını, ikincisi ise şanı yüce Allah'ın yerden bizim için çıkardıklarının zekâtını vermeyi kapsamaktadır.][617]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Göz yummaksızın alıcısı olmayacağınız aşağılık şeyleri vermeye yeltenmeyin.*" (Bakara, 267) buyurmaktadır. İşte bundan dolayı zekât veren kimsenin malının türünden zekâtı çıkartıp vermesi, malının adi ve bayağı olanını çıkartıp vermemesi görevidir. Eğer onun bir kaliteli mahsulü ve kaliteli buğdayı varsa, bunun zekâtını ondan daha bayağı türden vermesin.][618]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Yemmentüşşey'e ve teyemmentuhu vete emmentuhu (mealde vermeye yeltenmek) onu kastettim" anlamındadır. Yüce Allah'ın: "*Aşağılık şeyleri vermeye yeltenmeyin.*" buyruğunda da lafız burdan gelmektedir.][619]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size fahşayı emreder. Allah ise size kendi katından ve bir bolluk va'd ediyor.*" (Bakara, 268) Buna göre şeytan fakirlik va'd eder; fahşayı, münkeri ve kötülüğü emreder. Allah ise mağfiret ve lütuf va'd eder. Adaleti, ihsanı, yakınlara bir şeyler vermeyi emreder. Fahşayı/hayâsızlığı, münkeri ve azgınlığı yasaklar.][620]

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَآءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا
يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

616 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 330-331.
617 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 54.
618 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 84.
619 Şerhu'l-Umde -taharet-, 411.
620 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 347.

269. "O, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse muhakkak ona pek çok hayır verilmiş demektir. Özlü akıl sahiplerinden başkası da iyice düşünemez."

Tefsiri:

[Buna göre kalbin salahı ve hakkı ile onun yaratılış sebebi. eşyayı akletmesidir. Sadece onları bilmesidir. demiyorum. Çünkü bazen aklı olmayan bir kimse de bir şeyler bilebilir. Hatta o şeyden gafil ve onu hiç hesaba katmayan birisi de olabilir. Fakat bir şeyi akleden. onu iyice kayda alan. zapteden. belleyen ve onu kalbinde sağlamca yerleştiren kimse demektir. Böylelikle ona ihtiyaç duyacağı vakit zengin birisi olur. ameli sözüne. içi dışına mutabık olur. İşte kendisine hikmet verilen kişi. bu kişidir. Zaten "*Kime hikmet verilirse muhakkak ona pek çok hayır verilmiş*" demektir. Ebud Derda dedi ki: İnsanlardan kimisine ilim verildiği halde hikmet verilmez. Şüphesiz Şebdab b. Evs ise kendilerine hem ilim hem de hikmet verilmiş kimselerdendir.[621]

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ
لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾

271. "Sadakalarınızı açıkça verirseniz o ne güzeldir. Şâyet onları gizler ve fakirlere verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır, günahlarınızın bir kısmını bağışlar. Allah yapmakta olduğunuzdan gereği gibi haberdardır."

Tefsiri:

Kur'ân-ı Kerim'de Fakir ve Miskin

Merhum İbn Teymiyye. Kur'ân-ı Kerim'de fakir ile miskinin anlamı hakkında şunları söylemektedir:

[Sadakaları hak eden kimselere gelince. şanı yüce Allah onları Kitab-ı Kerim'inde: "*Sadakalarınızı açıkça verirseniz o ne güzeldir. Şâyet onları gizler ve fakirlere verirseniz işte bu sizin için daha hayırlıdır.*" buyruğu ile "*Sadakalar ancak fakirlerin ve miskinlerin ... hakkıdır.*" (Tevbe. 60) buyruklarında zikretmiş bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de "fakir" ismi ile "miskin" ismi tek başına zikredilecek olursa. -yüce Allah'ın: "*On miskine yemek yedirmek.*" (Maide. 89) buyruğunda oldu-

621 es-İstiğab. II. 694: Tehzibu'l-Kemal. XII. 391

ğu gibi- her ikisi aynı şey demektir. Ancak her ikisi birlikte zikredildikleri yerde, onlar iki sınıftır. Bu iki sınıftan kasıt ise (birileri) ihtiyaç sahibi olan kimselerdir. Bunlar ise dilencilik yoluyla olsun yapabilecekleri bir kazanç yoluyla olsun kendilerine yetecek kadarını bulamayan kimselerdir. Müslümanlardan bu durumda olan kimseler; farz, vakıf, adak ve vasiyet edilmiş sadakalardan almak hakkına sahip olur. Meselenin bazı fer'i hususları hakkında fukaha arasındaki görüş ayrılıkları, ilim ehli nezdinde bilinen bir husustur.][622]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde "fakir" ismi mutlak olarak geçtiği yerde "miskin" de onun kapsamına girer. Yine "miskin" lafzı mutlak olarak zikredildiği taktirde fakiri de kapsar. Eğer ikisi bir arada zikredilecek olursa biri diğerinden farklı olur. Birincisine örnek yüce Allah'ın: "*Sadakalarınızı açıkça verirseniz o ne güzeldir. Şâyet onları gizler ve fakirlere verirseniz işte bu sizin için daha hayırlıdır.*" buyruğu ile: "*Onun keffareti on miskine yemek yedirmektir.*" (Maide, 89) buyruğunda olduğu gibidir. İkincisi ise yüce Allah'ın: "*Sadakalar ancak yoksulların, miskinlerin ... hakkıdır.*" (Tevbe, 60) buyruğu gibidir.][623]

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللّٰهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾

272. "Onların hidâyete ermesi senin üzerine borç değildir. Fakat Allah dilediği kimseye hidâyet verir. Her ne hayır infâk ederseniz kendi faydanızadır. (Ey müminler), zaten siz ancak Allah'ın rızası için infâk edersiniz. Hayır türünden her neyi infâk ederseniz (mükâfatı) size eksiksiz ödenir. Ve size asla zulmedilmez."

Tefsiri:

[Ebu Bekir kızı Esma'nın rivâyet ettiği, müşrik iken annesinin yanına gelmesi ile ilgili olarak gidip: Ey Allah'ın Rasûlü! Annem geldi ve o bir şeyler ümit ediyor. Akrabam olarak onu gözeteyim mi? diye sordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Akraba olarak anneni gözet." buyurdu. Hadis, Buhârî ve Müslim'in

622 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 68.
623 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 167.

Sahihler'indedir. İşte bunun hakkında yüce Allah'ın: "*Sizinle din hususunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik yapmanızı ve onlara adaletli davranmanızı Allah size yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.*" (Mümtehine. 8) buyruğu ile yüce Allah'ın: "*Onların hidâyete ermesi senin üzerine borç değildir. Fakat Allah dilediği kimseye hidâyet verir. Her ne hayır infâk ederseniz kendi faydanızadır. (Ey müminler), zaten siz ancak Allah'ın rızası için infâk edersiniz. Hayır türünden her neyi infâk ederseniz (mükâfatı) size eksiksiz ödenir. Ve size asla zulmedilmez.*" (Bakara. 272) buyruğu nazil oldu.][624]

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ
يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ
النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾

273. "(Sadakalar), Allah yolunda kendilerini vakfetmiş, yeryüzünde (ticaret için) dolaşmaya gücü yetmeyen, (hallerini) bilmeyenin iffetli davranmalarından dolayı kendilerini zengin sandığı, senin ise simalarından tanıdığın ve yüzsüzlük edip de insanlardan (bir şey) istemeyen fakirler içindir. Şüphesiz hayır türünden her ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de fakirler arasından iki sınıfı övmüş bulunmaktadır. Bunlar, hem sadaka alabilen kimselerdir hem de fey alma hakkına sahip kimselerdir. Birinci sınıf hakkında: "*(Sadakalar), Allah yolunda kendilerini vakfetmiş, yeryüzünde (ticaret için) dolaşmaya gücü yetmeyen, (hallerini) bilmeyenin iffetli davranmalarından dolayı kendilerini zengin sandığı, senin ise simalarından tanıdığın ve yüzsüzlük edip de insanlardan (bir şey) istemeyen fakirler içindir. Şüphesiz hayır türünden her ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.*" (Âyet 273) buyurmaktadır. İkinci sınıf hakkında da -ki onlar her iki sınıfın en faziletli olanlarıdır-: "*(O fey), yurtlarından ve mallarından çıkartılıp uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen Allah'a ve Rasûlü'ne yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar, sâdıkların ta kendileridir.*" (Haşr. 8)][625]

624 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 197.
625 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 30-31.

[Şanı yüce Allah, onları: *"(Sadakalar), Allah yolunda kendilerini vakfetmiş, yeryüzünde (ticaret için) dolaşmaya gücü yetmeyen, (hallerini) bilmeyenin iffetli davranmalarından dolayı kendilerini zengin sandığı, senin ise simalarından tanıdığın ve yüzsüzlük edip de insanlardan (bir şey) istemeyen fakirler içindir. Şüphesiz hayır türünden her ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir."* (Âyet 273) buyruğunda sözkonusu etmiştir. Bir de yüce Allah'ın: *"(O fey), yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve Rasûlüne yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar, sâdıkların ta kendileridir."* (Haşr, 8) buyruğunda zikrettiği kimselerdir.

Birinci sınıf, sadaka almaya ehil kimselerdir. İkinci sınıf ise fey ehli kimselerdir. Nitekim yüce Allah, birinci sınıf hakkında: *"Sadakalarınızı açıkça verirseniz o ne güzeldir. Şâyet onları gizler ve fakirlere verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır, günahlarınızın bir kısmını bağışlar. Allah yapmakta olduğunuzdan gereği gibi haberdardır."* (Âyet 271) ve: *"Allah yolunda kendilerini vakfetmiş ... fakirler içindir."* (Âyet 273) buyurmuştur.

İkinci sınıf hakkında ise *"Allah'ın fethedilen ülkeler ahâlisinden Rasûlü'ne verdiği fey, Allah'a, peygambere, akrabalara, yetimlere, yoksullara (miskinlere) ve yolda kalanlara verilir..."* (Haşr, 7) ve: *"Fakir muhacirler içindir..."* buyurduktan sonra: *"Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip imana sahip olanlar ..."* (Haşr, 8-10) buyurmaktadır. Böylelikle hem muhacirleri hem de ensarı sözkonusu etmiş oldu. Muhacirler, çoğunlukla ticaretle uğraşırdı. Ensar ise çoğunlukla ziraat ile meşgul olurlardı. Yüce Allah, her iki kesime hitaben: *"Kazandıklarınızın en güzel (ve helal)lerinden ve sizin için yerden çıkardığımız şeylerden infak edin."* (Âyet 266) diye hitap ederek, hem ticaretin zekâtını hem de yerden çıkan mahsullerin zekâtı olarak öşr, öşrün yarısı (yirmide bir) yahut öşrün çeyreği (kırkta bir)lik miktar olarak verilen zekâtı zikretmiş bulunmaktadır.][626]

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

274. "Mallarını gece gündüz, gizli açık (Allah yolunda) infâk edenlerin Rabbleri katında mükâfatları vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzülmezler de."

626 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 532-533.

Tefsiri:

[Âyetin anlamını bilmeyen kimse, gizli ve açık malını infak eden kimsenin, onu gece ve gündüz infak eden kişiden farklı olduğunu vehmettiğinden ötürü, bu âyetin Ali veya bir başkasının dört dirhem infak eden kişi hakkında indirilmiş olduğunu söyler. Bundan dolayı *"Mallarını gece gündüz, gizli açık infak edenlerin Rabbleri katında mükafatları vardır."* buyruğunda, atıf harfi vav'ı zikretmeden "gizli açık" buyurmaktadır. Hâlbuki bu ikisi de gece ve gündüz kapsamına dahildir. Bunların infakın iki türü olmalarından ötürü mastar (mefuli mutlak) olarak nasb edildiğinin söylenmesi ile hal olarak nasb ile geldiklerinin söylenmesi arasında (bu açıdan) bir fark yoktur. İfadede "isrâran ve i'lânen" yahut "musirren ve mu'lien" takdirinin yapılıp yapılmaması arasında da bir fark yoktur. Böylelikle bu yalanı uyduran kimsenin, Kur'ân-ı Kerim'in delaletini bilmeyen bir kimse olduğu da açıkça ortaya çıkmaktadır. Rafıziler arasında bilgisizlik ise görülmedik bir şey değildir.

Beşincisi,[627] bizler, Ali'nin böyle bir iş yaptığını ve âyetin onun hakkında indiğini varsaysak bile burada dört halde, dört dirhem infak etmekten başka bir şey var mıdır? Bu, kapısı kıyamet gününe değin açık ve kolaylaştırılmış bir ameldir. Bunu da, kat kat fazlasını da yaparak amel işleyenler sayılamayacak kadar çoktur. Kendisinde hayır bulunup da Allah'ın dilemesi halinde bazen gece, bazen gündüz, bazen gizli, bazen açık bir şeyler infak etmesi ise mutlaka görülen bir iştir. O halde bu özellikler arasında sayılamaz. Ve imamlığın faziletine de delalet etmez.][628]

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ
الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا
فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ
فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾

275. "Ribâ/faiz yiyenler, ancak şeytanın çarpmaktan dolayı kendilerini sar'aya düşürdüğü kimse gibi (kabirlerden) kalkarlar. Bu, onların: Alışveriş de ancak ribâ gibidir, demelerindendir. Hâlbuki Allah, alışverişi helâl, ribâyı haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir. İşi de Allah'a aittir. Kim (faiz yemeye) dönerse, onlar da cehennemliklerdir, orada ebedi kalıcıdırlar."

627 Açıklamalar, daha önce başlanmış açıklamaların devamıdır.
628 Minhâcü's-Sünne, VII, 231.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Hâlbuki Allah, alışverişi helal, ribayı haram kılmıştır."* buyruğunda, alışveriş ile riba/faiz arasında birisinin helal, diğerinin haram olduğunu beyan etmek sûretiyle aralarındaki farkı açıklamak maksadındadır. Bu buyruk ile alışverişi, caiz olan ile olmayanı beyan etmeyi kastetmediği için, genel/umumî ifadesi ile her şeyin alınıp satılmasının caiz olduğuna delil gösterilmesi sözkonusu değildir. Kim, yüce Allah'ın: *"Hâlbuki Allah, alışverişi helal ... kılmıştır."* buyruğunun; meytenin, domuzun, içkinin, köpeğin (efendisinden çocuğu olmuş cariye demek olan) umm veledin, vakfın, başkasının mülkünün, olgunlaşacağı ortaya çıkmadan önce meyve ve mahsullerin ve benzerlerinin satışını da kapsadığını zannedecek olursa hataya düşer.][629]

Merhum İbn Teymiyye, hamd ve şükür arasında umum ve husus ilişkisi olduğu hususunda kendisi ile İbnu'l-Murahhal arasındaki bir tartışmada[630] dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hâlbuki Allah, alışverişi helal"* buyruğunun akabinde *"ribayı haram kılmıştır."* buyurmaktadır. Riba türlerine genel olarak bey'/alışveriş denilir. Riba, her ne kadar mücmel bir isim ise de meçhul/bilinmeyen bir şeydir. Meçhul olanın malum olandan istisna edilmesi, müstesnanın da bilinmemesini gerektirir. Böylelikle maksat, riba olmayan alışverişin helal olduğu şeklinde kalır. O halde muayyen bir işin riba olmadığı sabit olmadıkça onun helal alışveriş kapsamına sokulması doğru olamaz. Bu da hükmün umumî olduğu iddiasının önünde bir engeldir. Eğer riba genel bir isim ise o taktirde o yine alışverişten istisna edilmiştir. Bu durumda bey'/alışveriş tahsis edilmiş bir lafız olur. Dolayısıyla mutlak olarak umumî olduğu iddiası doğru olamaz.

İbnu'l-Murahhal dedi ki: Bu, tahsis kabilindendir. Çünkü burada birbirleri ile tearuz halinde iki umumî lafız vardır. İstisna kabilinden değildir. Çünkü istisna lafızları, bilinen lafızlardır. Bu bir tahsis olduğuna göre bunda, umum iddiasının önünde engel yoktur.

Şeyh Takiyuddin dedi ki: Bu, birbiri ile muttasıl bir sözdür. Bu söz de muttasıl tahsis kabilindendir. Fukaha da buna istisna adını verirler. Bir kimsenin: Bu ev onundur, bu evden de şu oda bana aittir, demesine benzer. Aynı zamanda bu ifade "bu oda müstesna" demek gibidir. Yine bir kimse: Şu topluluğa ikramda bulun, filana da ikram etme, deyip o kişi de onlar arasında ise yine durum böy-

629 Minhâcü's-Sünne, IV, 218.
630 İbnu'l-Murahhal: Muhammed b. Ömer b. Mekki Ebu Abdullah Sadruddin'dir. İbnul Vekil diye bilinir. 716 yılında vefat etmiştir.

ledir. Aynı zamanda bu, filan kişi müstesna demek gibidir. Durum böyle olduğuna göre buyruk: "Allah alışverişi -arasından riba olan müstesna- helal kılmıştır, demiş gibidir.][631]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nass ile helal olanın nass ile haram olana kıyas edilmesi. *"Alışveriş de ancak riba gibidir. Hâlbuki Allah, alışverişi helal ribayı haram kılmıştır."* buyruğunda bu sözleri söyleyenlerin yaptıkları kıyas türündendir. Aynı şekilde meyteyi şer'i bir şekilde kesilmiş olan hayvan ile kıyaslayan ve: Kendi öldürdüğünüzü yersiniz de Allah'ın öldürdüğünü yemezsiniz, diyen müşriklerin kıyası da böyledir. Yüce Allah da: *"Gerçekten şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer onlara itaat ederseniz elbette siz de müşrikler olursunuz."* (En'am, 121) buyurmaktadır. İşte bunlar, fasit/bozuk kıyaslardır.][632]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı el-Eş'ari, "ehl-i sünnet vel cemaat" makalâtında/söyledikleri görüşler arasında şöyle dediklerini zikretmektedir: Cinlerden olan kişi, sar'aya tutulanın bedenine girer. Nitekim yüce Allah: *"Riba yiyenler, ancak şeytanın çarpmaktan dolayı kendilerini sar'aya düşürdüğü kimse gibi kalkarlar."* buyurmaktadır. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel dedi ki: Babama: Bazı kimseler, cinlerden olanın insanın bedenine girmediğini ileri sürerler, dedim. O: Oğulcağızım yalan söylüyorlar. O cinlerden olan insanın dili ile konuşur, dedi. Bu husus ilgili yerinde genişçe açıklanmıştır.][633]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zeyd b. Erkam'a ait Umm Veled, müminlerin annesi Âişe'ye buna benzer bir duruma dair soru sorarak: Ben Zeyd'e, maaşların dağıtılacağı zaman ödenmek üzere 800 dirheme bir köle sattım. Sonra onu (peşin) 600 dirheme satın aldım, deyince Âişe ona: Satın aldığın da kötü sattığın da kötü. Zeyd'e, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte yapmış olduğu cihadını -tevbe etmesi hali dışında- boşa çıkarmış olduğunu haber ver, dedi. Umm Veled: Ey müminlerin annesi! Ya ana paramdan başkasını bulamayacak olursam, deyince Âişe: *"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir."* buyruğunu okudu.[634]

---

631 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 152.
632 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 287.
633 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 12.
634 Kaynakları ileride gösterilecektir.

Sünen kitaplarda da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bir akit içerisinde iki satış yapan kimse, ya onların değeri itibariyle daha düşük olanını kabul eder yahut faize girer." buyurmuştur.[635]][636]

Faiz âyetine dair

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ribâ/faiz yiyenler, ancak şeytanın çarpmaktan dolayı kendilerini sar'aya düşürdüğü kimse gibi (kabirlerden) kalkarlar. Bu, onların: Alışveriş de ancak ribâ gibidir, demelerindendir. Hâlbuki Allah, alışverişi helâl, ribâyı haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir. İşi de Allah'a aittir. Kim (faiz yemeye) dönerse, onlar da cehennemliklerdir, orada ebedi kalıcıdırlar.*" (Âyet 275) buyruğundan itibaren "*Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz, Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın. Şâyet yapmaz (bırakmaz)sanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş açtıklarını bilin. Eğer tevbe ederseniz sermayeleriniz yine sizindir. Ne zulmediniz ne de zulme uğrayınız. Eğer o, (borçlu) darlık içinde ise; kolaylıkla ödeyebileceği bir zamana kadar ona mühlet verin. Alacağınızı ona sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz.*" (Âyet 278-280)

Yüce Allah'ın: "*Geçmiş kendisinindir.*" buyruğu, daha önce faiz diye aldıklarını ona bırakmıştır. "*İşi de Allah'a aittir.*" Burada zamirin kişiye ait olduğu söylendiği gibi "*geçmiş*" anlamındaki ifadede yer alan "ma"ya ait olduğu da söylenmiştir. Durum ne olursa olsun âyet-i kerime o kişinin durumunun Allah'a ait olduğunu, üzerinde borç bulunan borçluya ait olmadığını ve bunun kalan borçtan farklı olmasını gerektirir. Çünkü borçlunun kalanın düşürülmesini istemek hakkı vardır.

Nitekim yüce Allah: "*Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz, Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın. Şâyet yapmaz (bırakmaz)sanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş açtıklarını bilin. Eğer tevbe ederseniz sermayeleriniz yine sizindir.*" (Âyet 278-279) buyurmaktadır. Yani alacaklıların zimmetlerinde borç olarak duran kalan fazlalığı terk edin. Eğer tevbe edecek olursanız, herhangi bir fazlalık sözkonusu olmaksızın ana paralarınız sizindir.

Böylelikle yüce Allah, onlara fazla olanı -ki o faizdir- terk etmelerini emretmektedir. Bu durumda bu fazlalık, borçlunun zimmetinden düşer ve onu istemez.

635 Ebu Davud, 3461; Hakim, II, 45; Beyhaki, III, 343; İbn Hibban, 4976 -el-İhsan-, hasen bir hadistir.

636 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 436, 440, 447.

Bu fazlalığı borçlu ödememek hakkına ve bundan dolayı dava açmak imkânına, bu hususta yazılı belgenin iptal edilmesini istemeye hakkı vardır.

Bundan önce aldıklarına gelince yüce Allah: *"Geçmiş kendisinindir, işi de Allah'a aittir."* buyurmaktadır. Bu buyruk da bundan önce geçmişte alınanın o fazlalığı kabzetmiş olana ait olmasını ve işinin de ortaksız olarak bir ve tek Allah'a kalmasını gerektirmektedir. Alacaklının bu hususta verecek bir emri yoktur. Çünkü Rabbinden bir öğüt geldiği için bundan vazgeçen bir kimsenin bu hali, o günahın bağışlanması için bir sebeptir. Yaptığından ötürü ona ceza vermek de Allah'a aittir. Böyle bir kişi ise zahiren bu yasağın gelmesinden sonra bu işten vazgeçmiş bulunmaktadır. O halde *"Geçmiş kendisinindir işi de Allah'a aittir."* Eğer Allah, onun, kalbinden doğru bir şekilde tevbe ettiğini bilirse günahını ona bağışlar. Aksi taktirde onu cezalandırır.

Sonra yüce Allah: *"Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın."* buyurarak faizin arta kalanını bırakmayı emretmekle birlikte, önceden kabzedilmiş olanın geri verilmesini emir buyurmamaktadır.

Yüce Allah: *"Eğer tevbe ederseniz sermayeleriniz yine sizindir."* buyurmaktadır. Kabzedilmiş/daha önce tahsil edilmiş olanın geri verilmesi, tevbenin şartı değildir.

Bu hüküm, kâfir bir kimsenin bir diğer kâfir ile faizli bir işlem yaptıktan ve faizin kabzedilmesinden sonra ikisi de Müslüman olup bizim mahkememize başvurmaları halinde onlar hakkında da sabittir. Daha önceden tahsil ettiği hakkında kendisine ait olduğu hükmü verilir. Tıpkı kâfirlerin, helal olduklarına inandıkları diğer akitler yoluyla kabzettikleri gibi. Mesela şarap satıp bedelini tahsil ettikten sonra Müslüman olursa, o tahsil ettiği kazanç ona helaldir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Her kim bir şey üzerine (bir şeye sahip olarak) İslâm'a girerse, o şey onundur." buyurmuştur.[637]

Müslümanın ise üç durumu sözkonusudur:

1. Bazen bir içtihad veya taklid yoluyla bazı türlerin helal olduğuna inanır.

2. Bazen bilmeden bir işlem yapar ve bunun haram bir faiz olduğunu bilmez.

3. Bazen haram olduğunu bilmekle birlikte yine bir şeyleri kabzeder.

Birinci ve ikinci durum ile ilgili olarak, daha sonraları bunun haram kılınmış bir faiz olduğu kendisi tarafından açıkça görüldüğü taktirde iki görüş vardır. Bir

637 Beyhakî, IX, 113; Said b. Mansur, I, 76. Elbânî, hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

görüşe göre, gasbeden kimsenin durumunda olduğu gibi kabzettiğini geri verir. Diğer görüşe göre ise geri vermez. Daha sahih olan budur. Çünkü o, bunun helal olduğuna inanıyordu. Konu ise faizli hileli satışlarda olduğu gibi hakkında farklı görüşlerin bulunduğu hususlar ile ilgilidir. Şâyet kâfir tevbe edecek olursa, onun helal bildikleri ona mağfiret olunur ve kabzettiği şeyler de onun için mübahtır. (Doğru olmayan) tevilde bulunan Müslüman ise tevbe ettiği taktirde daha önce helal kabul ettiği şey ona mağfiret olunur ve kabzettiği şey ona mübah olur. Çünkü Müslümanın tevbe etmesi halinde böyle bir işin helal olduğu hususunda ilim adamlarının iki görüşünden birisini kabul etmiş ise günahının mağfiret olunması öncelikle sözkonusudur. O, yaptığı bu tevili sebebi ile kâfirin yaptığı teviline göre daha çok mazur görülür.

Bilgisiz Müslüman ise daha uzaktır, hatta onun böyle olması gerekir. Çünkü o, kâfirden daha şer değildir.

Bilgisiz Müslümanın vacip/farz olduğunu bilmediği için terk ettiği vacipler ile ilgili olarak bunları kaza etme yükümlülüğünün olup olmadığı hususunda iki görüş bulunduğunu ve bu iki görüşten daha güçlü olana göre, kaza yükümlülüğünün bulunmadığını önceden zikretmiş bulunmaktayız.

Bunun aslı da şudur: Hitabın hükmü, hitabın ulaşmasından önce Müslüman hakkında sabit olur mu? Bu hususta İmam Ahmed'in ve başkalarının mezhebinde iki görüş vardır.

Deve ağıllarında namaz kılan yahut da deve eti yemiş olduğu halde namaz kılan, sonra da bu hususta nassı açıkça öğrenen bir kimse, bu namazını iade eder mi? hususunda Ahmed'den gelen iki rivâyet vardır.

Ben bir yerde namazını iade etmeyeceği görüşünü desteklemiştim.[638] Buna dair çeşitli deliller de zikretmiştim. Bunlardan birisi ise Ömer ile Ammar olayıdır ki ikisi de cünüb idiler.[639] Ömer, namaz kılmamış olduğu halde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), ona namazını iade etmesini emir buyurmadı.

Bir diğer delil de Ebu Zer olayıdır. Yine ona iade etme emrini vermemişti.[640]

Birisi de "Benim durumum oruç tutmama ve namaz kılmama engel oldu" diyen mustahaza kadın ile ilgili rivâyettir.[641]

638 Bk. Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 41-46.
639 Buhârî, I, 280-281; Müslim, I, 228-229.
640 Ebu Davud, 333; Tirmizi, 124; Ahmed, V, 146 -hadis sahihtir-.
641 Ebu Davud, 287; Tirmizi, 128; Ahmed, VI, 439 -hadis sahihtir-.

Bu delillerden birisi de: "Allah'a yemin olsun ki bundan daha güzelini bilmiyorum." diyen. namazını doğru dürüst kılamayan bedevi ile ilgili olaydır.[642]

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem). ona yalnızca o vaktin namazını iade etmesini emir buyurmuştu. Çünkü o namazın vakti devam ediyordu ve onu kılmakla emrolunmuştu. Bundan önce kılmış olduğu namazlarını iade etmesini emir buyurmadı.

Yine bu türden bir diğer delil. beyaz ipliği siyah iplikten ayırdedinceye kadar yemek yemeye devam edenlerin durumudur. Onlara (oruçlarını) iade etmeleri emri verilmedi.[643]

Şeriat ise emir ve yasaktır. Emrin hükmü. aynı şekilde nehyin hükmü. ancak hitabın ulaşmasından sonra sabit olduğuna göre kim haram olduğunu bilmediği bir işi yapar sonra da haram olduğunu bilirse cezalandırılmaz. Caiz olduğuna inandığı faizli birtakım işlemlerde bulunup onlardan bir şeyler de kabzetmiş (tahsil etmiş) ise sonra kendisine Rabbinden bir öğüt gelmesi üzerine vazgeçerse, geçmişte aldıkları onundur ve o kâfirden daha kötü bir durumda olamaz. Eğer haram olduğunu bilmediği bir içki. ot ya da bir köpek satmış ve onun bedelini tahsil etmişse yine durum böyledir.

Semura bir alışveriş yapıp onun bedelini kabzedince Ömer: Allah, Semura'yı kahretsin. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz Allah. bir kavme bir şeyi yemeyi haram kıldığı taktirde onlara onun bedelini de haram kılmıştır." buyurduğunu bilmiyor muydu. demişti.[644]

Semura'nın kabzettiğini geri vermesini Ömer'in emrettiği ise zikredilmemiştir. Hem onlar içkiyi almış bulunuyorlarken ve Ömer de ona o içki ile yararlanmayı yasaklamamışken onu nasıl geri versin?

Çünkü onun haram olduğunu bilmeden önce kabzettiği o şeyi kabzetmesinde onun bir günahı yoktur. Zira onun haram olduğunu bilmiyordu. Kâfir, tevbe ettiği için önceden kabzettikleri kendisine bağışlanıyor iken, Müslümanın bu durumda olması öncelikle sözkonusudur.

Kur'ân-ı Kerim de buna: "*Artık bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir.*" buyruğu ile delildir. Bu buyruk, Rabbinden kendisine bir öğüt gelen herkes hakkında genel olup, Allah geçmişi

642 Buhâri ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.
643 Hadisi Buhâri ve Müslim ittifakla rivâyet etmişlerdir.
644 Buhâri. III. 40: Müslim. II. 1207.

ona vermiş bulunmaktadır. Bu hususun Müslüman hakkında da sabit olduğuna bundan sonra gelen: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın."* buyruğu delil teşkil etmektedir. Yüce Allah, onlara geri kalanı bırakmalarını emir buyurduğu halde önceden kabzettiklerini/tahsil ettiklerini geri vermelerini emir buyurmamıştır. İşte bu da yüce Allah'ın: *"Geçmiş kendisinindir. İşi de Allah'a aittir."* buyruğu ile birlikte o almış olduklarının kendilerinin olduklarına delildir. Allah da kullarının tevbesini kabul eder.

Şâyet: Bu, kâfirlere ait özel bir hükümdür, denilecek olursa şöyle cevap verilir: Kur'ân-ı Kerim'de böyle olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Yüce Allah, sadece: *"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir."* buyurmuştur. Bu ise Müslümanı öncelikle kapsar.

Âişe (radıyallâhu anhâ), Zeyd b. Erkam kıssasında, Müslüman kimseyi de kapsamına sokmuştur. O, Zeyd'in Umm Veled'ine (kendisinden çocuğu olmuş cariyesine): Satın aldığın da, sattığın da ne kötüdür. Zeyd'e, tevbe etmesi hali dışında, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte yaptığı cihadının boşa çıktığını haber ver, dedi. Umm Veled'i: Ey Müminlerin annesi! Ben sadece kendi ana paramı alacak olursam ne dersin, diye sorunca Âişe: *"Artık bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir. İşi de Allah'a aittir."* buyruğunu okudu.[645]

Hatta şöyle de denilebilir: Aslında bu buyruk, Rabbinden kendisine bir öğüt geldiği zaman haram olduğunu bilip hemen bundan vazgeçen kimseleri dahi kapsar. Çünkü yüce Allah, tevbe edene tevbe ettiği için mağfiret buyurur. Böylelikle geçmişte yaptığı fiilin varlığı ile yokluğu arasında fark kalmaz. Âyet-i kerime de: *"Geçmiş kendisinindir işi de Allah'a aittir."* buyruğu onu kapsar. Buna bir de bundan sonra gelen: *"Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın."* buyruğundan itibaren: *"Eğer tevbe ederseniz sermayeleriniz yine sizindir."* buyruğuna kadar olan buyruklar da buna delildir.

Tevbe ise kâfiri kapsadığı gibi günahkâr Müslümanı da kapsar. İcma ile haram olan bir faiz muamelesi yaptığı taktirde sonradan tevbe edecek olursa, ana parasının kendisinin hakkı olduğunda görüş ayrılığı yoktur. O halde âyet-i kerime onu da kapsar. Nitekim yüce Allah, o âyette: *"Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın."* buyurmakta, kabzedilen herhangi bir şeyi ona geri vermeyi emretmemektedir. Aksine bundan önce de: *"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir."* buyurmaktadır.

645 İbn Ebu Hatim, Bakara -2-, 3302; Abdürrezzak, 14812; Dârakutnî, III, 52; Beyhakî, V, 330.

Her ne kadar yediğinden ve başkasına yedirdiğinden ötürü lanetlenmiş ise de[646] bu böyledir. Tevbe ettiği taktirde günahı ona bağışlanır. Diğer taraftan kabzedilmiş/tahsil edilmiş konuda o mal ile ticaret yapmış ve başka şeye dönüşmüş olabilir. Onu yemiş olmak, hiçbir şey kalmamış da olabilir, olduğu gibi kalmış da olabilir. Eğer aldığı kaybolup gitmiş ve buna rağmen bu, onun üzerine borç olursa bu durumda büyük bir zarar sözkonusu olur. Bu durum ise tevbe etmekten nefret ettirip uzaklaştırır. Diğer taraftan borçlu kimseye iyilik olarak rızası ile vermiş olduğu ve henüz zimmetinde borçlu olarak kalan kısmı düşürmesi/almaktan vazgeçmesi de iyilik olarak ona yeter. Bununla birlikte her ikisi hakkında da lanet sözkonusudur.

Varsayalım ki bir adam bir diğerine malını telef etmesini emretmiş, o da o malını telef etmiş olsun. Her ikisi de zalim olmakla birlikte onun tazminatını ödemez. Aynı şekilde biri diğerine "benim kölemi öldür" dese de durum böyledir. Sahih olan budur. Ahmed'den de, başkasından da açık olarak nakledilen ifade bunu gerektirir.

Aynı şekilde (faizli borç alan) öbür kişiyi, bu malı yemesine kendisi rıza göstermiştir. Her ikisi de günahkâr iseler de bunun tazminatını ödettirmenin açıklanabilir bir tarafı yoktur. Tıpkı kendi fiili ile malı telef etmiş olması halinde olduğu gibi. Çünkü o malı yemek sûreti ile telef etmesi ile yakmak sûreti ile bunu yapması arasında bir fark yoktur. Hatta onu yemek, yakmaktan hayırlıdır. Buna göre bunun tazminatını bu yolda ödememesi öncelikle sözkonusudur.

Yine birçok ilim adamı şöyle der: Hırsız (çaldığı malın) tazminatını ödemez. Böylelikle ona bir suç karşılığında haddin Allah'ın hakkı, malın da insanın hakkı olması itibariyle iki ceza verilmemiş olur.

Bu durumda faiz alan kimseye, biri kalan alacağının düşürülmesi, diğeri de o zamana kadar yemiş olduklarının geri istenmesi sûreti ile iki cezanın bir arada verilmemesi öncelikle sözkonusudur.

Şâyet malın bizzat kendisi muayyen olarak mevcut olup, hırsız ve gasbeden gibi sahibinin tercihi olmaksızın eğer onu kabzetmemişse, aksine her iki tarafın ittifak ve rızası ile herhangi bir akitle onu kabzetmişse, eğer bu kişi önce kâfir iken sonra Müslüman olmuşsa onu geriye vermez. Çünkü yüce Allah: *"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir. İşi de Allah'a aittir."* buyurmuştur.

646 Çünkü Müslim, II, 1219'da: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), faiz yiyene de yedirene de lanet etmiştir ..." hadisini rivâyet etmektedir.

Şöyle denilebilir: Bu bedelin içki bedeli yahut fahişe kadına ödenen ücret yahut kâhin kimseye verilen armağan gibi ikisinden hiçbirisine ait değildir. Bu kişi tevbe edecek olursa, o (faizi) sahibine geri vermez. Aksine ilim adamlarının daha güçlü görülen iki görüşünden birisine göre onu tasadduk eder de denilebilir.

Aynı şekilde bir kimse bir içki taşımak üzere bir adamı ücretle tutsa, Ahmed'den gelen açık ifadeye göre, o ücretle tuttuğu kişi lehine ücretinin verilmesi hükmü (mahkemece) verilir; ama o bunu yemez. Çünkü taşımak, mübah bir iştir. Bundan ötürü onun ücretini hak eder. Fakat onu ücretle tutanın maksadından ötürü o ücreti yemez.

Yine aynı şekilde bir kimse, eğer içki yapacak birisine üzüm yahut üzüm şırası satacak olursa, üzümün ve şıranın geri verilmesine imkân yoksa hiç şüphesiz bedelin ona ödenmesine hüküm verilir. Aklı başında bir kimse de üzümü alıp onu sıkıp şarap yapan, bu şarabı o para ile birlikte de geri verir, demez. Fakat söylenebilecek nihai şey: Öbür kişinin bu bedeli sadaka olarak dağıtacağıdır.

Eğer buna kıyas yapılarak bu görüş faiz hakkında da söylenecek olursa şöyle denilebilir: Buradaki haramlık, Allah'ın hakkı dolayısıyladır. Çünkü şarabın bedelinin kendisi haramdır. Ötekinde haramlık ise bir insana zulüm ihtiva ettiğinden dolayıdır. O buna razı olmuş olsa dahi caiz değildir. Çünkü o bu işinde sefih durumundadır.

Ödenen faizin geri verilmesinin kabul edilmesi ise insanlara karşı şu şekilde hileli bir yola başvuran kimselere bir imkân verir. Böyle bir kimse, faizli akitlerle insanların mallarını alır, ondan sonra o mallardan yararlanır, daha sonra da bu kişi onların kendisinden (faiz olarak) kabzettiklerini geri istemeye kalkışır. Hâlbuki o faizin ana parası ile onların rızası dışında bir süre yararlanmış olur. Çünkü onlar, bu mallarını kendisine bir karz(-ı hasen) olarak vermemişlerdi.

Bu meselenin iyice düşünülmeye ve tahkik edilmeye ihtiyacı vardır. Bizim bakışımıza göre şüphesiz olan husus şudur ki: Bir tevil yoluyla ya da bilgisizce kabzetmiş ise geçmişin ona ait kalacağından hiçbir şüphe yoktur. Nitekim kitap, sünnet, itibar/kıyas da buna delildir. Haram olduğunun bilinmesi ile birlikte (bu yapılmışsa), bunun tetkike ihtiyacı vardır. Çünkü şöyle denilebilir: Bu kanaati sürdürecek olursak, haram olduğunu bilmekle birlikte şarap bedelinden bir mal kazanan bir kimseye de geçmişte kazandığının kendisinin olması gerekir.

Aynı şekilde haram bir mal kazanıp sonra da tevbe eden herkes, -eğer bunu ödeyenin rızası ile almışsa- böyle olur. Bunu, ayrıca fahişenin aldığı ücrette, kâhine verilen armağanda da bu şekilde kabul edilmesi gerekir.

Aslında bunun böyle olması, şeriatin asıl kaynaklarına göre uzak bir ihtimal değildir. Çünkü şeriat, tevbe eden ile etmeyen arasında fark görür. Yüce Allah'ın: *"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir."* buyurmuştur. Yine yüce Allah: *"Sen o kâfirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur."* (Enfâl, 38) buyurmaktadır.

Bu husus, kâfirler hakkında gâyet açıktır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den tevatür ile gelmiştir. Müslümanlar arasında da üzerinde ittifak edilmiştir. Çünkü kâfir İslâm'a girecek olursa, yerine getirmediği oruç, namaz ve zekâtı kaza etmesi gerekmediği gibi kâfirlerin helal olduğuna inandığı kazanmış olduğu malları da ona haram olmaz. Helal olduğuna itikat etmesi halinde telef ettiklerinin tazminatını ödemek yükümlülüğü de bulunmaz.

Müslümanın tevbe etmesi haline gelince; namaz ve orucu kaza etmesi hususunda görüş ayrılığı vardır. Bunu pekiştiren hususlardan birisi de bu malın telef edilmeyeceğinin ihtilafsız olarak kabul edilmiş olmasıdır. Bu malı ya sadaka olarak verir yahut da o malı ısrar edici olduğu halde kendisinden almış olduğu zinakâra ya da içki içene geri verecektir. Yahut da o malı kabzetmiş olup tevbe eden bu kimseye ait kabul edilecektir.

Malı, zinakâra ve içki içene öder, hükmünü söylediğinin ne demek olduğunu düşünen bir kimse söylemez. Her ne kadar fukaha arasından böyle diyen kimse varsa da şüphesiz ki bu, katmerli bir fesat olur. Çünkü o kişi içki içme ve zina etme bedelini verse dahi, yasaklanmış birisi idi. Eğer bunu bir bedel karşılığında işleyip sonradan verdiği o bedel kendisine geri iade edilecek olursa, bu ona fazlasıyla bir yardım ve kötülükleri işlemesi için ayrı bir teşvik olur.

Sadaka verilmesine gelince: bu birkaç türlüdür. Fakat şöyle denilir: Bu tür başkasına göre daha haktır. Şüphesiz eğer bu durumdaki bir kimse fakir ise onu kendisi dışındaki diğer fakirlerden daha çok hak eder. Ve ben, birkaç defa bu şekilde fetva verdim. Eğer tevbe eden kişi fakir ise o şekildeki maldan ihtiyacı kadarını alır. Çünkü onda başkasına göre daha çok hak sahibidir. Ayrıca bununla onun tevbe etmesine yardım edilmiş olur. Şâyet böyle bir kazancı çıkarması istenecek olursa, son derece zarar görür ve tevbe etmez.

Şeriatin esaslarını iyice düşünen bir kimse, şeriatin tevbe hususunda her yolla insanlara lütuf ve yumuşaklıkla muameleyi esas aldığını görür.

Aynı şekilde bunu almakta da bir mefsedet yoktur. Çünkü malı almış ve o mal sahibinin hükmünün dışına çıkmıştır. Malın kendisi ise haram değildir. Haram kılınması onun haram işlemek için destek olarak kullanılması dolayısıyla-

dır. Bu ise tevbe edince bağışlanmış olur. Böylelikle fakir olması haliyle beraber şüphesiz ona helal olur. Zengin olmakla birlikte bunu almasının da açıklanabilir bir tarafı vardır. Bu yolla bu gibi malları kazanmış olan kimseye, tevbe kolaylaştırılmış olur.

Faize gelince: bu, sahibinin/ödeyenin rızası ile kabzedilmiştir. Şanı yüce Allah da: *"Artık bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse, geçmiş kendisinindir, işi de Allah'a aittir."* buyurmakta "ne Müslüman olan ne de haram kılınmış olduğu hükmü kendisi için açıklık kazanan demeyerek: *"Böylelikle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse"* buyurmuştur. Öğüt/mev'iza ise haramı bilen kimseye, bilmeyen kimseye göre daha büyük etki eder. Yüce Allah: *"Eğer müminler iseniz bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."* (Nûr, 17) ve: *"İşte bunlar, Allah'ın kalplerinde olanı bildiği kimselerdir. Artık onlardan yüz çevir. Onlara öğüt ver ve kendilerine haklarında etkileyici sözler söyle."* (Nisa, 63) buyurmaktadır.

Aynı zamanda bu borç işleminin iki tarafı arasında vasat bir çözümdür. Çünkü borçlunun (faiz olarak) ödemiş olduğu fazlalığı düşmesine engel olunur. Bu da gâyet mutludur. Ötekine de kabzetmiş olduğu (faizi) alıkoyması yasaklanmaz. Çünkü Allah, geçmişi affetmiştir. Bunu, karzı geri ödemekle yükümlü tutmaya gelince, bu borçludan kalanı vermesini istemek gibidir. Her ikisinde de haksızlık vardır. Saldırganlık vardır ve pek büyük bir zorluk vardır. İşte bu böyledir. Allah en iyi bilendir.][647]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu meselenin nereden alındığını açıkça ortaya koyup gösterecek nüktesidir. O da şudur: Bu malın Zeyd için helal, Amr için haram olması şeklindeki cüz'i hükümleri şeriat koyucu aynı şekilde cüz'i olarak teşri buyurmamıştır. O, bunları külli bir şekilde teşri buyurmuştur. Yüce Allah'ın: *"Allah alışverişi helal faizi haram kılmıştır."*; *"Size bunların dışındakiler helal kılındı."* (Nisa, 34) ile: *"Kadınlardan sizin için helal ve temiz olanları nikâhlayınız."* (Nisa, 3) buyrukları gibi.][648]

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾

276. "Allah, ribâyı yok eder; sadakaları ise artırır. Allah, olanca kâfir ve günahkâr hiçbir kimseyi sevmez."

647 Tefsiru Âyâtin Üşkilet, II, 574-596.
648 el-Kavaidu'n-Nûraniye, 224.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Allah ribayı yok eder, sadakaları ise artırır."* buyurmaktadır. Bu buyruğu ile ribayı sadakanın zıddı olarak tespit etmektedir. Çünkü faiz alan, görünüşü itibariyle malını artırmasını sağlayacak bir fazlalık alırken, sadaka veren ise görünüş itibariyle malını eksiltmektedir. Ama Allah, ribanın bereketini yok eder, sadakaları ise artırır. Bir diğer âyet-i kerimede de yüce Allah: *"İnsanların malları arasında artış göstersin diye verdiğiniz herhangi bir faiz Allah katında artmaz. Fakat Allah'ın rızasını arayarak verdiğiniz zekâta gelince, işte onlar (mükafatları) kat kat artıranlardır."* (Rûm, 39) buyurmaktadır. Şeriat koyucu, ihtiyaç sahiplerine bir şeyler verme muhtevasını taşıyan sadakayı farz kıldığı gibi, ihtiyaç sahiplerinden mal alma muhtevasındaki faizi de haram kılmıştır. Çünkü şanı yüce Allah, insanların hallerinin ıslah olmasının fakire verilecek bir şeylerin zenginden alınmasına, buna karşılık fakirden zengine verilmek üzere bir şeyler alınmamasına bağlı olduğunu bilir. Daha sonra ben, bu anlamda bir ifadenin Ali b. Mûsâ er-Razi (radıyallâhu anh)'tan ve onun babalarından rivâyet edilmiş olduğunu gördüm. Buna göre ona Allah, faizi neden haram kılmıştır, diye sorulunca o: İnsanların birbirlerine iyilik yapmaktan uzak kalmamaları için cevabını vermiştir.[649]][650]

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَاٰتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾

277. "Şüphesiz iman edip de salih amel işleyenlerin, namazı dosdoğru kılanların, bir de zekât veren kimselerin Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Şüphesiz iman edip salih amel işleyenler"* buyruğunda olduğu gibi iman amel ile birlikte zikredildiği vakit şöyle denilebilir: Amel, her ne kadar imanın gereği ise de iman isminin kapsamına girmez, denilebilir. Buna karşılık: Hayır! Onun kapsamına girmiş olup onun üzerine özelin genele atfedilmesi kabilinden atfedilmiştir, diye de söylenebilir. Durum ne olursa olsun amel, iman denilen şeyin tahkiki ve tasdikidir. Bundan dolayı şeyh Ebu

649 Bu rivâyet, Cafer b. Muhammed es-Sadık -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- diye bilinmektedir. Bunu, Ebu Nuaym, Hilye, III. 194; Zehebi, Siyeru Alami'n-Nubelâ, VI. 262; Mizzi, Tehzibu'l-Kemâl, V, 80'de rivâyet etmişlerdir.

650 Fetava, III, 136, risaletu İbtalil Tahlil.

İsmail el-Ensari ve benzeri ilim adamlarından bir kesim şöyle demişlerdir: İman, tamamıyla bir tasdiktir. Kalp. rasûllerin getirdiklerini tasdik eder. Dil, kalpte olanı tasdik eder. amel de sözle söyleneni tasdik eder. Nitekim: Onun ameli sözünü doğrulamıştır. denilir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Gözler zina eder. Onların zinaları. bakmaktır. Kulaklar da zina eder. Zinaları. dinlemektir. El de zina eder. Zinası, yakalamaktır. Ayak da zina eder. Zinası. yürümektir. Kalp temenni eder. arzular. Ferc ise bunu ya tasdik eder yahut yalanlar."[651] buyruğu da bu türdendir. Tasdik etmek/doğrulamak. verilen haber hakkında da kullanılır, irade hakkında da kullanılır. Mesela filan kişi azim ve kararlılığı sâdık/doğru olan, sevgisinde sâdık (samimi) olan birisidir. onlar sadakatle/doğru bir hamle yaptılar, denilir.][652]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İman ismi. yüce Allah'ın: "*Muhakkak iman edip salih amel işleyenler.*" buyruğu ile "*İman edenler ve takvalı hareket edenlerdir.*" (Yunus. 63) buyrukları ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İman: Allah'a. meleklerine, kitaplarına, rasûllerine, ölümden sonra dirilişe iman etmendir."[653] buyruğunda ve buna benzer buyruklarda eğer kayıtlı olarak kullanılmış ise burada şöyle denilir: İman onu da kapsar. Şüphesiz ona (salih amelin) atfedilmesi, özelin genele atfedilmesi kabilindendir. Yüce Allah'ın: "*Meleklerine, rasûllerine, Cebrail'e, Mikail'e.*" (Bakara. 98) buyruğu ile: "*Hani Biz peygamberlerden (özellikle de) senden Nuh'tan, İbrahim'den. Mûsâ'dan, Meryemoğlu İsâ'dan ahitlerini almıştık.*" (Ahzâb. 7) buyruklarında olduğu gibidir.][654]

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰٓوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
﴿٢٧٨﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ
رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾

278. "Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın.

279. Eğer yapmazsanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş açtıklarını bilin."

651 Ahmed. VI. 416: Beğavî. 76: Tahavî. Müşkilü'l-Asar. III. 298: İbn Hibban. 4419 -el-İhsan-. sahih bir hadistir.

652 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 555.

653 İmana dair ve Cibril hadisi diye bilinen bu hadis. Muttefekun aleyh'tir.

654 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 647.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: "*Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın. Eğer yapmazsanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş açtıklarını bilin.*" buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime, Taifliler hakkında, İslâm'a girdikleri zaman namazı ve orucu kabul etmekle birlikte faizden vazgeçmeyi kabul etmemeleri üzerine inmiştir. Böylelikle şanı yüce Allah, eğer faizden vazgeçmeyecek olurlarsa Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaşmış olacaklarını beyan buyurmaktadır.[655]

Riba, Allah'ın haram kıldığı şeyi almaktır. Ve bu ise sahibinin rızası ile alınan bir maldır. Bunlar, Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaş açan kimseler olduklarına göre onlarla cihad etmek icab eder. Durum böyle olduğuna göre Tatarlar gibi İslâm'ın şer'i hükümlerinin birçoğunu ya da çoğunu terk eden kimselerin durumu hakkında ne düşünülür?][656]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın.*" (Âyet 278) buyruğu ile (faizin henüz alınmamış) geri kalanının terk edilmesini emir buyurmaktadır.

Eğer kabzedilmeden önce Müslüman olsalar yahut İslâm mahkemesine başvuracak olurlarsa, akitleri fesh edilir ve eğer mal mevcut ise onun geri verilmesi şâyet mal elde değilse onun bedelinin geri verilmesi gerekir. Bunun asıl dayanağı ise yüce Allah'ın: "*Ey iman edenler! ... Eğer tevbe ederseniz sermayeleriniz yine sizindir.*" (Âyet 278-279) buyruklarıdır. Şanı yüce Allah, borç olarak henüz tahsil edilmemiş faizin geri verilmesini emretmiş olmakla birlikte, İslâm'dan önce kabzedip tahsil ettiklerinin geri verilmesini emir buyurmamaktadır ve İslâm'dan önce tahsil etmiş oldukları ile birlikte ana paralarının da kendilerine ait olduğunu tespit etmiş olmaktadır.][657]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın. Eğer yapmazsanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş*

655 Âyetin nüzul sebeplerini Taberî, 6258; Vâhidî, Esbab-u Nüzul, 87-88'de es-Süddî'den diye zikretmişlerdir. Süddî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 107'de İbnul Münzir tarafından da rivâyet edildiğini belirtmiştir. Bunu, ayrıca Taberî, 6259'da İbn Cüreyc'den diye rivâyet etmiştir.

656 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 544.

657 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 411-412.

açtıklarını bilin." (Âyet 278-279) Bu âyet-i kerime, Taifliler hakkında inmiştir. Onlar İslâm'ı kabul etmiş, namaz kılmış, oruç tutmuş oldukları halde faizli işlemleri sürdürüyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi ve bu âyet-i kerime ile müminlere geri kalan faizi terk etmelerini emir buyurarak: *"Şâyet yapmazsanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş açtıklarını bilin."* buyurmuştur. Buradaki savaş açtıklarını bilin anlamındaki "fe'zenû" lafzı, "feâzinû" diye de okunmuştur. Her ikisinin de anlamı doğrudur.

Faiz, Kur'ân-ı Kerim'de haram kılınanların sonuncularıdır. Faiz, bu işlemi yapanların karşılıklı rızaları ile alınan bir maldır. Bundan vazgeçmeyen bir kimse, Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaşan birisi olacağına göre daha önce haram kılınmış, haramlıkları daha büyük olan diğer haramlardan vazgeçmeyen kimsenin hali nasıl olur?][658]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Faize gelince; onun Kur'ân'da haram kılınışı daha ağırdır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın. Eğer yapmazsanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş açtıklarını bilin."* (Âyet 278-279) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'tan diye rivâyet ettikleri üzere büyük günahlar/kebair arasında zikretmiş bulunmakta ve şanı yüce Allah'ın daha önceden yahudilere, kendilerine helal kılınmış bulunan hoş ve temiz şeyleri, zulümleri ve Allah'ın yolundan alıkoymaları, faiz almaları, insanların mallarını bâtıl yollarla yemeleri sebebi ile haram kıldığını zikretmekte, şanı yüce Allah'ın faizin bereketini yok edip diğer taraftan sadakaları artıracağını da haber vermektedir. Bu iki husus da insanlar nezdinde tecrübe edilmiştir.][659]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, riba/faizi haram kılan âyette: *"Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın."* (Âyet 278) buyurmaktadır. Bu buyruk ile onlara, henüz alacaklı bulundukları faizin arta kalanını terk etmelerini emretmekte, fakat faiz akdi gereğince kabzetmiş olduklarını geri vermelerini emretmemektedir.[660] Aksine âyet-i kerimenin gereğince, -ittifakla amel olunduğu üzere- mefhumu bunun yasaklanmamış olmasını gerektirmek-

658 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 511-512.
659 el-Kavâidu'n-Nûrâniye, 138.
660 Çünkü onlar, kendisinin başka bir yerde de gerekçesini belirttiği üzere, bu işi helal olarak biliyorlardı. Bk. Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 391.

tedir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), veda haccı senesinde henüz tahsil edilmemiş olan faizleri düşürmüş, fakat tahsil edilmiş olan miktarların geri verilmesini onlara emretmemiş ve şöyle buyurmuştur: "Cahiliye döneminde yapılmış herhangi bir paylaştırma, paylaştırıldığı hal üzere kalır. Fakat İslâm'ın yetiştiği ve paylaştırılması gereken her bir şey İslâm'ın paylaştırıldığı şekilde pay edilir."[661]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı (gayr-i müslimler) İslâm'a girip bizim mahkemelerimizin hükmüne başvuracak olurlarsa, eğer faiz gibi, içki bedeli, domuz bedeli gibi caiz olduğuna inandıkları birtakım akitler dolayısıyla bazı malları kabzetmiş/tahsil etmiş iseler o mallar onlara haram değildir. Tıpkı İslâm'dan önce bu gibi muamele yapmalarının kendilerine haram kılınmadığı gibi. Çünkü yüce Allah: *"Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın."* buyurmuş olup, önceden tahsil etmiş olduklarını haram kılmamıştır.][662]

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

280. "Eğer o, (borçlu) darlık içinde ise; kolaylıkla ödeyebileceği bir zamana kadar ona mühlet verin. Alacağınızı ona sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz."

Tefsiri:

[Çünkü şeriat eksiksizdir. Adaleti de, lütufta bulunmayı da bir arada ihtiva eder. Yüce Allah'ın: *"Eğer o (borçlu) darlık içinde ise geniş bir zamana kadar ona mühlet verin..."* buyruğunda olduğu gibi.

Bu, yerine getirilmesi gereken âdil bir emirdir. Bunun dışına çıkan bir kimse, dünyada da, ahirette de cezalandırılmayı hak eder. Sonra da: *"Alacağınızı ona sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır eğer bilirseniz."* buyurmaktadır. Bu da teşvik edilmiş müstehap bir fazilettir. Bunu yapana, Allah mükafat verir. Derecesini yükseltir. Bunu yapmayanı da cezalandırmaz.][663]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

661 el-Kavâidu'n-Nûrâniye, 226-227; Hadis ise sahihtir. Ebu Davud, 2914; İbn Mace, 2485.
662 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 267.
663 el-Cevabu's-Sahih, V, 59-60.

[Nitekim yüce Allah: *"Eğer o, (borçlu) darlık içinde ise; kolaylıkla ödeyebileceği bir zamana kadar ona mühlet verin. Alacağınızı ona sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz."* (Âyet 280) buyurmakta ve böylelikle ödeme zorluğu çeken borçluya borcunu düşürmek sûreti ile tasadduk-ta bulunmasının ona, sadece süre tanıyarak borcunu ertelemekten daha hayırlı olacağını tespit buyurmaktadır.][664]

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

281. "Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkunuz. Sonra herkese kazandığı (amellerinin karşılığı) eksiksiz verilecek ve onlara zulmedilmeyecektir."

Tefsiri:

[Kur'ân-ı Kerim'in son nazil olan buyrukları arasında denildiğine göre son nazil olan âyet, yüce Allah'ın: *"Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkunuz. Sonra herkese kazandığı (amellerinin karşılığı) eksiksiz verilecek ve onlara zulmedilmeyecektir."* (Âyet 281) buyruğudur.][665]

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلٰٓى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ
بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ
وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا فَإِنْ كَانَ
الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ
وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ
فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَٓاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ
إِحْدٰيهُمَا الْأُخْرٰى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَٓاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْـَٔمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ
صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلٰٓى أَجَلِهِ ذٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنٰٓى
أَلَّا تَرْتَابُوٓا إِلَّٓا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ

664 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 366.
665 Minhâcü's-Sünne, V, 291; Buna yakın ifadeler: Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 193.

جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

282. "Ey iman edenler! Belirlenmiş bir vakte kadar borçlandığınız zaman onu yazın. Aranızda bir kâtip de (bunu) adaletle yazsın. Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın. Ve Rabbi olan Allah'tan korksun, ondan (borcundan) hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer üzerinde hak olan (borçlu) aklı ermez veya zayıf olur yahut bizzat yazdırmaya gücü yetmezse onun velisi adaletle yazdırsın; bu işleme erkeklerinizden de iki şâhit tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa o halde razı olacağınız şâhitlerden bir erkekle iki kadın olsun. Biri unutur (veya yanılır)sa diğeri ona hatırlatsın diye. Şâhitler de çağırıldıkları taktirde kaçınmasınlar. Küçük veya büyük olsun (ne ise) onu vâdesine kadar yazmaktan üşenmeyin. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şehâdet için daha sağlam ve şüpheye düşmemenize de daha yakındır. Bunun aranızda devredeceğiniz hazır bir ticaret olması hali müstesnâ. O zaman bunu yazmamanızda sizin için bir vebal yoktur. Alışveriş yaptığınız vakit de şâhit tutun. Yazana da, şâhite de asla zarar verilmesin. Eğer yaparsanız bu, size dokunacak bir fâsıklık olur. Allah'tan korkun. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi çok iyi bilendir. "

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Belirlenmiş bir vakte kadar borçlandığınız zaman onu yazın."* buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Şehadet ederim ki zimmette teminat altında olmak üzere alınan borç, Allah'ın Kitab'ı gereğince helaldir, demiş ve bu âyeti okumuştur.][666]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Müslümanlar, şâhitliğin nisabı/gerekli şâhit sayısı hususunda mutlakı mukayyede göre yorumlamamışlardır. Aksine yüce Allah, hem borç-

666 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 529-530.

lanma âyetinde *"eğer iki erkek bulunmazsa ... bir erkekle iki kadın."* buyurmuş, ric'at/ric'i talakla boşanmış kadına kocasının dönmesi hususunda ise *"iki erkek"*'i sözkonusu etmekle birlikte onlar, bunların her birini kendi hali üzere değerlendirmişlerdir. Çünkü hükmün sebebi farklıdır. Bu sebep de birisinde mal, diğerinde ise erkek ve kadın birlikteliğidir. Sebebin farklı oluşu, şâhitliğin nisabı/sayısı hususunda etkilidir. Tıpkı zina ve zina iftirası/kazf haddi hususunda dört şâhit muteber olmakla birlikte, yeminlere ve evliliklere dair akitlerde buna kıyas yapılmamaktadır.][667]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, iki kadının şâhit tutulması emrini verdiği yerde: *"Biri unutur (veya yanılır)sa diğeri ona hatırlatsın diye"* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de akıllarının/belleyip hatırda tutmalarının eksik oluşunun, iki kadının şâhitliğinin bir tek erkeğin şâhitliği gibi olması gerektiğini haber vermektedir. Böylelikle unutmanın kendisi olan buradaki "dalal"ın, bellemeyişin kendisi olan "akıl eksikliği"nin, benzerin benzeri ile birlikte olmasıyla telafi edileceğini de haber vermektedir.][668]

İbnu'l-Kayyım dedi ki:

[Hocamız İbn Teymiyye -yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Eğer iki erkek bulunmazsa o halde razı olacağınız şâhitlerden bir erkekle iki kadın olsun. Biri unutur (yahut yanılır)sa diğeri (ona) hatırlatsın diye."* buyruğunda iki kadının bir erkeğin yerine şâhit tutulmasının, onlardan biri unutacak olursa diğerinin ona hatırlatması için sözkonusu olduğuna delil bulunmaktadır. Bu ise ancak adeten unutmak demek olan "dalal"ın ve iyi bellemeyişin sözkonusu olacağı haldedir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Onların akıllarının eksikliği, iki kadının şâhitliğinin bir erkeğin şâhitliğine denk olması iledir, buyurarak bu manaya işaret etmiştir.[669] Bununla şâhitliğin iki yarıya bölünmesinin dindeki zayıflıktan değil, akıldaki/belleyişteki zayıflıktan dolayı olduğunu beyan etmiş olmaktadır. Bununla şu da bilinmiş olur: Kadınların adil oluşu, erkeklerin de adil oluşu durumundadır. Ancak kadınların aklı erkeğinkinden eksik olabilir. Buna göre adeten dalalın/şaşırmanın korkulmadığı şâhitliklerde kadının şâhitliği erkeğinkinin yarısı değildir. Kadınların tek başlarına şâhitliklerinin kabul edildiği hususlar ise kadınların kendi gözleriyle gördükleri yahut elleriyle dokundukları yahut kulaklarıyla işittikleri ve bunun için ayrıca

667 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 304.
668 Şerhu'l-Umde -salat-, 433-434.
669 Buhârî, 304; Müslim, 80.

akla/belleyişe ihtiyaç olmayan hususlardır. Doğum yapmak, doğan çocuğun ağlaması/istihlal, süt emmesi, ay hali olmak ve elbiselerin altındaki kusurlar gibi. Bu gibi hususlar adeten unutulmazlar. Bunları bilmek için borç ve benzeri şeylerin ikrarı türünden olup, kulaklarıyla işittikleri sözlerin anlamları gibi tam bir akla ihtiyacı olmayan şeylerdir. Çünkü bunlar, akıl ile bellenen anlamlardır. Genelde bunlar üzerinden -haklarında şâhitliğe ihtiyaç duyulacağı vakte kadar- genellikle uzun bir zaman geçer.][670]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte Selef'ten şu kanaate sahip olanlar, bundan dolayı böyle demişlerdir: Şüphesiz bir iyilikten sonra yapılan bir iyilik, o iyiliğin sevabının bir bölümüdür. Kötülükten sonra yapılan kötülük de o kötülüğün cezasının bir kısmıdır.[671] Genel olarak insanların dilinde de yüce Allah'ın: *"Allah'tan korkun. Allah size öğretiyor."* buyruğu da birinci türdendir. Çünkü onlar, bunu takvanın Allah'ın ilim öğretmesine sebep olduğuna delil diye gösterirler. Fazilet sahibi kimselerin çoğunluğu ise böyle bir delillendirmeyi tenkit ederler. Çünkü yüce Allah, ikinci fiili birinci fiil ile cezanın şart ile irtibatı şeklinde irtibatlandırmamaktadır. Yani yüce Allah: "Allah'tan korkun, Allah da size öğretecektir." demediği gibi, Allah'tan korkun da o da size öğretsin, buyurmamıştır. Araya atıf "vav"ını getirmiştir. Birincinin ikincisinin sebebi olmasını gerektiren hususlar ise atıf sayılmaz. Şöyle denilebilir: Atıf, bazı hallerde birlikte oluş ve birbirinden ayrılmayış anlamını ihtiva edebilir. "Beni ziyaret et. Ben de seni ziyaret ederim." "Bize selâm ver biz de sana selâm verelim." demek ve buna benzer iki fiilin birlikte olmasını ve her iki tarafın bunları karşılıklı yapmasını gerektiren başka ifadeler gibi. Mesela bir kimse efendisine: Bana özgürlüğümü ver ve üzerimde bin (dirhem) alacağın olsun, dese yahut da bir kadın kocasına: Beni boşa ben de sana bin (dirhem) vereceğim, dese yahut da hul ile beni ayır ve sana bin (dirhem) vereceğim, dese şüphesiz bu, bin dirhem karşılığında yahut da üzerinde bin (dirhem) olsun, demesi gibidir.

Aynı şekilde efendi: Sen hürsün ve senin üzerinde bin (dirhem) var. Yahut da sen boşsun ve senin üzerinde bin (dirhem) var, dese bu da onun: Üzerimde bin olsun yahut bin ile/karşılığında demesi gibidir. Fukahanın cumhuruna göre bu böyledir. Aralarında fark olduğunu söylemek ise şaz bir görüştür.

Birbirinden karşılıklı bedel alanların her biri ötekine: Ben sana bunu veriyorum ve bunu alıyorum, der ve buna benzer ifadeler kullanır. Diğeri de: Evet,

670 et-Turkul Hukmiyye, s. 150-151.

671 Bunu Beyhakî, Şuabu'l-İman, 8222'de Ebu'l-Hasan el-Müzeyyen (v.328h.)den nakledilmiş olarak gördüm.

diye cevap verir. Bunların biri diğerinin sebebi olmasa dahi bu böyledir. Ama aksi bundan farklıdır. Buna göre yüce Allah'ın: "*Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor.*" buyruğu bu kabilden olabilir. Çünkü yüce Rabbin bütün öğrettikleri ve kulun takvası, şüphesiz diğerini daha da yakınlaştırır. Onunla birlikte olur. Onu gerektirir. Allah ona ne zaman faydalı bir bilgi öğretirse ona uygun olarak onunla birlikte takva da bulunur. Ne zaman kişi Allah'tan korkar ve takvaya sarılırsa, Allah da onun ilmini artırır. Ve bu böylece sürüp gider.][672]

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

283. "Eğer bir yolculukta olup da kâtip bulamazsanız (borçludan) alacağınız rehinler de yeter. Eğer biriniz diğerine güvenirse kendisine güvenilen kişi emanetini (borcunu) eksiksiz ödesin ve Rabbi olan Allah'tan korksun. Şâhitliği de gizlemeyin. Kim onu gizlerse muhakkak onun kalbi günahkârdır. Allah, yaptıklarınızı çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Eğer bir yolculukta olup da katip bulamazsanız alacağınız rehinler yeter.*" buyruğunda yüce Allah, bu durumda -çokça rastlanıldığı için değil- ihtiyaç gereği rehin almayı sözkonusu etmiştir.][673]

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾

284. "Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker; kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır. Allah, her şeye gücü yetendir."

672 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 177-178.
673 el-Mesâilu'l-Mardiniyye, s. 18. Bu ise Mecmu'un basılmamış kısmında yer almaktadır.

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde şanı yüce Allah'ın bu duayı kabul buyurduğu ve: Kabul ettim, dediği sabittir. Müslim'in Sahih'inde İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Şu: *"Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker; kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır. Allah, her şeye gücü yetendir."* (Âyet 284) âyeti nazil olunca, kalplerine daha önce bundan ağır hiçbir şeyin girmediği/duyguların yer almadığı bir şeyler girdi. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İşittik, itaat ettik, deyiniz." buyurdu. (İbn Abbas) dedi ki: Bunun üzerine yüce Allah kalplerine imanı bıraktı. Sonra da yüce Allah: *"Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez."* buyruğunu *"bizi sorguya çekme"* buyruğuna kadar indirdi. Yüce Allah da: Ben de yaptım, buyurdu. *"Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi üzerimize ağır yükler yükleme!"* Yüce Allah: Ben de bunu yaptım, buyurdu. *"Rabbimiz, güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükletme. Bizi affet, bize mağfiret buyur. Sensin bizim mevlamız, kâfirler topluluğuna karşı da bize yardım et!"* Yüce Allah: Ben de yaptım, buyurdu.[674] Ayrıca yüce Allah: *"Hata etmenizden dolayı size bir günah yoktur ama kalplerinizin kastettiği müstesnadır."* (Ahzâb, 5) buyurmuştur.][675]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müslim Sahih'inde el-Ala b. Abdurrahman'dan, o babasından, o Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine: *"Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker; kimi dilerse bağışlar,"* âyeti nazil olunca bu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ağır geldi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelerek dizleri üzerine çöktüler ve: Ey Allah'ın Rasûlü! Namaz, oruç, cihad, sadaka gibi gücümüzün yettiği şeylerle yükümlü tutulduk. Senin üzerine ise şu âyet nazil olmuş bulunuyor. Buna gücümüz yetmiyor, dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sizler, sizden önceki iki kitap ehlinin dedikleri gibi işittik ve isyan ettik mi, demek istiyorsunuz. Aksine: İşittik ve itaat ettik, bağışlamanı dileriz Rabbimiz. Dönüşümüz yalnız Sanadır, deyiniz." buyurdu. Onlar da bunu okudular ve dillerinden düşürmez oldular. Yüce Allah da bunun akabinde: *"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbiri-*

674 Buhârî, 125; Müslim, 126.
675 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 202-203.

ni diğerinden ayırmayız (derler.) Ve: (Rabbimiz), dinledik, itaat ettik. Rabbimiz Senden mağfiret dileriz ve dönüş ancak Sanadır, dediler." (Âyet 285) buyruğunu indirdi. Onlar bunu yapınca, şanı yüce Allah da onu nesh etti ve o: *"Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. (Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir. Rabbimiz, unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!"* buyruğunu indirdi. (Onlar bu duayı yapınca) O: Evet, buyurdu. *"Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi üzerimize ağır yükler yükleme!"* (dediler) O: Evet, buyurdu. *"Rabbimiz güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükletme!"* (dediler) O: Evet, buyurdu. *"Bizi affet, bize mağfiret buyur ve bize merhamet eyle. Sensin bizim mevlamız. Kâfirler topluluğuna karşı da bize yardım et!"* (buyruğunu okudular.) O: Evet, buyurdu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kendilerini, iki kitap ehlinin Allah'ın emrine karşı takındıkları tavrı takınmaktan sakındırdı. Onlara dinleyip itaat etmeyi emretti. Allah da onların bu halini güzel karşıladı ve nihâyet bizden öncekilerin üzerindeki ağır yükleri ve zincirleri onların üzerinden kaldırdı.][676]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu esasa, yüce Allah'ın: *"İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker. Kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır."* âyeti delil teşkil etmektedir. Selef'ten bir kesim, bu âyetin nesh edilmiş olduğunu söylemiştir. Nitekim Buhârî Sahih'inde, Mervan el-Asfar'dan o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından birisinden -ki o İbn Ömer'dir- nesh edildiğini rivâyet etmektedir. Bununla birlikte Selef'in dilinde "nesh", sonrakilerin/müteahhirunun dilindeki kapsamdan daha geniştir. Selef, bununla mutlak olarak delaletin kaldırıldığını kastediyorlardı. İsterse bu umumun tahsisi yahut mutlakın kayıtlandırılması ya da bir başka şekilde olsun. Onların örflerinde bu bilinen bir husustur. Başkaları ise bunun delil olmayışından ötürü bu âyetin nesh edildiğini kabul etmezler. Bazıları ise âyetin bir haber olduğunu, haberin ise nesh edilmeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Daha başkaları ise bunun emir ve nehy anlamındaki haber gibi şer'i bir hükme dair bir haber olduğunu belirterek bu iddiayı reddetmişlerdir.

Bu âyetin nesh edildiğini söyleyenler, bunu bundan sonraki âyetin nesh ettiğini söylerler ki, bu da bundan sonra ki: *"Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasanı yüklemez."* buyruğudur. Nitekim Müslim Sahih'inde Enes'in rivâyet ettiği bu âyete dair hadis de böyledir. Buna göre onların üzerinden kaldırılan hadislerin, buna dair açıklamış oldukları hususlardır. Bu ise kendi kendi-

676 İktiza u Sıratil Mustakim, I, 153-154.

lerine söyleyip içlerinden geçirdikleri ve sözlü olarak söylemedikleri ya da amel etmedikleri, güç yetirilebilecek durumdaki işler ile onların üzerinden (sorumlulukları) kaldırılan hata, unutmak ve yapmaya zorlandıkları şeylerdir. Nitekim İbn Mace ve başkaları, hasen bir isnad ile: "Şüphesiz Allah ümmetime hata ederek, unutarak ve zorlanmak neticesinde yaptıkları işleri (günahlarını) bağışlamıştır, hadisini rivâyet etmişlerdir.[677]

Meselenin hakikati ise şudur: Şanı yüce Allah'ın: *"İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de..."* buyruğu, bundan ötürü sorgulamaya delil değildir. Aksine bundan dolayı hesaba çekilmenin sözkonusu olacağına delildir. Bir kimsenin hesaba çekilmesi, cezalandırılmasını gerektirmez. Bundan dolayı yüce Allah: *"Kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır."* buyurmaktadır. Yani sebepsiz ve tertipsiz onun mağfiret edebileceğini de, azaplandıracağını da, onun her şeyi mağfiret edeceğini de yahut da her şeyden dolayı azaplandıracağını da gerektirmemektedir. Bununla birlikte şunu bilelim ki, o müminleri (mutlak olarak) azaplandırmayacağı gibi tevbe edilmesi hali dışında kendisine şirk koşulmasını da bağışlamaz ve buna benzer...][678]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker. Kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır."* buyurmaktadır. O, nefsinde geçirdiklerinden vazgeçen, onları söylemeyen ve amel ile ortaya koymayan kimseleri bağışlar. Bir kötülük yapmayı içinden kararlaştırmakla birlikte onu ameli olarak işlemeyen kimse gibi. Eğer Allah için bunu yapmayacak olursa, bu ona bir hasene olarak yazılır. Bu durum ise kendisinden dolayı mağfiret dilenip tevbe edilen şeylerdendir. Çünkü yerilmeye ve cezaya sebep teşkil eden her bir şeyden dolayı mağfiret dilemek ve tevbe etmek sözkonusudur. İsterse fiilen cezalandırma ve yerme hasıl olmasın.][679]

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُونَۜ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ
وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖۜ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهٖ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ
رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَص۪يرُ ﴿٢٨٥﴾

677 İbn Mace, 2045; Tahavî, Şerhu Meâni'l-Âsâr, III, 95; Taberânî, Sağir, I, 270; Dârakutnî, IV, 170; Beyhakî, VII, 356 ve başkaları. Hadis sahihtir.

678 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 761-763.

679 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 691.

285. "O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız, (derler.) Ve: (Rabbimiz), dinledik, itaat ettik. Rabbimiz Senden mağfiret dileriz ve dönüş ancak Sanadır, dediler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı."* buyurarak onların iman ettiklerini ve imanlarının kendileri tarafından herhangi bir istisna yapmadan (inşaallah demeden) kat'i olarak gerçekleştiğini haber vermektedir. Esasen herkesin: Bizler, Allah'a ve bize indirilenlere Allah'ın emrettiği gibi istisnasız olarak iman ettik, demekle yükümlüdür. Bu, Müslümanlar arasında ittifakla kabul edilmiş bir husustur. Böyle bir durumda, Selef tarafından hiçbir kimse bir istisnada bulunmamıştır. Sözkonusu tartışma, ancak bir kimsenin kendisinin iyi ve takvalı bir kimse olduğunu haber vermesi durumunda olduğu gibi, mü'min olduğunu haber vermesi ile ilgilidir. Buna göre bir kimsenin ona: Sen mü'min misin, diye sorması halinde bu ona: Sen iyi ve takvalı birisi misin, demesi gibidir. Eğer ben iyi ve takvalı birisiyim, diyecek olursa kendisini tezkiye etmiş/temize çıkarmış olur. Bundan dolayı inşaallah, der.][680]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["İman" lafzı: *"Onların her biri Allah'a ... iman etti."* denilmesinde olduğu gibi haber vermek mahiyetinde de kullanılır. Burada, hakkında haber verilen bir durum olması itibariyle Allah'a ve Rasûlü'ne iman edileceğini ikrar etmesi anlamındadır. Yine O'na onun risaletinin haber verdiği hususlardan olması itibariyle iman edilir. Tıpkı Allah'a, meleklerine ve kitaplarına iman edildiği gibi.][681]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız ..."* buyurmaktadır. Diğer kıraatte ise ("ve kütübihi: kitaplarına" buyruğu) ve "kitabihi ve rusulihi=: O'nun Kitab'ına ve rasûllerine ..." şeklindedir. Her iki kıraatin biri diğerine uygundur.][682]

680 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 45.
681 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 533.
682 el-Cevâbu's-Sahih, II, 257, 270.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan biri. diğeri karşılığında sözkonusu edilmiş umumî ifadelerin her birisindeki bir birim. diğerinin bir birimi karşılığında olabilir. Yüce Allah'ın: "*O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri, Allah'a. O'nun meleklerine. kitaplarına. peygamberlerine inandı.*" buyruğunda olduğu gibi. Çünkü her bir mü'min. her bir meleğe. her bir kitaba ve her bir rasûle ayrı ayrı iman etmiştir.][683]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: "*O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız... Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. (Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir. Rabbimiz! Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!*" buyurmaktadır. Müslim'in Sahih'inde sabit olduğu üzere yüce Allah da: Ben de yaptım. dediği sabittir. Aynı şekilde yine Müslim'de İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadiste sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem). bu iki âyetten ve Fâtiha Sûresi'nden okuduğu her bir harf/cümlede istediği ne ise ona o şey verilmiştir. İşte bu da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve müminlerin bu dualarının kabul edildiğini ve şanı yüce Allah'ın unutmaları yahut hata etmeleri halinde onları sorumlu tutmayacağını açıkça göstermektedir.][684]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Rabbimiz. güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükletme!*" buyruğu ile ilgili olarak aşkın da bunun kapsamına girdiğini söylemişlerdir. Aşk ise aşığı türlü hastalıklara ve helak olmaya kadar götürür. Bununla birlikte gazap/öfke de bazen bu dereceye ulaşır. Kur'ân-ı Kerim ise gücün ve izzetin. yüce Allah'a tevbe edip dönen itaat ehli hakkında sözkonusu olacağına birçok yerde delil teşkil etmektedir.][685]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'deki: "*Rabbimiz, unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!*" buyruğu ile ilgili olarak yüce Allah'ın da: "Ben de yaptım" buyurduğu zikredilmektedir. Buyrukta kat'i bir mesele hakkında kesin hata yap-

683 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 128.
684 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 317-318.
685 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 400.

mak ile zanni olan meselede hata yapmanın arasında bir fark gözetilmemiştir. Zanni hata ise -kesin olarak hata etmesi hali dışında- hata olduğu kesinlikle söylenemeyen hata türüdür. (İlim adamları) dedi ki: Her kim: Kat'i ya da zanni bir meselede hata eden bir kimse günaha girer. diyecek olursa kitaba. sünnete ve kadim zamanda gerçekleşmiş olan icmaya muhalefet etmiş olur. demişlerdir.][686]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gücünüz yettiğince Allah'tan korkun."* (Teğabun. 16); *"Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. (Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir."* ve: *"Rızkı kendisine daraltılan kimse de Allah'ın kendisine verdiğinden infak etsin. Allah, hiçbir kimseye ona verdiğinden başkasını yüklemez."* (Talak. 7) buyurmaktadır. Her iki âyet-i kerime de -her ne kadar umumî ise de- birinci âyetin sebebi. nefislerde/içten geçenlerden dolayı hesaba çekilme korkusudur. Bu ise kalplerle ilgili ameller türündendir. İkinci âyetin sebebi ise verilmesi gereken (nafaka)yı vermektir.][687]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah. hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez."* buyurduğu gibi: *"O halde gücünüz yettiği kadarı ile Allah'tan korkun."* (Teğabun. 16) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Ben size bir hususu emredecek olursam. ondan gücünüzün yettiği kadarını yerine getiriniz." buyurmaktadır.[688] Buna göre şanı yüce Allah. bize herhangi bir hususu emretmiş ise bu. o emri yerine getirebilmek ve o emri işleyebilmek imkânını bulmak şartına bağlıdır. Bilmekten yahut da gereğince amel etmekten aciz kaldıklarımızı üzerimizden (sorumluluklarını) düşürmüştür.][689]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şeriatte şu. hükmün karar kılmış olduğu bilinen bir husustur: Kim yasaklanmış bir işi unutarak yahut hata ederek ve -uygun tevil sahipleri gibi- asıl yasaklananın o olmadığına inanarak işleyecek olursa. bu yasak işi yapan kişi ne günahkâr ne de isyankâr olur. Nitekim yüce Allah müminlerin: *"Rabbimiz! Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!"* şeklindeki dualarını kabul buyurmuştur. Yemini unutan yahut da yaptığı işin yemin ettiği şeyin kendisi olmadığına

686 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 210: Minhâcü's-Sünne. V. 91.
687 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 49.
688 Hadis. Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.
689 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 322.

-herhangi bir tevil sebebi ile- inanan yahut da işitmek gibi ve buna benzer bir sebeple hata eden bir kimse, bu yemine muhalefet etmiş olmaz ve bu durumda o yeminini bozmuş bir kişi sayılmaz.][690]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Unutmak, var olanı yok gibi yapar ve hâlbuki yok olan da gerçek hali üzere kalır. Çünkü şanı yüce Allah, Nebisinin ve müminlerin: "*Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!*" şeklindeki dualarını kabul buyurmuş ve o: "Evet, ben de yaptım" buyurmuştur. Bunu, Müslim rivâyet etmiştir.][691]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı kitapta, sünnette ve Selef'in sözlerinde, kelamcı ve fıkıhçıların birçoğu tarafından mutlak olarak kullanıldığı şekilde iman ve salih amel hakkında "bir teklif" oldukları sözlü olarak kullanılmamıştır. Çünkü teklif, Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın: "*Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez/mükellef tutmaz.*" buyruğunda olduğu gibi olumsuz yerlerde sözkonusu edilmiştir.][692]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*(Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir.*" buyurarak şanı yüce Allah, her bir nefsin kazandığının lehine ya da aleyhine olacağını açıklamış bulunmaktadır.][693]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: "*(Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir.*" buyurmaktadır. Buna göre bir kimse, ancak ya kendi aleyhine yahut lehine bir iş yapar. Eğer bu yaptığı iş, yapmakla emrolunduğu işlerden ise bu onun lehine olur. Aksi taktirde bu iş, -onun kadrini/değerini eksiltse dahi- onun aleyhine olur.][694]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den yüce Rabbinin şöyle buyurduğunu haber verdiği sabittir: Ben de yaptım (dediğinizi kabul buyurdum.) Bu ise yüce

690 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 232.
691 Şerhu'l-Umde -namaz-, 421.
692 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 25.
693 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 387.
694 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 50.

Allah'ın: *"Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!"* buyruğudur. Çünkü O, hata sebebi ile sorgulamayı kaldırmıştır.][695]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız, (derler.) Ve: (Rabbimiz), dinledik, itaat ettik. Rabbimiz Senden mağfiret dileriz ve dönüş ancak Sanadır, dediler."* (Âyet 285)'den itibaren sûrenin sonuna kadar.

Bu iki âyet ile ilgili olarak Sahih'te sabit olduğuna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bunlar, Arşın altındaki bir hazineden verilmiş olup, bunlardan her ne okursa okusun mutlaka o (istediği) ona verilir. Diğer taraftan Sahih'te sabit olduğu üzere: "Bu iki âyeti, bir gece kim okursa onlar o kişiye yeter."[696]][697]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tevil edip tevilinde hata eden kişinin günahı, kitap ve sünnet ile mağfiret olunur. Şanı yüce Allah, müminlerin: *"Rabbimiz, unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!"* diye dua ettiklerini buyurmaktadır. Sahih'te sabit olduğu üzere aziz ve celil Allah da: "Ben de bunu yaptım (duanızı kabul ettim)" buyurmuştur.

İbn Mace'nin süneninde ve başka kaynaklarda belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şüphesiz Allah benim için ümmetimin hata yoluyla ve unutarak işlediklerini affetmiştir."[698] buyurmuştur.][699]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, müminlerin: *"Rabbimiz unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!"* duaları hakkında: "Ben de (istediğinizi) yaptım" buyurduğu kaydedilmektedir. Buna göre yüce Allah, müminlerin unutmalarını ve hatalarını affetmiştir. İçtihad edip hata edenin de hatası kendisine bağışlanmıştır. Bu kimselerin müminler ile savaşmaktaki hataları bağışlandığına göre, Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın evinde karar kılıp durmadığından ötürü günahının bağışlanması -içtihad eden birisi olması dolayısıyla- öncelikle sözkonusudur.][700]

695 Fetava, III, 169.
696 Buhârî, 5009; Müslim, 255.
697 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 342.
698 Kaynakları daha önce gösterildi.
699 Minhâcü's-Sünne, IV, 458.
700 Minhâcü's-Sünne, IV, 320.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şunu bil ki şanı yüce Allah. Nebisi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e -ona bereketler ihsan buyursun-. Bakara Sûresi'nin son âyetlerini Arşın altındaki bir hazineden -ki ondan önce o hazineden hiçbir peygambere bir şey verilmemiştir- vermiştir. Bu âyetleri iyice düşünüp bunların ihtiva ettiği dini hakikatleri, beş iman esasının temellerini. bâtılcı her bir kimseye reddiyelerini. bu âyetlerin ihtiva ettiği yüce Allah'ın bu nebiye ve ümmetine olan mükemmel nimetlerini. Allah'ın onlara sevgisini. kendilerini onların dışındakilere üstün ve faziletli kıldığını kavrayabilen bir kimse. sahip olduğu bu ilme kana kana doysun. Eğer bizler bunlara dair söylenebileceklerin hepsini söylemeye kalkışacak olursak, şüphesiz Kitab'ın maksadının dışına çıkarız. Bununla birlikte bunun bazı yönlerine kısacık işaret edip birkaç söz söylemek de bir zorunluluktur. Bunun için deriz ki:

Bakara Sûresi. Kur'ân-ı Kerim'in zirvesi. Kur'ân sûrelerinin hükümleri en çok olan. dinin usulü ile fûruu ve kaidelerini en fazla toplamıştır. Ve bu sûre. aynı zamanda mü'min. kâfir ve münafık olarak insanların kısımlarını zikretmeyi, onların sıfatlarını ve amellerini sözkonusu etmeyi kapsamış bir sûre olduğundan;

Ayrıca bu sûre. yüce yaratıcının. O'nun birliğinin isbatının delillerini. nimetlerini zikrettiği için Rasûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) nübüvvetini isbat edip ölümden sonra dirilişi ortaya koyup. cennet ve cehennemi. onlarda bulunan nimetleri ve azabı sözkonusu ettiği. daha sonra yüce ve alt âlemin yaratılışını dile getirdiği için;

Sonra Âdem'in yaratılışını. ona (isimlerin) öğretilmesi nimetinin ihsan edilmesi. meleklerin ona secde ettirilmesi. cennete konulması. daha sonra İblis ile mihneti/sınavı ve Âdem (aleyhisselâm)'ın güzel akıbeti sözkonusu edildiği için;

Arkasından kitap ehlinden yahudiler ile tartışmanın sözkonusu edilerek küfür ve inatlarından ötürü azarlanmaları, daha sonra hristiyanların sözkonusu edilip iddialarının reddedilmesi. Mesih'in kulluğunun ortaya konulması, arkasından neshin bir vakıa olduğunun tespiti. gerçekleşmesindeki hikmetin ortaya konulması;

Daha sonra Beyt-i Haram'ın inşa edilmesi. onun tazim edilmesi gerektiğinin vurgulanması. onu inşa edenin sözkonusu edilerek övülmesi. arkasından İbrahim (aleyhisselâm)'ın dini olan hanifliğin geçerliliğinin vurgulanması, ondan yüz çevirenlerin beyinsizliğinin ifade edilmesi. Nebisine de o dinin tavsiye edilmesi sözkonusu edilip, bu şekilde adım adım sûrenin sonuna kadar gelindi ve şanı yüce Allah. bu sûreyi, sûrenin bütün muhtevasını dile getiren oldukça kapsamlı âyetler ile sona erdirdi ve: *"Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ındır. İçiniz-*

dekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker; kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır. Allah, her şeye gücü yetendir." (Âyet 284) buyurmak sûreti ile göklerde ve yerde bulunan her şeyin hiç kimsenin ortaklığı sözkonusu olmadan yalnızca O'nun mülkünde ve egemenliğinde olduğunu haber verdi. Bu ise yüce Allah'ın rububîyetinin de tevhid edilmesini, uluhiyetinin de tevhidini ihtiva etmektedir. Aynı zamanda O'nun evlat sahibi olmadığını, eşinin ve ortağının bulunmadığını da kapsamaktadır. Çünkü göklerde ve yerde bulunan her şey, O'nun mülkü ve yarattıkları olduğuna göre onların arasında O'na ait ne bir evlat, ne bir eş ne de bir ortak bulunur.

Şanı yüce Allah, bizzat bu delilin aynısını En'am Sûresi'nde ve Meryem Sûresi'nde delil olarak göstermiştir. Yüce Allah: "*Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır.*" (En'am. 101) buyurmaktadır. Diğer taraftan Meryem Sûresi'nde de: "*Hâlbuki Rahman'a evlat edinmek yaraşmaz. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecektir.*" (Meryem. 92-93) buyurmaktadır. Bu ise ancak O'nun yanındakilerin arzu edileceği, O'ndan istek ve dilekte bulunulacağı ve ihtiyaçların yalnızca O'na sunulacağı hakikatini de ihtiva etmektedir. Çünkü göklerde ve yerde bulunanların hepsinin maliki O'dur.

Şanı yüce Allah'ın mahlukatındaki tasarrufu, adalet ve ihsanın dışına çıkmadığına ve bu, O'nun yaratması ve emretmesi sûreti ile bir tasarruf olduğuna, göklerde ve yerde bulunan her şeyin kendisinin mülkü olduğunu haber verdiğine göre O, hem yaratmak hem emretmek sûreti ile ancak kendisinin gerçek mülkünde tasarrufta bulunmaktadır. Bakara Sûresi de daha başka herhangi bir sûrenin kapsamadığı kadar emretme ve yaratma hususlarını kapsayan bir sûredir. İşte bundan dolayı yüce Allah, bütün bunları kendi melekûtunda kendisinden sadır olduğunu haber vermekte ve: "*İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker.*" buyurmaktadır. Bu, O'nun kullarının gizlediklerini de, açığa vurduklarını da tamamen bildiğini ve bu türden hiçbir şeyin O'nun ilmi dışında olmadığını ihtiva eder. Tıpkı göklerde ve yerde bulunan her bir şeyin O'nun mülkü dışında olmadığı gibi. O halde O'nun ilmi de geneldir, mülkü de geneldir/her şeyi kapsar.

Daha sonra yüce Allah, bundan dolayı onları hesaba çekeceğini haber vermektedir. Bu ise onlara gizledikleri ya da açığa vurdukları her bir şeyi onlara bildirmekten ibarettir. Böylelikle onlara, kendilerini çok iyi bildiği ve bunu kendilerine öğrettiği anlamını da kapsamaktadır. Sonra da: "*Kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır.*" buyurmaktadır.

Bu ise onların işlerini adaletle ve lütufla yoluna koyduğu gerçeğini ihtiva eder. O, lütuf ve keremi ile dilediği kimseleri bağışlar. adaleti ile dilediklerini de azaplandırır. Bu durum ise emredip yasaklar koymayı gerektiren mükafat ve ceza vermeyi ihtiva eder. Bunlar da risaleti ve nübüvveti gerektirir.

Sonra yüce Allah: *"Allah. her şeye gücü yetendir."* buyurmaktadır. Bu da kesinlikle O'nun kudretinin dışında hiçbir şey olmadığı ve güç yetirilen her bir şeyin O'nun kudreti ile meydana geldiği gerçeğini ihtiva eder. Bu buyruk ile "selemiye/hayır ve şer tanrısı"na inanan mecusilerin. felsefecilerin izinden giden Kaderiyyecilerin görüşlerini. ayrıca kudret mahsulü herhangi bir şeyi O'nun yaratmasının ve kudretinin dışına çıkartan her bir kimsenin bu iddiasını red manasını da taşımaktadır. Bu sözü edilenler ise pek çok taife halindedir.

O halde âyet-i kerime. tevhidin isbatını. cüz-i ve külli her şeye dair ilmin sabit olduğunu. şeriatlerin ve nübüvvetlerin sabit olduğunu. ölümden sonra dirilişin. sevabın ve cezanın sabit olduğunu. yüce Rabbimizin yarattıklarını adalet ve lütfu ile işlerini çekip çevirdiğini. O'nun kudretinin kamil ve her şeyi kapsayan umumî olduğunu isbatı ihtiva etmektedir. Bu ise âlemin bütünü ile hâdis/sonradan yaratılmış olduğu gerçeğini ihtiva eder. Çünkü kadim. ne kudret ile var edilmiş ne de meful/fiilden etkilenen bir varlıktır.

Diğer taraftan Allah'ın ilminin ve kudretinin kamil olduğunun isbat edilmesi, O'nun diğer yüce sıfatlarının da sabit olduğunun kabul edilmesini gerektirir. Ayrıca O'nun her bir sıfattan bir güzel ismi vardır. Bu ise O'nun pek güzel isimlerini/esma-ı hüsnayı isbat etmeyi/sabit kabul etmeyi kapsar. Kudretinin kamil/eksiksiz olması ise O'nun dilediğini yapan olmasını gerektirir. Bu ise O'nun kemali ile çelişen her bir şeyden münezzeh olması manasını ihtiva eder. Dolayısıyla bu. O'nun hiçbir şeye muhtaç olmayışının kemal derecesinde olması ile ve ilminin kemali ile bağdaşmayan ona zıt. zulümden tenzih edilmesi manasını taşır. Çünkü zulmü, ancak muhtaç yahut cahil birisi yapar. Hiçbir şeye muhtaç olmayan. her şeyi bilen şanı yüce Allah'ın ise zulmetmesi imkânsızdır. Tıpkı kudretinin kemaline aykırı, acizliğin ve ilminin kemaline aykırı bilgisizliğin O'nun hakkında imkânsız oluşu gibi.

İşte böylece bu âyet. bütün bu bilgileri en özlü ifade, en fasih lafız ve en açık bir mana ile ihtiva etmektedir. Böylelikle bu âyet-i kerimenin, sadece nefsin içinden geçirdiklerinden dolayı cezalandırmayı gerektirmediğini, aksine sadece bunlardan dolayı Rabbin kulunu hesaba çekmesini gerektirdiğini öğrenmiş olmaktayız. Bu ise ceza vermekten daha geneldir. Daha genel olan bir şey ise özel

olanı gerektirmez. Yüce Allah, bunlardan ötürü kulunu hesaba çektikten sonra dilediklerini bağışlar, dilediklerini de azaplandırır. Buna göre âyet-i kerime muhkemdir, bunda nesh edilmiş bir şey yoktur. Selef'ten: Ondan sonraki (Âyet) onu nesh etmiştir, diyenlerin maksadı ise âyetin anlamını ve bundan neyin kastedildiğini açıklamaktır. Selef dilinde buna da nesh denir. Nitekim onlar, istisnaya da nesh adını verirlerdi.

Sonra yüce Allah: *"O peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı."* buyurmaktadır. Bu buyruk, yüce Allah'ın Rasûlü'ne, kendisine Rabbinden indirilenlere iman ettiğine dair bir tanıklığıdır. Bu da risalet ve nübüvvet sevabından başka, iman ehlinin en mükemmelinin sevabının ona verileceğini ihtiva eder. Çünkü o, iman hususunda diğer müminler ile ortak bir özelliğe sahiptir. Ayrıca o, imanın en yüksek mertebelerine nail olmuş, risalet ve nübüvvet ile onlardan ayrıcalıklı kılınmıştır. Yüce Allah'ın: *"Rabbinden kendisine indirilenlere iman etti."* buyruğu, Rabbinden ona indirilenin Allah'ın kelam olarak söylediği söz olduğunu ve başkasından değil ancak ondan nazil olmuş olduğunu da ihtiva eder. Nitekim yüce Allah: *"De ki: Onu (Kur'ân'ı) Rûhu'l-Kudüs (Cebrail) ... Rabbinden hak ile indirmiştir."* (Nahl, 102) *"O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir."* (Vakıa, 80; Hakka, 43) buyurmaktadır.

Bu ise Allah, Kur'ân-ı Kerim'i kelam olarak söylememiştir, diyen Mutezile'ye karşı ehl-i sünnetin gösterdiği delillerden birisidir. Onlar: Eğer Kur'ân, Allah'tan başkasının kelamı olsaydı Allah'tan değil, o yerden indirilmiş olması gerekirdi. Çünkü Kur'ân, bizzat kendiliğinden başlı başına kaim olmayan bir sıfattır ve bu bakımdan yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendi (rahmeti)nden size musahhar kılmıştır."* buyruğundakinden (sözü edilen kainatın durumundan) farklılık arz etmektedir.

Çünkü kainatta bulunan o a'yan/varlıklar kendiliklerinden vardırlar. Bunlar, yaratılışları itibariyle O'nun tarafından yaratılmışlardır. "Kelam" ise kelamı söyleyen ile kaim/onunla varlığı sözkonusu olan bir sıfattır. Kur'ân, ondan geldiğine göre o O'nun kelamıdır. Zira onu söz olarak söylemediği halde, Kur'ân'ın ondan olmasına imkân bulunmamaktadır.

Daha sonra yüce Allah, müminlerin lehine kendisine ve kendilerine gönderilen Rasûlü'ne iman ettiklerine tanıklık etmekte, sonra da onların hepsi hakkında Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve rasûllerine iman ettiklerine şâhitlik etmektedir. İşte bu şâhitlik, onların kendilerine iman etmeden hiç kimsenin mü'min

olamayacağı, imanın beş temel esasına inandıklarını ihtiva etmektedir ki bu beş esas da: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasûllerine ve ahiret gününe iman etmektir.

Şanı yüce Allah, bu beş esası sûrenin başında, ortasında ve sonunda zikretmiş bulunmaktadır. O sûrenin baş tarafında: "*Onlar, sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler. Onlar ahirete de şüphe etmeksizin inanırlar.*" (Bakara, 4) buyurmaktadır. Çünkü ona indirilene ve ondan önce indirilmiş olanlara iman etmek: kitaplara, rasûllere ve meleklere iman etmeyi de ihtiva eder. Sonra da: "*Onlar, ahirete de şüphe etmeksizin inanırlar.*" buyurmaktadır. Allah'a iman ise gayba imanın kapsamına, kitaplara ve rasûllere imanın kapsamına girer. Böylelikle bu buyruk, beş temel esasa imanı ihtiva etmektedir.

Yüce Allah, sûrenin ortalarında da: "*Fakat asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere iman edenin ... yaptığıdır.*" (Bakara, 177) buyurmaktadır. Daha sonra da iman ehli hakkında: "*Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız.*" dediklerini nakletmektedir. Yani biz, onların bazılarına iman edip bazılarını inkâr etmeyiz. Çünkü bu durumda böyle bir iman, kitap ehlinin işine yaramadığı gibi onların sadece bir kısmına inanmamızın da bize bir faydası olmaz. Aksine bizler, onların hepsine iman ederiz. Hepsini tasdik ederiz. Onların birini diğerinden ayırmayız. Çünkü hepsinin ortak vasfı, Rabblerinin onlara risalet vermiş olmasıdır. Biz Allah'ın kendilerini ortak bir noktada topladığı kimseler arasında ayırım gözeterek O'nun rasûllerine düşmanlık etmeyiz. O taktirde ona düşmanlık etmiş oluruz. Böylelikle onlar, bu şekildeki imanları ile tür olarak rasûlleri yalanlayan, fakat onların bir kısmını doğrularken diğer bir kısmının yalancı olduğunu ifade eden yalanlayıcı kâfirlerden farklı olduklarını ortaya koymuş olmaktadırlar.

Onların Allah'a iman etmeleri, O'nun rububîyetine, kemal sıfatlarına, celalini ortaya koyan niteliklerine, pek güzel isimlerine, kudretinin ve meşietinin genel oluşuna, ilim ve hikmetinin kemaline iman etmelerini de kapsamaktadır. Böylelikle onlar, her türlü bid'at kesiminden ve bunları ya da bunların bir kısmını inkâr edenlerden ayrılmış olmaktadırlar. Çünkü Allah'a kamil manada iman etmek, O'nun kendi zatı hakkında sabit olduğunu sabit kabul etmek ve kendi zatını tenzih ettiği şeylerden onu tenzih etmeyi ihtiva eder. Bu iki husus ile bütün küfür taifelerinden ve Allah'ın isim ve sıfatları hususunda doğru yoldan sapıp uzaklaşmış türlü dalalet ehli fırkalarından ayrılmış olmaktadırlar.

Bundan sonra: "*(Rabbimiz) dinledik, itaat ettik.*" dediler.

İşte bu. onların olmamaları halinde imanın ayakta durmayacağı iki rüknünü ikrar ettiklerini göstermektedir. Bunlar ise müminlerle kâfirler arasında ortak olan, sadece işitmek idraki olmayıp kabulü de ihtiva eder. Daha doğrusu anlama ve kabul demek olan işitmek ile ikincisi de itaatin ve emre uymanın kemalini ifade eden itaattir. Bu ise gazaba uğramış ümmetin *"Dinledik ve isyan ettik."* (Bakara. 93) şeklindeki sözlerinin tam aksidir.

İşte bu kelimeler. onların imanlarının. kabullerinin. itaat ve boyun eğmelerinin kemal mertebesini ihtiva etmektedir. Daha sonra onlar: *"Rabbimiz. senden mağfiret dileriz ve dönüş ancak Sanadır."* dediler. Onlar. imanlarının gereği olan tam itaat ve boyun eğmekle birlikte. iman makamının gereklerini eksiksiz olarak yerine getirmediklerini. tabiatlarının baskın gelmesi ve beşeriyetin gereği olan bazı hususlar dolayısıyla imanın gereklerini yerine getirmekte kısmen kusura meyletmelerinin kaçınılmaz olduğunu. bunun tek çaresinin ise yüce Allah'ın kendilerini bağışlaması olduğunu bilip öğrenmeleri üzerine şanı yüce Allah'tan mutluluklarının en nihai noktası olan kemallerinin son mertebesi olan O'nun mağfiretini, bağışlamasını dilediler.

Çünkü her bir müminin nihai amacı, Allah tarafından bağışlanmaktır. Bunun için onlar da: *"Rabbimiz, senden mağfiret dileriz."* dedikten sonra dönüşlerinin ve dönüp varacakları yerin hak mevlalarının huzuru olduğunu. O'na dönmelerinin kaçınılmaz olduğunu itiraf ederek: *"Ve dönüş ancak Sanadır."* dediler.

İşte bu kelimeler, onların Rabblerine imanlarını ve O'na itaat ve kulluk kapsamına girdiklerini, rububîyetini itiraf ettiklerini. mağfiretine zorunlu olarak muhtaç olduklarını, O'na karşı kusurlu olduklarını itiraf etmelerini ve O'nun huzuruna dönüşü ikrar ve kabul edişlerini ihtiva etmektedir.

Sonra yüce Allah: *"Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez."* buyurmaktadır. Bu buyruğu ile onların kendilerini önleme imkânına sahip olmadıkları. hatırlarından geçenler sebebi ile azaplandıracağı şeklindeki ve bunun. onun yükümlülüklerinin kapsamı içerisine girdiği şeklindeki yanlış kanaatlerini reddederek kendilerine güçlerinin yeteceğinden fazla bir yükümlülük vermediğini haber verdi. İşte İbn Abbas'ın ve başkalarının yüce Allah'ın nesh ederek üzerlerinden *"Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez."* buyruğu ile kaldırdığını söylediği beyan budur. Bu emri ile, yasağı ile onları yükümlü tuttuğu hususların hepsini kapsar. Bunların hepsine güçleri yeter ve onun gereklerini yerine getirebilirler. O. kendilerine güçlerinin yetmeyeceği yükümlülüğü vermemiştir. İşte bu da bunun aksini iddia eden kimselere karşı açık bir red mahiyetindedir.

Şanı yüce Allah. onlara kendisine ibadet etmelerini emir buyurmuş. rızklarının da teminatını vermiştir. Onları güçlerinin yettiği amellerle yükümlü kılmış ve yine onlara yetecek kadarı ile rızıklarını vermiştir. Buna göre onların yükümlülüklerine güçleri yeter. rızıkları da onlara yeter. Çünkü onlar. hem rızkı hem de emri bakımından yeterlilik ve genişlik içerisindedirler. Onlar, O'nun emrini yerine getirebilecek durumda oldukları gibi O'nun rızkı da onlar için yeterlidir. Kulun yapabildiği şey ile kula yeten şey arasında da fark vardır. İşte O'nun rahmetine. lütfuna. ihsanına. hikmetine ve gani oluşuna/muhtaç olmamasına yakışan da budur. Yoksa O. kendilerini hiçbir şekilde kudretlerinin yetmeyeceği ve takat getiremeyecekleri şeylerle yükümlü tutmuş. sonra da yapmadıkları şeyler sebebi ile onları azaplandırır. diyenlerin söyledikleri değildir.

Şanı yüce Allah'ın: *"Gücünün yeteceğinden başkasını"* buyruğu üzerinde düşünürsek. bunun altında onların yükümlülükleri çerçevesinde genişlik ve lütuf altında kaldıklarını. darlık. zorluk ve meşakkat içerisinde olmadıklarını görürüz. Çünkü "yetmek". bunu gerektirir. O halde âyet-i kerime. yüce Allah'ın onları yerine getirmekle yükümlü tuttuğu şeylerin kendileri için bir zorluk. bir darlık ve bir sıkıntı olmaksızın güçlerinin. kudretlerinin yetebileceği bir şekilde olmasını gerektirmektedir. Bu ise kişinin kudretinin yapabileceğinden farklıdır. Çünkü bir iş, kişinin kudretinin/gücünün yettiği bir halde olmakla birlikte o. bunu darlık ve zorluk içinde yapabilir. Fakat kendisi için bir şekilde genişlik ifade eden "yeterlilik/vüs'at" ise itaatin ve nihai gayretin boyutlarından daha yakındır. Hatta bu durumda kişinin nefsinin bir hareket alanı ve bir genişliği dahi bulunur. Bu durum ise darlığa ve zorluğa aykırıdır. *"Dinde size güçlük vermedi."* (Hacc. 78) Aksine *"Allah, size kolaylık diler, sizin için güçlük istemez."* (Bakara. 185)

Süfyan b. Uyeyne. yüce Allah'ın: *"Gücünün yeteceğinden başkasını"* buyruğu hakkında ona zor geleni değil. kolay gelenden başkasını yüklemez, demektir. Allah, kişiye takatinin tamamı kadarını yüklememiştir. Eğer takatinin tamamı kadarı ile ona yükümlülük vermiş olsaydı bu. en ileri derecede yorgunluk ve gayreti gerektirirdi. demiştir.

İşte bu, İslâm'ın imamlarının anlayışıdır. Bu nerede. o kendilerine kesinlikle güçlerinin yetmediği ve yapamayacakları yapmaya kudretleri bulunmayan işlerle onları yükümlü tutmuştur. diyenlerin söyledikleri nerede?

Sonra yüce Allah. bu teklifin mahsulünün ve nihai olarak faydasının kendilerine döneceğini haber vermektedir. O. kazançlarıyla yararlanmaktan işledikleri günahları ile zarar görmekten pek yücedir. münezzehtir. Aksine kazandıkları iyi

şeylerin faydası onlaradır. kötülüklerin zararları da aleyhlerinedir. O. kendilerine her neyi emretmiş ise O'nun bu işleri yapmalarına ihtiyacından dolayı olmayıp aksine onlara rahmet. ihsan ve lütufta bulunmak için emretmiştir. Onlara her neyi yasaklamışsa kendilerine karşı cimriliğinden ötürü değil. aksine onlar için hamiyetinden. onları korumak. muhafaza etmek ve afiyet bulmaları için yasaklamıştır.

Yine bu buyrukta. hiçbir kimsenin başkasının kötü kazançlarından ötürü azaplandırılmayacağı. kazandığı iyiliklerden ötürü sevap almayacağı da belirtilmektedir. Bu buyrukta yüce Allah'ın: *"İnsan için çalıştığından başka bir şey yoktur."* (Necm. 39) buyruğu ile *"Kimse kimsenin günah yükünü yüklenmez."* (En'am. 164) buyruğunun da anlamını taşımaktadır.

Yine bu buyruk ile kişinin Cebriyyeciliğe aykırı bir kesbinin/kazancının varlığı da gösterilmektedir. Ayrıca bu buyrukta. hikmetin de bu işte bir arada bulunduğu ortaya konulmaktadır. Kişi. ya hayır kazanır yahut şer kazanır. Kötü amellerin iyilikleri boşa çıkartacağını söyleyen (ihbat ehli) ile günahkârların ebedi olarak cehennemde kalacaklarını söyleyen (muhalled oluş) ehlinin söyledikleri gibi. onun kazandığı kötülükler iyiliklerini iptal etmez. Çünkü bu yanlış kanaat sahipleri şöyle der: Kazandığı kötülükler onun aleyhinedir; fakat kazandığı iyilikler lehine değildir.

İşte âyet-i kerime. bütün bu taifelerin kanaatlerini reddeden bir cevaptır.

Şimdi şanı yüce Allah'ın en basit bir katkı ile dahi olsa lehine olan hususları anlatmak için "kesb" fiilini buna karşılık ihtimam göstermeye. gayrete ve çalışmaya delalet eden; "iktisab" fiilini de aleyhine olan hususlar hakkında kullanmış olduğu üzerinde iyice düşünelim. Çünkü "iktisab" fiili. "kesb"den daha beliğdir. Böylelikle bununla ilahi lütfun adalete. rahmetin gazaba galip geldiğine dikkat çekilmiş olmaktadır.

Diğer taraftan yüce Allah'ın onları yükümlü tuttuğu hususlar. kendisinden gelen birtakım ahitler. vasiyetler. riâyet edilmesi ve gerektiği gibi korunması gereken ve hiçbir hususunun ihlal edilmemesi icab eden emirler olup. ama beşeri tabiatın baskın gelmesi. insanı zorunlu olarak unutmaya. hataya. zayıflığa ve kusur işlemeye ittiğinden ötürü şanı yüce Allah. kendilerine bütün bu hususlarda müsamaha göstermesini ve bu hata. güçsüzlük ve kusurların gereğini üzerlerinden kaldırmasını kendisinden dilemelerinin yolunu göstererek: *"Rabbimiz! Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme! Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi üzerimize ağır yükler yükleme!"* diye dua etmelerinin yolunu göstermiştir.

Yani bizden öncekilere yüklediğin gibi. taşınması ağır gelen ağır yüklerden bizi sorumlu tutma. Çünkü bizler. bedenlerimiz itibariyle daha güçsüz. tahammül gücümüz daha az kimseleriz.

Daha sonra onlar. yüce Allah'ın hükmedip onlar hakkında takdir ettiğinden kurtulmalarının imkânsız olduğunu. aynı şekilde kendilerine emrettiği ve yasakladığı şeylerden kurtuluşlarının sözkonusu olmadığını anlayınca. O'ndan. kaza ve kaderinde yükümlülüklerini hafifletmesini dilediler. Aynı zamanda emir ve yasaklarını da hafifletmesini O'ndan isteyerek: "*Rabbimiz. güç yetiremeyeceğimiz şeyleri bize yükletme!*" dediler. İşte bu. kaza. kader ve musibetler ile ilgilidir. "*Rabbimiz. bizden öncekilere yüklediğin gibi üzerimize ağır yükler yükleme!*" şeklindeki duaları da emir. yasak ve yükümlülükler hakkında olup. böylelikle her iki türde de kendilerinin yükünün hafifletilmesini ondan istediler.

Bundan sonra ondan affedilmeyi. mağfireti. merhametini ve düşmanlara karşı kendilerine yardım etmesini istediler. İşte bu dört husus ile onlar için mutlak nimet tamam olmaktadır. Bunlar olmadan dünyada da. ahirette de rahat bir hayat sözkonusu olamaz. Mutluluk ve kurtuluş bunlar etrafında dönmektedir. Çünkü af. onlarla ilgili hakkını düşürmeyi ve bu hususta onlara müsamaha etmeyi; günahlarının bağışlanması ise onların günahlarının kötülüklerinden korunup onlara yönelmesi ve onlardan razı olmasını ihtiva etmektedir. Ve bu mücerred. affetmekten farklıdır. Çünkü affedici. bazı hallerde affetmekle birlikte affettiği kişiye yönelmez ve ondan razı olmaz. Çünkü affetmek. soyut bir terk ediştir. Mağfiret ise bir iyiliktir, bir lütuftur. cömertliktir. merhamettir. Çokça ihsan. şefkat ve iyilikle birlikte her iki hususu beraber de ihtiva eder. Üçü ise kötülükten kurtuluşu. hayrı elde ederek umduğuna kavuşmayı kapsar. Yardım ise ibadetini açıkça ortaya koymak. dinini üstün kılmak. kelimesini yüceltmek, düşmanlarını kahretmek. düşmanlarına karşı yüreklerini rahatlatıp soğutmak. kalplerinin öfkesini gidermek. nefislerindeki sıkıntıları da ortadan kaldırmak gibi imkân ve iktidar sahibi olmayı kapsar. Bu dualarını yaptıkları sırada da O'nun kendilerinin gerçek mevlaları olduğunu ve ondan başka bir mevlalarının bulunmadığını itiraf etmek sûreti ile O'na yakardılar. Çünkü O. onların yardımcısı. onları hidâyete ileten. onlara yeten. onlara destek veren. dualarını kabul eden ve onların mabudu olandır.

İşte kalpleri bu bilgilere kesin olarak ulaşıp, Rabbleri ve mevlalarının izzetine boyun eğip, O'nun önünde alçalınca azaları da bunlara icabet edince, bu kabilden bütün istedikleri onlara verildi. Böylece her neyi istedilerse yüce Allah

da mutlaka: Ben de yaptım/verdim, buyurmuştur.[701] Nitekim bu husus, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Sahih'te böylece sabit olmuştur.

İşte bunlar; bu şanı pek büyük, değeri pek üstün âyetlerin değerini bilmeye dair kısa ve özlü birkaç sözdür. Allah, bu âyetlerini özel olarak Rasûlü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve onun ümmetine, Arşın altındaki bir hazineden özel olarak vermiştir.

Ayrıca bu âyetlerde beşer akıllarının kuşatmaktan aciz kaldığı birçok bilgiler ve ilmi hakikatler de bulunmaktadır. Kitab'ını anlamaktan bizi mahrum etmemesini niyaz ettiğimiz yüce Allah'tır. Şüphesiz ki O, pek merhametlidir, kullarını pek sevendir.

Hamd, bir ve tek Allah'adır. Kendisinden sonra hiçbir nebinin gelmeyeceği Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e, onun aile halkına ve bütün ashabına salat ve selâm olsun.][702]

Bakara Sûresi'nin Sonundaki Duaya Dair

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bakara Sûresi'nin sonunda zikredilen dua hakkında bir fasıl. Sözkonusu bu dua, yüce Rabbimizin: *"Rabbimiz! Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme..."* diye sûrenin sonuna kadar devam eden duadır. Müslim'in Sahih'inde de "Onun: Evet, yaptım/duanızı kabul buyurdum, istediğinizi verdim" dediği sabittir.[703]

Yine Müslim'in Sahih'inde İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Bana Fâtihatü'l-Kitap ile Bakara Sûresi'nin sonları, Arşın altındaki bir hazineden verildi. Bunlardan okuduğun her bir harfin karşılığı, (her bir isteğin) mutlaka sana verilir."[704]

Yine Müslim'in Sahih'inde İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), İsra'ya götürüldüğünde Sidretü'l-Münteha'ya kadar ulaştırıldı. O ise altıncı semada olup yerden yükselenler en son oraya varır ve (onlar) oradan alınır. Onun üstünden aşağı indirilen şeyler de en son oraya varır ve oradan (aşağıya) alınır. (İbn Mesud): *"O vakit sidreyi bürüyen bürüyordu."* (Necm, 16) buyruğunu okudu. Yani altından kelebekler, dedi. (İbn Mesud de-

701 Kaynakları daha önce gösterildi.
702 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 129-141.
703 Kaynakları daha önce gösterildi.
704 Kaynakları daha önce gösterildi.

vamla) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e üç şey verildi: Ona beş vakit namaz. Bakara Sûresi'nin sonları verildi ve Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ümmetinden ölen kimselere helak edici günahlar bağışlandı."[705]

Kimisi şöyle demiştir: Bu dua. "kal" edildiğine göre bu duada sözkonusu edilen hususları istemek. esasen hasıl olmuş olanı yeniden tahsil etmeye kalkışmak türündendir. Bunun ise bir faydası yoktur. Bu durumda bu dua. katıksız bir ibadet olur. Bundan maksat. dilekte bulunmak değildir.

Hatta bu sözü bir kesim. bütün dualar hakkında söylemiş ve şöyle demişlerdir: Duada istenen şey. eğer takdir edilmiş ise onu dileyip istemeye ihtiyaç yoktur. Eğer takdir edilmemiş ise duanın bir faydası olmaz. -İster dua et. ister etme-. Böylelikle bunlar. duayı katıksız bir taabbüd olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim aynı kanaati bir başka kesim tevekkül hakkında dile getirmiştir. Bizler ise başka bir yerde bu kanaatte olanlar hakkında geniş açıklamalar yapmış ve varlık âleminde kendisi aracılığıyla işlerin gerçekleştiği bir sebebin bulunmadığı, aksine iki hâdisin birisinin diğeri ile birlikte bir araya geldiğine dayalı olarak bir emare yahut da bir alamet olarak değerlendirenlerin görüşlerini de zikretmiş bulunuyoruz. Bunu. akılcı Kaderiyyecilerden bir kesim söylemiştir. Bunu söylediği bilinen ilk kişi de Cehm b. Saffan ve ona muvafakat edenlerdir. Bizler. ayrıca doğru olanın üçüncü görüş olduğunu. bu da duanın. tevekkülün ve salih amelin duada istenen dünya ve ahiret hayırlarının hâsıl olmasına bir sebep olduğunu, buna karşılık masiyetlerin de bir sebep olduğunu zikretmiş bulunuyoruz. Şüphesiz sebebe bağlı hüküm. bazen şartın varlığına ve engel hususların da bulunmamasına ihtiyacı olabilir. İşte bu hâsıl olursa şüphesiz sonuç da hâsıl olur.

Burada maksadımız ise kabul olunduğu bilinmiş bulunan dua hakkında bir şeyler söylemektir. Bazı kimseler: Biz dua etmeden dahi istenenin hâsıl olması sebebi ile bu (dua) katıksız bir taabbüddür. Dolayısıyla ortada ne sebep kalır ne de alamet, demişlerdir. Ama bu. zayıf bir görüştür.

Her şeyden önce şunu belirtelim ki, kulun faydasına olmayan herhangi bir ameli Allah emretmez. Bu ise Selef'in şu sözüne dayanılarak söylenmiştir: Allah. hikmetsiz ne bir şey yaratmıştır ne de bir şey emretmiştir. Tıpkı sebepsiz hiçbir şeyi yaratmayıp emretmediği gibi. Sebepleri ve hikmetleri inkâr edenler ise hayır. o kesinlikle kullara faydalı olmayan hususları emreder. Onlar. kendisine itaat etseler ve kendilerine verdiği emirleri yerine getirseler bile. bu böyledir. Nitekim buna dair geniş açıklama bundan başka bir yerde yapılmış bulunmaktadır.

705 Müslim. 173.

Burada maksadımız şudur: Allah her neyi emretmişse, mutlaka bir hikmet dolayısıyla emretmiştir. Neyi yasaklamışsa muhakkak bir hikmet dolayısıyla yasaklamıştır. Bütün fukaha imamlarının, ümmetin Selef imamlarının ve genel olarak hepsinin bu husustaki mezhebi/kanaati budur. Çünkü hikmetsiz bir şekilde katıksız bir taabbüd asla vaki olmamıştır. Evet, bazen hikmet emrolunan şeyde, bazen emrin kendisinde bulunabilir. Bazen her ikisinde de olabilir. Emrolunan şeydeki hikmete örneklerden birisi de, emir olmadan dahi yapması halinde o işte kula bir menfaat gelir. Adalet, insanlara iyilik, akrabalık bağını gözetmek ve bundan başka hususlar buna örnektir. Yüce Allah, bu işleri emredecek olursa, o taktirde bu işlerde ikişer hikmet bulunur. Birisi her işin bizzat kendisindeki hikmet, diğeri emirdeki hikmet olur. Buna göre o işin hem kendi bakımından bir güzelliği hem de şeriat koyucunun emretmesi bakımından bir güzelliği olur. Şeriatte çoğunlukla görülen budur. Önceleri yokken, sonradan şeriatın emrettiği şeylerde ise hikmet, o işlerin emredilmesi ile birlikte sözkonusu olur. Aynı şekilde nesh edilen şeyin de hikmeti sona ermiş ve onun yerine getirilen bedelde hikmet ortaya çıkmış olur. Kıblenin değiştirilmesi gibi.

Fiilde kesinlikle hikmetin bulunmadığı kabul edilecek olursa, acaba bizzat o işin emredilmesi ile birlikte onda itaat hikmeti mi ortaya çıkar? Bu, her bir şeyin emredilmesinin caiz olduğunu kabul etmese dahi, katıksız taabbüdü kabul eden kimselere göre caiz/mümkündür. Fakat O, bu gibi emirleri sınama ve imtihan kabilinden değerlendirir. Kul, emri yerine getirecek olursa bununla itaatkâr olur. (Komutanlarının) eli ile bir avuç alıp içen kimseler dışında (karşılaşacakları) nehirden su içmelerinin yasaklanması gibi.

Fakat meselenin tahkiki şöyledir: Bir sınama ve imtihan olan emir, fiilde herhangi bir menfaat olmaksızın yerine getirilmek için teşvik olunur. Kul, ne zaman O'na inanıp gereğini yerine getirme kararını verirse, maksat hâsıl olur. Şâyet oğlunu kesmesi emredildiği sırada İbrahim (aleyhisselâm) gibi bu emri yerine getirmeyecek olursa, yine aynı şekilde kel, abraş ve kör şahıslar ile alakalı hadiste olduğu gibi, kendilerinden yolcuya bir şeyler vermeleri istenip abraş ve kel bu emri yerine getirmeyince nimetlerinin ellerinden alınması, âmânın ise isteneni tereddütsüz vermesi.[706] Bunun üzerine o kör kimseye: "Malını elinde tut. Sizler ancak sınanmış oldunuz. Senden razı olundu, fakat iki arkadaşına da gazap edildi." denildi. İşte bizzat fiilin kendisinden değil de emrin ve yasağın kendisinden ortaya çıkan hikmet budur. Kula emir ve yasak verilmekle birlikte hikmet, onun emre itaatinde, O'na boyun eğişinde ve istenen şeyi tereddütsüz verişinde bulunabilir.

706 Hadis, Buhâri ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

Nitekim İbrahim (aleyhisselâm)'dan da istenen. Allah sevgisini oğlunun sevgisinin önüne geçirmekti. Böylelikle bu. Allah'ın sevdiği çocuk boğazlanmadan önce bu sûretle onun halilliği tamamlanmış oldu. Emri yerine getirmeye yönelip bu işi yapma iradesi ve azmi güçlenince. böylelikle yüce Allah'ın muhabbeti oğlunun ve ondan başkasının sevgisinin önüne geçmesi tahakkuk etmiş ve kalbinde Allah'ın muhabbetinin alanını daraltacak bir başka sevgili kalmamış oldu.

İşte Tâlût'un ashabı/askerleri de böyle idi. Kendilerine su içmeme emri verilip bununla sınanmışlardı. Böylelikle bu emre uymak sûreti ile ortaya çıkacak iman ve itaatleri de husule gelmiş olurdu. Buradaki sınav ise bir yasak ile olmuştu. Emir ile değil. Cemrelere taş atmak. Safâ ile Merve arasında sa'y etmek fiilleri ise Allah'ı zikretmeyi ihtiva ettiklerinden ötürü bizatihi maksat olarak gözetilen fiillerdir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bunu, Sünen'de yer alan şu hadis-i şerifinde açıklamış bulunmaktadır: "Şüphesiz Safâ ile Merve arasında sa'y etmek ve cemrelere taş atmak. Allah'ı zikretmeyi dimdik ayakta tutmak içindir." Bunu. Ebu Davud. Tirmizî ve başkaları rivâyet etmiştir.[707] Böylelikle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem). bunun bir hikmetinin olduğunu beyan etmiş olmaktadır. O halde nasıl hikmet yoktur. denilebilir. Aksine ortada taabbüd ve katıksız bir sınama vardır.

Soyut bir itaatin dışında maslahatı. faydası ve hikmeti bulunmayan bir fiilin şeriatte emredilmiş olmasına ve müminlerin bunu böylece yapmalarına gelince; böyle bir şey olduğunu bilmiyorum. Aksine bu türden olan işler. azim ve kararlılıktan sonra nesh edilmiştir. Elli vakit namazın farz kılınmasının beş vakte indirilerek nesh edilmesi gibi.

Mutezile ise bizzat emrin kendisinden ortaya çıkan hikmetin varlığını kabul etmez. Bundan dolayı onlar temekkün (denilen emrin yerine getirilme imkânının bulunması)ndan önce, neshi caiz kabul etmezler. Bu hususta İmam Ahmed mezhebine mensup alimlerden ve başkaları arasından onlara muvafakat edenler de olmuştur. Ebul Hasan et-Temimî[708] gibi. Onlar. bu kanaatlerini. kabul ettikleri esas ilkelerine bina etmişlerdir. O da şudur: Kendilerine göre emir. bizatihi sabit olan fiilin güzelliğini açığa çıkartır. Yoksa o fiilin güzelliğini tespit etmiş olmaz. Emir ise ancak bir güzellik/hüsn ile olur. Fakat onlar, bu husustaki iki önermelerinde de hata etmişlerdir. Çünkü emir. her ne kadar fiilin güzelliğini/hüsnünü

707 Kaynakları daha önce gösterildi.

708 Abdülaziz b. el-Haris b. Esed b. el-Leys Ebu'l-Hasen et-Temimî. Hanbelî fukahasındandır. Mezhebler arası görüş ayrılıkları ile ilgili meseleleri iyi bilir. Usule ve ferâize dair eserler telif etmiştir. 371 yılında vefat etmiştir.

açığa çıkartıyor ise de emir ile o fiili yapmanın birinci güzelliğinden başka bir güzelliği daha ortaya çıkar. Eğer emri verenin maksadı itaat hususunda sınamak ise bazen o. özü itibariyle güzel olmayan bir işi emreder ve emrolunana itaat. onu yapma azmi ve boyun eğiş gibi maksatlar hasıl olduğu taktirde, o fiili yapma imkânını bulmadan/temekkün öncesinde de onu nesh eder. Bu. Allah'ın emirleri arasında da. insanların birbirlerine verdikleri emirlerde de var olan bir husustur.

Cehmiyye ise fiilde özü itibariyle olsun bizzat emrin kendisinde olsun. bir hikmetin bulunmasını kabul etmez. Onlar da bunu şu şekilde kabul ettikleri esas ilkelerine dayanarak söylemişlerdir: O. herhangi bir hikmet dolayısıyla emir vermez. Ayrıca fiiller ona göre aynı şeydir. Onların bir kısmı güzel/hasen, bir kısmı çirkin değildir.

Her iki esas ilke üzerinde Eş'ariler ile fukahadan onlara uyanlar, bunlara muvafakat etmişlerdir. Şafiî. Malik ve Ahmed'in mezhebine mensup alimler ve başkaları gibi. Ancak bunlar. sonradan/bid'at olarak çıkartılmış iki esastır. Çünkü Selef'in ve imamların mezhebine göre Allah. bir hikmet sebebi ile yaratır ve bir hikmet dolayısıyla emreder. Selef'in ve imamların görüşlerine göre Allah. imanı ve salih ameli sever ve bunlardan razı olur. Küfrü, fâsıklığı ve isyanı ise sevmez. Bunun varlığını meşieti ile dilese dahi bu böyledir. Bu husus ise bir başka yerde genişçe açıklanmıştır. Yüce Allah da: *"Kapısından secde ederek girin ve 'Hıtta!' deyin."* (Bakara. 58) buyurmuştur. Şüphesiz bizzat secde etmek. Allah'a boyun eğmektir. İnsan. bunu Allah'ın böyle bir emir verdiğini bilmemekle birlikte yapacak olsa ondan fayda görür. Kendilerine secde etmeleri emredilmeden önce secdeye varan sihirbazlar gibi.

Aynı şekilde kulun: Üzerimizden günahlarımızı kaldır. demesi de Allah'a bir dua ve bir boyun eğiştir. Nitekim yüce Allah: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* (Bakara. 186) buyurmaktadır. İşte Bakara Sûresi'nin sonlarında dua edilerek istenen bu fiiller. kullar için yerine getirilmesi istenen hususlardır.

Buna bir başka şekilde de cevap verilmiştir. O da şudur. Şanı yüce Allah, bir işi takdir edecek olursa ayrıca onun sebeplerini de takdir buyurur. Dua da o işin sebepleri arasındadır. Nitekim yüce Allah, Bedir Günü zaferi takdir buyurup Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de zafer gerçekleşmeden önce ashabına ilahi yardımın geleceğini ve müşriklerden öleceklerin düşecekleri yerleri haber verdiği halde. bu yardımın sebeplerinden birisi de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ı imdada

çağırması ve O'na dua etmesi idi. Aynı şekilde Rabbinin kendisine va'detmiş olduğu "vesile" de böyledir. Yüce Allah. bu vesileyi onun için ayırmış ve bunu hükme bağlamıştır. Kendisi de ümmetine bunun kendisine verilmesini istemelerini emir buyurmuştur. Şanı yüce Allah da bu makamı ona birtakım sebepler ile takdir etmiştir ki. bu sebeplerden birisi de yapılacak olan duadır.

Buna göre sebebin kapsamı içerisine giren bir şey yapılması. emrolunan ve fiilen yapılan duadır. Bunu da en iyi bilen Allah'tır. Böylelikle bu. dua eden kişiye. onu. sebebin tamamlayıcı bir unsuru kılmasından ötürü bu duayı yaptığından dolayı sevap verir. Bununla birlikte ona böyle bir özelliğin verilmesi hususunda bu dua ayrıca bir sebep teşkil etmez. Aksine bunun ümmetin geneli için meydana gelmesinde bir sebep olur. Fakat dua eden kişi. sebeplerin toplamı içerisinde bulunduğundan dolayı bu duayı yaptığı için de sevap alır. Bunun böyle olmasının sebebi ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurmuş olmasıdır: "Bir kul. Allah'a bir dua yapacak olup bu duasında bir günah ve bir akrabalık bağını koparmak yoksa Allah da ona bu duası karşılığında şu üç hasletten birisini verir: Ya o yaptığı duayı dünyada ona acilen verir. Yahut onun için onun gibi bir hayrı ona saklı tutar. Yahut da onun o duasına denk günahlarını affeder. Ya da onun misli bir belayı ondan uzaklaştırır. Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! O zaman biz de çok dua ederiz. deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Allah'ın bağışı daha çoktur." buyurdu.[709] İşte böyle bir duayı yapan bir kimse. tıpkı "vesile" duasını yapan kimse gibidir. O da kendisine ait özel ecir ve mükafatı elde eder. Ümmetin hepsine. hazır bulunmayan kardeşine dua eden kişi gibi. Onun duası ise kendisi ile ümmetin rahmete nail olduğu hayır sebeplerinden birisidir. Tıpkı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) için "vesile"yi ve kıyamet gününde şefaatin ona verilmesini istemesi halinde ona sevap verilmesi gibidir.

Burada üçüncü bir cevap daha sözkonusudur. O da şöyledir: Bu duayı yapan herkes için. dua etmeksizin hâsıl olmayacak ve elde edilmeyecek şeyler arasından istenen şeyler hâsıl olur. Böylelikle bu duayı yapmak. onun mağfiret ve rahmet gibi diğer isteklerini sıralayıp dua etmesi gibi olur. Ve bu dua. hazır olmayanın hazır bulunmayan kimseye dua etmesi gibi değildir. Çünkü orada melek. sana da onun gibisi olsun. der. Melek. kişinin hazır olmayan kişiye yaptığı dua gibi dua eder. Burada ise dua eden kişi. hem kendisine hem de müminlere dua eder.

709 Ahmed. III. 18. XVI. 125; Tirmizî. 3605. Hadis sahihtir. Ancak "yahut onun ... günahlarını affeder." kısmı zayıf bir ziyadedir. "Allah (ın bağışı) daha çoktur." ibaresi ise Ahmed'in Müsned'inde yer almaktadır.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Şeriat, her ne kadar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatı ile nihai noktasına ulaşmış ise de şanı yüce Allah, ümmetinin hatasını ve unutmasını affettiğini haber vermiştir.[710] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinin üzerindeki ağır yükleri ve zincirleri indirmiş olduğunu, onun Rabbinden ümmetine kendilerinden başkalarından bir düşmanı onlara musallat edip onları imha etmemesini dilediğini, Allah'ın da ona bunu vermiş olduğunu haber vermektedir. Bununla birlikte bu hükmün ümmetin bütün fertleri hakkında tek tek sabit olması, bazı hallerde ancak Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ile hâsıl olabilir. O isyankâr kişi, Allah'a âsi olursa bundan ötürü -şeriat nesh edilmese dahi- bu nimetin kendisinden alınması ile cezalandırılır.

Bunu da şöyle açıklayabiliriz: Duada, Allah'ın affetmesi, günahları bağışlaması, merhamet buyurması ve kâfirlere karşı yardımcı olması istenmektedir. Bilindiği üzere bu husus, ümmetin bireylerinden her birisi için gerçekleşmemektedir. Aksine aralarından cehennem ateşine girecek de vardır; aralarından kâfirlerin kendilerine karşı zafer kazandığı kimseler de vardır; aralarından Allah'a ve Rasûlü'ne itaat hususunda kusurlu davrandıkları için rızıktan mahrum edilenler ve bu husustaki kusur ya da ihmalleri kadarıyla bundan mahrum bırakılanlar da vardır. Şanı yüce Allah'ın: "*Ben de bunu yaptım.*" buyruğu ile ilgili olarak iki şey söylenebilir:

1. Şanı yüce Allah, bunu, âyet-i kerimede sözkonusu edilen müminlere yapmıştır. Çünkü mutlak olarak iman, Allah'a ve Rasûlü'ne itaati ihtiva eder. Böyle olmayan bir kimsenin vacip olan imanı eksilmiş olur. Buna göre bu eksiklik kadarıyla bu nimetlerden mahrum edilmeyi hak eder. Allah da ona zorluk çıkartır ve vacip olan imanın gereklerini yerine getirenlerin hak ettikleri mükâfat ve karşılığı hak etmez.

2. Bu duanın genel olarak ümmet hakkında kabul edildiğini söyleriz. Bu ise bunun her bir kişi için sabit olmasını gerektirmez.

Her iki husus da doğrudur. Çünkü ümmetin geneli için bu duada istenenlerin sabit olduğu gerçekleşmiş bir husustur. Zaten bu böyle olmasaydı, kendilerinden önceki ümmetlerin helak edildiği gibi kendileri de kökten imha edilmek azabı ile helak edilirlerdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Rabbimden ümmetim için üç şey istedim. O da bana ikisini verdi, birisini vermedi. O'ndan ümmetimi genel bir kıtlık ile helak etmemesini diledim. Bunu bana verdi. Yine O'ndan onların üzerlerine başkalarından olan bir düşma-

710 İbn Mace, 3045 -senedi hasendir-

nı musallat edip onları toptan imha etmesine sebep olmamasını diledim. Bunu da bana verdi. O'ndan onları birbirlerine kırdırmamalarını diledim, fakat bunu bana vermedi ve: Ey Muhammed! Şüphesiz ki ben bir işi hükme bağladığım taktirde o asla geri çevirilemez. buyurdu."[711]

Aynı şekilde Buhârî ve Müslim'in Sahihler'indeki rivâyete göre yüce Allah'ın: *"De ki: O, size üstünüzden ... bir azap göndermeye kadir olandır."* (En'am. 65) buyruğunu indirince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem). bundan Sana sığınırım, buyurdu. Sonra *"Yahut ayaklarınızın altından."* (En'am. 65) buyurunca yine: Zatına sığınırım. dedi. *"Ya da sizi birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır."* (En'am. 65) buyruğu üzerine de bu daha kolaydır. buyurdu."[712] Çünkü bu ümmetin birtakım günahlar işlemesi ve ihtilafa düşmeleri kaçınılmazdır. Zira bu. beşer tabiatının gereklerindendir. Âdemoğullarının bundan başka türlü olmaları da imkânsızdır.

Bundan dolayı bu ümmet arasında meydana gelen ihtilaf, çarpışmalar ve günah, bu ümmetin eksikliğine bir delil olamaz. Aksine bu ümmet, bütün ümmetlerin en faziletlisidir. Aralarında meydana gelen bu olaylar ise beşer olmanın gereklerindendir. Üstelik bu haller. ondan başka ümmetlerde daha çok ve daha büyüktür. Ondan başka ümmetlerin hayrı daha azdır, bu ümmetteki hayır ise daha çoktur. Şerri ise daha azdır. Onun dışındaki ümmetlerdeki her türlü hayır bu ümmette çok daha büyük olarak vardır. Bu ümmetteki her bir kötülük ise ondan başkasında çok daha büyüktür.

Duada istenenlerin ümmetin bazı fertleri için hâsıl olması ise her isyankâr ve günahkâr için hâsıl olmasını gerektirmez. Çünkü bu kişi. görevini yerine getirmemiştir. Bununla birlikte isyankâr hakkında. bu duada istenenlerden yerine getirdiği yüce Allah'a itaat kadarı da hâsıl olabilir. Mağfiretin. affedilmenin ve merhametin iman ve itaate göre hâsıl olması ise açıkça anlaşılır bir husustur. Çünkü bu, yaratılışın ve kaderin hükümleri itibariyle va'din ve vaidin türündendir. Bu da iman ve salih amelin çeşitliliğine göre çeşitlilik arz eder.

Hata ve unutmak sebebi ile sorgulanmanın ortadan kalkmasına. ağır yüklerin kaldırılmasına gelince. bunun anlaşılması zor olabilir. Çünkü bu, şer'i ahkam kabilindendir. Emir ve nehy ile ilgili hükümler türündendir.

711 Tirmizî, 2266. Sahih bir hadistir.

712 Buhârî. 4628. Bu hadis. Buhârî'nin tek başına rivâyet ettiği hadislerdendir. Muhtemelen müstensih "sahih" yazacak yerde "sahihayn" diye yazmıştır. Allah en iyi bilendir. Esasen bu, Şeyhu'l-İslâm'ın nüshalarında çokça görülen bir husustur. Ben bunu. bazı yazmaları matbu nüshalarla karşılaştırdığımda gördüm.

Şöyle denilebilir: Ümmet üzerinden sorumluluğu kaldırılmış olan yanılma ve unutma, ümmetin isyankârları üzerinden kaldırılmıştır. Çünkü isyankâr kişi, hata/ yanılma ve unutma dolayısıyla günahkâr olmaz. Çünkü kişi unutarak yemek yiyecek olursa, ister daha başka hususlarda itaat eden bir kişi olsun ister isyankâr bir kişi olsun, orucunu tamamlar. İşte anlaşılması zor gelen husus budur. Buna da iki cevap verilir:

1. Günahlar ve isyanlar, bazen müsamahakâr hanifliği bilmemeye sebep olabilir. Çünkü insan, bir şeyi unutarak yahut yanılarak yapmış olmakla birlikte bu, ilmen ve amelen Allah'a itaat hususundaki kusurundan dolayı olabilir. Bunun sorumluluğunun üzerinden kaldırıldığını, ya bilgisizliğinden ötürü bilmez yahut da onun bulunduğu yerde müsamahakar haniflikte ona ruhsat ile fetva verecek kimsenin bulunmamasından dolayı olabilir.

İlim adamları, hata ve unutma ile ilgili birçok meselede görüş ayrılığı içerisindedirler. Onların birçoğu, ibadetlerin ya da bir kısmının bundan ötürü bâtıl olacağına inanmışlardır. Unutmakla orucu bâtıl kabul edenler ile hata yoluyla bâtıl kabul eden başkaları gibi. İhrama girmekte de durum böyledir. Namaz hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Yine bir kimse yemin ettiği bir hususu unutarak ya da hata ederek işleyecek olursa, yine bu görüş ayrılığı vardır. Şanı yüce Allah, hata ve unutma sebebi ile sorgulamanın sözkonusu olmayacağını belirttiğine göre ve bu husus pek çok İslâm alimi için birçok yerde üstü kapalı kalmış ise o taktirde bu, kendisinde bunların dışında güvenecek başka kimseyi bulamayan kişiler için bir ceza olur. Onlar da bu kimseye hata ve unutma sebebi ile sorgulanmasını gerektirecek şekilde fetva verirler. Bu durumda bu duanın gereği de şeriatın nesh edilmesi dolayısıyla değil, ilimsizlikten ötürü onun hakkında gerçekleşmiş olmaz.

Şanı yüce Allah ise insanları günahlarından ötürü cezalandırdığı yollar arasında, hidâyeti ve faydalı ilmi almayı da tespit etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Kalplerimiz perdelidir, demelerinden ötürü (lanetledik.) Hayır! Allah, küfürlerine karşılık kalplerine mühür basmıştır."* (Nisa, 155); *"Bir de kalplerimiz kılıflıdır (örtülüdür), dediler. Öyle değil! Allah, küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir."* (Bakara, 88); *"O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz? İlk defa ona iman etmedikleri gibi (yine iman etmezler.) Biz de onların kalplerini ve gözlerini çeviririz."* (En'am, 109-110); *"Kalplerinde bir hastalık vardır onların. Allah da onların hastalıklarını daha da artırmıştır."* (Bakara, 10); *"Onlar sapıp eğrilince Allah da kalplerini çevirdi."* (Saf, 5)

Bu da şanı yüce Allah'ın, İsrailoğullarına daha önce kendilerine helal olan temiz şeyleri, zulümleri ve azgınlıkları sebebi ile haram kılmış olmasına benzer. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şeriati ise nesh edilmez ve onun ümmetinin tümü de böyle bir ceza ile cezalandırılmaz. Fakat onun ümmetinin, zalimleri bu yolla cezalandırılabilir. Bu da temiz şeylerden mahrum bırakılmaları sûreti ile ya da temiz olan şeyleri haram kılmaları sûretiyle olabilir. Bu ise ya onlara yağmur yağdırılmaması, mahsullerinin helak edilmesi ve rızık kaynaklarının kesilmesi sûreti ile kevnî bir anlamda haram kılınmak/mahrum edilmek sûreti ile olur. Yahut da onlar yediklerinin, içtiklerinin, eşleri ile beraberliklerinin, giydiklerinin ve benzeri hususların lezzetini daha önce aldıkları gibi alamamaları sûreti ile olur. Heveslerini kursaklarında bırakan şeyler, bunların zevkini, tadını kaçıran ve engelleyen hususlar onlara musallat edilir. Maldan, evlattan ve aileden yana sıkıntılar çekerler. Bunları yudum yudum içerler. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Artık onların malları da, evlatları da seni imrendirmesin. Doğrusu Allah, bunlar yüzünden dünya hayatında onları azaba uğratmayı ... ister."* (Tevbe, 55); *"Zannederler mi ki Biz, kendilerine mal ve oğullar vermekle iyilikleri kendilerine çabucak ulaştırıyoruz? Hayır! Onlar farkında değiller."* (Mü'minûn, 55-56); *"Şüphesiz mallarınız ve evlatlarınız ancak bir fitnedir."* (Teğabun, 15) Böylelikle bu, Cumartesi yasağını çiğneyen kimselerin, balıkların o gün gelmesi ile sınanmaları gibi bir sınav olur.

Yahut da temiz ve helal olan şeylerin haram olduğuna inanmakla da cezalandırılırlar. Buna sebep ise Allah'ın ve Rasûlü'nün bunları helal kılma sebebinin kendileri için gizli saklı kalmasıdır. Nitekim ümmetin birçoğu böyle yapmıştır. Onlar, birtakım şeylerin haram kılındığına inanmışlar ve bu husus ise yapmış oldukları yeminler ve verdikleri talaklar sebebi ile onlar için rağbet görecek bir hale gelmiştir. Hâlbuki Allah da, Rasûlü de aslında bunları haram kılmamıştır. Fakat onlar, bunların kendilerine haram kılınmış olduğunu zannettiklerinden, kendisi ile helal olduklarını bilmeleri imkânını kendilerine veren ilimden mahrum edilmekle cezalandırılmış oldular. Böylelikle bu gibi şeyler, onlara kevnî bir sûrette ve görünüşü itibariyle de şer'i bir şekilde haram olmuş oldu. Hiç şüphesiz müctehidin görevi, ictihadının kendisini ulaştırdığı neticeyi söylemektir. Eğer o, ictihadıyla bu gibi temiz şeylerin helal olduğunun delilini teşkil eden delilleri bilmekten aciz olduğundan ötürü bunların haram olduğu neticesine ictihadı ile ulaşacak olursa, onun bu acizliği Allah'a itaatte kusurlu davranan kimseler hakkında bu temiz şeylerin haram olmasına sebep olur.

Aynı şekilde bahçelerin ortaklaşa verilmesi gibi, ihtiyaç duydukları birtakım işlemler ile ortaklık ve daha başka hususların birçoğunun haram olduğuna inanmaları da böyledir. Buna sebep ise şeriatin delillerinin saklı kalmasıdır. Bundan ötürü onlar, delil diye zannettikleri şeyler sebebi ile haklarında haram oldukları sabit olmuştur. Bu da bir kimsenin eğer var olduklarını bilse ele geçirebileceği mevcut olan güzel yiyeceklerin ve içeceklerin, kendisinden saklanması ile cezalandırılmasına benzer. Fakat o, bunun kendisi için bir ceza olarak yapıldığını da bilmez. İşte şüphesiz kul da işlediği günah sebebi ile bir rızıktan mahrum edilir. Nitekim yüce Allah: *"Kim, Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir."* (Talak. 2-3) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, eşyayı ancak uygun hali ile ve dosdoğru yolda bulunmaları şartıyla takva sahipleri için teminat altına almıştır. Tıpkı takva sahiplerine de bu hususun teminatını vermiş olduğu gibi.

Böylelikle, ümmet arasından O'na itaat hususunda kusurlu hareket eden kimselerin yanılmaları ve unutmaları sebebi ile ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra nesh sözkonusu olmamakla birlikte sorgulanacakları açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Buna sebep ise onların Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirmiş olduğu kolaylıkları bilmeyişleri ve aralarında bu hususları bilen ilim adamlarının da bulunmayışıdır. İşte bu sebeple yolculukta birçok kimsenin namazı kısaltmayarak kıldıklarını görüyoruz. Bu gibi kimseler de yolculuk halinde oruç tutmayı haram gördüğü için kendisi için pek büyük zorluklara rağmen yolculuk halinde oruç tutmaya kalkışır. Bu ise onun itaatte kusurlu hareket ettiğinden ötürü ona bir cezadır. Fakat bu, onun günahlarından affettiği ve günahları için de keffaret sebebi kıldığı hususlardandır. Tıpkı dünyanın sair musibetlerini müminlerin günahlarına keffaret sebebi kıldığı gibi.

Aynı şekilde aralarından yolculukta namazı dört rekat kılmanın vacip olduğuna inanan kimseler de vardır. Bundan dolayı o da namazları yolculukta dört rekat olarak kılar ve itaatteki kusuru sebebi ile bununla sınanır. Kimileri de bazıları ittifakla mübah görülen, bazılarının da mübahlıkları hususunda tartışma konusu bulunan, fakat Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de haram kılmadığı mübah birçok hususun haram olduğuna inanır. İşte bunlar, Allah'ın ve Rasûlü'nün vacip kılmadığının vacip/farz olduğuna inanan, haram kılmadığının da haram olduğuna inanan kimselerdir. Bu inanışları ise onlara ağır bir yük olmak üzere yükletilmiştir. Bu gibiler üzerinden, bütün ağır yükler ve zincirler kaldırılmamıştır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunları kaldırmış olsa dahi. Ama onlar, bunu

bilmiyorlar. Bazı hallerde itaat edilmesi gereken birisi ile de sınanırlar. Böylelikle onların üzerindeki yükler ve zincirler. itaat etmek durumunda oldukları bu kişi ciheti ile onlara yükletilir. Bir hakim. bir müftü. bir nâzır, bir vakıf ve bir emir gibi. Üstelik bunu da şeriate nispet ederek yapar. Buna sebep ise bu işin şeriattan olduğuna dair yanlış inancıdır. Onların itaat etmek durumunda oldukları kimselerin bilgisizliği ise yüce Allah'ın günahlarından ötürü onlar hakkında bir ceza olmak üzere aleyhlerine sağladığı bir kolaylıktır. Mesela şöyle bir varsayalım: Eğer onları kendilerine zararlı olacak bir yolda yürütecek olup, suyun ve meranın bulunduğu yoldan -yolu iyice bilmediğinden ötürü. yoksa onlara zarar vermeyi kastettiğinden dolayı değil- başka yola saptıracak olursa yahut da bir başka şehirde ikamet etme imkânı bulunmakla birlikte oldukça pahalı bir beldede onlarla kalıp ikamet etmesine benzer.

Bunun böyle olması. şundan dolayıdır: İnsanlar, itaat etmek durumunda oldukları kendilerine zulmedecek ve bu zulmü onlara kasten yapacak birisi ile sınandıkları gibi, aynı şekilde onların şer'i ve kevnî maslahatlarını bilmeyen ve kendisine itaat etmek durumunda oldukları birisi ile de sınanabilirler. Bu durumda o kimsenin bilgisizliği, onların cezalandırılmalarının sebeplerinden olur. Ötekinin zulmünün de onların zarar görmelerinin sebeplerinden birisi olması gibi. İşte bunların üzerinden -günahları ve masiyetleri sebebi ile- ağır yükler ve zincirler kaldırılmamıştır. Rasûlün şeriatinde ağır yükler ve zincirler bulunmasa dahi. Bu sebepten ötürü bunların üzerine, haksızlık ve zulüm yapan yöneticiler musallat olur, düşmanlar onların üzerine sürülür ve bunlar kahredilişin ve kaderin zincirleri ile bağlanıp sürüklenir. İşte bu da onların üzerinden -sayısız cezalandırmalarla birlikte- kaldırılmayan ağır yüklerden ve zincirlerden sayılır. Buna sebep ise kalplerindeki itaatin zayıflığı. masiyetlerin iyice yer etmesi ve kalplerinde şehvet ve arzulara beslenen sevgidir. İşte onlar: *"Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi üzerimize ağır yükler yükleme!"* dedikleri vakit. onun kapsamına bu girer.

Yüce Allah'ın: *"Güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükletme!"* buyruğuna gelince; bu hususta iki görüş vardır. Bir görüşe göre bu, şer'i teklif kabilinden değil, kaderi yükleme kabilindendir. Yani Sen, bizleri taşıma gücümüz olmayacak musibetlerle müptela etme! Bir insanın tahammül edemeyeceği fakirlikle yahut gücünün yetmeyeceği hastalıkla yeni bir olayla, korku ile, sevgi ile ya da güç yetiremeyeceği bir aşk ile müptela olması ve bunun günahlarının sebebi olması gibi. İşte bu, günahların akıbetlerinin kayıtsız ve şartsız olarak yerilmiş olduğunu açıkça gösteren hususlardandır.

Yüce Allah'ın: *"Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür."* (Nisa. 123); *"Kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyorsa onu görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yapıyorsa onu görecektir."* (Zilzal. 7-8) buyruklarına gelince; bunlar, hak ve gerçek buyruklardır. Yüce Allah, Lut kavminin kıssasında: *"Ve orada acıklı azaptan korkanlar için bir alamet bıraktık."* (Zâriyât. 37) buyurmaktadır. Onların işledikleri amellerin türünden bir amel ile müptela olan herkese, mutlaka o can yakıcı azaptan bir şeyler gelip çatar. Hatta kasten (harama) bakış dahi, kalbe, insanın kendisi ile azap çekeceği bir ilgi doğurur. Eğer bu, bir bağlılık ve bir aşka dönüşünceye kadar güçlenecek olursa, bu can yakıcı azap daha da artar. Bu kimsenin o sevdiğini elde etmeye gücünün yetmesinin kabul edilmesi ile bundan aciz olduğunun varsayılması arasında bir fark yoktur. Eğer bundan aciz olursa, şüphesiz ki bu kişi, üzüntüden, kederden ve gamdan ötürü can yakıcı bir azap içerisindedir. Eğer onu elde edebilecek olursa, bu sefer ondan ayrılmak korkusundan ötürü onu kendisine bağlamak için ve onun hoşnutluğunu elde etmenin yollarında koşturmaktan ötürü acıklı bir azap içerisinde bulunur. Ölüm ile karşılaşır ya da fakir düşecek olursa, azabı kat kat artar. Eğer kendisini bırakıp onun yerine başkasının yanına giderse yahut da başkası onunla ortak olursa, bu sefer azabı daha da güçlenir. Şüphesiz bu türde meydana gelen azap, fahişelere beslenen aşktan ötürü meydana gelen azapta görülmeyecek kadar bir azap ortaya çıkar. Bunun benzeri ise helalda hâsıl olmaz. Helalda bir tür azap ortaya çıksa dahi benzerinden daha hafif olur ve bu, başka günahların sebebi olur.

İşte insan, bu duayı yaptığı taktirde hem özel olarak kendisine dua eder hem de genel olarak bütün Müslümanlara. Bu sebeple onun, bundan payı en büyüktür. Hem nasıl böyle olmasın ki? Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bakara Sûresi'nin sonundan iki âyeti her kim bir gecede okursa, mutlaka o iki âyet ona yeter." buyurmaktadır. Bu iki âyet ona nasıl yetmesin? Çünkü bu âyetlerde sözü edilenlerden her neyi dua edip isterse, ona da mutlaka bunları okumayan diğer müminler için hâsıl olan şeyler hâsıl olur. Bu duayı yapan kimseye, bundan diğer dualar gibi özel olarak ona ait bir pay bulunur.

Bunu açıklayan hususlardan birisi de şudur: Ashab-ı Kiram: "İşittik ve itaat ettik." sözleriyle kayıtsız ve şartsız Allah'a itaate bağlı kalınca, onların bu duaları kabul olundu, sonra da O, bu duayı indirdi. Onlar da bu duayı yaptılar ve onların duaları kabul edildi.][713]

713 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 142-157.

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 200 âyettir)

Âl-i İmrân Sûresi'nin Nüzul Sebebi

[İbn İshak dedi ki: Bana, Muhammed b. Cafer b. ez-Zübeyr tahdis edip dedi ki: Hâris b. Ka'boğulları'nın adamları, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelerek ikindi namazını kıldırdığı sırada mescidine onun huzuruna girdiler. Üzerlerinde güzel bir şekilde giyindikleri çizgili cübbeler ve ridalardan ibaret elbiseler vardı. (Muhammed) dedi ki: O gün Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı arasından onları gören birisi şöyle demişti: Onlardan sonra onlar gibi bir heyet görmedik. Namaz vakitleri girince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mescidinde (namaz kılmak maksadıyla) ayağa kalktılar. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Onlara ilişmeyin." buyurdu, onlar da doğuya doğru namaz kıldılar.

İbn İshak dedi ki: Onların emir ve işlerini ellerinde bulunduran on dört kişinin adı şöyleydi: Adı Abdülmesih olan el-Âkib, el-Eyhem olan es-Seyyid, Bekir b. Vail'den Ebu Harise b. Alkame, Evs, Haris, Zeyd, Kays, Yezid, Nübeyh, Huveylid, Amr, Halid, Abdullah ve Yuhannes altmış binekli ile birlikte geldiler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), aralarından Ebu Harise b. Alkame Abid Abdulmesih Eyhem es-Seyyit ile konuştu. Bunlar, hristiyanlığın hükümdar dini üzere idiler. Bununla birlikte kendi işleri hususunda ihtilâf halindeydiler. Onlar, (kimi) "o Allah'tır" diyor; (kimi) "o Allah'ın oğludur" diyor; kimileri, "o üçüncüsüdür" diyordu. İşte hristiyanlıktaki kanaatler de bunlardır.

Onlar, onun "Allah" olduğunu söylerken ölüleri diriltmesini, hastalıkları iyileştirmesini, gayp olan hususları haber vermesini, çamurdan kuş şeklinde bir şeyler yaratıp sonra da ona üfleyince kuş olmasını delil gösterirlerdi. Fakat bütün bunlar, Allah'ın emri ile oluyordu ve Allah onu insanlara bir âyet/belge ve delil olması için bunları yapıyordu.

Onlar. Allah'ın oğlu olduğunu söylemelerine şöyle diyerek delil getiriyorlardı: "Onun bilinen babası yoktur. Üstelik o. beşikte iken konuşmuştur. Âdemoğullarından hiçbir kimse ise böyle bir şey yapmış değildir."

Onun "üçüncüsü" olduğu şeklindeki sözlerine de yüce Allah'ın: *"Biz yaptık, emrettik, yarattık, hükmettik."* demesini delil gösterirler ve şöyle derler: Eğer Allah bir ve tek olsaydı ancak yaptım. hükmettim. emrettim. yarattım. diyecekti. Fakat O. İsâ ve Meryem (ilah)tır.

Onların bütün bu söyledikleri hakkında Kur'ân'da buyruklar bulunmaktadır.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile iki âlimleri konuşunca O (sallallâhu aleyhi ve sellem). ikisine de: Müslüman olun. buyurdu.

Onlar: Biz müslüman olduk. dediler.

O: Şüphesiz siz müslüman olmadınız. artık müslüman olun. buyurdu. İkisi: Hayır biz senden önce müslüman olmuşuz. dediler.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Yalan söylediniz; sizi müslüman olmaktan alıkoyan Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmeniz, haça tapınmanız ve domuz etini yemenizdir, buyurdu.

Onlar: O halde ey Muhammed. onun babası kimdir. dediler.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem). onların bu sorusuna karşılık sustu ve cevap vermedi. Bunun üzerine yüce Allah. bu hususta onların söylediklerini ve bütün işlerindeki görüş ayrılıklarını ortaya koymak üzere Âl-i İmrân Sûresinin başından itibaren seksen küsür âyete kadar indirdi.[714]

Âyetlerin onlardan ötürü nazil olduğunu. Muhammed b. Cerir et-Taberi tefsirinde zikrettiği gibi birçok kişi de zikretmiş bulunmaktadır. O dedi ki: Bize İshak tahdis etti. bize Ebu Cafer -yani Abdullah b. Ebu Cafer er-Razi- babasından tahdis etti. O. er-Rabî'den yüce Allah'ın: *"Elif Lâm Mîm. Allah... O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, diridir, Kayyûmdur."* buyruğu hakkında şöyle dediğini tahdis etti:

Hristiyanlar, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelerek Meryemoğlu İsâ hakkında onunla tartıştılar. Ona: Babası kimdir, dediler ve Allah hakkında yalan ve iftiralar söylediler. Hâlbuki O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, ne bir zevce edinmiştir ne de bir evlat.

714 İbn Hişam. Siret. II. 412-415.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara: "Sizler, her bir çocuğun mutlaka babasına benzediğini bilmiyor musunuz?" buyurdu. Onlar: Evet, dediler.

O: Sizler. Rabbimizin ölmez ve diri olduğunu. İsâ'nın ise üzerine ölümün geleceğini bilmiyor musunuz? buyurdu. Onlar: Evet. dediler.

O: Rabbimizin, her şeyin üzerinde Kayyûm olup her şeyi koruduğunu, muhafaza ettiğini. onu rızıklandırdığını bilmiyor musunuz? dedi. Onlar: Biliyoruz, dediler.

O: Peki. İsâ bunların herhangi birisini yapma imkânına sahip mi? buyurdu. Onlar: Hayır. dediler.

O: Yerde olsun gökte olsun hiçbir şeyin Allah'a gizli kalmadığını bilmiyor musunuz. diye sordu. Onlar: Biliyoruz. dediler.

O: Peki, İsâ kendisine öğretilen şeyler dışında bunlardan herhangi bir şeyi bilebilir mi. diye sordu. Onlar: Hayır. dediler.

Allah Rasûlü: Rabbimiz. İsâ'ya annesinin rahminde dilediği şekilde sûret verdi. Bunun böyle olduğunu biliyor musunuz? buyurdu. Onlar: Evet, dediler.

Allah Rasûlü: Sizler. Rabbimizin yemek yemediğini. bir şey içmediğini ve herhangi bir ihtiyaç gidermeye ihtiyacının olmadığını bilmiyor musunuz? buyurdu. Onlar: Biliyoruz. dediler.

O: İsâ'ya annesinin herhangi bir kadının gebe kaldığı gibi ona gebe kaldığını, sonra bir kadının çocuğunu doğurduğu şekilde onu doğurduğunu, sonra bir çocuğun beslendiği gibi onun beslendiğini. daha sonra yemek yemeye başladığını. içecekleri içtiğini ve ihtiyacını giderdiğini de bilmiyor musunuz? buyurdu. Onlar: Biliyoruz. dediler. Bu sefer: Peki, o halde o. nasıl sizin iddia ettiğiniz gibi olabilir, buyurdu.

(Ravi) dedi ki: Onlar. böylelikle gerçeği bildikleri halde arkasından inkârdan başka bir yolu kabul etmediler. Bunun üzerine yüce Allah da: *"Elif Lam Mim. Allah... Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Diridir. Kayyûmdur."* buyruğunu indirdi.[715]

Sahih hadis kitaplarında Necrânlıların heyeti ile ilgili hadis sabit olmuştur. Buhârî ve Müslim'de.[716] ayrıca Müslim'in de Sa'd b. Ebu Vakkas'tan tahric ettiği hadise göre: *"De ki: Geliniz oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadın-*

715 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân Sûresi. 18: Taberi. 6544: Beğavi. I. 316.
716 Buhâri. IV. 32 -muhtasar olarak-: Müslim. IV. 1871.

larınızı, biz kendimizi siz de kendinizi çağıralım." (Âl-i İmrân. 61) âyeti nazil olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem). Ali. Fatıma. Hasan ve Hüseyin'i çağırarak: Allah'ım. işte bunlar benim ehlim/ailemdir. buyurdu.

Buhârî'deki rivâyete göre Huzeyfe b. el-Yemân şöyle demiştir: Necrân'ın ileri gelenleri es-Seyit ile el-Akip. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e onunla lanetleşmek için geldiler. Onlardan biri diğerine: Hayır. yapma! Allah'a yemin olsun. eğer o bir Nebi olup bizimle lanetleşecek olursa.[717] ondan sonra ne bizler ne de bizden sonra gelecekler iflah oluruz. dedi. Bunun üzerine ikisi şöyle dedi: Bizler. sana bizden istediğini veririz. Sen de bizimle birlikte güvenilir bir adam gönder. Fakat güvenilir/emin olmayan birisini gönderme. Allah Rasûlü: Andolsun sizinle beraber gerçekten emin mi emin bir adam göndereceğim. buyurdu. (Huzeyfe) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabının her biri bu işin kendisine verilmesini arzu etti. O da: Kalk ey Ebu Ubeyde b. el-Cerrah. dedi. Ebu Ubeyde ayağa kalkınca. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bu. bu ümmetin eminidir." buyurdu.[718]

Ebu Davud'un Sünen'inde vb. kaynaklarda.[719] Ebu Davud dedi ki: Bize. Mûsârrif b. Amr el-Yâmî haber verdi. Bize. Yunus -yani b. Bukeyr- tahdis etti. Bize. Esbat b. Nasr el-Hemdani. İsmail b. Abdurrahman el-Kuraşi'den tahdis etti. O. İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem). Necrânlılar ile yarısı Safer ayında, diğer yarısı Receb ayında verilmek üzere (yıllık) iki bin hulle (altlı üstlü takım elbise)yi müslümanlara ödemek şartı ile barış yaptı. Ayrıca ariyet/ödünç olarak da otuz zırh. otuz at, otuz deve ve kazalarında kullandıkları her silah türünden otuzar silah vermeleri şartını da koştu. Müslümanlar da şâyet Yemen bölgesinde zarar verebilecek türden bir savaş olursa. onlara geri verecekleri vakte kadar bunları teminatları altına almış olacaklardı. Bununla birlikte onların herhangi bir kiliseleri yıkılmayacak. herhangi bir papazları (din adamları) çıkarılmayacak. dinleri dolayısıyla baskı altında tutulmayacaklardı. Onlar. antlaşmaya aykırı bir iş yapmadıkları yahut faiz yemedikleri sürece bu şartlar geçerli olacaktı.

İsmail dedi ki: Ancak onlar faiz de yediler. Ebu Davud dedi ki: Onlar. kendilerine koşulan şartlardan birisini bozdukları taktirde antlaşmaya aykırı bir iş yapmış oldular.

717 Bu. İbn Hacer. VIII, 74'te zikrettiği gibi Buhâri rivâyetlerinden birisidir.
718 Buhârî. 3745; Müslim. 2420.
719 Ebu Davud. 3041. senedi bir parça zayıftır. Fakat İbn Hacer. et-Telhisu'l-Habîr. IV. 125'te buna birtakım şahitler de zikretmiş bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

Ebu Davud'un ve siyer bilginlerinin sözünü ettikleri ve sözü edilen cizyeyi ödemeleri şartıyla Necrânlılar ile barış yaptığı, ilim ehli tarafından bilinen bir husustur. Zaten bunu, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam da el-Emvâl adlı kitabında[720] zikretmiş olup, o bunu iki rivâyet yolu ile kaydetmiş bulunmaktadır.

Ebu Ubeyd -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki: Bize, Ebu Eyup ed-Dımaşki tahdis edip dedi ki: Bana, Sa'dân b. Yahya, Abdullah b. Ebu Humey'den tahdis etti. O, Ebul Muleyh el-Hüzli'den rivâyet ettiğine göre Resûlullah (s.a), Necrânlılarla barış yaptı ve onlara şöyle bir belge yaz(dır)dı: "Rahman, Rahim Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın Rasûlü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Necrânlılara yazdırdığı bir belgedir. Şöyle ki onun, onlar hakkındaki hükmü şudur: Her bir siyah beyaz, sarı kırmızı ya da mahsulde – ve köleler hakkında, onlara lütufta bulunarak bunu onlara terk etti (köleler için bir şey almadı)- her senenin Safer ayında (altlı üstlü birtakım elbise demek olan) bir hulle ve her bir Recep ayında bir hulle verecekler. Her bir hullenin ağırlığı bir ukiye olacaktır. Bundan sonra haraç artar yahut eksilirse ukiyelere göre hesabı yapılacak. Onların ödedikleri deve, at ya da zırhlar onlardan hesabı ile alınacak; ayrıca Necrânlılar benim göndereceğim elçilerimi yirmi gün veya daha az bir süre misafir olarak ağırlayacak. Bunun dışında otuz at, otuz deve ve otuz zırhı da Yemen'de zarar verecek herhangi bir savaş olduğu takdirde ariyet/ödünç olarak vermekle yükümlüdürler. Benim elçilerime ariyet olarak verdiklerinden telef olan olursa, o, onları kendilerine eksiksiz geri ödeyinceye kadar elçilerimin teminatı altındadır. Necrânlılara ve onların çevrelerine, kanları, malları, dinleri, kiliseleri, rahipleri, papazları, hazır bulunanları, bulunmayanları az ya da çok onların elleri altında bulunan her şey, Allah'ın zimmeti/koruması altındadır. Onların din adamlarından herhangi birisini, kilise hizmetçi (vâkif)lerinden ve rahiplerinden herhangi birisini değiştirmemeleri, zarar vermemeleri ve onlardan öşür alınmaması şartları da üzerlerine koşulmuştur. Hiçbir ordu, onların topraklarını çiğnemeyecek, onlardan kim herhangi bir hakka sahip olursa aralarında insaflıca adalet Necrân'da icra edilecektir. Bununla birlikte faizi yememeleri de şarttır. Bundan sonra kim faiz yerse benim onun üzerindeki zimmetim kalkar. Bu vakitten itibaren onlar, bütün gayretleriyle (bunlara riâyet edecek) ve samimiyetle davranacaklardır. Onlara zulmedilmeyecek ve onlar azarlanmayacaklardır. Buna, Osman b. Affan ve Muaykıb tanıklık etti."

Ebu Ubeyd dedi ki: el-Vâkih (kilise görevlisi/hizmetçisi), Belharis b. Ka'b'ın şivesinde veliaht demektir. Yani mevcut din adamı ölecek olursa diğeri onun yerine geçer.

720 S. 272-276.

Ebu Ubeyd dedi ki: Ebu Eyyub dedi ki: Bana İsâ b. Yunus da Abdullah b. Ebu Humeyd'den tahdis etti. O. Ebul Melih'ten o. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den öncekinin benzerini rivâyet etti. Hadisinde fazladan şunları söyledi: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettikten sonra Ebu Bekir'e geldiler. O da bu hususta onlarla yapılan antlaşmaya tamamiyle bağlı kaldı ve Rasûlullahın kitabına/antlaşma metnine yakın bir metin yazdı. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) halife seçilince bu sefer onun zamanında faiz alıp verdiler. Ömer de onları oradan sürdü ve kendilerine şöyle bir mektup yazdı: İmdi. Şam ya da Irak amirlerinden/yöneticilerinden kimin bölgesine gelecek olurlarsa onlara bir cerip arazi versin. Buna karşılık onların işledikleri Allah için kendilerine ait olacaktır. Ayrıca onlara (verilecek toprak) kendi topraklarının yerine verilmiş olacaktır.

Onlar. Irak'a geldiler ve en-Necrâniyye diye bilinen yeri inşa ettiler. Ebu Ubeyd dedi ki: Orası. Kûfe'de bir kasabadır.

Osman da Velid b. Ukbe'ye şunu yazdı: İmdi. şüphesiz Akib. onların din adamları (uskuf) ve Necrânlıların ileri gelenleri. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine yazdığı belgeyi bana getirdiler. Ömer (radıyallâhu anh)'ın şartını bana gösterdiler. Ben de Osman b. Huneyf'e sordum, o bana kendisinin bunu araştırdığını ve sonunda bunun (antlaşma belgesinin) Dihkanların eline ulaşmış olduğunu gördüğünü söyledi. -Ondan maksadı ise kendilerini arazilerinden uzak tutmaktı.- Bense onların cizyelerinden. Allah rızası için ve onların (sürüldükleri) arazilerinden bedel olmak üzere iki yüz hulle indiriyorum. Ben. sana onları gözetmeni tavsiye ediyorum. Çünkü onlar. zimmetleri/himayeleri olan bir kavimdir.

Ebu Ubeyd dedi ki: Bize Osman b. Salih de Abdullah b. Lehia'dan tahdis etti. O. Ebul Esved'den o. Urve b. ez-Zübeyir'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Necrân halkına şunu yazdı: "Rasûlullah Muhammed'den Necrânlılara!" Sonra bu nüshaya yakın sözleri zikretti.

Ama onun rivâyet ettiği hadiste Ebu Bekir ve Ömer (radıyallâhu anhum)'un kıssası yer almamaktadır. Sonunda da: Ebu Süfyan b. Harb. Ğaylân b. Amr ve Nadiroğullarından Malik b. Avf. Akra b. Habis el-Hanzalî ve Muğire b. Şube şahitlik etti. denilmektedir.

Ebu Ubeyd dedi ki: Bana Said b. Ufeyr. Yahya b. Eyyub'dan tahdis etti. O. Yunus b. Yezid el-Eyli'den o. İbn Şihab'dan şöyle dediğini rivâyet etti: İlk cizye verenler Necrânlılardır. Onlar da hristiyan idiler.

Şâyet yüce Allah'ın: "*De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim, ona hiçbir şeyi ortak koş-*

mayalım." (Âl-i İmrân, 64) buyruğu ile Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğuna göre[721] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), müşriklerle yapmış olduğu (Hudeybiye) antlaşması süresi içerisinde Dihye el-Kelbi ile Hirakl (Heraklius)'a bir mektup gönderdi. O sırada Ebu Süfyan da henüz müslüman olmamıştı. Heraklius'un yanında hazır bulunmuş ve Heraklius ona Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dair sorular sormuştu. Ebu Süfyan ise Mekke'nin fethedildiği sene İslâm'a girmişti. İşte bu, bu yazılan belgenin Mekke fethinden önce olduğuna delildir. Cizye ile ilgili âyet-i kerime ise Mekke fethinden sonra dokuzuncu yıldadır. Bu da bu âyet-i kerimenin cizye âyetinden ve mübahele âyetinden önce indiğine delildir. Mübahele âyeti de -kesin olarak biliyoruz ki- Necrânlılar heyetinin gelişi olayı ile ilgili nazil olmuştur. Müfessirler ile siyer bilginleri ise Âl-i İmrân Sûresinin Necrânlılarla tartışma sebebiyle nazil olduğunu zikretmektedirler. Biz de bunu, hadis ehlinin muttasıl senet ile nakli olarak zikretmiş bulunmaktayız.

Meğazi ve siyer bilginlerinin naklettiklerine göre Necrânlılar heyeti ile cizye ödemeleri şartı üzerine barış yapılmıştır. Onlar da bunu ilk ödeyenler idiler. Böylelikle onların gelişlerinin cizye âyetinin inişinden sonra olduğu anlaşılmış olmaktadır. Cizye âyeti ise Mekke'nin fethinden sonra inmiştir. Bununla da Necrânlılar heyetinin cizye âyetinin kendisi olan "âyetüsseyf/kılıç âyeti"nden sonra olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Zühri dedi ki: Necrânlılar, cizyeyi ilk ödeyen kimselerdir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizler arasında adaletli bir kelimeye geliniz."* (Âl-i İmrân, 64) ve sonrasındaki bir kaç âyet bundan önce nazil olmuştur. Yüce Allah'ın: *"Ey kitap ehli! Kendiniz görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz? Ey kitap ehli! Siz bilip dururken niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve hakkı gizliyorsunuz?"* (Âl-i İmrân, 70-71) buyrukları gibi. Bu durumda bu buyruk, nüzulü daha önce gerçekleşmiş, öbürü ise nüzulü sonradan tahakkuk etmiş buyruklardan olur. Yüce Allah, bunları, öbür benzeri buyruklarda olduğu gibi aradaki ilişki dolayısıyla bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü âyetler nazil olduktan sonra Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), onların kendileri ile uygunluk arz eden yerlere konulmalarını emrediyordu. İsterse o buyruklar daha önce inmiş buyruklardan olsun.

Bunu açıklayan hususlardan birisi de şudur: Bu âyet, yani yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz."* buyruğu olup, lafzı yahudileri ve hristiyanları kapsamaktadır. Aynı şekilde ilim ehli-

721 Buhârî, 7; Müslim, 1773.

nin açıkladıklarına göre âyet. her iki taifeye/din ehline yönelik bir çağrıdır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem). bu âyet ile yahudileri çağırmıştır. Bu. âyetin nüzulünün erken olduğuna delildir. Çünkü onların yahudileri davet etmesi. Hayberliler ile onlardan başka hicaz bölgesindeki diğer yahudiler hakkında cizye âyetinin nüzulünden önce okunmuştur. Fakat o. Muaz'ı Yemen'e gönderince -ki ahâlisinin çoğu yahudi idi- ona ergenlik yaşına gelmiş her bir erkekten bir dinar yahut onun eş değeri "meafir" almasını emir buyurdu. Bu ise Tebuk Gazvesi'nden sonra olmuştu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de. Muaz Yemen'de bulunuyorken vefat etmişti.

İbn Ebu Hatim tefsirinde dedi ki: Bize. babam tahdis etti. Bize. Hişam b. Ammar tahdis etti. Bize. Velid tahdis etti. Bize. Dahhak b. Abdurrahman b. Ebu Havşe vb. tahdis ettiğine göre Ömer b. Abdulaziz Rumların tağutu (Bizans kralı) Elyan (Leo)'ya yazdığı mektubunda şunları söyledi: Yüce Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirdiği buyruklardan birisi de: "*De ki: Ey kitap ehli -yani yahudilerle hristiyanlar-! Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz.*" dedi.[722]

Yine bir isnad ile İbn Cüreyc'den yüce Allah'ın: "*Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz.*" (Âl-i İmrân. 64) buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir. Bana ulaştığına göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medineli yahudileri davet etti. Onlar. onun davetini kabul etmeyince onlarla cihad etti.[723] Aynı şekilde her iki taifeye/yahudilere ve hristiyanlara hitabın bulunduğu diğer âyetlerde böyledir. Yüce Allah'ın: "*Diyelim ki sizler bilgi sahibi olduğunuz bir hususta tartıştınız; peki. bilginiz olmayan bir hususta ne diye tartışırsınız? Allah bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim, bir yahûdî değildi, bir hristiyan da değildi. Fakat o, Hanîf bir müslümandı. o. müşriklerden de değildi.*" (Âl-i İmrân. 65-67) buyrukları gibi.

Bilinmesi gereken hususlardan birisi de sözü edilen Necrânlılar arasından kimileri zimmet ehli hıristiyandı. kimileri de -ki çoğunluğu teşkil ediyorlardı- müslümandı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Ebu Ubeyde'yi hem onlara hem de bunlara göndermişti. Amr b. Hazm'ı da hem bunlar üzerine hem de ötekiler üzerine âmil/vali tayin etmişti. Nitekim Buhârî ve Müslim. sahihlerinde Enes b. Malik'ten

722 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân. 690. Matbu nüshada ise sened hatalı bir şekilde: "Bize. el-Velid tahdis etti. Bize. Dahhak Abdurrahman b. Ebu Havşe vb. tahdis etti" şeklindedir. Eserin muhakkiki hikmet. beşir -yaratıcı Rabbimiz onu başarılı kılsın- Abdurrahman b. Ebu Havşe adındaki raviyi tanımadığını zikretmektedir. Doğrusu Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiğidir. Ancak senette "babam" kelimesi düşmüş bulunmaktadır.

723 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân. 692: İbn Cerir. 7193.

şöyle dediğini tahriç etmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz her ümmetin bir emini vardır. Bizim eminimiz ise -ey ümmet- Ebu Ubeyde el-Cerrah'tır."[724]

Yine Enes'ten rivâyete göre yemenliler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldiler ve: Bizimle birlikte sünneti ve İslâm'ı öğretecek emin/güvenilir birisini gönder, dediler. O da Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'ın elinden tutarak: İşte bu, bu ümmetin eminidir. buyurdu.[725]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Huzeyfe b. el-Yeman dedi ki: Necrânlılar. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelip: Ey Allah'ın Rasûlü, bize emin/güvenilir bir adam gönder. dediler. O: "Yemin ederim size. gerçekten emin mi emin. gerçek manada emin bir adam göndereceğim." buyurdu. (Huzeyfe) dedi ki: İnsanlar bu işin kendilerine verileceğini ümit ettiler. Fakat o. Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'ı gönderdi.[726]

Buhârî'nin rivâyetine göre de Huzeyfe dedi ki: Necrânlıların iki sahibi/yöneticisi Seyyit ve Akip, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna onunla lanetleşmek isteğiyle geldi. Onlardan biri diğerine: Sakın yapma. Allah'a yemin olsun. eğer o bir Nebi olup bizimle lanetleşecek olursa, kesinlikle ne biz ne bizden sonraki gelecek bizim soyumuz iflah olur, dedi. Daha sonra her ikisi: Biz, sana bizden istediklerini vereceğiz. Bizimle birlikte güvenilir bir adam gönder, dediler. O: Sizinle birlikte gerçekten emin mi emin bir adam göndereceğim. dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı. bu görev kendilerine verilir diye ümitlendiler. O da: Kalk ey Ebu Ubeyde b. el-Cerrah, buyurdu. Ebu Ubeyde ayağa kalkınca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Bu, bu ümmetin eminidir. buyurdu.[727] Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), onların başına Amr b. Hazmı amil/vali tayin etti ve ona farzların ve sünnetlerin yazılı bulunduğu o meşhur mektubunu yazdı. Bunu, Nesai uzun uzadıya rivâyet etmiş bulunmaktadır. Diğerleri ise kısmen ve dağınık bir şekilde rivâyet etmişlerdir.[728]

Muhammed b. Sa'd ise Necrânlıların heyetinden sonra Ceyşan heyetinden başkasını zikretmemektedir. İşte bu, onların gelişlerin son zamanlara rastladığına delildir. Muhammed b. İshak ise onların gelişlerini yahudilerin kıssası ile birlikte Siret adlı eserinin baş taraflarında zikretmektedir. Böylelikle o, yahudiler ile hris-

724 Buhârî. 3744: Müslim. 2419.
725 Müslim. 2419 -diğer rivâyet-.
726 Kaynakları daha önce gösterildi.
727 Kaynakları daha önce gösterildi.
728 Bu mektup. bilinen meşhur bir mektuptur. Çok sayılı şahiti ile sabittir.

tiyanların haberini bir arada zikretmek amacındadır. Diğer taraftan onuncu yılda da Necran fethini ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Halid b. el-Velid'i gönderişini zikretmektedir. İlim adamlarının zikrettiklerine göre ise Halid'in gönderilişi, son zamanlarda, Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından dört ay önce olmuştur. Ayrıca onlardan bir heyet gelip müslüman olduklarını bildirmişlerdir. Bu ise hristiyanların heyetinin gelişinden sonra olmuştu. Çünkü İbn S'ad'ın zikrettiğine göre Akib ve Seyyid, daha sonraları müslüman oldular. Cizye ahdi/antlaşması ise ancak hristiyanlarla yapılmıştı.][729]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: [Hatta mütevatir olarak zikredilen hususlardan birisi de: Necrân hristiyanları Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelmişler, o da kendilerini Âl-i İmrân Sûresinde sözkonusu edilen mübahele yapmaya çağırmış ama kendileri mübahele yapmayıp cizye vermeyi kabul etmişlerdir. İşte Âl-i İmrân Sûresinin baş tarafları, bu şekilde meydana gelen olaylar sebebiyle inmiştir.][730]

Âl-i İmrân Sûresinin Nüzul Sebebi İle İlgili Olarak Gelen Bir Kısım Nakiller İle İlgili Değerlendirme

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyetin nüzul sebebinin, yahudilerin "Elif Lam Mim" hakkında alfabe harfleri ile ilgili cümmel (ebcet) hesabı ile soru sormaları olduğunu söyleyenlerin bu iddialarına gelince: bu, bâtıl bir nakildir.

Her şeyden önce bu, el-Kelbi'nin bir rivâyeti olduğu için böyledir.[731]

İkinci olarak, bu hususta denildiğine göre onlar, bu sözlerini Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Medine'ye ilk geldiği sırada söylemişlerdi. Âl-i İmrân Sûresinin baş tarafları ise ancak son zamanlarda Necrânlılar heyetinin gelişi sırasında nazil olduğu oldukça yaygın/müstefiz ve mütevatir nakil ile sabittir. Ayrıca bu sûrede hacc da farz kılınmıştır. Hacc ise dokuz yahut onuncu yılda farz kılınmış olup hicretin ilk zamanlarında farz kılınmamıştır. Müslümanların ittifakı ile bu böyledir.

Üçüncü olarak, alfabenin harfleri ve her bir harfin bu ümmetin kalacağı süreye delaleti kesinlikle şanı yüce Allah'ın ilmini kendisine sakladığı Kur'ân tevili türünden değildir. Bunun yerine ya "Bu, Allah'ın kelamı ile murad etmediği hususlardandır." denilecek. Bu durumda bu yalnızca onun kendisine sakladığı

729 el-Cevabu's-Sahih, I, 192-216.
730 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 377.
731 Kaynakları ileride gösterilecektir.

bilgilerdendir. denilmesi sözkonusu olamayacak; aksine harflerin bunlara delalet ettiği iddiası bir bâtıldır, denilecek. Yahut da şöyle denilecek: Hayır, buna delalet eder. Çünkü bazı insanlar harflerin neye delalet ettiğini bilmektedirler. Bu durumda insanlar bunu bilmiştir (denilir.) Kur'ân-ı Kerim'in buna delalet ettiği ve kimsenin bunu bilmediği iddiasına gelince: bu da bâtıldır.][732]

Âl-i İmrân Sûresi, Hristiyanlar Hakkında İnmiştir

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İkinci bir kısım da nebiler, salihler ve aynı şekilde melekler hakkında aşırıya gitmişler ve onları ibadette aracılar haline getirip kendilerini Allah'a yakınlaştırmaları için onlara ibadet etmişler, onların heykellerini, sûretlerini yapmışlar. Onların kabirlerinin yanından ayrılmamışlardır. Bu ise hristiyanlarda ve kıble ehlinden olup delalet içerisindeki benzerleri arasında çokça görülen bir husustur. Bundan dolayı yüce Allah, bu sınıfı Kur'ân-ı Kerim'de Âl-i İmrân ile Tevbe Sûrelerinde hristiyanlardan söz ederken zikretmiş bulunmaktadır.][733]

الٓمٓ ﴿١﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ الْحَيُّ الْقَيُّومُۜ ﴿٢﴾ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَۙ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَۜ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌۜ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾

1. "Elif, Lâm, Mîm

2. Allah... Ondan başka hiçbir ilah yoktur, diridir, Kayyûm 'dur.

3. O, sana kitabı hakk ile ondan öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevrat ve İncil'i de indirdi.

4. Bundan önce insanlara (birer) yol gösterici olarak Furkan'ı da indirdi."

Tefsiri:

[Âl-i İmrân Sûresinde: "*Allah... O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, diridir ve Kayyûm'dur. O, sana Kitabı hakk ile, ondan öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevrat ve İncil'i de indirdi; bundan önce insanlara (birer) yol gösterici olarak*

732 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 398-399.
733 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 273.

Furkân'ı da indirdi." (Âyet. 2-4) buyurmaktadır. Yüce Allah. önce tevhidi, ikinci olarak da rasûllerin getirdiklerine iman etmeyi sözkonusu ettiği gibi Kitab'ı ve Furkan'ı kendisinin indirdiğini zikretti. Nitekim yüce Allah: *"Hani Biz Mûsâ'ya Kitab'ı ve Furkan'ı vermiştik."* (Bakara. 53) buyurmuştur. (Furkan) lafzı. hakk ile bâtılı birbirinden ayırt eden şeyleri kapsar. Nebilerle birlikte gönderilmiş mucizeler gibi. Yılan. beyaz el. denizin yarılması ve Kur'ân-ı Kerim bir(er) Furkan'dır. Bu husus şöyle açıklanır: Kur'ân. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvveti için pek büyük bir âyet/mucize ve pek büyük bir ilimdir. O. aynı zamanda getirdiği açıklamalarıyla hakk ile bâtılı birbirinden ayırmış olması itibariyle de bir Furkan'dır. Nitekim yüce Allah: *"Hakk ile bâtılı ayıranı (Furkan'ı)... Kuluna indiren (Allah) ne yüce. ne mübarektir."* (Furkan. 1) Bundan dolayı bir topluluğun buradaki "Furkan" lafzını onunla tefsir ettikleri gibi. aynı zamanda "e-Furkan" lafzı, yüce Allah'ın nebilerine ve mü'min kullarına yardım edip onların düşmanlarını helak etmesi anlamını da ifade eder. Çünkü o. kendi dostları ile düşmanları arasını ayırmış olur. Aynı zamanda bu, özel isimlerden birisidir. Yüce Allah: *"Eğer Allah'a, Furkan gibi olan iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları günde kulumuza indirdiğimize inanmışsanız..."* (Enfâl. 41) buyurmuştur.][734]

Yüce Allah'ın: *"Furkan'ı da indirdi."* buyruğu ile ilgili olarak Katade ile er-Rabi dediler ki:[735] Bu. kendisindeki hükümlerle helalin haramdan, hakkın bâtıldan ayırt edildiği Kur'ân-ı Kerim'dir. Çünkü aynı şeyin eğer iki büyük niteliği varsa o niteliklerinden birisi ile bir şey gibidir. İki nitelikle birlikte de iki şey durumundadır. Öyleki nitelikleri çoğalacak olursa o da birçok kişi konumunda değerlendirilir. Nitekim bizler güzel hesap yapan ve iyi doktorluk yapan bir adamın hem hesap yapan hem de doktorluk yapan kişi durumunda olduğunu, marangozluğu. inşaatçılığı iyi beceren bir adamın da hem bir marangoz hem de bir inşaatçı gibi değerlendirildiğini görmekteyiz.][736]

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ
مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ
وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللّٰهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ
اٰمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾

734 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 277.

735 Katade'nin sözü: İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân -1-. no. 28 senetsiz olarak: Taberi. 6562: Rabiğ'in sözü ise: İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1-, 43: Taberi. 6563'te rivâyet etmişlerdir.

736 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IX. 318.

7. "Sana Kitabı indiren O'dur. O'ndan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihtir. Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak ve onu te'vil etmeye kalkışmak için onun müteşâbih olanına uyarlar. Hâlbuki onun (müteşâbih âyetlerin) te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise: Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz nezdindendir, derler. Olgun akıllılardan başkası ibretle düşünemez."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet ettiklerine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "*Sana Kitabı indiren O'dur. O'ndan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihtir. Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak ve onu te'vil etmeye kalkışmak için onun müteşâbih olanına uyarlar.*" buyruğunu okuduktan sonra: "Sizler onun müteşabih olan buyruklarının arkasından giden kimseleri görecek olursanız işte Allah'ın adını zikrettiği kimseler onlardır. Bu sebeple siz de onlardan korununuz." buyurmuştur.[737]][738]

Bu Âyet-i kerimedeki "Tevil"in Anlamı

Bu âyetteki tevilin anlamı hakkında dedi ki: [Bunlar yüce Allah'ın: "*Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez.*" buyruğuna uyduklarını sanırlar. Gerçek şu ki Selefin çoğunluğu yüce Allah'ın: "*Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez.*" buyruğu üzerinde vakıf yapmışlardır. Bu da sahih bir vakıftır. Fakat sözün anlamı ve tefsiri ile yüce Allah'ın ilmini yalnız kendisine sakladığı tevil arasında bir fark gözetmemişler ve yüce Allah'ın kelamında sözkonusu edilen tevilin müteahhirin/sonraki âlimlerin sözlerinde geçen tevilin kendisi olduğunu zannetmişler ve bu hususta yanılmışlardır.

Şüphesiz "tevil" lafzı ile üç anlam kastedilir.

Müteahhirinin birçoğunun ıstılahında tevil lafzı, ağırlıklı ihtimalden tercih olunmayan ihtimale göre -bu hususta beraber bulunan bir delil sebebi ile- yorumlamaktır. Bu durumda zahirinin delaletine uygun olan lafzın manası, bu gibi kimselerin terim anlayışına göre tevil olmaz. Yüce Allah'ın tevil lafzında da bunu kasdettiğini ve aynı zamanda nasların medlullerinden farklı Allah'tan başkasının bilmediği ve tevilcilerin de bilmediği bir tevilinin olduğunu zannetmişlerdir.

737 Buhârî, 4547; Müslim, 2665.
738 Der'u Tearuzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 50.

Diğer taraftan bunların birçoğu şöyle demektedir: Naslar, zahirlerine göre icra edilirler. Çünkü nasların zahiri asıl maksattır. Bununla birlikte onlar: Bu manada nasların Allah'tan başkasının bilmediği bir tevili vardır, derler. Bu ise bir çelişkidir. Dört imamın mezhebine mensup olanlardan da, başkaları arasından da ehl-i sünnete müntesip birçok kimse bu çelişkiye düşmüşlerdir.

İkinci anlamına gelince: tevil zahirine ister uygun olsun ister olmasın sözün tefsiri demektir. İşte müfessirlerin vb. çoğunluğunun ıslahatında tevil budur. Böyle bir tevili ilimde derinleşmiş olanlar bilirler. Bu tevil ayrıca Selef arasından yüce Allah'ın: "*Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ... dan başkası da bilmez.*" buyruğu üzerinde vakıf yapanların duraklarına (anlam itibariyle) uygundur. Nitekim bu, İbn Abbas, Mücahid, Muhammed b. Cafer b. ez-Zübeyr, Muhammed b. İshak, İbn Kuteybe vb.'den nakledilmiş bir görüştür.[739] Bir başka yerde açıkladığımız üzere her iki görüş de bir itibara göre doğrudur. Bundan dolayı İbn Abbas'tan bu görüş de, öbür görüş de nakledilmiştir. Her iki görüş de doğrudur.

Üçüncü anlama göre tevil, sözün sonunda ulaştığı -zahirine uygun olsa dahi- hakikattır. Buna göre şanı yüce Allah'ın cennette meydana geleceğini haber verdiği yiyecek, içecek, giyecek, zevceler, kıyametin kopması ve daha başka hususların tevili, bizatihi var olan gerçeklerdir. Zihinlerde bunların manaları tasavvur edilemez. Dille bu ifade edilemez. İşte Kur'ân dilinde "tevil" budur. Nitekim yüce Allah, Yûsuf (aleyhisselâm)'ın: "*Babacığım işte bu, önceden gördüğüm rüyanın tevilidir/gerçekleşmesidir. Rabbim onu doğru çıkardı.*" (Yûsuf, 100); "*Onlar tevilinin/zamanı gelince bildirdiklerinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? Onun tevilinin/bildirdiklerinin çıkacağı günde, evvelce onu unutanlar: Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi ... diyeceklerdi.*" (A'râf, 53); "*Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz. Bu, hem daha hayırlı hem de tevil/sonuç itibariyle daha güzeldir.*" (Nisa, 59) buyurmaktadır. İşte Allah'tan başkasının bilmediği tevil budur.][740]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Sana Kitabı indiren O'dur. O'ndan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihtir. Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak ve onu te'vil etmeye kalkışmak için onun*

739 Bk. Taberi, V, 220, yayına hazırlayan ed-Dürki; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, no: 134.
740 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 35-36.

müteşâbih olanına uyarlar. Hâlbuki onun (müteşâbih âyetlerin) te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise: Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz nezdindendir, derler. Olgun akıllılardan başkası ibretle düşünemez." (Âyet. 7) buyurmaktadır.

Ümmetin Selefinin de halefinin de cumhuru/çoğunluğu, vakfın yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyruğu üzerinde yaparlar. Ubeyd b. Ka'b, İbn Mesud, İbn Abbas vb.'den nakledilen rivâyet bu şekildedir.

İbn Abbas'tan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Tefsir dört türlüdür: Bir tür tefsiri Araplar kendi dillerinden bilirler. Bir diğer tefsir türünü bilmemekten ötürü kimsenin mazereti kabul edilemez. Bir tür tefsiri de âlimler bilir. Bir tür tefsiri de Allah'tan başkası bilemez. Onu bildiğini iddia eden bir kimse, yalancıdır.[741]

Mücahid'den ve bir kesimden rivâyet edildiğine göre ilimde rasih olanlar/derinleşmiş olanlar onun tevilini bilirler. Mücahid de şöyle demiştir: Fatiha'sından sonuna kadar mushafı İbn Abbas'a arz ettim. Her bir âyetin yanında onu durduruyor ve ona o âyetin tefsirini soruyordum.[742] Tahkik edilmesi halinde her iki görüş arasında aykırılık olmadığı görülür.

Çünkü "tevil" lafzı, terimlerin çoğalması sebebiyle üç anlamda kullanılır olmuştur:

1) Fıkıh ve fıkıh usulune dair söz söyleyen müteahhirlerin birçoğunun ıstılahına göre tevil lafzı, ağır basan ihtimali bırakıp beraberindeki bir delil sebebiyle ağır basmayan ihtimale yönlendirmektir. İşte müteahhirin arasından sıfatlara dair nasların tevili ile ilgili ve bunların tevil edilmeyeceğine dair söz söyleyen böyle bir tevil, övülen bir iş mi yoksa yerilen bir iş mi, hakk mı yoksa bâtıl mı olduğuna dair açıklamalarda bulunanların çoğunluğunun kastettiği anlam budur.

2) Tefsir anlamında tevil, Kur'ân müfessirlerinin terimlerinde çoğunlukla kastedilen anlam budur. Tefsire dair eser telif etmiş İbn Cerir vb.'nin söyledikleri gibi. Müfessirlerin imamı Mücahid ile tevil âlimleri ihtilaf etmişlerdir. es-Sevri dedi ki: Tefsir sana Mücahid'den naklen ulaşacak olursa o sana yeter.[743] Şafii, Ahmed, Buhârî ve daha başkaları da onun tefsirine itimat ederler. Bu durumda onun müteşabihin tevilini bildiğinden söz edilecek olursa kasıt onun tefsirini bilmesidir.

741 İbn Abbas'ın bu sözü: Taberi, 71'de oldukça zayıf bir sened ile kaydedilmiştir.
742 Taberi, 108.
743 Taberi, 109.

3) Tevilin anlamlarından birisi de sözün sonunda ulaştığı hakikattır. Nitekim yüce Allah: *"Onlar zamanı gelince bildirdiklerinin/tevilinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin/tevilinin çıkacağı günde evvelce onu unutanlar: Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi ... diyecekler."* (A'râf. 53)

Buna göre Kur'ân'da ahiret haberlerine dair buyrukların tevili Allah'ın gelecekte gerçekleşeceğini haber verdiği kıyamet. hesap. amellerin karşılıkları. cennet. cehennem vb. gerçekleşeceği şeyler demektir. Nitekim yüce Allah. Yûsuf kıssasında babası ve kardeşleri secdeye kapandıklarında: *"Babacığım, işte bu benim önceden gördüğüm rüyanın tevilidir."* (Yûsuf. 100) demişti. Böylelikle dış dünyada var olan şeyin bizzat kendisini rüyanın tevili olarak ifade etmiş olmaktadır.

İkincisi ise sözün tefsiridir. Bu da lafzın manasının anlaşılması yahut illetinin ya da delilinin bilinmesi için lafzın kendisi ile açıklandığı söz demektir.

Üçüncü anlamıyla tevil. dış dünyada var olanın bizzat kendisidir. Aişe (radıyallâhu anhâ): Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem). rükû ve secde yaparken: Subhaneke allahümme. Rabbena ve bihamdik. Allahummağfirli, diyordu. O Kur'ân'ı (böylelikle) tevil ediyordu. Bundan kasıt ise yüce Allah'ın: *"Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dile."* (Nasr. 3) buyruğunu kastettiğini söylemektedir.[744]

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Sünnet. emir ve nehyin tevilinden ibarettir. Çünkü yerine getirilmesi emrolunan fiilin bizzat kendisi emrolunanın tevilidir ve kendisine dair haber verilen. bizzat var olan olup haberin tevili odur. Söz ise haber ve emirden ibarettir.][745]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denilse ki: Sizler biliyorsunuz ki Seleften birçok kimse. yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyruğu üzerinde vakıf yapmayı uygun görmüşlerdir. Oysa birçok kimse de: Bu, Selefin görüşüdür, demekte ve ayrıca bunu: Ubey b. Kab. İbn Mesud. Aişe ve İbn Abbas. Urve b. ez-Zübeyr ile Seleften de Haleften de birçok kimseden nakletmiş bulunuyorlar. Her ne kadar diğer görüş. -o da Selefin tevilini bildikleri görüşüdür- yine İbn Abbas'tan nakledilmiş olmakla birlikte aynı zamanda bu Mücahid. Muhammed b. Cafer. İbn İshak. İbn Kuteybe vb.'in görüşüdür. Sizin sözünü ettiğiniz ise bu Selef mensuplarına ve onlara uyanlara bir tenkittir.

744 Müslim. II. 50.
745 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 54-56.

Buna şöyle cevap verilir: Durum böyle değildir. Çünkü: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* diyen o Selef mensupu kimseler, kendi aralarında bilinen kendi dilleri ile konuşuyorlardı. Onlara göre "tevil" lafzı ile tevilin özel terim anlamı kastedilmiyordu. Bu özel anlam ise lafzın kendisinden anlaşılan ve kendisine delalet ettiği manadan uzaklaştırılarak buna muhalif bir manaya yönlendirilmesidir. Yalnızca bu manaya tevil demek, aslında fakihlerin, kelamcıların ve daha başkalarının müteahhirlerinden bir kesimin bir ıstılahı/terimidir. Yoksa ashab, tabiin, dört imam ve onların dışında Selefin örfü bu değildir. Özellikle de tevil lafzının anlamının bu olduğunu söyleyenler şunu da söylerler: Lafız, tercih olunmayan manaya beraberindeki bir delil dolayısıyla yorumlanır. Yine bunlar derler ki: İşte bu tercih olunmayan manayı yaratılmışlardan hiç kimse bilemez. Tercih olunan manayı ise Allah murad etmemiştir.

Selefin örfünde tevil lafzından maksat ise yüce Allah'ın şu buyruklarda vb. geçen "tevil" lafzı ile murad ettiğidir: *"Onlar zamanı gelince bildirdiklerinin/tevilinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerini çıkacağı günde evvelce onu unutanlar: Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi ... diyecekler."* (A'râf, 53); *"Böylesi daha hayırlı ve sonuç/tevil itibariyle daha güzeldir."* (Nisa, 59) Yûsuf (aleyhisselâm): *"Babacığım, işte bu daha önceleri görmüş olduğum rüyamın tevilidir/gerçekleşmesidir."* (Yûsuf, 110) demişti. Yakup (aleyhisselâm) ona: *"Ve sana rüyaların tevilini/yorumunu sonunda nasıl gerçekleşeceğini öğretecektir."* (Yûsuf, 6) demişti; *"O ikisi arasından kurtulmuş olan, uzun bir süre sonra (Yûsuf'un) tavsiyesini hatırladı ve dedi ki: Ben size bunun tevilini/yorumunu haber vereyim."* (Yûsuf, 45) Yûsuf da: *"Size rızıklanmak üzere bir yiyecek gelecek oldu mu muhakkak onun ne olduğunu size daha gelmezden önce haber veririm/tevilini söylerim."* (Yûsuf, 37) demişti.

Buna göre talep bildiren emir ve nehiy şeklindeki sözlerin tevili, emrolunan işin bizzat yapılması yasaklanan işin de terk edilmesidir. Nitekim Süfyan b. Uyeyne: "Sünnet, emrin ve yasağın tevilidir." demiştir. Aişe (radıyallâhu anhâ): Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) rükû ve sücudun da: -Kur'ân'ı tevil ederek- Subhaneke Allahumme, Rabbena ve bihamdik, Allahummağfirli: Allahım, Rabbimiz seni her türlü eksiklikten tenzih eder ve sana hamd ederim. Allah'ım bana mağfiret buyur, derdi.[746]

Urve b. ez-Zübeyr'e şöyle soruldu: Aişe, neden seferde (namazı kısaltmıyor da) dört rekat olarak kılıyordu, diye sorulduğunda, o: Osman'ın yaptığı tevil gibi o da tevilde bulunmuştu, dedi.[747] Bunun benzerleri de pek çoktur.

746 Kaynakları daha önce gösterildi.
747 Müslim, 685.

Şanı yüce Allah'ın kendi zatı ve ahiret günü ile ilgili olarak verdiği haberlerin tevil edilmesine gelince: bu, onun haber verdiği hakikatın ta kendisidir. Bu ise yüce Allah hakkında kendisinden başkasının bilmesine imkân bulunmayan zatının ve sıfatlarının künhüdür. Bundan dolayı Malik, Rabia vb.: "İstiva, (sözlükte) ne anlama geldiği bilinen bir lafızdır. Keyfiyet ise bilinemez." demişlerdir. Nitekim İbnul Macişun,[748] Ahmed b. Hanbel ve Seleften daha başkaları derler ki: Bizler, yüce Allah'ın kendi zatı hakkında verdiği haberlerin keyfiyetini bilemeyiz. Her ne kadar bu haberlerin tefsirini/açıklamasını ve anlamını bilsek dahi.

Bundan dolayı Ahmed b. Hanbel, Kur'ân-ı Kerim'in müteşabihi ile ilgili olarak dillerini uzatıp olmadık şekilde tevil ettikleri hususlarda, cehmiyyelere ve zındıklara redlerde bulunmuş ve bu lafızları maksadı dışında yorumlayanların kanaatlerini reddetmiş. Kendisi de bütün müteşabih âyetleri tefsir edip onlarla neyin kastedildiğini açıklamış bulunmaktadır.

Aynı şekilde Ashab-ı Kiram ve Tabiin de Kur'ân'ın tamamını tefsir ettiler ve şöyle derlerdi: Şüphesiz âlimler, onun tefsirini ve onunla ne murad edildiğini bilirler. Allah'ın kendi zatı hakkında verdiği haberlerin keyfiyetini bilemeseler dahi. Onlar, aynı zamanda gaybın keyfiyetini de bilemezler. Çünkü şanı yüce Allah'ın kendi dostları için hazırlamış olduğu hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hatırından geçmemiş nimetlerdirler. İşte Allah'ın haber verdiği bu hususları yine Allah'tan başkası bilemez. Buna göre Selef arasından: Müteşabihin tevilini Allah'tan başka kimse bilemez, diyenlerin sözleri bu anlamdadır ve bu anlam haktır.

Tevil, bizzat o sözün tefsiridir ve onunla neyin kastedildiğinin beyanıdır, diyenlerin bu söylediklerini ise Allah'tan başkası bilemez. Bu hususta ise Kur'ân-ı Kerim'in tamamını tefsir eden genel olarak ashab-ı kiram ve tabiin, bu görüşün sahibi ile farklı kanaatte olup bunlar: Hayır, onlar bunun manasını bilirler, demiştir.

Nitekim Mücahid şöyle demiştir: Mushafı, Fatiha'sından sonuna kadar İbn Abbas'a arz ettim. Her bir âyetin yanında onu durduruyor ve ona o âyete dair soru soruyordum.[749] İbn Mesud dedi ki: Allah'ın kitabında ne hakkında indirildiğini bilmediğim hiçbir âyet yoktur.[750] Hasan-ı Basri dedi ki: Şanı yüce Allah, ne kadar âyet indirmiş ise mutlaka onunla neyi murad ettiğinin de bilinmesini dilemiştir.

748 Abdulaziz b. Abdullah b. Ebu Seleme Ebu Abdullah el-Macişun muhaddislerin imamlarından olup Bağdat'ta 164 yılında vefat etmiştir.

749 Kaynakları daha önce gösterildi.

750 Buhârî, IX, 45 -Fethul Bari-, Taberi, 83.

İşte bundan dolayı onlar. Kur'ân-ı Kerim'in öğrenilmek istenen din ilminin tamamını kuşattığını kabul ediyorlardı. Nitekim Mesruk şöyle demiştir: Biz, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabına neye dair soru soruyorsak mutlaka onun ilmi Kur'ân-ı Kerim'de vardır. Fakat biz, onu bilmekte yeterlilik gösteremiyoruz.

Şa'bî dedi ki: Her bir kavim her ne bid'at/yeni bir şey ortaya koymuşsa mutlaka Allah'ın kitabında onun beyanı vardır. Ve buna benzer sabit senetleri ile zikredilmiş ve genişçe açıklanacağı -yerleri burası olmayan- çok sayıda daha başka rivâyetler de vardır.][751]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onun tevilini Allah'tan başka kimse bilmez."* Bu âyeti tevilin çürütülmesine dair delil gösterirler. Ama bu, onların bir çelişkisidir. Çünkü bu âyet-i kerime, ortada Allah'tan başkasının bilmediği bir tevilin bulunmasını gerektirir. Onlar ise kayıtsız ve şartsız olarak tevili kabul etmezler.][752]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hiç şüphesiz "tevil" lafzı, sözün sonunda varacağı yerin kendisi ile kastedildiği mücmel bir ifadedir. Çünkü haber olarak verilen bir şeyin tevili, kendisine dair haber verilen şeyin kendisidir. Allah'ın isim ve sıfatlarının tevili, sahip bulunduğu kemal sıfatları ile birlikte onun mukaddes zatının sıfatlarıdır. Ayrıca tefsir ile de tevil kastedilmektedir. Bu ise anlatılmak istenen manayı beyan etmek demektir. Keyfiyetini ve künhünü bilemese dahi. Mesela biz; cennette içki, süt, su, bal, altın, ipek ve daha başka şeylerin olduğunu -bunların keyfiyetini bilemesek dahi- biliyoruz. Ayrıca onların keyfiyetlerinin dünyada var olanın keyfiyetinden farklı olduğu da bilinen bir husustur.

Tevil lafzı ile sözün tercih olunan ihtimalinin bırakılıp tercih olunmayan ihtimale göre yorumlanması da kastedilebilir. Bu şekilde bir anlatım ise ancak müteahhirlerin ıstılahında bulunmaktadır. Ashab ve tabiin söylemine gelince; onlarda ancak ilk iki mana bulunur. Bundan dolayı onların çoğunluğu durak/vakıf yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyruğu üzerinde yapılır, demişlerdir. Bunu da tevilin şanı yüce Allah'ın bilgisini kendisine sakladığı hususlar anlamında olduğuna binaen söylemişlerdir. Bu ise bizim bilmediğimiz keyfiyettir. Nitekim İmam Malik şöyle demiştir: İstiva (sözlükte) anlamı bilinen bir lafızdır. Keyfiyet ise (tarafımızdan) bilinmemektedir. Ona iman etmek vacip/zorunludur, ona dair soru sormak ise bir bid'attir.][753]

751 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 205-208.

752 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 66

753 es-Safdiyye. I. 288-289.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Selefin çoğunluğu yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyruğu üzerinde durak yaparlar. Bu da yüce Allah'ın bilgisini yalnız kendisine sakladığı gerçek anlamında kullanılan te'vilin sözkonusu edildiğine binaen yapılan bir vakıftır. Bu açıklamaya göre böyle bir hakikati ancak O bilir. Mücahid, İbn Kuteybe ve daha başkalarının bulunduğu bir kesim ise şöyle demişlerdir: Aksine râsihun/ilimde derinleşmiş olanlar tevili bilirler demişlerdir. Bunların tevilden maksatları ise ikinci anlamdır ki bu da tefsirdir. Mana itibariyle her iki görüş arasında bir çelişki yoktur.

Lafzın mefhumundan uzaklaştırılıp mefhumundan anlaşılmayan anlama yönlendirilmesi manasına tevile gelince: bu, Selefin sözlerinde tevil lafzı ile kastedilen bir anlam değildi. Ancak konuşan kimsenin sözün zahirinden anlaşılan anlama muhaliftir, denilen anlamı kastettiği bilinmesi halinde bunu tefsir demek olan tevil türünden değerlendirmişlerdir. Çünkü bu söylenen sözün bir tefsiri ve o sözü söyleyenin maksadını açıklamadır. Yahut da bunu şanı yüce Allah'ın bilgisini kendisine sakladığı ve gerçekte sabit olan hakikatin ifadesi olan diğer tür anlamında kabul etmişlerdir. Çünkü bu mana, zahire muhalif olduğundan dolayı değil, öbür mananın kapsamı içerisinde bulunan bir anlamdır.

Selef sözü, Allah'ın ve Rasûlünün maksadının dışına çıkartan tevilleri kabul etmezlerdi. Çünkü bu teviller bir tür kelimeleri yerlerinden tahrif edip oynatmaktır. Onlar, bâtıl tefsir ile eş anlamlı olan bâtıl tevili reddederlerdi. Tıpkı bizim konuşan kimsenin sözlerini maksadından farklı bir şekilde yorumlayanların sözlerini reddettiğimiz gibi. Bazen de sıhhati/doğruluğu bilinmeyen, tefsir olan tevili de kabul etmezlerdi. Bizler de bir şeyin bâtıl olduğunu bildiğimiz için ya da gerçek olduğunu bilmediğimizden dolayı onu inkâr eder, kabul etmeyiz. Ama Selef, sözün dili güzel bilmeyen kimselere tercüme edilmesini reddetmezlerdi. Bazı hallerde o sözü dinleyenin anlamadığı yahut da bilinmesi zarar verecek olan hususlara karşı çıktıkları olmuş olabilir. Nitekim insanlara akıllarının bilmekten aciz kaldığı hususları anlatmaya yahut da bilmeleri kendilerine zarar verecek hususları anlatmaya karşı çıkarlardı. Ali (radıyallâhu anh)'ın: İnsanlara bildikleri (kavrayabildikleri) şeyleri anlatınız, reddedecekleri (kavrayamayacakları) şeyleri de bırakınız. Siz Allah'ın ve Rasûlünün yalanlanmasını sever misiniz, demesi gibi.[754] Abdullah b. Mesud da şöyle demiştir: Bir adam, bir topluluğa akıllarının anla-

754 Buhârî, muallak olarak I, 272 -Fethul Bari- Hafız İbn Hacer: Bunu, Ebu Nuaym el-Müstahrec'inde rivâyet etmiştir, demektedir

makta zorlanacağı bir söz söyleyecek olursa mutlaka bu, onların bazıları için bir fitne sebebi olur.[755]][756]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyurmaktadır. Bunlar, tevilin kendilerinin tevil adını verdikleri anlam olduğunu sanırlar. Bu tevil ise zahire muhaliftir.

Sonra bunlar şöyle de derler: Naslar zahirleri üzere geçerli olur. Tevillerini ise Allah'tan başkası bilemez. Bu sözleri ile zahire uygun olmayan tevili kastederler. Bu da onların bir çelişkileridir.

Bir başka kesim de zahir ile yalnızca nasların lafızlarını anlatmak isterler. Her iki kesim de bu âyeti anlamakta hata içindedirler.

Çünkü "tevil" lafzı, artık terimlerin çoğalması sebebi ile üç manaya gelir olmuştur.

1. Tevil ile sözün sonunda varacağı hakikatin kastedilmesidir. İsterse bu, zahirine uygun olsun. İşte kitap ve sünnette "tevil" lafzından kastedilen mana budur. Yüce Allah'ın: *"Onlar zamanı gelince bildirdiklerinin/tevilinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin/tevilinin çıkacağı günde evvelce onu unutanlar: Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi ... diyecekler."* (A'raf. 53) buyruğunda olduğu gibi. Aişe (radıyallâhu anhâ)'nın sözü de bu anlamdadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), rükuunda ve sücudunda Kur'ân'ı tevil ederek: Subhaneke Allahumme Rabbena velekelhamd Allahummağfirli: Allah'ım seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Rabbimiz hamd de yalnız sanadır. Allah'ım bana mağfiret buyur. derdi.][757]

2. Tevil lafzı ile "tefsir" kastedilebilir. Bu da müfessirlerin birçoğunun ıstılahıdır. Bundan dolayı da tefsir âlimlerinin imamı Mücahid: "Şüphesiz ilimde derinleşmiş olanlar" müteşabih olanın tevilini bilirler. demişlerdir.[758] O, bununla Kur'ân'ın tefsirini ve manalarının beyanını kastetmiştir. Bu ise derin ilim sahibi kimselerin bileceği hususlardandır.

3. "Tevil" lafzı ile lafzın zahirini. zahirinin delalet ettiği anlamdan buna muhalif olan bir başka anlama. bundan ayrı fakat bunu gerektiren bir delil dolayı-

755 Müslim. Mukaddime. I. 11.
756 es-Safdiyye. I. 291-292.
757 Kaynakları daha önce gösterildi.
758 Taberi. Tefsir. V. 222. yayına hazırlayan: et-Türkî.

sıyla yorumlamak kastedilir. Bu tevil ise ancak lafzın delalet ettiği şeye muhalif olur ve onu beyan eder. Buna tevil adının verilmesi. Selefin örfünde olmayan bir şeydi. Buna yalnızca fıkıha. fıkıh usulüne ve kelama dalmış müteahhirundan bir kesim tevil adını vermektedir. Ayrıca bunlar yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başka kimse bilmez."* buyruğu ile bu anlamın da kastedildiğini sanmışlar. sonra da bu tevil hususunda iki yol izlemişlerdir: Bunların bir kısmı bunu Allah'tan başkası bilemez. derken bir diğer kısmı: İlimde derinleşmiş olanlar bunu bilebilir. demişlerdir. Her iki kesim de hata etmiştir.

Şüphesiz böyle bir tevil. birçok yerde ve hatta genelinde kelimelerin yerlerinden tahrif edilip oynatılması kabilindendir. Karmatilerle bâtinilerin tevilleri türündendir. İşte ümmetin Selefinin ve imamlarının ittifakla yerdikleri ve bunu yapanların başına yeryüzünün her tarafından vaveylalar kopardıkları. onların arkasından yalın alevli ateşleri attıkları kimseler bunlardır.][759]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı zamanda sıfat ile ilgili âyetler ve hadisler hususunda Selefin mezhebinin, kimsenin bunların manalarını bilemeyeceği şeklinde olduğunu zannederler ve diğer taraftan yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyruğunun anlamının bu olduğunu sanırlar. Bununla birlikte de onlar burada vakıf yapmayı da desteklerler. Böylelikle Selefin mezhebinin muhtevasını şu şekilde tespit ederler: Allah Rasûlü manası anlaşılmayan bir Kur'ân tebliğ etmiştir. Hatta o, manalarını bilmediği halde sıfat hadislerini sözleri ile ifade etmiştir. Cebrail de böyle ashab ve tabiin de böyle idi.

Bu ise pek büyük bir dalalettir. Allah'ın kelamı ve Rasûlünün kelamı hususunda sapma şekillerinden birisi de hayallerin peşinden gidenlerin tahrif ve tebdil edenlerin zannıdır. Cahil bıraktıranların zannıdır. Bu ise değişik yerlerde genişçe açıklamaları yaptığımız bir husustur. Allah. bizleri ve diğer kardeşlerimizi Allah'ın kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerin. sıddiklerin. şehidlerin ve salihlerin dosdoğru yoluna iletsin. Onlar ne güzel yol arkadaşıdırlar.][760]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlar ise zavallı kimselerdir. Ashab-ı kiram ve onlara güzel bir şekilde uyan Selefin cumhurundan meşhur olan görüşün tam vakfın[761] yüce Allah'ın:

759 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 68-69.
760 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 413-414.
761 Vakıf. bir tecvid ilmi terimi olarak. Kur'ân okurken kıraati keserek nefes alıp duraklamak demektir.

"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez." buyruğu üzerinde yapılmış olduğunu görünce, onlar da Selefe uygun hareket ettiler. Bu uygun tutumlarında da güzel bir iş yapmış oldular. Ancak tevilden maksadın lafzın anlamının ve tefsirinin olduğunu yahut da fıkıh ve fıkıh usulü âlimlerinin müteahhir olanlarının birçoğunun sözlerinde kullanılan şekli ile terimsel tevil demek olduğunu zannettiler. Bu terimsel tevil ise lafzın ağırlıklı ihtimalini bırakıp beraberinde bulunan bir delil dolayısıyla ağırlıklı olmayan ihtimale göre yorumlanması demektir. Bunlar, bu tarafın da öbürlerinin de sözlerini işittiler ve böylelikle onlar, tevil lafzının anlamının bu olduğunu kabul ettiler.

Yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyruğunu işitince Kur'ân-ı Kerim'de tevil lafzının anlamının bu gibi kimselerin sözlerinde kullandıkları "tevil" lafzının (terimsel) anlamının kendisi olduğunu zannettiler. Bunun bir gereği olarak bu nasların anlamını Allah'tan başka hiçbir kimsenin bilemeyeceği sonucuna varıldı. Buna göre, Cebrail, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve hiçbir kimse bunların anlamını bilemez.. Hatta her iki elçi (Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Cebrail), onların söylediklerine göre Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın isim ve sıfatları ile ilgili en şerefli haberleri, bunların anlamını kesinlikle bilmedikleri halde okudukları sonucuna varılır. Diğer taraftan onların birçoğu; Cehmiyye, Mutezile ve onların dışında bid'at ehli kimselerin tevillerini yererler ve iptal ederler. Bu ise güzel bir iştir. Fakat bazı hallerde bu nasların zahirlerine göre kabul edileceğini söylerler. *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* Eğer onların "zahir"lerinden maksatları bu naslardan zahiren ortaya çıkan anlamları kasdediyorlarsa bu, onların bu nasların Allah'tan başkasının bilmediği ve zahirine muhalif bir tevilinin olduğu şeklindeki sözleri ile çelişir. Eğer nasların zahirleri ile soyut olarak lafızları kasdediyorlarsa o zaman da onların sözleri şu anlama gelir: O, bu lafızları sözlü olarak söyler. Ama bunların zahirlerinden anlaşılana, muhalif bir bâtınları vardır. İşte bu da tevildir ve bunu Allah'tan başka kimse bilmez.

Vakfı önce:

1. Iztırârî yani zorunlu vakıf.
2. İntizârî yani beklemek amacıyla yapılan vakıf
3. İhtibarî yani kelimedeki tecvid kurallarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan vakıf.
4. İhtiyarî yani tercihe bırakılmış vakıf

Olmak üzere dört kısma ayrılır. İhtiyarî vakıf ise beş kısma ayrılır ki birincileri "tam vakıf"tır. Bu da anlamın tamam olduğu yerde yapılan vakıftır.

Konu ile igili daha geniş bilgi için Tecvid ve Kıraat İlmi kitaplarına müracaat edilmelidir. (Çeviren)

Aralarında bu nasların zahirlerine göre icra edileceği sözleri ile bu manayı kastedenler olduğu gibi, birincisini kastedenler de vardır. Ama genel olarak onlar tevil lafzı ile üçüncü manayı kastederler. Bazı hallerde ikincisini kastettikleri de olur. Çünkü bazı hallerde nas, zahirine uygun olan bir şekilde tefsir edilebilir. İşte bundan bunun üçüncü anlamıyla tevilden olmadığı açıkça görülmektedir. Onlar bunu kabul etmezler. Naslar üzerinde düşünmeyi, manaları üzerinde kafa yormayı da hoş görmezler. Kastettiğim ise onların *"Tevillerini Allah'tan başka kimse bilmez."* dedikleri naslardır.

Diğer taraftan onlar, bu naslar ile ilgili olarak benimsedikleri inançlarına göre bir konum belirlerler. Eğer Kaderiyye mensupu iseler kulun fail olduğunu tespit eden nasları muhkem, şanı yüce Allah'ın kulların fiillerinin yaratıcısı yahut da meydana gelen her bir olayın irade edicisi olduğunu tespit eden nasları ise tevilini Allah'tan başkasının bilmediği müteşabih naslar olarak değerlendirirler.

Eğer bunlar, nasları tevil etmeyen kimselerden iseler şüphesiz ki onlara mensup taifelerin geneli bu söylediği ile bağdaşmayan bir şekilde tevil yapar. Kimileri de bunları tevil etmezler.

Eğer bunlar sıfatları sabit kabul eden ve haberi sıfatlar dışındaki sıfatları akılları ile bildiklerini iddia eden Küllabiye mezhebine mensup müteahhirlerin birçoğu gibi -ömrünün sonlarında Ebu'l-Meâlî sözlerinin birçoğunda İbn Akil'de görüldüğü gibi- kimselerden iseler bunlar da kendilerince akıl ile bilinemeyen sıfatları ihtiva eden naslar hakkında: İşte bu naslar, tevilini Allah'tan başkasının bilmediği müteşabih naslardır, derler. Onların birçoğunun ise iki görüşü ve iki durumu bulunur. Bazen tevil yapar ve tevili vacip ya da caiz görür, bazen de onu haram kabul eder. Nitekim Ebu'l-Meâlî, İbn Akil ve bunlara benzer değişik görüşleri bulunan kimselerde durum böyledir.

Aklen "uluv"u kabul edip bunu akli sıfatlardan değerlendiren kimseler -Ebu Muhammed b. Küllab, Ebu Hasan ez-Zahuni ve ona muvafakat edenler-, Kadı Ebu Ya'la -iki görüşünden sonuncusunu teşkil eden görüşünde- ve Ebu Muhammed gibi kimseler,[762] uluv sıfatını sabit kabul ederler ve istivâyı da anlamını Allah'tan başka kimse bilmez dedikleri haberi sıfatlardan kabul ederler. Bunlar aynı zamanda fevkiyyet/yukarıda oluş ve uluvün de haberi sıfatlardan olduğunu kabul eden kimselerdendi. Kadı Ebu Bekr'in ve Eş'arilerin çoğunun görüşü gibi. Kadı Ebu Ya'la'nın iki görüşünden birinci görüşü ve sözlerinin birçoğunda İbn Akil'in, Ebu Bekr el-Beyhaki'nin, Ebu'l-Meâlînin ve başkalarının ve bunların

762 Ebu Muhammed el-Makdisi nisbetli olandır.

yolunu izleyenlerin görüşü gibi. Bütün bu hususlar, ilgili yerlerinde genişçe açıklanmıştır.

Burada maksat şudur: Her bir kesimin itikadında benimsediği görüşler Kur'ân-ı Kerim'in delalet ettiği mana ile çelişmektedir. Onlar, bu gibi nasları da müteşabih naslardan kabul ederler.

Diğer taraftan eğer bunlar, vakfın yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başka kimse bilmez."* buyruğu üzerinde yapılacağı görüşünde olanlardan iseler: Onların manasını Allah'tan başkası bilemez, derler. Bu ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de, Cebrail'in de başka herhangi bir kimsenin bu âyetlerin ve haberlerin anlamını bilmemelerini gerektirir. Eğer vakfın yüce Allah'ın: *"İlimde derinleşmiş olanlar da"* buyruğu üzerinde yapılacağı görüşünde iseler, bu sefer "er-râsihun: ilimde derinleşmiş olanlar"ın kendilerinin tevil adını verdiği şeyi bildiğini kabul ederler ve şöyle derler: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hitabı ile hakkı beyan etmemesi, insanların akılları ve zihinleri ile kendi cihetinden başka bir yolla hakkı bilmek üzere çaba ve gayret harcamaları içindir. Böylelikle onlar lafızları Arap diline göre açıklamak hususunda gayret gösterirler. Bunun için de kendilerine tevil imkânını verecek Arap dilindeki garip/manaları az kimse tarafından bilinen lafızları bilip öğrenmekte çokça gayret gösterirler. Bu böyle! Şâyet: Kur'ân ve hadis ile hakikatte gerçek olan bir mana kastedilmiştir, diyorlarsa böyledir. Eğer tevili uygun görmeyen felsefecilerle bâtınilerin görüşlerini kabul ediyorlarsa o taktirde şöyle derler: Bu lafızlar ile ancak herkesin ve cumhurun anladığı mana kastedilir. Bu ise özü itibariyle bâtıl bir görüştür. Ama böylelikle onlara kendisi ile yararlanacakları hususu tahayyül etmelerini murad etmiş fakat onlara hakkı tanıtma imkânı olmamıştır. Çünkü onlar, o taktirde ondan uzak kalırlar, onu kabul etmezlerdi.

İnkârcı bâtıniler ile filozoflar arasından tevili kabul edenlere gelince; onlar ise Allah'a ve ahiret gününe iman ile alakalı rasûllerin haber verdiği her bir şeyi tevil ederler. Bundan sonra da ibareleri bâtıni Karmatilerin tevillerinden bilindiği şekilde tevil ederler.][763]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizler, daha başka bir yerde Kur'ân-ı Kerim'de tevil lafzının -zahiri itibariyle- lafzın medlulüne ve mefhumuna uygun düşse bile işin sonunda vardığı şeyin kastedildiğini söylemiştik. Ayrıca bu lafızla sözün tefsiri ve anlamının beyanı -yine ona muvafık olsa dahi- kastedilir. Bu da Mücahid ve daha başka mütekaddimin

763 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 358-362.

müfessirlerin ıstılahıdır. Tefsir ile bu hususta birlikte bulunan bir delil dolayısıyla lafzın ağırlıklı ihtimalin bırakılıp ağırlıklı olmayan ihtimale göre açıklanması da kastedilir.

Tevil lafzının bu anlama gelmesinin tahsis edilmesi, ancak bazı müteahhir kimselerin sözlerinde görülebilmektedir. Ashab-ı kiram ile güzel bir şekilde onlara tabi olanlar ve dört imam ile onların dışında kalan müslümanların sair imamları ise tevilin özellikle bu anlama geldiğini kastetmezler. Aksine onlar, tevil lafzı ile birinci ya da ikinci manayı anlatmak isterler.

Bundan dolayı müteahhirinden bir kesim Kur'ân-ı Kerim'de ve hadis-i şerifte bulunan tevil lafzının -yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise: Biz ona inandık hepsi Rabbimiz nezdindendir derler."* buyruğu ve benzerleri ile- bu özel ıstılahi/terimsel anlamın kastedildiğini zannetmişler ve âyet-i kerimede yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başka kimse bilmez."* buyruğu gereği de bu âyet ve hadislerin onlardan anlaşılan medlulden farklı birtakım manalarının olmasını ve bunlarla kastedilen mananın Allah'tan başka kimse tarafından bilinmediğine inanmalarını gerektirmiştir. Bu kanaate göre bu manayı Kur'ân'ı indiren melek olan Cebrail de bilmez, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve onun dışındaki diğer nebiler de bilmez, ashab-ı kiram ve güzel bir şekilde onlara uyan kimseler de bilmez. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah'ın: *"Rahman arşın üzerine istivâ etti."* (Tâhâ, 5) buyruğu ile *"Güzel söz O'na yükselir."* (Fatır, 10) ve: *"Bilakis O'nun elleri açıktır."* (Maide, 64) ve bunların dışında diğer sıfat âyetlerini okudukları halde manalarını bilmiyorlardı. Hatta bunlar: *"Rabbimiz her gece dünya semasından inerler."*[764] ve buna benzer buyrukları söylerler ve bu sözlerin manalarını onun bilmediğini iddia ederler. Hatta bunların delalet ettiği manayı Allah'tan başka kimse bilemez ve bunun da Selefin yolu olduğunu zannederler.][765]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denilse ki: Onlar kitap ehlinden değildir. Bütün bu hususlar nübüvvetinin bilinmesinden önce dahi dininden oldukları zorunlu olarak bilinen şeylerdendir. Peki, biz onun nebi olduğunu kabul ettiğimiz varsayımına göre -nebinin de sözleri birbirleri ile çelişmeyeceğine göre- bizim durumumuz ne olabilir? Genel olarak onun daveti ve risaleti nübüvveti bilinmeden önce de nübüvveti bilindikten sonra da zorunlu olarak bilinen bir husustur. Çünkü zorunlu ve kesin olan bir bilgi ile hiçbir şey çatışmaz. Fakat bu, kalplerinde eğrilik bulunan bid'at ehline men-

764 Buhârî, 1145; Müslim, 758
765 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 14-15.

sup olan kimselerin durumudur. Hristiyanlar ve onların dışındakiler müteşabih olan buyruklara uyar, muhkemi bırakırlar. Hristiyanların, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile müteşabih hususlarla tartışmaları ve muhkem olanlardan yüz çevirmeleri sebebi ile şanı yüce ve mübarek Allah onlar hakkında: "*Sana Kitabı indiren O'dur. O'ndan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihtir. Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak ve onu te'vil etmeye kalkışmak için onun müteşâbih olanına uyarlar. Hâlbuki onun (müteşâbih âyetlerin) te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise: Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz nezdindendir, derler. Olgun akıllılardan başkası ibretle düşünemez.*" (Âyet, 7) buyruğunu indirmiştir.

Buna göre tevil ile Kur'ân'ın tefsiri ve manalarının bilinmesi kastedilir. Bunu ilimde derinlikli kimseler bilirler. Yine tevil ile şanı yüce Rabbin ilmini kendisine sakladığı va'dettikleri şeylerin özünü, kıyamet zamanını ve buna benzer Allah'tan başka kimsenin bilmediği şeyleri bilmek de kastedilir.

Dalalette olanlar ise kendileri için manalarını bilmenin şüpheli olduğu/müteşabih âyetleri zikrederler, onların teviline de fitne arayışı ve onların olmadık şekilde tevil edilmelerinin sağlanması ümidi ile uyarlar. Bunlar ise bu buyrukların tevilini bilen ilimde derinleşmiş kimseler de değildir. Hâlbuki bununla birlikte bu âyetler, âyetlerin en vakıfı ve en açık olanlarındandır.][766]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tevili, gereğini yerine getirmek ve gereğince amel etmektir. Haberin tevili ise bizatihi meydana gelmesi demektir. Buna göre yüce Allah'ın: "*Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez.*" buyruğu ise onun hakikatini, keyfiyetini, kaderi, zamanı ve türü itibariyle Allah'tan başka kimse bilemez. Bizim bunun sıfatlarından yüce Allah'ın ve Rasûlünün haber verdiğini bilmemize de aykırı değildir.][767]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tefsirin imamı Mücahid'e göre tevilin anlamı bu olduğu ve o da yüce Allah'ın: "*İlimde derinleşmiş olanlar da*" buyruğu üzerinde vakıf yaptığı için ilimde derinleşmiş olanlar, onun tefsirini bildiğini kabul etmiştir. İşte bu görüş, İbn Kuteybe'nin ve ondan başka ehl-i sünnet âlimlerinin tercih ettiği görüştür İbn Kuteybe de İmam Ahmed'in ve İshak'ın mezhebine eğilimli birisi idi. Buna dair geniş açıklamalarını da el-Müşkil adlı eserinde ve başkalarında yapmış bulunmaktadır.][768]

766 el-Cevâbu's-Sahih, I, 376-378.
767 Tariku'l-Vusûl, 171.
768 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 367.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyet-i kerimede iki kıraat vardır. Biri "*Allah'tan başkası* (إلا الله)" buyruğu üzerinde vakıf yapanların kıraatidir. Diğeri ise yüce Allah'ın: "*İlimde derinleşmiş olanlar da* (والراسخون في العلم)" buyruğu üzerinde vakıf yapanların kıraatidir. Her iki kıraat de haktır. Birinci kıraat ile yüce Allah'ın tevilinin ilmini kendisine tahsis ettiği ve bizatihi müteşabih olan buyruklar kastedilir. İkinci kıraat ile de ilimde derinleşmiş olanların tefsirini -ki de bu da tevili ile aynı şeydir- bildikleri göreceli müteşabih kastedilir. Bunun benzeri buyruklar Kur'ân-ı Kerim'de vardır. Yüce Allah'ın: "*[Onların tuzaklarının cezası Allah katındadır] hem onların tuzakları dağları yerinden oynatamaz ki!*" (İbrahim, 46)[769] Buradaki "litezule: oynatacak güçte..." lafzında biri olumlu biri olumsuz olmak üzere iki meşhur kıraat vardır. Her bir kıraatin de doğru bir manası vardır.[770]

İkinci cevap: Kur'ân-ı Kerim'de sözü geçen "müteşabih"in âyetlerin özü itibariyle gerekli olan şeyleri bakımından müteşabihliği/benzerliğidir. Bunun tevilini de Allah'tan başkası bilemez. Göreceli müteşabihliği kastedenlerin açıklamalarında bulunan göreceli müteşabihten maksatları ise onların anlamı müteşabih olan şeyler hakkında ve bazı kimselere anlaşılması müşkil olan hususlar hakkında açıklamalar yapmış olmaları demektir. Ayrıca Cehmiyye kendileri için müteşabih ve müşkil/anlaşılması zor görülen buyrukları -bizzat tevilini Allah'tan başkasının bilmediği müteşabihlerden olmasa dahi- delil göstermişlerdir. Hâlbuki çoğunlukla bir kimseye müteşabih gelen bir buyruk ondan başkası için hiç de müteşabih olmayabilir.

İmam Ahmed'in sözlerinin şu şekilde anlaşılma ihtimali de vardır: O, teşabühün/benzeşmenin gerekli olduğu/beraberinde bulunduğu özü itibariyle müteşabih olandan başkasını kastetmemiştir. O, sözünün hiçbir bölümü ile göreceli müteşabihi kastetmemiştir. Ayrıca dedi ki: Ben, onu gerçek tevilinden başka türlü tevil ettim. Yani bizatihi tevili olan şekilden başka türlü tevil ettim. Bununla birlikte böyle bir tevili Allah'tan başkası da bilemez. İlim ehli ise bununla kastedilenin o tevil olduğunu iyice bilirler. Böylelikle onların yanında başka manaya gelme

769 Biraz sonra merhum İbn Teymiyye burada iki kıraatin varlığına işaret edecektir. Köşeli parantez içerisinde verilen âyet meali, bizim tarafımızdan eklenmiştir. Bundan maksadımız ise âyetin iki kıraate göre mealindeki farklılığı göstermek içindir. Yukârıda verdiğimiz kısım, bir kıraate göre âyetin ilgili bölümünün anlamını verir, diğer kıraate göre ise yukârıda meali verilen bölümün anlamı şöyle olur: "Hâlbuki onların tuzakları dağları yerinden oynatacak güçte olsa bile Allah, onların bu tuzaklarının cezasını verecektir." (Çeviren)

770 Şeyhu'l-İslâm, bu hususu henüz basılmamış bir risalesinde genişçe açıklamıştır. Ben, bu risaleyi "el-Müstedraku Alâ Mecmû'u'l-Fetâvâ" adlı eserime yerleştirdim.

ihtimali olan müşkil bir taraf da kalmaz. Bundan ötürü müteşabih; ya Allah hakkında ya da ahirete dair verilen haberler hakkında sözkonusu olmuştur. Bütün bunların tevilini ise Allah'tan başka kimse bilemez. Hatta Kur'ân'ın muhkem buyrukları ile ilgili olarak şöyle de denilebilir: Müteşabihin bir tevili olduğu gibi bu buyrukların da bir tevili vardır. Nitekim yüce Allah: *"Onlar onun tevilinden başkasını mı beklerler."* (A'râf. 53) buyurmaktadır. Bununla birlikte orada sözü edilen tevilin zamanını ve nasıl olacağını Allah'tan başkası da bilemez. Şöyle de denilebilir: Hayır, tevil yalnız müteşabih için sözkonusudur. Çünkü bu şekildeki tevil, vaad ve tehditler ile ilgilidir. Bunların hepsi de müteşabihtir. Aynı şekilde bazı kimselerin müteşabih diye zannettikleri her bir âyetin de müteşabih olmasına gerek yoktur.

İmam Ahmed'in: "Müteşabih âyetlerden üç âyeti delil göstermişlerdir." ve "Bu hususta Kur'ân'ın müteşabihlerinden hiçbirisinde şüphe etmedim." sözüyle ilgili olarak şöyle denilebilir: Bunlar ya da Ahmed, o buyrukların bir kısmını müteşabih olmadığı halde ondandır, diye değerlendirmiştir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Ondan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşabihtir."* buyruğu ile Kur'ân'ın bütün âyetlerinin ortak özelliğini teşkil eden genel muhkemlik ile genel müteşabihliği kastetmemektedir. Bu genel muhkemlik ve genel müteşabih oluş özelliği ise yüce Allah'ın: *"Bu âyetleri muhkem kılınmış/sağlamlaştırılmış sonra da Hakim ve Habir olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir kitaptır."* (Hud. 1): *"Allah sözün en güzelini müteşabih, tekrar edilen (mesâni) bir kitap halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir."* (Zümer. 23) Yüce Allah, burada onu bütünüyle müteşabih olmakla nitelendirmektedir. Yani bu kitabın tamamı birbiri ile uyumludur. Bir kısmı ile diğeri arasında tutarsızlık yoktur. Bir bölümü diğerini tasdik eder. Bu ise yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz birbirini tutmayan sözler içindesiniz. Ondan döndürülenler döndürülür."* (Zâriyât. 8-9) buyruğunda sözkonusu edilen birbiri ile çelişkili ve tutarsızlık arz eden sözlerin tam aksi niteliktedir. Şüphesiz ki bu teşâbüh/benzeşme, Kur'ân-ı Kerim'in genel bir özelliğidir. Tıpkı âyetlerinin muhkem kılınmış olması özelliğinin tamamını kuşatan bir nitelik oluşu gibi.

Burada şöyle denilebilir: "Ondan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar, kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşabihtir." buyruğunda yüce Allah, onun bir kısmını muhkem, bir kısmını müteşabih olarak nitelendirmektedir. Böylelikle müteşabih oluşun iki anlamı olduğu ortaya çıkar. Bunun üçüncü bir anlamı daha vardır ki bu da izafi/göreceli bir anlamdır. Nitekim: Bu bizim için benzeşti/birini diğerine benzettiğimiz için tam bir karara varamadık. denilebilir. İsrailoğullarının:

"Çünkü bize göre birçok inek birbirine benziyor." (Bakara, 70) gibi. Her biri özü itibariyle ayrıcalıklı ve biri diğerinden ayrı dursa dahi bu böyle görülebilir. Bu da hakkın bâtıla benzeşmesi/karışması türündendir. Hadis-i şerifte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Helal besbellidir, haram besbellidir. Bunlar arasında birbirine müteşabih/benzeşen ve insanların birçoğunun bilmediği hususlar da vardır."[771] buyruğu gibi. İşte bu, bazı insanların bunları bildiğine delildir. O halde bu buyruklar, bütün insanlar için müteşabih/benzeşen buyruklar değildir. Aksine tevilini Allah'tan başka kimsenin bilmediği buyruklardan farklı olarak onların bazıları için böyledir. Çünkü yalnız Allah'ın bildiklerini bilmemek hususunda bütün insanlar ortak özelliktedir. Mesih (aleyhisselâm)'ın buyurduğuna dair nakledilen şu rivâyet de bu türdendir: "Üç türlü iş vardır: Bazı işlerin dosdoğru olduğu açıkça ortadadır ona uyun. Bazı hususların da bâtıl oldukları açıkça ortadadır, ondan uzak durun. Bazı işler ise size müteşabih/içinden çıkılamaz, karışık gelir. Bu gibi işleri de onu bilene havale edin."

İşte bazı kimseler için müteşabih görülen bu hususlardaki hakkı başkalarının bilmesi ve böylelikle birbiri ile benzeşen şeyler arasındaki farkı beyan etmeleri mümkündür. İşte ilimde derinleşmiş olanların, tevili bildiklerini kabul edenlerin kastettikleri anlam budur. Bu gibi kimseler, Kur'ân-ı Kerim'deki müteşabih buyrukları bazı kimseler için müteşabih görünmekle birlikte, bazıları için böyle görünmeyen türden kabul etmiştir. Böylelikle de bazı kimselerin bildiği şekilde benzeşmenin önünde engel teşkil eden birtakım farklar da aralarında bulunur. Bu, anlam özü itibariyle doğrudur, inkâr edilemez. İlimde derinleşmiş olanların kendileri dışındakiler için müteşabih/tereddüte bırakan, şüpheye düşüren birtakım hususları bildiklerinde hiçbir şüphe yoktur. Bu husus da az önce geçtiği gibi bu buyrukta iki kıraatin bulunmasından ötürü âyetteki bir kıraate uygun da olabilir. Fakat buna göre tevil lafzından maksat tefsir olur. Bunun da izahı şudur: Onlar genel olarak onun tevilini (tefsirini) bilirler. Muhkemin tevilini bilmeleri gibi. Onlar; hisabı, mizanı, sıratı, sevabı, ikabı ve buna benzer yüce Allah'ın ve Rasûlünün mücmel bir şekilde bilgisini haber verdiği hususları bilirler. Böylelikle tevili bilen kimseler olurlar. Bu da bu şekilde dış dünyada meydana gelen bir husustur. Ama onlar bunları ayrıntılarıyla bilmezler. Çünkü onlar, bu işlerin keyfiyetini ve hakikatini de bilmezler. Zira bu, onların dünyada bilip tanık oldukları şeyler gibi değildir. Bu açıklamaya göre onların onun tevilini bildiklerini söylemek doğru olur. Bu da onun tefsirini bilmek demektir. Aynı zamanda onun tevilini de bilmezler demek de doğrudur. Her iki kıraat de haktır.

771 Buhârî, I, 126 -Fethul Bari-; Müslim, 1599.

Olumsuz anlamdaki kıraate göre acaba şöyle denilebilir mi: Şüphesiz muhkemin de ayrıntılarını bilmedikleri bir tevili vardır. Çünkü onun: "Onun müteşabih olanının tevilini Allah'tan başkası bilemez." sözü ondan başkasının muhkemin tevilini bildiğine delil değildir. Hatta şöyle dahi denilebilir: Yine muhkemin bir kısmının tevilini Allah'tan başkası bilemez. Özellikle müteşabih olanın sözkonusu edilmesinin sebebi ise onların onun tevilini bilmek istemiş olmalarıdır. Ya da şöyle denilebilir: Hayır! Onlar muhkemin tevilini bilirler ama tevilinin zamanını mekânını ve niteliğini bilemezler.

Seleften birçok kimse şöyle demiştir: Muhkem, kendisi ile amel edilen buyruktur, müteşabih de kendisine iman edilen ve amel olunmayan buyruktur. Birçok rivâyette geldiği gibi. Biz ise muhkem olanı ile amel ederiz, müteşabih olanına da iman ederiz. Nitekim İbn Mesud'dan ve başkasından yüce Allah'ın: *"Kendilerine verdiğimiz kitabı gereği gibi okuyanlar..."* (Bakara, 121) buyruğu hakkında şöyle demiştir: Onun helalini helal, haramını haram bilirler. Muhkemi ile amel ederler, müteşabihine de iman ederler.[772] Bu hususta Selefin sözleri de müteşabihliğin izafi bir durum olduğuna delildir. Çünkü bir buyruk birisi için müteşabih gelirken, diğeri onu müteşabih görmeyebilir. Bu durumda herkesin kendisi için açıklık kazanan buyruk gereğince amel etmesi ve kendisine müteşabih gelen buyruğun bilgisini de Allah'a havale etmesi görevidir. es-Sevri'nin Muğire'den -ki o bir şey değildir- onun Ebul Aliyye'den şöyle dediğine dair rivâyetindeki Ubeyy b. Ka'b (radıyallâhu anh)'ın sözü gibi. Ubeyy b. Ka'b'a bana tavsiye et, denildi. O: Allah'ın kitabını imam/önder al. Hâkim olarak da hüküm koyucu olarak da ona razı ol. Rasûlünün aranızda yerine halife bıraktığı odur. O, kendisine itaat olunan (dileği kabul edilecek olan) şefaatçidir. O, itham olunmayan tanıktır. Onda sizden öncekilerin de haberi vardır, sizin aranızda olacakların da haberi vardır. Sizden öncekilerin de zikri vardır, sizin aranızda bulunanların da zikri vardır.[773] Süfyan da adını verdiği bir adamdan, o İbn Ebza'dan, o Ubeyy'den şöyle dediğini rivâyet etti: Senin için açık olan buyruklar gereğince amel et, senin için müteşabih görülen buyruklara iman et ve onu bilene havale et.

Onlardan kimisi de şöyle demiştir: Müteşabih, nesh edilendir. Kimisi de bunu mutlak olarak haber bildiren buyruklar hakkında kabul etmiştir. Katade, Rabii, Dahhak ve Süddî'den şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir.[774] Muhkem, ge-

772 İbn Cerir, 1886. Yarısında farklılık vardır. Çünkü İbn Cerir'de: "Muhkemi ile amel ederler, müteşabihine iman ederler" kısmı yoktur.

773 Ebu Nuaym, I, 253.

774 Katade'den gelen rivâyeti Abdürrezzak tefsirinde Taberi, 6578'de rivâyet etmiştir. er-Rabi'den gelen rivâyeti Taberi, 6969'da; Dahhak'tan gelen rivâyeti Taberi, 6583'de rivâyet

reğince amel olunan nesh edici buyruktur, müteşabih ise nesh edilen buyruk olup ona iman edilir ama gereğince amel edilmez. İbn Abbas'tan diye nakledilen el-Avfi'nin tefsirinde de böyledir. el-Vâlibî'nin İbn Abbas'tan nakledilen tefsirinde de şöyle dediği kaydedilmektedir: Kur'ân'ın muhkem buyrukları nesh edici buyruklar, onun helal ve haram kıldıkları, hadleri ve farzlarıdır. Kendilerine hem iman edilen hem de gereklerince amel edilen buyruklardır. Müteşabih buyruklar ise nesh edilenlerdir. Mukaddem, muahhar (Kur'ân okuyuşunda ve nüzullü tarihinde takdim ve tahir bulunan buyruklar) onun meselleri, kasemleri, kendilerine iman edilmekle birlikte gereklerince amel olunmayan buyruklarıdır.[775]

Birinci görüş -Allah en iyi bilendir- yüce Allah'ın: "*O şeytanın katacağını Allah nesh eder/iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini muhkem kılar/sapasağlam yerleştirir.*" (Hacc, 52) buyruğundan alınmış olmalıdır. Böylelikle nesh edilen ile muhkem buyruğunu birbirinin karşıtı olarak zikretmiştir. Şüphesiz şanı yüce Allah, şeytanın telkin ettiği şeyleri nesh etmeyi murad etmiştir. Fakat kendisinin indirdiklerini nesh etmeyi kastetmemiştir. Ama onlar tür olarak nesh edilenleri müteşabih diye değerlendirmiştir. Çünkü tilavet ve nazım itibariyle başkasına benzerlik arz eder. Bununla birlikte Allah'ın kelamıdır, Kur'ân'dır, mucizedir ve daha başka özelliklere sahiptir. Yine de anlamı nesh edilmiş de bulunmaktadır.

Müteşabih buyrukları; mensuh buyruklar, yeminler ve meseller türünden gereklerince amel olunmayan her bir şeyi kabul edenlere gelince; bunun sebebi de şudur: Bu gibi müteşabihlerin geniş ve ayrıntılı durumları ile ilgili insanlara emir verilmemiştir. Aksine bunlara icmali bir iman, onlar için yeterlidir. Oysa gereklerince amel olunan buyruklar böyle değildir. Bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi mutlaka gereklidir. Bu ise ümmetin tamamı için gerekli olan hususların bir beyanıdır. Çünkü ümmetin gereğince amel edilen buyruklar ile amel edebilmesi için onu etraflı bilmeleri gerekir. Kendilerine verilen haberleri ise bu şekilde bilme görevleri yoktur. Aksine ona iman etmekle görevlidir. Bunu bilmek, güzel ya da farz-ı kifaye olmakla birlikte muayyen olarak herkese farz(ı ayn) değildir. Bu yönüyle gereğince amel edilmesi istenen buyruklardan farklıdır. Bu buyrukların her bir kişi tarafından -amel etmesi gereken hususları- ayrıntılı bilinmesi farzdır. Ancak bilinmesi gerekli hususlara dair ayrıntılı bir bilgi sahibi olmak yükümlülüğü yoktur.

etmiştir. es-Süddi'den gelen rivâyeti de yine Taberi, 6576'da el-Avfi'nin İbn Abbas'tan rivâyetini de İbnu'l-Cevzi, Zâdü'l-Mesîr, I, 351'de el-Avfi'nin adını zikretmeden rivâyet etmiştir.

775 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 1-71; İbn Cerir, 6574.

Mücahid'den[776] ve İkrime'den rivâyet edilmek üzere muhkem; helal ve haram hükümlerini ihtiva eden buyruklardır. Bunun dışındaki buyruklar ise biri diğerini tasdik eden müteşabih buyruklardır. Bu görüşe göre müteşabih buyruklar, yüce Allah'ın: *"Allah sözün en güzelini müteşabih tekrar edilen (mesâni) bir kitap halinde indirmiştir."* (Zümer, 23) buyruğunda sözkonusu edilen buyruklar olur. Helal ise haramdan farklıdır. Bu da Mücahid'in: İlim adamları onun tevilini bilir, şeklindeki görüşüne uygun bir açıklamadır. Fakat Kur'ân-ı Kerim'in tamamı müteşabih olmakla birlikte müteşabihin bununla tefsiri -ki burada bazı buyrukları o nitelik ile tahsis etmiş bulunmaktadır- bu görüşün zayıf oluşuna delil gösterilebilir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Sırf fitne aramak ... için onun müteşabih olanına uyarlar."* buyruğu da aynı şekildedir. Eğer müteşabihten kasıt onun bir kısmının bir diğerini tasdik etmesi olsaydı, o taktirde buna tabi olmanın bir sakıncasının olmaması gerekirdi. Çünkü bir bölümünün diğerini tasdik etmesinde onun tevilini aramaya kalkışmanın önünde engel olacak bir husus bulunmamaktadır.][777]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Doğrusu ise hidâyet imamlarının kabul ettikleri husustur. O da şanı yüce Allah'ın kendi zatını yahut da Rasûlünün onu kendisi ile nitelendirdiği vasıflar ile vasfetmek ve Kur'ân'ın ve hadisin sınırlarını aşmamaktır. Bu hususta da ilim ve iman ehli geçmiş Selefin yolunu izlemektir. Kitap ve sünnetten anlaşılan manalar ise birtakım şüphelerle reddedilemez. O taktirde bu kelimelerin yerlerinden tahrif edilip oynatılması kabilinden bir iş olur. Onlardan da yüz çevrilemez. Çevrilecek olursa bu da kendilerine Rabblerinin âyetleri hatırlatıldığı vakit onlara karşı kör ve sağır yıkılanlar gibi davranmak türünden olur. Kur'ân-ı Kerim'i iyice düşünmeyi de terk etmez. Edecek olursa kitabı birtakım kuruntular dışında bilmeyen kimseler gibi olur. İşte bu, bu husustaki iki açıklama şeklinden birisidir. Bu da bu buyrukların müteşabih türünden olmayacağının açıklamasıdır.

İkinci açıklamaya göre ise eğer bunlar müteşabih buyruklardandır yahut da bunlarda müteşabihlerden olanlar vardır, denilecek olursa -nitekim bazı imamlardan nakledildiği üzere Cehmiyyenin delil olarak gösterdikleri bazı buyruklara müteşabih adı verilmiştir- şöyle cevap verilir: Kur'ân-ı Kerim'de bulunan ve Allah'tan başkasının tevilini bilmeyeceği söylenen husus, ya müteşabih buyruklardır yahut

776 Buhârî, VIII, 209 muallak olarak bunu İbn Hacer'in Fethul Bari'de belirttiğine göre Abd b. Humeyd mevsul olarak rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim de senetsiz olarak Âli İmrân, 1. s. 50. de rivâyet etmiştir.

777 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 381-389.

da daha önce geçtiği gibi kitabın tamamıdır. Tevilinin bilinmeyeceğinin ifade edilmesi ise daha önce kıyamet ve kıyamet ile ilgili hususlarda açıkladığımız gibi anlamının bilinmeyeceğini söylemek demek değildir. Bu şekildeki açıklama da güçlü bir açıklamadır. Eğer İbn İshak'ın Necrânlılar heyeti hakkındaki hadisi sabit ise bu böyledir. Çünkü onun rivâyetine göre onlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Muhakkak biz" ile "biz" ve benzeri buyrukları delil göstermişlerdir. Yine bunu şu husus da desteklemektedir: Kur'ân-ı Kerim'de müteşabih buyrukların olduğu sabittir. Bu buyruklar ise iki manaya gelme ihtimali olan buyruklardır. Sıfat ile ilgili meselelerde bu türden olan buyruklar vardır. Nitekim mead/ölümden sonra diriliş, ahiret ve dünya ile ilgili meseleler de bu kabildendir. Buna göre Allah ile yarattıkları arasında müteşabihin olmadığını söylemek cennette vadedilenler ile dünyada var olanlar arasında müteşabihin olmadığını söylemekten daha büyük bir iddiadır.

Cevabın nüktesi/püf noktası ise bizim önceden belirttiğimiz şu husustur: Tevilin bilinmeyeceğinin söylenmesi, anlamın bilinmeyeceğinin söylenmesi değildir. Bunu daha da açıklamak üzere şunları söyleyelim: Şanı yüce Allah: *"Andolsun ki Biz insanlara bu Kur'ân'da -belki öğüt alırlar diye- her misalden (örnekler) getirdik. Hiçbir eğriliği olmayan Arapça bir Kur'ân olarak (indirilmiştir.)"* (Zümer, 27-28); *"Elif, lam, ra. Bunlar, apaçık kitabın âyetleridir. Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."* (Yûsuf, 1-2) Yüce Allah, böylelikle onu muhataplarının akletmesi için indirdiğini ve onlardan öğüt alıp hatırlamalarını istediğini haber vermektedir.

Yine yüce Allah: *"İşte Biz bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz."* (Haşr, 21) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah, Kur'ân'ın iyice düşünülmesini, iyiden iyiye anlaşılmasını, akledilmesini, onunla öğüt alınıp hakkında/üzerinde düşünülmesini teşvik etmekte ve bu hususta herhangi bir şeyi istisna etmemektedir. Aksine bu hususta teşvikin genel olduğunu açıkça ortaya koyan birden çok nass vardır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Onlar Kur'ân'ı iyiden iyiye düşünmezler mi? Yoksa kalpler(i) üzerinde kilitler mi var?"* (Muhammed, 24); *"Hâlâ onlar Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."* (Nisa, 82) buyrukları buna örnektir. Bilindiği gibi onun hakkında ihtilafın sözkonusu olmaması, ancak onun tümünün iyiden iyiye düşünülmesi ile mümkün olur. Aksi taktirde onun bir kısmını iyice düşünmek, üzerinde gerektiği gibi düşünmediği hususlar ve buyruklar için bir tutarsızlığın olmayacağına dair hüküm vermeyi gerektirmez.

Ali (radıyallâhu anh)'a: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanınızda herhangi bir şey bıraktı mı, diye sorulduğunda o şöyle cevap vermişti: "Taneyi yarıp çatlatan, canlıyı yoktan var eden kişi hakkı için yemin ederim ki Allah'ın bir kuluna kitabı hakkında verdiği bir anlayış ve bu sahifede bulunanlar müstesna, diye cevap vermiştir.[778] Böylelikle onun anlaşılması hususunun ümmet arasında farklı düzeylerde olduğunu haber vermektir. Anlamak (fehm) ise ilimden ve hükümden daha özeldir. Şanı yüce Allah: *"Biz onu hemen Süleyman'a kavratmıştık/anlamasını sağlamıştık. Bununla beraber her birine bir hüküm/hikmet ve ilim verdik."* (Enbiya, 79) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Nice tebliğ eden/bilgiyi ulaştıran bizzat işitenden daha belleyişlidir."[779] Yine: "Bir âyet dahi olsa benden tebliğ ediniz."[780] buyurmuştur.

Aynı şekilde ashab-ı kiramdan, tabiinden ve ümmetin diğerleri arasından Selef-i salih, Kur'ân-ı Kerim'deki sıfat âyetleri olsun başkaları olsun bütün naslar hakkında söz söylemiş ve bunları delaletlerine ve beyanlarına uygun şekilde tefsir etmişlerdir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de Kur'ân'a uygun çok sayıda hadis rivâyet etmişlerdir. Bu hususta ashab-ı kiramın imamları ise başkalarından daha büyüktür. Şöyle diyen Abdullah b. Mesud gibi: Eğer Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen ve develerin yanına (beni) ulaştırabileceğini bildiğim kimseler olduğunu bilsem mutlaka onların yanına giderdim. Yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine dua ettiği, ümmetin bilgini ve Kur'ân'ın tercümanı olan Abdullah b. Abbas da buna örnektir. Her ikisi ve onların arkadaşları ashab ve tabiin arasında sıfatların sabit olduğunu kabul edip Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bunları rivâyet edenlerin en büyüklerinden idiler. Hadis ve tefsir ilimlerinden haberdar olan kimseler bunu bilirler. Tabiin arasında ise bu iki büyük efendiden daha değerli hiç kimse yoktur. Hatta tabiinin ileri gelenleri arasında onların türünden üçüncüleri ya da onlara yakın olanları ve aynı zamanda üstünlüğü bakımından o ikisine benzer kimseler Zeyd b. Sabit'in ashabıdır/öğrencileridir. Fakat üstünlükleri ile birlikte onun ashabı yalnızca ondan ilim öğrenmediler. Aksine Ömer, İbn Amr ve İbn Abbas gibi başkalarından da ilim öğrendiler. Eğer bu âyetlerin anlamlarının bilinmemesi sözkonusu olsaydı yahut da susularak geçiştirilecek türden olsaydı Kitabı ve Sünneti bilen ashabın Rabbanileri, bu hususta en çok söz söyleyen kimseler olmazdı.

778 Buhâri, 111.
779 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.
780 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

Diğer taraftan ashab-ı kiram, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Kur'ân tilavetini tefsiri ile birlikte öğrendiklerini de nakletmiş, onlardan herhangi bir kimseden bir âyeti tefsir etmeyi reddettiği de asla zikredilmiş değildir.

Ebu Abdurrahman es-Sülemi dedi ki: Bize Kur'ân'ı okumayı öğreten Osman b. Affan, Abdullah b. Mesud ve başkalarının bize tahdis ettiğine göre onlar, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den on âyet öğrendikleri taktirde o on âyetteki ilmi ve ameli de öğrenmedikleri sürece onlardan başkalarını öğrenmeye geçmezlerdi. Onlar dedi ki: Böylelikle Kur'ân'ı ilmi ve ameli birlikte öğrenmiş olduk.

Aynı şekilde imamlara da bu kabilden herhangi bir şeye dair soru sorulduğu taktirde onlar anlamını reddetmiyorlar, aksine anlamın sabit olduğunu kabul ediyorlar fakat keyfiyeti reddediyorlardı. Malik b. Enes'e yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* (Tâhâ, 5) buyruğu ile ilgili olarak nasıl istivâ etti, diye sorulunca onun şu cevabı gibi: İstiva (anlamı) bilinen bir şeydir. Keyfiyet ise bilinemez. Ona iman etmek ise vacip/farzdır. Onun hakkında soru sormak bid'attir. Ondan önce Rabia da böyle demiştir. İnsanlar da bu sözü kabul ile karşılamıştır. Bu sebeple ehl-i sünnet arasında onu inkâr eden bir kimse yoktur.

O böylelikle onun haber verdiği diğer hususların bilindiği gibi istivânın da bilinen bir şey olduğunu fakat keyfiyetin bilinemeyeceğini, ona dair soru sormanın caiz olmadığını, dolayısıyla nasıl istivâ etti denilemeyeceğini de beyan etmiş olmaktadır. Malik: Keyfiyeti yoktur, dememiştir. O ancak: Keyfiyeti bilinemez, demiştir. Bu hususta ise bizim mezhep mensuplarımız ile onların dışındaki ehl-i sünnet arasında görüş ayrılığı vardır. Ancak onların çoğunluğu şöyle derler: Bunun keyfiyeti hatıra gelmez ve hiçbir söz ile onun mahiyeti anlatılamaz. Kimileri de: Onun bir keyfiyeti de yoktur, mahiyeti de yoktur, demektedir.

Eğer: "İstiva manası bilinen bir husustur." sözü bu lafzın Kur'ân-ı Kerim'de varid olduğu bilinen bir husustur, demektir. Nitekim onun manalarını bilmeyi kendisine sakladığı tevil kabilinden diye değerlendiren bazı mezhep âlimlerimiz böyle demiştir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Bu, zayıf bir görüştür. Çünkü bu, esasen hâsıl olanı tahsil türündendir. Çünkü soru soran, zaten bu hususun Kur'ân-ı Kerim'de bulunduğunu bilen birisidir. Âyeti de okuyarak sorusunu sormuştur. Aynı şekilde (İmam Malik): İstiva Kur'ân'da zikredilmiştir, demediği gibi Allah'ın istivâyı haber verdiğini de sözkonusu ederek cevap vermemiştir. O sadece: İstiva bilinen bir şeydir, diyerek sadece ismin bilinen bir husus olduğunu haber vermiş ve cümleye dair haber vermemiştir.

Aynı şekilde o: "Keyfiyet ise bilinemez." demiştir. Eğer sizin dediğinizi kastetmiş olsaydı o taktirde istivânın anlamı bilinemez, demesi yahut da istivânın tefsiri bilinemez ya da istivânın beyanı bilinemez demeli idi. Ancak kendisi sadece istivânın keyfiyetinin bilinmeyeceğini söylemiştir. Bizatihi istivânın bilinmeyeceğini değil. İşte şanı yüce Allah'ın kendi zatını vasfettiği bütün hususların durumu budur. Eğer yüce Allah'ın: *"Muhakkak ben ikinizle beraberim, işitirim ve görürüm."* (Tâhâ, 46) buyruğu ile ilgili olarak nasıl işitir nasıl görür diye soracak olursa biz de şöyle deriz: İşitmek ve görmek bilinen şeylerdir ama keyfiyet bilinemez. Eğer: Allah Mûsâ ile nasıl özel bir şekilde konuştu, diye soracak olursa biz de: Konuşmak bilinen bir husustur ama keyfiyeti bilinemez, deriz.

Yine bizim mezhep âlimlerimizden ve onların dışında ehl-i sünnetten olup böyle diyen kimseler, yüce Allah'ın gerçek manada arşın üstünde olduğunu ve onun zatının arşın zatı üstünde olduğunu söylemekle birlikte istivânın manasını inkâr etmezler ve bunun anlamı büsbütün bilinemeyen müteşabih kabilinden olduğu görüşünde de değildirler.

Diğer taraftan Selefler ehl-i sünnetin mezhebine uygun olarak bu buyrukları tefsir etmek üzerinde ittifak etmişlerdir. Bazıları: Arşın üzerine yükseldi, demişlerdir. Bazıları da başka ifadeler kullanmışlardır. Bu ifade Seleften sabit olmuş olup Buhârî Sahih'inde bunların bir bölümünü "er-Raddu Alel Cehmiyye" kitabının/bölümünün sonlarında zikretmiş bulunmaktadır. İstila etti ve daha başka açıklamalar gibi tahrif edilmiş teviller ise Cehmiyyenin ortaya çıkmasından sonra bid'at olarak ortaya çıkmış tevillerdendir.

Aynı şekilde müteşabih buyruklara tabi olmanın sıfatlar hususunda olmadığı da sabittir. Hatta Buhârî'nin Sahihi'ndeki rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Aişe (radıyallâhu anhâ)'ya şöyle demiştir: "Ey Aişe! Sen onun müteşabih olanına uyan kimseleri görecek olursan bil ki onlar, Allah'ın isimlerini verdiği kimselerdir, onlardan kendini koru!"[781] Bu, geneldir.

Subayh b. Asel'in Ömer b. el-Hattab ile birlikte başlarından geçen olay ise bu husustaki meselelerin en meşhurlarındandır. Ona ulaştığına göre Subayh Kur'ân-ı Kerim'in müteşabih buyruklarına dair soru sorup dururdu. Nihâyet Ömer onu görünce, Ömer'e: *"Andolsun tozutup savuran rüzgârlara."* (Zâriyât, 1) buyruğuna dair soru sordu. Ömer: Adın ne, diye sorunca o: Allah'ın kulu Subayh, diye cevap verince Ömer de: Ben de Allah'ın kulu Ömer'im, deyip onu şiddetlice dövdü.[782]

781 Kaynakları daha önce gösterildi.
782 Kaynakları daha önce gösterildi.

İbn Abbas (radıyallâhu anhumâ) da bu türden bir mesele hakkında bir kişi ısrarla soru soracak olursa şöyle cevap verirdi: Ömer'in Subayh'a yaptığının bir benzerinin sana yapılmasına ne kadar da ihtiyacın var.

Çünkü onlar, soru soranın maksadının doğru yola iletilmek ve sorunun doğru cevabını bulmak olmayıp fitne peşinde koşmak olduğunu görmüşlerdir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Onun müteşabih olanına uyan kimseleri gördüğün zaman ..." ve yüce Allah da: "*Kalplerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak ve onu tevil etmeye kalkışmak için onun müteşabih olanına uyarlar.*" buyurmaktadır. Bu sûretle de onların bu bozuk maksatlarına karşılık onları cezalandırmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri arasında çelişki olduğunu göstermeye kalkışan kimse gibi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bunu yasaklayarak şöyle buyurmuştur: "Allah'ın kitabının bir kısmını bir diğeri ile vuruşturmayın."[783]

Bu durumda daha önce sözkonusu edilen kişi, insanların kalplerine şüphe düşürür, bununla birlikte de Allah'tan başkasının bilmediği tevilini yapmak maksadıyla fitne peşinde koşar. Böylelikle bunların maksadı, yerilen ve elde etmek istedikleri de imkânsız bir iş olmaktadır. Tıpkı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yasakladığı yanlışa düşme neticesini verecek şaşırtıcı soruların sorulması gibi.

"Anlam" ile "tevil" arasındaki farkı gösteren hususlardan birisi de şudur: Subayh, Ömer (radıyallâhu anh)'a: "*Tozutup savuran rüzgarlar*"a dair soru sormuştur. Hâlbuki bu Allah'ın sıfatlarından değildir. Ashab-ı kiram da bu buyruğun tefsiri hakkında söz söylemişlerdir. Ali b. Ebu Talib'in İbnul Kevva ile başından geçen olaylarda olduğu gibi. O, Ali'ye buna dair soru sorunca, onun maksadının sağlıklı olmadığını gördüğü için bu sorusundan hoşlanmadı. Fakat Ali (radıyallâhu anh)'ın yönettiği kimseler ona karşı dosdoğru duran kimseler değildi. Ömer'e itaat edildiği gibi ona itaat etmiyorlardı ki onu ayrıca te'dib etmeye kalkışsın. "*Tozutup savuran rüzgârlar*", "*Ağır yük taşıyan bulutlar*" ve "*Kolaylıkla akanlar*" ile "*Paylaştıranlar*" (Zâriyât, 1-5) lafızlarında bir tür müteşabihlik vardır. Çünkü lafzın rüzgârlar, bulutlar, yıldızlar ve melekler anlamına gelme ihtimali de vardır. Başka anlama gelme ihtimali de vardır. Çünkü lafızda mevsuh/bunlarla nitelendirilen sözkonusu edilmemektedir. Yüce Allah'ın dışında kimsenin bilmediği tevil ise muayyen olarak rüzgârlar, onların miktarları, nitelikleri, ne zaman esecekleri, muayyen olarak bulutlar, bu bulutların taşıdıkları yağmur, yağmurun ne zaman ineceği hususlarıdır. Aynı şekilde bu, "*Akıp gidenler*" ile "*Emri paylaştıranlar*" hakkında da böyledir. Bunları da Allah'tan başka kimse bilemez.

783 Kaynakları daha önce gösterildi.

Yine yüce Allah'ın: *"Muhakkak biz"* ve *"biz"* buyruklarında da ve benzerleri diğer çoğul anlamını ihtiva eden Allah'ın isimlerinde de -nitekim hristiyanlar bunun peşine düşmüşlerdir- durum böyledir. Bunların manaları bilinmektedir. O da şanı yüce Allah'tır. Ama çoğul isim manaların birden çok olmasına delalettir. Bu ise birçok isim durumundadır. Âlim. Kadir. Semi', Basir gibi. Burada o ismi taşıyan zat birdir fakat isimlerin manaları pek çoktur. İşte çoğul lafzındaki ismin durumu da böyledir.

Şanı yüce Allah'ın kendisine özel kıldığı tevile gelince; bu da onun zat ve sıfatlarının -Malik'in dediği gibi- hakikatidir. Keyfiyet ise bilinemez. Eğer: Onun ilminin. kudretinin. işitmesinin ve görmesinin hakikati nedir, diyecek olurlarsa bu sefer: İşte bu. Allah'tan başkasının bilmediği tevil türündendir. diye cevap verilir.

"Tevil"in Kur'ân'ın tamamı ile alakalı görülmesi ne kadar da güzel olur? Şâyet: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) İbn Abbas'a: "Allah'ım! Sen onu din hususunda derinlemesine bilgili yap ve ona tevili öğret." buyurduğu söylenecek olursa şöyle cevap verilir: Emrin ve nehyin tevilini o da bilir. Burada "lam" bilinen/mahud olan tevil ile ilgilidir. Kur'ân'ın tamamının tevilini söylememiştir. Buna göre sözkonusu olmayacak olan tevil verdiği haberin hakikatini Allah'tan başkasının bilemeyeceği haberlerin tevili/sonunda çıkış halleridir. Bilinen tevil ise kulların tevilini bildiği emirdir. *"Bu da onlar zamanı gelince bildirdiklerinin/tevilinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin/tevilinin çıkacağı günde ..."* (A'râf. 53); *"Hayır onlar ilmini kavrayamadıkları ve tevili kendilerine henüz gelmeyen bir şeyi yalanladılar."* (Yunus. 39) buyrukları gibidir. Burada maksat. şanı yüce Allah'ın gelecekte gerçekleşeceğine dair haber verdiği haberin tevili/vakti gelince gerçekleşmesidir. Çünkü "beklenen". "gelecek olan". "ve henüz onlara gelmemiş olan" odur. Emir ve nehyin tevili ise o emir ile ilgilidir. Allah'tan gelen ve geçmiş kimseler hakkındaki haberlerin tevili ise eğer tevilin içerisine sokulacak olursa onun gerçekleşmesinin beklenmesi sözkonusu olamaz. Şanı yüce Allah en iyi bilendir. Başarı da ondandır.][784]

784 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 305-313.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾

8. "(İlimde derinleşmiş olanlar derler ki:) Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi saptırma. Bize katından bir rahmet bağışla. Muhakkak Sen bol bol bağışlayansın."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın iyileri ile günahkârlarıyla mutlu olanlarıyla bedbaht olanlarıyla bütün yaratılmışları kapsayan bir rahmeti vardır. Diğer taraftan onun özel olarak müminlere ihsan etmiş olduğu bir rahmeti daha vardır. Bu da iman rahmetidir. Bundan sonra ise takva sahiplerine özel olarak verdiği rahmeti vardır. Bu da Allah'a itaat rahmetidir. Ayrıca yüce Allah'ın kendisi sayesinde velâyet mertebesini elde ettikleri evliyalarına/dostlarına özel olarak ihsan ettiği bir rahmeti vardır. Yine onun kendisi ile nübüvvet makamına nail oldukları nebilere özel rahmeti vardır. İlimde derinleşmiş olanlar ise: "*Rabbimiz! Bize nezdinden bir rahmet bağışla*" dileyerek ondan kendi nezdinden bir rahmet vermesini istediler.][785]

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾

10. "O kâfirlerin mallarının da evlâtlarının da Allah(ın azabın)a karşı -aslâ- hiçbir faydası olmayacaktır. İşte bizzat onlar, ateşin yakacağıdırlar.

11. Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi. Âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarından dolayı yakalayıverdi. Allah, cezası pek çetin olandır."

Tefsiri:

[Firavun kavminden iman eden kişi: "*Dedi ki: Kavmim! Muhakkak ben sizin için o grupların günü gibi bir günden korkuyorum. Nuh kavmi, Ad, Semud ve onlardan sonra gelenlerin başına gelenin benzerinden. Allah kullara zulüm*

785 Muhtasaru Fetava Mısriyye. 103

dilemez." (Mü'min. 30-31) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah: *"Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi."* buyurmaktadır. Buradaki "de'b (yaptıkları. alıştıkları)" lafzı üç yerde adet ve alışkanlık anlamındadır. Yüce Allah: *"O kâfirlerin mallarının da evlâtlarının da Allah(ın azabın)a karşı -aslâ- hiçbir faydası olmayacaktır. İşte bizzat onlar, ateşin yakacağıdırlar. Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi. Âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarından dolayı yakalayıverdi. Allah, cezası pek çetin olandır."* (Âyet. 10-11) buyurmaktadır.

İbn Kuteybe ve başkaları dedi ki: "De'b" adettir. Buyruğun anlamı ise Firavun hanedanının adeti gibi şeklindedir. Bununla kastettiği ise yahudilerin her bir fırkasının kendi nebilerini inkâr ederek kâfir olmalarıdır.[786] Zeccâc dedi ki: O (de'b) olanca gayret harcamak demektir. Yani bunların gayret ve çabaları anlamına gelir. Bu da onların küfre sapışlarında oldukça çaba ve gayret göstermeleri, Firavun hanedanının Mûsâ aleyhinde birbirlerine yardımlaştıkları gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karşı birbirleri ile dayanışmaları, birbirlerini desteklemeleridir.[787] Ata. Kisai ve Ebu Ubeyde dedi ki: Firavun hanedanının sünneti/gidişi gibi demektir. en-Nadr b. Şumeyl de: Firavun hanedanının adeti gibidir. diye açıklamıştır. O bununla bu kâfirlerin rasûlleri yalanlamakta ve hakkı inkâr etmekteki adetlerinin Firavun hanedanının âdeti gibi olduğunu kastetmektedir.

Bir kesim de şöyle demiştir: Âyetin nazmı şu anlamdadır: Kâfirlere ilahi intikamın ve cezanın gelip çatması esnasında ne mallarının ne de evlatlarının faydası olacaktır. Tıpkı Firavun hanedanı ile geçmişteki ümmetleri azap ile yakaladığımız zaman mallarının ve evlatlarının asla onlara fayda vermediği gibi.

Ebu Ravk'ın Dahhak'tan. onun İbn Abbas'tan naklettiği tefsirde ise şöyle denilmektedir: Firavun hanedanının de'bi/alışkanlığı. yolu: Firavun hanedanının yaptıkları gibi demektir.[788]

İbn Ebu Hatim dedi ki: Ayrıca Mücahid'den.[789] Dahhak'tan.[790] Ebu Malik'ten[791] ve İkrime'den[792] de buna yakın bir rivâyet nakletmektedir. O dedi ki: Ayrıca er-Rabi' b. Enes'ten de Firavun hanedanına benzer şekilde diye açıkladığı rivâyet

786 Zâdü'l-Mesîr'de: Yahudilerin küfrü kendilerinden öncekilerin küfrü gibidir şeklindedir.
787 Bu ifadeler Zâdü'l-Mesîr. I. 355'de yer almaktadır.
788 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân -1-. no: 153: Taberi. 6664.
789 Taberi. 6663: İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân -1-. s. 92. senetsiz olarak.
790 Taberi. 6660: İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân -14- s. 92. senetsiz olarak.
791 İbn Ebu Hâtim. s. 92 senetsiz olarak.
792 Taberi. 6663: İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân -1-. s. 92 senetsiz olarak.

edilmektedir.[793] es-Süddî'den de[794] şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Yalanlamak ve inkâr hususunda kâfirlerin sözkonusu edilmesi kendilerinden öncekilerin durumu gibidir.

Derim ki: İşte bunlar benzerliği amelde kabul etmişlerdir. Çünkü "de'b" lafzı buna delildir. Cevheri dedi ki: "Deebe filanun fi amelihi: işinde olanca gayretini koydu ve oldukça yoruldu" demektir. Mastarı "de'b" ve "duub" diye gelir. İsmu faili (etken ortacı) "deib" şeklindedir. "edebtuhu: ben onu yordum" anlamına gelir. "Daiban", gece ve gündüz demektir. (Cevheri devamla) dedi ki: Hemzenin sakin okunuşu ile "de'b" adet ve durum anlamındadır. Hemzeye hareke verildiği nde (deeb şeklinde) olur. el-Ferra dedi ki: Bunun aslı "deebtu" fiilindendir. Ancak Araplar bunun anlamını şan ve durum diye dönüştürmüşlerdir.

Derim ki: Zeccâc, bulunan "deeb" lafzını içtihad/çaba ve gayret göstermek diye açıklamıştır. Doğrusu ise cumhurun söylediğidir: Hemze harfi sakin olarak "de'b" adet demektir. Bu ise "deeb"den farklıdır. Çünkü lafıza bir ziyade gelirse manası da artar/farklılaşır, genişler. Kur'ân-ı Kerim'deki ise (hemzesi) sakin okunmuştur. Kimsenin onu harekeleyerek okuduğunu bilmiyoruz. Bu şekilde dilde bilinen bir kullanımdır. "Filanın de'bi şöyledir." denilir. Yani bu, onun adeti ve sürekli yaptığı işidir. İsterse onun bu yaptığında bir yorgunluk bir çaba ve gayret sözkonusu olmasın. Yüce Allah'ın: *"Belli hareket ve özellikleriyle güneşi ve ayı (dâibeyn) size musahhar kıldı."* (İbrahim, 33) buyruğunda da bu kökten gelmektedir. "Dâib" lafzı daim gibidir. Bu kelimelerin sonlarındaki be ve mim harfleri birbirlerine mütekarib (mahreçleri yakın) harflerdir. Lazib ve lazım (yapışkan ayrılmayan) kelimeleri de bu kabildendir.

İbn Atiyye dedi ki:[795] "Daibeyn/güneş ve ayın mutat hareketlerinde devam edip gitmeleri" her ikisi de mütemadiyen böyle hareket eden demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine dert yanarak ağlayıp gözyaşı döken devenin sahibine söylediği: "Bu deve bana senin kendisini aç bıraktığından, onu oldukça yorucu işlerle hep uğraştırdığından şikâyet etti."[796] buyruğunda da bu kökten (ve anlamdan) gelen lafız (tüdibuhu lafzı) kullanılmıştır. Bu da senin onu sürekli çalıştırıp hizmete koşturduğun anlamına gelir. (Devamla) dedi ki: Âyetin zahirine göre buyruğun anlamı, onların (güneş ve ayın) doğuş ve batışta belli bir adetlerinin olduğu, doğuş ile batış arasında insanlara sayısız faydalar sağladıkları

793 Taberi, 6659; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1-, s. 92 senetsiz olarak.
794 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1-, no: 159; Taberi, 6665.
795 el-Muharraru'l-Veciz, VIII, 247.
796 Ebu Davud, 2549; Ahmed, I, 204 -hadis sahihtir-

anlamındadır. O (İbn Atiyye devamla) dedi ki: Taberi'nin Mukatil b. Hayyan'dan İbn Abbas'a kadar rivâyeti ulaştırarak şöyle dediğini nakletmektedir: Bunun anlamı Allah'a sürekli olarak itaat ettikleri şeklindedir. (Yine o) dedi ki: Eğer bu açıklamadan maksat itaat onların musahhar kılınmış olmalarına sıkı sıkıya riâyet etmeleri ise bu zaten yüce Allah'ın: *"Mûsâhhar kıldı."* buyruğundaki itaat anlamında vardır. Ve eğer onunla insan kulların itaati gibi kudret/güç çerçevesindeki itaat kastediliyor ise bu uzak bir ihtimaldir.[797]

Derim ki: Hayır, bu pek uzak bir ihtimal değildir. Aksine değişik yerlerde zikredildiği üzere çok sayıdaki âyet-i kerime buna delil teşkil etmektedir. Aralarında şu lafzın kendisine ait olduğu Beğavi'nin de bulunduğu bir kesim de şöyle demiştir: "Daibeyn: Adetlerinde devamlı": Onların Allah'ın kullarının maslahatlarını sağlayan hususlarda durdurak bilmeden sürekli akıp gitmeleri demektir. İbn Abbas dedi ki: Onların deebleri/devamlı çalışma ve hareket etmeleri Allah'a itaat uğrundadır.[798]

Ebul Ferec'in lâfzî ifadesi şöyledir: Onlar bitki ve buna benzer ıslah ettikleri şeyleri ıslah etmekte aralık vermeden sürekli hareketlerini sürdürürler. (Devamla) dedi ki: Duub ise bir şeyin kendisi ile ilgili cereyan eden âdete uygun olarak devam edip gitmesi demektir.[799]

Derim ki: "Deeb"leri onların adetleri ve ısrarla yaptıkları amelleri demek olduğuna göre burada maksat da şudur: Bunlar amelleri bakımından onlara benzediler. Dolayısıyla cezaları da öbürlerini çepeçevre kuşatan cezaya benzeyecek. İşte maksat budur. Maksat, görülecek ceza bakımından bir benzetme değildir. Yüce Allah'ın: *"O kâfirlerin mallarının da evlâtlarının da Allah(ın azabın)a karşı -aslâ- hiçbir faydası olmayacaktır. İşte bizzat onlar, ateşin yakacağıdırlar. Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi. Âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarından dolayı yakalayıverdi. Allah, cezası pek çetin olandır."* (Âyet 10-11) buyruğunda olduğu gibidir. Yani bunların malları ve evlatları Allah'ın azabı kendilerine gelecek olursa o azabı kendilerinden uzaklaştıramayacaktır. Tıpkı Firavun hanedanı gibi. Yine yüce Allah'ın: *"Meleklerin o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve: O yakıcı azabı tadın, diye diye canlarını alırken bir görseydin! Bu, ellerinizin daha önce yaptıkları yüzündendir ve hiç şüphesiz Allah'ın kullarına zulmedici olmadığındandır."* (Enfâl, 50-51) buyruğundan itibaren *"Bunun sebebi; bir kavim nefislerinde olanı değiştirmedikçe*

797 İbn Atiyye'nin tefsirinden nakledilen açıklamalar burada sona ermektedir.
798 Beğavi, III. 36.
799 Zâdü'l-Mesîr, IV. 364.

Allah'ın da onlara ihsan ettiği bir nimetini değiştirmemesi ve şüphesiz ki Allah'ın her şeyi işiten, bilen olmasıdır." (Enfâl. 54) buyruğuna kadar olan buyrukları da böyledir.

İşte bütün bunlar. azap hususunda benzetmeyi gerektirmektedir. Fakat diğer kesim buradaki "de'b" lafzı yüce Rabbin onlara yaptığının ve onları cezalandırmasının bizzat kendisi demek diye anlamışlardır. Mekki b. Ebu Talib[800] dedi ki: "Kedebi" buyruğundaki "kaf". birçok yerde nasb konumunda hazf edilmiş bir lafzın sıfatıdır. Bunun takdiri de şöyledir: Bizim. Firavun hanedanı hakkındaki âdetimizde olduğu gibi. biz onları alabildiğine değiştirdik. Bunun bir benzeri de ilk âyettir. Ancak ilk âyet azaptaki âyet ile ilgilidir. Takdiri de şöyledir: Biz bunlara Firavun hanedanı hakkındaki âdetimizin bir benzerini yaptık.

Bazıları her iki manayı bir arada sözkonusu etmiştir. Ebul Ferec dedi ki: Firavun hanedanının de'bi. onların adetleri gibi demektir. Yani onlar yalanladı. Bu sebeple öbürlerine azabın nazil olduğu gibi bunların üzerine de nazil oldu.

Derim ki: De'b. adet demektir ve bu bazen faile bazen mefule izafe olunan bir mastardır. Faile izafe edildiği vakit mana Firavun hanedanının yaptığı gibi demek olur. Mefule izafe edildiği vakit mana onların başına gelen azap ve musibetler hususundaki adetleri gibi şeklinde olur. Şöyle denilir: Bu. -onların yaptıkları ve onlara gelip isabet edenler hakkında- bunların âdetidir denilir. Bu ise Rabbin onlar hakkındaki adet ve sünnetini ifade eder.

Tahkik edilmesi halinde anlaşılan şu ki: Lafız her iki hususu bir arada kapsar. Daha önce el-Ferra ve el-Cevheri'den ise "de'b"in adet ve alışkanlık demek olduğunu kaydetmiş bulunuyoruz. Bu da yüce Allah'ın: *"Sizden evvel birçok sünnetler gelip geçmiştir. Onun için yeryüzünde gezin, dolaşın da (Allah'ın hükümlerini) yalanlayanların sonlarının nasıl olduğunu bir görün."* (Âl-i İmrân. 137) buyruğunu andırmaktadır.

İbn Ebu Hatim. bilinen isnad ile Mücahid'den şu rivâyeti nakletmektedir: Sizden önce hayır ve şer hususlarında kâfirlerden ve müminlerden olanların sünnetleri/yolları geçmiş bulunmaktadır.[801] İbn İshak'tan da şu rivâyet nakledilmektedir: Yani rasûllerimi yalanlayan ve bana şirk koşan kimselerden olan Ad, Semud, Lut kavmi ve Medyen ashabına azap vâkıalarım geçmiş ve böylelikle onlar da benim tarafımdan onların başına getirilen türlü azap şekillerini görmüş

800 el-Umde fi Garibu'l-Kur'an. s. 96.
801 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân -1-. no: 1478: Taberi. 7868.

bulunuyorlar.[802] "Sünnetler" onların amelleri ve onlara verilen cezalar diye tefsir edilmiştir. Beğavi dedi ki: Âyetin anlamı şudur: Sizden önce geçmiş kâfir ümmetler hakkında benim uygulayagеldiğim geçmişteki hâl şöyledir: Ben, kendilerini helak etmek ve nebilerimi zafere kavuşturmak için onlar hakkında tayin ettiğim ecelinin vadesi gelinceye kadar onlara mühlet verdim ve derece derece onları azaba yaklaştırdım. Şimdi yalanlayıcıların akıbetinin, yani aralarından yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğuna bir bakın.

O dedi ki: Bu ise Uhud harbi hakkındadır. Buyruğun anlamı şu demektir: Yani ben vadesini tespit ettiğim o nebiye ve onun dostlarına yardım edip onun düşmanlarını helak edişimin zamanı gelince ben onlara mühlet vereceğim, onları derece derece azaba yaklaştıracağım.[803]

Derim ki: Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "*Acaba onlar kendileri ile akledecekleri kalplerinin, kendileri ile işitecekleri kulaklarının olması için yeryüzünde neden gezip dolaşmazlar? Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalpler kör olur.*" (Hacc, 46); "*Yeryüzünde gezmezler mi ki kendilerinden önce geçenlerin akıbetinin nasıl olduğuna baksınlar. Onlar kuvvet bakımından bunlardan üstün idiler. Onlar yeri sürüp alt üst ettiler ve bunların yeri imar ettiklerinden çok imar ettiler. Peygamberleri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmetmiyordu fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler.*" (Rûm, 9) diğer âyetteki: "*Kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmaları için yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Onlar bunlardan daha çok, kuvvetçe de, yerlerinde eserleri itibariyle de daha güçlü ve daha çetin idiler ama kazanageldikleri şeyler onlara fayda vermedi. Rasûlleri onlara apaçık deliller ile geldiğinde onlar yanlarındaki ilim dolayısıyla şımardılar ve alay edegeldikleri şey onları kuşatıverdi. Onlar bizim azabımızı gördüklerinde: Bir olarak Allah'a inandık, Ona eş tutmakta olduğumuz şeyleri de inkâr ettik, dediler. Ama bizim azabımızı gördüklerinde iman etmeleri kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kulları hakkında geçerli olagelen sünnetidir ve kâfirler işte burada hüsrana uğradı.*" (Mü'min, 82-85) İşte bütün bunlar, yüce Allah'ın sünnetinin ve âdetinin aynı şekilde sürüp gittiğini, rasûlleri tasdik edenleri ikrama mazhar kılıp, onları yalanlayanları alçaltmak hususunda asla naksedilmediğini açıkça göstermektedir.][804]

802 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1-, no: 1479; Taberi, 7870.
803 Beğavi, I, 354.
804 en-Nübuvvat, 250-253.

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾

12. "O inkâr edenlere de ki: Yakında siz yenik düşürülecek ve cehenneme haşrolunacaksınız (toplanıp götürüleceksiniz.) O ne kötü yataktır."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: "*O inkâr edenlere de ki: Yakında siz yenik düşürülecek ve cehenneme haşrolunacaksınız (toplanıp götürüleceksiniz.) O ne kötü yataktır.*" (Âyet 12) buyurmaktadır. Nitekim onların haber verdiği gibi oldu. İnsanların da tanık olduğu gibi dünyada yenilgiye uğradılar. Bu ise son haberin doğruluğunu da ortaya koymaktadır. Bu da onların en kötü yatak olan cehenneme haşredilecekleri haberidir.][805]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz bunda basiret sahipleri için bir ibret vardır.*" (Âyet 13) buyruğunda geçen itibar (ibret almak) kıyasın ta kendisi demektir. Nitekim İbn Abbas'a parmakların diyetine dair soru sorulunca o şu cevabı vermiştir: O parmaklar birbirine eşittir. Siz bunu dişleri itibara alarak değerlendiriniz, demiştir ki onlara kıyaslayınız anlamındadır.[806] Çünkü dişlerin menfaatleri farklı olmakla birlikte diyetleri birbirine eşittir. İşte parmaklar da böyledir. Ayrıca: Ben dirhemleri "sanç" ile itibar ettim, denilir. Bu da miktarını ona göre tespit etmek halinde kullanılır.][807]

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ﴿١٤﴾

14. "Kadınlar, oğullar, yığın yığın yüklerle altın ve gümüş, salma güzel atlar, davarlar ve ekinler gibi arzulanan şeylere sevgi, insanlara süslü gösterildi. Bunlar, dünya hayatının faydalarıdır. Güzel dönüş yeri ise Allah nezdindedir."

805 el-Cevâbu's-Sahih, I, 409-410.
806 Buna dair açıklama Bakâra Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır.
807 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 85.

Tefsiri:

[Fakat asi/günahkâr. imanın aslına sahip bulunuyor ise ameli kendisine her bakımdan süslü gösterilmez. Aksine o. o işi bir bakıma güzel bulurken bir başka açıdan ona buğzeder/ondan nefret eder. Fakat o fiili işlediği zaman onun süslü gösterilmesi daha baskındır. Bundan dolayı yüce Allah: *"İnsanlara, arzu edilen şeylere sevgi süslü gösterildi."* buyrulmuştur. Burada iki husus vardır: Birisi şehvetlere/arzu edilen şeylere sevgi beslemek ve bu hayâsızlığın süslü ve güzel gösterilmesi. Böylelikle onların bu sevgiyi güzel görmeleridir. İşte bundan dolayı bu sevgi. onlarda yer etmiş ve bu sevilen şeyler ile yararlanmışlardır. Onlar bu sevgiyi arkasından gelen zarar sebebiyle çirkin görecek olurlarsa bu onların kalplerinde yer etmez. Çünkü o, sevgiyi güzel görmek çirkin bir şeye davet eder. Bundan dolayı da ondan nefret edip uzaklaşır. Aynı şekilde yüce Allah, imanı da iman edenlere sevdirdiğini ve onların kalplerinde onu süsleyerek sonunda onu güzel gördüklerini de zikretmektedir. Çünkü bir şey sevdirilip süslü gösterilecek olursa hiçbir durumda terk edilmez.

Burada da şanı yüce Allah. kendilerine imanı onun sevdirdiğini ve kalplerinde imanı süslü gösterdiğini haber verdiği halde arzu edilen şeyler ile ilgili olarak *"Arzulanan şeylere sevgi insanlara süslü gösterildi."* buyurmuş ve süslü gösterilenin ne olduğunu söylemeyerek genel olarak zikretmiş bulunmaktadır.

Ayrıca yüce Allah: *"İşte Biz böylece her ümmete yaptıklarını süsledik."* (En'âm. 108) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, öbür buyrukta süsleyenin kim olduğunu zikretmeyerek: *"Arzulanan şeylere sevgi insanlara süslü gösterildi."* buyrulmakta ve böylelikle süslü gösterenin onlara duyulan sevginin kendisi olduğunu ortaya koymakta. buna karşılık süslü gösterenin bizzat sevilen olduğunu ifade etmemektedir. Nitekim o. her bir ümmete amelini süslü gösterdiğini de haber vermiş bulunmaktadır. Burada süslü gösteren bizzat onlara beslenen sevgidir. Süslü göstereni sevilen şeyin kendisi olarak belirlemeyip arzulanan şeylere duyulan sevgi olarak tespit etmiştir. Çünkü süslü gösteren şey. bizzat sevgi ve amelin kendisi olsaydı kalp ondan bir türlü yüz çeviremezdi. Bu ise süslü gösterilen şeyin. sevilen şeyin kendisi olmasından farklıdır. Çünkü bazen sevilen şey süslü gösterilmekle birlikte insan. kalbindeki o şeyin durumu ile ilgili bilgi ve nefretten ötürü onu sevmeyebilir.

Böylelikle yüce Allah, kalp ile bağlantılı olan süslü göstermek ile ondan ayrı olan şeyin süslü göstermesi arasında fark gözetmektedir. Bununla da süslü göstermeyi ayrı şey olarak değerlendiren Kaderiyyenin kanaati reddedilmiş olmak-

tadır. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten onu güzel gören kimse"* (Fatır. 8) buyruğu da böyledir. Şanı yüce Allah. iman hususunda iki şey ile lütufta bulunduğunu dile getirmektedir: O, imanı bize sevdirdi ve onu kalplerimizde süslü gösterdi. Çünkü nimetler. bu ikisi ile yani bilmekle ve muhabbet ile tamam olur.][808]

﴿الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾﴾

17. *"Sabredenler, doğru olanlar, itaat edenler, infâk edenler, seher vakitlerinde mağfiret dileyenlerdir."*

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Seher vakitlerinde mağfiret dileyenlerdir."* buyurmaktadır. Dedikleri üzere: Onlar. namaz kılarak geceyi ihya ederler. sonra seher vaktinde oturup mağfiret dileyerek gece boyunca yaptıkları kıyamlarını/namaz kılmalarını mağfiret dilemek ile sonlandırırlardı.[809]][810]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Seher vakitlerinde mağfiret dileyenler"* buyurmak sûretiyle geceleyin kıyama kalkıp (teheccüd) namazı kılmalarını ve seher vakitlerinde de O'ndan mağfiret dilemelerini emir buyurmaktadır.][811]

﴿شَهِدَ اللّٰهُ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾﴾

18. *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir."*

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah. kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de. ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan*

808 el-İstikame. II. 368-369.
809 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân no: 245. İbn Ömer'den: Beğavi de I. 328'de bunu İbn Ömer ve başkalarına nisbet etmiştir.
810 Câmiu'r-Resâil. I. 258.
811 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 254. 689.

başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir." (Âyet 18) buyurmaktadır. Ulûhiyetinde vahdaniyet yalnız O'nundur. Adalet, izzet, hikmet yalnız O'nundur. İşte bu dört hususu Selef ve onlara tabi olanlar sabit kabul ederler. Sünneti bilmekte kusurlu olan kimse ise yüce Rabbin hakkı olan bazı hususları eksik kılar.][812]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir."* (Âyet 18) buyurmaktadır. O halde şanı yüce Allah, kendi zatının vahdaniyetine tanıklık ettiği gibi melekler de buna tanıklık etmektedir. Kulları arasından ilim sahipleri olanlar da tanıklık etmektedir. Bu tanıklıklar ise birbirleri ile örtüşmekte ve birbirlerine uygun düşmektedir.][813]

İlmin Anlamı

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["İlm" ismi mutlak olarak da kullanılır, kula izafe edilerek de kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı, melekler de, ilim sahipleri de."* buyruğunda olduğu gibi. İlim, yüce Allah'a izafe edilerek de kullanılır. *"Onun ilminden kendisinin dilediğinden başka bir şeyi kavrayamazlar."* (Bakara, 255) buyruğunda olduğu gibi. İlim, yaratılmışa izafe edildiği taktirde onun kapsamına yaratıcının ilminin girmesi uygun değildir. Kesinlikle yaratılmışın ilmi, yaratanın ilmi gibi olamaz. Şâyet yüce Allah'ın: *"Onu ilmiyle indirdi."* (Nisa, 166) buyruğunda olduğu gibi yaratıcıya izafe edildiği taktirde onun kapsamı içerisine yaratılmışların ilminin girmesi uygun değildir ve onun ilmi onların ilmi gibi olamaz.][814]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim sûrenin baş taraflarında: *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düş-*

812 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 211.
813 Minhâcü's-Sünne, V, 374.
814 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 200.

tüler." (Âyet 18-19) buyurarak Allah nezdinde geçerli olan dinin İslâm olduğunu, kitap ehlinden anlaşmazlığa düşüp değişik inançlara sahip olmaları sûreti ile ihtilafa düşmelerinin ancak kendilerine ilmin gelişinden sonra ortaya çıktığını haber vermektedir. Bununla dinin kendisinde herhangi bir tutarsızlığın ve ihtilafın bulunmadığı bir ve tek olduğu da beyan edilmektedir.][815]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine şanı yüce Allah, sûrenin baş taraflarında: "*Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler. Kim, Allah'ın âyetlerini inkâr ederse: muhakkak Allah hesabı pek çabuk görendir. Eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da. Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah, kulları çok iyi görendir.*" (Âyet 18-20) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah: "*Şüphesiz Allah nezdinde din İslâm'dır.*" buyruğundan sonra kendisine: Kendisini Allah'a teslim ettiğini, kendisine uyanların da bunu yaptığını söylemesini ve kendilerine kitap verilmiş olan yahudilerle hristiyanlara, Araplardan ve Arap olmayanlardan kitabı bulunmayan ümmilere: Siz de teslim oldunuz mu/İslâm'a girdiniz mi, diye sormasını emir buyurmaktadır. Çünkü Araplar, insanların ittifakı ile "ümmiler" lafzının kapsamına giren ümmi kimseler idiler.

Onların dışındakilere gelince; ya bu lafzın kapsamına girer yahut da onun bütün insanlara peygamber olarak gönderildiğini beyan eden lafızlar arasından bir başkası vasıtası ile bu anlamın kapsamına girer.

Yüce Allah: "*Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah, kulları çok iyi görendir.*" buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah, ümmilere İslâm'a girmelerini emrettiği gibi kitap ehline de İslâm'a girmelerini emir buyurmuştur. İslâm'a girmeleri halinde hidâyet bulacaklarını ifade etmiş, eğer İslâm'a girmeyecek olurlarsa da: Sana düşen ancak tebliğden ibarettir, buyurmuştur. Yani senin onlara karşı görevin Rabbinin sana göndermiş olduklarını kendilerine tebliğ etmektir. Onları hesaba çekecek olan ise

815 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 109.

Allah'tır. İşte bütün bunlar. onun kitap ehline Allah'ın kendilerine emretmiş olduğu İslâm'ı ümmilere tebliğ ettiği gibi tebliğ etmesi gerektiğine bir delildir. Aynı şekilde İslâm'ı terk etmeleri halinde ümmileri hesaba çekeceği gibi kendilerini de hesaba çekeceğini göstermektedir.][816]

"İslâm"ın anlamı

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Mutlak galiptir, Hakîmdir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır."* İslâm iki anlamı kapsar. Biri. teslimiyet göstermek. boyun eğerek itaat etmek ve büyüklenen olmamak. İkincisi ise (dinini Allah'a) hâlis kılmak demektir. Bu da yüce Allah'ın: *"Yalnızca bir efendiye ait olan (selemen) bir diğer adam..."* (Zümer. 29) buyruğundan alınan bir anlam demek olup müşrik olmamak anlamına gelir. Bu da kulun âlemlerin Rabbi Allah'a teslim olması demektir. Nitekim yüce Allah: *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir? Andolsun ki Biz onu dünyada beğenip seçmişizdir. O, âhirette de muhakkak salihlerdendir. Hani Rabbi ona: Teslim ol, dediği zaman o da: Âlemlerin Rabbine teslim oldum, demişti. İbrahim de bunu oğullarına vasiyet etti, Yâkûb da (dedi ki): Oğullarım. Allah sizin için bu dini beğenip seçti. O halde siz ancak müslümanlar olarak can verin."* (Bakara. 130-132) ve: *"De ki: Hiç şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola. dimdik ayakta duran bir dine. muvahhid olan İbrahim'in dinine iletti. O. müşriklerden olmadı. De ki: Şüphesiz benim namazım. bütün ibadetlerim. hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum. Ve ben müslümanların ilkiyim."* (En'âm. 161-163) buyurmaktadır.

İslâm kelimesi. geçişsiz/lazım. lam harfi ile müteaddi/geçişli olarak kullanılır. Bu âyetlerde zikredildiği ve yine yüce Allah'ın: *"Size azap gelmezden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun. sonra size yardım olunmaz."* (Zümer. 54); *"(O kadın) dedi ki: Rabbim. ben nefsime zulmettim ve Süleymanla birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."* (Neml. 44); *"Onlar. Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir."* (Âl-i İmrân. 83); *"De ki: Allah'ı bırakıp bize fayda ve zarar vermeyen şeylere mi ibadet edelim? Allah bizi hidâyete kavuşturduktan sonra ökçelerimiz üzerine gerisin geriye mi döndürülelim? Hani*

816 el-Cevâbu's-Sahih. II. 126-127.

arkadaşları: Bize gel, diye hidâyete çağırdıkları halde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşırken, şeytanların saptırdıkları kimse gibi mi olalım? De ki: Asıl hidâyet, Allah'ın gösterdiği doğru yoldur. Ve biz âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk. Bir de: Namazı dosdoğru kılın ve O'ndan korkun, diye." (En'âm, 71-72) buyruklarında olduğu gibi.

Bazen müteaddi (geçişli) ve ihsan ile birlikte de kullanılır. Yüce Allah'ın: *"(Yahûdî ve hristiyanlar): Yahûdî ve hristiyan olandan başkası asla cennete giremez, dediler. Bu, onların kuruntularıdır. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, delilinizi getirin. Hayır (dedikleri gibi değil): kim ihsan edici olarak yüzünü (ihlâs ile) Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Bakara, 111-112); *"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah, İbrahim'i dost edinmiştir."* (Nisa, 125) buyruklarında olduğu gibi.

Böylelikle yüce Allah, bu dinden, yani ihsan ile birlikte kişinin kendisini Allah'a teslim etmesi demek olan bu dinden daha güzel bir din olamayacağını ifade buyurmakta ve kendisini ihsan edici olarak Allah'a teslim eden herkes için Rabbi nezdinde ecrinin verileceğini ve bu gibi kimseler için korku olmayıp onların da üzülmeyeceğini de haber vermektedir.

İşte bu kapsamlı söz ve bu genel önerme, cennete ancak yahudileşmiş ya da hristiyanlaşmış kimsenin gireceği iddiasında bulunanların kanaatlerinin reddedilen bir kanaat olduğunu ispatlamaktadır.

Bu iki nitelik, -yani kişinin kendisini Allah'a teslim etmesi ve ihsan- eskiden beri sözkonusu olan iki esastır. Bunlar, aynı zamanda yapılan amelin ihlâsla Allah için yapılması ve sünnete ve şeriate uygun doğru olması demektir. Çünkü kişinin kendisini Allah'a teslim etmesi, maksadının ve niyetinin Allah için olması manasını da ihtiva eder. Nitekim bir şair şöyle demiştir:

أَسْتَغْفِرُ اللهَ ذَنْبًا لَسْت مُحْصِيهِ   رَبَّ الْعِبَاد إِلَيْهِ الْوَجْهُ والْعَمَلُ

"Sayısını bilemediğim günahlardan ötürü Allah'tan mağfiret dilerim

O Allah ki kulların Rabbidir. İstikamet de onadır, amel de onun içindir."

Burada dört lafız kullanmış bulunmaktadır: Vechin teslim edilmesi ve vechin ikame edilmesi. Yüce Allah'ın: *"Her secde yerinde yüzlerinizi doğrultun."* (A'raf, 29); *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* (Rûm, 30) buyruklarında olduğu gibi.

Yüzün çevirilmesi/döndürülmesine de İbrahim el-Halil'in: "*Şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim.*" (En'âm, 79) buyruğu örnektir.

Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de namazına başlama duasında (iftitah tekbirinden sonraki duada): "وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ : Ben yüzümü gökleri ve yeri yaratana hanif olarak çevirdim ve ben müşriklerden değilim." diye dua ederdi. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de el-Berâ b. Âzib'den rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) uyumak üzere yatağına çekildiğinde şunları da söylerdi: "اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ : Ben nefsimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim."[817]

Buna göre "vech"i hem teveccüh eden/yönelen kimseyi hem de kendisine teveccüh edilen/yönelinen kimseyi ihtiva ettiği gibi aynı zamanda kendisine doğru yönelinen istikameti de kapsar. Nitekim: (Nereye gittiğini sormak üzere) "eyye vechin turidu" denilir. Yani hangi cihete gitmek istiyorsun, nereye gitmeyi amaçlıyorsun, demektir. Çünkü bunların ikisi birbirinden ayrılmaz şeylerdir. İnsan nereye yönelirse/teveccüh ederse vechini/yüzünü çevirirse yüzü de oraya yönelmiş olur. Onun vechi/yüzü teveccüh ettiği/yöneldiği yerden başka bir tarafta olmaz. İşte bu hususta, hem batınında hem zahirinde bir arada olur. İşte bunlar dört husustur. Bâtın ise asıl olandır. Zahir ise kemali ve şiarı ifade eder. Kalbi bir şeye yönelecek olursa onun zahirdeki yüzü de ona tabi olur. Kulun maksadı, muradı ve teveccühü Allah'a olursa işte bununla iradesi ve maksadı ıslah olur. Bununla birlikte ihsan edici bir kişi olursa böylelikle amelinin salih olması ve Rabbine ibadetinde hiçbir kimseyi ortak koşmaması da bir arada gerçekleşmiş demektir. Bu da Ömer (radıyallâhu anh)'ın şu sözü ile ifade ettiği husustur: "Allah'ım! Amelimin tamamını salih kıl, onu senin vechin/rızan zatın için hâlis kıl ve amelimde hiçbir kimseye hiçbir pay olmasın."[818] Salih amel ise ihsanın kendisidir. İhsan ise hasenat olan işleri yapmaktır. Hasenat da Allah'ın emrettikleridir. Allah'ın emrettikleri ile Allah'ın şeriati de aynı şeydir. Allah'ın sünnetine ve Rasûlünün sünnetine muvafakat/uygun hareket de budur. Yüce Allah, ihlâsla Allah'a yönelen ve amelinde ihsan edici olan kimselerin sevabı hak eden ve cezadan kurtulup esenliğe kavuşan kimseler olacaklarını haber vermektedir.

817 Buhârî, 6311; Müslim, 2710.
818 Ahmed ez-Zühd'de rivâyet etmiştir.

Bundan dolayı Selef imamları bu iki aslı bir arada zikrederlerdi. Nitekim Fudayl b. İyad, yüce Allah'ın: *"Hanginizin daha güzel amelde bulunacağını ortaya çıkarmak üzere sizi sınamak için"* (Hud. 7) buyruğu hakkında, hanginizin daha ihlâslı ve daha doğru amelde diye açıklamada bulunmuştur. Ona, ey Ebu Ali! Hangi amel daha ihlâslı ve daha doğrudur, diye sorulunca o: Amel doğru olmakla birlikte ihlâslı olmazsa kabul edilmez. Yine ihlâslı olmakla birlikte doğru olmazsa kabul edilmez. Hem ihlâslı hem de doğru olmadıkça makbul değildir. Hâlis/ihlâslı amel ise amelin yalnız Allah için yapılmasıdır. Doğru amel ise sünnete uygun olması demektir, diye cevap vermiştir.[819]

İbn Şahin ve Lâlekâî, Said b. Cubeyr'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Niyetsiz ne bir söz ne de bir amel kabul edilir. Sünnete uygun olmadıkça da ne bir söz, ne bir amel ne de bir niyet makbuldür.[820]

Yine ikisi (İbn Şahin ve Lâlekâî), Hasan-ı Basri'den de bunun aynısını rivâyet etmişlerdir. Onların kullandıkları lafız ise "kabul edilmez" yerine "salih olmaz/elverişli ve uygun olmaz" şeklindedir.[821] İşte bu ifadeler, soyut olarak sözü yeterli kabul eden Mürcieciye bir red de ihtiva etmektedir. Böylelikle sözün de, amelin de mutlaka zorunlu olduğunu haber vermektedir. Çünkü iman, hem bir söz hem de bir ameldir. Her ikisinin bulunması zorunluluktur. Nitekim bunu bir başka yerde genişçe açıkladık ve nefret ve büyüklenmek/buğz ve istikbar ile birlikte yalnızca kalbin ve dilin tasdikinin iman sayılmayacağının, bununla birlikte amel ile tasdik de beraber bulunmadıkça iman olmayacağının müminlerin ittifakı ile kabul edildiğini de açıklamış bulunuyoruz.

Amelin esası ise kalbin amelidir. O ise nefret duymaya ve büyüklenmeye aykırı olan sevgi ve tazimdir. Diğer taraftan şöyle demişlerdir: Niyet olmadan hiçbir söz ve amel kabul edilmez. Bu ise apaçık bir husustur. Çünkü söz ve amel, yüce Allah için ihlâsla yapılmayacak olursa yüce Allah onu kabul etmez. Şunu da söylemişlerdir: Sünnete uygun olmadıkça da hiçbir söz amel ve niyet kabul edilmez. Bu ise şeriatın kendisidir. Allah'ın ve Rasûlünün emrettiğidir. Çünkü sünnete uymayan ve Allah'ın emrettiği meşru olmayan söz, amel ve niyet bid'at

819 Fudayl'ın bu sözünün kaynakları, ileride Mülk Sûresi'nde gösterilecektir.

820 Lâlekâî, 20. Ondaki lafız: "Sünnete muvafık bir niyet olmadıkça" şeklindedir. Zehebi, Mizan, I, 90'da sözün İbn Mesud'a ait olduğunu belirtmektedir.

821 Katade ve Hasan'dan: Amelsiz hiçbir söz kabul edilmez. Kim amelini güzel yaparsa Allah (onu) ondan kabul eder, lafzı ile Hilye, II, 335'de yer almaktadır. Abdurrahman b. Mehdi'nin bir sözü olarak nakledilmiş olup lafzı şöyledir: Allah emredilene ve sünnete uygun olan dışında (hiçbir ameli) kabul etmez. Hilye, IX, 8. Ayrıca yine Hilye, VII, 32'de Süfyan es-Sevri'den de nakledilmiştir.

olur, Allah'ın sevdiği şeylerden olmaz, Allah onu kabul etmez ve bu amel salih olmaz. Müşriklerin ve kitap ehlinin amelleri gibi olur.][822]

Şeyhu'l-İslâm Ebul Abbas Takiyyuddin İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir fasıl:

Yüce Allah'ın: *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır."* (Âyet 18-19) buyruğu hakkında dedi ki:

"Şehide: Tanıklık etti, açıkladı" lafzı ile ilgili olarak müfessirlerin ifadeleri çeşitlilik arz etmektedir. Aralarında Mücahid, Ferra ve Ebu Ubeyde'nin bulunduğu bir kesim hüküm verdi, kaza etti/hükmetti, diye açıklarken aralarında Sa'leb ve Zeccâc'ın bulunduğu bir diğer kesim beyan etti, diye açıklamıştır. Bir kesim de: Bildirdi, derken yine bir diğer kesim Allah'ın şahitlik etmesinin anlamı haber vermek ve bildirmektir, demişlerdir.[823] Meleklerin ve müminlerin tanıklıkları ise ikrar etmek demektir. İbn Abbas'tan rivâyete göre şanı yüce Allah, mahlûkatı yaratmadan önce yer ve gök yokken, kara ve deniz mevcut değilken kendi zatı ile kendi zatı hakkında şahitlikte bulunmuş ve: *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına tanıklık etti/açıkladı, beyan etti."* buyurmuştur. Bütün bu görüşler ve bu manadaki diğer açıklamalar doğrudur. Çünkü şahitlik etmek, şahitlik edenin sözünü ihtiva eder. O da onun tanıklık ettiği şeye dair söylediği ve haber verdiği şeyler demektir. Böyle bir tanıklık bazen tanıklık edenin bizzat kendisi -bunu başkasına bildirip diğerlerine bunu haber veren kişi durumunda olmasa dahi- bu tanıklığı söyleyip zikredebilir. Bu ise şahitlik/tanıklık mertebelerinin birincisidir.

Daha sonra bunu diğerine haber verip bildirebilir. Bu durumda tanıklık kişinin başkasına bildirmesi ve ona haber vermesi olur. Bir şeyi başkasına haber veren kişi de "şehadet/tanıklık" lafzı ile söyleyip söylememesi arasında fark olmaksızın o şeye tanıklık etmiş olur. Nitekim yüce Allah'ın: *"Ve onlar, bizzat rahman (Allah)'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler. Acaba kendileri onların yaratılışlarına şahit mi oldular? Onların bu şahitlikleri yazılacaktır ve sorgulanacaklardır."* (Zuhruf, 19) buyruğu ile: *"Biz ancak bildiğimizi söyleyerek tanıklık ettik."* (Yûsuf, 81) buyruklarında böyledir. Her iki durumda da onlar soyut bir haber vermişlerdir. Yüce Allah da: *"... ve yalan söylemekten de kaçının. Yalnız Allah'a yönelenler olarak ve O'na şirk koşmaksızın."* (Hacc, 30-31) buyurmaktadır.

822 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 173-178.
823 Bu ibareler Zâdü'l-Mesîr, I, 362'de yer almaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Yalan şahitlik, Allah'a şirk koşmak ile denk tutulmuştur." Yüce Allah bunu iki ya da üç defa söyledikten sonra bu âyeti okumuştur.[824] Âyetteki ifade ise *"ve yalan söylemekten kaçının"*dan ibarettir. Bu ise hangi lafız ile olursa olsun ve hangi nitelikte söylenmişse söylensin yalan, her türlü sözü kapsamına alır. Kul böyle bir şeyi söylemez, onun huzurunda söylenmez ve onu söz ya da başka türlü olsa da işitmez. "ez-zur: yalan" ise haktan uzaklaştırılan, istikametten kaydırılan bâtıl demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de buna "zur şahitlik/yalan şahitlik" adını vermiştir. Kadınlarına zihar yapan kimseler hakkında da yüce Allah: *"Şüphe yok ki bunlar, elbette çirkin ve yalan (zur) bir söz söylüyorlar."* (Mücadele, 2) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Benim huzurumda (şahitliklerine) razı olunan birtakım kimseler -ki bana göre aralarında şahitliğine en çok razı olunan kişi Ömer'dir- şahitlik ettiklerine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) güneş iyice doğuncaya kadar, sabahtan sonra ve güneş batıncaya kadar ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklamıştır."[825]

Burada kastedilen kimseler, ona Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu durumda namaz kılmayı yasakladığını nakletmişler; fakat onlar bunu söylerken "senin önünde şahitlik ediyoruz, tanıklık ediyoruz." dememişlerdir. Çünkü ashab-ı kiram konuşma esnasında bu lafzı -onlardan herhangi birisi bazı hallerde bunu telaffuz etmiş olsa dahi- mutlaka kullanma ihtiyadında değillerdi. Maiz hakkında söyledikleri (şahitlik lafzını kullanmaları da nadiren görülen) bu kabildendir.[826] O, kendi aleyhine dört defa şahitlik ettikten sonra Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu recm etti. Hâlbuki onun fiilen kullandığı lafız, bir ikrar idi ve "şahitlik ederim" dememişti. Yüce Allah'ın: *"Adaleti titizlikle tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun. Kendinizin ... aleyhine dahi olsa."* (Nisa, 135)

Kişinin kendi aleyhine şahitlik etmesi de ikrarda bulunması ile aynı şeydir. Bunun için de şehadet lafzının kullanılması ilim adamlarının ittifakı ile şart değildir. Onların görüş ayrılıkları hâkimlerin huzurundaki şahitlik ile ilgili olarak "eşhedu: şahitlik ederim" lafzı burada şart mıdır değil midir, hususunda İmam Ahmed'in mezhebinde iki görüş ortaya atmışlardır. İmam Ahmed'in kendi ifade-

824 Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki hadis en büyük günahların en büyükleri ile ilgilidir. Bu hadisi ise Ahmed, Müsned, I, 321; Tirmizi, 2300; İbn Mace, 2372; Ebu Davud, 3599'da rivâyet etmiş olup hadis bir parça zayıftır.

825 Buhârî, 581; Müslim, 826.

826 Buhârî, 6828; Müslim, 1694.

si ise buna itibar edilmemesini gerektirir. İmam Malik'in mezhebinde de böyledir. İkinci görüşe göre ise bu lafzın kullanılması şarttır. Ebu Hanife ve Şafii'nin mezhebi olarak nakledildiği gibi.

Burada kasıt ise âyet-i kerimedir. Âyet-i kerime iki mertebeyi ihtiva etmektedir:

Birincisi şahitlik edenin kendi nefsinde kendisine dair şahitlik ettiği hususu sözlü olarak söylemesi, ifade etmesi ve onu zikretmesi halidir.

İkincisi ise şahitlik etmiş olduğu hususu kendisinden başkasına haber vermesi ve bildirmesidir. Bir kimse: Hükmetti ve kaza etti, diyecek olursa bu lazım/geçişsiz bir kiptir. Çünkü hüküm vermek ve kaza etmek, (başkasını) bağlamak ve ona emretmek demektir.

Şanı yüce Allah'ın, yaratılmışları tevhidi kabul etmekle yükümlü tuttuğunda bunu emredip bunu hüküm verip kazası ile hükme bağladığında hiç şüphe yoktur. Bunun için o şöyle buyurmuştur: *"Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin."* (İsra, 23); *"O, benden başka hiçbir ilah olmadığını bildirin. O halde benden korkun, desinler diye (vahiy) indirir."* (Nahl, 2); *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında; Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının, demek üzere bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl, 36); *"Allah buyurdu ki: İki ilah edinmeyin. O, ancak tek bir ilahtır. Onun için yalnız benden korkun."* (Nahl, 51); *"Hâlbuki onlar bir tek ilaha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. O'ndan başka ilah yoktur. O bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe, 31); *"Hâlbuki onlar Allah'a dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak ibadet etmelerinden başkası ile emrolunmadılar."* (Beyyine, 5)

Bu tür buyruklar, Kur'ân-ı Kerim'de pek çok olup bunlar kullara ona ibadet edip onu tevhid etmeyi vacip kılmakta ve kendisinden başka şeylere ibadeti onlara haram kılmaktadır. Çünkü yüce Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına hükmetmiş ve bunu kaza buyurmuştur.

Fakat burada sözkonusu edilmesi gereken şehadet lafzının buna delaleti ile ilgilidir. Şöyleki: Eğer o kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına dair şahitlik edecek olursa böylelikle kendisinin dışındaki şeylerin bir ilah olamayacağını, dolayısıyla onlara ibadet edilemeyeceğini, ibadeti hakeden ilahın yalnız kendisi olduğunu haber vermiş, açıklamış ve bildirmiş olur. Bu da hem ona ibadet etme emrini hem de onun dışındakilere ibadet etme yasağını ihtiva eder. Çünkü bu gibi durumlarda nefiy ve isbat/olumsuz ve olumlu ifade emri ve yasağı birlikte ihtiva

eder. Nitekim bir kişiden birisi fetva sorup bir başkası da o fetva sorana: Bu müfti değildir. Asıl müfti işte budur, diyecek olursa bu ifadede birincisinden fetva sorma yasağı ve ikincisinden fetva sorması emir ve irşadı bir arada yapılmış olur.

Aynı şekilde hâkim olmayan birisinin hükmüne başvursa yahut da veliyyül emr/yönetici ya da yetkili kamu görevlisi olmayan bir kimseden bir şey isteyecek olup o kimseye: Bu hâkim değildir, bu da sultan değildir. İşte hâkim budur, sultan da budur, denilecek olursa bu nefiy ve isbat emri ve yasağı ihtiva eder. Çünkü hüküm verilmesini ya da bir şeyler verilmesini isteyen kimse, aslında o kimseden kendi maksadını ve istediğini istemektedir. Bu kişiyi öyle zannederek isteyecek olursa o taktirde ona: Senin elde etmek istediğin şey onun yanında değildir. Senin elde etmek istediğin şey bunun yanındadır, denilmesi halinde bu, aynı zamanda o kimseye istediğini ondan değil de ötekinden istemesi emredilmiş olmaktadır.

İbadet edenlerin maksatları ise, ancak ve ancak ibadeti hak eden, gerçek ilah olan o zâta ibadet etmektir. Bu durumda kendilerine: Allah'ın dışındakilerin hiçbirisi ilah değildir. İlah, ancak bir ve tek Allah'tır, denilecek olursa bu, aynı zamanda onlara O'ndan başkasına ibadet etmeyi bir yasaklama ve yalnızca O'na ibadet etmelerini bir emir olur.

Yine eğer ortada ibadeti isteyen bir kimse bulunmayacak olursa "ilah" lafzı, onun ibadeti hak etmesini gerektirir. Başkası değil de onun ibadeti hak eden kişi olduğunu haber verecek olursa bu, onun hak ettiğinin yerine getirilmesine dair bir emir olur.

Burada "ilah"tan maksat, ibadet eden herhangi bir kimsenin hak etmediği halde kendisine ibadet edilen değildir. Çünkü bu tür uydurma ilahlar sayıca pek çoktur. Bunlara "âlihe/ilahlar" adının verilmesi, bu şekilde onlardan haber verilip onların mabud edinilmesi, bâtıl bir iştir. Nitekim yüce Allah: *"Onlar, ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği birtakım (boş) isimlerden ibarettir."* (Necm, 23); *"Bu (böyledir.) Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. Ondan başka taptıkları ise bizatihi bâtıldır."* (Hacc, 62) buyurmuştur.

Buna göre uydurma ilahların, kendilerine ibadet edenler tarafından ibadet ettikleri ilah haline sokulanlar sayıca pek çoktur. Fakat bunlar, ibadeti hak etmediklerinden ötürü ilah değildir. Tıpkı herhangi bir kimsenin böyle bir işi hiçbir şekilde beceremediği halde bir diğerini şahit, hâkim, müfti ya da emir yapması gibidir.

Her bir kimsenin sevip bağlanacağı ve ibadet edeceği bir ilahının bulunması bir zorunluluktur. "Dinara ibadet eden ve dirheme ibadet eden kahrolsun."[827]

Çünkü bazı insanlar, böyle bir şeyi severek önünde alçalarak ve tazim ederek ilah edinmiştir. Nitekim bu husus başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.

Buna göre şanı yüce Allah'ın kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına şahitlik etmesi, kendisinden başka ibadet edilmeyeceğine dair hüküm vermesi ve bunu böylece hükme bağlamış olması demektir. Aynı şekilde hüküm ve kaza/yargı lafzı, haber cümlelerinde de kullanılarak haber ifade eden cümlelere kaziyye/yargı, önerme denilir. Yine: Bu mananın sabit olduğuna, öteki mananın da olmadığına dair bu hususta hüküm vermiştir, denilir. Her bir şahit ve haber veren her kişi, bu itibarla hüküm veren bir kişi/hâkim demektir. Böylelikle o, sabit olduğunu bildirdiği bir hususun sübutuna nefyettiği bir hususun da sabit olmadığına haber ifade eden bir tabir ile hükmetmiş olur. Bazı hallerde onun bu haberi talebi/istek bildiren bir hüküm de ihtiva edebilir.

Yüce Rabbin Şahitliği, Beyanı ve Bildirmesine Dair Bir Fasıl

Yüce Rabbin şahitliği, beyanı ve bildirmesi, kimi zaman sözü ile kimi zaman da fiili ile gerçekleşir. Sözü, rasûlleri ile gönderdiği kitaplarında indirdiği kullarına vahyettiğidir. Nitekim yüce Allah: *"O, kendi emri ile kullarından dilediği kimseler üzerine vahiy ile melekleri: Benden başka hiçbir ilah olmadığını bildirin. O halde benden korkun, desinler diye indirir."* (Nahl, 2) buyruğu ve buna benzer diğer âyetler bu kabildendir. Tevatür ile ve kesin bir şekilde bilindiği üzere bütün rasûller, Allah'tan sözleri ve buyrukları ile kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına dair şahitlik etmiş ve etmekte olduğunu haber vermişlerdir. Bu ise ondan, onun kelamını tebliğ eden herkes tarafından bildirdiği bilinen bir husustur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Yoksa O'ndan başka ilahlar mı edindiler? Delilinizi getirin de. Bu, benimle olanların da zikridir, benden öncekilerin de zikridir."* (Enbiya, 24) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın fiilleri ile şahitliğine gelince; bu, onun delaletleri akıl ile bilinen vahdaniyetine delil teşkil etmek üzere ortaya koymuş olduğu deliller ile olur. Eğer ortada Allah'tan gelmiş bir haber bulunmasa dahi bu deliller vardır. İşte bunlar hakkında da şahitlik, delalet ve irşad lafızları kullanılabilir. Çünkü delil, medlulün aleyhi/delilin gösterdiği hususu beyan eder ve onu ortaya çıkartır. Böylelikle o, kendisi ile tanıklıkta bulunulup haber verilen şey konumundadır. Nitekim şöyle denilmiştir: Yere sor, onun ırmaklarını kim akıttı? Ağaçlarını kim dikti? Meyve-

827 Buhârî, 2886.

lerini kim çıkarttı? Bitkilerini kim canlandırdı? Gecesini kim kararttı, gündüzünü kim aydınlattı? Eğer yer sana konuşarak cevap vermeyecek olursa ibret almanı sağlayarak cevap verecektir.

Şanı yüce Allah da onları delil oldukları hususlar ile tanıklık etmiş olmaktadır. Çünkü bunların delaleti, ancak onun onları yaratması ile olur. Yaratılmışlar, ondan başka ilah olmadığına delalet ettiği gibi o da onlar aracılığı ile kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını açıkça gösteren şahit/tanıktır. İşte bu fiili tanıklığı da bir kesim zikretmiş bulunmaktadır. İbn Keysan: "Allah" hayretlere düşüren tedbiri ve yaratması nezdindeki son derece sağlam işleri ile kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını "bildirdi/buna tanıklık etti" demektedir.

"Adaleti Ayakta Tutmak"a Dair Bir Fasıl

Yüce Allah'ın: *"Adaleti ayakta tutarak"* buyruğu hal üzere nasbdır. Bu hususta iki türlü açıklama söz konusudur. Bunun "şehide: bildirdi, tanıklık etti" buyruğundan hal olduğu söylenmiştir. Yani o, adaleti ayakta tutarak tanıklık etti, bildirdi, açıkladı demektir.

Bir diğer görüşe göre "o" lafzından haldir. Yani adaleti ayakta tutarak O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Tıpkı bir ve tek olarak O'ndan başka ilah yoktur, denilmesi gibidir. Her iki anlam da doğrudur.

Yüce Allah'ın: *"Adaleti ayakta tutarak"* buyruğunda Kufelilerin bir tek mamulde iki amilin amel etmesi şeklindeki Kufelilerin mezhebine göre her iki amilin amel etmiş olması caizdir. Nitekim onlar, yüce Allah'ın: *"İşte alın okuyun kitabımı."* (Hakka, 19); *"Getirin bana üzerine erimiş bakır dökeyim."* (Kehf, 96); *"Sağında ve solunda oturan"* (Kaf, 17) buyrukları ve benzerleri hakkında da böyle demişlerdir. Sibeveyh ve onun mezhebini benimseyenler ise her bir amil için bir mamul kabul ederler ve diğerinin kendisine delaleti dolayısıyla birilerinin mamulünün hafsedildiğini söylerler. Ancak ben, bundan başka bir yerde genişçe açıkladığım gibi Kufelilerin görüşleri daha tercih edilen bir görüştür.

Her iki görüşe göre yüce Allah'ın: *"Adaleti"* buyruğu buna göre açıklanır. Ya onun adaleti ayakta tutarak şahitlik ettiği şeklinde anlaşılır. Çünkü "kıst"ı ayakta tutan, adaleti ayakta tutan demektir. Yüce Allah'ın: *"Kıstı/adaleti ayakta tutanlar olunuz."* (Nisa, 135) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü kıstı ayakta tutmak söz ile olur. Bu da adaletli söz söylemektir. Fiil ile de olur. Buna göre: *"Adaleti ayakta tutarak"* şahitlik etti, denilecek olursa adaleti söyleyerek ve onu haber vererek, onu emrederek konuştu, demektir. O taktirde bu şahitliğin adil ve adaletli bir şehadet

oluşunu gerçekleştirmiş olur ki bu da her türlü şahitlikten daha adaletlidir. Tıpkı şirkin her türlü zulümden daha büyük bir zulüm oluşu gibi. Bu şahitlik ise bütün şahitliklerin en büyüğüdür.

Bu âyetin nüzul sebebi hakkında buna uygun hususları zikretmiş bulunmaktadırlar. İbnussaib'in[828] zikrettiğine göre Şam yahudi âlimlerinden iki âlim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldiler. Medine'yi gördükleri vakit biri diğerine: Bu şehir, ahir zamanda çıkacak peygamberin şehrin niteliklerine ne kadar benziyor, dedi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna girdikleri zaman da onu niteliklerinden tanıdılar ve: Sen Muhammed misin, dediler. O: Evet, dedi. Onlar: Aynı zamanda Ahmed misin, dediler. O: Evet, dedi. Bu sefer: Biz sana bir şahitliğe dair soru soracağız. Eğer sen bize onu haber verecek olursan biz de sana iman ederiz, dediler. O: Haydi sorun, deyince onlar: Allah'ın kitabındaki en büyük şahitliğin hangisi olduğunu bize haber ver, demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[829]

"Adaleti ayakta tutmak" lafzı, söz söylemeyi kapsadığı gibi amelde bulunmayı da kapsar. Bu durumda ifadenin takdiri şöyle olur: O adaleti söyleyen zulümle değil, adaletli olanı uygulayan birisi olarak tanıklık etmektedir. Çünkü böyle bir şahitlik, hem sözü hem ameli kapsamaktadır. Böyle bir şahitlik aynı zamanda ibadeti tek başına hak edenin o olduğunu ve böylelikle ona ibadet edilmesi gerektiğini, ondan başkasının ibadeti hak etmediğini, bir ve tek olarak ona ibadet edenlerin kurtuluşa eren bahtiyar kimseler oldukları, ona ortak koşanların cehennem ateşinde olacakları anlamını da ihtiva eder. Buna göre o ihlâs sahiplerinin mükâfatlarının cennet, müşriklerin cezalarının ise cehennem olduğu anlamını ihtiva eden adaleti ayakta tutarak şahitlik etmesi ise bu şahitliğin gereğini eksiksiz olarak yerine getirmenin bir ifadesi olur. Bu durumda yüce Allah'ın: *"Adaleti ayakta tutarak"* buyruğu, ihlâs sahibi kimselerin mükâfatı ile müşriklerin çekecekleri cezaya da bir dikkat çekmek anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Her bir nefsin bütün kazandığını gözetleyen (Allah müşriklerin putları gibi) midir?"* (Rad. 33) buyruğuna benzemektedir. Aralarında Beğavi'nin de bulunduğu müfessirlerden bir kesimin söylediğine göre âyetin nazmı şu şekildedir: "Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını, kendisi ve onunla birlikte melekler de adaleti ayakta tutarak açıkladı." Yani yaratılmışların işlerini çekip çevirmek sûretiyle (bunu beyan etti.) Bu da: Filan kişi filanın işini ayakta tutmaktadır, demek gibidir. Yani

828 Muhammed b. es-Saib b. Bişr b. Amr b. Hâris el-Kelbi Ebu'n-Nadr. Büyük neseb âlimi, rivâyet âlimi, tefsir, ahbar ve Arapların önemli gün ve vakalarının âlimi olan bir kişidir. Kufe halkından Kufe doğumludur. Kufe'de 146 yılında vefat etmiştir. Yalancılıkla itham edilmiştir.

829 Bunu es-Semerkandi, Tefsir'inde (I, 253) el-Kelbi'den nakletmiş bulunmaktadır.

onun işlerini çekip çevirir ve ayakta durması için onu gerektiği gibi kollayıp gözetler. Filan kişinin hakkını ayakta tutmaktadır, sözü ise onun hak ettiği karşılığı vermektedir, demektir. Şanı yüce Allah da işleri çekip çeviren ve rızıkları veren, amellerin de karşılıklarını verendir. Buna göre yüce Allah'ın uluhiyetinde kıst/adalet göz önünde bulundurulacak olursa buyruğun anlamı: "Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de ilim sahipleri de (buna iman ettiler.)" Yani adaleti ayakta tutan biricik ilah O'dur, demek olur. Bu durumda adaleti ayakta tutan olmakla birlikte ibadeti hak eden yalnız O'dur, demektir. Nitekim: "Eşhedu en lailahe illallah, ilahen vahiden sameden: Bir ve tek ve samed olarak Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına tanıklık ederim" denilmesi de bunun gibidir. Bu şekil, daha tercih edilir. Çünkü O'ndan başka hiçbir ilah bulunmadığı, onun adaleti ayakta tutan olması ile birlikte meleklerin de, ilim adamlarının da ona bu şekilde tanıklık ettikleri anlamını ihtiva eder.

Birinci açıklama ise buna delalet etmemektedir. Çünkü kendisinin şahitlik ettiği gibi adaleti ayakta tutuyor olması, şahitlik edenin durumunda oluşundan daha beliğdir. Onun adaleti ayakta tutması, doğru olanı söyleyip adaletli olanı uygulama manasını da ihtiva eder. Nitekim yüce Allah: *"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir."* (En'âm, 115) buyurmaktadır. Hud (aleyhisselâm) da: *"Şüphesiz Rabbim dosdoğru yol üzeredir."* (Hud, 56) demiştir. Böylelikle yüce Allah'ın dosdoğru yol üzere olduğunu haber vermektedir ki dosdoğru yol, hiçbir eğriliği bulunmayan mutedil/adil yol demektir.

Yine yüce Allah: *"Hiç bu kişi adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?"* (Nahl, 76) buyurmaktadır ki bu da yüce Allah'ın kendisi ile ona ortak koşulan putlara dair verdiği bir örnektir. Yine o bu hususu: *"De ki: Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bir kimse var mıdır? De ki: Hakkı gösterecek (ve ona iletecek) Allah'tır."* (Yunus, 35) âyetinde de bu hususu sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah ayrıca: *"Hiç yaratan yaratmayan gibi olur mu?"* (Nahl, 17) buyruğundan itibaren: *"... ve onlar ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler."* (Nahl, 21) buyruğuna kadar olan buyruklarda kendisinin yaratan, nimet veren ve her şeyi bilen olduğunu, buna karşılık onun dışında dua ve ibadet ettikleri varlıkların hiçbir şey yaratamayan, hiçbir nimet veremeyen, hiçbir şey bilmeyen varlıklar olduklarını, bunların cansız olduklarını haber vermektedir. Peki, hiç böyle olan ile diğerleri birbirine eşit olabilir mi? O halde bundan daha büyük farkın sözkonusu olamayacağı, böyle bir fark bulunmakla birlikte Allah'ı bırakıp nasıl onlara ibadet ederler? Bundan dolayı bu (şirk), en büyük zulüm ve en büyük iftiradır.

Yüce Allah'ın: *"Allah'a hamdolsun, seçtiği kullarına da selâm olsun, de. Allah mı hayırlıdır, yoksa koştukları ortaklar mı?"* (Neml, 59) buyruğu da bu türdendir. Ayrıca yüce Allah: *"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd, bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler. Allah, şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?"* (Nahl, 75-76) buyurmaktadır.

Her ikisi de şanı yüce Allah'ın ve ona ortak koşulanların eşit olmayacaklarını beyan ettiği birer misaldir. Aynı şekilde bunların bir benzerini başka bir yerde de zikretmektedir. Eğer aradaki bu fark, herkes tarafından zorunlu/kesin olarak bilinmekle birlikte müşrikler de kendi ilahlarının onun tarafından yaratılmış ve onun mülkü olduğunu itiraf etmelerine rağmen sevgi, dua, ibadet ve benzeri hususlarda Allah ile bu tür ilahlar arasında herhangi bir fark görmemektedirler.

Burada maksat şudur: Şanı yüce Rabbimiz, dosdoğru yol üzeredir. Bu da yüce Allah'ın: *"Adaleti ayakta tutarak"* buyruğu gibidir. Çünkü dosdoğru yol almak ile mutedil olmak/adaletli olmak birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Sözü ve ameli adaletli olan bir kimse, dosdoğru bir kimsedir. Sözü ve ameli dosdoğru olan bir kimse de adaleti ayakta tutan bir kimsedir. Bundan ötürü şanı yüce Allah, bizden kendisinden bizi dosdoğru yola, kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerin, sıddiklerin, şahitlerin ve salihlerin yoluna hidâyet eylemesini dilememizi emir buyurmuştur. Onların yolu ise adaletin ta kendisidir. Mizan ise insanların adaleti ayakta tutmaları içindir. Dosdoğru yol/sırat-ı mustakim ise ona itaat olan işleri yapmak, masiyet işleri terk etmektir. Çünkü masiyetlerin hepsi adaletle çelişkili, kıstı ve adaletin gereklerini yerine getirmeye aykırı bir zulümdür. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

Âyetin Başındaki ve Sonundaki Tevhid Kelimesinin Anlamı

Sonra yüce Allah: *"O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Mutlak galiptir, Hâkimdir."* buyurmaktadır. Cafer b. Muhammed'den[830] şöyle dediği zikredilmektedir: Birincisi bir niteleme ve bir tevhiddir, ikincisi ise bir tespit ve bir öğretmedir. İkinci-

830 İbnu'l-Cevzî'nin de işaret ettiği gibi Cafer-i Sâdık'dır. Yoksa Dr. Abdurrahman b. Umeyra'nın işaret ettiği gibi İbnul Mu'tez el-Mutezili değildir. Bu ise "et-Tefsirul Kebir" baskısının tahriflerinin küçük bir bölümüdür. Bk. Zâdü'l-Mesîr, I, 362.

sinden kastettiği ise *"O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, mutlak galiptir, Hâkimdir."* buyruğudur.

Bunun anlamı şudur: Birincisi (Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını ... buyruğu) şanı yüce Allah'ın böyle bir tanıklık yaptığını sözkonusu etmektedir. Bunun için orada: *"Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını ... açıkladı."* buyurmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'i okuyan bir kimse, buna Allah'ın meleklerin ve ilim sahiplerinin tanıklık ettiğini zikreder. Ama bunu sözkonusu ederken Kur'ân tilavet edenin bizzat kendisinin buna dair şahitliği sözkonusu değildir. Bundan dolayı yüce Allah, bunu Kur'ân tilavet edenin de ayrıca söylemesi için başlı başına zikretmiş bulunmaktadır. Böylelikle tilavet eden kişi, bu yolla ondan başka hiçbir ilah olmadığına şahitlik etmiş olur.

Buna göre birincisi şanı yüce Allah'ın kendi zatındaki şahitliği ile kendisinin vahdaniyetini bizzat Allah'ın haber vermesidir. Bu ise Allah'ın vahdaniyetinin (kul tarafından) haber verilmesidir. Yüce Allah bu tanıklığı: *"Mutlak galiptir, Hâkimdir."* buyruğu ile sona erdirmektedir. Mutlak galip olmak, (izzet) kudreti, gücü başkalarının zararına karşı kendisini korumayı ve galip gelmeyi ihtiva eder. Araplar: Bir şeyin sertleşmesini, güçlenmesini anlatmak istedikleri vakit (ayn harfi fethalı olarak) "azze yeazzu" derler. Kişinin başkasının zararına karşı kendisini korumasını anlatmak için ise: "azze (ve ayn harfi kesreli olarak) yeizzu" derler. Galip gelme halini anlatmak için de "azze (ayn harfi fethalı olarak) yeuzzu" derler. Şanı yüce Allah ise zatı itibariyle pek güçlü ve pek metindir. O asla kendisine zarar verilemeyendir, yenik düşürülemeyen ve hep galip gelendir.

Hakîm ise söylediklerinde ve yaptıklarında hükmünü, ilmini ve hikmetini ihtiva eder. O herhangi bir emir verdiği taktirde o emir güzeldir. Bir şeyi haber verecek olursa o haber doğrudur. Bir şeyi yaratmayı murad ederse o isabettir. Kısacası o iradesinde, fiillerinde ve sözlerinde Hakîm olandır.

Bu Âyetin İhtiva Ettiği Esaslara Dair Bir Fasıl

Bu âyet üç esası ihtiva etmektedir: Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına dair şahitlik, onun adaleti ayakta tuttuğuna ve Aziz ve Hakîm oluşuna dair tanıklık: Böylelikle âyet şirke aykırı vahdaniyetini, zulme aykırı adaletini, zillete ve beyinsizliğe aykırı izzet ve hikmetini ihtiva etmektedir. Aynı zamanda âyet-i kerime onun şirkten, zulümden ve beyinsizlikten münezzeh olduğunu da ihtiva eder. Buna göre âyet-i kerimede tevhidin isbatı, adaletin isbatı, hikmetin isbatı ve kudretin isbatı sözkonusudur. Mutezile de bu âyet-i kerimeyi kendilerinin iddia ettikleri anlamda tevhide, adalete ve hikmete dair delil gösterebilmekle

birlikte onların lehine herhangi bir delil bulunmamaktadır. Aksine âyette onlar aleyhine de onların hasımları olan Cehm b. Safvan'a tabi olan Cebriyye'ye karşı da bir delil vardır. Onlar yapılması mümkün olan her bir fiilin adalet olduğunu söylerken hikmeti kabul etmezler. Bunun için onlar, yüce Allah hikmetsiz olarak iş yapar, derler. İşte bu âyette onların lehine de delil bulunmamaktadır. Çünkü yüce Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını haber vermekle birlikte bu buyrukta sıfatların nefyedilmesi sözkonusu değildir. Hâlbuki onlar (Mutezile), sıfatların nefyedilmesine tevhid adını verirler. Oysa "ilah", ibadeti hak edendir. İbadet ise ancak mabudun sevilmesi ile sözkonusu olabilir.

Müşrikler ise Allah'ı sever gibi sevdikleri birtakım eşleri Allah'a ortak koşmuşlardır. Hâlbuki iman edenlerin Allah'a besledikleri sevgi en güçlü bir sevgidir. İşte bu, müminlerin Allah'ı müşriklerin koştukları ortaklara besledikleri sevgiden daha büyük sevdiklerine delildir. Böylelikle Allah'ın zatı dolayısıyla sevilen olduğu da bilinmiş olmaktadır. Bunu kabul etmeyen bir kimse ise gerçekte O'ndan başka hiçbir ilah olmadığına tanıklık etmemiş olur.

Cehmiyye ve Mutezile ise: O'nun zatı sevilmez, derler. O halde onlar, gerçekte O'nun ilahlığını inkâr etmektedirler. Bu husus ise bundan başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.

Onun adaleti ayakta tutmasına gelince; onlar, O'ndan başka hiçbir ilah olmadığını ikrar ve kabul ederler. O, bu hususu herhangi bir şeyde hiç kimsenin onun benzeri olmadığını açıklamak üzere zikretmiştir. Mutezile ise onun adaletli olmasını yaratılmışlar tarafından gösterilen adalet gibi değerlendirirler. Yaratılmışlar tarafından yapılması halinde adalet olan, bir iş yaratan tarafından da adalet olur. Bu ise onların yaratanı ve yaratılanı eşit görmeleri demektir. Bu da O'ndan başka ilah olmadığı hakikatine bir dil uzatmadır.

Cehmiyye'ye göre ise meydana gelmesi mümkün olan her şey kıst/adalettir. Bu durumda yüce Allah'ın: *"Adaleti ayakta tutarak"* buyruğu, anlamsız ve herhangi bir övgü ihtiva etmeyen bir söz olur. Çünkü güç yetirilebilen her bir iş "kıst/adalet" olduğuna göre buyruğun anlamı da şöyle olur: O, yaptıkları işleri ayakta tutan kişidir. Yani o, yaptığı şeyleri yapandır. Bunda ise bir övgü yoktur. Ayrıca onun adaleti ayakta tutuyor olmasından anlaşılan anlam da bu değildir. Bundan anlaşılan mana ise onun zulmetme kudreti bulunmakla birlikte, adaleti ayakta tutuyor olmasıdır. Çünkü şanı yüce Allah, herhangi bir kimseye zulmetmekten münezzehtir ve yücedir. Nitekim yüce Allah: *"Rabbin kimseye zulmetmez."* (Kehf. 49) buyurmaktadır. Kullarına da adaleti dimdik ayakta tutan kimseler olmalarını

emretmiş ve: *"Her nefsin bütün kazandığını gözetleyen (Allah müşriklerin putları gibi) midir?"* (Rad. 33) buyurmaktadır. O. her bir nefsin kendi kazandığını gözetler. Başkasının kazandıklarından onu sorumlu tutmaz. Bu ise onun adaleti ayakta tutuyor olmasından dolayıdır. Yine yüce Allah: *"Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz."* (Enbiya. 47) buyurmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın adaleti ayakta tutmasının ve her bir nefsi kazandıkları ile gözetlemesinin bir sonucu olarak zerre ağırlığı kadar dahi zulmetmez. Nitekim: *"Her kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onu görecektir."* (Zilzal. 7) buyurmaktadır.

Mutezile ise bir tek günah sebebi ile çok sayıdaki pek büyük hasenatın boşa çıktığını söylemekte. böyle bir kimsenin bundan daha aşağı bir günahtan ötürü dahi imanını ve tevhidini boşa çıkarmaktadır. Bu ise yüce Allah'ın zatını kendisinden tenzih ettiği ve tek başlarına kendilerinin işledikleri zulümlerdendir. Çünkü onlar Allah'a. adaleti değil zulmü nisbet ederler. Allah en iyi bilendir.

"Aziz, Hakîm" **hakkında bir fasıl**

Yüce Allah'ın: *"O mutlak galiptir, hakîmdir."* buyruğu ile Allah'ın Azîz ve Hakîm oluşu tespit edilmektedir. Bununla da Cebriyye ve Kaderiyye adındaki iki taifenin görüşü reddedilmektedir. Çünkü Cehm b. Safvan'ın arkasından giden Cebriyyecilere göre, gerçekte hikmet diye bir şey yoktur. Bundan dolayı Eş'ariyye, Allah'ın hikmetini tefsir etmek istediklerinde, ya onun kudreti ile yahut ilmi ile ya da irade ile tefsir etmişlerdir.

Bilindiği üzere bu tefsirlerin hiçbirisinde Allah'ın hikmeti tespit edilmemektedir. Çünkü kadir, âlim ve irade sahibi olan bir kimse, hikmetli/hakîm olabilir de, olmayabilir de. Hikmet, bunlardan ayrı bir husustur. Onlar derler ki: Şüphesiz Allah, bir hikmet dolayısıyla bir şey yapmaz. Yine onlar derler ki: Bir maksat dolayısıyla bir iş yapmak, ancak fayda gören. zarara uğrayan. acı ve zevk alan kimse hakkında sözkonusu olur. Bu ise Allah hakkında sözkonusu değildir, derler. Mutezile ise yüce Allah'ın bir hikmetten ötürü bir iş yaptığını kabul etmişlerdir. Onlar ise buna -bu sıfatı sabit kabul edenlerden bir taife ile birlikte- "garez: maksat" adını vermişlerdir. Fakat şunu da söylerler: Hikmet, ondan ayrı, onunla kaim olmayan bir vasıftır. Tıpkı onun kelamı ve iradesi hakkında söyledikleri gibi. Bundan dolayı Cebriyyeciler bu hususta onlara karşı çıkıp hücum etmiş ve şöyle demişlerdir: Hakîm kişi kendi zatına ait bir hikmet dolayısıyla iş yapan kişi demektir. Eğer bu hikmet kendi zatına ait değilse o kişi hakîm olamaz. Aksine "sefih: akılsız. beyinsiz" olur, derler.

Bunun için Cebriyyecilere şöyle denilir: Sizin hikmetin olmayacağını ileri sürdüğünüz husus, aynı şekilde filozoflar tarafından ve benzerleri tarafından iradeyi reddedişleri için kullandıkları delilin kendisidir. Onlar derler ki: İrade, ancak fayda gören, zarara uğrayan, acı ve zevk alan kimse tarafından ortaya konulur. Bu olmadan iradenin sabit olduğunu söylemek aklen kabul edilemez. Onlar böyle derken siz de diyorsunuz ki: Bizler, Selefe muvafakat ediyoruz. Ama diğer ehl-i sünnet iradenin sabit olduğunu kabul etmektedir. Bu soru ile ilgili olarak sizin için cevap teşkil eden ifadeler, ehl-i sünnetin diğer kesimlerinin size verdikleri cevabın kendisidir. Çünkü sizler, fiilin kendisinden dolayı istendiği ve hikmetin sözkonusu olmadığı bir iradeyi sabit kabul etmektesiniz. Bu husus, başka bir yerde genişçe açıklanmış ve bu delilin lafızlarında bulunan mücmel/genel anlamlı birtakım kelimelerdeki saklı anlamlar da genişçe ortaya konulmuştur. Allah en iyi bilendir.

İlim Sahiplerinin Tanıklığına Dair Bir Fasıl

İlim sahiplerinin tanıklığının tespit edilmesi, onun vahdaniyetine dair yapılan şahitliği, onun dışındaki yaratılmışların da yaptığı gerçeğini ihtiva eder. Melekler de, insanlar da bu şahitliği yapmaktadır. Bu ise ittifakla kabul edilmiş bir husustur. Onlar, birlikte Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık ettikleri gibi onun kendi zatı ile ilgili olarak yaptığı tanıklığın kendisine de tanıklık ederler.

İttihadcı (vahdet-i vücutçu)lardan bir kesim, Allah'tan başka hiçbir kimse tevhid edilmez, diyerek buna dair şu beyiti zikrederler:

مَا وَحَّدَ الْوَاحِدَ مِنْ وَاحِدٍ   إِذْ كُلُّ مَنْ وَحَّدَهُ جَاحِدُ

"Hiçbir kimse vâhid olanı tevhid etmiş olmaz

Çünkü onu tevhid eden herkes (vahdaniyetinin) inkârcı(sı)dır."[831]

Bunların söyledikleri sözün gerçek mahiyeti hristiyanların mesih hakkındaki sözleri türündendir. Onlar, tevhidin hakikatinin "muvahhid" ile "muvahhad"in kendisi (tevhid edenin tevhid edilenin kendisi) olması demektir. Bu durumda hak kulun dili ile konuşan olur. Kendisini tevhid eden de Allah olur. Kul değil. İşte onların iddialarına göre Hallac'ın inandığını kabul ettikleri sır da bu imiş. Ve bu, onların iddialarına göre ariflerin havassının görüşüdür; ama onlar bunu açıkça ifade etmezler.

831 Bu. Muhyiddin b. Arabi'nin bir sözüdür.

Sözlerinin gerçeği de şudur: Onlar, hristiyanların Mesih hakkında besledikleri inancın aynısını genel olarak salihler hakkında beslemişlerdir. Ama bunu açıklamaya imkânları olmamıştır. Çünkü İslâm dini, bununla çok açık bir şekilde çelişmektedir. Bundan dolayı onlar, buna işaret etmek ve şöyle demek durumunda kalmışlardır: Bu, gizli tutulan sır türündendir. Gaybi sırları bilen kimse için bunları açıklamak imkânsızdır. Ancak bu, inkârcı bir sözdür ve hristiyanların sözlerinden daha kötüdür. Çünkü hristiyanlar bunu Mesih hakkında söylemişlerdir sadece. Onlar bütün salihler hakkında bu iddiada bulunmamışlardır.

Buna dair geniş açıklamalar başka bir yerde yapılmıştır. Çünkü burada maksadımız, bu âyet-i kerimede yer alan imanın esaslarına ve tevhide dikkat çekmek ve bid'atçilerin sözlerini çürütmektir.][832]

19. Âyet-i Kerimedeki İhtilafa Düşmenin Anlamı

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse; muhakkak Allah hesabı pek çabuk görendir. Eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da. Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a, girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah kulları çok iyi görendir.*" (18-20. âyetler) buyurarak önceleri de, sonraları da kendisi tarafından kabul edilen dinin İslâm olduğunu ve onun tek bir din olduğunu haber vermekte, sonra da kitap ehlinin ancak kendilerine ilmin gelişinden sonra aralarından bir kısmının bir diğerine karşı haksızlıkları ve kıskançlıkları sebebi ile ortaya çıktığını, hakkı aramak için sözkonusu olmadığını beyan etmektedir.

Bu da yüce Allah'ın: "*Ama kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler. Hâlbuki onlar ancak dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak Allah'a ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkası ile emrolunmadılar. Dosdoğru din, işte budur.*" (Beyyine, 4-5) buyruklarına benzemektedir.

832 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 168-175.

Yüce Allah bir başka âyette de: "*Andolsun ki Biz İsrailoğullarına kitabı, hükmü ve nübüvveti vermiştik. Kendilerini hoş ve temiz şeylerle rızıklandırmış ve onları âlemlere üstün kılmıştık. Onlara din hususunda apaçık belgeler de verdik. Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra ancak aralarındaki kıskançlıktan dolayı anlaşmazlığa düştüler. Muhakkak Rabbin ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir. Sonra biz seni dinden bir şeriata sahip kıldık. Sen de artık ona uy, bilmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onların Allah'a karşı sana hiçbir faydaları olamaz. Şüphesiz ki zalimler birbirlerinin velileridir, Allah ise takva sahiplerinin velisidir.*" (Casiye. 16-19) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de yermiş olduğu mutlak ihtilaf/ayrılık, her bir taifenin hakkın ve bâtılın birbirine karıştığı bir görüşü bid'at olarak ortaya koymasıdır. Bunun sonucunda da her bir taifenin diğerine muhalefet edip sonra da onlara düşmanlık etmesidir. Üstelik onların hepsi de Allah'ın rasûlleri ile gönderdiği İslâm dinine muhaliftirler. Yahudi ve hristiyanların Mesih hakkında ve başka hususlarda içine düştükleri ayrılık ile bu ümmetin değişik hevâ ehli fırkalarının ihtilafları bunun gibidir.][833]

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللهِ فَإِنَّ اللهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾

19. "Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse; muhakkak Allah, hesabı pek çabuk görendir."

Tefsiri:

["*Şüphesiz Allah nezdinde din İslâm'dır.*" Bu. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine gönderildiği kişiler hakkında özel değildir. Aksine bu. öncekiler ve sonrakiler hakkındaki genel bir hükümdür.][834]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

833 es-Safdiyye. II. 309-310.
834 el-Cevâbu's-Sahih. II. 131-132.

[Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz Allah nezdinde din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler.*" buyruğunda onların İslâm'ın kendisi olan Allah'ın dini hakkında ilmin kendilerine gelmesinden sonra anlaşmazlığa düştüklerine dair bir beyan ihtiva etmektedir. Onları anlaşmazlığa ve ayrılığa iten ise kıskançlıktır. Bu da yüce Allah'ın: "*O, dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin, diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi. İbrahim, Mûsâ ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı. Senin onları, müşrikleri kendisine davet ettiğin şey, müşriklere büyük geldi. Allah, dilediği kimseyi buna seçer ve döneni buna hidâyet eder. Onlar, ancak ilim kendilerine geldikten sonra aralarındaki düşmanlık sebebi ile ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden belirli bir süreye kadar bir söz geçmiş olmasaydı, elbette aralarında hüküm olunurdu. Onlardan sonra kendilerine kitap miras verilenler de muhakkak onun hakkında bir şüphe ve tereddüt içindedirler. İşte bundan dolayı sen buna davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol, onların arzularına uyma ve De ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz de sizindir. Bizimle sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur. Allah hepimizi bir arada toplayacaktır ve dönüş yalnız O'nadır.*" (Şûrâ, 13-15) buyrukları gibidir.][835]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "*Şüphesiz Allah nezdinde din İslâm'dır. Kendilerine ktiap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler.*" buyruğudur. Zeccâc: Onlar, kesin delili aramak maksadından ötürü değil, kıskançlıktan ötürü anlaşmazlığa düştüler.][836]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İki taife arasında düşmanlık, kendilerine yapılan hatırlatmaların bir bölümünü terk etmek sebebi ile ortaya çıkar. Haddi aşmak demek olan bağy ise ya kusurlu davranıp hakkı kaybetmek ile olur yahut da haksızlık yaparak ve zulmü işleyerek ortaya çıkar. Bağy, bazen onların bir kısmının diğerine karşı yaptıkları bir iş olur. Bazen de Allah'ın hakları hususunda ortaya çıkar. Esasında bunların biri diğerinden ayrılmaz. Bundan dolayı yüce Allah: "*Aralarındaki bağyden/kıskançlıktan dolayı*" buyurmaktadır. Çünkü her bir taife diğerine karşı haddi aşmış ve ellerinde bulunan kendi hakkını kabul etmeyerek öbürüne karşı haksızlık etmekten geri kalmamıştır.

835 Telbisu'l-Cehmiyye, II, 8.
836 Minhâcü's-Sünne, V, 263.

Yüce Allah: "*Ama kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler.*" (Beyyine, 4); "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitabı indirdi.*" (Bakara, 213); "*Andolsun ki Biz İsrailoğullarına kitabı, hükmü ve nübüvveti vermiştik.*" (Casiye, 16) buyurmaktadır. Yüce Allah, İmranoğlu Mûsâ hakkında da bunun benzeri şeyler buyurmuş ve ayrıca: "*Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın.*" (Âl-i İmrân, 105); "*Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya; senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur.*" (En'âm, 109); "*Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. Ona dönenler olun, ondan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın.) Bununla beraber her bir fırka sahip olduğundan memnundur.*" (Rûm, 30-32) buyurmaktadır. Çünkü müşriklerin her biri hevâsı ile sevip bağlandığı bir ilaha ibadet eder. Nitekim yüce Allah ilk âyette: "*Senin müşrikleri kendisine davet ettiğin şey, onlara büyük geldi. Allah dilediği kimseyi buna seçer ve döneni buna hidâyet eder.*" (Şûrâ, 13) buyurduğu gibi: "*Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun. Ama insanlar işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her fırka ellerinde bulunandan memnundur.*" (Mü'minûn, 51-53) buyurmaktadır.

Böylelikle bir araya gelip kaynaşmanın sebebinin dinin toplayıcılığı ve onun tümü ile amel etmek olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır ki; bu da yüce Allah'a bir ve tek olarak ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmaksızın emrettiği şekilde bâtınen ve zahiren O'na ibadet etmek demek olan dinin tamamı gereğince amel etmektir.

Ayrılığa düşmenin sebebi ise kulların emrolunduklarının bir kısmını terk etmeleri ve kendi aralarındaki bağyleri/haddi aşmaları, kıskançlıklarıdır.

Cemaatin neticesi Allah'ın rahmeti, onun rızası, onun salâvatı/lütuf ve ihsanı, dünya ve ahiret saadeti ve yüzlerin ağarmasıdır.

Tefrikanın sonucu ise Allah'ın azabı, laneti, yüzlerin kararması ve rasûllerin onlardan uzak kalmasıdır.

İşte bu da icmaın kesin bir delil olduğunun delillerinden birisidir. Çünkü onlar ittifak edip bir araya geldikleri taktirde bu yolla Allah'a itaat etmiş ve rah-

mete mazhar olmuş olurlar. Allah'ın itaati ve rahmeti ise Allah'ın emretmediği bir itikad, bir söz ya da bir amel sebebi ile sözkonusu olamaz. Eğer üzerlerinde icma edip ittifak ettikleri söz yahut amel Allah'ın emretmemiş olduğu bir iş ise böyle bir iş Allah'a itaat de olmaz, onun rahmetinin bir sebebi de olmaz. Nitekim bunu, Ebu Bekr Abdulaziz[837] et-Tenbih'in baş taraflarında delil göstermiş ve bu nükteye dikkat çekmiştir.][838]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler.*" buyurarak şanı yüce Allah onlara hidâyet verdiğini, onlara hakkı kendilerine açıkladığını fakat onların bir kısmının hakkı bilmekle birlikte, diğer kısmına karşı haksızlık ettiğini ve bunun sonucunda hevâsına uyarak Allah'ın emrine muhalefet ettiğini beyan etmektedir. Böyle bir kişi ise hakkı bildiği halde haktan sapıp uzaklaşan kişidir.][839]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan sonra yüce Allah: "*Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler.*" buyurarak onların ayrılığa düşmelerinin kendilerine nelerden sakınmaları gerektiğini beyan eden ilmin gelişinden sonra ortaya çıktığını haber vermektedir. Çünkü şanı yüce Allah, bir kavmi hidâyete ilettikten sonra kendilerine sakınmaları gereken hususları açıkça beyan etmedikçe asla saptırmaz.

Ayrıca yüce Allah, onların ancak bağyleri sebebi ile ayrılığa düştüklerini haber vermektedir. Bağy ise İbn Ömer'in dediği gibi sınırı aşmak demektir.[840] (...) Kibir ve kıskançlıktır. Bu ise hakkında (Allah ve Rasûlünden) ilmin olmadığı ve bağyin kastedilmediği ictihada dayalı ayrılığa düşmekten farklıdır. İlim adamları-

837 Adı Ebu Bekr Abdülaziz b. Cafer b. Ahmed b. Yezdad olup Gulamulhallal diye bilinir, Hanbeli mezhebi âlimlerindendir. 285 yılında doğmuş 363 yılında vefat etmiştir. et-Tenbih adlı eseri ise Hanbeli fıkhına dair bir eser olup el-Maksadu'l-Erşed müellifi bu kitabı zikrettiği gibi ed-Durru'n-Nadid fi Esmail Kütübi Mezhebi İmam Ahmed müellifi de zikretmiş bulunmaktadır.

838 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 16-17.

839 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 362.

840 Mecmû'u'l-Fetâvâ'da asıl yazmada boşluk vardır. İbn Ömer'in bu sözü ise Taberi'de 6768'de yer almakta olup ibaresi şu şekildedir: "Dünyalık için dünyalık mülkünü ve saltanatını istemek için bir bağy. Allah'a andolsun ki biz de o yönden zarar gördük. Başımızda bulunan kimsenin aramızda Allah'ın kitabı ve Nebisinin sünneti gereğince uygulama yaptıktan sonra kim olursa olsun bize bir zararı olmaz. Fakat biz (onlara uyulmadığı için) bu cihetten zarar gördük."

nın uygun anlaşmazlıkları bu kabildendir. Bağyetmek ise ya hakkı zayi etmektir ya da sınırı aşmak demektir. Bu durumda o, ya vacibi terk etmektir yahut haram olan fiili işlemektir. Böylelikle ayrılığa düşmeyi gerektiren hususun bu olduğu da anlaşılmış olmaktadır.][841]

فَإِنْ حَآجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا وَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

20. "Eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da. Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah kulları çok iyi görendir."

Tefsiri:

[*"De ki: Bizimle Allah hakkında mı çekişiyorsunuz? Hâlbuki O bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Biz (dinimizi) O'na hâlis kılanlarız."* (Bakara, 139) buyruğu ile: *"Eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da. Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah kulları çok iyi görendir."* (Âyet 20) buyruklarında sözkonusu edilen "hüccet: delil getirmek (delile dayalı tartışmak)" hak ve bâtıl türünden delil olarak ortaya konulan şeylerin adıdır. Yüce Allah'ın: *"Ta ki insanlar arasından -zulmedenlerin dışında- kimsenin size karşı bir delilleri kalmasın."* (Bakara, 150) buyruğunda olduğu gibi.][842]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[De ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir." Ameli, ihlâsla onun için yapmışımdır. Zeccâc: İbadetim ile Allah'ı maksad olarak gözetmişimdir.[843] Bu, onların dedikleri gibidir. Nitekim buna dair açıklama bir başka yerde de (böylece) yapılmıştır.][844]

841 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 14.
842 el-Cevâbu's-Sahih, III, 70.
843 Bk. Zâdü'l-Mesîr, I, 368.
844 Minhâcü's-Sünne, V, 253.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir."* buyruğundan anlaşıldığı üzere Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra, hiç kimse kendilerine kitap verilenlerden yahut ümmilerden başka bir tarafta değildir. Kendilerine kitap verilmemiş olan her bir ümmet, ümmilerdendir. Arapların, Hazerlilerin, İskitlerin, Hintlilerin, Sudanlıların ve bunların dışında herhangi bir kitabı olmayan ümmilerin örneği gibi. Bunların hepsi ümmidirler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Arapların ümmilerine peygamber olarak gönderildiği gibi onlara da peygamber olarak gönderilmiştir.

Yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki"* buyruğu ile ancak kendi zamanında nesh ve tebdilden sonra var olanlara hitap ediyor olması, yahudilik ve hristiyanlık dinini kabul eden kimselerin kendilerine kitap verilen kimselerden olduğuna delildir. Bu lafız, nesh ve tebdilden önce kitaba sımsıkı sarılan kimseleri anlatan özel bir lafız değildir. Onların soyundan gelenler ile başkalarının soyundan gelenler arasında da fark yoktur. Çünkü onların soyundan gelenler, nesh ve tebdilden sonra kendilerine kitap verilen kimselerden olduklarına göre aynı şekilde hepsinin kâfir olmaları halinde başkaları da böyledir. Yüce Allah bunların hepsini *"Kendilerine kitap verilenlere ... de ki"* buyruğu ile onları "*kendilerine kitap verilenler*" olarak değerlendirmiştir. Esasen o da bununla ancak risaletinin kendisine ulaştığı kimseleri muhatap almaktadır; ölmüş olanları değil. İşte bu buyruk yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verilenlerin yemeği."* (Maide, 5) buyruğunun bütün bunları kapsadığına delil olmaktadır. Nitekim Selef ve haleften cumhurun kanaati de bu olduğu gibi Malik ve Ebu Hanife'nin görüşü de budur. Genel olarak cevaplarında Ahmed'den nakledilen açık ifadeler de böyledir. Onun sözleri sadece Tağliboğulları hristiyanları hakkında farklı olarak gelmiştir. Ondan gelen iki rivâyetin sonuncusuna göre ise ashabın cumhurunun görüşü gibi kadınlarının kestiklerinin de mübah olduğu şeklindedir.][845]

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُۘ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُۜ بِيَدِكَ الْخَيْرُۜ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٢٦﴾

845 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 55.

26. "De ki: Ey mülkün sahibi Allahım! Sen mülkü kime dilersen ona verirsin, mülkü kimden dilersen ondan alırsın. Kimi dilersen onu aziz edersin, kimi dilersen onu zelil edersin. Hayr yalnız Senin elindedir. Şüphesiz Sen her şeye kâdirsin/güç yetirensin."

Tefsiri:

[Mücahid, yüce Allah'ın: *"Mülkü kime dilersen ona verirsin."* buyruğu hakkında "nübüvveti" diye açıklamıştır. Böylelikle o, nübüvvetin kendisini "mülk" olarak değerlendirmiştir.][846]

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ إِلَّآ أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾

28. "Müminler müminleri bırakıp kâfirleri veliler edinmesin. Kim bunu yaparsa onun Allah'la hiçbir dostluğu kalmaz. Onlardan gelecek bir zarardan korunmaya çalışmanız müstesnâ. Allah size kendisinden sakınmanızı emrediyor. Nihâyet dönüş yalnız Allah'adır."

Tefsiri:

[Rafıziler, yüce Allah'ın: *"Müminler müminleri bırakıp kâfirleri veliler edinmesin. Kim bunu yaparsa onun Allah'la hiçbir dostluğu kalmaz. Onlardan gelecek bir zarardan korunmaya çalışmanız müstesnâ. Allah size kendisinden sakınmanızı emrediyor."* anlamındaki bu âyet ile amel ettiklerini ileri sürerler.

Gerçek müminlerin kendilerinin olduğunu, sair kıble ehlinin kâfir olduğunu ileri sürerler. Bununla birlikte onların, cumhurun tekfiri hususunda iki görüşleri vardır. Fakat ben onların imamlarından birçok kişinin kitaplarında ve fetvalarında cumhuru dahi açıkça tekfir ettiklerini, onların mürted olduklarını, yurtlarının Dar-ı Rid'de olup oradaki sıvı şeylerin necis olduğuna hüküm verdiklerini, aralarından cumhurun görüşünü kabul ederek saf değiştiren, sonra da tevbe edenlerin tevbesinin kabul edilmeyeceğini söylediklerini; çünkü fıtrat üzere doğan mürtedin İslâm'a dönüşünün kabul edilmeyeceğini söylediklerini gördüm.

Bu ise İslâm'dan irtidad eden kimseler hakkında Seleften birisinin bir görüşüdür. Aynı zamanda bu, İmam Ahmed'den gelmiş bir rivâyettir. Onlar şöyle

846 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 33.

demişlerdir: Çünkü mürted. önce kâfir idi sonra müslüman oldu. Sonra tekrar küfre döndü. Bu ise müslüman olarak doğan kimsenin durumundan farklı bir durumdur.

İşte bunlar, bu hükmü ümmetin geri kalan kısmı hakkında öylece kabul etmişlerdir. Onlara göre. onlar (ümmetin kendileri dışında kalanları) kâfirdir. Dolayısıyla aralarından onların mezhebine dönen bir kimse mürted olur.

Fakat bu âyet-i kerime onlara karşı bir delildir. Çünkü bu âyet-i kerime ile her şeyden önce Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte bulunan müminlere hitap edilmiş ve kendilerine: "*Müminler, müminleri bırakıp kâfirleri veliler edinmesin.*" buyrulmuştur. Bu âyet-i kerime, ilim adamlarının ittifakıyla Medine'de inmiştir. Çünkü Âl-i İmrân Sûresinin tamamı Medine'de inmiştir. Bakara, Nisa ve Maide de böyledir.

Bilindiği gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zamanında Medine'de bulunan müminlerden hiçbir kimse, imanını gizlemediği gibi kâfirlere de -Rafızilerin cumhura karşı yaptıkları şekilde- kendilerinden olduklarını görünüşte izhar etmiyorlardır.

Müfessirler de âyet-i kerimenin şu sebeple inmiş olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir: Müslümanlardan bazı kimseler kâfirlere görünüşte sevgilerini göstermek isteyince bunu yapmaları onlara yasaklandı. Kendileri[847] ise cumhura sevgi göstermemektedirler. Dahhak'ın İbn Abbas'tan rivâyetinde belirtildiği üzere Ubade es-Said'in yahudilerden antlaşma yaptığı dostları vardı. Bu sebeple: Ey Allah'ın Rasûlü, benimle birlikte beş yüz yahudi var. Ben düşmana karşı onların yardımını almayı uygun gördüm, deyince bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Ebu Salih'in rivâyetine göre ise Abdullah b. Ubey ve onun münafık arkadaşları yahudileri veli/dost edinir ve onlara haber götürürlerdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karşı da zafer kazanacaklarını ümit ediyorlardı. Allah, müminlere onlara yaptıklarının benzerini yapmalarını yasakladı.

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre yahudilerden bir topluluk, ensardan bir topluluk ile gizliden gizliye birtakım ilişkiler içinde bulunuyorlardı. Bundan kasıt ise onları dinlerinden uzaklaştırmaktı. Müslümanlardan bir topluluk onlara böyle bir işten vazgeçmelerini söylediler ve: Bunlardan uzak durun, dediyseler de onlar buna uymayınca bu âyet-i kerime nazil oldu.

847 Yani Rafıziler.

Mukatil b. Hayyan ve Mukatil b. Süleyman'dan rivâyete göre âyet, Hatıp b. Ebi Beltea ve daha başkaları hakkında inmiştir. Bunlar, Mekke kâfirlerine zahiren sevgi gösterisinde bulunuyorlardı. Allah da böyle bir şey yapmalarını yasakladı.[848]

Rafıziler ise ehli sünnete karşı insanlar arasında en çok sevgi izhar edenlerdir. Onlardan hiçbiri dinini gerçek mahiyetiyle açığa vurmaz. Hatta onlar bu yolla ehli sünnetin sevgisini kazanmak maksadıyla ashabın faziletine dair çeşitli hususları, onları övmeye, buna karşılık Rafızileri yenmeye dair birtakım kasideleri dahi ezbere bilirler. Onların hiçbiri müminlerin dinlerini müşriklere ve kitap ehline karşı açıkça ortaya koydukları gibi dinini (müminlere) açıkça izhar etmez. Böylelikle bu âyet-i kerime gereğince, amel etmekten insanlar arasında en uzak kimseler oldukları öğrenilmiş olmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Onlardan korunmaya çalışmanız müstesna."* buyruğu ile ilgili olarak Mücahid: Yapmacık bir sevgi izhar etmeniz müstesna, diye açıklamıştır.

et-Tukat (Takıyye), benim yalan söyleyerek kalbimde olmayan şeyi dilimle söylemem değildir. Böylesi, bir münafıklıktır. Fakat ben yapabileceğim şeyi yaparım.][849]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Müminler müminleri bırakıp kâfirleri veliler edinmesin. Kim bunu yaparsa onun Allah'la hiçbir dostluğu kalmaz. Onlardan gelecek bir zarardan korunmaya çalışmanız müstesnâ."* (Âyet. 28) buyurmaktadır. Buradaki istisna, zahiren birinci cümleye aittir.][850]

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّٰهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾

31. "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir."

Tefsiri:

[Bu ise sünnete ve nebevi şeriate tâbi olmak, uymak demektir. Yüce Allah: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah'ta sizi sevsin."* buyurmaktadır.

848 Bütün bunlar, İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 371'de yer almaktadır.
849 Minhâcü's-Sünne, VI, 421-423.
850 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 162.

Seleften bir kesim dedi ki:[851]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatta iken bazı kimseler Allah'ı sevdiğini iddia etmeleri üzerine Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi. Böylelikle kulun Rabbine duyduğu sevginin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymayı gerektirdiğini ortaya koydu. Onun Rasûlüne tabii olmanın da Rabbin kulunu sevmesini icap ettirdiğini ifade etti. O halde Rasûle tabii olanları Allah sever. Ve ancak onlardan olan bir kimse Allah tarafından sevilebilir.][852]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin."* buyurmaktadır. Hasan-ı Basri -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki:[853] Bir topluluk kendilerinin Allah'ı sevdiklerini ileri sürdü. Allah da bu âyeti onları sınamak üzere indirdi. Allah, bu âyet-i kerimede Rasûlullah'a tabii olanları şüphesiz Allah'ın sevdiğini beyan buyurmaktadır. Allah'ı sevdiğini ileri sürdüğü halde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymayan bir kimse, Allah'ın dostlarından değildir. Her ne kadar insanların birçoğu kendileri ya da başkaları hakkında Allah'ın velilerinden/dostlarından olduğunu zannediyor ise de gerçekte onlar Allah'ın velileri değildirler. Çünkü yahudilerle hristiyanlar kendilerinin Allah'ın velileri ve sevdikleri olduğunu ileri sürerler.][854]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."* Buna göre onun Rasûlüne uymak, yüce Allah'ın kullarına farz kıldığı ve sevdiği en büyük görevlerdendir. Şanı yüce Allah'ın en çok buğzettiği kişi ise onun Rasûlüne uymayan kimsedir. Buna göre Allah'ı sevmek iddiasında doğru ve samimi olan bir kimse, zorunlu olarak onun Rasûlüne uyar. Allah'ı ve Rasûlünü de onların dışındaki her şeyden daha çok sever.][855]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde muhabbet ve rıza da böyledir. Yüce Allah: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin."* buyurmaktadır. İşte bu, onların ona uymaları halinde Allah'ın kendilerini seveceğine delildir. Çünkü âyetteki

851 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1-. 379; Taberi, 6848.
852 el-İstikame, I, 265-266.
853 Bu daha önce sözkonusu edilen İbn Ebu Hâtim ve Taberi'nin (naklettiği) sözdür.
854 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 454, XI, 163, 520, XVIII, 315-316.
855 Camiu'r-Resail, II, 258.

"Allah da sizi sevsin." buyruğunda fiil cezm edilerek gelmiştir. Onun cezm edilmesi emre cevap olması dolayısıyladır. Bu da şart anlamını taşır. İfadenin takdiri de: Eğer bana uyarsanız Allah da sizi sever şeklindedir.

Bilindiği üzere şartın ve emrin cevabı ancak ondan sonra gerçekleşir, önce değil. Şanı yüce Allah'ın onları sevmesi ise ancak onların Rasûle uymalarından sonra sözkonusu olur. Bu hususta farklı görüş ortaya atarak tartışanlardan kimisi şöyle der: Ortada sevgi diye bir şey yoktur. Aksine, maksat halk edilen bir sevap vardır. Kimileri de: Hayır, ortada ezeli ve kadim bir sevgi vardır. Ya (bu sevginin) iradesidir ya da başkasıdır. Kur'ân ise her iki görüşe de uymayan Selefin sünnet imamlarının görüşüne delildir.][856]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, sevgisini Rasûlüne uymaya gerektirici bir sebep olarak tespit edip şöyle buyurmuştur: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin."* Bunun böyle olması ise Allah'ın sevdiği şeye çağıranın bizzat Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) oluşundan dolayıdır. Allah her neyi seviyorsa mutlaka Rasûl de ona çağırır. Rasûl neye çağırıyorsa mutlaka Allah da onu sever. Böylelikle Rabbin sevdiği ile Rasûlün çağırdıkları birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Hatta bu bizzat diğeridir. Sıfatları değişse dahi.

Allah'ı sevdiğini ileri sürüp Rasûle uymayan herkes yalan söylemiş olur. O, yalnızca Allah'a sevgi besleyen birisi değildir. Hatta eğer onu seviyorsa bile onun bu sevgisi bir şirk sevgisidir. O, ancak hevâsı ile sevdiği şeye uymaktadır. Tıpkı yahudilerle hristiyanların Allah'ı sevdiği iddiasında bulunmalarına benzer. Çünkü onlar gerçekten ihlâsla/katıksız olarak Allah'ı sevmiş olsalardı onun sevdiğinden başka şeyi sevmezlerdi. Buna bağlı olarak Rasûle uymaları gerekirdi. Ama onlar, Allah'ı sevmek iddiaları ile birlikte Allah'ın buğzettiği şeyi de sevdiklerinden ötürü onların bu sevgileri müşriklerin besledikleri sevgi cinsindendir.][857]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana da uyun ki Allah da sizi sevsin."* buyurmaktadır. Dolayısıyla Rasûle uyanlardan başka hiçbir kimse Allah'ı seven bir kişi olamaz. Rasûle itaat ve ona uymak kulluğun tahkiki demektir.][858]

856 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 225-226; Camiu'r-Resail, II, 14.
857 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 360; es-Safdiyye, II, 309-310; el-Fetava et-Tisığnıyye, V, 290.
858 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 209.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin."* buyurmaktadır. Burada yüce Allah'ın: *"sizi sevsin"* buyruğu *"bana uyun"* buyruğundaki emrin cevabıdır. Bu da şart ile birlikte onun cezası/cevabı konumundadır. Bundan dolayı cezm edilmiştir. Bu ise Rasûle uymak şeklindeki amellerinin sevabıdır. O, onların bu davranışlarına onları sevmek sûretiyle sevap verir. Şartın cezası/karşılığı ve amelin sevabı ile sebebin müsebbebi ise ondan önce değil ondan sonra meydana gelir.][859]

إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰۤى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ إِبْرَاهِيمَ وَاٰلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾

33. "Gerçekten Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim'in ailesini ve İmrân'ın ailesini seçip âlemlere üstün kıldı."

Tefsiri:

[Nitekim Ali b. Ebu Talha, İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: *"Gerçekten Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim'in ailesini ve İmran'ın ailesini seçip insanlara üstün kıldı."* buyruğu hakkında İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Muhammed de İbrahim ailesindendir.[860] Bu husus gâyet açıktır. Çünkü ondan başka diğer peygamberler İbrahim'in âli/ailesi arasına girdiğine göre onun onlar arasına girmeyi hak etmesi daha ileri bir derecededir. Bu durumda bizim "kema salleyte ala âli ibrahim: İbrahim âline/ailesine, hanedanına salât getirdiğin gibi" şeklindeki sözümüz, ona da İbrahim âlinin soyundan gelen diğer nebilere de salâvat getirmeyi kapsar.][861]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Gerçekten Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim'in ailesini ve İmrân'ın ailesini seçip âlemlere üstün kıldı."* (Âyet. 33) buyruğu da böyledir. İbrahim de seçilmişler arasına girer.][862]

859 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 443.

860 Bu rivâyeti. ben Ali b. Ebu Talha'dan gelen bir rivâyet olarak bulamadım. Ben bunu Katade'den diye İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân -1-. 391; Taberi. 6653'te tespit ettim. Ondan sonra gelen rivâyet ise Ali b. Ebu Talha'nın rivâyetidir. Ondan da böyle bir mana anlaşılabilir. Allah en iyi bilendir.

861 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 466-467.

862 Minhâcü's-Sünne. VII. 241.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Gerçekten Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim'in ailesini ve İmrân'ın ailesini seçip âlemlere üstün kıldı.*" (Âyet. 33) ve: "*Yoksa onlar, insanları Allah kendilerine lütfundan verdi diye mi kıskanıyorlar? Doğrusu Biz, İbrahim soyuna da Kitab'ı ve hikmeti verdik. Onlara çok büyük bir mülk de bağışladık.*" (Nisa. 54) buyurduğuna göre bu buyruk onlarda bulunan iman ve salih amel sebebiyle bu şerefli maden için bir övgü olmaktadır.][863]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mezhebimize mensup kimi ilim adamının. Nebilerin meleklerden daha üstün olduğuna dair gösterdiği delillerden birisi de: "*Yoksa onlar, insanları Allah kendilerine lütfundan verdi diye mi kıskanıyorlar? Doğrusu Biz İbrahim soyuna da Kitab'ı ve hikmeti verdik. Onlara çok büyük bir mülk de bağışladık.*" (Âyet. 33) buyruğu ile: "*Andolsun Biz onları bilerek âlemler üzerine seçkin kılmıştık.*" (Duhân. 32) buyruğunu delil göstermişlerdir. Buradaki "âlemler" ismi melekleri, cinleri ve insanları kapsar. Yalnız bu görüş tartışılabilir. Çünkü âlemlerin türlü sınıfları sözkonusu edilirken yüce Allah'ın: "*Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır.*" (Fatiha. 2) buyruğunda yaratılmışların bütün sınıfları kastedilebildiği gibi bazen bununla farklı sınıfları ile birlikte yalnızca Âdemoğulları da kastedilebilir. Yüce Allah'ın: "*Âlemler arasından erkeklere yaklaşırsınız öyle mi?*" (Şuarâ. 165); "*Sizden evvel âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz?*" (A'râf. 80) buyruklarında olduğu gibi. Çünkü onlar. hayvanlara da cinlere de yaklaşmıyorlardı.

Bazen "âlemler" ile belli bir zamanda yaşayanlar da kastedilebilir. Yüce Allah'ın: "*Andolsun Biz onları bilerek âlemler üzerine seçkin kılmıştık.*" (Duhân. 32) buyruğunda olduğu gibi.

Buna göre yüce Allah'ın: "*Gerçekten Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim'in ailesini ve İmran'ın ailesini...*" buyruğu ise bütün yaratılmış türleri kastetmesi muhtemel olmakla birlikte sadece Âdemoğullarının kastedilmiş olma ihtimali de vardır. Bu âyeti delil gösteren kimsenin şunu söyleme imkânı vardır: "Âlemîn/âlemler" ismi aslında kendileri aracılığıyla Allah'ın bilindiği yaratılmışların bütün türleri için bir âlem/özel isimdir. Bütün bu yaratılmışlar. onun âyetleri/varlığının delilleri ve ona delalet eden hususlardır. Özellikle melekler gibi aralarından ilim sahibi olanlar için bu böyledir. Dolayısıyla ismin tahsis edilmeyi gerektiren bir delilin bulunması hali dışında genel anlamına göre kabul edilmesi gerekir.][864]

863 Minhâcü's-Sünne. VIII. 218.
864 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 366-367.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah. Mekke'de dinin esaslarını sözkonusu ettiği sûreler arasında işin başında Mekke'de indirmiş olduğu bu Mekkî sûrede, Meryem ve Mesih (aleyhisselâm)'ın kıssasını zikretmektedir. Burada ise kitap ehli arasından ve müminlerden nebilere tabii olanlara bu medeni sûrede -Necrân hristiyanları geldiği zaman- hitap etmektedir. Böylelikle bu buyruklarda hitap kitap ehline yönelik bir hitap olup yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Gerçekten Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim'in ailesini ve İmrân'ın ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Hepsi birbirinden gelmiş tek bir zürriyetti. Allah hakkıyla işitendir, bilendir. Hani İmrân'ın eşi: Rabbim, karnımdakini azadlı bir kul olarak yalnız Sana adadım. Benden kabul buyur! Muhakkak Sen işitensin ve bilensin, demişti. Fakat onu doğurunca: Rabbim, ben bunu kız doğurdum, dedi. Hâlbuki Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilir. 'Erkek ise kız gibi değildir. Ben adını Meryem koydum. Ben onu da, zürriyetini de kovulmuş şeytandan Sana sığındırırım.' dedi.*" (Âyet. 33-36)

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre Ebu Hureyre, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Doğan her bir çocuğa şeytan mutlaka dokunur ve bundan dolayı şeytandan feryat ederek dünyaya gelir. Bundan tek istisna Meryem ve onun oğludur." Sonra Ebu Hureyre der ki: Eğer istiyorsanız: "*Ben onu da zürriyetini de kovulmuş şeytandan sana sığındırırım.*" buyruğunu okuyabilirsiniz.[865]][866]

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

37. "Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabul ile kabul etti, onu güzel bir bitki gibi bitirdi ve onu Zekeriyyâ'nın bakımına verdi. Zekeriyyâ ne zaman onun yanına mihraba girdiyse yanında bir rızık buluyordu: Ey Meryem, bu sana nereden geliyor, dedi. O da: Bu, Allah'tandır. Şüphesiz Allah dilediğine hesapsız rızık verir, dedi."

865 Buhârî. 3431; Müslim. 2366.
866 el-Cevabu's-Sahih. II. 147-148.

Tefsiri:

[*"Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabul ile kabul etti. Güzel bir bitki gibi bitirdi ve onu Zekeriyya'nın bakımına verdi."* buyruğundan itibaren *"Onlar Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye kalemlerini (kura için) atarlarken sen yanlarında olmadığın gibi..."* (Âl-i İmrân. 44) buyruğuna kadar olan buyruklardan anlaşıldığı gibi. Meryem bakımını üstlenecek ve himayesine alacak birisine ihtiyaç duymuştu. Sonunda onun bakımını kimin üstleneceğini tespit etmek üzere kura çektiler.][867]

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾

38. "Orada Zekeriyyâ Rabbine dua etti: Rabbim bana katından çok temiz bir soy bağışla. Sen duâyı işitensin, dedi."

Tefsiri:

[Zekeriyya: *"Rabbim, bana katından çok temiz bir soy bağışla."* diye dua etmişti. Hâlbuki bu soy, ne ona özeldi ne de Nebilere. Aksine yüce Allah, dilediği taktirde kâfirlerden de nebi çıkartır. Fakat bu, onun meşietiyle olur. Allah en iyi bilendir. O: "Nezdinden" ve "katından" dediği zaman elbetteki bu kulun fiili olmaksızın yapılan bir istekti.][868]

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى
مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾

39. "O mihrapta durmuş namaz kılarken melekler ona seslendiler: Muhakkak Allah sana Allah'tan bir kelimeyi (yani İsâ'yı) doğrulayıcı, bir efendi, nefsini sakındıran ve salihlerden bir peygamber olmak üzere Yahyâ'yı müjdeler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O mihrapta durmuş namaz kılarken melekler ona seslendiler: Muhakkak Allah sana ... müjdeler."* buyruğunda "ennallah: Muhakkak Al-

867 Muhtasarul Fetaval Mısrıyye –Risaletü'l-Hadana- 628. Bu risale eksiktir. Onu yeniden tahkik ettim. Eksikleri ve tahrifleri düzelttikten sonra "el-Mustedraku Ala Mecmû'u'l-Fetâvâ" kapsamında yayınladım. Şu anda el yazması halinde baskı aşamasındadır.

868 Muhtasarul Fetaval Mısrıyye. 114.

lah" lafzındaki "enne"deki hemzenin fethalı okuyuşu "melekler ona verilen müjdeyi ifade ederek seslendiler" takdirindedir. Bu da meleklerin seslenirken ona söyledikleri sözün manasının zikredilmesi demektir. Bunda lafızın zikri sözkonusu değildir. Buna karşılık bunu "innellahe" diye okuyanların kıraatinde ise sesleniş lafzen nakledilmiş demektir. Aynı şekilde ilk olarak sözlerimize başladığımız vakit "Ahmedullahe: Allah'a hamd ederim. deyişi ile: İnniahmedullaha: Şüphesiz ben Allah'a hamd ederim. şeklindeki ifade arasında da bu fark vardır.][869]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Bir efendi nefsini sakındıran*" buyruğu ile ilgili olarak Selefin çoğunluğu "veseyyiden: Bir efendi" lafzını halim bir kişi diye açıklamışlardır. Hasan. Said b. Cübeyr. İkrime. Ata. Ebu Şa'sa. er-Radi b. Enes ve Mukatil'den de böylece rivâyet edilmektedir.[870] Ebu Rauk da ed-Dahhak'tan: Bu, ahlakı güzel demektir. dediğini nakletmektedir.[871] Salim'de Said b. Cübeyr'den bunun takva sahibi demek olduğunu söylediğini rivâyet etmektedir.[872] Bir kimsenin ise ahlaki güzellikleri kendisinde toplayıp sebat sahibi bir durumda olmadığı sürece insanlara efendi olması sözkonusu değildir.

Abdullah b. Ömer dedi ki: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra Muaviyye'den daha seyyit/önder, efendi kimse görmedim. Ona: Ebu Bekir ve Ömer de mi. deyince o şöyle dedi: Ebu Bekir ve Ömer ondan hayırlı idiler ama ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra Muaviyye'den daha seyyit/önder kişi görmedim. diye cevap vermiştir.[873]

Ahmed b. Hanbel dedi ki: Bununla halim olduğunu kastetmektedir. Yahut da kerim demiştir. Bundan dolayı şöyle denilmiştir:

إذَا شِئْتَ يَوْمًا أَنْ تَسُودَ قَبِيلَةً فَبِالْحِلْمِ سُدْ لَا بِالتَّسَرُّعِ وَالشَّتْمِ

"Bir gün bir kabileye efendi olmak istersen

Halimlikle efendilik yap yoksa hızlı (intikam almak) sûretiyle hareket etmek ve sövmekle değil."

869 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 32.
870 Bu ifade Zâdü'l-Mesîr. I. 383'te yer almaktadır. Fakat orada "es-Seyyit" el-Halîm anlamındadır denilmektedir. Muhtemelen yazıdaki benzerlik dolayısıyla "halik" diye tashif edilmiştir. (Yanlış yazılmıştır.)
871 el-Haraıti. Mekârimul Ahlak. s.60: İbn Ebu Hâtim -senetsiz olarak- Âli İmrân. -1- . 479.
872 Zâdü'l-Mesîr. I. 383'te. Fakat İbn Ebu Şeybe (nin musannefin) Salim'in Said'ten rivâyeti yoluyla el-Halim diye tefsir edilmektedir. Allah en iyi bilendir.
873 el-İstiab. III. 742: İbn Mansur. Muhtasaru İbn Asekir. XXIV. 401 -muhtasar olarak-

Bundan dolayıdır ki Seleften bir kesim, "seyyit/efendi" kelimesini dinde kavmin efendisini/önderi diye tefsir etmişlerdir. İbn Zeyd de o şerif demektir, diye açıklamıştır.[874] Zeccâc ise: Hayır hususunda kavmine üstün gelen kişidir, demiştir.[875] İbnul Embari dedi ki: Seyyit, burada hayırda baş ve imam/önder demektir, demiştir.[876] İbn Abbas ve Mücahid'den de: O, Rabbi nezdinde çok kerim/değerli kişi demektir, dedikleri nakledilmiştir.[877] Said b. el-Müseyyeb'den rivâyete görede o, fakih ve âlim kişi demektir, dediği rivâyet edilmektedir.[878]][879]

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّي اٰيَةً ۜ قَالَ اٰيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا ۜ
وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٤١﴾

41. "Rabbim, bana bir alâmet ver, dedi. Senin alâmetin insanlarla üç gün süreyle işaretten başka konuşamamandır. Rabbini çok an; sabah akşam (O'nu) tesbih et, buyurdu."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Senin alametin insanlarla üç gün süreyle işaretten başka konuşamamandır.*" buyruğunda zikrettiği hususu yine: "*Sapasağlam olduğun halde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır.*" (Meryem, 10) buyruğunda da sözkonusu etmiştir. Orada herhangi bir istisnada bulunmamaktadır. Olay aynıdır. İşte bu da istisnanın munkatı olduğuna delildir. Yani senin alametin insanlarla konuşamaman olacaktır ama sen onlarla bir işaret yoluyla konuşabileceksin. Nitekim bu da Kur'ân-ı Kerim'deki diğer benzerleri gibidir. Yüce Allah'ın: "*Onlara vahyetti.*" (İbrahim, 13) buyruğunda sözü edilen şey ise "işaret" etmesidir. Eğer "işaretleşmesinin" muttasıl bir istisna olduğu kabul edilecek olursa işaretleşmenin de istisna ile kayıtlı konuşmanın kapsamına girmesi gerekir. Yüce Allah'ın: "*Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izniyle dilediğini vahyeder.*" (Şûrâ, 51) buyruğunda olduğu gibi.][880]

874 Taberi, 6976.
875 Zeccac, I, 406; Aynı şekilde Zâdü'l-Mesir, I, 373 ondan nakletmiştir.
876 Zâdü'l-Mesir, I, 383.
877 Bu Zâdü'l-Mesîr'deki birinci görüştür. Bunu Cahit'in görüşü olarak İbn Cerir, 6971'de er-Rekaşi'den de İbn Ebu Hâtim, Âl-i İmrân -1-, 48; İbn Cerir, 6972'de tespit ettim.
878 Taberi, 6977.
879 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 226-227.
880 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 136-137

يَامَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾

43. *"Ey Meryem! Rabbine itaat et, secdeye kapan rükû edenlerle beraber rükû et."*

Tefsiri:

[Şüphesiz bu âyet-i kerime. yüce Allah'ın: *"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."* (Bakara, 43) buyruğu konumundadır. İşte bu buyruk ile rükû emredilmektedir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Ey Meryem, Rabbine itaat et, secdeye kapan, rükû edenlerle beraber rükû et."* Buyruğu da böyledir. Bu da rükû yapma emridir.

Şöyle de denilmiştir: Bu husus. onların cemaatle namaz kıldıklarını beyan etmek için zikredilmiştir. Çünkü cemaatle namaza katılan bir kimse, bir rekatte secdeden başka bir yerde yetişmeyenden farklı olarak, o rekâtın rükûuna yetişmesi halinde o rekâta yetişmiş olur. Secdeye yetişen ise o rekâta yetişmemiş olur. Rekâta yetişmek için kıyamda yetişmek şart değildir.

Özetle söyleyecek olursa "vav" harfi, ya "hal vavı"dır ya da "atıf vavı"dır. Atıf olması daha çoktur. Bu gibi hitaplarda bilinen türü de budur. Onun söylediği ise ancak vavın "hal vavı" olması halinde doğru kabul edilebilir. Eğer ortada bunun muayyen olduğuna dair bir delil bulunmuyorsa ileri sürdüğü delili de çürümüş olur. Peki, ya deliller onun aksine ise durum ne olur?][881]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Meryem'e: *"Rabbine itaat et, secdeye kapan, rükû edenlerle beraber rükû et."* buyurmuştur. Bu, kadın olmakla birlikte ona namazı cemaatle kılması için verilmiş bir emir olabilir. Çünkü kendisi, mescitte Allah için itikâfta bulunan. onun için adanmış ve kendisini her şeyi bırakarak ibadete vermiş birisi idi.][882]

ذٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

881 Minhâcü's-Sünne, VII, 18.
882 el-Müstedrek Ala Mecmû'u'l-Fetâvâ -yazma halinde baskıda-.

44. "Bunlar sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Onlar, Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında olmadığın gibi, onlar çekişirlerken de sen yanlarında değildin."

Tefsiri:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ihsan ettiği nimeti beyan etmek ve nübüvvetine delil olmak üzere bunu zikretmektedir. Yüce Allah'ın: "*Hani melekler: Ey Meryem, şüphesiz ki Allah seni seçti. Seni arındırdı ve seni âlemlerin kadınlarından üstün tuttu, demişlerdi. 'Ey Meryem, Rabbine itaat et, secdeye kapan, rükû' edenlerle beraber rükû' et.' Bunlar, sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Onlar, Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında olmadığın gibi, onlar çekişirlerken de sen yanlarında değildin.* (Âyet. 42-44) buyruklarında olduğu gibi.][883]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'de geçmiş ümmetlere dair verilmiş birtakım haberler de yer almaktadır. Âdem ve İblis, Nuh ve kavminin kıssaları, onlara yapılmış hitaplar, Ad, Semud ve Firavun kıssaları ile geçmiş ümmetler, onların kavimleri ile yapılmış ve sezgilerle ortalama sınır ile bilgi aracılığıyla elde edilecek ruhi güçlerle bilinmesine imkân olmayan ayrıntılı hususlardaki hitaplar gibi. Aynı şekilde gelecekte meydana gelecek çeşitli hususların ayrıntılarına dair haberler de böyledir. Bütün bunların insanın yapısı itibariyle insana bunları haber verecek birisi olmadan bilinmesine imkân yoktur. Bir haber verenin haberi olmadan kişinin bunları bilmesi, insanın sahip olduğu güçler bakımından imkânsızdır. Bundan dolayı şanı yüce Allah: "*(Mûsâ'ya) seslendiğimizde sen Tûr'un yan tarafında değildin.*" (Kasas. 46); "*Batı tarafında da değildin.*" (Kasas. 44) ve: "*Onlar Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında olmadığın gibi onlar çekişirlerken de sen yanlarında değildin.*" (Âyet. 44) buyurmaktadır.][884]

"İnbâ: Haber Vermek"in Anlamına Dair

Merhum İbn Teymiyye bu hususta şunları söylemektedir:

[İnbâ (haber vermek), lafzı bildirmek ve haber vermek manasını ihtiva etmekle birlikte genel olarak kullanıldığı yerlerde mutlak bir şekilde haber ver-

883 el-Cevabu's-Sahih, V. 118.
884 es-Safdiyye, I. 142.

mekten daha özel bir anlam ifade eder. O, özellikle ortak bir şekilde gözlemin sözkonusu olmadığı çok özel gaybı hususlar hakkında haber vermek hakkında kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm."* (Âl-i Imrân. 49); *"O bunu eşine haber verince: Bunu sana kim haber verdi dedi. O: Her şeyi en iyi bilen, her şeyden haberdar olan bana haber verdi dedi."* (Tahrim. 3); *"De ki: O büyük bir haberdir, siz de ondan yüz çevirenlersiniz."* (Sâd. 67-68); *"Onlar birbirlerine neyi soruyorlar? Kendilerinin hakkında anlaşmazlığa düştükleri o büyük haberi."* (Nebe. 1-3); *"Eğer ahzab tekrar gelse çölde bedeviler arasında bulunup (giden gelene) haberlerinizi sormak isterlerdi. Eğer aranızda olsalardı ancak pek az savaşırlardı."* (Ahzâb. 20); *"Onun haberini bir süre sonra elbette bileceksinizdir."* (Sâd. 88); *"Her bir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır."* (En'âm. 67); *"Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz bunların isimlerini bana haber verin ... Ey Âdem! Onlara isimlerini haber ver buyurdu. O da onlara isimlerini haber verince size demedim mi ki gerçekten göklerin ve yerin gizliliklerini ben bilirim ben. Neyi açıklarsanız, neyi gizlerseniz yine ben bilirim, buyurdu."* (Bakara. 31-33); *"Kendilerine döndüğünüz vakit size özür beyan edeceklerdir. De ki: Özür dilemeyin. Size kesinlikle inanmayız. Allah bize size dair haberler vermiştir. Allah ve Rasûlü sizin davranışınızı görecek sonra görüneni ve görünmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir."* (Tevbe. 94) Bu buyruk, münafıklar hakkında bir hitaptır. *"Müminler de"* buyurmayışının sebebi onların içlerinde gizlediklerini müminlere bildirmeyişlerinden dolayıdır. Bu da yüce Allah'ın: *"O gün (yer) bütün haberlerini anlatacaktır. Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir."* (Zelzele. 4-5) buyruğundan farklıdır. Çünkü bunlar. insanların bilecekleri ve onlar tarafından gözlemlenen hususlardır. Fakat hayret veren husus ise yerin bunu haber verecek olmasıdır. Hayrete düşüren husus organların tanıklığı gibi haber vermenin kendisinde değil haber verenin kendisi ile alakalıdır.][885]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine o,[886] Ebu'l-Hâris. Esrem. Hanbel. Fazl b. Ziyad ve Abdussamed yoluyla gelen rivâyet. kendisine kur'aya dair sorulmuş bir soru üzerine şöyle demiştir: (Kur'a) Allah'ın kitabında iki yerde geçmektedir. Yüce Allah: *"Kur'a çekmişti de kaybedenlerden olmuştu."* (Sâffât. 141) ve: *"Kalemlerini (kur'a için) atarlarken"* buyurmaktadır. Böylelikle kur'a çekmenin sabit oluşu hususunda bu iki âyeti delil göstermiş oldu.][887]

885 en-Nübuvvat. 222.
886 Yani İmam Ahmed b. Hanbel -yüce Allah'ın rahmeti ona-
887 el-Müsevedde. 185.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَٓائِكَةُ يَامَرْيَمُ إِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى
ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

45. "Hani melekler demişti ki: Ey Meryem! Allah kendinden bir kelime ile seni müjdeliyor. Adı: Meryemoğlu İsâ Mesih'tir. Dünyada da âhirette de şerefli ve şanı yücedir, hem o, (Allah'a) en yakınlardandır da."

Tefsiri:

[*"Allah'ın kelimesi"*nden maksat. bizzat İsâ (aleyhisselâm)'dır. Şüphesiz Arap dilinde mastar ile mefulün bih ifade edilir. Onların: "Hâza dirhemun darbul emir: Bu emirin darp ettiği/bastırdığı bir dirhemdir." tabirleri de yüce Allah'ın: *"Bu Allah'ın yaratması/yarattığıdır."* (Lokmân. 11) buyrukları da bu türdendir. Emrolunan işe emir adının verilmesi kudret ile yapılan şeye "kudret" denilmesi kendisi ile merhametin gerçekleştiği şeye "rahmet" denilmesi bu türdendir. Aynı şekilde kelime ile yaratılmış olana kelime demek de böyledir. Fakat bu lafız ancak maksadı beyan eden bir ifade ile birlikte kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Ey Meryem! Allah kendinden bir kelime ile seni müjdeliyor. Adı: Meryemoğlu İsâ Mesih'tir. Dünyada da ahirette de şerefli ve şanı yücedir. Hem o en yakınlardandır da."* buyruğunda olduğu gibi "kelime"nin Mesih'in kendisi olduğunu beyan etmektedir.

Bilinen bir husustur ki Mesih'in bizzat kendisi kelamın/sözün kendisi değildir. *"Dedi ki: Rabbim bana bir beşer dokunmamışken nasıl bir çocuğum olabilir? (O) öyledir ama Allah neyi dilerse yaratır. Bir işe hükmedince ona yalnızca: Ol der o da oluverir, buyurdu."* (Âl-i İmrân. 47) Bu şekilde çocuk sahibi olmaktan hayrete düşünce şanı yüce Allah'ın dilediğini yaratan olduğunu beyan etmektedir. O bir işi yaratmaya hüküm verdiği zaman ona sadece ol der o da oluverir. İşte bu, bu çocuğun yüce Allah'ın: *"Ona yalnızca ol der o da oluverir."* buyruğu ile yarattıklarından birisi olduğuna delildir. Bundan dolayı Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: İsâ "kün: ol" ile yaratılmıştır. Bizzat kendisi "ol"un kendisi değildir. Bundan dolayı bir başka âyet-i kerimede: *"Muhakkak İsâ'nın misali Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı, sonra ona: Ol dedi o da oluverdi."* (Âl-i İmrân. 59) buyurmakta ve böylelikle maksadının onun "ol" lafzının ve benzeri sözlerin kendisi olmayıp "ol" lafzı ile yaratılmış olduğunu ifade etmek olduğunu beyan etmektedir.][888]

888 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 492-493.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah kendinden bir kelime ile seni müjdeliyor. Adı: Meryemoğlu İsâ Mesih'tir. Dünyada da ahirette de şerefli ve şanı yücedir. Hem o en yakınlardandır da."*

Sözünü ettiği ve kendisi ile göklerin ve yerin yaratıldığı söz olan "kelime" ile, Allah'ın izniyle kendisi ile kuş şeklinde çamurdan Mesih'in yarattığı kelime ile aynı değildir. Dolayısıyla onların bunu ötekine delil göstermeleri bâtıldır. Aksine kendisi ile göklerin ve yerin yaratılmış olduğu o kelime/söz yaratıldığı zaman onun ile birlikte -bütün ümmetlerin ittifakı ile- yaratıldığı zaman beraberinde bir nâsût/insan cismi yoktu. Mesih'in içine ise nâsûtun girmesi bir zorunluluktur. Böylelikle "kelime/söz" ile Mesih'in kendisini kastetmediği anlaşılmış olmaktadır.][889]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hani melekler demişti ki: Ey Meryem! Allah kendinden bir kelime ile seni müjdeliyor. Adı: Meryemoğlu İsâ Mesih'tir. Dünyada da âhirette de şerefli ve şanı yücedir, hem o, (Allah'a) en yakınlardandır da. O beşikte iken de, yetişkinliğinde de insanlarla konuşacaktır ve salihlerdendir. Dedi ki: Rabbim bana bir beşer dokunmamışken, nasıl bir çocuğum olabilir? (Allah veya Cebrâil): Öyledir. Ama Allah neyi dilerse yaratır. Bir işe hükmedince ona yalnızca 'ol' der, o da oluverir, dedi."* (Âyet 45-47) buyurmaktadır.

Bu buyruklarda onun yaratılmış olduğunu ve hristiyanların söyledikleri gibi olmadığını açıkça ortaya koyan çeşitli hususlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi şudur: Yüce Allah: *"Kendinden bir kelime"* buyurmaktadır. Burada "kelime" lafzı olumlu bir cümle içerisinde nekiredir. Bu da onun Allah'ın kelimelerinden bir kelime olmasını gerektirir. Yoksa hristiyanların söyledikleri gibi o bütünüyle onun kelamı değildir.

Bir diğer husus şudur: Şanı yüce Allah *"Kendinden bir kelime"* buyruğu ile maksadını beyan ettiği gibi *"Öyledir ama Allah neyi dilerse yaratır. Bir işe hükmedince ona yalnızca 'ol' der o da oluverir."* buyruğu ile de onun mahluk olduğunu açıklamaktadır. Nitekim bir başka âyet-i kerimede de: *"Muhakkak İsâ'nın misali Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı sonra ona: Ol, dedi o da oluverdi."* (Âl-i İmrân, 59) buyruğunda da böyledir.

Yüce Allah Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad (Meryem) Sûresinde: *"İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryemoğlu İsâ hak söze göre budur. Allah'ın çocuk edinmesi*

889 el-Cevabu's-Sahih, IV, 52.

olacak bir şey değildir. O bundan münezzehtir. Bir işe hükmettiğinde ona yalnızca: Ol, der o da oluverir." (Meryem, 34-35) buyurmaktadır.

İşte bunlar, Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın ona "ol" dediğini "onun da oluverdiğini" açıkça ifade eden üç âyet-i kerimedir. Bu da onun "kendinden bir kelime" oluşunu da tefsir etmektedir.

Yine yüce Allah, adının Meryemoğlu İsâ Mesih olduğunu ifade ederek onun Meryem'in oğlu olduğunu haber verdiği gibi, kendisinin dünyada da ahirette de itibarlı ve yakınlaştırılmış kimselerden olduğunu haber vermektedir. Bütün bunlar ise yaratılmış bir varlığın nitelikleridir. Şanı yüce Allah ile sıfatını teşkil eden onun kelamı ile ilgili olarak bunların hiçbirisi söylenemez. Meryem de: "Benim nasıl bir çocuğum olur." demişti.

Böylelikle "kelime"nin kendisi olan Mesih'in şanı yüce Allah'ın oğlu olmayıp Meryem'in oğlu olduğunu beyan etmiş olmaktadır.][890]

Bazı Hristiyanların İleri Sürdükleri İsâ'nın Yaratıcılığı İddiasının Çürütülmesi

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Mesih'in bizzat kendisi: *"Size çamurdan kuş gibi bir şey yapar ona üfürürüm, Allah'ın izniyle o derhal bir kuş olur. Ve yine Allah'ın izniyle anadan doğma körü, abraşı iyi eder ve ölüleri diriltirim. Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm. Eğer iman eden kimselerseniz, elbette bun(lar)da sizin için, delil(ler) vardır."* (Âyet 49) demiştir.

O, burada ancak belirli bir şeyi Allah'ın izni ile yarattığını sözkonusu etmektedir. Peki, bu yaratıcı ile öteki nasıl aynı olabilir?

İkinci husus: O çamurdan kuş gibi bir şey yaratmıştır. Bundan kastedilen ise çamura kuş sûretini vermektir. Bu şekildeki bir yaratmaya bütün insanların gücü yeter. Çünkü herhangi bir kimse çamurdan kuşa benzer bir sûret yapabilir. Kuşun dışında daha başka hayvanları da yapabilir. Fakat bu şekildeki bir sûretlendirme Mesih'in sûretlendirmesinden farklı olarak haram kılınmıştır. Allah bu hususta ona izin vermişti.

Mucize tarafı ise onun kuşa ruhu üflemesi ve Allah'ın izni ile onun bir kuş oluvermesidir. Yoksa mucize yalnızca onu çamurdan yaratmak/sûretlendirmek değildir. Çünkü bu diğer insanlar ile ortaklaşa yapılabilen bir iştir. Nebi (sallallâhu

890 el-Cevabu's-Sahih, IV, 63-64.

aleyhi ve sellem) de sûret yapanları lanetleyerek: "Kıyamet gününde azapları en çetin olacak olanlar sûret yapanlardır."[891] buyurmaktadır.][892]

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ
وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

50. "Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik edici olarak ve size haram olan bazı şeyleri size helâl kılmak için geldim. Size Rabbinizden (bunlardan başka) bir âyet de getirdim. Artık Allah'tan korkun, bana da itaat edin."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aksine yahudilerin dinlerinin esasında oldukça ağır yükler ve zincirler hükmünde haram kılınmış hususlar vardır. Bundan dolayı Mesih onlara: "*Size haram olan bazı şeyleri size helal kılmak için*" demiştir.][893]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta Mesih: "*Size haram olan bazı şeyleri size helal kılmak için*" demiştir. Böylelikle yüce Allah Mesih (aleyhisselâm) vasıtası ile Mûsâ'nın şeriatında haram olan bazı hususları nesh etmiş bulunmaktadır.][894]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mesih'e gelince o: "*Size haram olan bazı şeyleri size helal kılmak için geldim.*" demiş ve onlara haram kılınmış, bazı şeyleri helal kılmıştır. Bununla birlikte o çoğunlukla Tevrat'ın şeriatına uyan birisi idi. Bundan dolayı Mesih'e tabi olan kimsenin Tevrat'ı okuması ve Tevrat'taki hükümlere uyması bir zorunluluktur. Çünkü İncil Tevrat'ın arkasından gelmişti.][895]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de İsâ (aleyhisselâm)'ın onlara: "*Size haram olan bazı şeyleri size helal kılmak için geldim.*" dediğini haber vermektedir. Böy-

891 Buhârî, 6109; Müslim, 2107.
892 el-Cevabu's-Sahih, IV, 46-47.
893 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 87
894 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 182.
895 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 174.

lelikle onun her şeyi değil bazı hususları helal kıldığı anlaşılmış olmaktadır. Ayrıca Mesih hakkında ona Tevrat'ı ve İncil'i öğrettiğini de: *"(Allah) ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek"* (Âyet. 48) buyruğu ile haber vermektedir.][896]

رَبَّنَٓا اٰمَنَّا بِمَٓا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾

53. "Rabbimiz, indirdiğine inandık ve o peygamberin izine uyduk. Artık bizi şahitlerle beraber yaz."

Tefsiri:

[Bundan dolayı İbn Abbas ve başkaları yüce Allah'ın: *"Artık bizi şahitlerle beraber yaz."* buyruğu hakkında Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ümmeti ile birlikte diye açıklamışlardır.[897]][898]

إِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسٰٓى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُٓوا إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾

55. "Hani Allah şöyle buyurmuştu: Ey İsâ, muhakkak Ben seni (ecelinle) öldürürüm; seni kendime yükseltirim; seni (öldürmeye kasteden) o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım. Ve sana uyanları Kıyamet gününe kadar, o inkâr edenlerin üstünde tutarım. Sonra hepinizin dönüşü Banadır. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz konularda aranızda Ben hüküm vereceğim."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ey İsâ! Muhakkak Ben seni vefat ettiririm. Seni kendime yükseltirim. Seni o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım. Sana uyanları kıyamet gününe kadar* o *inkâr edenlerin üstünde tutarım."* Bu buyruk, şanı yüce Allah'ın haber verdiği gibi bir haktır. Mesih (aleyhisselâm)'a uyan kimseyi yüce Allah kıyamet gününe kadar kâfir olanların üstünde tutmuştur. Değişikliğe uğra-

896 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 43.

897 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir, XI, 379; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, no: 634; Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 36'da Firyabi, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, Ebu Şeyh ve İbn Merdûye tarafından da rivâyet edildiğini zikretmektedir.

898 el-Cevabu's-Sahih, III, 108-109

tılmamış dini üzere ona uyan kimseleri de Allah yahudilerin üstünde tutmuştur. Aynı şekilde hristiyanlar da kıyamet gününe kadar onu inkâr eden yahudilerin üstündedir.][899]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Muhakkak ben seni vefat ettiririm. Seni kendime yükseltirim. Seni o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım.*" buyruğu bununla ölümü kastetmemiş olduğuna delildir. Çünkü bununla ölümü kastetmiş olsaydı bu hususta İsâ da diğer müminler gibi olurdu. Çünkü Allah onların ruhlarını kabz eder ve o ruhları semaya yükseltir. Bilindiği gibi bunda bir özellik yoktur. Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*O kâfirler arasından tertemiz çıkarırım.*" buyruğu da böyledir. Eğer onun ruhu bedeninden ayrılmış olsaydı onun bedeni de diğer nebilerin bedeni gibi yerde olması gerekirdi.

Yüce Allah bir diğer âyette de: "*Onlar onu öldürmediler, onu asmadılar da. Ancak (asılan) kendilerine (İsâ'ya) benzer gösterilmişti. Gerçekten onun (öldürülmesi) hakkında anlaşmazlığa düşenler ondan yana (onu öldürmüş olmaktan) şüphe içindedirler. Onların zanna uymaktan başka buna dair bilgileri yoktur. Onlar onu gerçekten öldürememişlerdir. Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır.*" (Nisa, 157-158) buyurmaktadır. Burada: "*Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır.*" buyruğu onun ruhu ve bedeni ile birlikte yükseltilmiş olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim sahih'te onun bedeni ve ruhu ile ineceği sabittir. Zira onun ölmüş olduğu anlatılmak istenseydi: Onu öldürmediler, onu asmadılar da. Aksine o öldü denilmesi gerekirdi. Yüce Allah'ın: "*Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır.*" buyruğu hem bedeni hem ruhu ile yükseltilmiş olduğunu açıklamaktadır. Nitekim sahih'te de onun bedeni ve ruhu ile ineceği sabittir. Bundan dolayı ilim adamlarından kimisi şöyle demiştir: Ben seni vefat ettireceğim. Yani senin ruhunu ve bedenini kabz edeceğim/alacağım. Nitekim: Hesabı teveffi ettim ve istifa ettim/hesabı tamamen tahsil ettim, denilir. Teveffi lafzı ondan ayrı bir karine olmadıkça bedensiz olarak ruhun vefatını da her ikisinin birlikte vefatını da gerektirmez.

Bazen bu lafız ile uykudaki vefat da kastedilebilir. Yüce Allah'ın: "*Allah ölümleri vaktinde ruhları alır. [Ölmeyeninkini de uykusunda (alır) hakkında ölüm hükmettiğini tutar. Diğerini ise belli bir süreye kadar salıverir.]*" (Zümer, 42);[900] "*O geceleyin sizi vefat ettiren, gündüzün de ne kazandığınızı bilendir.*" (En'âm, 60);

899 el-Cevabu's-Sahih, II, 178.

900 Köşeli parantez arasındaki meal kısmı maksadın daha iyi anlaşılması için tarafımızdan eklenmiştir. (Çeviren)

"Nihâyet üzerinize ölüm gelse elçilerimiz onun ruhunu alırlar/teveffi ederler." (En'âm, 61) buyruklarında olduğu gibi. Mesih'in teveffi edilmesinin niteliği ile ilgili olarak da ilgili yerinde sözkonusu edilen hususları (ilim adamları) zikretmişlerdir. Yüce Allah en iyi bilendir.][901]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah yere ineceği taktirde ona iman edeceklerini sözkonusu etmektedir. Çünkü yüce Allah onun: *"Ben seni vefat ettiririm. Seni kendime yükseltirim."* buyruğu ile Allah'a yükseltilmesini sözkonusu edince -ki o kıyamet gününden önce yeryüzüne inecek ve o vakit ölecektir- onların kendisine ölümünden önce iman edeceklerini haber verdi.][902]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların: Ölümüyle kastettiği nâsûtun/bedenin ölümüdür, şeklindeki sözlerine gelince; onlar bu durumda kendi kabul ettikleri esas ilkelerine göre onun vefat ettirilmesi ile nâsûtun vefat ettirilmesini kastetmiştir, demeleri gerekirdi. Ölümü denilsin yahut denilmesin aynı şeydir. Çünkü esasen nâsûttan başka bir şey yoktur. Çünkü ortada vefat ettirilmeyen ondan başka bir şey yoktur. Hâlbuki yüce Allah: *"Muhakkak Ben seni vefat ettiririm. Sonra kendime yükseltirim."* buyurmuştur.

O halde vefat ettirilen Allah'a yükseltilenin kendisidir. Diğer taraftan onların yükseltilenin lâhut olduğunu söylemeleri ortada, eğer bir ölüm olsaydı Kur'ân'ın nassına muhalif olurdu. Ya ortada ölüm yoksa nasıl olmaz? Çünkü onlar yükseltileni vefat ettirilenden farklı kabul etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim ise yükseltilenin vefat ettirilenin kendisi olduğunu haber vermektedir.][903]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Hani Allah şöyle buyurmuştu: Ey İsâ! Muhakkak ben seni vefat ettiririm, seni kendime yükseltirim, seni o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım."* buyurmaktadır.

Eğer yükseltilen lâhut/ruh olsaydı âlemlerin Rabbinin kendisine yahut kelimesine: "Muhakkak ben seni kendime kaldırıp yükselteceğim." demeliydi. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Hayır Allah onu kendisine yükseltmiştir."* (Nisa, 158) buyruğu da böyledir. Çünkü onlara göre Mesih Allah'ın kendisidir.

901 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 322-323.
902 el-Cevâbu's-Sahih, IV, 36.
903 el-Cevâbu's-Sahih, IV, 38-39.

Bilindiği gibi kendisini kendisine yükseltmesine imkân yoktur. Eğer onlar: O kelimedir diyecek olurlarsa onlar bununla birlikte o yaratıcı ilahdır da diyorlar ve böylelikle onu Tevrat, Kur'ân ve bunlar gibi Allah'ın haklarında: Güzel söz ona yükselir dediği Allah'ın kelamı türünden onlar konumunda kabul etmezler. Aksine onlara göre o yaratan, rızık veren, âlemlerin Rabbi olan Allah'tır. Âlemlerin Rabbinin yine âlemlerin Rabbine yükseltilmesi de imkânsızdır.][904]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle denilir: Şanı yüce Allah Mesih'in öldüğünü de öldürüldüğünü de zikretmiş değildir. O ancak: "*Ey İsâ! Muhakkak ben seni vefat ettiririm, seni kendime yükseltirim, seni o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım.*" buyurmaktadır. Mesih de: "*Beni vefat ettirdikten sonra artık onlar üzerinde gözetleyici sen oldun. Sen her şeye hakkıyla şahitsin.*" (Maide, 117) demiştir.][905]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yahudiler, zillete ve yoksulluğa mahkum edildiklerinden beri sadece tek başlarına ne Araplara karşı ne de başkalarına karşı hiçbir zafer kazanamadılar. Onlar ancak antlaşmalıları ile birlikte savaşırlardı. Nadirlilerin Hazreçlilerle, Kurayzalıların Evslilerle İslâm'dan önce antlaşmış oldukları gibi. Onlar, Mesih (aleyhisselâm)'ın peygamber olarak gönderilmesinden itibaren zillete mahkum edildiler. Nitekim yüce Allah: "*Hani Allah şöyle buyurmuştu: Ey İsâ! Muhakkak ben seni vefat ettiririm. Seni kendime yükseltirim. Seni o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım ve sana uyanları kıyamet gününe kadar o inkâr edenlerin üstünde tutarım.*" buyurmuştur. Yine yüce Allah: "*Havariler de: Allah'ın (dininin) yardımcıları biziz, demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesimi iman etmiş, bir kesimi de inkâr etmişti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler.*" (Saff, 14); "*Andolsun insanlar arasında iman edenlere düşmanlıkta en şiddetli olanların yahûdîler ve müşrikler olduğunu bulacaksın; iman edenlere sevgi (beslemeleri) bakımından en yakınlarını da: Biz hristiyanlarız, diyenleri bulacaksın. Bu, aralarında (ilim ve ibadetle meşgul) keşişlerin, rahiblerin olmasından ve onların büyüklük taslamamalarındandır.*" (Maide, 82) buyurmaktadır.][906]

904 el-Cevâbu's-Sahih, IV, 40-41.
905 el-Cevabu's-Sahih, IV, 32-33.
906 el-İstiğase, 58.

إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ
﴿٥٩﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَٓاجَّكَ فِيهِ
مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَٓاءَنَا وَأَبْنَٓاءَكُمْ وَنِسَٓاءَنَا
وَنِسَٓاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ
﴿٦١﴾ إِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلٰهٍ إِلَّا اللّٰهُ وَإِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ
يَٓا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلٰى كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللّٰهَ وَلَا
نُشْرِكَ بِهِ شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا
فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَٓا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَٓاجُّونَ فِي
إِبْرَاهِيمَ وَمَٓا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾

59. "Muhakkak İsâ'nın misali (babasız olarak dünyaya gelişi) Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı. Sonra ona 'ol' dedi. O da oluverdi.

60. (Bu) haktır, Rabbinden gelmiştir. Öyle ise şüphe edenlerden olma.

61. (İsâ hakkında), sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse, de ki: Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi, siz de kendinizi çağıralım. Sonra dua ve niyaz edelim de Allah'ın lanetinin (İsâ hakkında) yalan söyleyenlerin üzerine olmasını isteyelim.

62. İşte budur o kıssaların en doğru anlatılışı. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz Allah Azîzdir (mutlak galiptir), Hakîmdir.

63. Artık onlar yüz çevirirlerse, muhakkak Allah fesatçıları çok iyi bilendir.

64. De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin.

65. Ey Kitap Ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıp duruyorsunuz? Hâlbuki Tevrat da İncil de ancak Ondan sonra indirildi. Akıl erdiremiyor musunuz?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Muhakkak İsâ'nın misali Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. Onu topraktan yarattı sonra ona ol dedi o da oluverdi."* buyruğu hak bir sözdür. Çünkü şanı yüce Allah, bu insan türünü mümkün olan kısımlar şeklinde yaratmıştır. Böylelikle kudretinin genel olduğunu beyan buyurmak istemiştir. Âdem'i erkeksiz ve dişisiz olarak yarattı. Onun zevcesi Havva'yı dişisiz erkekten yarattı. Nitekim yüce Allah: *"Ondan da eşini yaratan ..."* (Nisa. 1) buyurmaktadır.

Mesih'i erkeksiz dişiden yarattı. Diğer insanları da bir erkek ve bir dişiden yarattı. Âdem'in ve Havva'nın yaratılması ise Mesih'in yaratılmasından daha hayret vericidir. Çünkü Havva Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Bu Mesih'in Meryem'in karnında yaratılışından daha şaşırtıcıdır. Âdem'in yaratılışı ise bundan da ötekinden de daha şaşırtıcıdır. Aynı zamanda o Havva'nın kendisinden yaratıldığı aslı teşkil etmektedir.

İşte bundan dolayı şanı yüce Allah, onu Mesih'in yaratılışından daha hayret verici olan Âdem'in yaratılışına benzetmiştir. Toprak insan bedeninin türünden olmadığı halde şanı yüce Allah onu topraktan yaratmaya kadir olduğuna göre, onu insan bedeninin cinsinden olan bir kadından yaratmaya muktedir değil midir? Şanı yüce Allah, Âdem'i topraktan yarattıktan sonra ona kendi ruhundan üfleyince ona ol dediği gibi Mesih'e de kendi ruhundan üfledi ve ona da: Ol, dedi o da oluverdi. Âdem ise kendi ruhundan ona üflemiş olması sebebi ile ne lâhût idi ne de nâsût. Aksine o tamamıyle bir nâsût idi. İşte Mesih de aynı şekilde bütünüyle bir nâsûttur. Şanı yüce ve mübarek Allah, bu âyet-i kerimeyi hristiyanlar hakkında indirmiş olduğu âyetler arasında zikretmiştir. Necrân hristiyanları, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelip, onunla Mesih hakkında tartışmaları üzerine bu hususta ona dair indirdiği buyruklar arasında indirmiştir. Böylelikle ona dair yahudilerle hristiyanların hakkında anlaşmazlığa düştükleri hak sözü de açıklamış oldu. Şanı yüce Allah, her iki taifeyi de bunların onun hakkındaki aşırı gidişleri hususunda öbürlerinin de onu yermeleri hususunda epey (...)[907] yalanlamış bulunmaktadır.

907 Tercümeye esas aldığımız eserde de böyle. (Çeviren)

İşte bütün bunlarla Mesih'in bir ilah değil bir kul olduğunu ve Âdem'i yaratmış olduğu gibi onun da yaratılmış olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca onun bir ilah olduğunu söyleyen kimseler ile de mübahele yapmasını emretmiş ve mübaheleye katılacak her bir tarafın oğullarını, hanımlarını ve kendisinin özel akraba ve yakınlarını da çağırmasını istemiş sonra da her iki tarafın Allah'a yalvararak Allah'ın lanetini yalanlar üzerine kılması için Allah'a dua etmelerini emir buyurmuştur: Eğer hristiyanlar onun Allah olduğu şeklindeki sözlerinde yalancı iseler lanet onların üzerine hak olacaktı. Şâyet o Allah değildir aksine Allah'ın kuludur, diyenler yalan söylüyor ise lanet onlara hak olacaktı. Bu ise kendisinin haklı olduğunu bilen yakîn/kesin inanç ve kanaate sahip olan bir kimsenin oldukça insaflı bir davetidir.

Hristiyanlar kendilerinin hak üzere olmadıklarını bildiklerinden ötürü mübaheleye yanaşmadılar. Yüce Allah da bunun akabinde: *"İşte budur o kıssaların en doğru anlatılışı. Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Şüphesiz Allah Azizdir, Hakîmdir."* (Âyet, 62) buyurmuştur.

Bu buyruğu ile: O hak ilahtan hak bir ilahtır, diyen hristiyanları yalanlamakta olduğuna göre nasıl olur da onun Mesih'in hem lâhût hem nâsût (hem ilahlık hem insanlık) olduğu ve bunun lâhût dışarıda kalmak sûretiyle sadece nâsût olduğu nasıl söylenebilir? Böylelikle onların sözlerine karşı verilen cevap da ortaya çıkmış olmaktadır? "Bir başka yerde dedi ki: Şüphesiz Allah nezdinde İsâ'nın misali Âdem'in misali gibidir. O "İsâ" buyurmak sûretiyle temiz Meryem'den alınmış beşeri yöne işaret etmek istemiştir. Çünkü burada "Mesih" adını zikretmemektedir. Sadece İsâ adını zikretmiştir."[908] Buna da şöyle cevap verilir: İsâ Mesih'in kendisidir. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir."* (Maide, 75) buyurmuş olmasıdır.

Böylelikle yüce Allah, Mesih'in bir ilah olmayıp Meryem'in oğlu olan bir rasûlden başka bir şey olmadığını haber vermektedir. Meryem'in oğlu olan kişi ise nâsûtun kendisidir. Yine yüce Allah: *"Meryemoğlu İsâ Mesih ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin de (Allah) üçtür, demeyin. Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin."* (Nisa, 171); *"Hristiyanlar da: Mesih Allah'ın oğludur, dediler. Bu onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki daha önce kâfirlerin söyledikleri*

908 Tırnak arasındaki ibareler kendi dinleri hakkında delil diye gösterdikleri Kıbrıs'ın hristiyan papazlarının sözlerinin bir kısmıdır. Şeyhu'l-İslâm'ın "el-Cevâbu's-Sahih Limen Beddele Dinel Mesih" adlı eserinde kendisine cevap verdiği kişi de budur.

sözlerine benzetiyorlar. Allah kahretsin onları. Nasıl da döndürülüyorlar?" (Tevbe. 30); *"Andolsun ki: Allah Meryemoğlu Mesih'tir, diyenler kâfir oldular. De ki: Şâyet Meryemoğlu Mesih'i anasını ve yeryüzünde bulunanların hepsini helak etmek isterse Allah'a karşı kim bir şey yapabilir?"* (Maide. 17)][909]

[Mesih (aleyhisselâm). bir erkeğin suyundan/menisinden yaratılmamıştır. Aksine Ruhul Kudüs onun annesine üfleyince ona hamile kaldı. Yüce Allah da ol, dedi o da oluverdi. Bundan dolayı Allah onu: *"Muhakkak İsâ'nın misali Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. Onu topraktan yarattı sonra ona ol, dedi o da oluverdi."* (Âyet. 59) buyruğunda Allah. onu Âdem'e benzetmiştir.

Âdem (aleyhisselâm). topraktan ve sudan yaratıldı. Böylece çamur oldu. Sonra çamur kurutuldu. Sonra da ona: Ol. dedi. O da oluverdi. Ona ruh üflendiği zaman tam bir beşer oluverdi. Artık bundan sonra ruhun üflenmesinden sonra çocuklarının muhtaç olacakları şeylere ihtiyacı olmadı. Çünkü cenine ruhun üflenmesinden sonra annesinin karnında cesedinin yaratılışı tamamlanır. Bundan sonra da annesinin karnında yaklaşık beş ay kalır. Sonra da bir bebek olarak çıkar. Süt emer. Sonra da yavaş yavaş büyür. Âdem (aleyhisselâm)'ın ise cesedi yaratıldığı zaman ona: Ol. denilmekle o da kendisine ruhun üflenmesi sûretiyle tam bir beşer oluvermiştir. Fakat ona da "Allah'ın kelimesi" denilmemiştir. Çünkü onun cesedi topraktan ve sudan yaratılmış ve uzunca bir süre -kırk yıl olduğu da söylenir- böylece onun cesedi aynı anda ibdai/olağanüstü bir şekilde yaratılmadı. Aksine cesedi peyderpey yaratıldı. Çamurdan canlı varlığın yaratılması ise genel olarak alışıldık bir şeydir.

Mesih (aleyhisselâm)'ın ise cesedi ruhul kudüsün annesine bizzat üflemesi ile ibdai olarak yaratıldı ve ona ol, denilmekle oluverdi.][910]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O ki yarattığı her şeyi güzel yapmıştır. İnsanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır. Sonra o. onun soyunu bayağı bir sudan meydana gelen bir süzmeden kılmıştır."* (Secde. 7-8); *"Muhakkak İsâ'nın misali (babasız olarak dünyaya gelişi) Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı. Sonra ona ol, dedi. O da oluverdi."* (Âyet. 59); *"(İlk) insanı testi gibi ses veren kupkuru çamurdan yarattı. Cinni de dumansız ateşten yarattı."* (Rahman. 14-15); *"Rabbin o zaman meleklere demişti ki: Şüphesiz ki ben çamurdan bir beşer*

909 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 54-55.
910 el-Cevâbu's-Sahih. III. 316-317.

yaratacağım. Ben onu tamamlayıp, ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın." (Sâd. 71-72): *"Biz sizi ondan yarattık, sizi ona iade ederiz. Bir kere daha sizi yine ondan çıkarırız."* (Tâhâ. 55) ve: *"Andolsun ki Biz insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta yerleşen bir nutfe kıldık."* (Mü'minûn. 12-13) buyurmaktadır.

Sahih hadiste de Ebu Mûsâ'nın rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Melekler nurdan yaratıldı. Cinler ise yalın alevli ateşten yaratıldı. Âdem ise size anlatılan şeyden yaratıldı."[911]

Buna göre şanı yüce Allah Âdem'in kendisi demek olan "insan"ın yaratılışını ve onun soyundan gelenlerin de ardı arkasına belirli bir sûrette yaratıldığını birçok âyet-i kerimede haber verdiği gibi onun başkasından yaratılmış olduğunu da haber vermektedir. Aslı teşkil eden topraktan ve sudan meydana gelen çamurdan yaratılmıştır. Sonra bu çamur ses veren bir balçık haline getirilmiş arkasından da havanın etkisi ile iyice kurumuştur.

"İşte bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: 'Âdemoğlu'na omurgasını ayakta tutacak bir kaç lokmacık yeter. Eğer mutlaka (çok) yiyecekse üçte birini yemeğe, üçte birini içeceğe, üçte birini de nefese ayırsın' buyurmuştur."[912] Yine yüce Allah cinleri ateşten yarattığını melekleri de nurdan yarattığını haber vermiş ve ayrıca bu türleri yoktan yarattığını sözkonusu etmemiştir.][913]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim o bir başka âyet-i kerimede: *"Muhakkak İsâ'nın misali (babasız olarak dünyaya gelişi) Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı. Sonra ona ol, dedi. O da oluverdi."* (Âyet. 59) buyurmuştur. Kaf. Ha, Ya, Ayn. Sad (Meryem) Sûresi'nde de yüce Rabbimiz: *"İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryemoğlu İsâ. hak söze göre budur.*

Allah'ın çocuk edinmesi olacak bir şey değildir. O bundan münezzehtir. Bir işe hükmettiğinde ona yalnızca "ol" der. o da oluverir." (Meryem. 34-35) buyurmaktadır.

911 Müslim. 2996.
912 Tirmizi. 2380: İbn Mace. 3349: Ahmed. IV. 132: İbnu'l-Mübârek. Zühd. 603: Hakim. IV. 121: Taberânî. XX. 645: Beğavi. Şerhu's-Sünne. 4048: İbn Hibban. 674. 5237 -el-İhsan- hadis sahihtir.
913 es-Safdiyye. II. 74-75.

İşte bunlar, Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın ona: *"Ol dediğini onun da derhal oluverdiğini"* açıklayan üç âyet-i kerimedir. İşte onun "ondan bir kelime" oluşunun tefsiri/açıklaması budur.][914]

[*"(İsâ hakkında), sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse, de ki: Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi, siz de kendinizi çağıralım. Sonra dua ve niyaz edelim de Allah'ın lanetinin (İsâ hakkında) yalan söyleyenlerin üzerine olmasını isteyelim."* (Âyet 61) İbtihâl (ya da mübâhele) âyetine gelince: Sahih'te belirtildiği üzere bu âyet nazil olunca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Ali'nin, Fatıma'nın, Hasan ve Hüseyin'in ellerinden -onlarla mübahele etmek üzere- tuttu.[915] Fakat bu hususta özellikle onları tutmasının sebebi onların kendisine başkalarından daha yakın olmalarıdır. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in o sırada kendisi ile beraber yürüyecek erkek çocuğu yoktu. Fakat Hasan (radıyallâhu anh) hakkında: "Şüphesiz ki benim bu oğlum seyyiddir." derdi.[916] O halde ikisi (Hasan ve Hüseyin) onun oğlu ve torunlarıdır. Çünkü onun Fatıma (radıyallâhu anhâ)'dan başka bir kızı kalmamıştı.[917]

Şüphesiz ki mübahele Necrânlıların heyeti geldiği zaman olmuştu. Necrânlılar ise hıristiyandı. Bu hadise ise Mekke fethinden sonra oldu. Hatta 9. yılda olmuştu. Âl-i İmrân Sûresi'nin baş tarafları da onun hakkında inmiştir. Haccın farziyeti de bu yıl oldu ki bu aynı zamanda "senetü'l-vüfûd/heyetler, elçiler yılı"dır. Gerçek şu ki Mekke 8. yılda fethedildikten sonra her taraftan Arapların heyetleri geldi. İşte bu âyet-i kerime onların (Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin -r.anhum-un) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ilişkilerinin mükemmel derecede olduğuna delil olduğu gibi Kisâ/aba hadisi de buna delildir. Fakat bu onlardan herhangi birisinin diğer müminlerden daha faziletli ve onlardan daha âlim olmasını gerektirmez.Çünkü fazilet, imanın ve takvanın kemali iledir. Neseb yakınlığı ile değil.][918]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu, Müslim, Sa'd b. Ebu Vakkas'tan rivâyet etmiştir.[919] O uzunca bir hadiste şunları söylemektedir: Şu: *"De ki: Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, ka-*

914 el-Cevâbu's-Sahih, II, 11.

915 Müslim, IV, 1871.

916 Buhârî, 2804.

917 Beşerin Efendisinin (sallallâhu aleyhi ve sellem) kızlarından Zeyneb hicretin 8. yılının başında vefat etmişti. Rukayye, Bedir savaşı sırasında, Um Gülsüm de hicretin 9. yılında vefat etmişti. -Allah hepsinden razı olsun.-

918 Minhâcü's-Sünne, IV, 27-28.

919 Müslim, IV, 1871.

dınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi siz de kendinizi çağıralım." âyeti nazil olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i çağırarak: Allahım, bunlar benim ehlimdir, buyurmuştur.][920]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yemen'deki Necrân halkı hristiyan idiler. Onların heyetleri altmış binekli olarak geldi. Mescidinde onlarla tartıştı. Allah da onlar hakkında Âl-i İmrân Sûresi'nin baş taraflarını indirdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlar aleyhindeki delili açıkça ortaya çıkıp onlar, onun Allah'ın kendilerine göndermiş olduğu Rasûlü de netleşince yüce Allah, ona eğer çağrısını kabul etmeyecek olurlarsa kendilerini mübahele yapmaya davet etmesini emir buyurdu ve bu maksatla yüce Rabbimiz: *"(İsâ hakkında), sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse, de ki: Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi, siz de kendinizi çağıralım. Sonra dua ve niyaz edelim de Allah'ın lanetinin (İsâ hakkında) yalan söyleyenlerin üzerine olmasını isteyelim."* (Âyet, 61) buyurdu.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendilerini mübaheleye çağırınca ondan kendi aralarında danışmak üzere kendilerine mühlet vermesini istediler. Onlar da danıştılar. Biri diğerine: Biliyorsunuz ki bu bir nebidir. Bir topluluk bir nebi ile ne zaman mübahele etti ise mutlaka onların üzerine azap inmiştir, dediler.

Bunun üzerine mübahele yapmaktan muaf tutulmayı istediler ve onunla barış yaptılar, küçülmüşler olarak kendi elleriyle ona cizye vermeyi kabul ettiler. Onun kendilerine beddua edeceğinden korktukları için böyle yaptılar. Çünkü onun bir nebi olduğunu bildiler. Müslümanların ülkelerinde yaşayan zimmet ehlinin Allah'ın ve Rasûlünün hükmü altına girdiği gibi onlar da onun hükmü altına girdiler ve küçülmüş oldukları halde kendi elleriyle ona cizyeyi ödediler. Onlar hristiyanlar arasından cizyeyi ilk ödeyenler oldular.][921]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun,[922] Allah *"Biz kendimizi siz de kendinizi"* buyurmak sûreti ile onu bizzat Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisi kabul etmiş ve ayrıca onunla kardeş olmuştur, sözlerine de şöyle cevap verilir:

920 Minhâcü's-Sünne, VII, 123; el-Cevâbu's-Sahih, I, 197.
921 el-Cevâbu's-Sahih, I, 169-170.
922 Rafızi İbn Mutahhar el-Hilli'nin.

Onunla kardeşleşme hadisi. bâtıl ve uydurmadır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem). kimse ile kardeşlik sözleşmesi yapmamıştır. muhacirler arasında da birini diğerine kardeş yapmadığı gibi ensarın da birini diğerine kardeş yapmamıştır. Aksine o. muhacirlerle ensar arasında kardeşlik yapmıştır. Sa'd b. er-Rabi ile Abdurrahman b. Avf arasında. Selman el-Farisi ile Ebu'd-Derda arasında kardeşlik yaptığı gibi. Nitekim bu husus Sahih'te (böylece) sabittir.[923]

Yüce Allah'ın: "*Biz kendimizi siz de kendinizi*" buyruğuna gelince; bu da yüce Allah'ın: "*Onu işittiğinizde mü'min erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel bir zanda bulunup: Bu apaçık bir iftiradır, demeli değil miydi?*" (Nûr. 12) buyruğu gibidir. Bu âyet. ifk hadisesi hakkında Aişe (radıyallâhu anhâ)'nın kıssası ile ilgili olarak nazil olmuştur.[924] Çünkü hiç şüphesiz müminlerden bir kişi. mü'min erkek ve mü'min kadınların kendi nefislerindendir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Hemen yaratanınıza tevbe edin, nefislerinizi öldürün.*" (Bakara. 54) buyruğu da böyledir. Yani biriniz diğerini öldürsün demektir. Yine yüce Allah'ın: "*Hani sizden: Birbirinizin kanını dökmeyin ... diye söz almıştık.*" (Bakara. 84) buyruğu da bu türdendir. Yani biriniz diğerini (yurdundan) çıkarmasın. Burada nefislerden maksat. ya neseben ya da din itibariyle kardeş olanlardır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise Ali'ye: "Sen bendensin ben de sendenim." buyurmuştur.[925]

Eş'ari kabilesi mensuplarına da şöyle demiştir: Şüphesiz Eş'ariler gazada iken azıkları oldukça azalır yahut şehirde iken aile halklarının nafakaları tükenecek olursa beraberlerinde bulunan şeyleri bir örtüde bir araya getirir sonra onu aralarında eşit bir şekilde paylaştırırlar. Onlar bendendir ben de onlardanım."[926]

Bu hadis. Sahih(-i Buhârî)'dedir. Bundan önceki hadis de aynı şekilde Sahih(-i Buhârî)'dedir.

Yine Sahih'te belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Cüleybibe. "Bu bendendir ve ben bundanım. bu bendendir ve ben bundanım." demiştir.[927] Bu husus da ilgili yerinde genişçe açıklanmıştır.][928]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

923 Buhârî. V. 31-32: Müslim. IV. 1960.
924 İfk hadisesi ile ilgili hadis müttefekun aleyhtir.
925 Buhârî. III. 184.
926 Buhârî. III. 138; Müslim. IV. 1944.
927 Müslim. IV. 1918.
928 Minhâcü's-Sünne. IV. 32-35.

[Yüce Allah'ın: *"Biz kendi nefislerimizi siz kendi nefislerinizi"* buyruğundaki lafız, yine yüce Allah'ın: *"Kendi nefislerinize/kendi kardeşlerinize lakap takmayın."* (Hucurât, 11); *"Onu işittiğiniz zaman mü'min erkeklerle mü'min kadınlar kendi nefisleri hakkında hayır düşünmeli değil miydi?"* (Nûr, 12) ve benzeri buyruklar gibi ise. Bununla birlikte burada eşitlik de zorunlu değil, aksine imkânsız olduğuna göre orada da bunun böyle olması hatta daha da ileri derecede bu şekilde sözkonusudur. Hatta bu lafız, aynı cinsten ve benzerliğe delalet eder. Aynı cinsten oluş ve benzerlik ise bazı hususlarda ortak olmak sûretiyle olur. İmanda ortak olmak gibi. Çünkü müminler iman kardeşidir. Yüce Allah'ın: *"Onu işittiğiniz zaman mü'min erkeklerle mü'min kadınların kendileri hakkında hayır düşünmeleri gerekmez miydi?"* (Nûr, 12) buyruğu ile *"Kendi nefislerinize/birbirinize lakap takmayın."* (Hucurât, 11) buyruğunda da böyledir.][929]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi siz de kendinizi çağıralım."* buyruğu biz erkeklerimizi siz de erkeklerinizi çağıralım, demektir. Yani din ve neseb bakımından bizimle aynı türden olan erkekleri çağıralım. Siz de kendi türünüzden olan erkekleri çağırın. Yahut da maksat sadece akrabalıkta aynı türden olmak demektir. Çünkü o: *"Oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı"* buyurmakta, oğulları ve kadınları da erkekleri de zikretmiş olmaktadır. Böylelikle onun bize en yakın erkekleri kadınları çocukları ve asabe denilen yakın akrabaları çağıralım, demeyi kastettiği bilinmiş olmaktadır.

Bundan dolayı oğullardan Hasan ve Hüseyin'i, kadınlardan Fatıma'yı, erkek yakınlarından da Ali'yi çağırmıştır. O sırada neseb itibariyle kendisine bunlardan daha yakın kimsesi yoktu. Aynı şekilde kisasını/abasını üzerlerine örttüğü kimseler de bunlardı.

Mübahele ise ancak kendisine en yakın akrabalarla gerçekleşir. Aksi taktirde eğer neseb itibariyle en uzak akrabalarıyla mübahele edecek olsaydı -Allah nezdinde daha faziletli olsalar dahi- maksat hasıl olmazdı. Çünkü maksat, o kendisine en yakın olanları çağırdığı gibi onların da en yakınlarını çağırmaları idi.

İnsanlar da nefisleri itibariyle başkalarına şefkat duyduklarından çok daha fazla yakınlarına şefkatlidirler. Onlar, onun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğunu bildikleri gibi onunla mübahele edecek olurlarsa behle/lanetin kendilerinin ve akrabalarının üzerlerine ineceğini de biliyorlardı. Böylelikle hem kendileri

929 Minhâcü's-Sünne, VII, 124-125.

hem akrabaları için korkmuş oldular. Bu ise onların böyle bir şeye yanaşmamalarında daha da etkili oldu. Çünkü insan bazı hallerde kendisinin ölüp oğlunun hayatta kalmasını ister. Yaşı ilerlemiş bir ihtiyar, akrabaları nimet ve mal içerisinde kalacak olurlarsa ölümü tercih edebilir. Bu, çokça görülen bir husustur.

Bu sebeple her iki tarafın da oğullarını, kadınlarını, erkeklerini ve akrabalarını çağırarak lanetleşmeleri istendi. İşte onlar buna davet ettiler.

Mübahele âyeti, onuncu yılda Necrân heyeti geldiği zaman nazil oldu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in amcalarından da Abbas'tan başka kimse hayatta değildi. Abbas ise erken dönemde ilk iman edenlerden olmadığı gibi Ali gibi onun bir özel yakınlığı da yoktu. Diğer amca çocukları arasında da Ali gibisi yoktu. Cafer ise bundan önce öldürülmüştü. Şüphesiz mübahele dokuz ya da onuncu yılda Necrânlıların heyeti geldiği zaman oldu. Cafer ise sekizinci yılda Mute'de öldürüldü. Bundan dolayı Ali (radıyallâhu anh) ile mübahele kaçınılmaz idi.

Onunla mübahele yapılması kaçınılmaz bir hal aldı. Çünkü akraba arasında onun yerini tutacak kimse yoktu. Fakat bu onun herhangi bir hususta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile eşit olmasını gerektirmez. Hatta kayıtsız ve şartsız bir şekilde diğer ashab-ı kiramdan faziletli olmasını dahi gerektirmez. Ama mübahele sebebiyle onun bir tür fazileti vardır. Bu fazilet ise kendisi, Fatıma, Hasan ile Hüseyin arasında ortaktır. İmam olmanın özelliklerinden değildir. Çünkü imam olmanın özellikleri kadınlar için sabit olmaz. Ayrıca kendileri ile mübahele yaptığı kimselerin ashabın hepsinden daha faziletli olmasını gerektirmediği gibi Fatıma'nın, Hasan'ın ve Hüseyin'in de ashab-ı kiramın tümünden faziletli olmasını gerektirmez.][930]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat "ilim" ile masum/hatadan korunmuş kimseden nakledilen söz de kastedilebilir. Çünkü bunun bir ilim olduğu şu buyruk ve benzerleri dolayısıyla sabittir: *"Sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse de ki: Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı ... çağıralım."]*[931]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse*" buyruğunda kastedilen ilim münezzel şeriattır.][932]

930 Minhâcü's-Sünne, VII, 125-127.
931 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, IX, 21.
932 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 366.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şu husus buna açıklık getirir: Bu âyetin iniş sebebi Necrân hristiyanlarının gelişi ve Mesih hususunda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile tartışmalarıdır. Nitekim bunu tefsir âlimleri ve siyret âlimleri de zikretmiş bulunmaktadır ve bu meşhur rivâyetlerdendir. Hatta mütevatir olan hususlardan birisi şudur ki: Necrân hristiyanları Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldiler ve o da onları Âl-i İmrân Sûresi'nde sözkonusu edilen mübaheleye (lanetleşmeye) davet etti. Onlar ise cizye ödemeyi kabul ederek onunla mübaheleye girişmediler. Âl-i İmrân Sûresi'nin baş tarafları bu şekilde meydana gelenler sebebiyle inmiştir. Bundan dolayı sûre, geneli itibariyle Mesih'in durumu ile ilgilidir. İlim adamlarının zikrettiklerine göre onlar Kur'ân-ı Kerim'de yer alan *"muhakkak biz"* ve *"biz"* lafızları ile benzeri lafızları ilahların üç olduğuna delil göstermişlerdir. Böylelikle onlar, müteşabih olana uydular ve Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın bir ve tek ilah olduğuna dair muhkem buyrukları *"Sırf fitne aramak ve onu tevil etmeye kalkışmak için"* (Âl-i İmrân, 7) terk ettiler. Çünkü onlar bunu yapmak sûretiyle fitneyi aramak maksadını güttüler. Bu ise kalplerin küfür ile ve *"muhakkak biz"* ile *"biz"* lafzının teviline kalkışmak fitnesidir. *"Hâlbuki"* bu isimlerin *"tevilini Allah'tan başkası bilemez. Çünkü bu isimler ancak ya ortakları oldukları için yahut da mülkiyetinde bulundukları için yardımcıları olan bir kişi hakkında söylenir.]*[933]

[Yüce Allah: *"De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim, ona hiçbir şeyi ortak tutmayalım."* Bu yaratıcının hakkıdır. "Kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmeyelim." bu da yaratılmışın hakkıdır. *"Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şahit olun deyin."* (Âyet 64) buyurmaktadır.][934]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tevhid, her ne kadar her türlü salahın ve düzelişin esası ise de aynı zamanda o en büyük adalettir. Bundan dolayı yüce Allah: *"De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin."* (Âyet 64) buyurmaktadır.[935]

933 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 377. [Merhum İbn Teymiyye bununla bu gibi lafızların beşer örfündeki kullanımının bu anlamda olduğunu fakat bunun Allah için kullanılması halinde gerçek anlamının/tevilinin tespit edilmesine imkân bulunmadığını kastediyor olmalıdır. -Çeviren-]

934 Buğyetu'l-Murtâd, 497.

935 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 165.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz.*" buyruğundaki "seva: adil" ortalama vasat demektir. Çünkü vasat, her iki tarafın arasındaki itidali ifade eder.][936]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İkinci rekatte de yüce Allah'ın: "*De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin.*" (Âl-i İmrân. 64) âyetini okurdu.

Şüphesiz bu iki âyet-i kerimede İslâm dini, kavli ve ameli iman bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: "*De ki: Allah'a iman ettik. Bize indirilene, İbrahim'e, İshak'a, Yakub'a ve oğullarına indirilene ... (iman ettik.)*" (Âyet 84) âyeti sonuna kadar kavli imanı ve İslâm'ı ihtiva eder.

Buna karşılık yüce Allah'ın: "*De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz.*" âyeti sonuna kadar ise İslâm'ı ve ameli imanı ihtiva eder. Hiç şüphesiz yüce Allah'ın kullarına ihsan etmiş olduğu en büyük nimet ihsan ve iman nimetidir. Bunlar da bu iki âyet-i kerimede ifade edilmektedir. Şanı yüce Allah da en iyi bilendir.[937]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Âl-i İmrân Sûresi'nde Mesih ve Yahya'nın durumunu kıssa olarak anlattıktan sonra: "*De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin.*" (Âyet 64) buyurmaktadır. Bu da aynı zamanda Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Bizanslıları İslâm'a davet ettiği zaman Rum'un/Bizans'ın büyükleri olan (kralları) Hirakl (Heraklius'a) yazdığı âyet-i kerimedir.][938]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Âl-i İmrân Sûresi'nde de: "*De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim.*

936 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 133.
937 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 368.
938 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 108.

O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin." (Âyet 64) buyruğu yer almaktadır. Bununla yüce Allah, önce onları İslâm'a davet etmiş olmaktadır. İslâm ise Allah'a bir ve tek olarak ve ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet etmektir. Yine onları Allah'tan başka birbirlerini Rabb edinmemeye de çağırmaktadır. Bir başka yerde de yüce Allah: *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Hâlbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe, 31) buyurmaktadır. Âyetin sonunda da: *"Eğer yüz çevirirlerse bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şahit olun deyin."* buyurmaktadır.

İşte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Bizans hükümdarı Kayser'e kendisini İslâm'a davet ettiği zaman yazmış olduğu âyet-i kerime bu idi.

Mektubunda şöyle buyurmuştu: "Rahman, Rahim Allah'ın adı ile. Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Rumların büyüğü Hirakl (Heraklius)'a! Selâm hidâyete tabi olanlara. İmdi: Şüphesiz ki ben seni İslâm'ın daveti ile davet ediyorum. Müslüman ol kurtulursun. Müslüman ol Allah sana ecrini iki defa versin. Yüz çevirecek olursan hiç şüphesiz çiftçilerin/yönetimin altındakilerin vebali senin üzerine olacaktır." *De ki: "Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin."* (Âyet 64)[939]

Böylelikle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu kendisine göndermiş olduğu mektubu ile İslâm'a davet etmiş oldu.

Yüce Allah, yine Âl-i İmrân Sûresi'nde: *"Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi, olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?"* (Âyet 79-80) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimede tevhidi ve meleklerle peygamberleri Rabbler edinen kimselerin kâfir olduğunu zikretmektedir. Peki, ya hahamlarla rahipleri Rabbler edinenlerin durumu nasıl olsun ki? Daha sonra da rasûllerin sonuncusuna imanı zikrederek: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğru-*

939 Buhârî, I, 5-7; Müslim, 1773.

layıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu. Artık kim bundan sonra yüz çevirirse, işte onlar fâsıkların tâ kendileridirler. Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir. De ki: Allah'a iman ettik. Bize indirilene, İbrahime, İsmail'e, İshâk'a, Yakûb'a ve oğullarına indirilene; Mûsâ'ya, İsâ'ya ve (diğer) peygamberlere Rabblerinden verilenlere de (iman ettik.) Onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmayız. Biz yalnız O'na teslim olmuşlarız. Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o, âhirette zarara uğrayanlardan olur." (Âyet 81-85) buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah, peygamberlerden ve ümmetlerden şu şekilde söz almış olduğunu ifade etmiş olmaktadır: Ben size ne kadar kitap ve hikmet verdimse sonra size beraberinizde bulunanı doğrulayıcı bir rasûl gelecek olursa mutlaka ona iman edeceksiniz ve ona yardım edeceksiniz diye söz almış olduğunu da zikretmektedir.

İşte bu, bütün kitap ehline kendilerine ikinci bir Rasûlün gelmesi halinde ona iman edip ona yardım edeceklerine dair bir emir vermiş olduğunu da ifade etmektedir. Onların beraberlerindeki kitap ve hikmet ne olursa olsun buna dayanarak: Bizler elimizde bulunan kitap ve hikmet ile yetinerek bize gelen rasûle iman etmeyeceğiz, demeyeceklerdi.

Özellikle de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e imanı vurguluyoruz. Çünkü o, rasûllerin sonuncusudur. O, kendisinden önceki kitabı tasdik etmek üzere gelen son rasûldür. Dolayısıyla bu Rasûlün geldiği kimselerin ona iman etmeleri, ona yardımcı olmaları icab eder. Elinde bulunan kitap ve hikmet ne olursa olsun.

İşte bu sözü, Allah hem peygamberlerinden almıştır hem de peygamberler ümmetlerinden almışlardır. Sonra da yüce Allah: "*Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar?*" (Âl-i İmrân, 83) buyurmaktadır. İşte Allah'ın Rasûlü ile gönderdiği ve kitaplarında indirdiği dini budur. Her kim bundan başkasını arayacak olursa o Allah'ın dininden başkasını aramış olur. Allah'ın dini ise hakkında: "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur.*" (Âl-i İmrân, 85) buyurduğu dinidir.][940]

940 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 78-81, VI, 516.

[*"Diyelim ki sizler bilgi sahibi olduğunuz bir hususta tartıştınız. Peki, bilginiz olmayan bir hususta ne diye tartışırsınız. Allah bilir siz bilmezsiniz."* (Âyet 66) Şanı yüce Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e en güzel yol hangisi ise onunla tartışmayı emir buyurmuş, bilgisizce yahut hak kendisine açıkça belli olduktan sonra ve bâtıl ile mücadele eden kimseleri yermiş bulunmaktadır. Bunun için yüce Allah: *"Diyelim ki sizler bilgi sahibi olduğunuz bir hususta tartıştınız. Peki, bilginiz olmayan bir hususta ne diye tartışırsınız. Allah bilir siz bilmezsiniz."* (Âyet 66) buyurmaktadır.][941]

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾

67. "İbrahim bir yahudi değildi, bir hristiyan da değildi. Fakat o hanif bir müslümandı. O müşriklerden de değildi."

Tefsiri:

[Dedi ki: İlim adamlarının çoğunluğu: Hanif, ihlâslı ve ihlâs sahibi demektir, demişlerdir.[942] Şanı yüce Allah da: *"İbrahim bir yahudi değildi, bir hristiyan da değildi. Fakat o hanif bir müslümandı."* buyurmaktadır.][943]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Diyelim ki sizler bilgi sahibi olduğunuz bir hususta tartıştınız. Peki, bilginiz olmayan bir hususta ne diye tartışırsınız. Allah bilir siz bilmezsiniz."* ve: *"Yahudi ve hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: Hayır (biz) hanif olarak İbrahim'in dinine (uyarız.) O müşriklerden değildi."* (Bakara. 135) buyurmaktadır. Bu ise yahudiliğe ve hristiyanlığa yergidir. Oysa Mûsâ ve Mesih kendileri yerilecek insanlar olmamışlardır; denilse;

Buna şöyle cevap verilir: Yergi ancak yahudilerle hristiyanlar arasından nesh edilmiş şeriati özellikle izlemeyi emreden ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden itibaren o, nesh edilmiş şeriate uymayı emreden kimseler için sözkonusudur.

941 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 230.

942 Bunu İbn Ebu Hatim, Husayf ve Ata b. Müslim el-Horasani ile Mukatil b. Hayyan'dan nakletmiş bulunmaktadır. Bk. Âl-i İmrân Sûresi'nin tefsiri, no: 728-730.

943 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 370.

Bunlar da üstelik: Biz. Muhammed'in değil İbrahim milleti/dini üzereyiz, derlerdi. İşte yüce Allah. bu hususta onların yalancı olduklarını -isterse şeriati değiştirmemiş olsalardı bile- açıklamış olmaktadır. Ya şeriatin değiştirilmesi ve nesh edilmiş olması ile birlikte durumları ne olur? Çünkü İbrahim, Tevrat ve İncil'den önce idi. Tevrat ve İncil ehlinin izledikleri yol ise Tevrat ehline ait özel bir yoldur. İbrahim o yol üzerinde değildi. Esasen İbrahim'in onu izlemiş olması ve Allah'ın onu kendisine şeriat yapmış olması da imkânsızdır. Çünkü bu isim, Tevrat ve İncil şeriatine tabi olan kimseler hakkında özeldir. İbrahim ise onlardan önce idi. Kesinlikle o bu şeriat ile özellikle emrolunmuşlardan değildi.

Böylelikle İbrahim'in herhangi bir şekilde yahudi yahut hristiyan olmuş olması imkânsızdır. Aksine o hanif bir müslüman idi. Hanif ise Allah'a bir ve tek olarak ona ortak koşmaksızın ve onun emrettiği şekilde ibadet eden kimsedir. Hanif, her zaman Allah'a o zaman içinde emrettiği şekilde ibadet eden kimsedir.][944]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İbrahim bir yahudi değildi, bir hristiyan da değildi.*" buyruğu ile Tevrat ve İncil'in şeriatinin sahip olduğu özellikler üzere olmakla birlikte İbrahim'in milleti üzere olmaması durumunu reddetmektedir. Çünkü İbrahim'in milleti/dini bir ve tek olarak Allah'a emrettiği şekilde ibadet etmektir. Muhammed'e de İbrahim'in milleti emredilmiştir. O, bu millet gereğince bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmekle emrolunmuştur. Onun vasıtası ile kitap ehli üzerinde bulunan ve İbrahim için şeriat olmayan ağır yükler ve eli kolu bağlayan zincirler kaldırılmıştır. Böylelikle onunla gönderilen şeriatin İbrahim'e layık bir şeriat olması öncelikle sözkonusudur.

Tebdile uğramış ve nesh edilmiş yahudilik ve hristiyanlık ise Muhammed'i yalanlayan yahudi ve hristiyanların takip ettikleri (millet/din) olup bu. Mûsâ'nın da İsâ'nın da onlardan başka herhangi bir peygamberin de dini değildir.][945]

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

68. "Şüphesiz insanlar arasında İbrahim'e en yakın olanlar elbette ona uyanlarla şu peygamber ve iman edenlerdir. Allah müminlerin velisidir."

944 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 278-279.
945 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 280-281.

Tefsiri:

[İşte yüce Allah'ın: "Şüphesiz insanlar arasında İbrahim'e en yakın olanlar elbette ona uyanlarla şu peygamber ve iman edenlerdir." buyruğunun manası budur. Bu buyruk Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce de peygamber olarak gönderilmesinden sonra da ona uyanları kapsar. Bunun umumi olduğu dahi söylenmiştir. Hasan-ı Basri dedi ki: Geçmişlerden olsun sonradan kalanlardan olsun her mü'min İbrahim'in velisidir.[946]

er-Rabi' b. Enes de dedi ki: Allah'ın nebisini tasdik edip ona tabi olan müminlerdir. Muhammed ve onunla beraber iman edenler de insanlar arasında İbrahim'e en yakın kimselerden idiler.[947]

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ
تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ أَنْ يُؤْتٰى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ
يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ
عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

72. "Kitap Ehli'nden bir zümre dedi ki: İman edenlere indirilene gündüzün erken saatlerinde iman edin, akşamleyin de inkâr edin. Olur ki dönerler;

73. Ve dininize uyandan başkasına inanmayın. De ki: Gerçek hidâyet Allah'ın hidâyetidir. Size verilenin benzerinin başkasına verilmiş olduğuna yahut onların (müminlerin) Rabbiniz nezdinde size karşı deliller getireceklerine de (inanmayın.)"

Tefsiri:

[Kur'ân-ı Kerim'de mukaddem ve muahhar buyruklar ilmin önemli bahislerinden birisidir.[948] Aralarında İmam Ahmed'in ve başkalarının da bulunduğu ilim adamları bu hususta eserler yazmışlardır. Bu ilim buna benzer hususları ele alır. Bu da istisnaya oldukça benzer. Çünkü istisnada lafız sonradan gelmiş ol-

946 Ben, bu sözü Hasan'dan nakledilmiş bir rivâyet olarak tespit edemedim.
947 İbn Ebu Hatim, Âl-i İmrân, I, 733; Taberi, 7215.
948 Bu mana itibariyle sonraya ait olan bir lafzın nazımda önceden geçmesi buna kârşılık önceden gelmesi gerekenin ise sonraya bırakılması demektir. (Çeviren)

makla birlikte niyette önce zikredilir. Diğer taraftan Arap dilindeki takdim ve tehir de atfedilen ile kendisine atfedilen arasına ve daha başka cümleler arasına bir mutazira/ara cümlesi ile birbirlerinden ayrılmaları da böyledir. Dili bilmeyen kimseler dışında da bu anlatıma itiraz etmez. Şanı yüce Allah da: "*Kitap Ehli'nden bir zümre dedi ki: İman edenlere indirilene gündüzün erken saatlerinde iman edin, akşamleyin de inkâr edin. Olur ki dönerler ve dininize uyandan başkasına inanmayın. De ki: Gerçek hidâyet Allah'ın hidâyetidir. Size verilenin benzerinin başkasına verilmiş olduğuna yahut onların (müminlerin) Rabbiniz nezdinde size karşı deliller getireceklerine de (inanmayın.)*" (Âyet 72-73) buyurmaktadır. Burada: "*Size verilenin benzerinin ...*" buyruğu, kitap ehlinin söylediklerinin devamıdır. Yani size verilenin benzerinin başkasına verilmesi sizin hoşunuza gitmez. Bu durumda ifade "inanmayın" buyruğunun bir mefulüdür. Bu ikisinin arası ise: "De ki: Gerçek hidâyet Allah'ın hidâyetidir." buyruğu ile araları ayrılmış bulunmaktadır ki bu da bu iki cümle arasında yabancı/ara cümlesidir. Yoksa kitap ehlinin söylediği ifadelerden değildir. Peki, bu durumda fiil ile mefulün arasını ayırmak mı daha belagatlıdır yoksa müstesna ile kendisinden istisna olunan (müstesnaminhu) ın arasını ayırmak mı daha belagatlıdır? Eğer istisnanın son cümleye ait olduğu kesinlikle bilinen bir husus değilse istisnanın ona ait olması icab etmez. Aksine bazı hallerde ifadelerin bağlamında onun ilk cümleye ait olmasını gerektiren hususun daha vurgulu olma ihtimali dahi vardır.][949]

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ
بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا
فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

75. "Kitap Ehli'nden öyle kimseler vardır ki, sen ona bir kantar (altın) emanet etsen onu sana eksiksiz öder. Yine onlardan öyle kimseler vardır ki, ona tek bir altın emanet etsen sen onu ısrarla istemedikçe onu sana ödemez. Bunun sebebi, onların: Ümmiler hakkında aleyhimize bir yol yoktur, demeleridir. Onlar bildikleri halde Allah'a karşı yalan söylerler."

Tefsiri:

[Şüphesiz müşrikler ve kitap ehli arasında kendisine güvenilebilecek kimseler olabilir. Nitekim yüce Allah: "*Kitap ehlinden öyle kimseler vardır ki sen*

949 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 162-163.

ona bir kantar (altın) emanet etsen onu sana eksiksiz öder. Yine onlardan öyle kimseler vardır ki ona tek bir altın emanet etsen sen onu ısrarla istemedikçe onu sana ödemez." buyurmuştur. Bundan dolayı onlardan herhangi birisine mali konularda güvenmek caiz olduğu gibi, müslüman bir kimsenin eğer güvenilir birisi ise kâfir bir doktorun tedavisini kabul etmesi de caizdir. Ahmed ve onun gibi daha başka imamlar bunu açıkça ifade etmişlerdir. Çünkü bu, onların dünya ile alakalı bildikleri hususlar hakkında onların verdikleri haberleri kabul etmek ve bu hususta onlara güvenmek kabilindendir. Bu ise eğer o hususta ağır basan bir mefsedet yoksa caizdir. Müslümanlar üzerine velâyet konumunda olması onlara üstünlük sağlaması ve buna benzer hususlar buna örnektir. Buna göre onların kitaplarından tıp ilmini öğrenmek kâfir bir kimseden yol göstermesini istemek ve onun doktor olarak tedavisine talib olmak gibidir. Hatta bizim dediğimiz bu husus daha da iyidir. Çünkü onlar kitaplarını müslümanlardan muayyen bir kimse için yazmamışlardır ki o kitapların içerisine bir hainlik girme ihtimali bulunsun. Diğer taraftan onlardan herhangi birisinin böyle bir hainliğe ihtiyacı da yoktur. Aksine bu sadece onların eserlerinden yararlanmaktan ibarettir. Elbiseleri, meskenleri, tarlaları, silah ve benzeri şeyleri ile yararlanmak gibidir.][950]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Sen onu ısrarla istemedikçe*" buyruğu bir kimse ile oturmakta olsa dahi bir işin başında duran kimsenin o işin üzerinde durduğu gibi durmadıkça anlamındadır.] [951]

بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَى فَإِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ
بِعَهْدِ اللّٰهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ
اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

76. "Hayır! (Durum inandıkları gibi değildir.) Kim (Allah'a olan) ahdini yerine getirir ve (O'ndan) sakınırsa, şüphesiz Allah da o sakınanları sever.

77. Şüphesiz Allah'a olan ahitlerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler işte onlar için ahirette bir nasip yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz. Onlara (rahmetle) bakmaz ve onları temize çıkarmaz. Onlar için acıklı bir azap da vardır."

950 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 114-115.
951 Tefsîru Âyâtin Uşkilet, I, 432.

Tefsiri:

76. Âyet'i Kerimedeki Ahde Bağlı Kalmanın Anlamı

[Şanı yüce Allah, ahitlere bağlı kalmanın Allah'ın sevdiği takvanın bir gereği olduğunu açıklamış bulunmaktadır. Âyetlere bağlı kalmak ise emrolunan hususların tamamıdır. Çünkü vacip/yerine getirilmesi gereken ya şeriat yoluyla ya şart yoluyla vacip olur. Bütün bunlar ise emrolunan işi yapmaktır. İşte bu da Allah'ın ahdine ve kulların ahdine bağlı kalmak, gereklerini yerine getirmektir. Çünkü takva ya Allah'tan korkmak sûretiyledir yahut da onun azabından sakınmak sûretiyledir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten korkun.*" (Bakara, 24); "*Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten korkun.*" (Âl-i İmrân, 131) buyurmaktadır. Çünkü takva, emrolunanı yerine getirmek, yasaklanmış olanı da terk etmek sûretiyle yasaklanmış olandan sakınmak ve korunmak demektir. Birincisi ile/emrolunanı yapmakla daha çok gerçekleştirilir. Buna "takva" denilmesinin sebebi ise emrolunanı terk etmek olduğundan dolayıdır. Yasak olanı yapmak ise[952] Allah'ın yergisinden ve Allah'ın gazabından ve azabından emin olmanın sebebidir. Bunu sağlayan ise terk edilmesinde zarar bulunmamakla birlikte muhtevasında menfaat olanların aksine günah korkusudur. İşte insanın yapmak ve yapmamak hakkına sahip olduğu sevilen/müstehap olanın kendisidir. Bundan ise "takva" adı ile söz etmek ise bunun vücubunu açıklamak ve takvayı terk etmek sûretiyle böyle bir kimsenin azaba maruz kalabileceğini anlatmak içindir.][953]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Hayır, (durum inandıkları gibi değildir) kim (Allah'a olan) ahdini yerine getirir ve (ondan) sakınırsa şüphesiz Allah da sakınanları/takvalıları sever. Şüphesiz Allah'a olan ahitlerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler, işte onlar için ahirette hiçbir nasip yoktur.*" (Âyet 76-77) buyruğunda geçen: "*Hayır, kim ahdini yerine getirir ve sakınırsa*" buyruğunu yüce Allah iman etmekten sonra zikretmiş bulunmaktadır. Bu ise karşılıklı ilişkilerde ve benzeri hususlar ile ilgili akitlerin gereğini eksiksiz yerine getirmesini gerektirmektedir. Nitekim yüce Allah alışveriş ile ilgili âyet-i kerimede de: "*Eğer bir yolculukta olup da kâtip bulamazsanız (borçludan) alacağınız rehinler de yeter. Eğer biriniz diğerine güvenirse kendisine güvenilen kişi emanetini (borcunu) eksiksiz ödesin ve Rabbi olan*

952 Asıl yazmada da böyledir. Doğrusu ise şöyle olmalıdır: Yasak olanı terk edip emrolunanı işlemek ise.

953 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 135.

Allah'tan korksun. Şâhidliği de gizlemeyin. Kim onu gizlerse muhakkak onun kalbi günahkârdır. Allah, yaptıklarınızı çok iyi bilendir." (Bakara, 283) buyurmaktadır. Emanetin tastamam ödenmesi/yerine getirilmesi kabzetmek ve teslim etmek gibi muamelata dair akitlerin gereğini eksiksiz olarak yerine getirmek demektir. Böyle bir şey ancak onun akdi ile vaciptir. Bundan sonra şanı yüce Allah: "*Şüphesiz Allah'a olan ahitlerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler*" buyurmaktadır. Allah'ın ahdi onun onlara ahdettiği/verdiği emirlerdir. Onların yeminleri ise gerçekleştireceklerine dair yemin ettikleri hususlardır.

Âyetin nüzul sebebi ise Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde yer alan el-Aş'as b. Kays'ın bir yahudi ile mahkemeleşmesine dair kıssasıdır. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu kıssa sebebi ile şöyle buyurmuştur: "Her kim müslüman bir kimsenin malını o yolla kendisine kesip almak için yalan yere yemin edecek olursa Allah'ın huzuruna, Allah kendisine gazab etmiş olduğu halde çıkar."[954] Ayrıca bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirmiştir.][955]

[*"Şüphesiz Allah'a olan ahidlerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler. işte onlar için âhirette hiçbir nasip yoktur. Allah, Kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara (rahmet gözüyle) bakmaz ve onları temize çıkarmaz. Onlar için acıklı bir azap da vardır.*" (Âyet 77) Bundan dolayı yemin, ğamûs yemin olup bu da cehenneme girmeyi gerektiren büyük günahlardan birisidir. Nitekim yüce Allah: "*Şüphesiz Allah'a olan ahitlerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler, işte onlar için ahirette hiçbir nasip yoktur.*" buyurmuştur.][956]

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ
مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَيَقُولُونَ عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

78. "Onlardan gerçekten öyle bir zümre vardır ki, siz onu kitaptan sanasınız diye (okuyorlarmış gibi) kitap ile dillerini eğip bükerler. Hâlbuki o kitaptan değildir. Bu Allah'tan gelmiştir, derler; Hâlbuki o Allah'tan gelmiş değildir. Ve onlar Allah'a karşı bile bile yalan söylerler."

954 Buhârî, 2416; Müslim, 218. Farklı bir lafızla zikretmiştir. Zikredilen lafız Buhârî'ye aittir.
955 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 157.
956 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 269.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah, kendilerine gazab edilenlerin nitelikleri hakkında: "*Yahudilerden kelimeleri yerlerinden (silip) tahrif edenler vardır.*" (Nisa, 46) buyurmuştur.

Ayrıca onları: "*Siz onu kitaptan sanasınız diye (okuyorlarmış gibi) kitap ile dillerini eğip bükerler. Hâlbuki o kitaptan değildir.*" diye de nitelendirmiştir. Tahrif ise hem tenzilin tahrif edilmesi hem de tevilin tahrif edilmesi sûreti ile tefsir edilmiştir.

Tevilin tahrifi oldukça çoktur. Bu ümmetin birtakım taifleri de buna müptela olmuştur. Tenzilin tahrifine gelince o da insanların birçoğunda görülmüş bir Vâkıadır. Rasûlün lafzını tahrif ederler. Mesela hadisi (bilerek) münker rivâyetlerle rivâyet ederler.

Her ne kadar bu işin gerçek uzmanları reddedilmesini sağlayacak şekilde ortaya koymakta iseler de bazıları ise -buna imkân bulamasa dahi- tenzili tahrif etmeye kadar dahi işi ileriye götürmeye kalkışabilir. Bazılarının "*ve Allah Mûsâ ile özel bir sûrette konuştu.*" (Nisa, 164) buyruğunu okumaya kalkıştıkları şekil gibi.

Dillerin Allah tarafından geldiği zannedilecek şekilde eğilip bükülmesine gelince hadis uyduran kimselerin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına hadis uydurmaları yahut da gerçekte delil olmamakla birlikte dinde delil olduğu zannedilecek şekilde delil göstermek buna örnektir. Bu ise yahudilerin türlü huyları arasında yer alır. Allah'ın kitabı ile Rasûlünün sünnetini iyice düşündükten sonra iman nuru ile ümmet arasında meydana gelen önceden görülmeyen hususları iyice tetkik eden bir kimse bunların çokça yerildiğini görecektir.][957]

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

79. "Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.)"

957 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, I, 74-75

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?"* (Âyet 79-80) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah, melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenin küfür olduğunu beyan etmiş olmaktadır.][958]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?"* (Âyet 79-80) buyurmaktadır. Özellikle meleklerle nebilerin sözkonusu edilmesi onlardan daha alt mertebede bulunanlara dair bir dikkat çekmek içindir. Buna göre şanı yüce Allah'ın salih kimselerin Rabbler edinmesini emretmeyeceği öncelikle sözkonusudur.][959]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?"* (Âyet 79-80) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, melekleri ve peygamberleri Rabbler edinen kimsenin kâfir olacağını beyan buyurmuştur. Hâlbuki müşrikler, ancak onları şefaatçi/aracı olarak ediniyor, onlar vasıtası ile Allah'a daha yakın olmaya çalışıyorlardı. İşte bunlar, kendilerine Allah nezdinde şefaatçi olması için yaratılmış birisine dua (ve ibadet) ediyorlardı. Tıpkı bir yaratılmışın bir diğer yaratılmış nezdinde şefaat/iltimas edip ondan dilekte bulunması ve izni olmadan ondan bir şeyler beklemesi gibidir. Yüce Allah, bu şekilde hareket edenleri müşrik ve kâfir olarak kabul ettiğine göre bu filozofların şirki ve onların sabit olduğunu kabul ettiği şefaatin durumu ne olabilir? Onlar güneş, ay ve gezegen

958 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 124, III, 96.
959 el-İstiğase, 239.

gibi yüce özlerin dua etmesini caiz kabul ettikleri gibi "akıllar" ve "nefisler" adını verdikleri ruhlar hakkında da bunu mümkün kabul ediyorlar. Dinlere müntesib olan kimseler ise bunlara "melekler" adını verirler.][960]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?"* (Âyet 79-80)

Böylelikle yüce Allah, melekleri ve peygamberleri Rabbler edinen kimselerin yaratılmış olduklarına inanmakla birlikte kâfir olduklarını açıklamaktadır. Çünkü hiçbir kimse bütün meleklerin ve peygamberlerin alemi yaratmakta Allah ile ortak olduklarını söylemiş değildir. Esasen yüce Allah da: *"Onların çoğu şirk koşmaksızın (bir türlü) Allah'a iman etmezler."* (Yûsuf, 106) buyurmuştur.

İbn Abbas, Mücahid ve başkaları dedi ki:[961] Eğer onlara gökleri ve yeri kim yarattı, diye soracak olursan onlar: Allah'tır, derler. Bununla birlikte ondan başkasına da ibadet ederler. Yüce Allah da bir kaç yerde: *"Eğer sen onlara: Göklerle yeri kim yarattı, güneşi ve ayı kim emrinize verdi, diye sorsan onlar elbette: Allah, diyecekler."* (Ankebût, 61) buyurarak şanı yüce Allah müşriklerin şanı yüce Allah'tan başka ibadet ettikleri birtakım ilahlar edinmekle birlikte kâinatı yaratanın bir ve tek olduğunu kabul ediyorlar ve mabud edindikleri diğer ilahları ona şefaat edecek kimseler ve kendileri vasıtasıyla Allah'a yakınlaşacakları kimseler olarak edindiklerini haber vermektedir.][962]

وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّنَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ
مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَى ذٰلِكُمْ
إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾

81. "Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygam-

960 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 534-535.
961 Bu lafız, İkrime'den İbn Cerir, XIII, 77'de zikredilmektedir. İbn Abbas'tan rivâyetin lafzı ise farklıdır. Mücahid'in lafzı ise daha farklıdır. Ama hepsinin manası birdir.
962 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 259-360.

ber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu.*" (Âyet 81) buyurmaktadır. Seleften -Ali, İbn Abbas ve daha başkalarından olmak üzere- birden çok kişiden şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir:[963] Allah, Nuh'tan itibaren gönderdiği her bir nebiden mutlaka şuna dair ahit almıştır: Şâyet kendisi hayatta iken Muhammed peygamber olarak gönderilecek olursa mutlaka ona iman edecek ve ona yardım edecektir. Ayrıca ona eğer kendileri hayatta iken Muhammed peygamber olarak gönderilecek olursa mutlaka ona iman edip ona yardım edeceklerine dair ahit almasını da emir buyurmuştur.][964]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman edeceklerine dair nebilerden misak/söz/ahit aldığını sözkonusu etmek üzere yüce Allah: "*Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu.*" (Âyet 81) buyurmaktadır.

Ali b. Ebu Talib'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Allah, Âdem'den ve ondan sonradan- ne kadar nebi gönderdiyse mutlaka ondan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında ahit almış ve ona verdiği emir üzere o da kavminden ona iman edeceklerine dair ahit almasını emir buyurmuştur. Kendileri hayatta iken peygamber olarak gönderilecek olursa mutlaka ona yardım ede-

963 Ali'den gelen bu rivâyeti Taberi, 7329'da; İbn Abbas'tan gelen rivâyeti, 7333'de zikretmektedir. Allah en iyi bilendir.

964 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 92, 237, X, 12, XI, 423, XXVII, 18, XXXV, 363-364.

ceklerinin sözünü almıştır. İbn Abbas'tan da bu şekilde rivâyet edilmiştir.[965] O dedi ki: Allah, ne kadar nebi gönderdiyse mutlaka ondan kendisi hayatta iken eğer Muhammed, peygamber olarak gönderilecek olursa kesinlikle ona iman edeceğine dair ahit almıştır. Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Allah, göndermiş olduğu bütün nebilerden mutlaka şu şekilde ahit almıştır: Kendisi hayatta iken Muhammed, peygamber olarak gönderilecek olursa mutlaka kendisine iman edecektir. Ayrıca ümmetinden de eğer kendileri hayatta iken Muhammed peygamber olarak gönderilecek olursa kesinlikle ona iman edip ona yardım edeceklerine dair ahit almasını da emir buyurmuştur.

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: O nebilerden ve onların ümmetlerinden ahitlerini almıştır. Nebilerin sözkonusu edilmesi ile ayrıca ümmetlerinin zikredilmesine gerek kalmamıştır. Çünkü kendisine tabi olunan kişiden söz/ahit alınması aynı zamanda ona uyan kimseden de bu şekilde söz alınmış olduğuna delildir. Meselenin gerçeği şudur: Ahit nebilerden alınacak olursa onlardan başkaları nebilere uymak durumunda oldukları için bu ahdin kapsamına girerler. Diğer taraftan nebilere ona iman etmeleri ve ona yardımcı olmaları eğer vacip ise bunun onlara uyan kimseler hakkında böyle olması daha öncelikli ve yerindedir. Bundan dolayı yalnızca nebilerden alınan ahit sözkonusu edilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Nebilerden ahit alındığının sözkonusu edilmesinden maksat, onların kavimlerinden bu ahdin alınmasıdır. Çünkü gelecek olan nebiye yetişecek olanlar onlardır. Yine şöyle demişlerdir: Bu buyruk, İbn Mesud'un ve Ubey b. Ka'b'ın kıraatinde: "Hani Allah kendilerine kitap verilenlerden ahit almıştı?" şeklindedir.[966] Bazıları bu kıraatin doğru olduğunu ileri sürmüş iseler de en uygunu bunun yazıcıların bir hatası olduğudur. Böyle bir görüş ise bâtıldır. Eğer başkaları tarafından sözkonusu edilmemiş olsaydı ben bunu nakletmezdim. Çünkü mushafın iki kapağı arasında bulunan bütün buyruklar mütevatirdir. Kur'ân-ı Kerim ise Allah'ın nebilerden ahit aldığı hususunda çok açıktır. Dolayısıyla ahit, ancak onların ümmetleri adına alınmıştır, diyenlerin bu kanaatine bakılmaz.

Fakat nebiler, yüce Allah'ın ve onun bildirdiği kimselerin ona yetişmeyeceklerini bildiği halde bu ahde bağlı kalmakla emrolunmuşlardır. Tıpkı bizim bizden önce gelip geçmiş nebilere ve kitaplara -onlara yetişmemiş olsak dahi- iman et-

965 Kaynakları az önce gösterildi.

966 Bu rivâyet, İbn Cerir, 7323, 7324'de yer almaktadır. Şeyh Ahmed Şakir de dipnotunda bunu ileri sürenlere fevkalade bir cevap vermiştir. Onun verdiği cevap da Şeyhu'l-İslâm'ın kanaatine uygundur. Allah'ın izniyle doğrusu da budur.

memiz gibi. Muhatapların tümüne ona yetişmek varsayımına binaen ona iman edip yardımcı olacaklarının emredilmesi ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bize Meryemoğlu İsâ'nın semadan Dımaşk'ın doğu tarafında "el-Menaretü'l-Beyda"ın üzerine inişini haber vermesine, onun Deccal'i öldüreceğini bildirmesine benzer.[967] O halde bizler, Meryemoğlu Mesih'e -ona yetişmemiz halinde iman etmek ve ona itaat etmekle emrolunmuş bulunuyoruz. Her ne kadar o bize Muhammed'in şeriatinden başka bir şeyi emretmeyecek olsa dahi. Bununla birlikte Deccal'i yalanlamakla da emrolunmuşuz. Müslümanların çoğunluğu ise buna yetişmeyeceklerdir. Hatta buna ancak onların az bir kısmı yetişecektir.

Tâvus dedi ki:[968] Allah, nebilerden birbirleri ile ilgili ahitler almış, sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) eğer size beraberinizde bulunanları tasdik edici olarak gelecek olursa mutlaka ona iman edip ona yardım edeceğinize dair söz vermelerini istemiştir. (Tâvus) dedi ki: Bu âyet-i kerime kitap ehli hakkındadır. Allah, onlardan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman edip onu tasdik edeceklerine dair onlardan ahit almıştır. Bununla da aralarından Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetine yetişen kimseleri kastetmektedir. Bundan maksat ise bu âyet gereğince amel etme zamanına yetişen kimselerdir. Bunun dışındakiler hakkında ise sadece nebilerden birbirleri ile ilgili olarak ahit alındığı zikredilmektedir. Fakat bu ahit ve ikrar, onların ona yetişmeyeceklerinin bilinmesine rağmen alınmıştır. es-Süddî'den de bu şekilde nakledilmiştir.[969] Yüce Allah, Nuh'tan itibaren ne kadar bir nebi gönderdiyse mutlaka ondan eğer kendisi hayattayken çıkacak olursa Muhammed'e iman edip ona yardım edeceğine dair söz almıştır. Yetişmeyecek olursa kendi kavminden kendileri hayatta oldukları halde çıkacak olursa ona iman edip ona yardımcı olacaklarına dair ahit almasını da emretmiştir.

Muhammed b. İshak dedi ki:[970] Sonra da onlardan ve nebilerinden kendilerine peygamber olarak gelmesi halinde onu tasdik edeceklerine dair ahitlerini ve kendileri hakkında onu ikrar ve kabul ettiklerini bildiren sözü zikrederek: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra ... diye söz/ahit aldığı zaman ..."* buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber"* buyruğu ittifakla Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kapsar. Çünkü onun risaleti umumi

967 Kaynakları daha önce gösterildi.
968 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 1, 877; Taberi, 7327
969 Taberi, 7331
970 İbn Hişam, Siyret, II, 203; İbn Cerir, İbn İshak İbn Abbas'tan yoluyla, 7333

idi. Yüce Allah da ona: *"Biz de sana kitabı hak ile kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şahit olmak üzere indirdik."* (Maide, 48) buyurmaktadır. Onun kitabı kendisinden önce semadan inmiş olan kitaplar ile ilgili bir şahit durumundadır. Şanı yüce Allah, her iki kitap ehline de yeryüzünde bulunan diğer insanlara da ona iman etmeyi vacip/farz kılmıştır. Bu ise Kur'ân-ı Kerim'de de hadiste de birçok yerde sözkonusu edilmiş bir husustur. Bununla birlikte ayrıca bu, müslümanların üzerinde icma ettikleri bir konu olup onun dininden olduğu kesinlikle bilinen bir husustur. Yahudilerle hristiyanlara karşı savaştığı ondan mütevatir olarak nakledildiği gibi bu da ondan mütevatir olarak gelmiştir.

Bunun kapsamına onun dışındaki rasûllerin girip girmediği hususu hakkında da iki görüş vardır:

Bir görüşe göre yüce Allah, nebilerin ilkinden ikincisini tasdik edip ona yardım edeceğine dair ahit almış ve ona kavminden de bu şekilde ahit almasını emir buyurmuştur.

İkinci görüşe gelince; hayır bu rasûl özel olarak Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Cumhurun görüşü budur, doğru olan da budur. Çünkü ondan önceki nebilerin daveti özel idi. Onlar herkese peygamber olarak gönderilmemişlerdi. Onlardan birisinin davetinin kapsamına çağdaşlarının tamamı ve onlardan sonrakiler girmediğine göre kendilerinden önceki nebiler arasından onlara yetişmiş olanlar nasıl (davetlerinin) kapsamına girsinler? Hem yüce Allah her bir kavme bir nebi göndermiştir. Nitekim yüce Allah: *"Şüphe yok ki biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Arasında bir uyarıcının gelip geçmediği hiçbir ümmet de yoktur."* (Fatır, 24); *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının diye bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl, 36) buyurmaktadır. İşte yüce Allah'ın: *"Ona muhakkak iman edecek ve yardım edeceksiniz."* buyruğu da böyledir. Ona iman etmekle birlikte yardım etmek ise cihadın kendisidir. Nuh, Hud ve onlar gibi diğer rasûllere cihad emri verilmemişti. Fakat Mûsâ ve İsrailoğullarına cihad emri verilmişti.

Yüce Allah'ın " لما lema" buyruğundaki bu lam'a "el-muvattiatu li'l-kasem: yemine zemin hazırlayıcı (lam)" adı verilir. Çünkü ifadede eğer daha önceden geçmiş bir şart ve bir kasem varsa kasemin cevabı hem şartın hem de kasemin cevabının yerini tutar. İşte burada el-lâmu'l-muvattie şart edatının başına gelmiş bulunmaktadır. Buradaki "ma" da şart edatıdır. Buna karşılık yüce Allah'ın: *"Letu'minunne bihi: Mutlak ona iman edeceksiniz."* buyruğundaki lam ise ka-

semin cevabıdır. Lam-ı muvattienin bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Andolsun ki sen kendilerine kitap verilenlere her türlü âyeti/mucizeyi getirsen bile onlar yine senin kıblene uymazlar."* (Bakara. 145) buyruğunda geçmektedir. Bu âyetin bir diğer benzeri de yüce Allah'ın: *"Eğer Rabbinden bir yardım gelirse Andolsun ki: Şüphesiz biz sizinle beraber idik, diyeceklerdir."* (Ankebût. 10); *"Andolsun ki dilersek sana vahyettiğimizi bütünüyle alıveririz."* (İsra. 86); *"Andolsun eğer azabı sayılı bir vakte kadar üzerlerinden geciktirirsek onlar mutlaka: Bunu alıkoyan nedir, diyeceklerdir."* (Hud. 8) buyruklarında zikredilmektedir.

İşte bundan dolayı Müberred ve Zeccâc gibi nahivciler şöyle demişlerdir: Bu lam şart edatı olan "ma"ın başına gelmiş tahkik lamıdır. Tıpkı "inne"in başına girmesi gibi. Buyruğun manası da şu olur: Ben size her ne zaman bir kitap ve bir hikmet verip sonra da beraberinizde bulunanları tasdik edici bir rasûl size gelecek olursa mutlaka ona iman edeceksiniz. Buradaki "mutlaka ona iman edeceksiniz" anlamındaki lafzın başına gelen lam ise şartın cevabıdır. el-Ferra da şöyle demiştir: Lam harfini fethalı okuyan onu tıpkı fiil ve harf şeklinde cezadan sonra gelmiş bir ceza harfinin başına gelmesi halindeki yemin konumunda zaid bir lam olarak değerlendirir. Yeminin cevabında olduğu gibi. Yani size her ne kitabı verirsem vereyim sonra size beraberinizde bulunanı tasdik eden bir rasûl gelecek olursa mutlaka ona iman edeceksiniz. Burada cezanın/şartın cevabı "mutlaka ona iman edeceksiniz" buyruğunda yer almaktadır. Onların bu hususta "cezanın/şartın cevabı" sözleri ise yeminin cevabı aynı zamanda cezanın/şartın cevabını da ihtiva etmektedir, anlamındadır. Bu durumda bu cevap mana itibariyle her ikisi için hem şart hem yemin için cevap olmaktadır.][971]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman."* buyruğunda onlardan önce gelenlere sonradan gelecek olana iman etmelerini tıpkı sonradan gelecek olanlara kendilerinden önce gelenlere iman etmelerini emrettiği gibi emir buyurmaktadır.][972]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak*

971 er-Raddu Ala'l Mantıkiyyin, 451-454.
972 er-Raddu Ala'l Ahnai. 39.

iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu." (Âyet 81) buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Şanı yüce Allah, ne kadar nebi gönderdi ise mutlaka kendisinden şu ahdi almıştır: Eğer kendisi hayatta iken Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gönderilecek olursa muhakkak ona iman edecek, ona yardım edecektir. Ayrıca o peygambere ümmetinden de bu şekilde söz almasını emir buyurmuştur: Eğer Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kendileri hayatta iken peygamber olarak gönderecek olursa mutlaka ona iman edecekler ve ona yardım edeceklerdir.[973]

Böylelikle şanı yüce Allah, müminlere rasûle iman edip onunla birlikte cihad etmeyi vacip/farz kılmış olmaktadır. Onun vermiş olduğu bütün haberleri tasdik etmek ona imanın bir kısmını teşkil ettiği gibi onun getirdiklerine karşı çıkan Allah'ın isimleri ve âyetleri hususunda eğriliğe sapan herkese karşı bunun savunmasını yapmak da onunla beraber cihadın kapsamı içerisindedir.][974]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kendilerinden eğer kendileri hayatta iken Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilecek olursa mutlaka ona iman edip ona yardım edeceklerine dair ahitlerini almıştır. İbn Abbas ve başkaları da böyle demiştir. Nitekim yüce Allah da: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz, diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu."* (Âyet 81) buyurmaktadır.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile gönderilen hükümlere ayrıntılı/tafsili bir şekilde imana gelince bu hususta onlardan ahit alınmamıştır.][975]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona*

973 Kaynakları daha önce gösterildi. Şeyhu'l-İslâm, bu rivâyeti Câmiu'r-Resâil, IV, 71'de zikretmiş bulunmaktadır.

974 Der-u Tearizil Akli Ven Nakl, I, 372-373; Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 728 ve XI, 212'de bunun bir bölümü.

975 Minhâcü's-Sünne, VII, 168-169.

mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu." (Âyet. 81) Burada sözkonusu edilen ona iman edip ona yardım edeceklerine dair alınmış ahite gelince, onlara bu emrolunmuş olmakla birlikte onların bu şekildeki ikrarları bir tasdik değildir. Çünkü şanı yüce Allah, onlara herhangi bir hususu haber vermiş olmamaktadır. Aksine onlara böyle bir rasûl gelecek olursa ona iman edip ona yardımcı olmayı kendilerine vacip/farz kılmıştır. Böylelikle onlar hem bu ikrarı tasdik ettiler hem gereğini yerine getirdiler. İşte onların kastedilen ikrarları budur.][976]

Merhum İbn Teymiyye, yüce Allah'ın: "*Kabul (ve ikrar) ettiniz mi ve bu ağır yükümü alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da kabul (ve ikrar) ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehadet edenlerim, diye buyurmuştu.*" buyruğundaki ikrarın anlamı hakkında şunları söylemektedir:

[Burada soyut bir haber vermek anlamında değildir. Çünkü şanı yüce Allah: "*Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti.*" buyurmaktadır. İşte rasûle iman ve ona yardım etme yükümlülüğü budur. Aynı şekilde "iman" lafzında hem bir haber vermek, hem inşa hem de yükümlülük sözkonusudur. Bu bakımdan soyut tasdik ifade eden lafızdan farklıdır. Bir kimse bir diğerine bir haber verecek olursa bu haber verene inanma anlamını ihtiva etmez ve bu durumda ona inandı, denilmez. Hâlbuki haber verene inanmayı ihtiva eden haber bu durumda değildir. Haber verenin verdiği haber, bazen kendisini dinleyenin itaatini de ihtiva edebilir, bazen de onun doğruluğuna inandığından başka bir mana ihtiva etmez. Eğer o haberi işitenin itaatini ihtiva ediyor ise onu tasdik etmekle birlikte ona itaat etmedikçe haber verene inanmış olmaz. Aksine itaat etmeyi ve boyun eğmeyi kabul etmemek hakkında imanın zıttı olan küfür lafzını kullanmış bulunmaktadır. Buna kıyas yapılacak olursa aynı şekilde itaat ve boyun eğmek hakkında ikrar lafzı kullanıldığı şekilde iman lafzının da kullanılmasıdır. Çünkü yüce Allah, İblis'e Âdem'e secde etme emrini verdiği halde o bunu kabul etmemiş, büyüklenmiş ve böylelikle kâfirlerden olmuş oldu.][977]

976 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 396.
977 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 531.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İkrara gelince. o da haber ve emir ile örtüşür. Yüce Allah'ın: *"İkrar (ve kabul) ettiniz mi ve bu ağır yükümü alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: İkrar (ve kabul) ettik, demişlerdi."* Çünkü ikrar etti ve iman etti lafızları birbirine yakındır. Zira iman enne/güven altına girmektir. İkrar ise ikrarın kapsamına girmektir. Buna göre sözle söylemek ikrar etmek olduğu gibi gereğince amel etmek de bir ikrardır.][978]

أَفَغَيْرَ دِينِ اللهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

83. "Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez, O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez, O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir."* (Âyet, 83) buyurmaktadır. Genel olarak Selef buradaki teslim olmaktan maksadın onların Allah'ın önünde boyun eğerek ve zillet ile teslimiyet olduğu yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde kim varsa Allah'a isteyerek ve istemeyerek secde ederler."* (Rad, 15) buyruğunda geçtiği gibi yalnızca yüce Allah'ın onlara boyun eğdirmesinden ibaret olmadığı kanaatindedir. Bu şekilde boyun eğmek ve zilletini arz etmek aynı şekilde her bir kul için gerekli ve kaçınılmazdır. Bazı hallerde Rabbinden yüz çevirmek ve büyüklenmek gibi bir durum arız olsa bile tahkik edilmesi halinde boyun eğmek ve onun önünde zilletini arz etmek bir zorunluluktur. Fakat mü'min ona isteyerek teslim olur, onu sever ve emrine itaat eder. Kâfir ise ona ancak korku ve ümit halinde boyun eğer. Bu durum ondan uzaklaşacak olursa o da Rabbinden yüz çevirir.][979]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte ez-Zeccâc'ın yüce Allah'ın: *"Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur."* buyruğu ile ilgili olarak şu sözleri ile zikrettiği de budur: Herkesin teslim olması onların kendi yaratılışlarında emrinin gerçek-

978 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 637.
979 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 30-31.

leşmesine boyun eğmeleridir. Hiçbir kimse Allah'ın kendisini yaratmış olduğu yaratılışının gereklerini reddetmek kudretine sahip değildir. Bu mana doğrudur. Fakat Selef ile halef âlimlerinin çoğunluğunun kabul ettikleri doğru kanaat ise şudur: Kunut/itaat teslimiyet göstermek ve tesbih bundan ayrı ve bunun üzerine eklenen bir husustur. Bu ise birilerinin söylediği: İstemeyerek secde edenin zilletini arz edenin Allah'ın kendisinden istediği hususlara itaat edenin bu hali sağlık, hastalık, zenginlik ve fakirlik türünden bir hale benzer.][980]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur.*" buyurmakta ve bütün kâinatın ister istemez İslâmlarını/teslimiyetlerini sözkonusu etmektedir. Çünkü bütün yaratılmışlar genel anlamı ile taabbüdde bulunarak ona ibadet etmektedir. Bunu ikrar ve itiraf eden, ister bunu kabul etsin ister etmesin. Onlar her durumda tedbir ve idare olunurlar ve hesaba çekilirler. Onlar isteseler de istemeseler de ona teslim olmuşlardır. Yaratılmışlardan hiçbir kimsenin onun isteğinin kader ve kazasının dışına çıkma imkânı yoktur. Onun verdiği güç olmadan hiçbir kimse ona itaat edemez. Onun yardımı olmadan hiçbir kimse kendisini bir masiyetten koruyamaz. O, âlemlerin Rabbidir. Onların mutlak sahibi ve egemenidir. Onları nasıl dilerse öylece evirip çevirir. Onların hepsinin yaratıcısı yoktan var edicisi ve onları sûretlendirendir. Onun dışındaki bütün varlıklar merbubdur (Rabblerinin mahlûkudur, masnudur/onun sanatının eseridir, onun tarafından belli bir fıtrat ile yaratılmışlardır, ona muhtaçtırlar. O'na ibadet etmek durumundadırlar. O'nun emri altında kahredilmişlerdir. Biricik kahhar halik bari/yoktan var eden ve musavvir/sûret veren O'dur.][981]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir. De ki: Allah'a iman ettik. Bize indirilene, İbrahime, İsmail'e, İshâk'a, Yakûb'a ve oğullarına indirilene; Mûsâ'ya, İsâ'ya ve (diğer) peygamberlere Rabblerinden verilenlere de (iman ettik.) Onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmayız. Biz yalnız O'na teslim olmuşlarız. Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o, âhirette zarara uğrayanlardan olur.*" (Âyet. 83-85) buyurmaktadır. Buna göre Allah'ın dini kulların onun emrine itaat etmeleri, ona

980 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 46-47.
981 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 200.

boyun eğmeleri, bir ve tek olarak ona ibadet etmeleri, ona itaat etmeleridir. İşte ona teslim olmak/İslâm budur. Bunun dışında bir din arayan kimseden o bulacağı ondan asla kabul olunmaz.][982]

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾

85. "Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o, âhirette zarara uğrayanlardan olur. "

Tefsiri:

[İkrime ve başkaları dedi ki:[983] Şanı yüce Allah: "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz.*" buyruğunu indirince yahudilerle hristiyanlar dedi ki: Bizler de müslümanız. Bunun üzerine yüce Allah: "*Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.*" (Âl-i İmrân, 97) buyruğunu indirdi. Bu sefer onlar: Biz haccetmeyiz, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "*Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir.*" (Âl-i İmrân, 97) buyurdu. Böylelikle şanı yüce Allah'ın farz kılmış olduğu Beytinin haccedilmesi hususunda Allah'a itaat etmenin, İslâm'ın tamamlayıcı bir unsuru olduğunu beyan etmektedir. Aksi taktirde kim haccı inkâr eder ve hacc etmeyi bir iyilik kabul etmez, onu terk etmenin de günah olduğunu kabul etmezse kesinlikle Allah'a ve Rasûlüne itaat eden bir müslüman olmaz.][984]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ahmed, İkrime'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir:[985] Yüce Allah'ın: "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur.*" âyeti nazil olunca yahudiler: Biz müslümanların ta kendileriyiz, dediler. Bunun üzerine yüce Allah, nebisine (sallallâhu aleyhi ve sellem): "*Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.*" (Âl-i İmrân, 97) o halde haccediniz, buyurdu. Onlar bunu kabul etmeyince yüce Allah da: "*Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç*

982 et-Tisiniyye, (Mecmu)ul Fetava, V, 209.
983 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, I, 913; Taberi, 7356.
984 Nazariyyetu'l-Akd, VIII, Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 93.
985 Ahmed'in rivâyetini Ahmed b. Hanbel'in rivâyetleri arasında bulamadım. Bunun kaybolmuş tefsirinde olma ihtimali vardır. Eğer durum böyle ise bu da Ahmed'in bir tefsirinin bulunduğunun delillerinden birisi olur.

değildir." çeşitli din mensuplarından hiç kimseye muhtaç değildir, buyruğunu indirdi. Bir diğer rivâyette de şöyle denilmektedir: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz."* âyeti nazil olunca diğer din mensupları: Müslüman diye bize denir, dediler. Bu sefer yüce Allah: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* (Âl-i İmrân, 97) buyruğunu indirdi. Bunun üzerine müslümanlar haccetti, kâfirler yerlerinde oturup kaldı.][986]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz."* buyruğunu indirince yahudilerle hristiyanlar: Biz müslümanız, dediler. Bu sefer yüce Allah: *"Oraya yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyruğunu indirdi. Bu sefer onlar: Biz haccetmeyiz, deyince yüce Allah: *"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* buyurdu. Tirmizi ve başkaları da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: "Her kim kendisini Allah'ın Beytine ulaştıracak bir azığa ya da bir bineğe sahip olup da haccetmeyecek olursa artık o kişi dilerse bir yahudi dilerse de bir nasrani olarak ölsün." buyurmuştur.[987]][988]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas'tan bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak şöyle dediği zikredilmektedir:[989] Allah'ı tevhid eden ve ahiret gününe iman eden bir kimse için Allah'ın indirdiklerini ikrar etti, der. Bundan sonra yüce Allah: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz."* buyruğunu indirdi.[990]

Ayrıca bunu el-Vâlibî'den, o İbn Abbas'tan diye de zikretmiştir. el-Vâlibî ise İbn Abbas'tan rivâyet dinlememiştir. Fakat onu ister dinlemiş olsun ister dinlememiş olsun bu âyet-i kerime ötekini nesh edici değildir. Yani şanı yüce Allah, önce bir hususu haber vermiş sonra ona muhalif bir haber vermiş değildir. Nitekim bazı kimseler onun bunu kastettiğini zannetmişlerdir. Aksine burada maksat şu-

986 Şerhul Umde -taharet, 115.

987 Tirmizi, 812. Hadis hakkında garibtir, diyerek. Bundan dolayı bu hadis el-Iraki'nin kuralına göre zayıftır. Hadisin illeti ise el-Haris el-A'ver'in Ali (radıyallâhu anh)'dan rivâyette bulunmuş olmasıdır. Haris oldukça zayıf birisidir. Hadis hakkında Zeylai, Nasburraye, IV. 410'da genişçe açıklamalarda bulunmuştur. Hadisin aslı mevkuf olabilir. Allah en iyi bilendir.

988 es-Safdiyye, II, 308-309.

989 Kasıt, Bakâra, 63. âyet-i kerimesidir.

990 İbn Ebu Hâtim, Bakâra, 1-189.

dur: Şanı yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi onun öncekilerden de sonrakilerden de İslâm dini dışında hiçbir dini kabul etmeyeceğini beyan etmek üzere indirmiştir. Herhangi bir kimsenin de kendisine bir rasûl gönderilip onu yalanlaması halinde mutluluğa erişen kimselerden olacağını ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaleti ile kendisine karşı delil konulmuş olduğu halde ona tabi olmayan kimsenin mutlu olabileceğini kimsenin zannetmemesi içindir.

O halde Âl-i İmrân Sûresi'ndeki âyetin zikredilmesinden maksat bu manayı beyan etmektir. Ayrıca bu Bakara Sûresi'ndeki bu âyetin maksadına da aykırı değildir. Aksine onun maksadına uygundur. Onunla örtüşmektedir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Allah'a iman eden ..."* (Bakara, 62) buyruğu, kendisine gönderilen Rasûlü yalanlayan kimseleri de rasûllerden birisini yalanlayan kimseleri de kapsamaz. Bu ise yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde beyan ettiği hususlardandır. O halde nasıl olur da bu âyet-i kerime Muhammed'i ya da ondan başkasını yalanlamış olan kimseleri kapsadığı söylenebilir? Hâlbuki o: *"(Onların) Rabbleri nezdinde ecirleri vardır, onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* (Bakara, 62) buyurmuştur.

Şanı yüce Allah'ın verdiği haberler ise birbirini doğrular. Biri diğerini yalanlamaz. Nitekim yüce Allah, Âdem'i cennetten indirdiği zaman: *"Hepiniz oradan inin, dedik. Şâyet Benden size bir hidâyet gelir de kim Benim hidâyetime uyarsa, onlar için korku yoktur ve onlar asla üzülmezler de. Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte bunlar cehennemliktirler. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar."* (Bakara, 38-39) buyurmaktadır. Yine o dedi ki: İşte bu hususlar rasûllerin dinlerinden olduğu kesinlikle bilinen bir husustur: Bir tek Rasûlü yalanlayan bir kimse kâfirler arasında yer alır. Müminler arasında yer almaz. O halde yüce Allah'ın: *"Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işleyen..."* (Bakara, 62) buyruğu bu gibi kimseleri kapsamaz.

İbn Abbas'tan nakledilen "nesh" lafzına gelince; her ne kadar ondan başkası da "nesh" lafzını söylemiş ise dahi Seleften pek çok kimse "nesh" lafzı ise âyet-i kerimenin delil olmadığı halde bir hususa delil olduğunu zannedenlerin zannını ortadan kaldırmak için kullanmışlardır. Böylelikle buradaki (nesh lafzı) nassın ona delalet ettiği ve Rabbin de onu kastettiği zannı ve kanaati gidermek olur. Yoksa Allah'ın indirdiğinin sonradan kaldırılmasını da kastetmezler, nassın delalet ettiği hususun kaldırılmasını da kastetmezler.][991]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

---

991 Tefsiru Âyâtin Üşkilet, I, 250-255.

[Yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa"* buyruğu öncekiler için de sonrakiler için de umumi bir buyruktur. Çünkü İslâm dini Allah'ın nebilerinin ve mü'min kullarının izlediği Allah'ın dinidir. Nitekim şanı yüce Allah da kitabında yeryüzündekilere göndermiş olduğu ilk rasûlden bunu zikrettiğini görüyoruz. Nuh, İbrahim, İsrail, Mûsâ, Süleyman ve onlardan başka diğer nebiler ve mü'minler için de böyledir.][992]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta şanı yüce Allah, kendisine kalp ile teslimiyet gösterip ona yönelmeyi dini ona hâlis kılıp emrettiklerini -namaz, zekat gibi amelleri- yalnız kendisi için ihlasla yerine getirmeyi de "İslâm" diye adlandırmıştır. Şanı yüce Allah'ın İslâm diye adlandırdığı ve onu din diye kabul ettiği hakkında: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz."* buyurduğu din budur. İmanın özel anlamının kapsamına girmez. Sözkonusu bu özel anlam ise Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve rasûllerine imandır. Hatta Allah'ı ve Rasûlünü sevmek ve buna benzer kalbi amellerin kapsamına dahi girmez. Çünkü yüce Allah, bu gibi hususları imandan saymıştır.][993]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz."* buyruğu ile razı olduğu ve kullarından kabul edeceği dinin İslâm olduğunu beyan etmektedir. Dinin razı olunan ve kabul olunan konumda olması ise ancak tasdikin amel ile birlikte olması ile sözkonusu olur.][994]

Kitap Ehlinin Kanaatlerini Reddetmek Bakımından 85. Âyetin Tefsiri

[Yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur."* buyruğuna dair yaptıkları tefsire ve onların şu sözlerinde söyledikleri gibi onun kavmini kastetmiş olduğuna gelince:

Yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur."* (Âyet, 85) buyruğu ile adaletin bir gereği olarak kendilerine dilleri ile peygamber olarak gelmiş olduğu kavmini kastetmektedir. İçindekiler ile kendilerine peygamber olarak gönderilmemiş olduğu onların dışındakileri kastetmez.[995]

992 İktizâu's-Sıratı'l-Mustakim, II, 831.
993 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 410.
994 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 360.
995 Bu, Kıbrıs hristiyanlarının yazdıklarının bir bölümüdür. Şeyhu'l-İslâm da bu sözlerine el-Cevâbu's-Sahih adlı eseri ile cevap vermiştir.

Bunlara şöyle denilir: Kim olursa olsun bir söz söylemiş olan kimsenin maksadını insanların onun muradına aykırı olduğunu bildiği bir şekilde yorumlayan bir kimse. hiç şüphesiz o kişiye iftira atan ve yalan söyleyen birisidir. İsterse bu sözü söylemiş kişi avamdan birisi olsun. İsterse de bu sözün sahibi yalancı peygamberlerden olsun. Çünkü bir söz söylediği zaman onun yalan söylediğini bilmekle birlikte. o sözden maksadını da bilen bir kimsenin o sözü söylemiş kimseye yalan yere "şunu şunu murad etti" denilerek yalan söylenmesi caiz değildir. Çünkü herhangi bir kimse ister doğru söylesin ister yalancı olsun yalan söylemek haramdır ve çirkin bir iştir. Peki. Allah'ın ve Rasûlünün muradını her bir haberden kesin olarak böyle bir şeyi murad etmediği bilinecek bir şekilde açıklayan hatta onun bu genel manayı kastetmediği kesinlikle bilinen bir şekilde açıklayıp yorumlayanın durumu nasıl olabilir?

Şüphesiz yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ..."* buyruğu genel bir kiptir. Çünkü "men: kim" şart edatı genellik bildiren kiplerin en beliğlerindendir. Yüce Allah'ın: *"Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onu görür kim de zerre ağırlığınca bir şer işlerse onu görür."* (Zilzal. 7-8) buyruğunda olduğu gibi.

Diğer taraftan ifadelerin bağlamı onun kitap ehlini de başkalarını da kastettiğine delildir. Çünkü bu buyruk. Âl-i İmrân Sûresi'nin baş taraflarında kitap ehline hitap ettiği ve hristiyan tartışmacılara hitap ettiği buyruklar arasında yer almaktadır. Çünkü sûre. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hristiyan Necrânlıların heyeti geldiği zaman nazil olmuştu. Rivâyete göre onlar aralarında es-Seyyid, el-Eyhem ve el-Âkib adındaki kişilerin de bulunduğu altmış suvari idiler. Onlara dair anlatılan olay. daha önce zikredildiği gibi meşhur ve bilinen bir olaydır.

Bu buyruklardan önce hristiyanların uydurdukları ve kendisi ile Mesih'in dinini değiştirip Mesih ile gönderilmiş olan hakkı kendilerinin uydurdukları bâtıla karıştıran hristiyanlık dinini yeren buyruklar yer almaktadır. Onların uydurdukları bu dinleri. sonunda hak ve bâtılın bir karışımı olarak ortaya çıktı. onların biri diğerine öyle bir karıştı ki bu durumda Mesih'in Tevrat'ın şeriatından nesh ettikleri ile kabul ettikleri birbirinden ayırdedilemez oldu. Mesih ise Tevrat'ın şeriatinin birçoğunu kabul etmiş (bazı) manaları değiştirmişti. Hristiyanlar ise onun kabul ettikleri ile değiştirdiklerini birbirlerinden ayırdedemedikleri için Mesih'in dini bilinememektedir. Şanı yüce Allah da: *"Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbâniler olun, (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size*

küfrü emreder mi hiç?" (Âl-i İmrân. 79-80) buyurmaktadır. Böylelikle de melekleri ve nebileri Rabb edinen kimselerin kâfir olduğunu beyan etmektedir. O halde onlardan daha alt mertebede olanları Rabbler edinenlerin kâfir olmaları öncelikle sözkonusudur. Hristiyanların ise onlardan daha alt mertebedekileri Rabbler edindikleri de: *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Hâlbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31) buyruğu ile zikretmiş bulunmaktadır.

Daha sonra yüce Allah Âl-i İmrân Sûresi'nde: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu."* (Âyet 81) buyurmaktadır.

İbn Abbas ve Seleften başkaları dedi ki: Allah, ne kadar nebi gönderdiyse mutlaka ondan eğer kendisi hayatta iken Muhammed peygamber olarak gönderilecek olursa, kesinlikle ona iman edip ona yardım edeceğine dair ahit/söz almış ve ona ümmetinden de eğer kendileri hayatta iken Muhammed peygamber olarak gönderilecek olursa, kesinlikle ona iman edip ona yardım edeceklerine dair söz almasını da emir buyurmuştur. Âyet-i kerime, onların bu söylediklerine delildir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Hani Allah peygamberlerden ... diye söz aldığı zaman"* buyruğu bütün nebileri kapsar. *"... size verdiğim kitap ve hikmetten sonra size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince ona mutlaka iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman..."* buyurmaktadır.

Burada (lema ateytukumde geçen) birinci lam kasem için muvattia/hazırlayıcı lam adını alır. (Letuminunne) mutlaka iman edeceksiniz buyruğundaki) ikinci lama da kasemin cevabı lam adı verilir. Bir ifadede şart ve kasem/yemin bir arada bulunup kasem öne gelmiş ise cevap hem şartın cevabının hem kasemin cevabının yerini tutar. Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki eğer onlar çıkartılırlarsa onlarla birlikte çıkmazlar. Eğer onlarla savaşılırsa şüphesiz onlara yardım etmezler. Onlara yardım etseler bile muhakkak gerisin geriye dönerler. Sonra da kendilerine yardım olunmaz."* (Haşr. 12) buyruğunda olduğu gibi.

Yüce Allah'ın şu buyrukları da bu türdendir: *"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: Eğer bize lütfundan ihsan ederse Andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihlerden olacağız."* (Tevbe. 75); *"Eğer kendilerine bir âyet*

gelirse mutlaka ona iman edecekler diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler." (En'âm. 109); *"Eğer sen onlara emredersen muhakkak çıkacaklardır diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler."* (Nûr. 53); *"Onlar eğer kendilerine bir korkutucu ve uyarıcı gelse mutlaka o ümmetlerin (her) birinden daha çok hidâyette olacaklarına yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a and içtiler."* (Fatır. 42); *"Andolsun onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorsan şüphesiz: Allah diyeceklerdir..."* (Lukman. 25); *"Andolsun eğer kendilerine soracak olursan şüphesiz onlar: Biz şakalaşıyorduk ve oynuyorduk, diyeceklerdir..."* (Tevbe. 65); *"Andolsun Rabbimiz bize merhamet buyurmaz ve mağfiret etmez ise muhakkak zarara uğrayanlardan oluruz..."* (A'râf. 149); *"Andolsun ki münafıklar kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar şâyet vazgeçmeyecek olurlarsa Andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz..."* (Ahzâb. 60); *"Andolsun Şâyet dilersek sana vahyettiğimizi şüphesiz alıp götürürüz ..."* (Isra. 86); *"... eğer söylediklerinden vazgeçmeyecek olurlarsa muhakkak aralarından kâfir olanlara can yakıcı azap dokunacaktır."* (Maide. 83); *"Andolsun kendisine emrettiğimi yapmayacak olursa şüphesiz zindana atılanlardan olur ve şüphesiz o küçülmüşlerden olur."* (Yûsuf. 32); *"Yemin olsun onlara bir âyet/mucize getirecek olursan muhakkak o kâfir olanlar: Sizler ancak bâtıl iş yapanlarsınız, diyeceklerdir."* (Rûm. 58); *"Yemin olsun Rabbinden bir yardım gelecek olursa muhakkak: Gerçekten biz de sizlerle birlikte idik, diyeceklerdir."* (Ankebût. 10); *"Eğer azabı sayılı bir vakte kadar üzerlerinden geciktirecek olursak onlar muhakkak: Bunu alıkoyan nedir, diyeceklerdir..."* (Hud. 8)

Buna benzer buyruklar daha pek çoktur. Kasemin zikredilmediği yerlerde ise o taktirde o maksat olarak kastedilen mahzuf bir sözdür ifadenin takdiri ise: "Allah'a yemin olsun" şeklindedir: *"Andolsun eğer onlar çıkarttırılırlarsa onlarla birlikte çıkmazlar."* vallahi *"... eğer onlarla savaşılırsa şüphesiz onlara yardım etmezler..."* (Haşr. 12)

Arapçanın güzelliklerinden birisi de ihtisar ve veciz söz söylemek maksadı ile zikrolunanın delalet ettiği ibarelerin söz arasından hazf edilmesi/söylenmemesidir. Özellikle de yemin gibi kullanımı çokça olan ibarelerde böyledir. Yüce Allah'ın: *"... size verdiğim kitap ve hikmetten sonra ..."* buyruğuna gelince; buradaki "ma" şart edatı olan madır. İfadenin takdiri de şöyledir: Ben size kitap ve hikmet türünden her neyi verirsem sonra da beraberinizde bulunanı doğrulayan bir rasûl size gelecek olursa mutlaka ona inanacak, ona yardım edeceksiniz. Size getirdiklerine ihtiyaç duymayarak yanınızdakiler ile yetinmeyeceksiniz, size vermiş olduğum kitap ve hikmet sizi ona uymayı terk etmenize itmemelidir. Aksine ona inanmak ve ona yardım etmek sizin görevinizdir. Eğer o gelmeden önce

sizde bir kitap ve hikmetten bir şeyler bulunuyor ise benim size verdiklerim ile yetinmeye kalkışarak onun size getirdiklerine iltifat etmemeye kalkışmayacaksınız. Çünkü sizin halinizin böyle olması sizi Allah'ın azabından kurtarmaya yetmez.

İşte bu, nebilerden ve onlara tabi olanlar arasından Muhammed'e yetişen kimselerin beraberlerinde kitap ve hikmet bulunsa dahi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman etmesinin ona yardım etmesinin görevi olduğuna delildir. Nitekim: "Size verdiğim kitap ve hikmetten sonra size beraberinizdekini doğrulayan bir peygamber gelince ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz..." buyruğu da bunu ifade etmektedir.

Nebiler de bu andı ikrar ve kabul etmiş, Allah da bu hususta onlara şahitlik etmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman kabul ettiniz mi ve bu ağır yükümü alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehadet edenlerdenim, buyurmuştu.*"

Sonra yüce Allah: "*Artık kim bundan sonra yüz çevirirse işte onlar fâsıkların ta kendileridirler.*" buyurmakta, arkasından da: "*Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir.*" (Âyet 83) buyurduktan sonra yüce Allah: "*De ki: Allah'a iman ettik, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve oğullarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya ve (diğer) peygamberlere Rabblerinden verilenlere de (iman ettik.) Onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmayız. Biz yalnız O'na teslim olmuşlarız.*" (Âyet 84) Bundan sonra da yüce Allah: "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur.*" (Âyet 85) buyurmaktadır.

Seleften bir grup dedi ki: Yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi indirince yahudilerle hristiyanlardan bazıları: Biz müslümanız, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "*Oraya yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır...*" (Âl-i İmrân, 97) buyruğunu indirdi. Bu sefer onlar: Biz haccetmeyiz, deyince yüce Allah da: "*Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir.*" buyurdu.

Gücü yetmekle birlikte Beyt'i haccetmenin üzerine vacip/farz olmadığı kanaatine sahip olan herkes, Kur'ân-ı Kerim'in de delalet ettiği gibi müslümanların ittifakı ile kâfirdir.

Yahudilerle hristiyanlar da haccın üzerlerine vacip/farz olduğunu kabul etmezler. Bu sebeple onlar da kâfirlerdendirler. Hatta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e merfu olarak ulaştığı nakledilen bir hadiste belirtildiği üzere o şöyle buyurmuştur: "Kendisini Allah'ın evine ulaştıracak azık ve bineğe sahip olduğu halde haccetmeyen bir kimse, dilerse bir yahudi dilerse bir hristiyan olarak ölsün."[996]

Bu ise Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'ın bir sözü olarak mahfuzdur.[997]

Müslümanlar, İslâm'ın beş esasını teşkil eden iki şehadet, beş vakit namaz, zekat, ramazan ayı orucu ve Beytin haccedilmesi esaslarının vücubunun/farziyetini inkâr eden herkesin kâfir olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir.

Aynı şekilde yüce Allah, bu sûrenin başında: "*Allah kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse; muhakkak Allah hesabı pek çabuk görendir. Eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da. Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a, girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah kulları çok iyi görendir.*" (Âl-i İmrân, 18-20) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah, ona: "*Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır.*" buyruğundan sonra şöyle demesini emir buyurmaktadır: Ben de bana uyanlar da kendimizi Allah'a teslim ettik. Diğer taraftan kitap ehli olan yahudilere de hristiyanlara da Araplardan olsun başkalarından olsun herhangi bir kitapları bulunmayan ümmilere de: Siz de İslâm'a girdiniz/teslim oldunuz mu, demesini de emir buyurmaktadır. Buna göre ümmi Araplar da insanların ittifakı ile "ümmiler" lafzının kapsamına girerler.

Onların dışındakilere gelince; ya bu lafız onları da kapsar yahut da onun bütün insanlara rasûl olarak gönderildiğini beyan eden, bunun dışında fakat bu manadaki buyrukların kapsamına girerler.

Yüce Allah: "*Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah kulları çok iyi görendir.*" (Âl-i İmrân, 20) buyurmaktadır.

996 Kaynakları daha önce gösterildi.
997 Bu, rivâyet merfu rivâyetten daha sahihtir.

Yüce Allah, ümmilere emrettiği gibi İslâm'ı kitap ehline de emir buyurmuştur. İslâm'a girmeleri halinde onları hidâyet bulanlar olarak değerlendirmiştir. İslâm'a girmeyecek olurlarsa: Sana düşen yalnızca tebliğ etmekten ibarettir, buyurmuştur. Yani senin görevin Rabbinin onlara göndermiş olduğu risaletleri/mesajları tebliğ etmekten ibarettir. Onları hesaba çekecek olan ise bizzat yüce Allah'tır. İşte bütün bunlar, onun ümmilere tebliğ ettiği gibi kitap ehline de tebliğ etmekle emrolunmuş olduğu İslâm'ı tebliğ etmekle görevli olduğuna ve İslâm'ı terk ettikleri için ümmileri hesaba çekeceği gibi Allah'ın onları da hesaba çekeceğine delildir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakledilen ve hristiyanların kralı Hirakl (Heraklius)'e yazdığı mektubunda şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın Rasûlü Muhammed'den rumların büyüğü Hirakl'e! Selâm hidâyete uyanlara. İmdi ben seni İslâm'ın davetini kabul etmeye çağırıyorum. Müslüman ol kurtulursun. Müslüman ol Allah sana ecrini iki defa verir. Şâyet yüz çevirecek olursan şüphesiz köylülerin günahı senin boynuna olacaktır: *"De ki: "Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin." Eğer yüz çevirirlerse: "Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun" deyin."* (Âl-i İmrân, 64)[998]

Bundan daha da beliğ olmak üzere şanı yüce Allah kitabında İslâm'ın Nuh, İbrahim, Yakub ve havarilere varıncaya kadar onlara uyanların dini olduğunu haber vermektedir. İşte bu yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur."* buyruğunu tahkik eder.

Şüphesiz bütün zaman ve mekânlarda Allah nezdinde kabul olunan din İslâm'dır.

Şanı yüce Allah, yeryüzüne göndermiş olduğu ilk rasûl olan Nuh (aleyhisselâm) hakkında: *"Onlara Nûh'un haberini de oku. Hani o, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim, eğer aranızda kalmam ve Allah'ın âyetleriyle öğüt verişim size ağır geliyorsa- ki ben ancak Allah'a dayanıp güvenirim- haydi işinizi sağlam tutun, ortaklarınızı toplayıp bir araya getirin. Sonra işiniz size hiçbir tasa vermesin. Sonra da mühlet vermeksizin bana hükmünüzü uygulayın. Eğer yüz çevirirseniz zaten ben sizden bir ücret de istemedim. Benim ecrimi ancak Allah verecektir. Bana müslümanlardan olmam emrolundu."* (Yunus, 71-72) buyurmaktadır.

---

998 Kaynakları daha önce gösterildi.

İşte yeryüzündekilerin suda boğulduğu ve bütün Âdemoğullarının onun zürriyetinden devam ettiği Nuh (aleyhisselâm)'a müslümanlardan olmasını emretmiş olduğunu zikretmektedir.

İbrahim el-Halil'e gelince: yüce Allah onun hakkında: "*Hani İbrahim ve İsmail o Evin temellerini birlikte yükseltiyorlardı: Rabbimiz, bizden kabul buyur. Şüphesiz Sen işitensin, hakkıyla bilensin. Rabbimiz; ikimizi de Sana teslim olmuş kimseler kıl! Soyumuzdan da yalnız Sana teslim olmuş (müslüman) bir ümmet (yarat.) Ve bize menâsikimizi göster. Tevbelerimizi kabul buyur. Çünkü Sen, tevbeleri pek çok kabul edensin, (müminleri) hakkıyla esirgeyensin.*" (Bakara, 127-128) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: "*Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir? Andolsun ki Biz onu dünyada beğenip seçmişizdir. O, âhirette de muhakkak salihlerdendir. Hani Rabbi ona: Teslim ol, dediği zaman o da: Âlemlerin Rabbine teslim oldum, demişti. İbrahim de bunu oğullarına vasiyet etti, Yâkûb da (dedi ki): Oğullarım, Allah sizin için bu dini beğenip seçti. O halde siz ancak müslümanlar olarak can verin.*" (Bakara, 130-132) buyurmaktadır.

Yüce Allah, el-Halil'e İslâm'ı emrettiğini ve onun: Ben âlemlerin Rabbine teslim oldum, dediğini, İbrahim'in de oğullarına, Yakub'un da oğullarına ancak müslümanlar olarak ölmelerini tavsiye ettiğini haber vermektedir.

Yine yüce Allah: "*İbrahim bir yahûdî değildi, bir hristiyan da değildi. Fakat o, Hanîf bir müslümandı, o, müşriklerden de değildi. Şüphesiz insanlar arasında İbrahim'e en yakın olanlar, elbette ona uyanlarla, şu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah müminlerin velisidir.*" (Âl-i İmrân, 67-68) buyurmaktadır.

Yüce Allah, Yakub'un oğlu pek doğru sözlü/sıddik Yûsuf hakkında şunları söylediğini zikretmektedir: "*Rabbim, Sen bana mülk verdin ve bana sözlerin (kitap ve rüyaların) te'vilinden (bazı bilgiler) öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan Sen, dünyada da âhirette de benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni salihlere kat.*" (Yûsuf, 101)

Mûsâ (aleyhisselâm) hakkında: "*Mûsâ: Ey kavmim, eğer siz Allah'a iman etmiş ve O'na teslim olmuşsanız artık O'na güvenip dayanın, dedi.*" (Yunus, 84) buyurmaktadır.

Mûsâ'ya iman eden sihirbazlar hakkında: "*Olsun, zararı yok zaten biz Rabbimize dönücüleriz, dediler. Biz, gerçekten ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin günahlarımızı bağışlayacağını ümit ederiz.*" (Şuarâ, 50-51); "*Sen bizden ancak, Rabbimizin âyetlerine, onlar bize geldiğinde iman ettik diye intikam*

alıyorsun. Ya Rabb, üzerimize sabır yağdır ve müslümanlar olarak canımızı al!" (A'râf, 126) buyurmaktadır.

Yüce Allah Süleyman (aleyhisselâm) kıssasında: *"O, gerçekten Süleymandandır ve gerçekten o, Rahman, Rahim Allah'ın adı ile (diye başlıyor.) Bana karşı büyüklenmeyin ve Müslümanlar olarak bana gelin, diye yazıyor."* (Neml, 30-31) ve: *"Dedi ki: Ey ileri gelenler, onlar bana Müslümanlar olarak gelmezden önce kadının tahtını hanginiz bana getirebilirsiniz?"* (Neml, 38) buyurduğu gibi *"Ve bize bundan önce ilim verilmiş olup biz teslim olanlardan olmuştuk..."* (Neml, 42) buyurmaktadır.

Süleyman'a iman eden Belkıs hakkında da: *"Rabbim ben nefsime zulmettim ve Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum (müslüman oldum.)"* (Neml, 44) dediğini nakletmektedir.

İsrailoğullarının nebileri hakkında da: *"Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik ki onda bir hidâyet ve bir nur vardır. (Allah'ın hükmüne teslim olmuş) müslüman peygamberler ... yahudilere onunla hükmederlerdi."* (Maide, 44) buyurmaktadır.

Yüce Allah havariler hakkında da: *"Hani havarilere: Bana ve Rasûlüme iman edin diye vahyetmiştim de iman ettik, gerçekten müslümanlar olduğumuza sen de şahit ol, demişlerdi."* (Maide, 115) ve: *"Rabbimiz, indirdiğine iman ettik ve o peygamberlerin izine uyduk. Artık bizi şahitlerle beraber yaz."* (Âl-i İmrân, 53) buyurmaktadır.

İşte bu nebiler ve onlara tabi olanlar, yüce Allah hepsinin "müslümanlar" olduklarını zikretmektedir. İşte bu da yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz..."* buyruğu ile: *"Muhakkak Allah nezdinde (muteber) din İslâm'dır."* (Âl-i İmrân, 19) buyruklarına açıklık getirmektedir. Böylelikle İslâm'ın, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine gönderilmiş olan kimseler için özel bir din olmayıp aksine onun öncekilerle sonrakiler hakkında genel bir hüküm olduğunu açıkça göstermektedir. Bundan dolayı yüce Allah: *"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmiştir."* (Nisa, 125) ve: *"(Yahûdî ve hristiyanlar): Yahûdî ve hristiyan olandan başkası asla cennete giremez, dediler. Bu, onların kuruntularıdır. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, delilinizi getirin. Hayır (dedikleri gibi değil); kim ihsan edici olarak yüzünü (ihlas ile) Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Bakara, 111-112) buyurmaktadır.][999]

999 el-Cevâbu's-Sahih, II, 117-123.

كَيْفَ يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَآءَهُمُ الْبَيِّنَاتُۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾

86. "O Peygamber'in hak olduğuna şehâdet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder? Allah zâlimler topluluğuna hidâyet vermez."

Tefsiri:

[Denildi ki: Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim, birkaç yerde kâfirin isterse irtidad etmiş sonra tekrar İslâm'a dönmüş olsun tevbesini beyan etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"O Peygamber'in hak olduğuna şehâdet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder? Allah zâlimler topluluğuna hidâyet vermez. Şüphesiz onların cezası; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır. Onlar onun (lanetin) içinde ebediyyen kalıcıdırlar. Onların ne azabı hafifletilir ve ne de onlara süre tanınır. Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah, (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir."* (Âyet 86-89)

Yüce Allah'ın: "... *Allah nasıl hidâyet eder?*" Yani onlar, zalim ve mürted kimseler olmakla birlikte onlara hidâyet vermez. Bundan dolayı yüce Allah: *"Allah zalimler topluluğuna hidâyet vermez."* buyurmaktadır. Buna göre İslâm dininden dönen bir kimse ancak dalalette/doğru yoldan sapmış bir kimse olur. Hangi dine dönmüş olursa olsun onun hidâyeti bulması sözkonusu değildir. Maksat ise bu gibi kimselere -tevbe etmeleri dışında- Allah'ın hidâyet vermeyeceği ve onların günahlarını bağışlamayacağıdır.][1000]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde irtidad eden el-Haris b. Kays ve onunla birlikteki bir grup ile ilgili olmak üzere yüce Allah: *"O peygamberin hak olduğuna şehadet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder?"* âyetini ve ondan sonraki âyeti indirmiştir.][1001]

1000 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 27-28.
1001 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 46; Tefsiru Âyâtin Üşkilet, I, 321-322.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾

89. "Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir.*" (Âyet 89) buyruğu irtidad etmekten dolayı tevbe eden kişi hakkındadır.][1002]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Yüce Allah) kitabında: "*O Peygamber'in hak olduğuna şehâdet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder? Allah zâlimler topluluğuna hidâyet vermez.*" (Âyet 86) buyruğundan itibaren: "*Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnadır. Şüphesiz Allah bağışlayandır, merhamet edendir.*" (Âyet 86-89)'e kadar olan buyruklarda irtidad ettikten sonra tevbe eden kimseler için günahlarını bağışlayıcı olduğunu haber vermektedir. Bu ise onun dünyada da ahirette de günahının bağışlanmasını gerektirir. Bu durumda olan bir kimse ise öldürülmek ile cezalandırılmaz.

Buna İmam Ahmed'in zikrettiği şu rivâyet de açıklık getirmektedir. Dedi ki: Bize Ali b. Asım, Davud b. Ebu Hind'den tahdis etti, o İkrime'den, o İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre: Ensar'dan bir adam İslâm'dan irtidad etti ve müşriklere katıldı. Bunun üzerine yüce Allah: "*... imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder?*" âyetini sonuna kadar indirdi. Kavmi bu âyeti o kişiye gönderdi. O da tevbe ederek geri dönünce Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun bu tevbesini kabul etti ve onu serbest bıraktı.[1003]

Yine İmam Ahmed dedi ki: Bize Ali b. Halid İkrime'den bu manada bu hadisi zikretti ve (Ensar'dan o kişi bunun üzerine) dedi ki: Allah'a yemin ederim ki benim kavmim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında bana yalan söylemiyor. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de asla yalan söylememiştir. Yüce Allah ise bu üçün en doğru olanıdır, dedi. Tevbe ederek geri döndü. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onun bu tevbesini kabul edip onu serbest bıraktı.[1004]

1002 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 322.
1003 Ahmed, Müsned, 2218; Nesai, Tefsir, 85; Hakim, Müstedrek, II, 142; Taberi, 7360: Senedi hasendir. Ahmed Şakir sahih olduğu hükmünü vermiştir.
1004 Taberi, 7363.

Yine (İmam Ahmed) dedi ki: Bize Haccac İbn Cüreyc'den o İbn Abbas'ın azadlısı İkrime'den yüce Allah'ın: "*O peygamberin hak olduğuna şehadet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder?*" buyruğunun İslâm'dan dönüp Kureyş'e katılan sonra da akrabalarına acaba bizim tevbe etme imkânımız var mı, diyen aralarında Amir b. en-Numan. Vahvah b. el-Eslet ve el-Haris b. Suveyd b. es-Samit'in bulunduğu on iki kişi hakkında inmiştir. Onların bu soruları üzerine: "*Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnadır.*" buyruğu el-Haris b. Suveyd b. es-Samit hakkında inmiştir.[1005]

Yine dedi ki: Bize Abdürrezzak tahdis etti. bize Cafer Humeyd'den bildirdi. o Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etti: el-Haris b. Suveyd gelip Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda İslâm'a girdi. Daha sonra el-Haris kâfir olup kavmine geri döndü. Şanı yüce Allah. Kur'ân-ı Kerim'de onun hakkında: "... *imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder?*" buyruğunu: "*bağışlayandır, merhamet edendir.*" (Âyet 86-89) buyruğuna kadar indirdi. Kavminden bir adam bu buyrukları alıp ona götürdü ve ona bunları okuyunca el-Haris: Allah'a yemin olsun ki benim bildiğim senin doğru sözlü birisi olduğundur. Şüphesiz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise senden daha doğrudur ve elbette Allah bu üçün en doğru sözlü olanıdır, dedi. Sonra el-Haris geri döndü, İslâm'a girdi ve güzel bir müslüman oldu.[1006]

Aynı şekilde ilim ehlinden birden çok kişi de âyetin el-Haris b. Suveyd ile İslâm'dan irtidad edip Medine'den çıkarak ilk başladıkları hale dönen ve Mekke'ye kâfir olarak katılan kişiler hakkında Allah'ın bu âyeti indirdiğini zikretmiş bulunmaktadırlar. Bunun üzerine Haris pişman olup kavmine: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sorun. Tevbe etmeme imkân var mı, diye haber gönderince onlar da onun dediğini yaptılar. Bunun üzerine yüce Allah: "*Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah, (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir.*" (Âyet. 89) buyruğunu indirdi. Kavminden bir kişi bu âyeti gidip ona okudu. el-Haris de: Allah'a yemin olsun ben bildiğim kadarıyla sen doğru sözlü birisisin ve hiç şüphesiz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) senden de doğru sözlüdür ve elbette yüce Allah, bu üçün en doğru sözlü

1005 Taberi, 7367: Suyuti. ed-Durru'l-Mensûr. II. 257'de Abd b. Humeyd'in es-Süddi'den diye rivâyet ettiğini de zikretmektedir.

1006 Abdürrezzak. Tefsir. I. 125: ondan naklen Taberi. 7363: Suyuti. ed-Durru'l-Mensûr. II. 49'da bunu Müsedded. İbnu'l-Münzir ve Marifetu Sahabe adlı eserinde el-Maverdi tarafından rivâyet edildiğini kaydetmektedir. (el-Maverdi'nin bu eseri "Mu'cemus Sahabe" diye de bilinir. Çeviren)

olanıdır, dedi. Arkasından Haris Medine'ye döndü, İslâm'a girdi ve güzel bir müslüman oldu.[1007]][1008]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*O Peygamber'in hak olduğuna şehâdet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder? Allah zâlimler topluluğuna hidâyet vermez. Şüphesiz onların cezası; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır. Onlar onun (lanetin) içinde ebediyyen kalıcıdırlar. Onların ne azabı hafifletilir ve ne de onlara süre tanınır. Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir. Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş, sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz. İşte onlar sapmış olanların tâ kendileridir.*" (Âyet 86-90) buyurmaktadır. Bu buyruğuyla şanı yüce Allah, iman ettikten sonra küfrü artış gösteren kimselerin tevbesinin asla kabul edilmeyeceğini haber vermekte, küfrü artış gösterenin küfrü ile mücerred küfür arasında birincisinin değil de ikincisinin tevbesinin kabul edileceği hususunda da aralarında fark olduğunu ortaya koymaktadır. İmandan sonra her türlü küfrün tevbesinin kabul edileceğini ileri süren bir kimse, Kur'ân nassına muhalefet etmiş olur.

Eğer bu âyet hakkında: Küfrün artışından maksat, ölüme kadar sürdürülen küfürdür. Kabul edilmeyeceği belirtilen tevbe de böyle birisinin can çekişirken yahut kıyamet gününde yapacağı tevbe olduğu da söylenmiş ise de âyet-i kerime bundan daha umumidir.][1009]

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

90. "Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş, sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz. İşte onlar, sapmış olanların tâ kendileridir."

Tefsiri:

[Âyet-i kerime, iman ettikten sonra kâfir olanın tevbesinin -küfrünü artırmamış olması şartıyla- tevbesinin kabul edileceğine delildir. Kâfir olup küfrünü

1007 Taberi. 7360.
1008 es-Sârimu'l-Meslûl. 321-323.
1009 es-Sârimu'l-Meslûl. 374.

daha da artıran kimseye gelince. âyet tevbesinin kabul edileceğine delalet etmemektedir. Aksine yüce Allah'ın: "*Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş, sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz.*" buyruğunu bu kanaate muhalif olanlar şu şekilde delil gösterebilirler. Yüce Allah. tevbe edip halini düzelten kimseyi istisna etmiştir. Bu ise yakalanmasından sonra tevbe eden kişi hakkında sözkonusu olmaz. Bizler. tevbe eden kimseden yalnızca tevbesi sebebi ile üzerinden öldürülme cezasının kaldırılmasını sünnetten öğrenmekteyiz. Çünkü sünnet. el-Haris b. Suveyd gibi yalnızca irtidad eden kimse hakkında delalet ihtiva etmekle birlikte İbn Ebu Serh gibi irtidadını ağırlaştıran kimselerin tevbe etmesinden ve İslâm'a girmesinden sonra öldürülmesinin caiz olacağına delalet etmektedir.

İkinci açıklamaya göre mürted. müslüman olduktan sonra kâfir olduğu için ve -daha önce açıklandığı üzere- sövmenin özelliğinden ötürü öldürülür. Böylelikle sövmenin onun suçunu ağırlaştırıp öldürülmesini daha da pekiştiren bir husus olmakla birlikte bu durumdaki kişi de bu husustaki ifadelerin genel kapsamı içerisine girmektedir.

Üçüncü görüşe göre buyruk umumidir. Fakat bundan bazı kimselerin durumu tahsis edilmiştir: Öldürüleceklerini kabul etmekle birlikte kâfir olduklarını söylemeyen, namazı ve diğer farzları terk eden kimseler bundan tahsis edildiği gibi bağinin öldürülmesi (öldürmek kastıyla) saldırganın öldürülmesi sünnet ve icma ile tahsis edilmiştir. Eğer zikrettiğimiz deliller ile sövmek öldürülmeyi gerektirir. Hâlbuki bu deliller bu hadisten daha özeldir, denilecek olursa bu da doğru bir ifade olur.

Bu hadisi (peygambere) sövüp sonra da İslâm'a giren zımmi hakkında delil gösterene gelince: ona da şöyle cevap verilir: Böyle birisinin öldürülmesi İslâm'dan önce vacip olmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise İslâm ile koruma altına alındıktan sonra kanın mübah olmasını kastetmekte ve önce öldürülmesi icab edip sonra da İslâm'a giren kimsenin hükmünün ne olacağını sözkonusu etmemiş bulunmaktadır. Hadisin de bu durum hakkında kabul edilmesi caiz değildir. Çünkü eğer hadis. İslâm'dan önce ve sonra sözkonusu olan sebepler dolayısıyla kanın helal olması hakkında kabul edilecek olursa. bu durumda harbi/savaş ehli bir kimsenin birisini öldürmesi yahut zina etmesi halinde daha sonra hak şehadeti getirecek olursa, o öldürmesi ve zina etmesi dolayısıyla öldürülmesini de kabul etmemiz gerekir. Çünkü böyle bir varsayıma göre hadis. bu durumu da kapsar. Hâlbuki böyle bir anlayış kesin olarak bâtıldır. Hadisin müslüman olan herkesin kanı ancak -bundan sonra bunları yapması halinde- üç halden birisi ile

kanının helal olması hakkında yorumlanması caiz değildir. Çünkü bu durumda zımmi bir kimsenin müslüman olmadan önce bir başkasını öldürmüş olması yahut da zina etmiş olması dolayısıyla öldürmek gerekir. Böylelikle maksadın şu olduğu anlaşılmaktadır: Şehadet kelimesini getiren bir Müslüman, kanını/canını koruma altına almış olur. Artık bundan sonra onun kanının dökülmesi ancak belli üç sebepten birisi dolayısıyla mübah olabilir. Diğer taraftan eğer bu husus, o genel hükmün kapsamına girecek olursa sözünü ettiğimiz onun öldürülmesi hadlerden bir haddin uygulanması sebebi ile olur esası ile tahsis edilmiş olur. Bu da müslüman olan herkesin İslâm'ın kanını koruma altına aldığı hususudur. Artık bundan sonra o üç sebepten birisi olmadan kanı mübah olamaz. Ama bazı hallerde bir engel sebebi ile bu hükmün uygulanması sözkonusu olmayabilir. Bir kısas haddi yahut zina haddi yahut da zarar ihtiva eden bir şekilde ahdin bozulması ve daha başka hususlar buna örnektir. Bunun benzeri (istisnalar) umumi hükümler için pek çoktur.

İlk iki görüşe göre âyetin anlaşılmasına gelince, bu hususta deriz ki: Âyet-i kerime ancak iman ettikten sonra kâfir olan, sonra da tevbe edip durumunu düzelten kimse için Allah'ın pek Ğafur ve pek Rahim olduğuna delildir. Bizler de bunun gereği neyse onu kabul ediyoruz. Fakat kâfir olmasına Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haysiyetine dil uzatmayı, ona iftira etmeyi yahut onu öldürmeyi ya da bir müslüman kimseyi öldürmeyi ya da onun namusunu ayaklar altına almayı ekleyecek olursa, âyet-i kerime böyle bir kişiden bu yaptıklarının cezasını düşeceğine delil değildir. Bu kanaatin delili de şanı yüce Allah'ın: *"Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnadır."* buyruğudur. Şüphesiz ki tevbe sözkonusu günah ile ilgilidir. Sözkonusu günah ise imandan sonra kâfir olmaktır. Burada sözü edilen kişi ise özelliği sebebi ile bir cezayı gerektiren küfürden ayrı bir fazla günah da işlemiştir. -Geçtiği gibi- âyet-i kerime ise küfürden başka günahlardan ötürü tevbe etmeyi sözkonusu etmemiştir.

Burada sözü edilen kişinin zındık olduğunu söyleyenler ise şunu söylemektedir: Ben böyle bir kimsenin tevbe ettiğini bilmiyorum. Diğer taraftan âyet-i kerime de tevbe edip halini düzelten kimseyi istisna etmektedir. Davası huzuruma getirilen kişi ise halini düzeltmiş değildir. Ben de onun halinin düzeldiği açıkça görülmedikçe ona uygulanması gereken cezayı geciktirmem. Evet âyet-i kerime, bu işi yaptıktan sonra imama/müminlerin emirine, hâkimine davası götürülmeden önce tevbe edip halini düzelten kimseleri kapsayabilir. Fukahadan birçoğu bunun cezasının düşeceğini de söyleyebilirler. Çünkü onların kanaatine göre ondan sonra gelen âyet mürtedin iki kısım olduğu izlenimini vermektedir: Tev-

besi kabul edilen kısım ki bu da yalnızca küfürden ibarettir. Bir de tevbesi kabul olunmayan kısım ki bunlar da kâfir olduktan sonra küfürlerini artıranlardır. Şanı yüce Allah: *"Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz."* buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerimeyi her ne kadar bazı kimseler ölümü görünceye kadar küfürlerini artıranlar hakkında tevil etmiş olsalar bile âyet-i kerimenin genel manası bu meseleye delil gösterilebilir ve şöyle denilir: İman ettikten sonra kâfir olup Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sövmek ve benzeri işleri yapmakla küfrünü daha çok artıranların tevbeleri kabul edilmez. Özellikle de küfrünün artışı onun aleyhine bir had sabit oluncaya ve sultan da onu öldürmek isteyinceye kadar devam ettirenler için bu böyledir. İşte böyle bir kişi hakkında bu kişi ölümün sebeplerini görünceye kadar küfrü artış göstermiştir, denilebilir. Diğer taraftan: *"Onlar bizim azabımızı gördüklerinde: Bir olarak Allah'a inandık, Ona eş tutmakta olduğumuz şeyleri de inkâr ettik, dediler. Ama bizim azabımızı gördüklerinde iman etmeleri onlara kendilerine fayda vermedi."* (Mumin. 84-85) denilebilir. Yüce Allah'ın: *"Eğer (antlaşma yapmış) bir kavmin hainliğinden endişeye düşersen, adalet üzere kendilerine antlaşmalarını bozduğunu bildir. Çünkü Allah, hainlik edenleri sevmez."* (Enfâl. 38) buyruğuna gelince; bunlara geçmiş günahları bağışlanır. Mürted bir müslüman yahut ahitli bir kişi hakkında vacip/uygulanması gerekli hadlere gelince, tereddütsüz olarak bu hadlerin uygulanması icab eder. Diğer taraftan ifadelerin bağlamı âyetin harbi kişi hakkında olduğuna da delildir.

Arkasından şöyle deriz: Vazgeçmek, ancak ona ceza verilme imkânının doğmasından önceki terk etmek demektir. Yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun seni onların üzerine salarız, sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler."* (Ahzâb. 60-61) buyruğunda olduğu gibi. Yakalanıncaya kadar tevbe etmeyen kimse vazgeçmiş olmaz.

Yine şöyle denilir: Âyet-i kerime, onların günahlarının bağışlanacağına delildir. Bu, peşinen kabul edilen bir husustur. Fakat günahı bağışlanan herkes hakkında dünyadaki cezanın düştüğü sözkonusu değildir. Zina eden yahut hırsızlık yapan bir kimse samimi olarak tevbe edecek olursa, yüce Allah onun günahını bağışlamış olsa dahi hadlerin ona uygulanması kaçınılmaz bir husustur.][1010]

1010 es-Sârimu'l-Meslûl. 464-466.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, Âl-i İmrân Sûresi'nde irtidad edenleri, sonra da aralarından tevbe edenleri sözkonusu etti, arkasından da tevbesi kabul edilmeyenler ile kâfir olarak ölenleri sözkonusu ederek: *"Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş, sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz. İşte onlar, sapmış olanların tâ kendileridir. Şüphesiz kâfir olanlar ve kâfir olarak ölenlerin hiçbirinden yeryüzü dolusu altını fidye olarak verse bile asla kabul olunmaz. İşte onlar için acıklı bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur."* (Âyet 90-91) buyurmaktadır. Burada sözü geçen tevbeleri kabul edilmeyenler hakkında değişik görüşler vardır. Münafıklıklarından ötürü hükümlerinin bu olduğu söylendiği gibi, onların şirkin dışındaki günahlardan tevbe ettikleri fakat şirkten dolayı tevbe etmedikleri diye de açıklanmıştır. Bir diğer görüşe göre ölümden sonra tevbeleri kabul edilmeyecektir. Hasan,[1011] Katade,[1012] Ata el-Horasani,[1013] Süddî[1014] bunların tevbeleri ölümleri esnasında kabul edilmeyecektir, demişlerdir. Bu durumda buyruk, yüce Allah'ın: *"Yoksa kötülükleri işleyip durup da nihâyet onlardan birine ölüm gelip çattığında: Ben şimdi gerçekten tevbe ettim, diyenlerin ve kâfir olarak öleceklerinki değildir."* (Nisa. 18) buyruğuna benzemektedir.][1015]

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

92. "Siz, sevdiğiniz şeylerden infâk edinceye kadar Birr'e kavuşamazsınız. Her ne infâk ederseniz muhakkak ki Allah onu çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Siz sevdiğiniz şeylerden infak edinceye kadar Birr'e kavuşamazsınız."* buyurmaktadır. Buna göre kişi, daha çok sevdiği şey ile yüce Allah'a yakınlaşmaya çalışacak olursa bu onun için diğerinden daha faziletli olur. İsterse her ikisinin değeri aynı olsun.][1016]

1011 Taberi. 7372: İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân. 1-937 senetsiz olarak.
1012 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân. I-935: Taberi. 7374.
1013 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân. I-936 senetsiz olarak.
1014 İbn Cerir. 7383.
1015 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 28-29.
1016 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 28-29.

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾

93. "Tevrat indirilmezden evvel İsrail'in (Yâkûb'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi. De ki: Eğer siz doğru söyleyenler iseniz Tevrat'ı getirin de onu okuyun."

Tefsiri:

[Kendilerine birtakım şeyleri haram kılıyorlar ve o şeyler onlara haram oluyordu. Yüce Allah da: "*Tevrat indirilmezden evvel İsrail'in (Yâkûb'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi.*" buyurmaktadır. Bu bakımdan onlar yeminleriyle ve adaklarıyla birtakım işleri vacip, birtakım işleri de haram yapıyorlardı.][1017]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Tevrat indirilmezden evvel İsrail'in (Yâkûb'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi.*" buyurmaktadır. Çünkü israil/Yakub (aleyhisselâm) kendisine bir şeyi haram kılmıştı, o şey de ona haram olmuştu.][1018]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih hadis kitaplarında, sünenlerde ve müsnedlerde bu husus sabittir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[1019] Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Yahudiler, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldiler ve ona aralarından bir erkek ve bir kadının zina ettiğini söylediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendilerine: Tevrat'ta recm hususunda ne buluyorsunuz, diye sordu. Onlar: Biz onları rezil ve rüsvay edecek şekilde teşhir ederiz ve onlara celde vurulur, dediler. Bunun üzerine Abdullah b. Selâm: Yalan söylüyorsunuz. Tevrat'ta recm vardır, dedi. Bunun üzerine Tevrat'ı getirdiler ve açtılar. Onlardan birileri elini recm âyetinin üzerine koydu. Ondan öncesini ve sonrasını okudu. Abdullah b. Selâm, ona: Elini kaldır, deyince o da elini kaldırdı. Tevrat'ta recm âyetinin bulunduğu görüldü. Onlar da: Doğru söylüyor ey Muhammed, deyince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in verdiği emir üzerine onlar da recm edildiler.

1017 Nazariyyetu'l-Akd, 23.
1018 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 147.
1019 Buhârî, 3635; Müslim, 1699

Buhârî. Abdullah b. Ömer'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna zina etmiş bir erkek ve bir kadın getirildi. O da kalkıp yahudilerin yanına gitti ve onlara: Tevrat'ta zina eden hakkında uygulanmasını gerekli gördüğünüz hüküm nedir. diye sordu. Onlar: Yüzlerini siyaha boyarız ve onlar halka teşhir edilmek için dolaştırılırlar, dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Eğer doğru söylüyor iseniz Tevrat'ı getirin ve onu okuyun." buyurdu. Onlar da Tevrat'ı getirdiler. okumaya başladılar. Nihâyet recm âyetine geldiklerinde okuyan delikanlı elini recm âyetinin üzerine koydu. Önündekini ve sonrasını okudu. Abdullah b. Selâm. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte idi. Ona emret elini kaldırsın. dedi. Okuyan elini kaldırınca elinin altında recm âyetinin olduğu görüldü. Onlar doğru söylüyor. Tevrat'ta recm âyeti vardır. dediler. Fakat bizler bunu kendi aramızda gizliyoruz. Çünkü bizim âlimlerimiz. sonradan kömür ile yüzü karalamayı ve (teşhir esnasında) başı öne eğdirmeyi sonradan uydurup çıkardılar. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), onların recm edilmesini emretti. onlar da recm edildiler.[1020]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı şanı yüce Allah: "*Tevrat indirilmezden evvel İsrail'in (Yâkûb'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi. De ki: Eğer siz doğru söyleyenler iseniz Tevrat'ı getirin de onu okuyun.*" (Âyet 93) buyurdu ve bize buna muhalif hükmü nakletmekte eğer doğru söylüyor iseler Tevrat'ı getirip onu okumalarını istememizi bize emir buyurmaktadır.][1021]

فِيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ
مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾

97. "Orada apaçık alâmetler ve İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emin olur. Ona bir yol bulabilenlerin o Ev'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."

Tefsiri:

[İkrime[1022] ve başkaları dedi ki: Şanı yüce Allah: "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa o kendisinden asla kabul olunmaz.*" buyruğunu indirince yahudilerle

1020 el-Cevâbu's-Sahih. II. 428-429.
1021 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 111.
1022 Kaynakları daha önce gösterildi.

hristiyanlar: Biz müslümanız, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyruğunu indirdi. Onlar: Hayır haccetmeyiz, dediler. Bu sefer yüce Allah: *"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* buyurarak İslâm'ın eksiksiz olmasının bir gereği olarak farz kılmış olduğu Beytinin haccedilmesi olduğunu beyan buyurmaktadır. Aksi taktirde her kim haccı inkâr eder ve Beyti haccetmeyi bir birr/iyilik olarak görmez onu terk etmeyi günah kabul etmez ise Allah'a ve Rasûlüne itaat eden teslim olmuş bir müslüman olamaz.][1023]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Necrânlıların heyeti (Medine'ye) geldiklerinde şanı yüce Allah olan bitenler sebebi ile Âl-i İmrân Sûresi'nin baş tarafını indirdi. Şanı yüce Allah: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyruğu ile de haccetmeyi farz kıldı.

Bu buyruk, ya 9. ya da 10. yılda nazil oldu. Nitekim bunu aralarında Kadı Ebu Ya'la'nın ve başkalarının da bulunduğu birden çok ilim adamı zikretmiş bulunmaktadır.

Bunlar der ki: Haccın farziyeti yüce Allah'ın: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır..."* buyruğu ile sabit olmuştur.

Bu farziyetin 10. yılda indiği de rivâyet edildiği gibi, 9. yılda indiği de rivâyet edilmiştir. İlim adamlarının cumhurunun görüşü de budur.

Derler ki: Haccın farziyeti ancak bu âyet-i kerime ile sabit olmuştur.

Bazıları da hayır haccın farziyeti yüce Allah'ın: *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayınız ..."* (Bakara, 196) buyruğu ile sabittir, demişlerdir.

Bu âyet-i kerime ise Hudeybiye yılı müşriklerin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Beyte ulaşmasına engel olup o yıl kendileri ile barış yaptığı müslümanların da ağaç altında ona beyat ettiği 6. yılda nazil olmuştur. Yine bu sürede şanı yüce Allah, Fetih Sûresi'ni de indirmiştir. Barıştan sonra Medine'ye dönmüş, Allah da 7. yılda Hayber fethini ona nasip etmişti. Aynı yılda Cafer b. Ebu Talib, Habeşliler heyeti ile birlikte onun huzuruna gelmişti. Daha sonra Cafer'i, Zeyd'i ve Abdullah b. Revaha'yı hristiyanlar ile savaşmak üzere Mute'ye göndermişti. Bundan sonra ise 8. yıl Ramazan ayında Mekke'yi fethetti. Arkasından 9. yılda hristiyanlara karşı Tebuk gazvesini yaptı. Bu yılda Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu

1023 Nazariyyetu'l-Akd, 8; Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 256; İktizâu's- Sırati'l- Mustakim, II, 831.

anh) (hacc emiri olarak) haccetti. Bu yıldan sonra müşrik hiçbir kimsenin haccetmemesini, Beytullah'ı da çıplak herhangi bir kimsenin tavaf etmemesini emir buyurdu.][1024]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim bu, İslâm'ın ilk dönemlerinde farz değildi. Şanı yüce Allah, bunu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Âl-i İmrân Sûresi nazil olduğunda son zamanlarda farz kılmıştır. Bakara Sûresi'nde ise hacca ve umreye başlamış olan kimsenin onları tamamlaması emri inmiştir. Bundan dolayı haccı ve umreyi nafile olarak yapmaya başlamış bir kimsenin bunları tamamlaması genellikle bütün ilim adamları tarafından vacip görülmüştür. Bunların tamamlanma emrinin verilmiş olmasının onları ilk olarak yapmanın da vacip kılınması anlamında olduğu söylenmiş ise de birincisi sahih olandır.][1025]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyruğundaki: "ala... üzerinde" vücub ifade etmek içindir. Özellikle de hak eden cihet sözkonusu edilerek filan kişinin filan üzerinde hakkı vardır, denilmesi halinde bu böyledir. Üstelik bunun arkasında: *"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* buyurarak haccın vücubuna/farziyetine inanmayan kimsenin bir kâfir olduğuna açıklık getirmektedir. Ayrıca Beytin kurulmuş olması ve o Beytin haccedilmesini farz kılması kendilerine ait birtakım menfaatlere tanık olmaları içindir. Yoksa yaratılmış bir kimsenin kendisine gelip kendisini tazim eden bir kişiye muhtaç olduğu gibi haccedeceklere bir ihtiyacı olduğundan dolayı değildir. Çünkü yüce Allah'ın âlemlere hiçbir ihtiyacı yoktur. Yüce Allah'ın: *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın."* (Bakara, 196) buyruğu ile ilgili olarak yapılmış iki tevilden birisine göre de hüküm budur. Yine yüce Allah'ın: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et. Hem yayan hem de her uzak yoldan gelecek yorgun argın develer üstünde sana gelsinler."* (Hacc, 26) buyruğu da böyledir. Onlar arasında: *"Şüphesiz Rabbinizin bir Beyti/evi vardır. Bu sebeple onu haccediniz, diye ilan etti.]*[1026]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Yüce Allah'ın: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."*

1024 el-Cevâbu's-Sahih, I, 171-173.
1025 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 352.
1026 Şerhul Umde -hacc, I, 76-77.

buyruğu nazil olunca müminler: Ey Allah'ın Rasûlü! Her yılda iki defa mı, diye sordular. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sustu. Sonra: Ey Allah'ın Rasûlü her yıl iki defa mı, dediler. O: Hayır, evet deseydim kesinlikle vacip olurdu, buyurdu. Bunun üzerine yüce Allah: *"Ey iman edenler! Size açıklanmaları halinde hoşunuza gitmeyecek birtakım hususlara dair soru sormayınız."* (Maide, 101) buyruğunu indirdi.][1027]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Haccın onların onu şartlarına uygun olarak yerine getirmekle emrolundukları ve onu terk etmeleri halinde Allah'ın onları cezalandıracağı anlamında onlara vacip olmasına gelince; bizim mezhebimize göre mezhebin güçlü görüşüdür. Çünkü yüce Allah: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyurmakta ve kapsayıcı umumi bir ifade kullanmakta ve bunu ayrıca tahsis etmemektedir.][1028]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hasan'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Yüce Allah'ın: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyruğu nazil olunca, ey Allah'ın Rasûlü yol bulabilmek ne demektir, diye soruldu. O: Azık ve binektir, buyurdu.[1029] Bunu, Ahmed ve el-Merasil adlı eserinde Ebu Davud ve başkaları rivâyet etmiş olup Hasen'den sahih olarak gelmiş ve o buna göre fetva vermiştir. Bu ise bu hadisin ona göre sabit olduğuna delildir. Ahmed de bu hadisi delil göstermiştir.

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: 300 dirheme sahip olan kimseye hacc vacip olur ve ona cariyeleri nikâhlaması haram olur. Bunu, Ahmed rivâyet etmiştir.[1030] Yine hadiste: "Her kim kendisini Allah'ın evine ulaştıracak bir azık ve bineğe sahip olup da haccetmeyecek olursa artık o dilerse bir yahudi dilerse bir hristiyan olarak ölsün."[1031] buyruğu da vardır.

Bu hadisler, hasen, mürsel ve mevkuf çeşitli yollardan müsned olarak rivâyet edilmişlerdir ki bunlar, haccın vacip olmasının dayanağının azık ve binek varlığına bağlı olduğuna delildir. Bununla birlikte esasen Nebi (sallallâhu aleyhi ve

1027 Şerhul Umde, hacc, I, 110-111.
1028 Şerhul Umde, hacc, I, 114.
1029 Tirmizi, 813; İbn Mace, 2896; Beyhaki, IV, 327; Taberi, 7484; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1017; Said b. Mansur, Sünen, 518; Ahmed, Ebu Davud'a sorular, s. 97; Oğlu Abdullah'tan rivâyetler, 737; Dârakutnî, Sünen, II, 216; Hakim, I, 442. Hadis sahihtir.
1030 Taberi, 7478; Ebu Davud, s. 97.
1031 Kaynakları daha önce gösterildi.

sellem)'in insanların birçoğunun yürüyebilecek/yayan gidebilecek güçte olduklarını bildiğini de bilelim.

Diğer taraftan şanı yüce Allah hacc hakkında: *"Oraya bir yol bulabilen"* buyurmaktadır. Bununla ya bütün ibadetler hakkında muteber olan güç yetirebilmeyi kastetmiştir ki mutlak olarak imkân bulmak bu demektir. Yahut da bunun dışında bundan fazla bir miktarı kastetmiş olabilir. Eğer birincisi muteber ise oruç âyetinde namaz âyetinde buna ihtiyaç olmadığı gibi böyle bir kayıtlamaya burada da ihtiyaç yoktur. O halde muteber olanın bundan fazla bir miktar olduğu ve bunun da ancak mal olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Aynı şekilde hacc, belli bir mesafeyi kat etmeyi gerektiren bir ibadettir. O halde bu ibadetin vücubu ise cihad gibi azığa ve bineğe sahip olmayı gerektirmiştir.

Bu aslın delili ise yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlüne karşı samimi olmak şartı ile zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara ... bir de sana kendilerine binek temin etmek için gelip de: Size bir binek bulamıyorum, dediğin zaman harcayacak bir şey bulamadıklarından üzülerek gözleri yaş döke döke geri dönenlere de (bir sorumluluk yoktur.)"* (Tevbe, 91-92) buyruğudur.][1032]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), yol bulabilmeyi azık ve binek olarak tefsir etmiştir. Bir rivâyette de belirtildiği üzere ona hacc ne ile vacip olur diye sorulması üzerine o: "Azık ve binek (ile)" buyurmuştur. Bir başka lafızda: Her kim kendisini yüce Allah'ın evine ulaştıracak kadar azık ve bineğe sahip olup da haccetmeyecek olursa o ister yahudi ister hristiyan olarak ölsün" buyurmaktadır. Böylelikle azık ve bineğe sahip olmadıkça haccın vacip/farz olmayacağı anlaşılmaktadır.][1033]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Seleften bir kesim dedi ki: Allah bu âyeti indirince yahudilerle hristiyanlardan kimileri: Biz (zaten) müslümanız, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Ona bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyurdu. Bu sefer onlar: Biz haccetmeyiz, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* buyurdu.

1032 Şerhul Umde, hacc, I, 124, 126-130.
1033 Şerhul Umde, hacc, I, 138.

Buna göre gücü yetmekle birlikte haccın kendisine vacip/farz olmadığı kanaatine sahip olmayan herkes müslümanların ittifakı ile kâfirdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in delalet ettiği hüküm budur. Yahudilerle hristiyanlar ise haccın kendilerine vacip olmadığı görüşündedirler. Bu sebeple onlar da kâfirlerdendir.][1034]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyruğu ile: *"Gücü yetmeyen ise altmış fakire yemek yedirsin."* (Mücadele, 4) buyruklarında sözkonusu edilen "güç yetirebilmek" eğer ancak fiil ile birlikte bulunmayacak olursa haccetmek, haccetmemiş kimseler için vacip olmaz. Allah'tan korkmayan kimse için de Allah'tan korkması icab etmez ve böylelikle iki ayı kesintisiz oruç tutabilen herkes oruç tutamayan bir kişi olarak sayılırdı. Bütün bunlar ise bu naslara da müslümanların icmaına da muhaliftir.][1035]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O (hacc) ancak Âl-i İmrân Sûresi'ndeki: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyruğu iledir. İşte müslümanların ittifak ettikleri bu buyruğun haccın vacip olduğunu ifade ettiği hususundadır.][1036]

Merhum İbn Teymiyye'ye yüce Allah'ın: *"Kim oraya girerse emin olur."* buyruğuna dair soru sorularak bundan maksat dinlerin arz edilmesi sırasında, ölüm esnasında küfürden yana emin/güven altında olmak mıdır yoksa bundan kasıt herhangi bir suç işlemesi halinde harem bölgesinde kaldığı sürece ona o suçun cezasının uygulanmayacağı anlamında mıdır, şeklindeki soruya şu cevabı vermiştir:

[Bilinen tefsir şanı yüce Allah'ın harem bölgesini hem kader itibariyle hem de şer'i bakımdan güvenilir bir belde kıldığı şeklindedir. Cahiliye döneminde harem bölgesi dışında birbirlerinin kanlarını döktükleri halde harem bölgesine girecek olurlarsa ya da bir kimse babasının katilini görecek olursa o bölgenin hurmetini/saygınlığını ihlal etmiyorlardı. İslâm'da da böyledir. Hatta daha da ileri derecededir.

Fakat bir kimse harem bölgesi dışında haddi gerektiren bir suç işleyecek olup hareme sığınacak olursa, acaba kendisine haddin uygulanmayacağı şekilde

1034 el-Cevâbu's-Sahih, II, 125.
1035 Minhâcü's-Sünne, I, 408.
1036 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 265.

güven altında mı olur yoksa olmaz mı? Bu hususta görüş ayrılığı vardır. Selefin çoğunluğu bu kimsenin güven altında olacağıdır. Nitekim İbn Ömer, İbn Abbas ve başkalarından böylece nakledilmiştir. Ebu Hanife'nin, İmam Ahmed b. Hanbel'in ve başkalarının görüşü de budur. Onlar hem bu âyet-i kerimeyi hem Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Muhakkak Allah gökleri ve yeri yarattığı gün Mekke'yi haram bir belde kıldı. Benden önce hiç kimseye helal olmadı. Benden sonra da kimseye helal olmayacaktır. Bana da sadece günün çok kısa bir süresi helal kılındı. Sonra tekrar eski hurmetine/saygınlığına geri döndü. Eğer herhangi bir kimse Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) (Mekke'ye girdiğinde) savaştığını ileri sürerek kendisine ruhsat olduğunu kabul edecek olursa ona: Allah onu ancak Rasûlü için helal kılmıştı. Sana helal kılmamıştır deyiniz." buyruğunu[1037] delil göstermişlerdir.

Bilindiği üzere Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e harem bölgesi dışında kanı mübah olan kimselerin kanını dökmesi onun için orada mübah kılınmıştır. Bu hadisinde de bunun kendisinden başka kimseye helal olmayıp yalnız kendisine mübah kılındığını da beyan buyurmuştur. Yüce Allah'ın: *"Kim oraya girerse"* (Âl-i İmrân, 97) buyruğunda kastedilen harem bölgesinin tamamıdır.

Ölüm öncesinde dinlerin (ölene) arz edilmesine gelince; bu hal ile insanların bir kısmı müptela olur bir kısmı müptela olmaz. Ama hacc etmeyen bir kimse için müslüman olmayarak ölmesinden korkulur. Nitekim hadiste böyle ifade edilmiştir: "Kim kendisini Allah'ın evine ulaştıracak bir azık ve bir bineğe sahip olduğu halde sonra da haccetmeyecek olursa dilerse bir yahudi olarak dilerse bir hristiyan olarak ölsün."[1038] Allah en iyi bilendir.][1039]

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾

98. "De ki: Ey Kitap Ehli! Allah bütün yaptıklarınıza şâhid iken, niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?"

Tefsiri:

[Şöyle denilir: Yüce Allah, Allah yolundan alıkoymaları ve onu doğrudan uzaklaştırmayı istemelerinden ötürü birtakım kâfirleri yermiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey Kitap Ehli! Allah bütün yaptıklarınıza şâhid iken, niçin*

1037 Buhârî, 4293
1038 Kaynakları daha önce gösterildi.
1039 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 201-202.

Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?" De ki: Ey Kitap Ehli, kendiniz şahit olup dururken Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek niçin iman edenleri o yoldan döndürmek istiyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir." (Âyet 98-99) buyruklarında olduğu gibi.

Yine yüce Allah: *"Ve siz öyle her yolun başında oturarak Allah'a iman edenleri tehdit ederek ve eğriliğini arayarak Allah'ın yolundan alıkoymayın. Düşünün ki siz vaktiyle çok az idiniz de sizi çoğalttı."* (A'râf, 86); *"Haberiniz olsun ki Allah'ın laneti zâlimlerin üzerinedir. O zâlimler ki Allah yolundan alıkoyarlar ve onu eğriltmek isterler."* (Hud, 18-19); *"(Uğrayacakları) şiddetli azaptan dolayı, vay o kâfirlerin haline! Onlar, dünya hayatını âhiretten daha çok sevenler, Allah'ın yolundan alıkoyanlar, onun eğrilmesini isteyenlerdir."* (İbrahim, 2-3) buyurmaktadır.

Bilindiği üzere yüce Allah'ın yolu rasûlleri ile gönderdiği ve bunda emrettiği hususlar ile haber verdiği hususlar demektir. İnsanları sadece Allah'ın rasûllerini tasdik edip onlara itaat etmekten alıkoymaya çalışan bir kimse şüphesiz Allah'ın yolundan alıkoymuş, onun izlenmesini engellemiş olur.][1040]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾

100. "Ey iman edenler! Eğer siz Kitap Ehli'nden bir kesime itaat edecek olursanız, sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geri döndürürler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer siz kitap ehlinden bir kesime itaat edecek olursanız sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geri döndürürler."* buyruğunun nüzul sebebi şudur:[1041] Yahudilerden bir kesim müslümanlar arasına bir fitne koymak istediler. Şüphesiz onlar mutlak olarak hitabın kapsamına giriyor olsalar bile kesinlikle buyruğun kapsamı içerisindedir ve buyruk her iki kesimi de kapsamaktadır.][1042]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir yahudi sebebi ile bir seferinde ensar arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Bu yahudi kişi cahiliye döneminde Evs ile Hazrec arasında meydana gelen savaşları onlara hatırlatıyordu. Sonunda birbirleri ile kavga ettiler ve hatta

1040 Der'u Te'âruzi'l-Nakli ve'l-Akl, V, 210.
1041 Taberi, 7530; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 1-1065.
1042 el-Cevâbu's-Sahih, II, 255-256.

birbirleri ile çarpışacak noktaya kadar geldiler. Sonunda yüce Allah: "*Ey iman edenler! eğer siz Kitap Ehli'nden bir kesime itaat edecek olursanız, sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geri döndürürler. Allah'ın âyetleri size okunup durmakta ve O'nun Peygamberi aranızda iken nasıl oluyor da inkâr edersiniz? Kim Allah'(ın dinin)e sımsıkı tutunursa dosdoğru yola iletilmiş olur.*" (Âyet, 100-101) buyruklarını indirdi.

Sahih'te sabit olduğuna göre bir seferde bulundukları bir esnada muhacirlerden bir adam ensardan bir adam ile kavgaya başlamış, muhacirden olan kişi: Ey muhacirler, imdada yetişin, derken ensardan olan kişi: Ey ensar, yardıma gelin, dedi. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ben aranızda bulunduğum halde cahiliye davası mı güdüyorsunuz? Onu bırakınız. Çünkü o artık kokuşmuştur."[1043] buyurmuştur.][1044]

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَى عَلَيْكُمْ اٰيَاتُ اللّٰهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

101. "Allah'ın âyetleri size okunup durmakta ve O'nun Peygamberi aranızda iken nasıl oluyor da inkâr edersiniz? Kim Allah'(ın dinin)e sımsıkı tutunursa dosdoğru yola iletilmiş olur."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Allah'ın âyetleri size okunup durmakta ve onun peygamberi aranızda iken nasıl oluyor da inkâr edersiniz?*" buyurmaktadır. Böylelikle Allah'ın âyetlerinin ve Rasûlünün küfür ve inkârı yasakladığı da anlaşılmış olmaktadır.][1045]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾

102. "Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun ve siz ancak müslümanlar olarak ölünüz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun.*" buyurmaktadır. Peki, müslüman bir kimse insanların kanlarını döken,

1043 Buhârî, IV, 223; Müslim, 2584.
1044 Minhâcü's-Sünne, VI, 312.
1045 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 5.

mallarını alan, yol kesicilerin Allah'a ortak koşmuyorlar diye Allah'tan hakkıyla korktuklarını söyleyebilir mi? Hayâsızlık işleyenlerin, içki içenlerin, insanlara zulmedenlerin Allah'tan gerçek anlamda korktuklarını kimse söyleyebilir mi?[1046]

Seleften İbn Mesud[1047] ve Hasan[1048] İkrime,[1049] Katade[1050] ve Mukatil[1051] gibi Seleften kimseler "*nasıl korkmak gerekirse (hakkıyla korkmak)*" buyruğunu kendisine itaat edilmesi ve isyan edilmemesi, kendisine şükredilip nankörlük edilmemesi, anılıp unutulmaması diye açıklamışlardır. Bazıları bunu İbn Mesud'un Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den naklettiği bir rivâyet olarak da nakletmektedir. el-Vâlibî'nin tefsirinde İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bu kulun Allah yolunda hakkıyla cihad etmesi, Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından etkilenmemesi, kendileri, babaları ve oğulları aleyhine dahi olsa adaletli söz söyleyip adaleti yerine getirmeleridir, diye açıkladığını rivâyet etmektedir.[1052]

Diğer âyette ise: "*Gücünüz yettiğince Allah'tan korkun.*" (Teğabun, 16) buyrulmaktadır. İşte bu âyet-i kerime, önceki âyet-i kerimeyi açıklayıcı mahiyettedir. Seleften bunun onu nesh ettiğini söyleyenlerin bu sözleri ise Allah'tan hakkıyla korkmanın insanın gücünün aciz kalacağı boyutunun kastedildiği şeklindeki zannı kaldırmak mahiyetinde olduğu anlamına gelir. Çünkü şüphesiz Allah, kesinlikle böyle bir şeyi emretmiş değildir. Allah'ın bunu emrettiğini söyleyen bir kimse ise hata etmiştir. Diğer taraftan Selef örfünde nesh lafzının kapsamına hükmün yahut zahirin ya da bir delalet zannının bir tür kaldırıldığı anlamına gelen her bir şeyi kapsar. Hatta onlar umumun tahsis edilmesine dahi nesh adını verirler. Aralarından istisnanın nüzulünün sonra gerçekleşmesi halinde istisnaya nesh adını verenler dahi vardır.

Şanı yüce Allah da: "*Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (birtakım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir.*" (Hacc, 52) buyurmaktadır. Bu buyrukta söz-

1046 Bu söyledikleri yüce Allah'ın: "Hakkıyla korkanlar" (Âli İmrân, 102) buyruğunu şirkten sakınanlar diye tefsir edenlerin görüşlerini reddetmek için ifade etmektedir.
1047 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1089; Taberi, 7536, 7537; İbnu'l-Mübârek, Zühd, s. 8; İbn Ebu Şeybe, 16400.
1048 Taberi, 7549; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1083, senetsiz olarak.
1049 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 431
1050 Taberi, 7551; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 1-1085, senetsiz.
1051 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 431
1052 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1090; Taberi, 7552.

konusu edilen ise şeytanın telkin ettiği ama Allah'ın indirmediği şeyin kaldırılmasıdır. Fakat bu hususta söylenebilecek en ileri şey, Allah'ın bunun indirildiğini zannedilmesinden ileriye gidemez. Bunu da nesh ettiğini/edeceğini haber vermiş bulunmaktadır.][1053]

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُواۖ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَٓاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِه۪ٓ اِخْوَانًاۚ وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَاۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

103. "Hepiniz, toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini de hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti de O'nun nimetiyle kardeş olmuştunuz. Ve yine siz ateşten bir çukurun kenarındayken oradan da sizi O kurtardı. İşte Allah hidâyet bulasınız diye, size âyetlerini böylece apaçık bildiriyor."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah'ın: *"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın."* buyruğu ile onlara bir araya gelmeyi emretmekte, ayrılıp dağılmayı yasaklamaktadır. Şâyet bir araya gelmeleri halinde bazen Allah'a itaatkâr, bazen de isyankâr olmaları ihtimali bulunsaydı onlara böyle bir emri vermesi caiz olamazdı. Ancak Allah'a itaat üzere bir araya gelmeleri hali müstesnadır. Allah bunu mutlak olarak emretmiştir. Çünkü böyle olsaydı o taktirde bir araya gelmekle ayrılığa düşmek arasında bir fark kalmazdı. Çünkü ayrılığa düşmek ile birlikte itaat sözkonusu olsaydı o da yapılması emredilen bir iş olurdu. Tıpkı insanların Allah'a ve Rasûlüne itaat eden bir tür ile diğerinin ona isyan eden bir diğer tür olmak üzere iki tür olması gibi. Şanı yüce Allah'ın itaat edenlerle birlikte olması gerekir. İsterse bu, bir ayrılık ve tefrika olsun. Ama yüce Allah, onlara bir araya gelip toplanmayı emretmiş olduğuna göre bu Allah'a itaati gerektiren bir husus olduğuna delildir.][1054]

Yüce Allah: *"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın."* buyruğunda geçen Allah'ın ipinden kasıt, onun kitabıdır.][1055]

1053 Minhâcü's-Sünne, V, 289-291.
1054 Minhâcü's-Sünne, VIII, 349.
1055 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 128.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, cemaat olmayı ve kaynaşmayı emir buyurmuş, ayrılığı ve ihtilafı yasaklamıştır. Bunun için yüce Allah: *"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın. Parçalanıp ayrılmayın"* ve *"Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya..."* (En'âm, 159); *"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."* (Âl-i İmrân, 105) buyurmaktadır.][1056]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın parçalanıp ayrılmayın."* buyruğu da böyledir. Allah'ın ipinin Allah'ın dini olduğu söylendiği gibi Kur'ân-ı Kerim olduğu, onun ahdi, ona itaat ve onun emirleri olduğu, müslümanların cemaati olduğu da söylenmiştir. Bütün bunlar hak açıklamalardır.][1057]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Hepiniz, toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini de hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti de O'nun nimetiyle kardeş olmuştunuz. Ve yine siz ateşten bir çukurun kenarındayken oradan da sizi O kurtardı."* Şanı yüce Allah, kayıtsız ve şartsız olarak onlara ayrılıp dağılmayı yasaklamış olması, onların bâtıl üzere toplanıp bir araya gelmeyeceklerine delildir. Eğer bâtıl üzerinde bir araya gelecek olurlarsa o taktirde onların ayrılıp dağılmalarını ihtiva eden hakka tabi olmaları icab ederdi. Diğer taraftan yüce Allah, onların kalplerini birbirlerine kaynaştırdığını ve onun nimeti sayesinde kardeş oluverdiklerini de beyan buyurmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Eğer seni aldatmak isterlerse muhakkak Allah sana yeter. O, seni yardımıyla ve müminlerle destekleyen ve gönüllerini sevgiyle birleştirendir. Sen yeryüzünde olan herşeyi toptan harcasaydın yine de kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah aralarını bulup kalplerini kaynaştırdı. Çünkü O, Azîzdir, Hakîmdir."* (Enfâl, 62-63) buyurmaktadır. Onların kalpleri herhangi bir iş üzerinde ihtilafa düşmeksizin birbirleri ile kaynaşmış ise o taktirde bu, Allah'ın onlar üzerindeki eksiksiz nimetinin bir parçası ve kendilerine lütfunu hatırlattığı hususlardan bir husus demektir. Bu da bu durumda bâtıl üzere bir toplanıp araya geliş olamaz. Çünkü yüce Allah, bütün işleri en iyi bilendir.][1058]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1056 er-Raddul Ala'l Mantıkıyyin, 334.
1057 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 40.
1058 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 92.

[*"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın"* buyruğu ile yüce Allah, Allah'ın ipi olan kitabına sımsıkı sarılmayı emir buyurmaktadır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz bu Kur'ân, Allah'ın uzatılmış ipidir. Onun bir ucu Allah'ın elinde bir ucu sizin ellerinizdedir. O halde (ona) sımsıkı sarılınız. Şüphesiz sizler ona sımsıkı sarıldığınız sürece asla sapıtmayacaksınız."[1059] Bir diğer hadiste ise: "O Allah'ın sapasağlam ipidir."[1060] buyurmaktadır.][1061]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve yine siz ateşten bir çukurun kenarında iken oradan da sizi o kurtardı."* buyurmaktadır. Eğer onları kurtarması olmasaydı ona düşeceklerdi. Bir uçurumun başında duran bir kimsenin helak olması onun düşmesine bağlıdır. Bu durumdan ayrılıp bu vaziyetten uzaklaşmış olması halinden farklıdır. Böyle olan bir kimse de helak olmaktan uzaklaşmış olur. İşte o, uçurumun kenarında olanlar helake ve azaba pek yakın idiler.][1062]

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

104. "Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir."* (Âyet 104) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, gayba iman eden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiği rızıktan infak eden, Rasûlüne ve ondan önce indirdiklerine iman eden, ahirete kesin olarak inanan kimseler hakkında felahı özellikle sözkonusu ettiği gibi, bunlar hakkında da felahı, hidâyeti ve kurtuluşu sözkonusu etmiştir. Böylelikle hidâyetin ve felahın varlık ve yokluk itibariyle risaletin etrafında dönüp durduğu anlaşılmış olmaktadır.][1063]

1059 Müslim, 2408; İbn Ebu Şeybe, Mûsânnef, VII, 164; Hadisin mevsul ve mursel olduğu hususunda ihtilaf vardır. Doğrusu mursel olduğudur. Elbâni, Silsiletu Ahadisil Sahiha, 713'de sahih olduğunu söylemiştir.

1060 Ali (radıyallâhu anh)'dan merfu olarak rivâyet edilmiş olup kaynakları daha önce gösterilmişti.

1061 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 80.

1062 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 286.

1063 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 97.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sizden hayra çağıran ... bir topluluk bulunsun."* âyeti de böyledir. Ümmetin tümü davet makamındadır. İşte bu sebeple onların icmaı bir hüccet/delildir.][1064]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir."* (Âyet 104) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimeyi din hususunda kendilerine uyulan büyük din âlimleri şuna delil göstermişlerdir: İyiliği emredip kötülükten alıkoymayan bir kimse dinin ileri gelen ilim adamlarından da olamaz, kendilerine uyulan kimselerden de olamaz.][1065]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun ve siz ancak müslümanlar olarak ölünüz. Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın ... sizden hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* buyurmaktadır. Bir araya gelip kaynaşmayı ve birlik olmayı emretmek de marufu/iyiliği emretmek kabilindendir. İhtilafa ve tefrikaya düşmeyi yasaklamak da münkerin alıkonulması, yasaklanması türündendir. Yüce Allah'ın şeriatının dışına çıkan kimselere hadleri uygulamak da münkerden alıkoymak kabilindendir.][1066]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, ümmetin iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir ümmet olduğunu haber verdiği gibi ayrıca bunu ümmet arasından (yetkin kimselere) farz-ı kifaye olarak da şu: *"Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir."* (Âyet 104) buyruğu ile vacip kılmıştır.

Şanı yüce Allah, ümmetin iyiliği emredip münkerden alıkoyduğunu haber verdiğine göre emredenin emrinin alıkoyanın alıkoymasının da dünyadaki her bir mükellefe ulaşması ise bunun için bir şart değildir. Çünkü risaletin tebliğ edilmesi için dahi bu bir şart olmadığına göre risalete tabi olan hususlar hakkında nasıl böyle bir şart koşulabilir? Aksine şart bunun ulaşma imkânına mükelleflerin

1064 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 8.
1065 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 510.
1066 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 421-422.

sahip olmalarıdır. Bundan sonra onlar bu tebliğin -tebliğde bulunanın üzerine düşeni yapmış olmasına rağmen- kendilerine ulaşması için çalışmakta kusur gösterecek olurlarsa kusur onlardandır. ondan değildir.

İşte iyiliğin emredilip kötülükten alıkoymanın vacip oluşu da böyledir. Muayyen olarak herkese bu vacip değildir. Aksine bu kifaye yoluyla vaciptir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim de buna delalet etmektedir. Cihad da bunun tamamlayıcı bir unsuru olduğuna göre cihadın hükmü de budur. Eğer bu vacibi yerine getirmesi gerekenler bunu yerine getirmeyecek olurlarsa buna gücü yeten herkes gücü yettiği kadarıyla günahkâr olur. Çünkü her bir insana gücü oranında vacip bir görevdir.

Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizden bir münker gören bir kimse onu eliyle değiştirsin. eğer gücü yetmezse diliyle eğer gücü yetmezse kalbiyle (değiştirsin) ve bu imanın en zayıf halidir."[1067]][1068]

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

105. "Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: "*Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın.*" buyurmaktadır. Bu durumda uygun ictihadın varlığı ile birlikte fitne de tefrika da sözkonusu olmaz. Aksine (fitne ve tefrika) bir tür bağy/baş kaldırmak. haddi aşmak ile birlikte bulunur.][1069]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhammed ümmetine hitaben: "*Siz. kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır.*" (Âyet. 105) buyurmaktadır. İşte bu onların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den önce kendilerine apaçık delillerin gelmesinden sonra ayrılığa ve ihtilafa düştükleri hususunda gâyet açık bir husustur. Şanı yüce

1067 Müslim. 49.
1068 el-İstikame. II. 207-208.
1069 el-İstikame. I. 31.

Allah ise onun (Muhammed'in) ümmetine onlar gibi olmalarını yasaklamış bulunmaktadır.][1070]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah buyurdu ki: *"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."* buyurmaktadır. Bunlar da yahudiler ve hristiyanlardır. Yetmiş ikiden çok fırkaya bölünmüşlerdir. Bu sebeple Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem). ayrılık ve ihtilafın kendisinde onların arkasından gitmeyi yasaklamış bulunmaktadır. Bununla birlikte o. kendi ümmetinin: Yetmiş üç fırkaya bölüneceğini de haber vermiştir. Ayrıca o: Filan kişi gibi olma buyruğu bazı hallerde lafız ya da mana itibariyle onun bütün benzerlerini de kapsayabilir. Eğer kapsamayacak olursa onların muhalefet etme türlerine delil teşkil eder. Hem de onlara benzemeyi terk etmenin meşru bir iş olduğunada delildir. İşte bu şunu göstermektedir: Bir kimse bizim için meşru kılınmamış hususlarda onlara benzemekten ne kadar uzak kalırsa yasaklanmış bulunan onlara benzeyişin içine düşmekten daha da uzaklaşmış olur. Bu ise pek büyük değerli bir maslahat/menfaattir.][1071]

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ
بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾

106. "O günde kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır. Yüzleri kararanlara: İmanınızdan sonra kâfir oldunuz ha! O halde kâfir olmanızdan ötürü azabı tadın, (denilir.)"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Siz. kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır. O günde kimi yüzler ağaracak. kimi yüzler kararacaktır. Yüzleri kararanlara..."* (Âl-i İmrân. 105-106) buyruğu hakkında İbn Abbas[1072] vb. dedi ki: Ehli sünnetin yüzleri ağaracak bid'at ve ve firkat/ayrılık ehlinin yüzleri ise kararacaktır.][1073]

1070 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI.491.

1071 İktizâu's-Sıratilmustakim. I. 87-88.

1072 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân -1- 1139: Lâlekâi. İtikaduehlisünne. 74: Şabii'den de rivâyet edilmiştir.

1073 Minhâcü's-Sünne. III. 467: Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 515. XII. 115. 341. XX. 292. 24. 170-171. XXII. 358. XXVIII. 432. XXII. 451. I. 48. III. 310: el-Cevabu's-Sahih. VI. 490-491: Camiu'r-Resail. IV. 233.

[Tirmizi'nin vb.[1074] Ebu Umame'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Onlar gök kubbesi altındaki maktullerin en şerlileridir. En hayırlı maktuller de onlar tarafından öldürülen kimselerdir. Ayrıca o, bunu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in defalarca söylediğini işitmiş olduğunu da zikretmekte ve bunlar hakkında yüce Allah'ın: *"O günde kimi yüzler ağaracak kimi yüzler kararacaktır. Yüzleri kararanlara: İmanınızdan sonra kâfir oldunuz ha!"* (denilecektir) buyruğunu okuduktan sonra dedi ki: İşte bunlar, iman ettikten sonra kâfir olan kimselerdir. Yine onlar hakkında yüce Allah'ın: *Kalplerinde eğrilik olanlara gelince onlar onun müteşabih olanına uyarlar."* (Âl-i İmrân, 7) buyruğunu okudu ve: Onlar eğrildiler ve onlar da doğru yoldan uzaklaştırıldı, diye ekledi.][1075]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O günde kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır."* buyruğu hakkında İbn Abbas vb: Ehli sünnet vel cemaate mensup olanların yüzleri ağaracak. Bid'at, ayrılık ehli olanların yüzleri ise kararacaktır, demişlerdir. *"Yüzleri kararanlara: İmanınızdan sonra kâfir oldunuz ha! O halde kâfir olmanızdan ötürü azabı tadın, (denilir.) Yüzleri ağaranlar ise; Allah'ın rahmetindedirler. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar.* " (Âyet, 106-107)[1076]

Tirmizi de Ebu Umame el-Bahili'nin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hariciler hakkında: "Şüphesiz onlar cehennemliklerin köpekleridir." buyruğunu zikretmiş ve şu: "O gün kimi yüzler ağaracak kimi yüzler kararacaktır." buyruğunu okumuştur. İmam Ahmed b. Hanbel dedi ki: Hariciler hakkında hadis on yoldan sahih olarak rivâyet edilmiştir, demiştir. Müslim bu hadisi sahihinde kaydettiği gibi, Buhârî de onların bir bölümünü kaydetmiştir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Sizden bir kimse onların namazlarına göre kendi namazını, onların orucuna göre kendi orucunu, onların kıraatine göre kendi Kur'ân okumasını küçümser. Kur'ân'ı okurlar fakat gırtlaklarından aşağı inmez. Okun hedefini delip geçtiği gibi İslâm'dan öyle çıkarlar. -Bir rivâyette:- Müslümanları öldürürler, putperestleri kendi hallerine bırakırlar."][1077]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1074 Müsned, V, 256; İmam Ahmed'in oğlu es-Sünne, 1542; Tirmizi, 3000, İbn Mace, 176; Beyhaki, VIII, 188; Hakim, II, 149; Taberânî, 8046; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, -1- 47, İbn Kesir ve Elbâni hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

1075 es-Sarımu'l-Meslul, 189.

1076 Bu rivâyet İbn Abbas'tan sabit olmamıştır.

1077 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 278-279.

[Yüce Allah: *"Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır. O günde kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır. Yüzleri kararanlara: İmanınızdan sonra kâfir oldunuz ha! O halde kâfir olmanızdan ötürü azabı tadın, (denilir.) Yüzleri ağaranlar ise; Allah'ın rahmetindedirler. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar."* (Âyet. 105-107) buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Ehli sünnetin yüzleri ağaracak bid'at ehlinin yüzleri kararacaktır. Bundan dolayı Ebu Umame el-Bahili vb. bu âyeti hariciler hakkında tevil ediyor/yorumluyordu.][1078]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"İmanınızdan sonra kâfir oldunuz ha!"* buyruğu onlar hakkında inmiştir.][1079]

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَوْ اٰمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

110. "Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirsiniz. Siz, Allah'a iman da edersiniz. Eğer Kitap Ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. (Aslında) onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu (dinden çıkmış) fâsıklardır."

Tefsiri:

[Ebu Hureyre yüce Allah'ın: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."* buyruğu hakkında dedi ki:[1080] Siz insanların insanlara en hayırlı olanlarısınız. Sizler onları bukağılarla, zincirlerle ve sonunda cennete girmelerini sağlarsınız. Mallarını ve canlarını insanlara faydalı olmak için cihad uğrunda harcarlar. Bu sebeple onlar, bütün ümmetler arasında insanlara en hayırlı olanlardır.[1081]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kâfirler açısından cihad, semadan gelecek bir azap ile helak edilmelerinden çeşitli bakımlardan daha hayırlıdır:

1078 Minhâcü's-Sünne, V, 133-134; es-Sarımu'l-Meslul, 193.
1079 es-Sarımu'l-Meslul, 193 "Onlar hakkında" sözü ile kastettiği kimseler Haricilerdir.
1080 Buhârî, VI, 47.
1081 Minhâcü's-Sünne, V, 158, 238; Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 509, XVI, 316.

1) Böylesi müminlerin sevabının ecir ve mükâfatının daha büyük, derecelerinin daha yüce olmasına sebeptir. Bu da onların Allah yolunda cihad ederek Allah'ın kelimesinin en üstün ve dinin tamamıyla yalnızca Allah'ın olmasını sağlamak için yaptıkları şeylerden dolayı böyledir.

2) Böylesi, kâfirler için de daha faydalıdır. Çünkü onlar, korkudan yana güven altına alınırlar. Onlardan esir alınıp küçültülen kimse de yine selâmete kavuşur. Bu da yüce Alah'ın: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."* buyruğunun kapsamı içerisindedir. Ebu Hureyre dedi ki: Siz insanlar için en hayırlı olanlarsınız. Onları bukağılarla, zincirlerle getirirsiniz ve sonunda cennete girmelerine sebep olursunuz. Böylelikle bu ümmet, insanlar için çıkartılmış en hayırlı bir ümmet olmuştur. Bu hususta en kârlı olanlar da bizzat savaşan kimselerdir. İşte iyiliğin emredilip münkerden alıkoymaktan maksat budur. Ayrıca Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in âlimlere ancak rahmet olarak gönderilmesinin anlamının bir kısmını teşkil eder. Çünkü o, herkes hakkında -onu yalanlayanlar için dahil- durumuna göre bir rahmettir. O, kendisini yalanlayanlar hakkında bile başkasından çok daha büyük bir rahmettir.][1082]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah, bu ümmetin nebisini nitelendirdiği niteliklerle vasfetmiştir. Çünkü o: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirsiniz, siz Allah'a iman da edersiniz."* buyurduğu gibi *"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileri/yâr ve yardımcılarıdır. İyiliği emreder kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar."* (Tevbe, 71) buyurmaktadır.

İşte bundan dolayı Ebu Hureyre (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: "Siz, insanlar için insanların en hayırlılarısınız. Onları zincirlerle, bukağılarla getirirsiniz ve sonunda cennete girmelerine sebep olursunuz. Böylelikle şanı yüce Allah bu ümmetin bütün insanlar için en hayırlı ümmet olduğunu beyan buyurmaktadır. Çünkü onlar, öbür ümmetlere en faydalı, onlara iyilikleri en büyük olan bir ümmettir. Çünkü onlar, insanlara iyiliği emredip onları kötülükten alıkoymak sûretiyle nitelik ve kadar bakımından onları mükemmele doğru taşımışlardır. Çünkü onlar, herkese her türlü iyiliği emretmiş her türlü kötülükten vazgeçirmeye çalışmışlardır. Onlar, bunu Allah yolunda canlarıyla ve mallarıyla cihad etmek sûretiyle dimdik ayakta tutarlar. Bu ise yaratılmışlara/insanlara faydalı olmanın en mükemmel şeklidir.][1083]

1082 Camiu'r-Resail, II, 338.
1083 el-İstikame, II, 202-203.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."* buyurmaktadır. Ebu Hureyre dedi ki: Siz insanlar için insanların en hayırlı olanlarısınız. Onları zincirlerle bukağılarla getirirsiniz sonunda cennete girmelerine sebep olursunuz.

Cihad, iyiliğin emredilip kötülükten alıkonulmasından maksat ise kulları imkânlar ölçüsünde dünya ve ahirette maslahatlarına olan şeylere iletmektir. Allah'ın hidâyet verdiği kişi ise dünyada da ahirette de mutlu olur. Hidâyet bulmayan kişinin de Allah başkasına zarar vermesine engel olur.][1084]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazen iki kesimden birisinin bir arada oluş şartı karşılığında buyruk zikredilir. Yüce Allah'ın: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."* buyruğunda olduğu gibi. Şüphesiz ümmetin toplamı hem toplu hem ayrı ayrı bütün insanlar için en hayırlı bir ümmettir.][1085]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'a çağırmak ona (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e) uyan kimseler üzerinde bir görevdir/vaciptir. Çünk onlar onun ümmetidir. O, Allah'a nasıl davet ettiyse onlar da Allah'a çağırırlar.

Aynı şekilde ona emredilmiş her bir hususun onlara da emredilmiş olmasını, ona yasaklanmış her bir hususun onlara da yasaklanmasını, kendisine verilen haberleri onlara da haber verilmesini de ihtiva etmektedir. Çünkü davet emretmeyi kapsar. Bu ise maruf olan her bir işi emretmeyi ve her bir kötülükten de vazgeçirmeye çalışmayı kapsar.

Yüce Allah, onu bu şekilde nitelendirdiği gibi ümmetini de bir kaç yerde bu şekilde nitelendirmiş bulunmaktadır. Mesela yüce Allah: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülükten vazgeçerirsiniz."* ve: *"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileri/yâr ve yardımcılarıdır. İyiliği emrederler kötülükten vazgeçirirler."* (Âyet, 71) buyurmaktadır. İşte bu vacip/görev ümmetin tamamı üzerinde bir görevdir. İşte ilim adamlarının farzı kifaye adını verdikleri görev türü de budur. Onlar arasından bir kesim bu görevi yerine getirecek olursa diğerleri üzerinden bu görevin sorumluluğu kalkar. Çün-

1084 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 160.
1085 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 128.

kü ümmetin tamamı bunu yapmak emri ile muhatap alınmıştır. Fakat bir kesim bu görevi yerine getirdiği taktirde diğerlerinden düşer. Yüce Allah: *"Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (Âl-i İmrân. 104) buyurmaktadır.][1086]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ümmetin icmaına gelince, şüphesiz o bir gerçektir. Ümmet -Hamd Allah'a mahsustur- delalet üzere asla birleşmez. Nitekim yüce Allah, ümmeti Kitapta ve Sünnette böylece nitelendirmiştir. O: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz, iyiliği emreder kötülükten vazgeçirirsiniz. Siz Allah'a iman da edersiniz."* buyurmaktadır. Bu, onların her bir iyiliği emretmekle her bir kötülükten de vazgeçirmeye çalışmakla nitelendirmeleri demektir. Nitekim şu buyrukta onların nebileri de böylece nitelendirilmiştir: *"Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (vasıflarını) yazılı bulacaklarını kendilerine iyiliği emreden onları kötülükten alıkoyan... O rasûle uyarlar."* (A'râf. 157) Yüce Allah: *"Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin velileridirler. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar."* (Tevbe. 71) buyruğunda da böylece nitelendirmektedir. Eğer ümmet din hakkında delalet olan bir hususu kabul edip söyleyecek olursa, o taktirde ümmet bu hususta iyiliği emretmiş ve kötülükten de vazgeçirmiş olmaz.][1087]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün fırkalar hakkında insanların haberlerini takip edip okuyan bir kimse, hidâyet ve doğruluk üzerinde azami ittifakı fitneden ayrılıktan ve ihtilaftan da en büyük ölçüde uzak kalmayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından daha çok gerçekleştirmiş hiçbir kesimin bulunmadığını açıkça görecektir. Onlar, Allah'ın onlar lehine buna dair yapmış olduğu şahitliği ile yaratılmışların en hayırlılarıdır. Çünkü yüce Allah: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülükten vazgeçirirsiniz. Siz Allah'a iman da edersiniz."* buyurmaktadır.][1088]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ümmetlerin en faziletlileri Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetidir. Yüce Allah: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."* ve: *"Sonra kitabı kullarımız arasından seçtiğimiz kişilere miras verdik."* (Fatır, 32) buyurduğu gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Müsneddeki hadiste: "Sizler, yetmiş ümmet-

1086 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV 165.
1087 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 176-177.
1088 Minhâcü's-Sünne. VI. 364.

ten daha üstünsünüz: o ümmetlerin Allah nezdinde en hayırlıları en üstün ve şerefli olanları sizlersiniz." buyurmaktadır.[1089]][1090]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülükten vazgeçirirsiniz.*" buyruğu gibi. Bu buyruk, onların her türlü iyiliği emretmelerini, her türlü kötülükten de vazgeçirmelerini gerektirir. Bilindiği gibi Allah'ın vacip/farz kıldığını vacip kabul edip Allah'ın haram kıldıklarını da haram kabul etmek, iyiliği emredip kötülükten alıkoymanın bir parçasıdır. Hatta bizatihi iyiliğin emredilip kötülükten vazgeçirilmesinin kendisidir. O halde Allah'ın ve Rasûlünün farz kıldığı her bir şeyi farz kılmaları, Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldığı her bir şeyi haram kılmaları gerekir. Bu durumda onların haram olan bir şeyi vacip/farz vacip olan bir şeyi de haram kılmaları zorunlu olarak imkânsız bir iş olur. Çünkü onların bu gibi hususlarda hakkı söylemeyip susmaları onlar için caiz değildir. Hakka karşı suskun kalıp onun zıttı olan bâtılı söylemeyi nasıl caiz/mümkün kabul edebiliriz? Eğer onlar bunu yapacak olurlarsa o taktirde kötülüğü emretmiş iyilikten vazgeçirmiş olurlar ki bu nassa muhaliftir.][1091]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz kitap ehlinden Allah'a iman eden ... kimseler vardır.*" (Âl-i İmrân, 199) âyetinin İbn Selâm ve arkadaşları hakkında indiği söylenmiştir. Nitekim bu, İbn Zeyd'den nakledilmiştir. Bazıları da kitap ehlinin iman edenleri hakkında inmiştir, demiştir. Eğer dış görünüşü itibariyle onlardan sayılanlar hakkında indiğini kastediyorsa bu, birinci görüşün aynısıdır. Eğer umumi olarak bunu kastediyorsa o taktirde bu da ikinci görüştür. Bu da zayıftır. Çünkü bu gibi kimseler hakkında: "*Muhakkak kitap ehlinden bazı kimseler*" denilmez; çünkü bunlar ashab-ı kiram arasında sayılırlar. Müminlerin ecirleri gibi ecirleri vardır. Hatta onların ecirleri kendilerine iki defa verilir. Onlar bütün şeri hükümleride yerine getirmekle hükümlüdürler. O halde onların durumu kendilerine: Ecirleri Rabbleri nezdindedir, denilmesinden daha büyüktür. Aynı şekilde onların durumları açık ve bilinen bir durumdur. Ayrıca durumlarını haber vermenin faydası ne olabilir? Bu husus ise İslâm'ı açığa vuran kimseler arasında namazı kılınması gereken münafık kimselerin de bulunduğunu açıkça gösteren hususlardan

1089 Tirmizi, 3001; İbn Mace, 4287; Ahmed, V, 3; Taberi, 4287; İbnu'l-Mübârek, Zühd, s.114; İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Âli İmrân 1-1156; Müstedrek, IV, 84 senedi hasendir. Allah en iyi bilendir.

1090 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 221.

1091 Minhâcü's-Sünne, VIII, 345-346.

birisidir. İbn Ubeyy ve Emsali hakkında inen buyruklarda görüldüğü gibi. Diğer taraftan küfür diyarında bulunan bir kimse namazı kılınabilen müslüman bir kişi de olabilir. Necaşi gibi. Yüce Allah'ın: *"Eğer kitap ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. (Aslında) onlardan iman edenler olmakla birlikte..."* buyruğu da buna benzemektedir. Sözü edilenlerin İbn Selâm ve arkadaşları olduğu söylenmektedir.][1092]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bize: *"Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun ve siz ancak müslümanlar olarak ölünüz. Hepiniz, toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini de hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti de O'nun nimetiyle kardeş olmuştunuz."* (Âl-i İmrân, 102-103) buyruğundan itibaren: *"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."* (Âl-i İmrân, 105) ve: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."* (Âyet, 110) buyurmaktadır. Bu buyruklarıyla yüce Allah ölene kadar İslâm'a bağlı kalmayı emretmektedir. Nitekim bütün nebilere de İslâm'a bağlı kalmalarını emir buyurmuştur. Yine bize hep birlikte ve ayrılıp dağılmamak üzere onun ipine sımsıkı bağlanmamızı emretmekte, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra ayrılığa düşüp ihtilaf edenler gibi olmamızı da yasaklamaktadır. Yüce Allah, ayrıca birtakım yüzlerin ağaracağını, birtakım yüzlerin kararacağını da sözkonusu etmiştir. İbn Abbas: Ehli sünnet velcemaate mensup olanların yüzleri ağaracak bidât ve tefrika ehlinin yüzleri kararacak demiştir. Bunlara: "İman ettikten sonra kâfir oldunuz ha" denileceği de zikredilmektedir. Bu ise yüce Allah'ın: *"Ve ancak müslümanlar olarak ölünüz."* buyruğu ile alakalıdır. Yüce Allah, bununla İslâm'a devamlı olarak bağlı kalmayı emir buyurmakta, yüzleri kararacak olanları ayrılığa ve ihtilafa düşen kimseler olduğunu onlara iman ettikten sonra kâfir oldunuz ha, denileceğini açıklamaktadır. Bu da onların kâfir ve mürted olduklarına bir delildir. Ashab-ı Kiram da âyet-i kerimeyi Hariciler hakkında yorumlamışlardır.][1093]

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَاؤُ۫ا
بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

1092 Muellefatuh Şeyh Muhammed b. Abdulvehhap, IX, 145.
1093 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 114-115.

112. "Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğerki Allah'ın ahdine ve insanların (müminlerin) emânına sığınmış olsunlar. Onlar döne dolaşa Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine fakirlik (cimrilik ve mal tutkusu) damgası da vuruldu. Bunun sebebi onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Diğer bir sebep te onların (Allah'a) isyan etmiş ve aşırı gitmiş olmalarıdır."

Tefsiri:

[Yahudi dininde esas. kibir olduğundan ötürü yüce Allah onları zillet ile cezalandırmıştır: *"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet vurulmuştur."* buyurmaktadır.][1094]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğerki Allah'ın ahdine ve insanların emanına sığınmış olsunlar."* buyruğu ile şanı yüce Allah. bulundukları her yerde -bir ahde bağlanmış olmaları hali dışında- üzerlerine zilletin yazıldığını beyan buyurmaktadır. Böylelikle bir ahdi ve bir emanı bulunan kimseler hakkında zilletin sözkonusu olmayacağı anlaşılmaktadır. Yoksulluk hali bulunsa bile. Çünkü zelil olmamakla birlikte yoksulluk bulunabilir.][1095]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar döne dolaşa Allah'ın gazabına uğradılar."* buyruğu yahudilerin gazaba uğramışlar olduğuna dair bir beyandır.][1096]

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾

113. "Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar."

1094 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 628.
1095 es-Sarımu'l-Meslul, 27.
1096 İktizâu's-Sıratilmustakim. I. 66.

Tefsiri:

[*"Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar. Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir."* (Âyet. 113-114) denildiğine göre bu âyet-i kerime, Abdullah b. Selâm ve arkadaşları hakkında inmiştir. Yine yüce Allah'ın: *"Onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu fâsıklardır."* (Âl-i İmrân, 110) buyruğunda (iman ettikleri söylenenlerin) Abdullah b. Selâm ve arkadaşları olduğu da söylenmiştir.

Bu da -Allah en iyi bilendir- kendisinden önceki buyruk gibidir. Onlar (iman etmek sûretiyle) kitap ehlinden kalmadılar. Maksat ise mü'min olduğu halde dış görünüş itibariyle onlardan sayılan fakat muhacir ve Mücahid müminlerin yapabildiklerini yapamayan kimselerdir. Firavun hanedanı arasında mü'min olduğu halde bulunan Firavun hanedanından iman eden kimse gibidir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Firavun ailesinden olup imanını gizleyen mü'min bir adam dedi ki: Siz benim Rabbim Allah'tır, dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Hâlbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle geldi."* (Mü'min, 28) buyurmaktadır. O Firavun hanedanından olmakla birlikte mümindir.

İşte sözü edilenler de böyledir. Aralarından mü'min olan kimseler vardır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu fâsıklardır."* buyurmaktadır. Bundan önce de: *"Eğer kitap ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu fâsıklardır."* (Âyet, 110) buyurmaktadır. Daha sonra ise: *"Onlar eziyet etmekten başka asla size zarar veremezler."* bu ise onların çoğunluğuna ait değil onların tamamına ait bir husustur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Eğer sizinle savaşırlarsa size arkalarını dönüp kaçarlar, sonra onlara da yardım edilmez."* (Âl-i İmrân, 111) buyurmaktadır.][1097]

Hristiyanların Bu Âyeti Delil Göstermelerine Karşı Cevabı

[Yüce Allah'ın: *"Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar. Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir."* (Âyet, 113-114) buyruğuna gelince;

1097 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 224.

Bu âyet-i kerimede hristiyanlara ait bir özel durum sözkonusu değildir. Aksine bu âyet-i kerimeler yüce Allah'ın: "*Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirsiniz. Siz Allah'a iman da edersiniz. Eğer Kitap Ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. (Aslında) onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu (dinden çıkmış) fâsıklardır. Onlar (dille) eziyet etmekten başka asla size bir zarar veremezler. Eğer sizinle savaşırlarsa size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez. Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğerki Allah'ın ahdine ve insanların (müminlerin) emânına sığınmış olsunlar. Onlar döne dolaşa Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine fakirlik (cimrilik ve mal tutkusu) damgası da vuruldu. Bunun sebebi onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Diğer bir sebep te onların (Allah'a) isyan etmiş ve aşırı gitmiş olmalarıdır.*" (Âyet, 110-112) buyurduktan sonra: "*Onların hepsi bir değildir. Kitap ehlinden bir zümre vardır ki hakk üzere dosdoğru yürümektedir...*" buyurmaktadır.

Bilindiği üzere yüce Allah'ın: "*Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı idi.*" (Bakara, 61) buyruğunda sözü edilen yahudilerin niteliği olan bir vasıftır. Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur.*" (Âyet, 112) buyruğu gibidir.

Buna göre yüce Allah'ın bundan sonra: "*Kitap ehlinden bir zümre vardır ki hakk üzere dosdoğru yürümektedir.*" buyurmaktadır.

Bunun yahudileri kapsaması kaçınılmaz bir durumdur. Diğer taraftan müslümanlar da hristiyanlar da yahudiler arasında Mesih'i ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i inkâr etmekle birlikte aralarında mü'min bir kimsenin olmadığını ittifakla kabul etmişlerdir. Bu da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) dininden kesin olarak bilinen bir husustur. Âyet-i kerime, eğer hristiyanları kapsayacak olursa bu hususta onların hükmü de yahudilerin hükmü gibi olur. Şanı yüce Allah ise kitap ehlinden iman edenlerden şu buyruğunda olduğu gibi övgü ile söz etmiştir: "*Muhakkak Kitap Ehlinden Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene -Allah'a korku ve itaatle- iman edenler vardır. Onlar, Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların mükâfatları Rabbleri yanındadır. Şüphesiz Allah hesabı çabucak görendir.*" (Âl-i İmrân, 199)

İlim adamlarının çoğunlukla zikrettiklerine göre Âl-i İmrân'daki bu diğer âyet-i kerime, Necaşi vb. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman etmekle birlikte

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına hicret etmek ve İslâm'ın şeri hükümleriyle amel etmek imkânını bulamayan kimseler hakkında inmiştir. Çünkü onun ülke ahâlisi hristiyan idi. İslâm'ın şeri hükümlerini açıkça uygulaması hususunda ona muvafakat etmezlerdi.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefat ettiği zaman onun cenaze namazını kıldırdığı da söylenmiştir ki bunun sebebi belirttiğimiz bu husustur. Çünkü orada müslümanların cenaze namazlarını kıldıkları şekilde açıktan açığa kalabalık bir cemaat ile namazını kılacak hiçbir kimse yoktu.

İşte bundan dolayı kendisi iman etmiş olmakla birlikte kitap ehlinden biri olarak ve Dar-ı Harpte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden ve Dar-ı İslâm'a hicret etmek imkânını da İslâm'ın açık şeri hükümleri ile amel etmek imkânını bulamayan müminler gibi değerlendirmiştir. Bu durumdaki bir kişi, imkân bulduğu kadarı ile amel eder. Uygulamaktan aciz olduğu kadarı da onun üzerinden kalkar. Nitekim yüce Allah: *"Şâyet mü'min olmakla birlikte size düşman olan bir kavimden ise o zaman mü'min bir köle azat etmesi gerekir..."* (Nisa. 92) buyruğunda da böyledir.

Kişi, Firavun hanedanından iman eden gibi, görünüşte kâfirlerden fakat içte müminlerden olabilir.

Yüce Allah: *"Firavun ailesinden olup imanını gizleyen mü'min bir adam dedi ki: Siz benim Rabbim Allah'tır, dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Hâlbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle geldi. Eğer o yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir, eğer doğru söylüyor ise onun size va'dettiğinin bir bölümü gelir, sizi bulur. Şüphesiz Allah haddi aşan ve yalan söyleyen kimseleri doğru yola iletmez. Ey kavmim, bugün bu yerde üstünlük sağlayanlar olarak mülk sizindir. Eğer Allah'ın azabı bize gelirse bize kim yardım eder? Firavun dedi ki: Ben size ancak gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi doğru yoldan başkasına da iletmiyorum. İman eden o kimse dedi ki: Ey kavmim, muhakkak ben sizin için o grupların günü gibi bir günden korkuyorum; Nuh kavmi, Âd, Semud ve onlardan sonra gelenlerin başına gelenin benzerinden. Allah kullara zulüm dilemez. Ey kavmim! Muhakkak ben sizin için bağrışıp çağrışma gününden korkarım. O günde arkanızı dönüp gideceksiniz ve sizi Allah'a karşı koruyacak kimseniz olmayacaktır. Allah'ın saptırdığını doğru yola iletecek kimse bulunmaz. Andolsun önceden Yûsuf da size apaçık belgelerle gelmiş idi. O zamanlar da size getirdiğinden şüphe edip durmuştunuz. Nihâyet o vefat ettiğinde de: Allah ondan sonra artık asla bir daha rasûl göndermeyecektir, dediniz. Allah haddi aşan, şüpheci kimseleri işte böyle*

saptırır. Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Gerek Allah indinde, gerek müminler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."

Firavun dedi ki: Ey Hâmân, benim için yüksek bir köşk yap, belki o yollara ulaşırım; Göklerin yollarına, sonunda belki Mûsâ'nın ilâhının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki, ben onu yalancı sayıyorum. İşte böylece Firavun'un kötü ameli kendisine süslendirildi ve doğru yoldan alıkonuldu. Firavun'un hilesi ancak bir hüsranla içiçe idi. O iman eden dedi ki: Ey kavmim, bana uyun, ben sizi doğru yola eriştireyim. Ey kavmim! Bu dünya hayatı ancak bir geçimliktir. Âhiret ise doğrusu asıl kalınacak yurdun ta kendisidir. Kim bir kötülük işlerse ona ancak onun benzeri ile karşılık verilir. Erkek yahut kadın kim mü'min olarak salih amel işlerse işte onlar cennete girerler. Onlar orada hesapsız rızıklanırlar. Ey kavmim! Ne oluyor böyle ki, ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz. Siz beni Allah'a kâfir olmaya ve O'na bilmediğim şeyi ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Hâlbuki ben sizi mutlak galip, çok mağfiret edici olana davet ediyorum. Elbette beni kendisine davet ettiğiniz şeylerin dünyada ve ahirette herhangi bir daveti yoktur. Dönüşümüz muhakkak Allah'adır. Şüphesiz haddi aşanlar da ateşin dostlarıdır. Yakında benim size söylediğimi hatırlayacaksınız. Ben işlerimi Allah'a ısmarlıyorum. Muhakkak Allah kullarını çok iyi görendir. Sonunda Allah kurdukları tuzakların kötülüklerinden korudu onu, Firavun hanedanını ise kötü azap kuşattı." (Mü'min, 28-45)

Şanı yüce Allah, kötü azabın Firavun hanedanını çepeçevre kuşattığını haber verdiği gibi Firavun hanedanı arasında imanı gizleyen mü'min bir adamın bulunduğunu ve onlara zikrettiği şekilde hitap ettiğini de haber vermektedir. Bu kişi neseb, cins ve görünüş itibariyle Firavun hanedanından idi. Fakat en ağır azaba atılacak Firavun hanedanından değildi. Firavunun hanımı da aynı şekilde bu tür Firavun hanedanından değildir. Yüce Allah da: "*Allah iman edenlere de Firavun'un karısını misal verdi. Hani o: Rabbim benim için nezdinde cennette bir ev yap. Firavun'dan ve onun amelinden beni kurtar ve o zalimler topluluğundan beni esenliğe çıkar, demişti.*" (Tahrim, 11) buyurmaktadır.

Erkeğin hanımının ise onun âlinden/hanedanından olduğuna delil de yüce Allah'ın: "*Lut ailesi bunlardan müstesnâdır. Biz onların hepsini mutlaka kurtarıcılarız. Yalnız karısı müstesnâ. Onun mutlaka geride kalanlardan olmasını takdir ettik.*" (Hicr, 59-60) buyruğudur.

İşte kitap ehli de böyledir. Onlar arasında görünüşte onlardan olmakla birlikte bâtınen Allah'a ve Rasûlü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden, gücünün yettiği kadarı ile amel eden ve ilmi ve ameli bakımdan yapamadıklarının sorumluluğu da kendisinden düşen bir kişi olabilir. *"Allah hiçbir kimseye takatinden başkasını yüklemez."* (Bakara, 286) Böyle bir kişi Necaşi'nin aciz kaldığı gibi Dar-ı İslâm'a da hicret etmekten de aciz bulunabilir. Onlar arasında görünüşte müslüman olup dışa da müslüman olduklarını gösteren kimseler olduğu gibi içten içe kâfir olan münafık kimseler de vardır. Böyleleri içten içe ya yahudi, ya hristiyan, ya müşrik ya da muattıl/rabb tanımayan kişi olabilir.

Aynı şekilde kitap ehli ve müşrikler arasında da görünüş itibariyle onlardan olmakla birlikte içten içe Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden iman ehli kimselerden olabilir. Bu bilmeye ve amel etmeye gücünün yettiği kadarını yapar, bu hususta aciz kaldığı da ondan düşer. Hammad b. Seleme'nin Sabit'ten rivâyet ettiği hadise göre Enes dedi ki: Necaşi öldüğü zaman Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kardeşiniz için mağfiret dileyin." buyurdu. Birileri: Bize Habeş topraklarında ölen bu kâfire mağfiret dilememizi mi emrediyorsun, demesi üzerine *"Muhakkak Kitap Ehlinden Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene iman edenler vardır."* (Âl-i İmrân, 199) âyeti nazil oldu.

Bunu, İbn Ebu Hatim ve başkaları kendi senetleriyle zikrettikleri gibi Hammad b. Seleme de bunu Sabit'ten o Hasan-ı Basri'den diye zikretmiştir. Buna göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kardeşiniz Necaşi için mağfiret dileyiniz." buyurmuş ve hadisi bunun gibi zikretmiştir.[1098]

Müfessirlerden bir kesim de Cabir b. Abdullah, İbn Abbas, Enes ve Katade'den şöyle dediklerini zikretmektedirler: Bu âyet-i kerime, adı Ashame olan Habeşistan kralı Necaşi hakkında inmiştir. Ashame Arapçada atiyye/bağış demektir. Çünkü Ashame öldüğü zaman Cebrail (aleyhisselâm) ölümünü öldüğü günde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bildirmişti. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ashabına: Haydi çıkın sizin topraklarınızdan başka yerde ölmüş bir kardeşinizin cenaze namazını kılın, buyurdu. Onlar: O kim, dediler. O: "Necaşi" buyurdu. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Baki'e çıktı. Bazıları şunu da ilave ederler: Medine'den Habeşistan topraklarına kadar önü açıldı, Necaşi'nin teneşirini gördü ve namazını kıldırdı. Dört tekbir aldı, ona mağfiret diledi. Ashabına da: "Onun için mağfiret dileyin." buyurdu. Münafıklar: Şuna baksanıza o hiçbir

1098 Ahmed, IV, 7; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 2-2052. Hadiste açıkça bir zayıflık vardır. Necaşi'nin namazının kıldırılması ise âyetin nüzul sebebi sözkonusu edilmeden varid bir rivâyettir. Buhârî, 3877; Müslim, 2952'de olduğu gibi.

şekilde görmediği ve dini üzere de olmayan Habeşistanlı hristiyan bir kâfirin cenaze namazını kıldırıyor. dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "*Muhakkak Kitap Ehlinden Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene -Allah'a korku ve itaatle- iman edenler vardır. Onlar, Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların mükâfatları Rabbleri yanındadır. Şüphesiz Allah hesabı çabucak görendir.*" (Âl-i İmrân. 199) âyetini indirdi.

İlim adamlarından bir kesim de bu âyet-i kerimenin Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilinceye kadar Mesih'in dini üzere bulunan sonra da Muhammed'e iman eden kimseler hakkında inmiştir. Nitekim bu görüş, Ata'dan da rivâyet edilmiştir.[1099]

Bir kesimin kanaatine göre de âyet-i kerime kitap ehlinin bütün müminleri hakkında inmiştir.[1100]

Birinci görüş[1101] daha güzeldir. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman edip ona imanını açığa vurmuş ise ve Dar-ı İslâm'da bulunuyorsa gizli ve açık müslümanların yaptıkları işleri o da yapar ise bu kişi müminlerdendir. Bundan önce isterse putlara tapan bir müşrik olsun. Hele bir kitap ehli kimse olursa durumu nasıl olur? Buna Abdullah b. Selâm, Selman-ı Farisi ve başkaları örnektir. Bunlar hakkında: Bunların kitap ehlinden oldukları söylenemez. Nitekim muhacirlerle ensar hakkında onlar müşriklerden ve puta tapıcılardan oldukları söylenemeyeceği gibi. Dış görünüşü itibariyle onlardan fakat bâtınen müminlerden olan kimsenin durumundan farklı olarak. münafıklardan olsun onlardan. başkalarından olsun herhangi birilerinin cenaze namazını kılması kimse için mümkün değildir.

Hristiyan ülkelerinde bu türden pek çok kimse vardır. Bunlar ya mutlak olarak imanlarını gizlerler ya da avamdan iman ettiklerini gizlemekle birlikte kendilerine yakın özel kimselere bunu açıklarlar. İşte bu gibi kimseleri yüce Allah'ın: "*Muhakkak kitap ehli arasından Allah'a ... iman edenler vardır.*" buyruğu kapsayabilir.

Bunlar. aldıkları bir maldan ötürü Allah'ın kitabına ve Rasûlüne imanı terk eden kimseler değildir. İnsanların mallarını bâtıl yollarla yeyip Allah'ın yolunu takip etmekten onları alıkoyan Muhammed'e iman etmelerine engel olan Hahamlarla Rahiplerden birçoğunun yaptığı gibi yapmazlar.

1099 Bu. İbnu'l-Cevzî. Tefsir. I. 533'de dördüncü görüş olarak kaydedilmiştir.
1100 Bu da Zâdü'l-Mesîr. I. 533'de ikinci görüş olarak zikredilmiştir.
1101 Yani Necaşi hakkında indiği görüşü.

Yüce Allah'ın: "*Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar. Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir.*" (Âyet 113-114) buyruğuna gelince;

Bu âyet-i kerimelerin yahudileri kapsaması, hristiyanları kapsamasından daha güçlüdür. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "*Mûsâ'nın kavminden de (insanları) hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır.*" (A'râf, 159) buyruğudur.

Bu buyruk, Tevrat'a sımsıkı sarılan kimseler hakkında mutlak bir övgüdür. Bunda Mesih'i yalanlayan kimselere dair bir övgü olmadığı gibi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlayan kimselere de bu buyrukta bir övgü yoktur.

İfadelerin bağlamı da bu sözlere açıklık getirmektedir. Çünkü yüce Allah: "*Siz insanlar için çıkartılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülükten vazgeçirirsiniz.*" (Âyet 110) buyurduktan sonra: "*Eğer kitap ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu fâsıklardır.*" (Âyet 110) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah, onları bir türü mü'min diğer türü ise fâsıklar olmak üzere iki türe ayırmış olup fâsıklar da onların çoğunluğunu teşkil etmektedir. Yüce Allah'ın: "*Onlardan iman edenler olmakla birlikte*" buyruğu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce aralarından iman edenleri kapsar. Nitekim yüce Allah'ın: "*Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet koyduk.*" buyruğundan itibaren: "*Onlardan birçoğu fâsıklardı.*" (Hadid. 27) buyruğu da onları kapsar. Yüce Allah'ın: "*Andolsun ki Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik. Nübüvveti ve kitabı soylarından gelenlere verdik. Onlar arasından kimisi hidâyet bulmuştu ama onlardan çoğu ise fâsıklardı.*" (Hadid, 26) buyruğu da böyledir.

Yüce Allah'ın, İbrahim el-Halil hakkında:. "*Onu ve İshak'ı mübarek kıldık. O ikisinin soyundan da ihsan edici de vardır, nefsine apaçık zulmedici de vardır.*" (Sâffât. 113) buyruğu da böyledir. Daha sonra yüce Allah: "*Çoğunuz fâsıklarsınız.*" (Maide. 59) buyurduğu gibi: "*Onlar (dille) eziyet etmekten başka asla size bir zarar veremezler. Eğer sizinle savaşırlarsa size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez. Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğerki Allah'ın ahdine ve insanların (müminlerin) emânına sığınmış olsunlar. Onlar döne dolaşa Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine fakirlik*

(cimrilik ve mal tutkusu) damgası da vuruldu. Bunun sebebi onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Diğer bir sebep te onların (Allah'a) isyan etmiş ve aşırı gitmiş olmalarıdır." (Âyet 111-112) buyurmaktadır.

Nerede olurlarsa olsunlar üzerlerine zilletin vurulmuş olması Allah'ın gazabına uğramışlıkları ve bununla birlikte sözkonusu edilen haksızca peygamberleri öldürüp isyan etmeleri, haddi aşmalarına gelince; bu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden öncesinde de sahip oldukları nitelikleridir. Nitekim yüce Allah Bakara Sûresi'nde: *"Hani siz, şöyle demiştiniz: Ey Mûsâ biz yalnız bir (çeşit) yemekle yetinemeyiz. Bizim için Rabbine dua et de bize bakla (sebze), acur, sarımsak, mercimek ve soğan gibi yerin bitirdiği şeylerden çıkarsın. Mûsâ dedi ki: Siz daha hayırlı olanı böyle daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise herhangi bir şehre çekip gidin, istediğiniz şey orada size verilecek. Bundan ötürü onlar zillet ve yoksulluğa mahkûm edildiler; Allah'tan gelen bir gazaba uğradılar. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı idi. Bu, onların isyan etmelerinden ve taşkınlıklarından dolayı idi."* (Bakara, 61) buyurmaktadır.

Bundan sonra ise: *"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir."* (Bakara, 62) buyurmaktadır.

Böylelikle bu âyet-i kerime, herhangi bir değişikliğin sözkonusu olmadığı ve nesihten önce bunlara sımsıkı sarılan bu dört millete/dine mensup kimseleri kapsamaktadır. Âl-i İmrân Sûresi'ndeki âyet-i kerime de böyledir. Yüce Allah, kitap ehlinin Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gönderilmesinden önce çoğunluğun sahip oldukları niteliklerini dile getirdikten sonra: *"Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar. Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir."* (Âyet 113-114) buyurmaktadır. Bu ise (şeriatlerinin) neshinden önce bu niteliklere sahip olan kimseleri kapsar. Onlar değişikliğe uğramamış ve nesh edilmemiş hak din üzere idiler. A'râf Sûresi'nde buyurduğu gibi: *"Mûsâ'nın kavminden de (insanları) hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır."* (A'râf, 159)

Yüce Allah'ın: "*Onları (yahûdîleri) yeryüzünde paramparça topluluklar halinde dağıttık. Onlardan kimi sâlihlerden oldu, kimi de bundan aşağıdadır. Belki dönerler diye de onları hem iyiliklerle hem de kötülüklerle imtihan ettik. Onlardan sonra arkalarından kötü kimseler gelip yerlerine geçti. Kitaba da mirasçı oldular. Bu dünyanın değersiz malını alırlar (ve): Bize (nasıl olsa) ileride mağfiret olunur, diyorlardı. Kendilerine ona benzer bir metâ' gelirse onu da alıyorlardı. Allah'a karşı haktan başkasını söylemeyeceklerine dair kendilerinden o kitabın teminatı alınmadı mı? Hâlbuki onda olanı durmadan okumuşlardı da. Âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akletmeyecek misiniz? Bir de Kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar(a gelince); şüphesiz Biz, ıslah etmeye çalışanların mükâfatını boşa çıkarmayız.*" (A'râf. 168-170) buyruğu da böyledir.

Nitekim yüce Allah: "*Yarattıklarımızdan öyle bir ümmet vardır ki, hakla yol gösterirler ve onunla adaletle hükmederler.*" (A'râf. 181) buyurmuştur.

İşte bu şanı yüce Allah'ın, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce bu niteliğe sahip olan kimseler ile bunlar arasından Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yetişip ona iman eden kimselerin ecirlerini iki defa alacaklarına dair vermiş oldukları bir haberidir.][1102]

يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولٰٓئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا
مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

114. "Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir.

115. Ve onlar ne hayır işlerlerse ondan mahrum bırakılmayacaklardır. Allah takva sahiplerini çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Abdullah b. Mesud rivâyetle dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yatsı namazını (kıldırmak üzere mescide) geç çıktı. Sonra mescide çıktı. Herkesin namazı beklemekte olduğunu görünce şöyle buyurdu: "Şunu söyleyeyim ki bu din mensupları arasından şu saatte sizden başka Allah'ı zikreden hiçbir kimse yoktur." Bunun üzerine şu: "*Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emre-*

1102 el-Cevâbu's-Sahih. II. 201-213.

derler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir. Ve onlar ne hayır işlerlerse ondan mahrum bırakılmayacaklardır. Allah takva sahiplerini çok iyi bilendir." (Âyet 113-115) âyetleri nazil oldu.[1103]][1104]

هَآ أَنْتُمْ أُولَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا اٰمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾

119. "İşte siz kendilerini sevdiğiniz halde, onlar sizi sevmezler. Siz kitapların hepsine de inanırsınız. Onlarsa sizinle karşılaştıkları zaman 'iman ettik' derler; fakat (birbirleriyle) başbaşa kaldıklarında kinlerinden dolayı kendi kendilerini yer bitirirler. De ki: Geberin kininizle. Şüphesiz Allah, göğüslerde olanı çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Buyruktaki "zat: öz" aslında "zu"un müennes şeklidir. Yüce Allah'ın: *"Ve aslihu zate beynikum: Aranızı düzeltiniz."* (Enfâl, 1) buyruğu ile: *"Allah göğüslerde olanı çok iyi bilendir: Alimun bizatissudur"* buyruklarında olduğu gibi. Bu lafız, izafet terkibini gerektirir. Ancak Kelamcılar, bu kelimeyi izafet halinde kullanmayıp onu marife/tanımlı yaparak "ezzât" dediler. Bunun hakiki mahiyeti ise sıfatları bulunan bir varlık demektir. Buna göre "ezzât" lafzının kullanıldığı her bir yerde onun sıfatlarının da bulunması gerekir.][1105]

Merhum İbn Teymiyye yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Allah göğüslerde olanı çok iyi bilendir."* buyruğu hakkında dedi ki:

[O göğüslerle beraber bulunan (kalplerdeki) hatırdan geçen düşünceleri ve benzeri hususları çok iyi bilendir.][1106]

إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا إِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

1103 Tirmizi, 167; Ahmed, I, 396. Hadis sahihtir.
1104 Şerhul Umde -namaz, 212-213.
1105 es-Safdiyye, I, 109.
1106 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 342.

120. "Size bir iyilik dokunursa onları tasaya düşürür; eğer size bir kötülük isabet ederse ondan dolayı sevinirler. Şâyet sabreder ve sakınırsanız, onların hilekârlıklarının size hiçbir zararı olmaz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarını çepeçevre kuşatandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Kendinizden başkasını sırdaş edinmeyin. Onlar halinizi bozmaktan hiç geri kalmazlar.*" (Âyet 118)'den itibaren: "*Şâyet sabreder ve sakınırsanız onların hilekârlıklarının size hiçbir zararı olmaz.*" (Âyet 120) buyurmakta ve böylelikle takva ve sabırlı olmak halinde münafık düşmanlarının hile ve tuzaklarının müminlere zarar vermeyeceğini beyan buyurmaktadır.][1107]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Şâyet sabreder ve sakınırsanız onların hilekârlıklarının size zararı olmaz."* buyurmaktadır. Sûrenin sonunda da ortalarında da böyle buyrulmaktadır. Yûsuf Sûresi'nde de: "*Şüphesiz ki kim sakınır/takvalı olur ve sabrederse.*" (Yûsuf. 90) buyurmaktadır. Takdir edilen şeylere karşı sabretmek de sabrın kapsamına girer. Takva/sakınmak ise emrolunanları yapmak, yasaklanmış olanları terk etmek demektir. Her ikisini bir arada yerine getiren bir kimse için bunu yapamayandan farklı olarak hayır bütünüyle bir arada verilmiş demektir.][1108]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Size bir iyilik dokunursa onları tasaya düşürür. Eğer size bir kötülük isabet ederse ondan dolayı sevinirler.*" buyurmaktadır. Buradaki hasenat ve seyyiat/iyiliklerle kötülükler ile sevindirici şeylerle zararlı şeyler de kastedilir, itaat olan işler ile masiyet olan işler de kastedilir.][1109]

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝١٢١

121. "Hani sen (bir sabah) erkenden, müminleri savaşa elverişli yerlere yerleştirmek üzere ailenin yanından ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, herşeyi bilendir."

1107 Cemiu'r-Resail. II. 137.
1108 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 77. 329. X. 456.
1109 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 44-45. Burada maksat ise birincisidir.

Tefsiri:

[Yüce Allah, onun hakkında[1110] Âl-i İmrân Sûresi'nin önemli bir bölümünü indirmiştir. Yüce Allah'ın: *"Hani sen erkenden müminleri savaşa elverişli yerlere yerleştirmek üzere ailenden ayrılmıştın."* buyurmaktadır. Yine yüce Allah bu sûrede: *"İki ordunun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenleri ancak yaptıkları bazı işler yüzünden, şeytan yoldan çıkarmak istemişti. Andolsun Allah da onları affetti. Çünkü Allah, (günahları) bağışlayandır, (ceza vermekte acele etmeyen) Halîmdir."* (Âyet 155); Yine bu sûrede: *"Muhakkak Allah size verdiği sözünü aynen yerine getirmiştir. Hani o zaman O'nun izniyle onları öldürüyordunuz. Nihâyet sevmekte olduğunuzu size gösterdikten sonra yılgınlık gösterdiniz, verilen emir hakkında çekiştiniz, isyan ettiniz. İçinizden kiminiz dünyayı istiyor, kiminiz de âhireti istiyordu. Sonra sizi sınamak için sizi onlardan geri çevirdi. Bununla beraber sizi affetti. Allah müminlere lütufkârdır."* (Âyet 152); *"Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı: Bu bize nereden geldi, dediniz? De ki: O kendinizdendir. Şüphesiz Allah her şeye güç yetirendir."* (Âyet 165) buyurmaktadır. Şeytan da herkes arasında: Muhammed öldürüldü, diye yüksek sesle bağırmıştı.[1111] Bundan dolayı aralarından bazıları sarsılıp kaçmış kimileri ise sebat gösterip savaşmış idi. Şanı yüce Allah da: *"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde (dininizden) geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, o Allah'a elbette zarar veremez. Allah, şükredenlere mükâfat verecektir."* (Âyet 144) buyurmaktadır.][1112]

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

123. "Andolsun ki siz zayıfken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'tan sakının ki şükretmiş olasınız."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Andolsun ki siz zayıfken Allah size Bedir'de yardım etmişti."* buyurmaktadır. İşte bunları, İslâm daveti ve kavim birliği bir araya getirmiş bulunmaktadır.][1113]

1110 Uhud gazası ile ilgili olarak.
1111 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1552, Abdurrahman b. Avf'dan. Ayrıca bk. Lubabun Nukul, s. 55.
1112 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 430-431.
1113 Minhâcü's-Sünne, VIII, 521.

[Uhud ile ilgili olarak da: *"Hani sen müminlere: İndirilen üç bin melekle Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi, diyordun. Evet, siz sabreder ve sakınırsanız; bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz, işaretlenmiş beş bin melekle size yardım edecektir."* (Âyet 124-125) buyurmaktadır. Bu hususta iki görüşün bulunduğunu zannediyorum. Bunlardan birisi buyruğun Uhud ile alakalı olduğudur. Çünkü yüce Allah: *"Allah kâfirlerden bir kısmını helak etsin yahut bozguna uğratıp perişan etsin."* (Âl-i İmrân, 127) buyurmaktadır. Ayrıca bu, herhangi bir kayda bağlı olmayan bir vaaddir. Bu husustaki yüce Allah'ın: *"Allah bunu ancak bir müjde olsun ve o sayede kalpleriniz tümüyle rahatlasın diye yapmıştı."* (Enfâl, 10) buyruğu ise müjdenin onlara özel olmasını gerektirmektedir.][1114]

Merhum bu husustaki ikinci görüşü zikretmemektedir.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hani sen müminlere: İndirilen üç bin melekle Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi, diyordun. Evet, siz sabreder ve sakınırsanız; bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz, işaretlenmiş beş bin melekle size yardım edecektir."* (Âyet 124-125) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Hani siz Rabbinizden imdat istiyordunuz da: Muhakkak ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum, diye duanıza karşılık vermişti. Allah onu ancak bir müjde olsun ... Hani Rabbin meleklere: Şüphesiz ben sizinle beraberim, iman edenlere sebat verin ... diye vahyediyordu."* (Enfâl, 9-12) buyurmaktadır.

Buyrukta, onlara yardım etmek üzere meleklerden askerlerle yardım ulaştırdığını haber vermektedir. Diğer âyetlerde ise meleklerin ilim ve vahiy ile indiğini haber vermektedir. Bu âyetlerde de meleklerin yardım ve kudret ile indiklerini bildirmektedir. İşte bu, Rasûlün sahip olduğu ilim, âleme etki etmek ve mükâşefe türlerinden birtakım güçlerin kendi nefsindeki meleklerin indirdiği ilim ile yine meleklerin indirdiği yardım güçlerinin dışında gerçekleştiğini açıkça göstermektedir.][1115]

Takva İle Sabır ve Metanetin Anlamına Dair

[Yüce Allah: *"Aa, sen, evet sen Yûsuf'sun, öyle mi, dediler. O da: Ben Yûsuf'um, bu da kardeşimdir. Allah bize lutfetti. Çünkü kim korkar ve sabrederse, her halde Allah iyilik edenlerin mükâfatlarını zayi etmez, dedi."* (Yûsuf, 90); *"Evet sabreder ve sakınırsanız onların hilekârlıklarının size zararı olmaz."*

1114 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 37-38.
1115 es-Safdiyye, I, 205-206.

(Âyet 120); *"Evet, siz sabreder ve sakınırsanız; bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz, işaretlenmiş beş bin melekle size yardım edecektir."* (Âyet 125) ve *"Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu azmedilmeye değer işlerdendir."* (Âyet 186) buyurmaktadır. Yüce Allah, bu dört yerde sabrı ve takvayı/sakınmayı zikretmiş bulunmaktadır. Sabrın kapsamına ilahi takdirlere sabretmek de girdiği gibi takvanın/sakınmanın kapsamına ise emrolunan işleri yapmak yasak olanları terk etmek girer.][1116]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Evet, siz sabreder ve sakınırsanız; bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz, işaretlenmiş beş bin melekle size yardım edecektir."* (Âyet 125) buyurarak onun kendilerine sabır ve takva ile birlikte melekleri yardıma göndereceğini kendileri ile savaşan düşmanlarına karşı zafer vereceğini açıklamaktadır.][1117]

وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ إِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾

126. "Allah, onu (bu imdadı) size ancak (zaferi) müjdelemek için ve kalpleriniz onunla huzur bulsun diye yaptı. Yoksa yardım ancak, Azîz ve Hakîm olan Allah katındandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Yoksa yardım (ve zafer) ancak Azîz ve Hakîm Allah katındandır."* âyetinde Allah'tan başkasından gelmesinin sözkonusu olmayacağı belirtilen bu yardımı şanı yüce Allah kendisinden başka hiçbir kimse için sabit kabul etmemiştir. Buna karşılık *"Eğer sizden din hususunda yardım isterlerse size yardım etmek düşer."* (Enfâl, 72) buyruğunda sözkonusu ettiği yardım/nasr ise o değildir. Buna da yüce Allah'ın: *"Hani sen müminlere: İndirilen üç bin melekle Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi, diyordun. Evet, siz sabreder ve sakınırsanız; ..."* ve nihâyet: *"Yardım ancak, Azîz ve Hakîm olan Allah katındandır."* (Âyet 124-126) buyrukları ile: *"Hani siz Rabbinizden imdat istiyordunuz da: Muhakkak Ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum, diye duanıza karşılık vermişti. Allah, bunu ancak bir müjde olsun ve o sayede kalpleriniz tümüyle rahatlasın diye yapmıştı. Yardım yalnız Allah katındandır. Şüphe yok*

1116 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 327.
1117 Câmiu'r-Resâil, II, 137; Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 508.

ki Allah mutlak gâlipdir, Hakîmdir." (Enfâl, 9-10) buyrukları bu yardımın ne olduğunu beyan buyurmaktadır. Şanı yüce Allah melekleri onların yardımlarına göndermişti. Bilindiği gibi meleklerin onlara yardım etmeleri yüce Allah'ın: *"Din hususunda sizden yardım isterlerse size (onlara) yardım etmek düşer."* buyruğunda yapmakla emrolundukları yardımdan çok daha büyüktür. Çünkü onların yapabilecekleri yardımın en ileri hali bile meleklerin yaptıklarından çok daha azdır. Sonra yüce Allah, şunu beyan buyurmaktadır: Eğer melekler inip savaşacak olurlarsa Şâyet Allah bununla müminlerin zafer kazanacakları sonuçları meydana getirmeyecek olursa yalnızca o yardımla zafer gerçekleşmez. Çünkü savaşan melekler ve insanların bütün yapabilecekleri kendilerini harekete geçirmekten öteye gitmez.][1118]

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾

128. "O işten sana hiçbir şey düşmez. (Allah dilerse) ya tevbelerini kabul eder veya zâlim olduklarından dolayı onlara azap eder."

Tefsiri:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in filana filana lanet ettiği gibi muayyen kimselere beddua etmeye gelince; bunun yüce Allah'ın: *"O işten sana hiçbir şey düşmez."* buyruğu ile nesh edildiği söylenmiştir. Nitekim buna dair genişçe açıklamalar bir başka yerde Mısır kalesinde (hapiste) iken yazdıklarım arasında yer almaktadır.][1119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Herhangi bir kimsenin Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i sabah namazının son rekatinde rükudan başını kaldırdığı vakit "semiallahu limenhamide Rabbena velekelhamd" dedikten sonra: "Allahım filana, filana ve filana lanet et" buyurduğunu[1120] bunun üzerine de yüce Allah'ın: *"O işten sana hiçbir şey düşmez. (Allah dilerse) ya tevbelerini kabul eder veya zâlim olduklarından dolayı onlara azap eder."* (Âyet 128) buyruğunu indirdiğini ileri sürerek nesh olduğuna dair delil göstermesine imkân yoktur. Çünkü bu, ancak onlara lanet okumayı terk ettiğine bir delildir. Buna sebep ise onların tevbe etmelerinin imkân dahilinde olmasından ötürü "o işten" kendisine herhangi bir hususun ait olmamasından dolayıdır. Eğer bu

1118 el-İstiğase, 220.
1119 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 335.
1120 Buhârî, VII, 366 -Fethul Bari

buyruk, bir nehiy/yasak ise bunun namaz esnasında olması ile namazın dışında olması arasında bir fark yoktur. Burada sözkonusu olan ise namaz dışında caiz olan dua ile ilgilidir. Mustazaf ve belirli kimselere dua etmek ile kâfirlerden muayyen ve belirli kimselere karşı yardıma mazhar olup zafer kazanmak için dua etmek gibi. Yoksa lanet okumak ve benzeri şeyler ile (beddua) değildir.][1121]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Soru soranın: Yüce Allah'ın: "*O işten sana hiçbir şey düşmez.*" buyruğu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in lehine isbatın kendisidir. Yüce Allah'ın: "*Attığın zaman sen atmadın ama ancak Allah attı.*" (Enfâl, 17); "*Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar. Allah'ın eli onların eli üzerindedir.*" (Fetih, 10) buyrukları gibidir, şeklindeki sözlerine gelince; bu vahdet (-i vücut)çular ile ittihadı (halik ile mahlukun birliğini) kabul edenlerin görüşlerine dayanılarak söylenir. Bu sözü söyleyen kişi, yüce Allah'ın: "*O işten sana hiçbir şey düşmez.*" buyruğunun manasını: Arada ayrılık gayrılık bulunmadığından ötürü senin yaptığın Allah'ın yaptığının ta kendisidir, anlamında değerlendirmiştir. Bu ise çeşitli bakımlardan pek büyük bir dalalettir:

1. Yüce Allah'ın: "*O işten sana hiçbir şey düşmez.*" buyruğu yüce Allah'ın: "*Allah kâfirlerden bir kısmını helâk etsin veya bozguna uğratıp perişan etsin de zarara uğramışlar olarak dönüp gitsinler diye (bu yardımı yaptı. O işten sana hiçbir şey düşmez. (Allah dilerse) ya tevbelerini kabul eder veya zâlim olduklarından dolayı onlara azap eder.*" (Âyet 127-128) bağlamında nazil olmuştur.

Sahih'te sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), namazda kunut duası yaparken bir grup kâfire beddua ediyor ya da lanet okuyordu. Yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi indirince bunu terk etti. Böylelikle âyetin manasının "iş"te yüce Rabbin tek ve eşsizliğini vurgulamak olduğunu, ondan başkasının ise "iş"te bir dahlinin bulunmadığını öğrenmiş oluyoruz. Aksine şanı yüce Allah dilerse kâfirlerin bir kısmını helak eder, dilerse onları hüsrana uğramışlar olarak gerisin geri dönmelerini sağlar, dilerse onların tevbesini kabul eder, dilerse onları azaplandırır.

Bu da yüce Allah'ın bir başka âyetteki: "*De ki: Ben kendim için -Allah'ın (benim hakkımda) dilediğinden başka- ne bir fayda sağlayabilirim ne de bir zarar. Eğer gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapardım ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı.*" (A'râf, 188) buyruğundaki muhteva gibidir. Yüce Allah'ın: "*Bizim bu işten bir payımız olsaydı burada öldürülmezdik, diyorlar.*" (Âl-i İmrân, 154) ve: "*De ki: Her şey Allah'ın elindedir.*" (Âyet 154) buyruğu da bunun gibidir.

1121 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 156.

2. Yüce Allah'ın: *"Attığın zaman sen atmadın. Fakat Allah attı."* (Enfâl, 17) buyruğu ile yüce Allah kulun fiilinin -hataya düşen bir kesimin zannettiği gibi- yüce Allah'ın fiilinin bizzat kendisi olduğunu kastetmemiştir. Çünkü böyle bir şey doğru olsaydı o halde aynı şeyin herkes hakkında söylenmesi gerekirdi. Öyle ki yürüyen kimseye: Yürüdüğün zaman sen yürümedin ama Allah yürüdü. Binekli kimseye: Bindiğin zaman sen binmedin ama Allah bindi, denilmesi, konuşan bir kimseye: Konuştuğun zaman sen konuşmadın ama Allah konuştu, demek gerekiyordu. Yemek yiyen, su içen, oruç tutan, namaz kılan ve buna benzer herhangi bir iş yapan herkese de benzeri şeyler söylenebilmeli idi.

Bunun bu şekilde uzatılıp sürdürülmesi de kâfir olana: Aslında kâfir olduğun zaman sen kâfir olmadın. Ama Allah kâfir oldu demek, yalan söyleyen kimseye: Yalan söylediğinde sen yalan söylemedin ama Allah yalan söyledi, demek gerekirdi.

Böyle bir şeyi söyleyen bir kimse ise aklın da dinin de sınırlarının dışına çıkmış, doğru yoldan şaşmış, inkârcı/mülhid bir kâfir olur.

Fakat âyetin anlamı şudur: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Bedir günü onlara (bir avuç toprak) attı. O attığını hepsine ulaştırmak gücünün yetebileceği bir şey değildi. Çünkü o kendilerine o toprağı atmış ve: "Kahrolsun o yüzler" buyurmuştu.[1122] Bunu onların hepsine ulaştırmak gücünün yetebileceği bir iş değildi. Fakat şanı yüce Allah, kendi kudretiyle onun o attıklarını hepsine ulaştırdı. Yani buyruk şu demektir: Sen toprağı attığın zaman (onlara) ulaştıramadın. Ama Allah ulaştırdı. Yüce Allah'ın kendisi hakkında sabit olduğunu belirttiği atmak ile onun hakkında sözkonusu olmadığını belirttiği atmak aynı şey değildir. Çünkü böyle bir mana iki çelişiği bir arada kabul etmeyi gerektirir. Onun hakkında nefyettiği husus, ulaştırmak ve vardırmaktır. Ama toprağın kendisini atıp bırakmayı da onun hakkında sabit olduğunu ifade buyurmuştur. Aynı şekilde bir ok atıp da Allah onu olağanüstü bir şekilde düşmana ulaştıracak olursa kudretiyle o oku ulaştıran kişi bizzat Allah'tır.

3. Bu âyetten maksadın Allah'ın kullarının fiillerinin yaratıcısı olduğunu varsayacak olursak bu mana gerçektir. Nitekim İbrahim el-Halil: *"Rabbimiz! İkimizi sana teslim olmuşlar kıl."* (Bakara, 128) diye dua etmiştir. Çünkü müslümanı müslüman kılan şanı yüce Allah'tır. Yine yüce Allah: *"Gerçekten insan helu' olarak yaratılmıştır. Yani o kendisine zarar erişirse feryadı basandır. Ona hayır dokunsa cimrilik edip, infak etmeyendir."* (Mearic, 19-21) buyurmaktadır. Onu tahammül-

1122 Müslim, III, 1402.

süz, sabırsız yaratan şanı yüce Allah'tır. Fakat bundan Allah'ın kulun kendisi olduğu manası çıkmayacağı gibi yaratıcının varlığı da, yaratılmışın kendisi anlamı da, Allah'ın kula hulûl ettiği anlamı da çıkmaz.

Kulların fiillerini yaratanın Allah olduğunu söylemek bir haktır. Fakat yaratıcının yaratılmışa hulûl ettiğini yahut onun varlığı ile mahlûkun varlığının kendisi olduğunu söylemek ise bâtıldır.

Bunlar, rububiyetin tevhidini kabul etmekten çıkıp hulûlu ve ittihadı kabule geçiyorlar. Bu ise dalaletin haktan sapmanın/ilhadın ta kendisidir.

4. Şanı yüce Allah'ın: *"Şüphesiz sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at ediyorlar."* (Fetih, 10) buyruğundan maksat şüphesiz sen Allah'ın kendisisin, demek değildir. Bundan maksat ancak şudur: Sen Allah'ın Rasûlüsün, onun emir ve yasaklarını tebliğ edensin. Dolayısıyla sana bey'at eden bir kimse Allah'a bey'at etmiş gibi olur. Nitekim sana itaat eden bir kimse de Allah'a itaat etmiş olur. Yoksa bundan maksat rasûl Allah'ın kendisidir, demek değildir. Maksat Allah'ın Rasûlü Allah'ın emrettiğini emretmiştir, demektir.

O halde ona itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Benim emirime itaat eden bana itaat etmiş demektir. Bana başkaldıran Allah'a isyan etmiş demektir. Benim emirime baş kaldıran da bana isyan etmiş olur." buyurmaktadır. Onun tayin ettiği emirin bizzat kendisi olmadığı ise bilinen bir husustur.

Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at ederler."* buyruğundan maksadın senin işin/fiilin Allah'ın fiilinin kendisidir. Yahut da maksadın Allah senin içinde hulûl etmiştir ve buna benzer bir mana olduğunu sanan bir kimse -bilgisizliği, dalaleti, hatta küfür ve ilhadı ile birlikte- Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in özelliğini ortadan kaldırmış, onu kendisinden başkaları ile aynı duruma getirmiş olur. Çünkü eğer buyruktan kasıt, Allah senin fiilinin faili olduğunu ifade etmek olsaydı bu zaten onunla diğer yaratılmışlar/insanlar arasında ortak bir paydadır. Böylelikle Ebu Cehil'e bey'at eden de Allah'a bey'at etmiş olur. Müseylemetül Kezzab'a da bey'at eden Allah'a bey'at etmiş olur. Ahzâb/Hendek gazasının komutanlarına bey'at edenler de Allah'a bey'at etmiş olurdu. Bu varsayıma göre bey'at eden de yine yüce Allah'ın kendisi olurdu. Buna göre Allah, Allah'a bey'at etmiş olacaktı. Çünkü Allah bunun da öbürünün de yaratıcısıdır. Aynı şekilde hulûl, vahdet(-i vücud) ve ittihad görüşleri kabul edilecek olursa bu, onlar nezdinde bunun hakkında da ötekinin hakkında da umumidir. Buna göre de Allah yine Allah'a bey'at etmiş olur.

Bunu şu hulûlcü ve ittihadiliği kabul edenlerin şeyhlerinin birçoğu söylemektedir. Hatta onlardan birisine düşman ile savaşması emredilecek olursa o: Ben Allah'la mı savaşayım? Benim Allah'la savaşacak gücüm yoktur. Ve buna benzer onların şeyhlerinden işittiğimiz kendilerine bunun tutarsızlığını ve bu husustaki delaletlerini birçok kere açıkladığımız benzeri sözler söylerler.

Özel hulûl ise bunların kabul ettikleri bir şey değildir. Bu hristiyanların ve onlara muvafakat eden aşırıya kaçanların kabul ettiği bir görüştür. Bu da bâtıldır. Çünkü şanı yüce Allah, ona (Muhammed'e): *"O işten sana hiçbir şey düşmez."* ve: *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman"* (Cin, 19); *"Kulunu geceleyin Mescid-i Haramdan ... götüren (Allah) münezzehtir."* (İsra, 1); *"Eğer kulumuza indirdiğimizden yana şüphe içinde iseniz."* (Bakara, 23); *"Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilip de üzerlerine huzur ve sükûn indirmiş ve onları yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır. Ve alacakları birçok ganimetlerle de. Allah, Azîzdir, Hakîmdir."* (Fetih, 18-19) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Allah ağacın altında sana bey'at ederlerken müminlerden razı olmuştur."* buyruğu yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar."* (Fetih, 10) buyruğunu beyan etmektedir. Bundan böyle ayrıca *"Allah'ın eli onların eli üzerindedir."* buyurmuştur. Bilindiği gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in eli onların elleri ile birlikte idi. Onunla tokalaşıyorlar ve bey'at esnasında onun eline (ellerini) vuruyorlardı. Böylelikle Allah'ın elinin onların elinin üzerinde olmasından maksadın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in eli olmadığı bilinmiş olmaktadır. Aksine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah'ın kulu ve Rasûlüdür. O onlarla Allah adına bey'atleşmiş, ahitleşmiş ve onun emri ile onlarla akitleşmiştir. Buna göre ona bey'at edenler onu rasûl olarak göndermiş ve kendisine onlarla bey'atleşmesini emretmiş olan Allah ile bey'atleşmiş oldular.

Bir kişiye vekâlet vermiş olup o vekil ile akit yapan herkesin bu akdinin ona vekâlet veren ile yapılmış bir akit olduğu görülen ve bilinen bir husustur. Bir kimse bir topluluk ile antlaşma yapmak üzere birisine vekâlet verse o da müntesip olduğu kimseler adına onlarla ahitleşecek olursa onunla ahitleşenler kendileri ile ahit yapanın müntesipleri ile birlikte ahitleşmiş olurlar. Bir kimseye nikâhlamak ya da evlendirmek hususunda bir vekâlet verecek olursa koca lehine akdin yapıldığı vekâlet veren kişi olur. Nitekim yüce Allah: *"Şüphesiz Allah müminlerden canlarını ve mallarını -onlara cennete vermek karşılığında- satın almıştır."* (Tevbe, 111) buyurmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah âyetin sonunda: *"Kim de Allah*

ile ahit ettiği şeye vefa gösterirse ona pek yakında çok büyük bir ecir verecektir." (Fetih. 10) buyurmaktadır. Bununla, bu söylediklerimin sahih/doğru kanaatin olduğu açıkça görülmektedir. Şüphesiz yüce Allah Nebisine: "*O işten sana hiçbir şey düşmez.*" diye hitap ettiğine göre biz neyiz ki? Sahih'te onun (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hristiyanların Meryemoğlu Mesih'i aşırı derecede tazim ettikleri gibi siz de beni tazim etmeyiniz. Çünkü ben ancak bir kulum. O halde Allah'ın kulu ve Rasûlü deyiniz."[1123] buyurduğu sabit olmuştur.][1124]

130-134. Âyetlere Dair

"*Ey iman edenler! Ribâyı (faizi) kat kat fazlalığıyla yemeyin.*" (Âyet 130) Buyruğundan itibaren "*Allah iyilik edenleri sever.*" (Âyet 134)'e kadar olan buyruklar ile ilgili olarak dedi ki:

[Yüce Allah, insanlara zulüm ihtiva eden faizi yasaklamış, faizin zıddını teşkil eden insanlara iyilikte bulunmayı/ihsanı emir buyurmuştur.][1125]

[Şanı yüce Allah: "*Kâfirler için hazırlanmış olan o ateşten de sakının.*" (Âyet 131) buyurmakta ve bununla müminlere faiz yememelerini, kendisinden korkmalarını, kâfirler için hazırlanmış olan ateşten de sakınmalarını emir buyurmaktadır. Böylelikle faiz yedikleri ve masiyet olan işleri yaptıkları taktirde kendileri için değil de kâfirler için hazırlanmış olmakla birlikte o ateşe de gireceklerinden onların adına korkulduğu anlaşılmış olmaktadır.][1126]

وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾

133. "Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış, eni göklerle yer (kadar) olan cennete koşuşun."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış, eni göklerle yer (kadar) olan cennete koşuşun.*" (Âyet 133) ve: "*(Böyle salih) amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!*" (Âyet 136) buyurmaktadır. Burada onların zulmetmediklerini, hiç günah işlemediklerini söylememektedir. Aksine: "*Onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit.*" (Âyet 135) bu-

1123 Buhârî, 6829; Müslim, 1691.
1124 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 330-335.
1125 Tefsiru Âyâtin Üşkilet, II, 599.
1126 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 368.

yurmaktadır. Maksat hayâsızlıktan başka bir başka günah işlediklerini buyurarak umumi olanı özel olana atfetmiştir. Mûsâ (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbim! Şüphesiz ben nefsime zulmettim."* (Neml, 44) demesi ile Belkıs'ın: *"Rabbim! Şüphesiz ben kendime zulmettim."* demesine benzer. Genel olarak helak edilmiş ülke ahalileri hakkında da: *"Biz onlara zulmetmedik fakat onlar bizzat kendilerine zulmettiler."* (Hud, 101) buyurmaktadır. Onlar kendilerine yasak kılınmış şeyleri işlemek sûreti ile nebilerine başkaldırıp isyan etmekle ve tevbe edip Rabblerine dönmeyi terk etmekle kendi kendilerine zulmettiler.][1127]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah, kendileri için cenneti hazırlamış olduğu takva sahibi olanların niteliklerini sözkonusu ederek: *"Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış, eni göklerle yer (kadar) olan cennete koşuşun. Onlar bolluk ve darlıkta infâk edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever. Ve onlar çirkin bir günah işledikleri, yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenler -zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?- bir de işledikleri (günah) üzerinde bilip durdukları halde ısrar etmeyenlerdir. İşte bunların mükâfatı, Rabblerinden bir mağfiret ve altından ırmaklar akan cennetlerdir ki, orada ebediyyen kalıcıdırlar. (Böyle salih) amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!"* (133-136) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah, onları cömertlik ile cahilce davranışları affetmek ile infak ile öfkeyi yutmakla, insanları affetmekle nitelendirmektedir. Daha sonra haram olan arzular sözkonusu olunca da bunlardan tevbe etmekle onları nitelendirmek üzere *"Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış, eni göklerle yer (kadar) olan cennete koşuşun. Onlar bolluk ve darlıkta infâk edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir."* (Âyet 133-134) buyurmakta, onları bu günahlardan tevbe etmekle ve bunlar üzerinde -büsbütün terk etmekle değil de- ısrarı terk etmekle nitelendirmektedir.][1128]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış, eni göklerle yer (kadar) olan cennete koşuşun. Onlar bolluk ve darlıkta infâk edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir."* (Âyet 133-134) buyurarak onun ihsan edicileri/iyilik yapanları insanları affedenleri sevdiğini zikretmektedir. Bununla bu işin de ihsandan olduğu açıkça anlaşılmaktadır. İhsan ise kötülük

1127 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 572.
1128 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 29-30.

yapmanın zıddıdır. Hasen/iyi ve güzel olan işi yapmak demektir. İster bu sadece kişinin kendi sınırları içerisindeki bir iş olsun ister kendisini aşıp başkalarına faydaları dokunan bir iş olsun fark etmez. Yüce Allah'ın: *"İyilikle gelene bunun on misli vardır. Bir günah ile gelen de ancak onun misliyle cezalandırılır. Onlara zulmedilmez."* (En'âm. 160) buyruğu da bu kabildendir. Öfkesini yutan ve insanları affeden bir kimse hem kendisine iyilik yapmış olur hem de diğer insanlara. Çünkü böyle bir iş hem kişinin kendisine yaptığı bir güzelliktir hem de diğer insanlara. İnsanlara karşı iyilik yapan kimse de yine kendisine iyilik yapmış olur. Nitekim Seleften birisinin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben hiçbir kimseye ne iyilik yaptım ne de kimseye kötülük yaptım. Ben ancak kendime iyilik yapmış kendime kötülük yapmış olurum. Yüce Allah da: *"Eğer iyilik yaparsanız kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük yaparsanız kendi (aleyh)inize (yapmış olursunuz.)"* (İsra. 7) ve: *"Kim salih bir amel işlerse kendisi için işlemiş olur. Kötülük yapan da kendi aleyhine (yapmış olur.)"* (Fussilet. 46) buyurmaktadır.

Eğer yaratılmışlara iyilik yapmak. iyilik yapanın kendisine bir iyilik olup menfaati ona dönmeseydi şüphesiz o kişi bir günah ya da zararlı bir iş yapan bir kişi olurdu. Çünkü faydası yapanın kendisine geri dönmeyen herhangi bir amel. ya faydasız bir iş demektir yahut da yapana zarar veriyor ise anlamsız ve boş işten daha kötü bir iştir. Zalimi affetmek ise insanlara karşı iyilik yapmak ve ihsanda bulunmaktan ibaret sadakanın iki çeşidinden birisidir. Bütün bu iyilikleri toplayan güzellik ise zekâttır.][1129]

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾

135. "Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenler -zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?- bir de işledikleri (günah) üzerinde bilip durdukları halde ısrar etmeyenlerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenler*

1129 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXX. 364-365.

-zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?- bir de işledikleri (günah) üzerinde bilip durdukları halde ısrar etmeyenlerdir." buyruğu da böyledir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit"* buyruğu hakkında çirkin günahın zina hayâsızlığı olduğu söylendiği gibi büyük her bir günah ve onunla beraber anılmış kişinin kendi kendisine zulmetmesi olduğu da söylenmiştir. Bunun da bir hayâsızlık olduğu söylenmekle birlikte küçük günahlar olduğu da söylenmiştir. Bu da: Hayâsızlık büyük günahın kendisidir diyenlerin görüşüne uygundur. Bu durumda buyruk küçük büyük bütün günahları kapsamış olur. Zina denilen hayâsızlık olduğunu söyleyen kimseler de şöyle derler: Kişinin nefsine zulmetmesinin kapsamına diğer haram olan işler dahildir. Hayâsızlığın zina olduğu nefse zulmetmenin de bundan daha aşağı dokunmak, öpmek ve kucaklamak olduğu da söylenmiştir. Bunun hayâsızlık olduğu, nefse zulmetmenin de diğer masiyetler olduğu da söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre hayâsızlık fiilen işlenen günahlardır. Nefse zulmetmek ise söz ile işlenendir.

Meselenin tahkik edilmesi halinde şu ortaya çıkar: "Nefse zulmetmek" bütün günahları kapsayan genel bir türdür. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Bekir'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana namazımda yapacağım bir dua öğret. O: "Allahumme inni zalemtu nefsi zulmen kesira vela yağfiru zunube illa ente fağfirli mağfireten min indik verhamni inneke entel ğafurur rahim: Allah'ım! Ben kendi nefsime çokça zulmettim. Günahları senden başkası bağışlamaz. Bu sebeple bana nezdinden bir mağfiret ile günahlarımı bağışla. Bana merhamet de buyur. Şüphesiz ki sen ğafursun rahimsin de." buyurdu.[1130]

Müslim'in Sahihi'nde ve başka kaynaklarda belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de istiftah duasında (iftitah tekbirinden sonraki duada) şöyle buyururdu: "Allahumme ente Rabbi ve ene abduk zalemtu nefsi ve'tareftu bizem'i fağfirli fe innehu la yeğfiru zunube ille ente ahdini li ahsenil ahlak fe innehu la yehti li ahseniha illa ente vasrif anni seyyiahe fe innehu la yesrifu anni seyyieaha illa ente: Allahım! Sen benim Rabbimsin, ben de senin kulunum. Kendi nefsime zulmettim. Günahımı itiraf ettim. Artık bana günahımı bağışla. Çünkü şüphesiz günahları senden başkası bağışlamaz. Beni ahlakın en güzeline ilet. Şüphesiz ahlakın en güzeline senden başka hiç kimse iletemez. Kötü olanını da benden uzak tut. Çünkü onun (ahlakın) kötü olanını benden senden başkası uzaklaştıramaz."[1131]

1130 Kaynakları daha önce gösterildi.
1131 Kaynakları daha önce gösterildi.

Beşeriyetin atası ve onun zevcesi de: *"Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* (A'râf, 23) demişlerdi. Mûsâ da: *"Şüphesiz ben nefsime zulmettim. Artık beni bağışla."* (Kasas, 16) diye dua etmişti. Zünnun/Yunus (aleyhisselâm) da: *"Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Muhakkak ben zalimlerden oldum."* (Enbiya, 87) demişti. Belkıs da: *"Rabbim! Şüphesiz ben kendime zulmettim. Süleyman ile birlikte de âlemlerin Rabbi Allah'a teslim oldum."* (Neml, 44) demişti.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiğine göre (...)[1132] nitekim yüce Allah azaba uğratılmış birtakım şehir ahâlisi hakkında da: *"Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler."* (Hud, 101) buyurmaktadır.][1133]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit"* buyruğuna gelince; bu buyruk şart bağlamında nekire/belirtisiz bir isim olduğu için insanın kendisine zulmetmeyi ihtiva eden her bir işi genel olarak kapsamına alır. O (nefse zulmetmek) ise şirk koşmaktır. Sonra tevbe ederse Allah da onun tevbesini kabul eder. İnsanın kendisine zulmetmesinin kapsamına -mutlak olarak zikredildiği taktirde- büyük ya da küçük her bir günahın girdiği de daha önce belirtilmiş bulunmaktadır.][1134]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tevbe namazı hadisi ise Sünen türü kaynaklarda mahfuz bir hadis olup Ali, Ebu Bekir es-Sıddik'ten o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Herhangi bir müslüman bir günah işledikten sonra eğer güzelce abdest alır sonra da iki rekât namaz kılıp Allah'tan bağışlanma dilerse mutlaka Allah da onun günahını bağışlar." sonra da: *"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak ..."* âyetini okudu.[1135]][1136]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1132 Asıl yazmada bir boşluk.
1133 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 692-693.
1134 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 79.
1135 Ebu Davud, 1521; Tirmizi, 3009; İbn Mace, 1395; Ahmed, 47; Nesai, Amelül Yevmil Velleyle, 316, 317; Tefsir, s. 37; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1455; Taberi, 7853. Bu, İbn Hacer'in dediği gibi senedi ceyyid bir hadistir. Ahmed Şakir de sahih olduğunu bildirmiştir.
1136 el-İstikame, I, 184.

[Ebul Âliyye'den ve başkalarından rivâyet edildiğine göre onlardan birisi bir günah işlediği taktirde artık günah ve keffareti onun kapısı üzerinde yazılı olarak görülürdü. Şanı yüce Allah ise bu ümmet hakkında: *"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak ..."* buyruğundan *"amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir."* (Âyet 135-136)'a kadar olan buyruklarını indirdi. Böylelikle hayâsızca çirkin günahı *"nefislerine zulmettikleri vakit"* buyruğu ile birlikte özellikle zikretti. Zulüm ise hayâsızca günahları da başkalarını da kapsar. Bundan maksat ise az önce sözünü ettiğimiz kayıtsız ve şartsız olarak hayâsızca günahlardan tevbenin kabul edileceğini tahkiki olarak ifade etmektir. Yani böyle bir günahı işleyen erkeklerden de kadınlardan da hep birlikte kabul edileceğini göstermektedir.][1137]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu yüce Allah'ın: *"Sizden evvel birçok sünnetler gelip geçmiştir. Onun için yeryüzünde gezin dolaşın da (Allah'ın hükümlerini) yalanlayanların sonları nice oldu görün."* (Âyet 137) buyruğuna benzemektedir. İbn Ebu Hatim, Mücahid'den diye bilinen senedi ile rivâyet ettiğine göre sizlerden önce hayır ve şer hususunda kâfirlerin de müminlerin de sünnetleri geçmiş bulunmaktadır.[1138] İbn İshak'tan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Yani Ad, Semud, Lut kavmi ve Medyen ashabı gibi rasûllerimi yalanlayıp bana şirk koşan kimseler hakkında benim çeşitli vakalarım/musibetlerim ve intikamlarım gelip geçmiş ve onlar da benim kendileri hakkında gelip geçmiş bulunan bu azaplarımı görmüşlerdir.[1139] Burada "sünnetler" onların amelleri ve amellerine karşılık onlara verilen cezaları ile tefsir edilmiştir.

Beğavi dedi ki:[1140] Âyetin anlamı da şudur: Sizden önce geçmiş kâfir ümmetler hakkında benim onlara mühlet verişim istidracım/derece derece onları azaba yaklaştırmam, onlar hakkında kendilerini helak edip nebilerimi onlara karşı muzaffer kılacağımı tespit ettiğim yazılı vademe ulaşıncaya kadar benim hükmüm önceden geçmiş ve yerini bulmuştur. Haydi, siz de yeryüzünde dolaşın, aralarından yalanlayanların akıbetinin yani sonunun nasıl olduğuna bir bakın. (Devamla) dedi ki: Bu, bir hizip hakkındadır. Yani şunu söylemektedir: Ben, benim Nebiye ve onun dostlarına yardım, düşmanlarının da helak olması için belirlemiş olduğum ecelime/vademe erişilinceye kadar onlara mühlet verir ve onları derece derece azaba yaklaştırırım.

1137 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 406-407.
1138 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 1-1478; Taberi, 7868.
1139 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 1-1479; Taberi, 7870.
1140 Beğavi, I, 354.

Derim ki: Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "*Acaba onlar kendileri ile akledecekleri kalplerinin, kendileri ile işitecekleri kulaklarının olması için yeryüzünde neden gezip dolaşmazlar? Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalpler kör olur.*" (Hacc, 46); "*Yeryüzünde gezmezler mi ki kendilerinden önce geçenlerin akıbetinin nasıl olduğuna baksınlar. Onlar kuvvet bakımından bunlardan üstün idiler. Onlar yeri sürüp alt üst ettiler ve bunların yeri imar ettiklerinden çok imar ettiler. Peygamberleri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmetmiyordu fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler.*" (Rûm, 9) buyrukları ile bir başka âyet-i kerimede "*Dediler ki: Ölüp toprak ve kemik olduğumuz zaman gerçekten biz tekrar diriltilecek miyiz? Biz ve babalarımız bundan önce bunun ile –Andolsun ki- tehdit olunmuş idik. Bu, ancak öncekilerin efsane ve yalanlarıdır. De ki: Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin.) Onlar: Allah'ındır, diyeceklerdir. Sen de de ki: O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?*" (Mü'min, 82-85) buyruklarıdır. İşte bütün bunlar şanı yüce Allah'ın sünnetinin ve adetinin hep aynı şekilde cereyan ettiğini, rasûlleri tasdik edenlere ikramda bulunmak, onları yalanlayanları ise küçültüp hakir düşürmek hususunda asla naks edilmediğini açıkça göstermektedir.][1141]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Yeryüzünde gezin dolaşın*" buyruğu yeryüzünün üzerinde gezip dolaşın demektir.][1142]

هَٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

138. "Bu, insanlar için bir beyan/açıklamadır. Takva sahipleri için de bir hidâyet ve bir öğüttür."

Tefsiri:

[Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: "*Bu insanlar için bir beyan/açıklamadır. Takva sahipleri için de bir hidâyet ve bir öğüttür.*" (Âyet 138) buyruğudur. Çünkü beyan, bunu iyice belleyen/fıkheden herkesi kapsar. Hidâyet ve öğüt olması ise ancak takva sahipleri içindir.][1143]

1141 en-Nübuvvat, 252-253.
1142 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 14.
1143 Beyanu Telbisü'l Cehmiyye, I, 560.

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

139. *"Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstünsünüz."*

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de Uhud günü düşmanın galip gelmesindeki hikmeti beyan buyurmak üzere: *"Gevşemeyin ve üzülmeyin. Siz Eğer müminler iseniz muhakkak en üstünsünüz. Eğer size (Uhud'da) bir yara dokunduysa o topluluğa da (Bedir'de) öylece bir yara dokunmuştur. O günleri; Biz insanlar arasında döndürür dururuz. Ta ki Allah müminleri ayırd etsin. Aranızdan şâhidler edinsin. Allah zâlimleri sevmez. Bir de Allah müminleri arındırıp temizlesin, kâfirleri de helâk etsin diye."* (Âyet 139-141) buyurmuştur.

O halde müminlerin diğerlerinden ayırdedilmesinin birçok hikmeti vardır. Onlar, her zaman muzaffer olacak olurlarsa onların gerçek düşmanları ile gerçek dostları açıkça birbirinden ayırdedilemez. Çünkü bu durumda hepsi de dost olduklarını izhar ederler. Fakat yenilgiye uğrayıp düşmanları galip gelecek olursa bu hususta da yüce Allah: *"İki ordunun karşılaştığı gün, başınıza gelen musibet, Allah'ın emriyle idi ve müminleri ayırd etmesi içindi. Bir de münafıklık yapanları açığa vurmak içindi. Onlara: Gelin, Allah yolunda savaşın yahut savunun, denildiği vakit: Eğer biz savaş olacağını bilseydik arkanızdan gelirdik, dediler. Onlar o gün imandan çok küfre daha yakındılar. Onlar ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Allah onların gizlediklerini çok iyi bilendir. Kendileri oturup (öldürülen) kardeşleri için: Eğer bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi, diyenlere de ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, kendinizden ölümü geri çevirin."* (Âl-i İmrân, 166-168); *"Elif, Lâm, Mîm. İnsanlar 'iman ettik' demeleri ile bırakılıverileceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar? Andolsun onlardan önce geçenleri biz imtihan etmişizdir. Allah elbette doğru olanları da bilir, yalancı olanları da bilir."* (Ankebût, 1-3)'ten itibaren *"İnsanlardan bazısı 'biz Allah'a iman ettik' derler ama ona Allah yolunda eziyet olunduğunda insanların fitnesini Allah'ın azabı gibi sayar. Eğer Rabbinden bir yardım gelirse Andolsun ki: Şüphesiz biz sizinle beraber idik, diyecekler. Allah âlemlerin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir? Allah müminleri de elbette bilir, münafıkları da elbette bilir."* (Ankebût, 10-11) ile: *"Allah müminleri üzerinde bulunduğunuz bu halde asla terketmez. Nihâyet murdarı temizden ayıracaktır."* (Âl-i İmrân, 179) ve benzeri buyruklar ile bunu açıklamaktadır.

Bu hikmetlerden birisi de Allah'ın aranızdan şehidler/şahitler edinmesidir. Çünkü şehadet mertebesi cennette pek yüksek bir mevkidir. Ölüm de zaten kaçınılmazdır. Kulun şehid olarak ölmesi ise onun için daha mükemmel, ecri ve sevabı bakımından ise daha büyüktür. Ayrıca şehidlik ile günahları ve nefsine yaptığı zulümleri de bağışlanır. Allah zalimleri sevmez. Yine bu hikmetlerden birisi de Allah'ın iman edenleri arındırıp temizlemesi. onları günahlardan kurtarmasıdır. Çünkü onlar her zaman zafer kazanacak olurlarsa bu sefer nefisler bir parça tuğyan eder/haddi aşar. İman zayıflar. Bu ise nefislerin cezalandırılmasını ve alçalmasını gerektirir. Yüce Allah: "*Onlara mühlet vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir.*" (Âl-i İmrân. 178) ve: "*Çünkü insan gerçekten azar. Kendisini ihtiyaç duymayacak bir halde/müstağni gördü, diye.*" (Alak. 6-7) buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Müminin misali taze ekin gibidir. Rüzgârlar bazen onu eğer bazen doğrultur. Münafığın misali ise erz (denilen bir tür çam) ağacı gibidir. O hep gövdesi üzerinde sabit durur. Nihâyet onun yıkımı bir defada olup biter."[1144]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e insanlar arasında belası en ağır olanların kim olduklarına dair soru sorulunca o: "Nebilerdir, sonra salihler, sonra onlara mertebe itibariyle sırası ile daha yakın olanlardır. Kişi dinine (dinindeki sağlam duruşu, salabeti)ne göre belalara maruz bırakılır/sınanır. Eğer dininde bir rikkat varsa sınaması hafifletilir. Eğer dininde salabetli ise belası artırılır. Müminin nefsinde aile halkında ve malındaki belası yüce Allah'ın huzuruna üzerinde bir tek günah dahi olmadan çıkıncaya kadar devam eder gider." buyurmuştur.[1145]

Yüce Allah da: "*Allah müminleri üzerinde bulunduğunuz bu halde asla terketmez. Nihâyet murdarı temizden ayıracaktır.*" (Bakara. 214) ve: "*Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri belli etmeden, cennete girivereceğinizi mi sandınız?*" (Âl-i İmrân. 142) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'tan diye nakledilen rivâyete göre şöyle buyrulmuştur: "Ey Âdemoğlu! Şüphesiz bela beni ve seni bir araya getirir. Afiyet ise seni ve nefsini bir araya getirir." Yine nakledilen rivâyette belirtildiğine göre onlar (insanlar) hastaya: Allahım! Sen ona rahmet buyur, diyecek olurlarsa yüce Allah: Benim kendisi ile kendisine rahmette bulunduğum bir şeyden dolayı ona nasıl rahmet edebilirim, buyurur.

Bizler şuna tanık olmuşuzdur: Askerler bozguna uğradıkları vakit yüce Allah'ın önünde zilletle boyun eğerler. günahlardan dolayı Allah'a tevbe eder,

1144 Buhârî. 5644: Müslim. 2809.
1145 Tirmizi. 2398: İbn Mace. 4023: Ahmed. III. 45: Darimi. II. 228. Hadis sahihtir.

Allah'tan yardım ister, kendi gücünün ve takatinin bir şey ifade etmediğini şanı yüce Allah'a tevekkül ederek itiraf ederler. İşte bu sebeple yüce Allah onlara hem Bedir'deki durumlarını hem de Huneyn gazasındaki durumlarını hatırlatarak: "*Andolsun ki siz zayıfken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'tan sakının ki şükretmiş olasınız.*" (Âl-i İmrân, 123) ve: "*Andolsun ki Allah birçok yerde ve Huneyn (Gazvesi) gününde size yardım etmiştir. Hani çokluğunuz sizi böbürlendirmişti de bunun size hiçbir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen, başınıza dar gelmişti. Nihâyet arkanızı çevirip gitmiştiniz. (Bu dağınıklıktan) sonra Allah; Rasûlü'ne ve müminlere sekinetini (rahmetini) indirmiş; görmediğiniz ordular da indirmiş ve kâfirleri azaplandırmıştı. Kâfirlerin cezası işte budur.*" (Tevbe, 25-26) buyurmaktadır. Bu asıl meselenin tanıkları/delilleri pek çoktur. Ayrıca bu insanların kalplerinde fark ettikleri hem kendilerinden hem başkalarından hissedip bildikleri bir husustur. Bu deneyen kimseler için deney ile işitenler için de mütevar yol ile hâsıl olmuş zorunlu/kesin bilgilerdendir.

Daha sonra yüce Allah bir diğer hikmeti de sözkonusu ederek: "*Kâfirleri de helak etsin diye*" buyurmaktadır. Çünkü şanı yüce Allah, insanları ancak amelleri ile cezalandırır. Kâfirin eğer hasenatı bulunuyorsa Allah o hasenatı sebebi ile dünyada ona (afiyetle) yedirir (içirir.) Nihâyet onun herhangi bir hasenesi kalmayınca küfrü dolayısıyla onu cezalandırır. Kâfirlere zafer verildiği taktirde onlar da bir tür azgınlaşırlar, haddi aşar saldırganlaşırlar, küfürleri ve yalanlamaları katmerleşir. Böylelikle toptan imha edilmeyi hak ettikleri işleri yapmış olurlar. İşte onların galip kılınmalarında Allah'ın kendisinden ötürü kendilerini toptan imha etmesinin sebepleri vardır.][1146]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet 139) buyruğu da böyledir. O burada müminler olmaları halinde kendilerinin en üstün olacaklarına dair vermiş olduğu haberdeki hallerinden kendilerini uzaklaştıracak şeyleri yasaklamayı da birlikte zikretmiş bulunmaktadır.][1147]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müminlere gelince; onlar da yüce Allah'ın yenilgiye uğramış oldukları halde kendilerine hitaben söylediği: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet 139) buyruğunda dile getirildikleri

1146 Şerhul Asfahaniye, 166-169.
1147 Minhâcü's-Sünne, VIII, 464.

gibidirler. Onlar eğer mü'min kimseler iseler yenilgiye uğrasalar dahi en üstün olanlardır.

Ka'b b. Züheyr de ashabı nitelerken şöyle demiştir:

لَيْسُوا مفاريح إنْ نَالَتْ رِمَاحُهُمْ   يَوْمًا وَلَيْسُوا مجازيعا إذَا نِيلُوا

"Mızrakları başkalarına saplandığı taktirde şımararak sevinmez onlar

Bir gün olsun. Aynı zamanda kendileri zarar gördükleri taktirde tahammülsüzlük gösterenler değildirler."][1148]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah nebisine ve ashabına: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet 139) buyurarak kendilerine en üstün olanlar olduklarını haber vermektedir. Bununla birlikte onlar yeryüzünde ne üstünlük sahibi olmak isterlerdi ne de fesat çıkarmak.][1149]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet 139) buyurmaktadır. O halde mü'min olan bir kimse kim olursa olsun en üstün olan odur.][1150]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah kullarına gevşeklik göstermeyi ve üzülmeyi yasaklayarak: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet. 139) buyurmaktadır. Onları ilahi rahmete nail olmaya teşvik etmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste: "Rahmet/merhamet ancak bedbaht olan bir kimseden çekilip alınır." buyurmuştur.[1151] Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz."[1152] ve: "Merhametlilere rahman (Allah) merhamet buyurur. Siz de yerdekilere merhamet edin, gökteki de size merhamet buyursun." buyurmaktadır.[1153]][1154]

1148 Camiu'r-Resail, II. 361.

1149 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 144.

1150 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 252.

1151 Ebu Davud. 4942: Tirmizi. 1924: Tayalisi. 2529: Ahmed. II. 301; Buhârî. el-Edebül Müfred. Hadis hasendir -Allah en iyi bilendir-.

1152 Buhârî, 5997; Müslim. 231.

1153 Ebu Davud, 4941; Tirmizi. 1924: Ahmed. II. 160: Hakim. IV. 159: Beyhaki, IX. 41; Humeydi, 591. Hadis sahihtir. -Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 117-.

1154 Minhâcü's-Sünne, IV, 514. Buradaki açıklamalar ise onun rafızi İbn Mutahhar el-Hilli'nin bir şüphesine verdiği bir cevap sadedindedir.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet 139) ve: "*Bu sebeple gevşeklik göstermeyin ve sizler üstün iken barışa çağırmayın. Allah sizinledir. Amellerinizi de asla eksiltmez.*" (Muhammed. 35) buyurmaktadır. Ali (radıyallâhu anh) da Muaviye'yi topraklarından geri püskürtmekten aciz kalınca nihâyet onu barış yapmaya davet etti ve ondan her birisinin mevcut durumunda kalmasını istedi. Yüce Allah ise: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet 139) buyurmaktadır. Eğer onun ashabı mü'min diğerlerinin ise mürted iseler o taktirde en üstün olanların kendileri olması gerekirdi. Bu ise Vâkıaya aykırıdır.][1155]

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾

142. "Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri belli etmeden, cennete girivereceğinizi mi sandınız?"

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah -"يعلم" lafzını nasb kıraati üzere-: "*Yoksa siz Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri belli etmeden ...*" buyurmaktadır.][1156]

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

143. "Andolsun ki siz, ölümü onunla karşılaşmadan önce temenni ediyordunuz. İşte bakıp dururken gördünüz onu."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Andolsun ki siz, ölümü onunla karşılaşmadan önce temenni ediyordunuz. İşte bakıp dururken gördünüz onu.*" buyurmaktadır. Çünkü insan bu hususlara bizzat kendisi tanık olur.

Ölümün kendisinin müşahede olunduğu ve açıkça görüldüğü söylendiği gibi görülen onun sebepleridir, diye de söylenmiştir.][1157]

1155 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I. 210.
1156 Muhtasaru'l-Fetava'l-Mısriyye, 176.
1157 Muhtasaru'l-Fetava'l-Mısriyye, 176.

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

144. "Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde (dininizden) geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, o Allah'a elbette zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Muhammed, ancak bir peygamberdir, ondan önce nice peygamberler gelip geçmiştir."* buyruğu da böyledir. Yani o, ölmeyen ve öldürülmeyen bir kişi olarak dünyada ebedi bırakılacak değildir. Aksine kardeşleri diğer rasûl ve peygamberler için mümkün olan ölmek ya da öldürülmek onun hakkında da mümkündür. *"Eğer o ölür yahut öldürülürse ökçeleriniz üstünde geriye mi döneceksiniz?"* Âyet, Uhud günü Muhammed öldürüldü, denildiği zaman nazil olmuştur. Ebu Bekir es-Sıddik de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefat ettiği günü bu âyeti okuyarak şöyle demişti: "Kim Muhammed'e ibadet ediyor idiyse şüphesiz Muhammed ölmüştür. Kim de Allah'a ibadet ediyorsa şüphesiz Allah diridir ölmez." Sonra bu âyet-i kerimeyi okudu. İnsanlar bu âyeti Ebu Bekir (radıyallâhu anh) kendilerine okuyuncaya kadar adeta hiç işitmemiş gibi idiler.[1158] Bunun üzerine herkes bu âyeti okumaya başladı.][1159]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sizler, yüce Allah'ın şükredenleri ve ökçeleri üzerine gerisin geri dönenleri nitelerken neler buyurduğunu işitmiş bulunuyorsunuz. Çünkü O: *"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde (dininizden) geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, o Allah'a elbette zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir."* (Âyet 144) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, bu âyeti ondan öncekileri ve ondan sonrakileri Uhud gazası hakkında indirmiştir. O gazada Müslümanlar, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte yenilgiye uğrayıp

1158 Buhârî, V, 8.
1159 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 267.

ümmetin hayırlılarından bir topluluk öldürülüp Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ancak az bir topluluk ile birlikte sebat gösterince ve nihâyet düşman ona yaklaşıp sonunda ön dişini kırıp yüzünü yaralayıp başındaki miğferi yardıkları zaman, onun önünde de kendisini korudukları için ashab-ı kiramın hayırlılarından bir grup öldürülüp yaralanınca, şeytan da aralarında: "Şüphesiz Muhammed öldürüldü" diye bağırıp bu onların bir kısmının kalplerini sarsıntıya uğratıp sonunda bir kesim geri dönüp kaçmaya koyulunca. Allah diğerlerine de sebat vererek kalplerini pekiştirip sebat etmelerini sağlamıştı. İşte âyet bunun üzerine inmişti.

Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ruhu kabzedildiğinde de kalpler sarsıntı geçirmiş, dinin ipi sallanıp çalkalanmış, zillet Allah'ın dilediği birtakım insanları bürümüştü. Sonunda Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) onların yanına çıkarak şöyle demişti: Kim Muhammed'e ibadet ediyor idiyse bilsin ki Muhammed muhakkak ölmüştür. Kim de Allah'a ibadet ediyor idiyse şüphesiz Allah diridir, asla ölmez. Sonra da yüce Allah'ın: "*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde (dininizden) geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, o Allah'a elbette zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir.*" (Âyet 144) buyruğunu okumuştu. İnsanlar, Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) bunu okuyuncaya kadar sanki bu âyeti hiç işitmemiş gibi oldular. Bu sefer insanlardan onu okumayan kimse kalmadı.][1160]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Maksat, yüce Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "*De ki: Ben rasûllerin ilki değilim.*" (Ahkâf, 9) ve: "*Muhammed ancak bir rasûldür. Ondan önce nice rasûller gelip geçmiştir.*" buyurmuş olduğudur. Bu buyruklarla insanlar arasında bilinen bu türün daha önceden benzerlerinin ve emsallerinin geçmiş olduğudur. Bu, Âdemoğulları arasında -az görülen bir husus olsa bile- bilinen bir şeydir. Kendilerinden önce bir rasûl tanımayan kimselere -Nuh kavmi gibi- bir rasûl gelmiş olanlara gelince; bu da şanı yüce Allah'ın ilk olarak yeni yaptığı hususlar konumundadır. Bu durumda şanı yüce Allah'ın onu rasûl göndermekten doğru söylediğini bilmelerini sağlayacak özel haller ve hususlar gösterir. Ondan başkasının âyetleri/mucizeleri sadece kişiye delil olsa bile onun bu gösterdikleri türe ve kişiye delildir. Çünkü tür, öbürlerinde bilinmiş bulunuyor. Bundan dolayı maksat onun getirdiği âyetin ve belgenin bu türe özel olması zorunludur. Tür

1160 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 411-412.

içerisindeki belli bir kişiye özel olması icab etmez. Ayrıca o türden olmayanlar için bunların görülmesi de mümkün değildir.][1161]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ömer (radıyallâhu anh)'ın işin başında onun vefatını tespit edemediğinde, sonra ertesi günü bunu ikrar ve kabul edip onun ölmediğini söylemekte hata ettiğini itiraf ettiğinde hiçbir şüphe yoktur. Böylelikle görüş ayrılığı da ortadan kalkmış oldu. Hadisin lafzı ise Şehristani'nin zikrettiği gibi değildir. Fakat Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbas'tan gelen rivâyete göre Ebu Bekir dışarı çıktığında Ömer insanlarla konuşuyordu. Ebu Bekir: Otur ey Ömer, dediği halde o oturmak istemedi. Hazır bulunanlar ise Ebu Bekir'e yönelip Ömer'i kendi haline bıraktılar. Ebu Bekir: İmdi sizden Muhammed'e kim ibadet ediyor idiyse şüphesiz Muhammed ölmüştür. Kim Allah'a ibadet ediyorsa muhakkak Allah diridir ölmez. Yüce Allah da: "*Muhammed ancak bir rasûldür, ondan önce nice rasûller gelip geçmiştir. Eğer o ölür yahut öldürülürse ökçeleriniz üstünde geriye mi döneceksiniz. Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse ...*" diye âyeti okudu. (İbn Abbas) devamla dedi ki: Allah'a yemin ederim insanlar sanki Ebu Bekir bu âyeti okuduğu vakte kadar Allah'ın onu indirmiş olduğunu bilmiyordu. Hepsi derhal bu âyeti hatırlayarak onun ağzından kaptı. Herkesin bu âyeti okuduğunu duydum. İbnul Müseyyeb'in bana haber verdiğine göre Ömer dedi ki: "Allah'a yemin olsun ben Ebu Bekir'in bu âyeti okuduğunu işitir işitmez bacaklarımda takat kalmadı. Ayaklarım beni taşımıyordu. Onun bu âyeti okuduğunu işittiğimde derhal yere kapandım ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefat etmiş olduğunu bilmiş oldum."[1162]][1163]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) dedi ki: "Muhammed'e ibadet eden bilsin ki Muhammed ölmüştür. Allah'a ibadet eden de bilsin ki muhakkak Allah diridir ölmez." Sonra da: "*Muhammed ancak bir rasûldür, ondan evvel nice rasûller gelip geçmiştir. Eğer o ölür yahut öldürülürse ökçeleriniz üstünde geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse o Allah'a elbette zarar veremez.*" âyetini okudu.

Buhârî'de Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde Ebu Bekir, es-Sunh(daki evin)de idi. Ömer ayağa kalkarak:

1161 en-Nübuvvat, 19.
1162 Buhârî, 1241, 1242.
1163 Minhâcü's-Sünne, VI, 323-324.

Allah'a yemin olsun Allah'ın Rasûlü ölmedi, demeye başladı. Ömer şunları da söyledi: Allah'a yemin olsun benim nefsimde bu kanaatten başkası yoktu. Yemin olsun Allah, onu geri gönderecek ve birtakım adamların ellerini ve ayaklarını kesecektir. Ebu Bekir geldi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüzünü açtı, onu öptü ve: Babam anam sana feda olsun. Hayatta iken de pek hoşdun ölümün de pek güzel. Nefsim elinde olana yemin ederim ki Allah ebediyyen sana iki defa ölümü tattırmayacaktır, dedi.

Sonra dışarı çıktı ve: "Ey (Rasûlullahın ölmediğine) yemin eden kişi (Ömer!) Biraz yavaş ol, dedi. Ebu Bekir konuşmaya başlayınca Ömer oturdu. Ebu Bekir Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra dedi ki: Şunu bilin ki kim Muhammed'e ibadet ediyor idiyse şüphesiz Muhammed öldü. Allah'a ibadet edenler de bilsin ki şüphesiz Allah diridir ölmez. Arkasından: "*Muhakkak sen de öleceksin onlar da ölecekler.*" (Zümer, 30) buyruğu ile "*Muhammed ancak bir rasûldür, ondan önce nice rasûller gelip geçmiştir. Eğer o ölür yahut öldürülürse ökçeleriniz üstünde geriye mi döneceksiniz. Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse o elbette Allah'a zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir.*" (Âyet 144) buyruklarını okudu. Bu sefer herkes hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.][1164]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah onun hakkında: "*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde (dininizden) geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, o Allah'a elbette zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir.*" (Âyet 144) buyurmak sûretiyle onun ölümü ile de öldürülmesi ile de risaletinin hükmü naks edilmiş/çürümüş, çürütülmüş olmaz. Nitekim imamların ölmeleri ve öldürülmeleri sebebi ile "imamet"in hükmü de naks edilmez. Çünkü onun ölmeyen, ebedi yaşayan birisi olması gibi bir şartı yoktur. Şüphesiz ki o bir rabb değildir. O ancak bir rasûldür. Kendisinden önce birçok rasûller gelip geçmiştir. O risaletini tebliğ etmiş, emaneti eksiksiz yerine getirmiş, ümmete samimiyetle öğüt vermiş, Allah yolunda hakkıyla cihad etmiş ve Rabbinden yakin/ölüm kendisine gelinceye kadar Allah'a itaat etmiştir. Hayatta iken ona itaat ne şekilde gerekli ise ölümünden sonra da o şekilde hatta daha da kesin bir sûrette gereklidir. Çünkü din, onun vefatı ile kemal bulmuş ve nihai halini almıştır. Artık dinde nesih ihtimali kalmamıştır. Onun vefatı ile din kemal bulup istikrarını kazanmış olmasından ötürü vefatından sonra Kur'ân-ı Kerim cem edilmiş/toplanmıştır.][1165]

1164 Minhâcü's-Sünne, VIII, 83, 452, 453, VIII, 83; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 362-363.
1165 Minhâcü's-Sünne, I, 82-83.

Âyet-i kerimedeki nimet ve şükre dair

[Allah'ın kulları üzerindeki nimetleri onlara faydalı olmayı, onlara iyiliklerde/ihsanda bulunmayı ihtiva eder. Bu da iki türlüdür:

1. Bu nimetlerle onlara zararlı olan şeyleri önler, ihtiyaçlarını ve fakirliklerini kaldırır. Olmaması halinde muhakkak ölmelerinin sözkonusu olacağı, rızıkları olmazsa düşmanlarının kendilerini helak edeceği, yine o olmazsa ahirette kendilerine zarar verecek şekilde doğru yoldan sapıp dalalete düşmelerinin sözkonusu olacağı, onları hidâyete iletmek de böyle bir nimettir. Bu tür nimetler onlar için kaçınılmazdır. Eğer onlar bu nimetlere sahip olmazlarsa ya dünyalarında ya ahiretlerinde ya da her ikisinde zarar görürler.

2. Kendilerinin bulunması ile diğer nimetlerin kemale erdiği ve derecelerinin yükseldiği onlar olmasa bunların da sözkonusu olmayacağı nimetler. Nitekim onlar ahirette de iki tür olacaklardır. Birisi yemin ashabı olan ebrar/iyiler, diğerleri ise öne geçen mukarrebler. Bu iki sınıfın dışında kalanlar ise cehennemliklerdir.

Nimetler iki tür olduğuna göre yaratılmışlar da bu iki bakımdan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaletine muhtaç olmuşlardır. Onun risaleti ile de bu iki tür nimet de husule gelmiştir. Çünkü insanlar onsuz cahil ve doğru yoldan sapmış kimselerdirler. Ümmi olmaları ile kitap ehli olmaları arasında da bir fark yoktur. Bu sebeple onun peygamber olarak gönderilmesi yeryüzünde bulunanlar üzerindeki iki tür nimetin en büyük olanıdır. Dünyanın ahvalini iyice okuyabilen bir kimse açıkça şunu görür: Allah, yeryüzünde yaşayanlara Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i rasûl olarak göndermek nimetinden daha büyük bir nimet vermemiştir. Şüphesiz onun risaletini kabul etmeyip reddeden kimseler yüce Allah'ın haklarında: *"Allah'ın nimetini küfür ve inkâr ile değiştiren ve kendi kavimlerini helak yurduna sokanları görmez misin?"* (İbrahim, 28) buyurduğu kimselerdendirler. Bundan dolayı yüce Allah, bu nimeti kabul edenleri şükretmek ile nitelendirerek: *"Andolsun Biz onlardan öncekileri sınadık."* (Ankebût, 3) ve: *"Allah şükredenleri en iyi bilen değil mi?"* (En'âm, 53) ve: *"Allah şükredenlere mükâfat verecektir."* buyurmaktadır.][1166]

وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾

1166 Tariku'l-Vusûl, 218-219.

146. "*Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı nice peygamber gelip geçmiştir. Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaafa uğramadılar, (düşmanlarına) boyun da eğmediler. Allah sabredenleri sever.*"

Tefsiri:

[Yüce Allah nebileri öldürülen müminler hakkında: "*Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı nice peygamber gelip geçmiştir. Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaafa uğramadılar, (düşmanlarına) boyun da eğmediler. Allah sabredenleri sever. Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla, (savaşlarda) ayaklarımıza iyice sebat ver; kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et! Sonunda Allah da onlara dünya nimetlerini ve âhiret sevabının güzelliğini verdi. Allah iyilik edenleri sever.*" (Âyet 146-148) buyurmaktadır.

[Yüce Allah'ın ("katele: çarpıştığı" anlamındaki buyruğun bir kıraatine göre) "kutile: öldürüldü" buyruğundan kasıt öldürülmüş nice nebi vardır, demektir. Bu, bu husustaki iki görüşün daha sahih olanıdır. Yüce Allah'ın: "*Kendileri ile birlikte birçok âlimin*" buyruğu ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ait sıfattan sonra bir başka sıfat olarak haber konumunda bir cümledir. Yani beraberinde pek çok âlimin bulunduğu nice nebi öldürüldüğü halde onlar onunla birlikte öldürülmemiştir. Bu durumda mana şöyle olur: Onlar onunla birlikte oldukları halde o nebi öldürülmüştür. Bundan maksat ise şudur: Onunla birlikte çok sayıda âlim bulunuyordu. O öldürülenler arasında idi. Hâlbuki o âlimler sayıca çok kişi idiler "Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaafa uğramadılar, boyun da eğmediler." demek olur. Buradaki "ribbiyun: âlimler" çok sayıda topluluklar demektir ki bunlar binlerce kişi idiler.

Bu mana aynı zamanda nüzul sebebi ile de örtüşmektedir. Nüzul sebebi ise Uhud günü şüphesiz Muhammed öldürüldü denilmesi üzerine karşı karşıya kaldıkları musibettir. Hâlbuki bundan önce ise yüce Allah: "*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde (dininizden) geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, o Allah'a elbette zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir.*" (Âyet. 144) buyurmuştu.

Bu âyette Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefat ettiği gün Ebu Bekir es-Sıddik'in okuduğu ve: Kim Muhammed'e ibadet ediyor idiyse şüphesiz Muhammed ölmüştür. Kim de Allah'a ibadet ediyorsa şüphesiz Allah diridir o ölmez, demişti.[1167]

1167 Kaynakları daha önce gösterildi.

Çünkü nebi öldürülür veya ölürse müminler içinde de kâfirler içinde de bütün insanlar pek büyük bir fitneyle karşı karşıya kalırlar. Ölümü dolayısıyla ona uyanların kalplerindeki zayıflıktan ötürü ve şeytanın kâfirlerin kalplerine saldığı telkinler dolayısıyla irtidad ve münafıklık ortaya çıkar. Şeytan kâfirlere şu telkini yapar: İşte bunun işi olup bitti. Artık onun dinini ayakta tutacak bir şey kalmadı. Hem eğer o bir nebii olsaydı öldürülmez ve yenilgiye uğramazdı vb. telkinlerde bulunur. Şanı yüce Allah ise: "*Öldürülmüş nice peygamberler olduğunu haber vermektedir.*"

Şüphesiz İsrailoğulları çok sayıda peygamber öldürdüler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte çok sayıda ribbi/âlim Rabbe bağlı ve ona tabii kimseler bulunur. Bazen o savaş ve çarpışma olmadan da öldürülmüş olabilir. Çok sayıda ribbi kendisine uymuş olmakla birlikte öldürülebilir. Ama müminler. onun öldürülmesi musibeti ile karşı karşıya kaldıkları vakit hiçbir şekilde gevşemediler. Zaaf göstermediler. boyun da eğmediler. Allah da sabredenleri sever. Bunun yerine onlar musibetlerin kendilerinden ötürü hasıl olduğu günahlarından dolayı mağfiret isterler. Çünkü onlara gelip isabet eden her kötülük kendi nefisleri sebebiyledir. Onlar Allah'tan günahlarını bağışlamasını dilerler. Ayaklarına sebat verip sağlamlaştırmasını şüpheye düşmemeleri ve cihaddan geri kalmamaları için iman ve cihad üzere kendilerine sebat vermesini isterler. Yüce Allah: "*Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir.*" (Hucurât. 15) buyurmaktadır. Ondan kendilerine kâfirler topluluğuna karşı yardımcı olmasını dilediler. Rabblerinden kendi nefislerinde sebatı gerçekleştirecek hususları kendi nezdinden yardımının gelmesine sebep olacak halleri yapmalarını dilediler. Çünkü yardım eden ve zafer veren yalnız O'dur. Yardım ancak Allah'tan gelir. Aynı şekilde o melekleri de onlara yardım etmek üzere indirmiştir. Yüce Allah melekleri indirmesiyle ilgili olarak: "*Allah bunu ancak bir müjde olsun ve o sayede kalpleriniz tümüyle rahatlasın diye yapmıştı. Yardım yalnız Allah katındandır. Şüphe yok ki Allah mutlak gâlipdir, Hakîmdir.*" (Enfâl. 10) ve: "*Sonunda Allah da onlara dünya nimetlerini ve âhiret sevabının güzelliğini verdi. Allah iyilik edenleri sever.*" (Âl-i İmrân. 148) buyurmaktadır. Bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.][1168]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı nice peygamber gelip geçmiştir. Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler,*

1168 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 373-375.

zaafa uğramadılar, (düşmanlarına) boyun da eğmediler. Allah sabredenleri sever. Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla, (savaşlarda) ayaklarımıza iyice sebat ver; kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et! Sonunda Allah da onlara dünya nimetlerini ve âhiret sevabının güzelliğini verdi. Allah iyilik edenleri sever." (Âyet, 146-148) buyurmaktadır. Çoğunluk bu buyruğu "katele meahu ribbiyyune kesir: Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı" diye okumuşlardır. Selef ve Halefin büyük çoğunluğuna göre "çok sayıdaki ribbiyyun/âlimler" pek çok cemaatler ve topluluklar demektir. İbn Mesud[1169] kendisinden nakledilen bir rivâyette, İbn Abbas[1170] ve el-Ferra,[1171] binlerce kişi diye açıklamışlardır. Bir diğer rivâyette İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Dahhak, Katade, Süddî, Rabii ve İbn Kuteybe[1172] çok sayıda cemaatler diye açıklamışlardır. Ayrıca ribbiyyun kelimesi r harfinin üç farklı harekesi ile de okunmuştur (Ayrıca rubbiyyun ve Rabbiyyun) diye. Bu üç kıraate göre de ribbiyyun onunla birlikte çarpışanlar olup gevşemeyenler, zaaf göstermeyenler ve boyun eğmeyenlerdir.

Ebu Amr, İbn Kesir ve Nafii'nin kıraati olan "Kutile: Öldürüldü" kıraati ise iki şekilde açıklanır:

1) Bu âyetin manasına uygundur. Yani onunla birlikte çok sayıda ribbiyyun/âlimler öldürülmüştür. Buna göre ribbiyyun öldürülmüş kimselerden olurlar. Bunlar gevşemediler yani onların birçoğunun öldürülmüş olmasından ötürü onlardan geri kalanlar gevşemediler.

2) Nebî beraberinde birçok âlim bulunduğu halde öldürülmüştür. Nebileri öldürüldü diye onlar gevşemediler. Bu açıklama da Uhud günü şeytanın "Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) öldürüldü" diye bağırması rivâyetine uygun düşmektedir. Ama bu mana âyetin lafızına uygun değildir. Çünkü şanı yüce Allah, çok sayıda ribbiyyun/âlimler buyurmuştur. Münasip olan onları hepsini kapsayan musibetin çok olmasına rağmen gevşemedikleridir. Eğer beraberinde korkmayan birçok kimse bulunduğu halde nebinin öldürülmüş olduğu anlamı kastedilmiş olsaydı ayrıca onların çokluğundan söz etmeye gerek olmazdı. Aksine uygun olan onların azlıklarını sözkonusu etmek idi. Buyruk şu demektir: Yani onlar da nebileri de öldürülmüş olduğu halde onlar korkmadılar. Sayıca çok olmalarının gündeme getirilmesine gelince onların korkmamak sûretiyle övülmelerinin ibret alınacak bir tarafı bulunmazdı.

1169 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, -1- 1570; Taberânî, 9996; es-Sevri, Tefsir, 40; Taberi, 7958.
1170 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1- 1571; Taberi, 7962.
1171 Meanil Kur'an, I, 237.
1172 Tefsiru Ğaribi'l-Kur'ân, s.113.

Aynı şekilde eğer nebileri öldürülenler çok olmakla nitelendirilmek istenmiş olsaydı bunda da Ashab-ı Kiram'a karşı bir delil olmaz, onlar için bir ibret bulunmazdı. Çünkü onlar, Uhud günü sayıca az idiler. Düşman onlardan kat kat üstündü. Bundan dolayı onlar binlerce kişi idiler. Bundan ötürü gevşemediler. Biz ise azız diyeceklerdi.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Nice peygamber"* buyurması da bunun çok olmasını gerektirir. Hâlbuki cihadda öldürülmüş peygamberlerin çok sayıda olduğuna dair bir bilgi yoktur.

Aynı şekilde onlardan her birisiyle birlikte öldürülenlerin çok sayıda Rabbani âlimler olmasını da gerektirmektedir. Bu durumda çok sayıda peygamberin ve her birisiyle birlikte çok sayıda kimselerin öldürülmüş olması gerekir. Ama böyle bir şey olmamıştır. Çünkü Mûsâ (aleyhisselâm)'dan önceki nebiler savaşmıyorlardı. Mûsâ ile İsrailoğullarının nebileri de gazada öldürülmüş değillerdir. İsrailoğullarının öldürdükleri nebilerin hiçbiri cihadda öldürülmüş değildir. Hatta cihadda öldürülmüş bir nebi olduğu bilinmemektedir. O halde bu nasıl çokça görülmüş bir şey olabilir ve varid olmuş haberler arasında böyle bir şey bilinmiyorken bunun türü nasıl çok görülmüş olabilir.

Şanı yüce Allah ise nebi ister öldürülmüş ister ölmüş olsun ökçeleri üzerine gerisin geri dönenlerin bu halini reddetmektedir. Bu reddi de nebinin öldürülme durumuna özel değildir. Ölmesi yahut öldürülmesi halinde korkmaktan ve dehşete kapılmaktan dolayıda onları yermemektedir. Aksine irtidad edip ökçeleri üzerine gerisin geri dönmekten ötürü yermektedir. Bundan dolayı Ebu Bekir es-Sıddik, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) öldüğü gün bu âyeti okumuştu. İnsanlar o bu âyeti okuyuncaya kadar sanki onu duymamış gibi idiler.

Bundan sonra yüce Allah bir başka hususu sözkonusu etmektedir. O da şudur: *"Sizden öncekiler de savaşıyorlardı. Onlarla birlikte çok kişi öldürüldüğü halde bundan dolayı gevşeklik göstermiyorlardı. Bu durumda çokluğun sözkonusu edilmesi münasip olur. Çünkü onlardan pek çok kimse öldürülmüş ise gevşeklik göstermeyi gerektirir. Ama onlar gevşemediler. Pek çok kişi ile savaşanlar gevşemediklerine göre bu çoklukla birlikte onların hepsinin de imanlarına delil olur."* Burada onların ökçeleri üzerine gerisin geri döndüklerini söylememektedir. Maksat, onların nebilerinin öldürüldüğünü söylemek olsaydı o taktirde: Yine de onlar ökçeleri üzerine gerisin geri dönmediler." buyuracaktı. Çünkü Rasûlün ölmesi, öldürülmesi halinde bunu reddeden bizzat o dur. O halde şanı yüce Allah iki hususu kabul etmeyip reddetmektedir: Rasûl ölür ve öldürülürse irtidad edip

gerisin geri dönmek ile Allah yolunda kendilerine isabet eden düşmanın kendilerini istila etmesinden ötürü gevşeklik göstermek, zaaf göstermek ve boyun eğmektir. Bu sebeple yüce Allah: *"Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaafa uğramadılar, boyun da eğmediler."* buyurmakta: *"Nebi öldürüldüğü için gevşemediler..."* buyurmamaktadır. Şâyet hepsi hayatta kaldıkları halde öldürülen nebinin kendisi olsaydı buna uygun bir şeyi sözkonusu etmesi gerekirdi ve: *"Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler."* buyurmazdı. Bilindiği gibi genel olarak bütün gazalarda Allah yolunda gelen musibetler hep bir nebinin öldürülmesi şeklinde değildir.

Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte çok sayıda âlimin savaşmış yahut öldürülmüş olması onun kendileriyle birlikte gazada bulunmasını gerektirmez. Aksine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uyup onun dini üzere savaşan bir kimse onunla birlikte savaşmış demektir. Aynı şekilde onun dini üzere öldürülen herkes de onunla birlikte öldürülmüş demektir. İşte o vakit bunların ne kadar çok oldukları açıkça ortaya çıkar. Şüphesiz nebilerin dini üzere savaşan ve öldürülen kimseler sayıca pek çoktur. Bu durumda bu âyet-i kerimede kıyamet gününe kadar gelecek bütün müminler için bir ibret vardır. Çünkü onların hepsi -Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ölmüş olsa dahi- bizzat Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte savaşan kimselerdir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) beraberlerinde bulunmadığı halde seriyyelerde gazaya giden Ashab-ı Kiram onunla birlikte idiler. Onunla birlikte savaşıyorlardı ve onlar yüce Allah'ın: *"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte kâfirlere karşı sert ve katı kendi aralarında merhametlidirler."* (Fetih, 29) buyruğu ile: *"Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince onlar da sizinledirler."* (Enfâl, 75) buyurduğuna dahildirler. Yoksa emrine itaat edilen ile birlikte olmak için itaat edilen kişiyi görmek şart değildir.

"Ribbiyyun"un buradaki anlamının âlimler olduğu söylenmiştir.[1173] er-Rummani ve ez-Zeccâc'da bu açıklamayı tercih etmiştir. Hasan'dan ve Said b. Cubeyr İbn Abbas'tan diye de rivâyet edildiği gibi İbn Faris'te[1174] bunlar Allah'ı bilen ve kendilerini Allah'a adamış kimseler diye açıklamıştır. Bu şekilde açıklayanlar "er-Ribbi" lafzını "Rabbani" lafızı gibi değerlendirmişlerdir. İbn Zeyd'den ise: Bunlar tabii olanlar uyanlardır, demiştir. O da bunu Rabbleri olanlar/tabii olanlar diye anlamlandırmış gibidir.

1173 Zâdü'l-Mesîr, I, 472'de bunun Said b. Cubeyr'in İbn Abbas'tan rivâyeti olduğunu kaydetmektedir. İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1- 1581,1581'de el-Hasan'dan rivâyet edildiğine işaret ettiği gibi Taberi'de 7968'de böylece rivâyet etmiş bulunmaktadır.

1174 Mucmelul Luğa, II, 370.

Birinci anlam ise çeşitli bakımlardan dolayı daha sahihtir.

1) Rabbaniler ahbardan farklıdır. Bunlar insanları terbiye eden kimseler olup dinleri hususunda kendilerine uydukları imamları/önderleridirler. Bilindiği gibi bu gibi kimseler ancak pek az bulunurlar. Bunların çok olduğu o halde nasıl söylenebilir?

2) Şüphesiz cihad ve sabırlı olmak emri özel olarak bunlara verilmiş olamaz. Ashab-ı Kiram'ın hepsi ise Rabbani değillerdi. Buna göre onlar şöyle derler: Onlara kendilerini korkmaktan alıkoyan bir ilim verilmişti.

3) "Ribbi" lafzının bu gibi yerlerde kullanılması dilde bilinen bir kullanım değildir. Aksine bilinen birinci kullanımdır. Bunu söyleyenler ise: Bu Rabbe -nun getirilmeksizin- yapılmış bir nispettir. Meşhur kıraatte r harfi kesreli olarak ribbi şeklindedir. Ancak bu söyledikleri sadece fethalı olarak "Rabbiyyun" diye okuyanların kıraatine göre uygun bir açıklamadır. Diğer taraftan bu rubbiyyun diye ötreli olarak da okunmuştur. Böylelikle bu farklı okuyuşların çeşitli söyleyişler olduğu bilinmiş olmaktadır.

4) Şanı yüce Allah, kime cihadı emretmiş ise aynı şekilde sabır ve sebatı da emretmiştir. Bunların Rabbani olmaları ile olmamaları arasında hiçbir fark yoktur.

5) Özellikle bu gibi kimselerin zikredilmesinin uygun bir açıklaması yoktur. Uygun olan onların yüce Allah'ın: *"Onları günah söz söylemekten ve haram yemekten Rabbaniler ve hahamlar alıkoysalar ya."* (Maide, 63) buyruğu gibi buyruklarda anılmaları ve aynı şekilde: *"Fakat Rabbaniler olun."* (Âl-i İmrân, 79) gibi buyruklarda anılmaları uygun düşer. Bu gibi yerlerde ise onlardan "Rabbani" lafzı ile söz edilmiştir.

6) "Rabbani"nin sonuna elif ve nun getirmek sûretiyle "Rabb"e mensup kişi anlamında söylenmiştir. (Boynu uzun kimseye "rakbani") (Büyük sakallı kimseye "lihyani") denilmesi gibi. Bu lafzın gemi kaptanı demek olan "rubban"e mensup olduğu da söylenmiştir. Bu ise daha sahihtir. Çünkü asıl olan nispet ismi yapıldığı taktirde herhangi bir harfin ziyade edilmemesidir. Çünkü onlar insanları terbiye etmeye ve onların terbiyesi ile uğraşma işine nispet edilmiştir. Bu nispetde onların bir özelliği idi. Rabbe nispet edilmelerinde ise onlar için bir özellik sözkonusu değildir. Aksine her bir kul ona mensuptur. Şanı yüce Allah ise takva sahibi gerçek dostlarına "Rabbaniler" adını vermediği gibi nebilere ve rasûllere "Rabbaniler" dememiştir. Çünkü Rabbani rubban, gemi kaptanının geminin kaptanlığını/efendiliğini yapması gibi Rabbani de insanların Rabbliğini/efendiliğini yapar. Bundan dolayı Rabbaniler kimi zaman yerilirler kimi zaman

övülürler. Eğer Rabbi tanımak ona ibadet etmek anlamında Rabbe mensup olan kimseler olsalardı hiçbir zaman hiçbir şekilde yerilmiş olmazlardı.

7) Yedinci hususa gelince Rabbe nispetleri eğer övgü kabul edilecek olursa şunu bilelim ki Allah bir başka yerde "Rabbani"leri yermiş bulunmaktadır. Eğer bir övgü kabul edilmezse bunların övülmek bakımından ayrıcalıklı olmalarını sağlayacak bir özellikleri olmaz. Eğer Rabbani "Rabb"e değil de geminin rubbanına/kaptanına nispet edilecek olursa "Rabbani" lafzını "Rabb"e mensup bir isim olarak kabul edenlerin kanaati bâtıl olur. Bu durumda "ribbiyyun"un Rabbe nispetinin bâtıl olması öncelikle sözkonusu olur.

8) Onların "Rabb"e mensup oldukları varsayılsa bile şüphesiz ki bu nispet onların âlim olduklarına delil olmaz. İmana ibadete ve kendilerini Allah'a vermeye delil olması ise kabul edilebilir. Bunu İbn Faris ifade etmiştir. Bu özellikte bütün müminleri kapsar. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın yalnıza Allah'a ibadet eden herkes kendisini Allah'a vermiş Arifbillah/Allah'ı bilen birisi demektir.

Ashab-ı Kiram'ın tamamı Allah'a ona hiçbir şey ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ibadet ediyorlardı. Onlar da kendilerini Allah'a vermiş ve Arifbillah/Allah'ı bilen kimseler idi. Bununla birlikte onlara ne "ribbiyyun" ne de "Rabbaniyyun" adı verilmemiştir. Ancak Münzir es-Sevri'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir. İbn Abbas vefat ettiğinde Muhammed b. el-Halefiyye bugün bu ümmetin Rabbanisi öldü demiştir.[1175] Çünkü o, Allah'ın kendisine vermiş olduğu ilim ile onları edeplendiriyor onlara emir veriyor ve kötülüklerden vazgeçirmeye çalışıyordu. Raşit halifeler de Rabbaniler idiler.

İbrahim dedi ki: Alkame Rabbanilerden idi.[1176] Bundan dolayı Mücahid: Onlar (Rabbaniler) insanları ilmin büyük meselelerinden önce küçük meseleleri ile terbiye eden kimselerdir demiştir.[1177] O halde bunlar, emri nehyi ve haberleri bilen kimselerdir. Bunun kapsamına ilmi haber veren onu başkalarından rivâyet edip tahdis eden kişilerde girer. İsterse emredip yasaklamasın (iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmesin.) İşte "Rabbani" hakkında Seleften nakledilen kanaatler bunlardır. Ali (radıyallâhu anh)'dan da şöyle dediği nakledilmektedir: Bunlar insanları hikmet ile besleyen hikmet ile terbiye eden kimselerdir. İbn Abbas da: Bunlar ilim öğreten fakihlerdir demiştir.[1178]

1175 Hati, Tarih, I, 175; el-Fesevi, el-Marife Vettarih, I, 540: İbn Sâd, Tabakat, II, 368.

1176 Buhârî, "Veyukal: Denir ki lafzını kullanarak muallak bir rivâyet olmak üzere zikretmiştir. I, 16 -Fethul Bari-

1177 İbnu'l-Cevzî, I, 413'te Ali (radıyallâhu anh)'a nispet etmektedir.

1178 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1- 855.

Emir ve nehiy ehli (iyiliği emredip kötülükten vazgeçirenler) ilim öğreten fakihlerin kendileridir.

Katade ve Ata'dan rivâyete göre bunlar âlim hikmet ehli fukuhadır dedikleri rivâyet edilmektedir. İbn Kuteybe[1179] dedi ki: Rabbaniyyunun tekili Rabbanidir. Bunlar ise ilim öğreten âlimlerdir. Ebu Ubeyd[1180] dedi ki: Ben kelimenin arapça olmadığını zannediyorum. Bu ya İbranice ya da Suryanicedir. Çünkü Ebu Ubeyd arapların "Rabbaniyyun-Rabbaniyyin" kelimesini bilmediklerini iddia etmiştir. Ebu Ubeyd dedi ki: Bunu ancak fakihlerle ilim ehli olanlar bilirler. Yine dedi ki: Ben kitapları bilen bir adamı: Bunlar helali haramı emri ve nehyi bilen ilim adamlarıdır, dediğini dinledim.

Derim ki: Bu doğrudur. Kelime ise arapçadır ve geminin rubban (kaptana nispet edilmiştir.) Fakat arapların cahiliye dönemlerinde Rabbanileri yoktu. Çünkü onlar yüce Allah tarafından indirilmiş bir şeriat üzere değildiler. Bundan dolayı bu isim onlardan (nakil) meşhur olmamıştır.

İbnu'l-Enbârî[1181]nin bazı dil bilginlerinden naklettiğine göre "Rabbani" Rabb"e mensuptur. Çünkü ilim kendisi ile Allah'a itaat olunan hususlardandır. Böylelikle nispet isminde elif ile nun mübalağa anlamını ifade etmek için gelmiştir. Nitekim bir kimseyi sakalının büyüklüğü ile nispet etmekte mübalağa kipi kullanacak olurlarsa: Raculun lihyani: Sakalı pek büyük bir adam derler.

Bu ise daha önce dikkat çekildiği gibi zayıf bir görüştür.][1182]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla"* buyruğu hakkında: Zünûb: Günahlardan kasıt küçük günahlardır. İsraf/taşkınlık ise büyük günahlar demektir.

Konunun tahkikinin sonucuna gelince: "Zünup:" Bir cins isimdir. "İsraf: Taşkınlık" ise sınırı aşmak itidali sınırlarının dışına çıkmak demektir. Nitekim isim ve üdvan lafızlarında da böyledir. Buna göre zünup isim gibidir. İsraf ise taşkınlık haddi aşmak gibidir. Nitekim yüce Allah: *"Saldırmamak ve haddi aşmaksızın..."* (Bakara, 173) buyurmaktadır. İhtiyaç miktarını aşmak da (haddi aşmak)dır. Çünkü günahlar Allah'tan gelen bir hidâyet olmaksızın hevâya uymak gibi işler. Hepsi bir günahtır. Kendi nefsi adına hoşnut olan yine kendi nefsi adına gazap eden kimse gibi böyle bir kişi hevâsına uyan bir kişidir. Yine "israf"a şu örnek verile-

1179 Tefsiru Ğaribi'l-Kur'an, 107.
1180 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 413.
1181 İbnu'l-Cevzî kendisinden bir önceki kaynakta nakil yapmıştır.
1182 Camiu'r-Resail, IV, 59-66; Muhtasar olarakta Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 58-63.

bilir. Bir kimse Allah'a gazaplanır bundan ötürü de Allah'ın emrettiğinden daha fazlası ile cezalandırılır. Âyet-i kerime ise müşriklerle savaşmak ve Uhud günü onlara isabet eden musibetler bağlamındadır.

Şanı yüce Allah onlardan öncekiler hakkında *"Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı nice peygamber gelip geçmiştir. Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaafa uğramadılar, (düşmanlarına) boyun da eğmediler. Allah sabredenleri sever."* (Âyet. 146) buyurmaktadır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in belirttiği üzere sahihe dayanılarak: Ondan muradın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğu söylenmiştir. Her ne kadar o herhangi bir savaşta öldürülmemiş ise de öldürülmüş birçok peygamber vardır." *"Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı nice peygamber gelip geçmiştir. Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaafa uğramadılar, (düşmanlarına) boyun da eğmediler. Allah sabredenleri sever. Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla..."* (Âl-i İmrân, 146-147)

Böylelikle onlar sabrı ve mağfiret dilemeyi bir arada yaptılar. Musibetler halinde yapılması emrolunan işte budur. Musibete sabretmek ve buna sebep teşkil eden günahlar dolayısıyla Allah'tan mağfiret dilemek.][1183]

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّآ أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِـي أَمْرِنَا
وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾

147. "Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla, (savaşlarda) ayaklarımıza iyice sebat ver; kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla"* bu buyrukta tekrar diye bir şey yoktur.[1184] Çünkü buyruktaki "kavlehum: Onların söyledikleri söz" lafzı "kane"nin isminden önce zikredilmiş haberidir. "enkalu" ise mastar anlamındadır. İsimde bu kelimedir. Bu durumda her ikisi (kavlehum ile enkalu: Onların sözleri ... Demeleri" lafızlarıdır. Buyrukta: Onların sözleri *"Rabbimiz günahlarımızı bağışla"* sözünden başka olmadı anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Kavminin cevabı yalnızca ... Demek oldu"*

1183 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 693-694.

1184 Merhum Müellif her ikisinin anlamı meale yansımayan "kavl" kökünden kelimenin iki defa zikredildiğine işaret etmektedir. Söylediklerinin daha iyi anlaşılması için buyruğu: "Onların dedikleri: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla... demekten ibaretti" şeklindeki bir meal ile maksadı daha güzel anlaşılabilir. (Çeviren)

(A'râf, 82) buyruğudur. Burada da cevap ise (mukadder "kavle" lafzıdır." Konuşma esnasında da: Filan kimsenin "la havle vela kuvvete illa billah" sözünden başka bir sözü yoktur deriz. Kesinlikle lafız tekrarı sözkonusu değildir.][1185]

فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

148. "Sonunda Allah da onlara dünya nimetlerini ve âhiret sevabının güzelliğini verdi. Allah iyilik edenleri sever."

Tefsiri:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah, inzar/uyarıp korkutucu sûrelerin genelinde kötülük işleyen kimselere dünya hayatında verilen cezaları ve ahirette onlar için hazırladığı şeyleri zikretmektedir. Bazen bir sûrede yalnızca ahiret vadini/azap tehdidini de zikretmektedir. Çünkü ahiretin azabı da sevabı da daha büyüktür. O ebedi kalınacak yurttur. Dünyadaki sevap ve ikabı ise ancak ona bağlı bir husus olarak zikreder.

Yûsuf kıssasında yüce Allah'ın: *"İşte böylece o yerde Yûsuf'a iktidar verdik. O, orada dilediği yerde konaklardı. Rahmetimizi dilediğimize veririz. İyi hareket edenlerin de mükâfatsız bırakmayız/yaptıklarını boşa çıkarmayız. İman edip de takvaya devam edenler için âhiret mükâfatı ise elbet daha hayırlıdır."* (Yûsuf, 56-57) buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Sonunda Allah'ta onlara dünya nimetlerini ve ahiret sevabının güzelliğini verdi"*; *"Zulmedildikten sonra Allah yolunda hicret edenleri Biz dünyada elbette güzel bir şekilde barındıracağız, ahiret mükâfatı ise mutlaka daha büyüktür. (Müşrikler) bilmiş olsalardı. Onlar sabredenler ve ancak Rabblerine tevekkül edenlerdir."* (Nahl, 41-42) buyurmaktadır. İbrahim (aleyhisselâm) hakkında da: *"Ve Biz ona mükâfatını dünyada verdik ve elbetteki o ahirette salihlerdendir."* (Ankebût, 27) buyurmaktadır.][1186]

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَٓا أَشْرَكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ
سُلْطَانًاۚ وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُۜ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾

151. "Allah'a haklarında hiçbir delil indirmediği şeyleri ortak koştuklarından dolayı o kâfirlerin kalplerine korku salacağız. Onların barınağı cehennemdir. Zâlimlerin dönüp varacağı yer ne kötüdür!"

1185 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 277.
1186 el-İstikame, II, 236-237.

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Allah'a ... Ortak koştuklarından dolayı o kâfirlerin kalplerine korku salacağız."* buyurmaktadır. Kurayzaoğulları hakkındaki hadiste belirtildiğine göre Cebrail (aleyhisselâm): Şimdi ben onlara gidip içinde bulundukları o kalelerini sarsacağım. dediği belirtilmektedir.[1187] Kâfirlerle münafıkların korkutulup dehşete düşürülmeleri Allah tarafından müminlere yapılan bir yardımdır.][1188]

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ
فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا
وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ
وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

152. "Muhakkak Allah size verdiği sözünü aynen yerine getirmiştir. Hani o zaman O'nun izniyle onları öldürüyordunuz. Nihâyet sevmekte olduğunuzu size gösterdikten sonra yılgınlık gösterdiniz, verilen emir hakkında çekiştiniz, isyan ettiniz. İçinizden kiminiz dünyayı istiyor, kiminiz de âhireti istiyordu. Sonra sizi sınamak için sizi onlardan geri çevirdi. Bununla beraber sizi affetti. Allah müminlere lütufkârdır."

Tefsiri:

[*"Nihâyet sevmekte olduğunuzu size gösterdikten sonra yılgınlık gösterdiniz. Verilen emir hakkında çekiştiniz, isyan ettiniz."* buyruğu ile gerçekleşmiş muayyen bir masiyeti haber vermektedir. Bu ise okçuların Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emrine itaat etmemeleri masiyetidir. Çünkü onlara müslümanların zafer kazandıklarını görseler dahi yerlerinden ayrılmamaları emrini vermişti. Ama bu emre aralarından bazıları itaat etmedi. Kâfirlerin geri çekildiklerini görüp aralarından bir kısmı ganimetlere yöneldiklerinde emirleri ise onlara (böyle yapmamalarını) emretmeye koyulmuştu.][1189]

Âyeti yanlış bir şekilde tefsir edenler hakkında Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de Şibli (Allah'ın laneti ona) hakkında zikrettiği şu husustur: O bir kişinin: "İçinizden kiminiz dünyayı istiyor kiminiz de ahireti istiyordu"

1187 Bk. İbn Hişam. Siret. IV. 192; İbn Sâd. Tabakat. II. 74.
1188 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 502.x
1189 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 61.

buyruğunu okumakta olduğunu işitince feryad ederek: Peki, Allah'ı isteyen nerede diyerek Allah'ı isteyenin bu halinin övülmeye değer olduğuna işaret etmiştir. Fakat onun ahireti isteyenlerin Allah'ı istemedikleri şeklindeki zannı bir hatadır.

Bu âyet-i kerime. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte Uhud'da bulunan ashabı hakkındadır. Onlar da yaratılmışların en faziletlileridir. Eğer onlar Allah'ı istemiyor idiyseler onlardan daha aşağı mertebede bulunan Şibli ve benzerleri mi Allah'ı isteyen kimseler olacak?][1190]

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَى طَآئِفَةً مِنْكُمْ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

154. "Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize bir emniyet, bir uyuklama indirdi ki o (uyuklama) içinizden bir kısmını örtüp bürüyordu. Bir kısmı da canları sevdasına düşmüşlerdi. Allah'a karşı cahiliyet zannı gibi hakkın dışında bir zan besliyorlardı. Bu işte bize bir şey (pay) var mı, diyorlardı. De ki: "Her şey Allah'ın elindedir." Onlar sana açıklamadıkları şeyi içlerinde gizliyorlar. Bizim bu işten bir payımız olsaydı, burada öldürülmezdik, diyorlar. De ki: Evlerinizde olsaydınız bile, üzerlerine öldürülmeleri yazılmış olanlar, yıkılacakları yerlere çıkıp giderler (ve yine öldürülecekler)di. Allah göğüslerinizdekini yoklamak, kalplerinizdekini temizlemek için (böyle yaptı.) Allah kalplerin özünü çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: "*Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize bir güven, bir uyuklama indirdi ki* o *içinizden bir kısmını örtüp bürüyordu.*" buyruğunda uyuklama halinin indirilmesini sözkonusu etmektedir ki bu. Uhud gününde olmuştu.][1191]

1190 el-İstikame. II. 106-107.
1191 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 250.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kaybettiklerinize ve başınıza gelenlere üzülmeyesiniz diye Allah size keder üstüne keder vererek cezalandırdı. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır. Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize bir emniyet, bir uyuklama indirdi ki o (uyuklama) içinizden bir kısmını örtüp bürüyordu. Bir kısmı da canları sevdasına düşmüşlerdi. Allah'a karşı cahiliyet zannı gibi hakkın dışında bir zan besliyorlardı. Bu işten bize bir şey (pay) var mı, diyorlardı. De ki: 'Her şey Allah'ın elindedir.' Onlar sana açıklamadıkları şeyi içlerinde gizliyorlar. Bizim bu işten bir payımız olsaydı, burada öldürülmezdik, diyorlar. De ki: Evlerinizde olsaydınız bile, üzerlerine öldürülmeleri yazılmış olanlar, yıkılacakları yerlere çıkıp giderler (ve yine öldürülecekler)di. Allah göğüslerinizdekini yoklamak, kalplerinizdekini temizlemek için (böyle yaptı.) Allah kalplerin özünü çok iyi bilendir."* (Âyet 153-154) buyurmuştur.

Bunların cahiliyeye yakışan zanları, kadere kesin bir şekilde inanmakla bağdaşmayan bir zan olduğu gibi Allah'ın Rasûlüne yardım edeceğine de aykırı bir zan idi. Bundan dolayı onlar kesin inancı ve kanaati terk edip şüphe etmeleri ve cahiliyeye yakışan bir zanda bulunmaları sebebi ile cezalandırıldılar.][1192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın Uhud günü meydana gelen hadiseler arasında: *"O (uyuklama) içinizden bir kısmını örtüp bürüyordu. Bir kısmı da canları sevdasına düşmüşlerdi. Allah'a karşı cahiliyet zannı gibi hakkın dışında bir zan besliyorlardı."* buyurmaktadır. Bunu, İbn Abbas[1193] ve başkaları şu şekilde tefsir etmişlerdir: Onlar meydana gelen hadiseleri Allah'ın takdir etmemiş olduğunu, onun Rasûlüne yardım etmeyeceğini zannetmişlerdi. Nasıl ki kadere iman mutlaka gerekli ve meydana gelen her bir şey yüce Rabbimiz tarafından ta baştan beri bildiğine inanmak gerekiyorsa aynı şekilde onun Rasûlüne ve iman edenlere yardım edeceğini bilmek de bunun gibidir. Diğer taraftan takdir olunana muhalif bir şeyin meydana gelmesinin de imkânsız olduğunu bilmek gerekir. O halde Allah'ın rasûllerine ve iman edenlere yardım etmemesi caiz olamaz.

Şanı yüce Allah'ın Hudeybiye yılında bazı kimselerin rasûle ve ona uyanlara yardım edilmeyeceğini zannetmeleri üzerine indirdiği buyruklar arasında yer alan şu buyruğu da onun bir benzeridir: *"Ve Allah hakkında kötü zan besleyen münafık erkeklerle münafık kadınları ve müşrik erkeklerle müşrik kadınları azaplandırsın diye. Kötü akıbet onların üzerine olsun. Allah da onların üzerine gazap-*

1192 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 112.
1193 Zâdü'l-Mesîr, I, 481'de İbn Abbas'tan.

lanmış, onları lanetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. O, ne kötü dönüş yeridir." (Fetih. 6) buyurmaktadır. İşte bu, böyle bir kanaatin Allah hakkında kötü bir zan olduğuna delildir. Hâlbuki Allah'ın böyle bir işi yapacağını (Rasûlüne yardım etmeyeceğini) zannetmek caiz olamaz. (Onun işlerinde) hikmet bulunduğunu kabul etmeyenler ise: Onun için her şeyi yapmak caizdir, derler ve bu gibi kimselere göre Allah hakkında kötü zan beslemek diye bir şey de yoktur. Şâyet o Rasûlüne yardım edeceğini haber verince bunun zıddı kötü zan olur. Çünkü onun verdiği haber dediğinden farklı bir şekilde meydana gelmez, denilecek olursa buna iki şekilde cevap verilir:

1. Böyle diyenlerin yüce Allah'ın verdiği sözde durmamasını caiz/onun için mümkün kabul etmeleri gerekir. Çünkü bu kudret çerçevesinde sözkonusu olan fiillerdendir. Onlar ise kudret çerçevesinde olan her bir işi caiz kabul ederler. Eğer sözünde durmamak çirkin bir iştir, denilecek olursa bu kanaati savunanlara göre Rabbi kendisinden tenzih etmeleri gereken çirkin/kabih bir şey yoktur.

2. Eğer onun bu işi -zaruri/kesin bir bilgi ile dahi olsa- yapacağını bilse bunun meydana gelmesinden dolayıdır. Bir kimsenin Allah herhangi bir yerginin sözkonusu olmadığı işlerden olup yapacağı bir işi yapmayacağını zannetse -mesela bir ay sonra öleceğini sansa- bu kişinin bu zannının kötü zan olduğu söylenemez. Kötü zan, ancak zannedilen şeyin hakkında zan beslenene izafe edilmesi caiz olmayan çirkin bir kusur olması halinde düşünülür. Yüce Allah'ın: *"Hani onlar size hem üstünüzden hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. O vakit gözler yerinden kaymış, yürekler de gırtlaklara varmıştı. Allah hakkında da türlü zanlarda bulunuyordunuz."* (Ahzâb. 10) buyruğu bu kabildendir. Bu buyrukta Allah hakkında çeşitli zanlar besleyenler yerilmektedir. Yine yüce Allah'ın: *"Biz müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz?"* (Kalem. 35-36) buyruğu da bu türdendir. Bu ise bu zannın onun hakkında imkânsız olmasını gerektirir. Onun hakkında böyle bir zannın caiz olduğuna hükmeden bir kimse bâtıl, zalimce ve imkânsız bir hüküm vermiş olur. Tıpkı kendileri için kız çocuklarından hoşlanmayan kimselerin onun kız çocuklarının olmasını caiz kabul edenler gibi olurlar. Kendilerince çirkin olduğu halde bunu Allah için caiz kabul ederler. Yüce Allah ise: *"Bir de onlar Allah'a kızlar isnat ederler. Hâşâ! O, münezzehtir. Hâlbuki candan arzuladıklarını da kendileri için isterler. Onların birine kız çocuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjdeden ötürü kavminden gizlenir. Aşağılanmayı göze alarak onu alıkoysun mu, yoksa onu diri diri toprağa mı gömsün (şaşırır, kalır.) Bak, verdikleri hükümleri ne kadar kötüdür!"* (Nahl. 57-59) buyurmaktadır.][1194]

1194 en-Nübuvvat. 234-235.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ
مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

155. "İki ordunun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenleri ancak yaptıkları bazı işler yüzünden, şeytan yoldan çıkarmak istemişti. Andolsun Allah da onları affetti. Çünkü Allah (günahları) bağışlayandır, (ceza vermekte acele etmeyen) Halîmdir."

Tefsiri:

[Uhud günü geri dönüp gitmeye gelince şanı yüce Allah: "*İki ordunun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenleri ancak yaptıkları bazı işler yüzünden, şeytan yoldan çıkarmak istemişti. Andolsun Allah da onları affetti. Çünkü Allah (günahları) bağışlayandır, (ceza vermekte acele etmeyen) Halîmdir.*" (Âyet 155) buyurmaktadır. Yüce Allah, Uhud günü arkalarını dönüp kaçanların hepsini affetmiş bulunmaktadır. Böylelikle Osman (radıyallâhu anh)'dan daha alt mertebede olanlar bile bu affın kapsamına girerken fazileti ve hasenatının çokluğuna rağmen o nasıl olur da bunun kapsamına girmez?][1195]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Uhud gününde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte bulunan müslümanlar geri dönüp kaçtıklarında düşman da kendilerine üstünlük sağladığında yüce Allah, onlara bunun günahları sebebi ile meydana geldiğini beyan buyurdu. O: "*İki ordunun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenleri ancak yaptıkları bazı işler yüzünden, şeytan yoldan çıkarmak istemişti. Andolsun Allah da onları affetti. Çünkü Allah (günahları) bağışlayandır, (ceza vermekte acele etmeyen) Halîmdir.*" (Âyet 155); "*Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet size gelip çatınca mı: Bu bize nereden geldi, dediniz. De ki: O, kendinizdendir.*" (Âl-i İmrân, 165) buyurmaktadır. Ayrıca şanı yüce Allah, onları belalara maruz bırakarak sınamasının hikmetini beyan buyurmak üzere: "*Sizden evvel birçok sünnetler gelip geçmiştir. Onun için yeryüzünde gezin, dolaşın da (Allah'ın hükümlerini) yalanlayanların sonlarının nasıl nice olduğunu bir görün. Bu insanlar için bir açıklamadır. Takvâ sahipleri için de bir hidâyet ve bir öğüttür. Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstünsünüz. Eğer size (Uhud'da) bir yara dokunduysa o topluluğa da (Bedir'de) öylece bir yara dokunmuştur. O günleri; Biz insanlar arasında döndürür dururuz. Ta ki Allah müminleri ayırd etsin. Aranızdan şâhidler edinsin. Allah zâlimleri sevmez.*

1195 Minhâcü's-Sünne, VI, 298 -Rafızi İbn Mutahhar el-Hilli'nin kanaatini reddetmektedir-.

Bir de Allah müminleri arındırıp temizlesin, kâfirleri de helâk etsin diye." (Âl-i İmrân. 137-141) ve: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir."* (Nisa. 79) buyurmaktadır. Onu da takdir eden her şeyi de takdir eden yüce Allah'tır.][1196]

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللّٰهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾

156. "Ey iman edenler, siz, kendileri kâfir olup da yeryüzünde yolculuk yahut gazada iken (öldürülen) kardeşleri hakkında: Yanımızda olsalardı ölmezlerdi, yahut öldürülmezlerdi, diyen kimseler gibi olmayın ki, Allah bunu yalnızca onların kalplerinde bir hasret (ve keder) yapsın. Hâlbuki dirilten de öldüren de Allah'tır. Allah bütün yaptıklarınızı çok iyi görendir.

Tefsiri:

[*"Ey iman edenler, siz, kendileri kâfir olup da yeryüzünde yolculuk yahut gazada iken (öldürülen) kardeşleri hakkında: Yanımızda olsalardı ölmezlerdi, yahut öldürülmezlerdi, diyen kimseler gibi olmayın ki, Allah bunu yalnızca onların kalplerinde bir hasret (ve keder) yapsın."* (Âyet 156) İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu ile yasakladığı budur: "Sana bir şey gelip isabet edecek olursa: Eğer ben (şunu) yapmış olsaydım. şöyle şöyle olacaktı deme. Bunun yerine: Allah takdir buyurdu ve ne diledi ise onu yaptı, de. Çünkü lev: eğer şâyet şeytanın ameline kapı açar."[1197] Yani senin aleyhine olmak üzere üzüntünün ve tahammülsüzlüğün kapısını açar. Bu ise zarar verir fayda vermez. Bunun yerine şunu bil ki sana gelip isabet edenin seni ıskalayıp geçmesi mümkün değildir. Sana isabet etmeyen de sana gelip çatacak değildi.][1198]

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

1196 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 375.
1197 Müslim. 2664.
1198 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 347-348.

159. "Allah'tan bir rahmet sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Şâyet kaba, katı kalpli birisi olsaydın, elbette onlar etrafından dağılırlardı. Artık onları bağışla, onlara affedilmeleri için Allah'tan mağfiret dile ve iş hususunda onlarla müşâvere et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Şüphesiz Allah kendisine güvenip dayananları sever."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'tan bir rahmet sayesinde sen onlara yumuşak davrandın."* buyruğu ile onun yumuşaklığının Allah'tan bir rahmet sayesinde olduğunu beyan buyurmaktadır.][1199]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Artık onları bağışla, onlara affedilmeleri için Allah'tan mağfiret dile ve iş hususunda onlarla müşâvere et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Şüphesiz Allah kendisine güvenip dayananları sever."* (Âyet 159) buyurmaktadır. Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Kimse Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı ile istişare ettiğinden daha fazla istişare etmezdi."[1200]

Denildiğine göre yüce Allah'ın nebisine istişarede bulunmasını emretmesi ashabının kalplerini ısındırması, kendisinden sonra gelenlerin ona uyması ve istişare yoluyla onların savaş, cüzi meseleler ve daha başka hakkında vahiy inmeyen meseleler ile ilgili olarak görüşlerini ortaya koymalarını sağlamaktı. O halde başkasının istişarede bulunması öncelikle sözkonusudur.

Yüce Allah bu bakımdan müminleri: *"Size verilmiş herhangi bir şey dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın nezdindekiler ise iman edip, Rabblerine tevekkül edenler için daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Onlar ki büyük günahlardan hayâsızca davranışlardan uzak dururlar. Öfkelendiklerinde de onlar bağışlarlar. Onlar ki Rabblerinin çağrısını kabul ederler, namazı dosdoğru kılarlar, işleri de aralarında şûrâ iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infak ederler."* (Şûrâ, 36-38) buyruklarında övmüş bulunmaktadır. Kişi müminlerle istişare edecek olursa eğer aralarından birisi ona Allah'ın kitabından, Rasûlünün sünnetinden ya da müslümanların icmaından uyulması gereken hususu açıklayacak olursa ona da

1199 Minhâcü's-Sünne, V, 307.

1200 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1742; Abdürrezzak, Mûsânnef, 9720; Ahmed, Müsned, IV, 328 ve başkaları. Burada zikredilen aslı Buhârî'de yer alan bir hadisin bir bölümüdür. O hadiste Ebu Hureyre'nin sözü bulunmamaktadır.

buna uymak bir görevdir. Buna aykırı hususlarda kimseye itaat olmaz. İsterse o kimse din ve dünya bakımından büyük bir kişi olsun.][1201]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onu azmetmek ile nitelendirmek caiz mi hususunda iki görüş vardır. Bir görüş caiz kabul etmez. Kadı Ebu Bekr ile Kadı Ebu Ya'la'nın görüşü gibi. İkinci görüşe göre caizdir ve bu daha sahihtir. Seleften bir topluluk "azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan" buyruğundaki "azemte: azmettin" lafzını (te harfi) ötreli olarak (azemtu: ben azmettim) diye okumuşlardır.][1202]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Allah'tan bir rahmet sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Şâyet kaba, katı kalpli birisi olsaydın, elbette onlar etrafından dağılırlardı. Artık onları bağışla, onlara affedilmeleri için Allah'tan mağfiret dile ve iş hususunda onlarla müşâvere et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Şüphesiz Allah kendisine güvenip dayananları sever. Allah size yardım ederse artık sizi yenecek kimse olamaz. Eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan başka size yardım edecek olan kimdir? Müminler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar.*" (Âyet 159-160) buyruğu ile ona azmettiği taktirde yüce Allah'a tevekkül etmesini emir buyurmaktadır. Eğer kendisine tevekkül ettiği azmedip kararlaştırdığı şeyler ve benzerleri hususunda ona yardım etmeyecek olursa azmettiği esnada tevekkül etmesinin hiçbir faydası olmaz. Yüce Allah yardım edenin sadece kendisi olduğunu beyan etmek üzere: "*Müminler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar/tevekkül etmelidirler.*" buyurmakta ve kendisinden başka tevekkül etmeyi yasaklamaktadır. Kendisine tevekkül edilmesini emretmesi ise kendisine tevekkül eden kimseye başkasının yapmasına güç ve imkân bulunmayan yardımını elde etmesi içindir. Aksi taktirde ondan başkasına tevekkül eden bir kimse ondan başka yardım istiyor demektir. Şâyet istenen şey eğer ondan hasıl olmuyorsa o taktirde yalnızca onun yardım ve zafer vereceğinin sözkonusu edilmesinin hiçbir anlamı olmazdı. Bu görüşe göre onun kendisine tevekkül eden kimselere yardım ve zafer vermesi kendisine hiç de tevekkül etmeyen kimselere yardım ve zafer vermesi gibidir. Ancak bu âyetin maksadı ile çelişmektedir. Hatta böyle diyenlere göre o bazen kendisine tevekkül edenlere yardım etmediği halde kendisinden başkasına tevekkül edenlere yardım edebilir. Peki, yüce Allah'ın: "*Allah size yardım ederse artık sizi yenecek kimse olamaz. Eğer sizi yardımsız bırakırsa*

1201 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 386-387.

1202 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 303. Bu kıraati İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, 489'da zikretmiş bulunmaktadır.

O'ndan başka size yardım edecek olan kimdir? Müminler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar." (Âyet 160) ile birlikte düşünecek olursak şanı yüce Allah nasıl kendisinden başkasına tevekkülü emretmiş olabilir?][1203]

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ
نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾

161. "Bir peygamber için hâinlik etmek olur şey değil. Kim hâinlik ederse Kıyamet günü o hıyânet ettiği şeyle gelir. Sonra herkese ne kazandıysa eksiksiz ödenir ve onlara zulmedilmez."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Bir peygamber için hainlik etmek olur şey değil. Kim hainlik ederse kıyamet günü o hıyanet ettiği şeyle gelir."* buyruğundaki "yağlül: hainlik eder" fiilinde biri "yugalle" diğeri "yegulle" diye iki kıraat (daha) sözkonusudur. Hıyanete nisbet edilmesi anlamındadır. Şanı yüce Allah, herhangi bir kimsenin ona hainlik nisbet etme hakkının olmadığını beyan etmektedir. Tıpkı kendisinin de hainlik etmeyeceği gibi. İşte bu buyruk Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hainlik eden birisi olmadığına delildir.][1204]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî onlara dair hadisi değişik vecihlerden/rivâyet yollarından rivâyet etmiştir. Bunların ilki Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Ey Muhammed! Adil ol. Çünkü sen adalet yapmadın, demişti. Onun kendisine zulmedeceğini ve adalet yapmayacağını mümkün gören bir kimse zulme uğradığı hususlarda ona itaati vacip kabul eden kimse gibidir. Bunlar, Allah'tan ona ulaşanlara tabi olmayı vacip kabul ederler. Bu ise onların bilgisizliklerinin ve çelişkilerinin bir neticesidir. Bu sebeple Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Yazıklar olsun sana! Eğer ben adalet yapmayacak olursam kim adalet yapar?" buyurdu. Ayrıca o: "Eğer ben adalet yapmayacak olursam zarar ettim ve hüsrana uğradım." buyurmuştur. Yani sen eğer adaletli olmayan birisine uyacak olursan hüsrana uğradın zarar ettin, demektir. Yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Semadaki bana güveniyor da siz mi bana güvenmiyorsunuz?" buyurmuştur.[1205]

1203 Camiu'r- Resail. I. 95.
1204 Minhâcü's-Sünne. II. 421.
1205 Buhârî. IX. 21.

Yani eğer Allah kelamını tebliğ etmek üzere bana güvenmiş ise sizler benim emaneti Allah'a eksiksiz olarak geri teslim edeceğime dair bana güvenmez misiniz? Yüce Allah: *"Kim hainlik ederse kıyamet günü o hıyânet ettiği şeyle gelir."* buyurmaktadır.][1206]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam, ganimetleri toplayıp onları paylaştırıyor ise herhangi bir kimsenin onlardan gizlice bir şey alması caiz değildir. *"Kim hainlik ederse kıyamet günü o hıyânet ettiği şeyle gelir."* Çünkü gulul/ganimetten izinsiz almak bir hainliktir.][1207]

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَۚ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾

164. "Andolsun ki Allah müminlere, içlerinde kendilerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar gerçekten apaçık bir sapıklık içinde idiler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki içinizden size öyle bir peygamber gelmiştir ki..."* (Tevbe, 128) ve: *"Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden kendilerine âyetlerini okuyan ... bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (buyrukları ile ilgili olarak iki görüş vardır. Bir görüşe göre bu Araplara bir hitaptır.[1208] Bunun bütün insanlara bir hitap olduğu da söylenmiştir.[1209] Tahkikin sonucuna gelince bununla ilk olarak Araplar, hatta ilk olarak Kureyşliler muhatap alınmış, daha sonra Araplar sonra da ister kitap ehli olsunlar ister Arapların dışındaki ümmiler olsunlar diğer bütün insanlar muhatap alınmıştır.

"Andolsun ... size gelmiştir." buyruğunda karşıdakilere hitap vardır. Bu hitap da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in geldiği ve getirdiği Kur'ân'ı kendilerine

1206 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 86-87.
1207 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 272.
1208 İbn Ebu Hâtim bu âyet-i kerime hakkında Aişe (radıyallâhu anhâ)'nın: Bu, Araplar hakkında özeldir, dediğini rivâyet etmektedir: Âli İmrân, 2, s. 647-648. Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 367'de İbn Ebu Hâtim'e ek olarak İbn Münzir ve Şuabul Iman'da Beyhaki tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir. Taberi, XIV, 584'de, Ibn Atiyye, VIII, 306'da da bu görüşü tercih etmişlerdir. Ayrıca bk. Zâdü'l-Mesir, I, 494.
1209 Meanil Kur'an, I, 487, II, 477'de belirtildiği üzere bunu da ez-Zeccac tercih etmiştir.

tebliğ ettiği kimseleredir. Nitekim: *"Onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarman için"* (En'âm. 19) buyurmaktadır. Buna göre Kur'ân'ın kendisine ulaştığı herkes bütün ümmetleri kapsayacak şekilde bu âyetin muhatabıdır. O da onların kendi nefislerinden yani insanlardandır. Meleklerden değildir. Çünkü melek olsaydı ondan vahyi ve tebliği öğrenemezlerdi.][1210]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah. Muhammed ile kitabı ve sünneti gönderdi. O ikisi ile onun ümmeti üzerindeki lütuf ve ihsanını da tamamlamış oldu. Yüce Allah: *"Ta ki size olan nimetimi tamamlayayım ve (bu sûretle) doğru yola gelebilesiniz. Nitekim aranızda içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi (şirkten ve günahlardan) arındıran, size Kitabı ve hikmeti (helâl ve haramı) öğreten, bilmediğiniz şeyleri (Şerîatı ve ahkâmını) size bildiren sizden bir Peygamber gönderdik. Öyle ise Beni anın ki Ben de sizi anayım. Ve Bana şükredin, nankörlük etmeyin."* (Bakara. 150-152) ve: *"Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Âyet 164) ve: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün."* (Bakara, 231); *"O ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı onun âyetlerini okuyan, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermiştir."* (Cum'a. 2) buyurmaktadır. İbrahim el-Halil'in de: *"Rabbimiz! Onların arasında kendilerinden onlara âyetlerini okuyan, onlara kitabı ve hikmeti öğreten, onları arındıran bir peygamber gönder."* (Bakara. 129) diye dua ettiğini bize bildirmektedir. Yine yüce Allah: *"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Muhakkak Allah, latiftir (her şeyi bütün incelikleri ile bilir), habirdir (her şeyden haberdardır.)"* (Ahzâb. 34) buyurmaktadır.

Aralarında Yahya b. Ebu Kesir, Katade ve Şafii[1211] ve daha başkalarının bulunduğu ilim adamları arasından birçok kişi hikmet sünnettir, demiştir. Çünkü yüce Allah, nebisinin zevcelerine evlerinde okunan kitabı ve hikmeti hatırlamalarını emir buyurmaktadır. Kitap Kur'ân-ı Kerim'dir. Bunun dışında olup Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in okuduğu şeyler ise sünnetin kendisidir.][1212]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Allah müminlere, içlerinde kendilerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara Kitap ve hikmeti öğreten*

1210 Tefsiru Âyâtin Üşkilet. I. 235-236.
1211 Kaynakları Bakâra Sûresi'nde gösterildi.
1212 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 6.

bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur." buyruğu bu türdendir. Şanı yüce Allah, Rasûlünü bununla birkaç yerde böylece nitelendirmiş bulunmaktadır. Bu hususu Bakara Sûresi'nde İbrahim (aleyhisselâm)'ın duasında ve ayrıca yüce Allah'ın: "*Nitekim aranızda içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi (şirkten ve günahlardan) arındıran, size Kitabı ve hikmeti (helâl ve haramı) öğreten bir Peygamber gönderdik.*" (Bakara, 151) ve: "*Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün. Bir de Allah'tan korkun.*" (Bakara, 231) buyruklarında zikretmiş bulunmaktadır. Bu buyrukta yüce Allah âyetlerini onlara okuduğundan onları tertemiz edip arındırdığından bu husustaki özel bir hikmetten ötürü söz etmemiştir. Fakat bu hususu Âl-i İmrân Sûresi'nde yüce Allah'ın: "*Andolsun ki Allah müminlere, içlerinde kendilerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.*" (Âl-i İmrân, 164) buyruğunda zikretmiş bulunmaktadır. Yine yüce Allah: "*Ey müminlerin anneleri! Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti de hatırlayın.*" (Ahzâb, 34) buyurmaktadır. Bu da Bakara Sûresi'nde bu hususun sözkonusu edildiği üçüncü yeri andırmaktadır. Yüce Allah birkaç yerde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyup onları temizleyip arındırdığını, onlara kitabı ve hikmeti öğrettiğini haber vermektedir. Kitabı okuyup onları temizleyip arındırmak bütün müminler için geneldir. Çünkü âyetlerin okunması ile ilim hasıl olur. Âyetler ise alametler ve delaletler demektir. Onlar bunları işittikleri vakit Rasûlün verdiği haberleri tasdik edip ona itaatin vücubunu ikrar ve kabul etmekten ibaret yerine getirmeleri istenen hususları onlara gösterirler. Temizleyip arındırmak ise kendilerine emretmiş olduğu bir ve tek olarak Allah'a ibadet edip ona itaat etmek hususlarında ona itaat ile hasıl olur. O halde temizlenip arınmak onun emrine itaat ile gerçekleşir. Tıpkı âyetlerinin okunması ile ilmin elde edilmesi gibi. İşte Kur'ân âyetlerine de âyetler/yol gösterici kılavuzlar, delaletler denilmiştir. Bunların Allah'ın âyetleri olduğu söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "*İşte bunlar Allah'ın âyetleridir, onları sana hak ile okuyoruz.*" (Âl-i İmrân, 108) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü âyetler, Allah'a ve onun istediklerine alametler ve delaletlerdir. Bu âyetler onun haber verdiği, emrettiği ve yasakladığı şeylere delalet eder. Aynı zamanda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in doğru söylediğine de delalet etmektedir. Çünkü bunlar insanların da cinlerin de benzerini meydana getiremeyecekleri şeylerdendir. Zaten bu husus, bundan başka bir yerde genişçe açıklandığı gibi bu konuda onlara meydan da okumuş bulunmaktadır. Aynı şekilde âyetlerin bizzat kendilerinde apaçık deliller ve belgeler bulunmaktadır ki bunların hak olduklarını açıkça göstermektedir. O halde bunlar birçok bakımdan âyet/delalettirler.

Daha sonra yüce Allah: *"Onlara kitabı ve hikmeti öğreten"* buyurmaktadır. Bu aralarından bunu bilen kimseler için sözkonusudur. Kişi onlardan kitabın ve hikmetin bir kısmını da öğrenebilir. Çünkü kitap indirilmiş yazılan sözdür. Hikmet ise sünnettir. Bu da dini ve dinin gereğince ameli bilmek demektir. Yüce Allah: *"Âyetler ve uyarıp korkutmalar iman etmeyen bir kavme fayda vermez."* (Yunus. 101); *"Benim âyetlerimi ve kendilerine yapılan uyarı ve korkutmaları alaya aldılar."* (Kehf. 56) buyurmakta ve bu buyruklarında akıl yolu ile Rabbin varlığının delilleri olduğu bilinen ilme delalet eden âyetler ile uyarıp korkutmalar/inzarlar arasında fark gözetmiş olmaktadır. İnzar ise korkutucu şeyleri haber vermek demektir. Nebilerin, isyankârların hak ettikleri azabı haber vermeleri gibi. Bu ise haber ile ve uyarılar ile/inzar ile bilinebilir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Bizler bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz."* (İsra. 15) buyurmaktadır. Âyetlerin delaleti ise akıl ile bilinir. Nebiler hem âyetleri hem inzarları getirmişlerdir. Yüce Allah: *"Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun (onları) apaçık belgelerle ve kitaplarla (gönderdik.)"* (Nahl. 43-44) ve: *"Eğer seni yalanlıyorlarsa onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Rasûlleri onlara apaçık delillerle, sahifelerle ve nur saçan kitaplarla gelmişlerdi."* (Fatır. 25) buyurmaktadır. Buna benzer buyruklar pek çok olup bunlar bütün nebilerin akıl ile delaletleri bilinen âyetlerle geldiklerini sözkonusu etmektedir.][1213]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Nitekim aranızda sizden size âyetlerimizi okuyan bir rasûl gönderdik."* (Bakara. 151) buyruğu ile: *"Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden kendilerine âyetlerini okuyan"* buyruğunu delil getirmelerine gelince: Bu da yüce Allah'ın: *"Andolsun ki içinizden size öyle bir rasûl gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür. Müminlere oldukça şefkatli ve merhametlidir."* (Tevbe. 128) buyruğu gibidir. Bu buyruğun umumi/genel olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Buyruk ya bütün insanlara bir hitaptır. Bu durumda maksat biz size insanlardan bir rasûl gönderdik, şeklinde olur. Çünkü siz, herhangi bir melekten tebliği dinlemek gücüne sahip değilsiniz. Bundan dolayı yüce Allah sizlere bir beşeri rasûl göndermek sûretiyle lütufta bulunmuştur, demek olur.

Yüce Allah: *"Ona ne diye bir melek indirilmedi, dediler. Eğer Biz bir melek indirseydik (iman etmemeleri halinde) her halde iş bitirilmiş olurdu. Ve sonra kendilerine (azıcık) bir süre (bile) verilmezdi. Eğer onu bir melek yapsaydık, onu elbette bir adam yapardık. Ve her halde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük."* (En'âm. 8-9) buyurmaktadır.

1213 en-Nübuvvat. 161-162.

Yahut da hitap Araplara yöneliktir. Her iki takdire/açıklamaya göre (151. âyetin başındaki) "ma" onun muhataplara kendi cinslerinden birisini rasûl göndermek sûretiyle onlara ihsan etmiş olduğu nimetini ihtiva etmektedir. Bunda onun başkalarına bir rasûl olarak gönderilmiş olmasının önünde bir engel yoktur. Çünkü buyruk. eğer bütün insanlara yönelik bir hitap ise o aynı zamanda cinlere de gönderilmiş bir rasüldür. Hâlbuki onların türünden değildir. Kendilerine ihsan etmiş olduğu lütfunu hatırlatmak sûretiyle eğer Araplara bir hitap ise aynı hususu başkalarına hatırlatarak minnette ve lütufta bulunmuş olmasını dile getirmesinin önünde nasıl bir engel bulunabilir? Çünkü Acemler/Arap olmayanlar. Araplara cinlerin insanlara olan yakınlığından daha fazla yakındırlar. Kitab-ı Aziz'de de cinlerin Kur'ân-ı Kerim'i işittikleri vakit ona iman ettiklerini haber vermiş bulunmaktadır.

Yüce Allah: "*Hatırla ki, cinlerden bir grubu Kur'ân'ı dinlesinler diye sana yöneltmiş idik. Onun huzuruna geldiklerinde: Susup, dinleyin, dediler. (Okunması) bitirilince de kavimlerine uyarıcılar olarak döndüler. Dediler ki: Ey kavmimiz, biz Mûsâ'dan sonra indirilmiş olup, kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitap dinledik. Ey kavmimiz, Allah'ın davetçisinin çağrısını kabul edin ve ona iman edin. Günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi acıklı bir azaptan kurtarsın. Kim Allah'ın davetçisinin çağrısını kabul etmezse o yeryüzünde âciz bırakıcı değildir.*" (Ahkâf. 29-31) buyurmaktadır.][1214]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Biz, seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.*" (Enbiya. 107) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Şüphesiz ben hidâyete ileten bir bağış ve bir rahmet olarak gönderildim." buyurmaktadır.[1215] Aynı zamanda bu, yüce Allah'ın insanlara öğretmek. hidâyete iletmek, onlara faydalı ve zararlı olanları beyan etmek sûretiyle yaptığı ihsanlar arasındadır. Nitekim yüce Allah: "*Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.*" buyruğu ile yüce Allah bunun mü'min kullarına lütuflarından olduğunu beyan buyurmaktadır.][1216]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1214 el-Cevâbu's-Sahih. I. 440-441.

1215 Bezzar, 217/2: Taberânî. Sağir. I. 95: Evsat. 313 -Mecmaul Bahreyn-: İbnul A'rabi. el-Mu'cem. II, 247: Hakim. I. 35: İbn Sa'd. Tabakat. I. 192: İbn Adiy. el-Kamil. 223/1. Allah'ın izni ile hasen bir hadistir.

1216 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 131.

[*"Allah, sana kitabı ve hikmeti indirdi ve bilmediğin şeyleri sana öğretti."* (Nisa, 113) ve: *"Andolsun ki Allah, müminlere içlerinde kendilerinden kendilerine âyetlerini okuyan onları tertemiz eden onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* ve: *"(Ey müminlerin anneleri)! Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın"* (Ahzâb, 34) buyurmaktadır.

Seleften birçok kişi dedi ki: Hikmet, sünnetin kendisidir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinin (Allah hepsinden razı olsun) hanelerinde Kur'ân'dan başka okunan şey sünnet-i seniyye idi. Bundan dolayı o: "Şunu bilin ki muhakkak bana kitap ve onunla birlikte onun misli verilmiştir." buyurmuştur.[1217] Hassan b. Atiyye dedi ki: Cebrail (aleyhisselâm), Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine Kur'ân-ı Kerim'i indirdiği gibi sünneti de indirir ve ona Kur'ân'ı öğrettiği gibi sünneti de öğretirdi. demiştir.[1218]][1219]

أَوَلَمَّآ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنّٰى هٰذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ
أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾

165. "Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı: Bu bize nereden geldi, dediniz? De ki: O kendinizdendir. Şüphesiz Allah her şeye güç yetirendir."

Tefsiri:

[Uhud gününde kâfirler müslümanları yenmişti. Yüce Allah da: *"Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı: Bu bize nereden geldi, dediniz? De ki: O kendinizdendir. Şüphesiz Allah her şeye güç yetirendir."* (Âyet 165) buyurmaktadır.][1220]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas'ın ve başkalarının şu sözü daha önce geçmişti: Uhud günü onların başına gelen musibet günahları sebebi ile gelmişti. Bu hususta hiç kimseyi istisna etmedi. Bu da tahsise uğramış umumi bir buyruk olduğunun zannedilmemesi için hitabın tahsis edilmesinin faydalarındandır.][1221]

1217 Ebu Davud, 4604; İbn Mace, 12; Ahmed, IV, 131. Hadis sahihtir.
1218 Darimi, no: 588.
1219 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 366.
1220 Minhâcü's-Sünne, IV, 547.
1221 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 225.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, ortaya çıkan düşmanın zafer kazanması ve benzeri musibetlerin ancak onların günahları sebebi ile ortaya çıktığını haber vermektedir. Bu sebeple yüce Allah Uhud günü hakkında: *"Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı: Bu bize nereden geldi, dediniz. De ki: O kendinizdendir."* buyurmaktadır.][1222]

وَمَآ أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾

166. "İki ordunun karşılaştığı gün başınıza gelen musibet, Allah'ın emri ile idi ve müminleri ayırd etmesi içindi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"İki ordunun karşılaştığı gün başınıza gelen musibet Allah'ın emri ile idi."* o gün karşı karşıya kalacakları öldürülme, yaralama, şehidlerin (bazılarının) organlarının kesilmesi ve yenilgi musibeti şâyet onun izni/emri ile olmuşsa şüphesiz ki o kâfirlerin fiillerinin de müminlerin fiillerinin de haliki/yaratıcısı olmasındandır.][1223]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"İki ordunun karşılaştığı gün başınıza gelen musibet, Allah'ın emriyle idi ve müminleri ayırd etmesi içindi. Bir de münafıklık yapanları açığa vurmak içindi. Onlara: Gelin, Allah yolunda savaşın yahut savunun, denildiği vakit: Eğer biz savaş olacağını bilseydik arkanızdan gelirdik, dediler. Onlar o gün imandan çok küfre daha yakındılar. Onlar, ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Allah onların gizlediklerini çok iyi bilendir."* (Âyet 166-167) buyruğunda: *"Bir de münafıklık yapanları açığa vurmak içindi."* buyruğu münafıklık yapan kimseler hakkında gâyet açıkça anlaşılan bir buyruktur. Bununla birlikte daha önce münafıklık yapmamış kimseleri de münafıklık yapmış sonra ikinci bir defa daha münafıklığını yenileyen kimseleri de kapsar. Yüce Allah'ın: *"Onlar o gün imandan çok küfre daha yakındılar."* buyruğu da onların bundan önce daha yakın olmadıklarını beyan etmektedir. Aksine ya eşit mesafede idiler yahut da imana daha yakın idiler. Nitekim böyle oldu. Şüphesiz İbn Ubeyy, Uhud günü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i bırakıp ayrılınca onunla birlikte ordudakilerin üçte biri de ayrıldı. Bu ayrılanların 300 kişi civarında olduğu söylenmiştir. Bunlar ise bundan önce hepsi de batınen münafık değillerdi. Çünkü onların münafıklık etmelerini gerektiren bir sebep yoktu.][1224]

1222 Camiu'r-Resail, II, 332.
1223 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 384.
1224 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 279-280.

